M. Jakutis

Liudvikas Gumplowicz

Sociologijos Pagrindai

Vertė

Augustinas Janulaitis

LIETUVOS UNIVERSITETO TEISIŲ FAKULTETO LEIDINYS

Kaunas :-: :-: „SPINDULIO“ B-VĖS SPAUSTUVĖ :-: :-: 1929

Autorizuotas vertimas

TURINYS.

LIUDVIKAS GUMPLOWICZ.

PRAKALBA

PIRMOJI KNYGA.

PRIE SOCIOLOGIJOS ISTORIJOS

ANTROJI KNYGA.

PAGRINDAI IR PAGRINDINĖS SĄVOKOS.

TREČIOJI KNYGA.

SOCIALINIAI GAIVALAI IR JŲ JUNGINIAI.

KETVIRTOJI KNYGA.

ASMUO IR SOCIALINIAI-PSICHINIAI REIŠKINIAI.

PENKTOJI KNYGA.

ŽMONIJOS ISTORIJA KAIPO GENTIES GYVENIMAS.

Liudvikas Gumplowicz.

I.

Gumplowicz'iaus gyvenimas.

Neįvairus atrodė šito mokslininko gyvenimas, iš tikrųjų viduje jis buvo kupinas kovų ir konfliktų, nes jis mynė naujus takus visuomenės moksle, del to jo priešai, biją naujovės, neleido pasireikšti nė jam nė jo skleidžiamoms mintims, bandė nuslopinti ir jį ir jo kūrinius, tik visos jų pastangos nesulaukė geros kloties. Jo gyvenimas — tai mokslininko kovotojo vargai, davusieji gerų vaisių: jis baigė savo dienas laimėtoju.

Liudvikas Gumplowicz gimė Krokuvoj 1838 m. kovo 3 d. senoj mokytų žydų šeimoj. Tėvas—pasiturįs pirklys, atsižymėjęs kaipo visuomenės veikėjas; motina—pirklio Inlenderio duktė iš Brodų, bet ir jos šeimoj yra atsižymėjusiųjų inteligentų. Ir suprantama, kodel jų vaikai galėjo pasirinkti ir pasirinko mokslo darbą. Liudvikas mokinos jurisprudencijos, jaunesnysis brolis Maksimilijonas Teopilius — medicinos, kuris, baigęs universiteto mokslus, išpradžių gyveno Austrijoj, o paskui pristojo tarnauti jūros gydytoju olandų kolonijų valdyboj ant Javos salos[1].

Liudvikas, pabaigęs gimnaziją, istojo į universitetą, mokinos teisės ir ekonomikos mokslų Krokuvoj ir Vienoj (1858—1861); pabaigęs universitetą parašė dissertaciją vardu: „Paskutinioji valia istorijos ir mokslo išsiplėtojime," kuri vėliau išėjo spausdinta lenkų kalba. 1862 m. jis apsigyveno Krokuvoj kaipo advokatas. Kalbant apie jo veikimą šitoj srity galima nurodyti į garsiąją politinę bylą Povilo Stalmacho, kurį kaltino sukilimu. Gumplowicz buvo gynėju, daug darbo ir sielos buvo įdėjęs į tą gynimą, pasiekęs buvo sulyginti neblogų rezultatų. Paskui bene perėjo į notariatą.

Prasidėjo 1863 m. sukilimas; lenkams daug padėjo Krokuva: ten jie galėjo aptarti savo darbus ir planus, galėjo ginkluotis, dargi nemaža jaunimo ėjo iš ten liuosanoriais į sukilimą. Užsiliko

[1] Jisai, matyti, teipogi įdomavos mokslu ir visuomenės gyvenimu. Apie tat galima spręsti iš jo vieno laiško iš Javos, rašyto Liudvikui, išspaudinto šios knygos pusl. 195—200.

Gumplowicz'iaus fotografija sukilėlių kostiume; ar jis dalyvavo sukilime, nėra žinių, bet be abejo padėjo, kiek galėdamas, atvykstantiems į Krokuvą sukilėliams. Gyvo būdo žmogus, nesitenkino notariatu, jį traukė visuomenės gyvenimas; jis dirbo laikraščiuose, veikė draugijose, susirinkimuose. Jisai pats žydas, persiėmęs lenkų kultūra, susiliejęs su lenkų tauta, norėjo išgauti sau lygias teises lenkų visuomenėje. Bajorai nenorėjo įsileisti jo į savo tarpą, pripažinti jam lygias teises su kitais lenkais, laikė už įsiveržėlį, griaunautį lenkų bajorų tradicijas. Ir tikrai, gyvybės pilni jo straipsniai sėdavo juose neramumą, ypač dėl to nerimavo Krokuvoj, konservatizmo lizde. Minėtinas buvo Gumplowicz'iaus pasirodymas 1865 m. per Julijono Klaczkos iškilmes. Tai buvo Vilniaus žydas, pradėjęs rašyti lenkiškai eiles. Apšviestoji lenkų visuomenė jo nepripažino, nors buvo konservatyvų nusistatymo, ėmė skaitytis ir gerbti jį tik po to, kai pradėjo rašyti prancūziškai, gynė lenkus, prancūzų kalboj atsižymėjo, tai dabar jis pragarsėjo, jam dabar darė iškilmingą sutikimą Krokuvoj. Per jį tarė savo žodį ir Gumplowicz, kuriame įrodinėjo, jog naujoj Lenkijoj yra įvairių gaivalų, jie visi, ir žydai ju tarpe, turi susilieti į vieną tautą, visi turi būti lygiais jos nariais.

Visi tie jo varomieji politikos darbai netenkino jo, labiau jį traukė į mokslininko darbą. 1866 m. Gumplowicz įteikė Krokuvos universitetui du savo darbu („Paskutinioji valia" ir „Lenkų įstatymai apie žydus"), prašydamas duoti jam teisę profesoriauti. Esantieji tenai profesoriai Burzyński, Heysmann, Dunajewski, dabar užmirštieji visai, pareiškė tą nuomonę, jog jis neturįs mokslininkui reikalingų privalumų, nesugebąs objektingai spręsti apie tyrinėjamus dalykus, o tat yra privalu mokslininkui. Krokuvos universitatas jam uždarė savo duris.

Kaipo karštas lenkų tautos politikas Gumplowicz pasireiškia lenkiškoj knygelėj „Aštuoni laiškai iš Vienos" (1867 m.). Tenai jisai nagrinėja politinę ir socialę Austrijos struktūrą, jos būsimą iširimą, taigi lenkai galį drąsiau ją pulti; tarp kitų klausimų jis palytėjo ir Vienos miesto sužydėjimą, tariamąjį Galicijos sužydėjimą, lenkų baimę: tik tie iš jų nenorį ir biją duoti lygias teises žydams, kas netiki į lenkų dvasios galybę.

Jis visgi norėjo tarnauti savo tautai (lenkams), nors patys lenkai ir darė jam kliūtis, norėjo vistiek dirbti Krokuvoj. 1869 m. įsteigta didelis demokratinis laikraštis „Kraj", kuris turėjo

atsverti prieš „Czas“, konservatyvų laikraštį; „Kraj“ turėjo tikslą — kovoti su reakcija ir servilizmu.

Daugiausiai pinigų tam laikraščiui davė kun. Sapieha. Greta to laikraščio 1870 m. atsirado „Koło polityczne“ (politikos ratelis). Viso to siela buvo Liudvikas Gumplowicz. Buvo įsteigta jo vardu spaustuvė.

Šalininkų buvo maža; kovos ir audros balsai neiššaukė aido lenkų visuomenėje, demokratų obalsiai neturėjo geros kloties. Šelpėjai apsivylė, nebedavė pinigų; laikraštis, negalėdamas išsilaikyti savo lėšomis, 1874 m. turėjo žlugti, pridaręs skolų. Lenkų demokratija apvylė: neskaitlinga, nemokėjo kariauti, neturėjo drąsos.

Gumplowicz pergyveno ir šitą savo vilčių žlugimą; o kad jos atsigautų vėliau, nebuvo jokių žymių. Tai dabar sulaukęs 37 metų amžiaus, turįs jau šeimyną (jo žmona Franciszka Goldmann) ieškojo naujo darbo jau nebe Krokuvoj. Greitai pasitaikė proga, apleidus artimąją tėvynę, keltis kitur, berods Austrijos ribose, suradus darbą prie kurio nors universiteto. 1876 m. jisai įsitaisė Graz'e, kuriam buvo įteikęs savo habilitacijos darbą „Rasė ir Valstybė“. Jį čia priėmė. Jis dirbo be paliovos iki paskutiniųjų dienų. Čionai būdamas, jisai parašė eilę mokslo darbų, rašė beveik vien vokiečių kalba, kartais atsiliepdavo ir kitomis kalbomis. Visgi ryšių su tais, su kuriais ir del kurių jis kariavo, jis nenutraukė, lenkų spaudoj atsiliepdavo gana dažnai.

Vėliau visgi kai kurie iš lenkų puolė, kam jis persikėlė svetur, krauna mokslo turtus svetimai vokiečių tautai. Tai laiške į Hubę, žinomą lenkų teisininką, jis rašo: „Taigi išvažiavau iš savo krašto ir čia Graze iš svetimų gavau veniam legendi, kurios man savieji atsakė. Teisybė, aš delto turėjau rašyti vokiškai ir tokiais dalykais, kurie labiau rūpi vokiečiams. Nieko taip nenorėčiau, kaip vėl grįžti į savo kraštą ir atsiduoti tiems darbams, kuriuos pamilau nuo jaunystės“.

„Pasakyk Tamsta, išspręsk kaip teisėjas, ar ant manęs nepadarė nusidėjimo? ar turime tiek darbininkų raštijos dirvoj, jog galima būtų del privatojo pavydo ir nenoro atstumti žmogų, kuris turėjo teisę užimti mokslininko vietą, nes jis įrodė tą savo teisę, nežiūrint į visokias kliutis ir sunkenybes tuo, kad įsigijo tą vietą tarp svetimųjų?

„Dovanok Tamsta, jog varginu su savo privatuoju reikalu, bet turiu pasisakyti del savęs ar savo vaikų, kurie ilgisi ir rauda

del krašto, bet turi atsižvelgti į man padarytąją skriaudą tas vyras, kurio balsas lenkų mokslo pasaulyje daugiasiai sveria ir galėtų prisidėti bent nustatyti tą skriaudą“. Tie gi visi Krokuvos mokslininkai, kurie neįsileido pas save Gumplowicz'iaus, taip ir liko nežinomi ir užmiršti, bet net ir pragarsėjus vistiek ir vėliau jo nekvietė.

Gumplowicz'ius dabar nuolatos gyveno Graz'e, šiap retkarčiais išvažiuodavo tai į Vieną, tai vasarai išvykdavo atostogų į aplinkinius Štirijos sodžius, nes turtingas nebuvo, kad važinėtų į brangesnes vietas.

Jo gimtinės ir austrų politikos kovos, kuriose jis pats dalyvavo, davė jam daug medžiagos visuomenės esmei suprasti. Jisai pas save matė, kaip susidaro klasės, jisai įsitikino, kaip rasės virsta luomais ir klasėmis.

Būdamas Graz'e politikos kovose jis nebedalyvauja, užtatai patyrinėjęs rimčiau galėjo pagrįsti savo nuomones politikos klausimais, kurios gimė ir subrendo dar tėviškėj, dar jaunystės laikais, dabar galėjo duoti teorijos pagrindų. Bet tai jo pašaliniai darbai, jis turi daug tiesioginių darbų.

Būdamas profesorium, jis turi rašyti iš tų dalykų, kuriuos dėstė studentams. Jis velytų užsiimti vien valstybės teisės dalykais, bet šitoji katedra buvo užimta (Bidermann), mažai ką jisai tegalėjo iš tos srities dėstyti, nors tat jį vyliojo, o reikėjo daugiau užsiimti administracijos teise, del to tai jis spausdino iš abiejų mokslo šakų, o greta to viso rašė darbus iš savo mėgiamojo mokslo-sociologijos.

1883 m. išėjo jo knyga „Rasių kova“ (Rassenkampf); šitame darbe jisai daug plačiau išdėstė tas mintis, kurias pirmiau buvo lytėjęs „Rasė ir valstybė“ (Rasse und Staat) ar kai kuriuose straipsniuose. Greitai po to 1885 m. pasirodė nauja knyga. „Sociologijos pagrindai“, kurią ja jis sukūrė mokslą, niekur ir nieko iki šiol nepripažintąjį. Tiedvi knygi jisai sujungė į vieną 1886 m. ir išleido lenkų kaba (1887) m., pavadinęs „Sociologijos sistema“. Šitų knygų kalba, kaip paprastai, buvo lengva, daili, gyva; tuoj vokiečių mokslininkai pastebėjo šitą Gumplowicz'iaus raštų ypatybę; jie prie to nepratę, tarė lyg tai būtų parašęs koks prancuzas, ir tikrai pas prancūzus turėjo geresnės kloties, negu nerangių vokiečių tarpe.

Jo Sociologija, žadinančios jos mintys sujudino mokslininkų pasaulį, ir jie pradeda domintis naujuoju mokslu, tai palaikydami,

tai neigdami jį. 1893 m. Paryžiuje susikūrė „Institut International de Sociologie“, kurį įsteigė žymūs visų tautų sociologai. Jų tarpe buvo ir Gumplowicz. Jis nėsykio nebuvo pats nuvykęs į posėdžius, bet kartais, bent pradžioj, siųsdavo paskaityti referatus.

Mirus Bidermann'ui Gumplowicz gavo valstybės teisės katedrą, tapo pats ord. profesorium. Šita nesutrūkdė nei pakeitė jo darbuotės.

Jisai dirbo toliau, leido ir storas knygas ir rašė daug didesnių ar mažesnių straipsnių. Vokiečių mokslininkai vistiek nepripažino jo darbų. Vieni iš jų, dar geresnieji, kibo prie Gumplowicz'iaus, užsipuldami savo recenzijose, ginčydamiesi, o piktesnieji, negalėdami įkibti, stengėsi jį nutylėti, arba užsipuldavo jo visai neminėdami. Gumplowicz — tai kovotojo tipas, gyvas žurnalistas, nepraleisdavo nė vieniems, nė kitiems, puldavo tai su sunkia mokslininko artilerija, tai paleisdavo lengvą ironijos, pajuokimo ginklą, kas aniem buvo dar skaudžiau.

Gumplowicz pateko į Graz'ą, į provincijos universitetą, ir ten pasiliko. Jo būdas — sakyti teisybę, pulti veidmainystę, kvailybę, prispaudimą, negalėjo patikti vyriausybei. Kartais nepatiko jame jo tikyba, nes buvo žydu (paskui berods tapo evangeliku), nepatiko ir tautybė, nes laikė save lenku ir to neslėpdavo. Iš pradžių jisai dėstė valstybės teisę, bet paskui vyriausybė rado sau naudingesniu perkelti į administracijos teisę.

Raštuose jis puolė mintis, kurias laikė klaidingomis, puolė ne asmenis, o tik idėjas, be pasigailėjimo jas puolė, švelnesnis buvo su žmonėmis.

Su studentais auditorijoj elgėsi kitaip negu savo raštuose: neantmesdavo savo idėjų, kitaip žodžiais minėdavo savo priešus, negu darydavo spaudoj: jis norėjo išmokinti galvoti. Tasai „baisusis austras“ buvo švelniu ir maloniu žmogum auditorijoj.

1897 m. staiga pertrūko kūrybinis Gumplowicz'iaus darbas: tais metais atėmė sau gyvybę jo sūnus Maksas, 33 metų, buvęs Vienos universiteto lektorium. Buvo tai perdidelis smūgis tėvui, kuris juo didžiavos, laikė jį genialiu žmogum, ir tikrai jis buvo gabus istorikas. Tėvas metė savo paties darbus, ėmė raustis savo sūnaus darbuose, ėmė juos tvarkyti ir leisti, leido juos daugiausiai lenkų kalba. Jisai senatvėje pramoko stenografijos, nes taip buvo užrašęs sūnus, skaitė tėvas sūnaus raštus, kol jų visų neišskaitė ir neišleido.

Dabar retkarčiais parašydavo vieną kitą straipsnį, perspausdindavo dar sykį savo senesnįjį jau išparduotą darbą.

Palengva Gumplowicz, užbaigęs skelbti sūnaus palikimą, grįžo prie savo darbų, pradėjo vėl kurti. 1905 m. išėjo vokiškai „Valstybės teorijų istorija", 1906 m. sociologų kongresui jis pasiuntė savo referatą „Socialių kovų vaidmuo žmonijos evoliucijoj".

Pirmiau ir dabar jam darė priekaištų, jog jis esąs pessimistas, jog prie to vedant jo teorija, jog ji neduodant žmonėms jokios paguodos.

Į visus tuos priekaištus jis atsakė tam tikru laišku vienam savo šalininkui.

Jis rašo tenai: „Gal man pasakys, kad šitas supratimas yra perdaug pessimistinis? Visai ne. Šitas supratimas gali padaryti žmogų kuodidžiausiu optimistu, nes joks nepasisekimas nė jo asmens, nė jo partijos gyvenime neišmuš jo iš vagos; jis žino, jog, būdamas ar pergalėtoju ar nugalėtuoju, jis tarnavo žmonijos reikalui. Kai socialės kovos atitinka pagrindinę tvarką, nugalėtieji tat atlieka taip pat kaip ir pergalėtojai.

„O gal šitas supratimas atima mums visus idealus ir padaro gyvenimą neturinčių kilnių palinkimų? Anaiptol. Juk mes teturime sekti prigimtnius mūsų grupės ir mūsų visuomenės palinkimus ir darbais padėti jų idealui įvykinti, kuris yra ir mūsų idealu; pati prigimtis padarys visą kitą. Mes pažįstame savo idealą; jį įkvėpė mums mūsų grupė ir mūsų visuomenė, su kuriais esame surišti vidaus interesais. Persiėmimas šiuo idealu padaro mūsų gyvenimą brangiu. Šitaip eidami tuo keliu, kurį mums nurodo gamta su mūsų įgimtais interesais, mes pasiduodame likimui, kurį ji mums paskyrė.

„Aukščiausio gamtos tikslo, jos idealo, jeigu ji jį turi, mes niekuomet nepažįstame, ir šita gal būti yra didžiausioji laimė, kurią ji mums suteikė".

Plačiame pasaulyje jo idėjos sukūrė audrą, vieni karštai palaikė, kiti taip pat dar karščiau jį puolė, o jis paprastai ramiai gyveno kukliu mokslininko gyvenimu. Atliekamas nuo darbo valandas jis pašvęsdavo sergančiai savo gyvenimo draugei, kuri jau nebeprimatė, jai skaitydamas iš mokslingų savo bibliotekos knygų, iš laikraščių, lenkų poetų, kuriuos laikė savais, kartais iš vokiečių poetų, iš kurių ypač mėgo Heinę, Freiligratą ir t. t.

1908 m. Gumplowicz pasidarė emeritas, jis nustojo dirbęs universitete, bet nesiliovė dirbęs mokslo darbo. Jisai jautė, kad

turi pabaigti savo gyvenimo darbą, turėjo parašyti dar savo „Socialfilosofiją". Visas savo jėgas jisai pašventė šitam savo nedideliam darbui ir jau apakusiai viena akim, apankančiai kita, žmonai. Jisai skaitė korektūros lapus tokiu pat rūpestingumu kaip ir pirmiau. Pabaigė jas jis pats (pažymėta rugp. 1909 m.) iki paskutinio lapo, lygindamas, taisydams stilių. Dabar galėjo atsiduoti tik savo ligonei. Bet jis pats buvo ligonis, liga buvo atsiradusi seniau kokių pusantrų metų; gydytojai slėpė ją, tai buvo liežuvio vėžys; juo toliau, tuo sunkiau darėsi kalbėti. Žmona jau apako, pats sunkiai kalba, negali su savo kalba prašalinti tuštumos iš kambario, likę vienu du.

Paskutinį savo straipsnį parašė ir išsiuntė liepos viduryje; jis pavadino tą straipsnį savo paskutine gulbės giesme. 1909 m. rugs. 19 d. kartu su žmona atėmė sau gyvybę. Gumplowicz, jo žmona ir sūnus Maksas vėliau palaidoti vienuose evangelikų kapuose Vienoj Matzleinsdorfe. Ant jų kapo stovi paminklas — skulptoriaus Romano Lewandowskio darbo (1909 m.)[1].

II.

Liudviko Gumplowicz'iaus raštai.

A. Atskiromis knygomis.

1. *Wola ostatnia w rozwoju dziejowym i umiejętnym.* Kraków. — 82 pusl. 1864 m.

2. *Prawodawstwo polskie względem żydów.* Kraków. — 176 psl. 1867 m.

3. *Ośm listów z Wiednia.*—Kraków. — 75 psl. 1867 m.

4. *Konfederacja Barska.* Kraków. — 204 psl. 1872 m.

5. *Stanisława Augusta projekt reformy żydowstwa polskiego.* Kraków. — 64 psl. 1875 m.

6. *Race und Staat.* Wien. — 58 psl. 1875 m. vėliau perspausdinta II laidoj *Rassenkampf.* Innsbruck. — 432 psl. 1909 m. (išversta ispanų kalba 1894 m.).

7. *Philosophisches Staatsrecht.* Manz, Wien. — 195 psl. 1877 m. II laida pavadinta *Allgemeines Staatsrecht.* Innsbruck.

---

[1] Jo biografijai medžiaga: 1) A. Janulaitis, straipsnis lenkų laikr. „Pobudka" Vilniuje 1909 m. Nr. 10-11 p. 7-12; 2) S. Posner, Ludwig Gumplowicz, Varšuva 1912 p. 206; 3) B. Žebrowski. Ludwig Gumplowicz „ Eine Bio-Bibliographie. Berlin. 1926, p. 38.

— 522 psl. 1897 m. III laida *Allgemeines Staatsrecht*. Innsbruck.— 540 psl. 1907 m.

8. *Das Recht der Nationalitäten und Sprachen in Österreich - Ungarn*. — Innsbruck. — 329 psl. 1879 m.

9. *Rechtsstaat und Sozialismus*. — Innsbruck. — 548 psl. 1881 m. (ruošiama nauja laida).

10. *Verwaltungslehre mit besonderer Berücksichtigung des österreichischen Verwaltungsrechts*.— Innsbruck.— 472 psl. 1882 m.

11. *Der Rassenkampf*. — Innsbruck. — 376 psl 1883 m. II laida. — Innsbruck. — 432 psl. 1909 m. ir 1928. Išversta į prancūzų (1893 m.) ir į ispanų (1894 m.) kalbas.

12. *Grundriss des Soziologie*. — Manz, Wien. — 246 psl. 1885 m. II laida — Manz, Wien. — 384 psl. 1905 m. III laida 1926 m. trumpesnė, be sociologijos istorijos. Išversta į prancūzų kalbą 1896 m., į rusų — 1899 m., į anglų 1899 — m., į japonų — 1901 m. Lenkų kalba sujungta su Rasių kova, pavadinta „System Socyologji", išėjo1887 m.

13. *Einleituug ins (österreichische) Staatsrecht*. — Berlin — 224 psl. („Compendien des österreichischen Rechts" rinkin.) 1889 m. II laida *„Österreichische Rechtsgeschichte"*. — Berlin. 250 psl. 1896 m.

14. *Das Österreichische Staatsrecht*. — Manz, Wien. 656 psl. 1891 m. — II laida. Manz, Wien. 1902 m. — III laida. Manz, Wien. 714 psl. 1907 m.

15. *Soziologie und Politik*. — Leipzig. — 162 psl. — 1892 (išversta į rusų kalbą 1895 m., į prancūzų 1898 m.).

16. *Die soziologische Staatsidee*. Graz. 134 psl. 1892 m. — II laida. Innsbruck. 224 psl. 1902 m. (išversta į italų kalbą 1904 m.).

17. *Soziologische Essays*. — Innsbruck.— 174 psl. — 1899 m. (išversta į prancūzų kalbą 1900 m., į rusų 1899 m.).

18. *Geschichte der Staatstheorien*. — Innsbruck. — 592 psl. — 1905 m. II laida išėjo 1926 m.

19. *Sozialphilosophie im Umriss*. — 162 psl. — 1910 m. Išėjo ir lenkų kalba.

B. Straipsniai.

Gumplowicz yra parašęs daugybę straipsnių. Žebrowski jo bibliografas yra surašęs 145; bet jų čionai nenurodau.

III.

L. Gumplowicz'iaus reikšmė mokslui.

Kaip buvo aukščiau nurodyta, L. Gumplowicz'ius yra parašęs daug darbų įvairaus turinio. Galima juos įsisteminus pasakyti, jog pagrindiniai jo darbai—tai sociologijos srities, visi jie šiuo ar tuo būdu surišti su jąja. Vienuose duoda sociologijos pagrindus, kituose nagrinėja smulkiau kokį jos klausimą, gina savo idėją nuo užpuolikų, duoda istorinį savo minties pateisinimą.

Buvo dar kita darbų sritis—tai valstybės ir administracijos teisė, kurias jis turėjo dėstyti studentams. Ir čionai jis riša su sociologija. Valstybės teisės pagrindai, jos socialinė struktūra, formos, jų istorija, valstybės teorijų istorija — yra tik pačios sociologijos dalys. Jis skyrėsi nuo vokiečių mokslininkų, davė tą, ko jie vengė ir nemėgo, žiūrėjo valstybės pagrindų, žiūrint jos laiko ir vietos, sąstato, kuo mažiau duodavo dogminės dabartinės jurisprudencijos. Kadangi reikėjo dėstyti austrų valstybės ir administracijos teisę, tai jis yra parašęs studentams eilę darbų ir iš šitos srities, bet prie šitų mokslų nebuvo prisirišęs, sielos nedėjo.

Kaip minėta, pagrindinis jo mokslas — sociologija, jis ją pradėjo Europos moksle, davė jai pagrindus, pramynė takus, tai orginalus jo kūrinys.

Kaip paprastai, originalių protų ypatybė — tai vienšališkumas. Suradę paprastą, aiškią formulą painiems visuomenės klausimams nustatyti, ją dažnai pakartoja, karts kartėmis grįžta prie to paties dalyko kituose raštuose, polemikoj ir t.t., kad tik pastiprintų savo mintį. Tąja ypatybe pasižymėjo ir Gumplowicz'ius. Jisai įdėjo į savo padėtąjį mokslą daug darbo, žinių, nervų, kad jį apgynus. Jisai pirmas įvedė Austrijoj į mokslą sociologiją; pirmasis darbas šitoj srityj pasirodė 1883 m., pavadintas „Rasių kova" (Rassenkampf), o kiek vėliau buvo įvedęs tą mokslą Vokietijoj — Tönnies (1887).

Žodis „sociologija" — tai ne jo pramanytas. Tas barbariškas naujadaras, sudarytas iš dviejų žodžių, vieno lotyniško, o kito graikiško, buvo paleistas spaudoj Augusto Comte'o, bet jis davė jam kitus pamatus, o jau XIX amž. baigiantis ir XX amž. pradžioj dėl Gumplowicz'iaus darbų buvo begalės to vardo raštų.

Gumplowicz ilgą laiką ruošėsi, kol išdirbo savo visuomenės mokslą. Pirmieji jo minčių diegai ėmė rodytis dar anksčiau, jau 1875 m. jis „Vokiečių gamtininkų ir gydytojų Graz'e" susi-

rinkime skaitė referatą vardu „Apie gamtiškus valstybių kūrimosi įstatymus", tais pačiais metais išėjo jo knygelė „Rasė ir Valstybė", o jau vėliau, dar daugiau pasiruošęs, daugiau ištyręs 1883 m. jis išleido jau minėtąją „Rasių Kovą", pavadinęs ją dar sociologiniais tyrinėjimais, pagaliau jau užbaigtoj formoj savo „Sociologojos pagrindus".

Naujas tai buvo dalykas, naujas vokiečių mokslui, nepriimtinas savo mintimis politinei Prūsų hegemonijai ir ginantiems ją mokslininkams.

Jį vadina „Austrų sociologu", o norėdami pabrėžti pasibaisėjimą kai kurie prancūzai pridėdavo „baisusis austras". Ir tikrai Gumplowicz'ių be anų Austrijos laikų sunku būtų suprasti. Jis ten išaugo, ten pradėjo pirmąsias politikos kovas. Jis pats kilimo žydas, lenkų kultūros; gyvenimas Austruose, mišrioj valstybėje, kur ėjo tautų kovos, kildavo naujos tautos, o viešpatavusios iki šiol turėjo nustoti savo privilegijuoto padėjimo, tai buvo gyviausis pavyzdys, kaip susikuria tautos valstybė, iš kur atsiranda viešpataujantieji klodai. Ir jis įrodinėja savo sociologijos darbuose, kad valstybę sukuria karingos rasės, užkariaudamos kitas ramias rases; ilgainiui dvi priešingi rasi susigyvena, užkariautojai lieka viešpataujančiu klodu; laikui bėgant esamoji būklė pasidarė paprasta, norminė, iš tų įvairių senovės rasių, kurios pirmiau skyrėsi antropologiškai, pasidarė viena tauta, o atskiros rasės užsiliko įvairių luomų, klasių formoje, taigi vieningoj tautoj lieka įvairūs socialiniai klodai, bet ir jie dėl susimaišymo nesudaro katras sau vieningos rasės. Taip buvę visur ir visuomet.

Šitoks valstybių atsiradimo ir jų gyvenimo aiškinimas negalėjo patikti Vokietijai, kurioj po to, kaip joj įsigalėjo Prūsai, ir įtaisė savo hegemoniją, įkūrė ją su ginklu, ten mokslininkai tegarbino smurto, galybės, jėgos kultą. Vokiečių mokslininkai tylėjo, nenorėjo prisiimti importuotų iš Austrų naujų idėjų, taip jiems nemalonių, nepripažino, dėl to stengėsi nutylėti. Tai Gumplowicz turėjo pasirūpinti, kad jo balsą išgirstų kitose šalyse, iš kurių aidas turėtų atsiliepti ir Vokietijoj.

O Gumplowicz turėjo kariauti su tylėjimu. Rašo jisai virtinę didesnių ar mažesnių straipsnių, ištisų veikalų, pakartoja, vėl grįžta prie tų pačių klausimų knygelėje, laikraščiuose. Graze į politikos gyvenimą aktingai nesikiša, nedaro jokių politinių praktikos pasiūlymų ir programų, o tik aiškina tą, kas yra. Ir jis savo gyvu gynimu praskynė taką sociologijai. O nauja buvo ta,

kad iki šiol pirm jo nustatinėjo santykį tarp gamtos ir visuomenės, dabar jis bandė nustatyti naują santykį — tarp valstybės ir visuomenės.

Visuomenė nėra vienalypė; visuomenėje nėra ramybės, o eina karas, karas tarp sudedamųjų jos dalių, socialinių klodų, o jie yra rasių kovos padaras. Ir Darwinas prieš jį skelbė kovą dėl būvio, bet Gumplowicz sakosi nėsąs darvinistas, bent jis nusistatęs prieš naujesniąją jų rūšį — socialdarvinizmą.

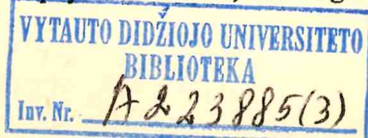
Gumplowicz kai kur vartoja terminologiją, artimą gamtos mokslų terminologijai; pav., jis vadina sociologiją „gamtos mokslu" (Naturwissenschaft), veikiančius visuomenės gyvenime įstatymus vadina „gamtos, prigimtiniai įstatymai", nors jis pats kariauna prieš pozitivizmą, vadina save jo priešu, betgi esmėje jis yra pozitivistu. Sunkenybių jam darė kartais atskirų terminų stoka, o nevisame jis galėjo nustatyti naujus, arba seniems duoti naują turinį, nors bandė.

Nustatęs, jog gyvenime eina socialinės kovos, pas jį ir kius kildavo klausimas: ar amžinai jos bus. Markso šalininkai sakė, jog jos yra ir bus, kol nebus įvesta nauja tvarka, tenai jos turės liautis, Gumplowicz savo knygoje „Rechtsstaat und Sozialismus" plačiau pasisako ir duoda kitą atsakymą, jog jos bus amžinai, jos nesiliaus, esąs tai amžinas gamtos įstatymas. Dabartinės tvarkos kritikoj jis buvo artimas Markso mokyklai, skyrės tuo, jog nematė toms kovoms galo. Dėl to jam darė priekaištų, jog jo sociologija esant pesimistinė, jis gynėsi ir prieš tokį kaltinimą, jis sakėsi dargi esąs optimistas.

Jį traukė kovų piešimas; jis matė socialinį veiksmą, procesą, bet tai, anaiptol, jo nuomone, nėsąs nė pažanga, nė regresas.

Sociologijos katedros universitete nebuvo, kartais dėstė ją (1885 m.), jos istoriją (1888/89), bet visuomet pamatines jos idėjas kiaurai pravesdavo visuose kursuose, kuriuose jis dėstė, o dėstė gana įvairių dalykų. Jisai, ruošdamasis prie paskaitų, paprastai jas užsirašydavo, o paskui apdirbęs paskelbdavo knygų formoje. Bet kartais to nedarydavo, gal būti tarė, jog dalyką yra permažai ištyręs, kad spausdinti; pav. vienais metais skaitė statistikos teoriją (1881/82), Austrų-Vengrų monarchijos statistiką (1893), kartais jo kursai buvo išplėtimai kurios nors jo mokslo šakos.

Daugiau yra jo raštų iš valstybės ir administracijos teisės, šitą jis nuolatos dėstė, o šita arčiau stovėjo jo mėgiamos sociologijos. Ir tenai jam labiau rūpėjo ne teisinė, ne dogminė pusė, bet so-

cialinė įtaisymų atsiradimo priežastis. Dėl to tai grynieji teisininkai darydavo jam teisingų priekaištų dėl netikslumų, klaidų, paviršutinumų. Bet tenai, kur liečia socialinės santvarkos pagrindų, jis yra originalus, užima žymią savo atskirą vietą valstybės teisės moksluose.

Valstybei suprasti, einant Wundto paskaidymu, gali būti vartojamas ketveriopas metodas: fizikos, biologijos, teisės ir sociologijos. Kalbėdamas apie sociologinį metodą valstybės moksluose Wundtas turėjo omenyje vieną Gumplowicz'ių, nors jo nemini. Gumplowicz įveda į savo valstybės teisės mokslą tuos klausimus, kurių vengė grynieji teisininkai, kaip antai: valstybės atsiradimas, jos socialinė struktūra, tautų santykiai valstybėje ir už valstybės, tautybės reikšmė valstybės gyvenime ir t.t.

Ir visame jam rūpi kiekvieno reiškinio ir įtaisymo turinys, mažiau teisinė forma, dėl to kartais teisinėj struktūroj gali užtikti pas jį neaiškumų, prieštaravimų, dargi nejučiomis grįžta prie organicistų teorijos, prieš kurias jis taip kariavo.

Grynieji teisininkai puldavo dogminę jo raštų pusę, nutylėdami visai apie jo dedamus pagrindus. Teisybė, Gumplowicz daug dalykų neišvystė, padėjo tik pamatus, gal kiti eis toliau jo pėdomis, deja, taip maža buvo tokių, kurie tęstų jo darbą.

Gumplowicz turėjo kariauti prieš daugybę savo mokslo priešų, jis puolė savo kritikus, puolė kito galvojimo žmones. Šitoj srityj, kaipo polemistas, jis turi mažai sau lygių, ypač vokiečių raštijoj; jis yra gyvas, lengvas, aiškus, vaizdingas rašytojas. Nemėgo jis veidmainių jurisprudencijoj, kurie po priedanga aukšto, tyro, bešališko mokslo tarnavo monarkizmui, Prūsų karaliaus garbinimui. Jis puolė be pasigailėjimo Gneistą ir Labandą, kuriems rodėsi, kad Prūsų monarkija — tai esąs vienintelis teisinės valstybės (Rechtsstaat) pavyzdys. Puolė jisai tą srovę ir iš pamatų. Labandas įvedė privatinės teisės dėsnius į valstybės teisę ir juos ten plėtojo. Gumplowicz'ius įrodinėjo, kad valstybės teisei tinka sociologiniai dėsniai, nes Labandas ir jo šalininkai operuoja fikcijomis, tuščiais žodžiais, scholastine kazuistika, o visą tat darė vienam politiniam tikslui — ginti Prūsų hegemonijai.

Gumplowicz'ius negalėjo pakęsti, kad tą, ką vadina grynuoju, be politikos, atitrauktu mokslu, naudoja politikai, giria su jo pagelba savo tautos, klasės ar luomo privilegijas. Ir dėlto jis be atodairos puolė tokius mokslininkus, nesigailėjo pajuokimo, ironijos, piktinimosi žodžių.

Kokią vietą pridera Gumplowicz'iui sociologijoj? Jis pirmasis pradėjo, bet atsiradusieji po jo sociologai nėra jo sekėjai. Dauguma nuėjo savais, dažniausiai senaisiais keliais, nes nemaža dalykų įgijo sociologinių tyrinėjimų vardą, nors pirmiau jų nebūtų turėję, taigi kartais pasikeitė pavadinimas.

Esant ir dabar nevienodai sociologijos sąvokai, esant įvairiems krypsniams, rašytojai įvairiai grupuoja esamas sroves, kiekvienas jų, eidamas savo skaidymais, kitaip negu Gumplowicz, bet vis tiek duoda jam mažesnę ar didesnę vietą; vieni labiau užsiima, kiti daugiau. Vieni paveda Gumplowicz'iui savitą vietą, kiti vos mini greta kitų[1].

IV.

Prie „Sociologijos Pagrindų" vertimo.

„Sociologinius Pagrindus" išverčiau būdamas vokiečių nelaisvėje Čersko stovykloje, gyvendamas barake tarp užkrečiamųjų ligonių, vasarą 1917 m. Tai buvo gaivinanti paguoda. Pamatan paėmiau 1905 m. leidimą. Vėliau, grįžęs, taisydamas spaudai, šį tą pridėjau iš kiek platesnio lenkiško teksto.

Šita knyga parašyta gana seniai, bet atrodo taip jauna. Ji žadina mintį, spiria skaitytoją galvot, tyrinėti.

Sociologija neturi vienodos visų priimtos sąvokos, joje yra daugybė krypsnių. Gumplowicz — tai vieno krypsnio atstovas ir jo pradėtojas. Dėlto tai ir paėmiau vertimui šią knygą.

A. Janulaitis.

1928.IV-XII.
Kaune.

---

[1] *Kovalevski M.*: Sovremennyje sociologi. — Petrapilis. 1905 m. *Squillace F.*: Die soziologischen Theorien (vokiškas vertimas). — Leipzig. 1911. *Spann O.*: Soziologie (straipsn. „Handwörterbuch der Staatswissenschaften IV laid., t. VII p. 650 — 667). *Oppenheimer Fr.*: System der Soziologie, t. I - II ir t.t.

Prakalba.

„Kukliu pradedamuoju akordu į didelį ateities mokslą — sociologiją“ buvau aš pavadinęs savo „sociologinius tyrinėjimus“, išleistus prieš dvejus metus ir pavadintus „Der Rassenkampf“ („Rasių kova“). Gera klotis, kurios susilaukė anoji knyga namie ir užsieniuose iš kompetentingų pusių, paragino mane prie „pradedamojo akordo“ išleisti šituos sociologijos pagrindus (Grundlinien). Kad sociologija ne vienadienė idėja, o tikrai yra naujai atsirandąs mokslas, tai rodo ir tas atkaklumas, su kuriuo galvočiai, pradedant nuo Comte'o įvairiausių Europos, taip pat ir Amerikos tautų, vis grįžta prie šitos problemos. Jeigu man pavyko su „Rasių kova“ susekti vieną kitą pradą mokslui statyti, tai dabar šituose Pagrinduose aš tikrai stengiaus, eidamas toliau, statydamas ant anų pradų, nupiešti vieningą pilną viso šito mokslo planą, ištiesti sienas nuo gretimų jam mokslinių sričių ir išžiūrėti šito mokslo ribose svarbiausius klausimus, kurie vėliau turės būti smulkiau ištirti. Tegu ir šitas darbas sulauks tokio pat pritarimo ir gero įvertinimo, kaip ir anas!

Graz. 1885 m. balandžio mėn.

*

* *

Kai aš prieš dvidešimt metų buvau paskelbęs savo „Grundriss der Soziologie“, su aukščiau minėtąja prakalba, tai kritika (Merkel'is Schmoller'io „Jahrbuch“ 1886) palaikė tat drąsiu bandymu rašyti pagrindus mokslui, kuris tebėra dar... ateities mokslas! Šitoks tarimas tuomet buvo visai teisingas. Nes iki šiol vokiečių kalba nebuvo sociologijos kuri vadintųsi „sociologija“ ir turėtų pretenzijų būti atskiru, savarankišku mokslu, nes kartais vadinamieji „visuomenės mokslo“ (Gesellschaftswissenschaft) arba „socialiai moksliškais“ ar

„socialfilosofiniais“ veikalai savo esme niekuo nėra nei lygūs, nei artimi tam, ką aš vadinu sociologija, taip pat kaip šiandien yra „socialfilosofijų“ ir „socialiai moksliškų“ raštų, kurie su sociologija, tikrąja prasme imant, neturi nieko bendro.

Nes socialiai moksliškais laikė tuomet, o ir šiandien tebelaiko, pirmoj eilėj ekonominius (ūkinius) tyrinėjimus, o „socialfilosofija“ dar ir šiandien vadina (pav., Liudvikas Stein'as) filosofinius (psichologinius ir etinius) tyrinėjimus apie „visuomenę“, kurie yra kuo tik nori, tik ne sociologija[1].

Berods, vokiečių kalba, pradedant nuo septyniasdešimtųjų metų, ėmė rastis tokių, kurie domėjosi „visuomenės kūnu“, „visuomenės organizmu“: buvo tai Schäffle's ir Lilienfeld'o veikalai. Bet jie buvo tik tolesnis išvedžiojimas ir paskutinės atžalos to „organinio valstybės mokslo“, kaip jį savo laiku buvo dėstę Bluntschli ir Ahrens, ir, nors jie vėlesniais laikais ir pačių autorių (pav., Schäffle's) buvo pavadinti „sociologiniais“, tačiau jie neturi nieko bendro su pozitingosios sociologijos esme ir pagrindinėmis jos mintimis; o dėstant sociologijos išsiplėtojimą tik tam tas vardas teminima, kad būtų pavyzdžiu, kaip n e g a l i m a nagrinėti sociologijos.

Taigi tuo atžvilgiu prieš 20 metų pasisakusioji kritika buvo teisi, kai ji, bent vokiečių kalbos sričiai, tvirtino, kad „sociologijos“ kaipo mokslo nėra. O kadangi tuo būdu mano „Pagrindai“ pasirodė esąs pirmas naujojo mokslo sumanymas, kuris, be to, ėjo ne biologiniu Comte'o ir Spencer'io taku, o savo keliais, tai lengva buvo galima suprasti, kodėl visi specialistai mokslininkai kratėsi nuo šito įsibriovėlio.

Iš pradžių, berods, jie bandė pavartoti mėgiamą, taip dažnai taikytą priemonę, — tylėjimu numarinti. (Zarncke's „Literarisches Zentralblatt“ visai nepadėjo jokios recenzijos apie mano knygą)[2]. O kai tat nepadėjo, kai svetur, plačiame pasaulyje, ėmė kelti aukštyn, čionai tylėjimu marinamąją sociologiją, kai prancūzai, italai, ispanai, amerikonai, rusai ir japonai išsivertė į savo kalbas „tylėjimu numarintojo“ veikalus,

---

[1] Stein'as pats kartkartėmis vadina savo darbą „Die Soziale Frage im Lichte der Philosophie“ (Socialinis klausimas filosofijos šviesoj) (1897) „socialfilosofija“; tai teisybė, jis tikrai nėra sociologija.

[2] Betgi vėlesniais metais tasai „Literarisches Zentralblatt“ mini mano sociologinius raštus, pripažindamas jiems vertybę.

tai tuomet pratrūko sulaikomoji tulžis visokiais anonimiškais puolimais prieš šitą „sociologiją“[1].

Bet kai sociologija, vis laimėdama, žengė pirmyn, kai jai vokiečių kalbos srityje atsirado galingas kariautojas, Gustovas Ratzenhofer'is vardu (nuo 1893 m.), kuris genialių raštų eilėje giliau, negu koks kitas, ištyrė ir išplėtojo naująjį mokslą, tuomet specialistai-mokslininkai nusilenkė prieš ją, ir tie patys autoritetai (kaip antai Berlyno - Jenos koterija, kuri grupuojas apie „Handwörterbuch der Staatswissenschaften“), kurie vos neseniai norėjo sociologiją numarinti tylėjimu, apsigalvojo ir, kai pamatė, kad sociologija yra esminis gamtamokslių metodo pritaikymas socialiniam pasauliui, paskelbė konkursą geriau tam klausimui išspręsti: „ko mes pramokstame iš kilmės mokslo (Descedenzlehre) pradų atsižvelgiant į valstybių vidaus politikos išsiplėtojimą ir įstatymų leidimą?“ Šitas išpūstas formulavimas turėjo pridengti pasitraukimą su gėda ir nekenčiamai, „tylėjimu numarintajai“ sociologijai paimti vėją iš buorių; jis ryžosi sukurti sociologinių veikalų, kurie, žinoma, po Jenos amato mokslininkų vėliava išeitų į platųjį pasaulį, skelbtų kaipo jų darbo naująjį mokslą, jeigu jis jau turi būti, tik po suklastota marke „Natur und Staat“. Tegu! tik šitas bandymas susikūlė![2] Nes, viena, konkurso teisėjų neišmanymas sociologijos srityje, o ir visokie asmens tuštumai ir menkučiai atsižiūrėjimai privertė tuos vyrus pripažinti tinkamais ištisą eilę mažaverčių raštų ir, antra, nežiūrint to visa, negalėjo išvengti pikto likimo paskirti premiją (nors ir trečiąją) tikrai „Sociologijai“ (Eleutheropulos), kuo įrodytas jų prisipažinimas, kad skelbdami konkursą veidmainiavo, nes vengė tyčia žodžio „sociologija“, o turėjo paslėptą mintį apie iki šiol jų nepripažintą ir „tylėjimu numarintąją“ sociologiją. O prie to viso šita Eleutheropulos'o sociologija, kuri prasilauždama pro išraiz-

---

[1] Dar 1894 m. vienoj rektorato kalboj apie „Teisės ir doros plėtojimosi istoriją“ (R. Hildebrand) buvo pasakyta, jog jam rodosi, kad „sociologijos kaipo atskiro mokslo gyvybės pateisinimas labiau negu abejotinas“. Bet man tuojau pasirodė visai neabejotinu, kad skystas idėjinis šitos kalbos turinys yra paimtas iš vieno sociologinio rašto, būtent, iš Lewis Morgan'o „Senovės visuomenė“ — nenurodžius šaltinio.

[2] Apie tai žiūr. mano „Geschichte der Staatsteorien“ (1905 m.) p. 556 ir „Politisch-antropologische Revue“, August 1904.

gytas konkurso sąlygas, stačiai ir atvirai nagrinėja sociologines problemas, tai vienintelis premijuotas raštas, kuris gali būti laikomas moksliniu — taigi ir šitas, matyti, prieš sociologiją nukreiptasis bandymas visai prieš sumanytojų norą pasibaigė nustatymu, kad „sociologija" pradėjo žengti į priekį, laimėdama vokiečių kalbos srityje.

Apie šituos čionai nupieštus santykius užsiminė Gustovas Ratzenhofer'is savo paskutinėj kalboj, paskutiniame kongrese St. Louis, sakydamas:

„Reikia gyventi ten, kaip aš, vokiečių mokslininkų pasaulyje, kur jie viešpatauja, kad suprastum tas aštrias kovas, kurias veda specialiai mokslai prieš sociologiją; bet šita kova, nežiūrint neapykantos pratrukimų prieš sociologijos įkūrėjus, kaip Gumplowicz, jau yra išspręsta jo naudai. Jau knygų rinka patvinus visokiais rašiniais, kurie leidžiami kaipo sociologiniai darbai,[1], ir sociologijos vardas duodamas visai netinkamai įvairiausioms minties sritims".

Dėl šitos laimėtosios sociologijos kovos prieš visokius specialistų neišmanymus ir trukdymus pirmieji vokiečių kalba prieš dvidešimt metų išleistieji „Sociologijos Pagrindai" sudaro bent raštijos istorinį dokumentą, kuriame daryti atmainas neradau reikalingu. Dėl to jisai čionai išeina iš spaudos, jeigu neskaityti nesvarbių žodžių pataisymų, savo pirmykščiu pavidalu.

Šitą aš galėjau sau leisti ir dėl to, kad aš ir be to vėlesniuose savo raštuose („Soziologie und Politik" 1892; „Allgemeines Staatsrecht"; „Sociologische Staatsidee") keletą šituose Pagrinduose tik užuomazgoj tilpusių idėjų išdėsčiau plačiau, dėl to galiu nesibijoti, kad man šiandien darys priekaištą, jog pirmasis jų formulavimas esąs nepilnas.

Be to, malonus skaitytojas aiškiai galės matyti, kokioj pirmykštėj sociologijos plėtojimosi fazėj parašytas šitas rašinys. Juk visa taip gausiai dabar išbujojusi sociologijos raštija teatsirado tik paskutiniomis dviem dešimtim metų, kada sociologija turėjo prasimušti, iškariauti sau gyvybę ir įsivyrauti. Kaip jau pasakyta, šita kova buvo laiminga, ir visai pasikeitus aplinkybėms vėl pasirodo mano „Sociologijos Pagrindai".

---

[1] Čia turima galvoj Jenos rinktinis darbas „Natur und Staat".

Koks gyvas gyvenimas verda dabar, tuomet dar neartoj sociologinės raštijos dirvoj! Priešų balsai daugely atsitikimų nutilo ir ką tik staugusieji sociologijos priešai norėtų šiandien patys būti sociologais. Jei tik pažvelgsi į kurią specialę sritį, — istorikų, juristų, ekonomistų ir filosofų, — užtiksi pastangų duoti sau sociologinių nudažymų. Kokia atmaina! Iš visų pusių geriausių specialistų tyrinėtojų akys, pilnos didžiausių lūkesčių, nukreiptos į sociologiją. „Iš visų žymių matyt", sako mokytasis etnologas Friedrich S. Krauss, „jog sociologija netolimoj ateityj užkariaus sau vadovaujančio mokslo vietą"[1]. Ji tokiu yra laikoma jau šiandien romaniškose šalyse ir Amerikoj. Didelis religijų istorikas, Giovanni Pascot, vadina ją „tikruoju mokslu apie žmogų"[2], ir antropologas Allievo[3] kalba apie „scienza sovrana di sociologia". Italijoj, Ispanijoj, Prancūzijoj ir Belgijoj jau yra daugybė katedrų sociologijai, kurių beveik jau netrūksta nė viename universitete[4]. Londone nesenai atsiradusioji „Sociological Society" pradeda daug žadantį veikimą[5]. Po tokių dviejų dešimčių metų sociologijai sudarančių epochą, visur tarpstant sociologijos raštijai, tegu mano „Pagrindai" atrodo gana mažučiais ir trumpais, bet, tikiuos, jiems palaikys už gerą, kad pirmieji išėjo į areną, kurioj paskui stota kovon su priešų daugybe ir laimingai privesta iki galui[6].

---

[1] Die Volkskunde, 1903 p. 13.

[2] Origine delle religioni, 1900.

[3] Introduzione alle science sociale, 1899.

[4] Į tai, ir ta proga, kad amerikiniai sociologai parodė gyviausių simpatijų ir pilną pripažinimą austrų sociologijai, nurodo Ratzenhofer'is sakydamas — „Nors laivo šriūbas buvo atrastas Austruose, bet pritaikytas tebuvo pirmą sykį Angluose". („Kritik des Intellekts", 1902). Aš tat iškeliu čionai dėl to, kad jam „ne visai suprantama, į kurią pusę taikoma".

[5] Sulig jos „Sociological Papers" 1904.

[6] Berods, ten, kur pažengęs sociologinės raštijos išsiplėtojimas reikalavo, pridėjau į pirmykštį tekstą papildymus, kurie, kad pažymėjus, atmušta suglaustomis raidėmis, o naujai pridėtosios išnašos išskirtos skliausteliais [ ].

Graz, 1905 m. kovo mėn.

PIRMOJI KNYGA.

Prie sociologijos istorijos.

I.

Sociologijos istorija.

Yra įprotis, prieš išdėstant sistemoje atskiras mokslo šakas, suteikti jų raštiją; yra daug dalykų, kurie kalba to įpročio naudai, bet ir daug kalba prieš tai. Žinoma, iš pradžių nupiešdami to mokslo plėtojimąsi, mes tuo pačiu rodome, kas buvo kitų tyrinėtojų padaryta šito mokslo srityje, ir kokių vaisių yra šitas mokslas sulaukęs; dėl to skaitytojas lengvai supras, kokią vietą šitame moksle užima tos knygos rašytojas, kuris tęsia toliau savo pirmtakūnų darbus. Jeigu, bedėstant to mokslo raštijos istoriją, bus įterpta ir pirmtakūnų darbų kritika (bene kitaip ir būti negali), tai tuo bus išaiškinta skaitytojui, kuo skiriasi jisai nuo savo pirmtakūnų. Taigi platus įvedamasis klausimo išgvildenimas sudaro teigiamą tokios įžangos pusę. O neigiamosios jo pusės labiausiai yra teknikinės. Jeigu įžanga smulkiai išdėstys visas pirmesnes sistemas, tai ji pavirs mokslo istorija ir spirs skaitytoją susivokti begalėje klaidingų (bent autoriaus nuomone ir sekant jo dėstymu) sistemų, dar nesusipažinus su jų kritika. Tat neparanku. Jeigu šitoj įžangoj bus duota kiekvieno pirmtakūno kritika ir polemika su juo, tai noroms nenoroms jau į įžangą pateks visa jo sistema, ir toliau beliks tik nuobodus pakartojimo darbas. Ir šita taip pat neparanku. Be to, nurodinėti savo pirmtakūnų klaidas ir ginčytis su jais bus daug parankiau bedėstant patį dalyką, besvarstant atskirus klausimus, kai jau pats autorius išaiškino savo pažiūras; šitame atsitikime autoriui nėra reikalo nei būtinai laikytis istorinės eilės, nei ištisai ir nuodugniai išpasakoti pirmesnes sistemas. Visa tai sako prieš dėjimą raštijos istorijos į įvadą.

Dėl to tai, atsižiūrėdami į minėtąsias teigiamąsias tokios įžangos puses, ketiname pasirinkti vidurio kelią. Kiek galėdami trumpiau paminėsime visus svarbiausius pirmtakūnus

sociologijos srityje ir išdėstysime tik pagrindinius ir bendruosius jų sistemų dėsnius; kai dėl smulkmenų ir kritikos, tai skaitytojas jas ras vėliau, bedėstant mums savo sistemą.

Nors jaunas ir netobulas yra mūsų mokslas, o jau turi Vokiečiuose raštijos istorikų, būtent Bärenbach'ą, kuris pirmas davė pagelbos šitam mokslui, palengvinęs surasti istorinį susivokimą[1]. Dėja, jas pradeda nuo „socialistinių“ doktrinų, nes dar nesupranta pagrindinio skirtumo tarp socializmo ir sociologijos, kas didžiai kenkia jo darbui. Daugiau medžiagos sociologijos raštijos istorijai lengvai galima surasti tarp darbų, kurie liečia kitų artimų sociologijai mokslo šakų raštijos istorijas, kaip antai: valstybės teisės mokslo, politikos, ūkio mokslo istorijoj ir dar istorijos filosofijoj[2].

II.

Giambattista Vico, Augustas Comte'as.

Pirmus nurodymus į tą mokslą, į „Scienza d'intorno alla Natura delle Nazioni“, randame pas Giambattistą (Joną Krikštytoją) Vico[3]. Bet jis vis dar stipriai laikosi biblinės tradicijos, įgimtosios teisės teorijų, vyravusių jo laikais; dar jis nesugeba aiškiai galvoti. Taip pat ir pas S.-Simoną, šitą pasaulio gerintoją, neieškokime objektingo visuomenės mokslo; jeigu mes pripažinsime, kad kaip tik jisai pažadino Augustą Comte'ą prie sociologijos darbų, tai, be abejo, visai tinkamai įvertinsime jo nuopelnus.[4]

Jis ne tik prajautė sociologiją, kaipo mokslą, bet jau ir pirmasis pažino jos turinį ir esmę, šita yra neginčijamu A. Comte'o nuopelnu. Daugely savo veikalo „Philosophie positive“ vietų Comte'as visai aiškiai ir teisingai nusakė, kuo turi

---

[1] Die Sozialwissenschaften. Zur Orientierung in der socialwissenschaftlichen Schulen und Systemen der Gegenwart v. Friedrich v. Bärenbach. Leipzig. 1882.

[2] Be žinomų visiems Romer'io ir Bluntschli'o raštų, reikia dar pirm viso ko nurodyti įRocholl'io „Philosophie der Geschichte“. Goldfriedlich: Historische Ideenlehre, 1902).

[3] Principi di una Scienza Nuovas ir t. t. Milano, 1836.

[4] Sulyg.: Gumplowicz „Geschichte der Staatsteorien“ 1905. p. 317.

būti šitas mokslas. Duodame keletą tokių vietų: „Teleidžiama vieną dalyką bandyti — būtent nustatyti, jog galima sukurti ir ugdyti visuomenės mokslo idėją, kaip tat daroma su pozitingais mokslais, susekti filosofinį jo pobūdį ir nustatyti jo pagrindus“[1]. Šitais žodžiais nurodytas socialinio mokslo mokslinis pobūdis. Kitą charakteringą šito mokslo žymę Comte'as nurodo kitoj vietoj: „Susekti, kad žmonija nuolatos plėtojasi tam tikrais dėsniais, kuriais dabartinė evoliucija yra ankstybesniųjų jų atmainų tęsimas, — tai bus neatimamas naujosios filosofijos įgijimas“.[2] Taigi čionai kalbama apie tai, kad plėtojimosi įstatymas valdąs visą žmoniją ir kad dabartį reikia suprasti, kaipo būtiną praeities padarinį. Tatai taip pat teisinga ir svarbu. Paskui bus įrodyta, kad Comte'ui nepavyko išplėtoti toliau šito pagrindinio dėsnio, nes neteisingai suprato žmonijos sąvoką. Vis dėlto pamatinis jo dėsnis teisingas, ir nuo Comte'o laikų jis įgijo stiprių šaknų sociologijoj. Comte'ui taip pat pridera ir ši mintis, turinti didelės mokslo reikšmės: „Tiktai gilus įsitikinimas, jog yra įstatymų, kurie valdo įvairias reiškinių rūšis, gali mums suteikti tikrą rezignaciją, tai reiškia dvasios ramybę ir pasiryžimą kantriai pakelti neišvengiamą piktą ir nelaukiant atlyginimo“[3]. Be šitokios rezignacijos, iš tiesų, nebus sociologijos, ir didžiausia, svarbiausia Comte'o filosofijos klaida, kaip mes pamatysime, yra ta, jog jis, skelbdamas šitą rezignaciją, neištesėjo pats iki jos pakilti, rezignuoti, išsižadėti norų pagerinti pasaulį.

Jam reikėjo pačiam sekti tą išmintingą dėsnį, kurį jis pats nustatė šitais žodžiais: „Jeigu yra politinis piktas, kurio

[1] „Tout ce qu'il est permis de tenter c'est de faire constater la possibilité de concevoir et de cultiver la science sociale à la manière des sciences positives, d'en marquer le caractère philosophique et d'en établir les bases“. La philosophie positive par Auguste Comte, resumé par Jules Rig II p. 2, 45, 46.

[2] „Cette subordination de l'humanité à une loi de développement continu, représentant l'évolution actuelle comme la suite des transformations antérieur, constituera une propriété exclusive de la nouvelle philosophie“.

[3] „Le profond sentiment des lois qui régissent les divers genres des phénomènes peut seul inspirer une véritable résignation, c'est à dire une disposition à supporter avec constance et sans espoir de compensation des maux inévitables“.

nemoka išrauti mokslas, — aš nemanau, kad kas galėtų šituo abejoti — tai šisai gali bent iškelti jo neišvengiamumą, suminkštindamas ano gaminamąsias nelaimes ir parodyti prigimtinius įstatymus, kurie daro jį nenuveikiamu".[1] Tačiau norėdamas, priešingai šitam savo pamatiniam dėsniui, padėti su savo mokslu „politinei pažangai" ir pažadėdamas, kad jo mokslas galįs tapti „galinga priemone pagerinti socialinei žemesniųjų klasių būklei",[2] tai jis nuėjo per toli (ir tuo yra kaltas jo mokytojas S. Simonas!). Stengimasis ištesėti savo prižadą vėliau turėjo nuvesti jį nuo objektingo mokslo kelio į klaikius subjektingosios politikos šuntakius.

Priešingai pirmesnėms istoriškai-filosofinėms doktrinoms, Comte'as aiškiai ir ryškiai nusako sociologijos uždavinį: „Visuomenės mokslo tol negalėjo būti, kol nebuvo žinoma, kas tai yra pats plėtojimasis, kurio įstatymus turi šitas mokslas dar ištirti".[3] Bet šito, „kas tai yra plėtojimasis", taip ir nepavyko ir Comte'ui susekti, nes jis pats klydo dėl gamtamokslinės žmonijos sąvokos. Ir tuo yra kaltas Pascal'is, ištaręs savo „nuostabų aforizmą", kuriame glūdi didelės Comte'o klaidos priežastis. „Į visą žmoniją, taip skamba iš pagrindų klaidingas Pascal'io dėsnis, kuriuo taip gėrėjasi Comte'as, kurioj per ištisą amžių eilę viena karta seka kitą, reikia žiūrėti, kaip į vieną amžinai esantį žmogų".[4] Šita nelemtoji metafora yra daug pikto padariusi mokslui, tai ji aptraukė rūku šiaip paprastai aiškią Comte'o akį. Pagautas šito klaidingo Pascal'io įsivaizdavimo, jis visai neteisingai nusako ir sociologijos padarinį: „Šitas mokslas vykdo Pascal'io formulą ir ima žmoniją, kaip

---

[1] „S'il est des maux politiques que la science ne saurait atteindre, et je ne crois pas qu'on puisse en douter, elle pourra du moins, mettre toujours en évidence leur incurabilité, de manière à calmer les douleurs qu'ils produisent et à montrer les lois naturelles qui les rendent insurmontables!" Comte Rig. II. 47, 54, 55, 91.

[2] „De puissantes ressources pour l'amélioration de la condition des classes inférieures".

[3] „La science sociale ne pouvait pas exister tant qu'on ignorait en quoi consiste le fait même du développement dont cette science doit étudier les lois..."

[4] „Toute la succession des hommes, pendant la longue suite des siècles doit être considérée comme un seul homme qui subsiste toujours..."

didžiausią vienetą, kurio atskiri organai padeda bendrajai evoliucijai".[1] Paskui mes pakalbėsime apie šitą klaidingą žmonijos, kaipo vieneto, supratimą, iš kurio išdygsta tūkstančiai įvairių klaidų, kuriose susipainiojo ir pats Comte'as.

Čionai gi mes tik trumpai pastebėsime, kad esant jo laikais maža istorinių ir etnografinių žinių, dar mažiau pats težinodamas šitoj srityje, Comte'as turėjo galvoje tik mažutytę žmonių dalelę, būtent germanų ir romanų tautas Europoje ir jų istoriją: dėl to tai ieškodamas „žmonijos plėtojimosi įstatymų", jis vadovavosi tik nedidele Europos dalim. Keletas šitų tautų jam sudarė žmoniją, o kartais šitoji rolė atitekdavo net vienai Prancūzijai; „didžioji revoliucija", kuri padarė įtakos tam nedideliam skaičiui Europos tautų, jam turėjo visos žmonijos perversmo reikšmės, o tuo tarpu kur kas didesnė jos dalis stovėjo nuošaliai nuo šito grynai vietinio Europos judėjimo.

Nežiūrint į tai, iš subjektingai ir šališkai suprantamų atmainų germanų - romanų tautų gyvenime per paskutiniu du amžiu, Comte'as išveda „žmonijos plėtojimosi įstatymus". Ir kas galėjo iš to išeiti? Gi keletas sąmoningų, istoriškai-politiškų relatyvės vertybės pastabų. Comte'ui nepavyko įkurti sociologijos dėl medžiagos stokos ir siauro bei riboto istoriškai - etnografinio jo laikų akiračio.

Bet tie genialūs pradai (principai), kuriuos buvo nustatęs Comte'as šitam mokslui, sudarė naują gadynę sociologijai, ir su jais rišasi, kaip pamatysime, įvairūs sociologijos bandymai, atsiradę po Comte'o ir mūsų laikais.

III.

Quetelet.

Tokio matematiškai galvojančio statistiko, kaip Quetelet, negalėjo nepavilioti mintis išreikšti Comte'o žmonijos plėtojimosi įstatymus su skaičiais ir apskaičiavimais, ypač kad bene

---

[1] „Cette science réalise la formule de Pascal et représente l'espèce humain comme constituant une immense unité dont les divers organes concourent à l'évolution générale!"

pats Comte'as laikė tat pageidaujamu dalyku[1]. Kad, šitą darbą darydamas, Quetelet, turėjo galvoj sociologiją, kaipo prigimtinę visuomenės istoriją", tai įrodo jo knyga tokiu pat vardu. Pirmesnis jo veikalas „Žmogus" (Sur l'homme) turi dar kitą, socialinės fizikos, vardą, ir tenai jis sako, jog „mes ketiname tyrinėti socialinį kūną".

Šitas uždavinys, kurį pasiėmė išspręsti Quetelet, arti rišasi su Comte'o sociologija. Paskui mes pamatysime, kur Quetelet klydo, tarydamas suseksiąs socialinio plėtojimosi įstatymus, naudodamasis statistikos „didžiųjų skaičių dėsniu". Quetelet savo statistikos darbuose yra pagaminęs tik medžiagos ir įvairių bandymų mokslui apie „žmogų" ir apie žmogaus valios nelaisvę; sociologijai jis ir padaryti nieko negalėjo jau dėl to, kad pas jį „žmonijos" sąvoka visai pranykdavo neaiškioj ir miglotoj „visuomenės" sąvokoj. Be to, jisai nesykį pasiimdavo išeinamaisiais punktais savo tyrinėjimams daugybę apsirikimų, kurie buvo jo laikais socialiniam moksle, kaip antai, tokia mintis, kad „paprasčiausiu ir prigimtiniu visuomeniniu žmonių junginiu yra šeima, kuri buvo ir yra visais laikais ir visose tautose".[2]

Quetelet dar nieko nežino apie tai, kad šeima, dabartine šio žodžio prasme, kurią vartoja ir pats Quetelet, yra daug

---

[1] „Nuosakiai plečiant šitokį pradą negalima nepripažinti būtinai reikalingu, kad sociologai gautų priruošiamąjį išauklėjimą matematinėj filosofijoj. Tiktai tuomet, betyrinėdami pozityvizmą iš jo šaltinių, teigys mokslinio įrodamumo pajautimą, įprotį racionaliai argumentuoti ir sugebėjimą atlikti visus logikos reikalavimus, kuriuos stato pozitingas tyrinėjimas".

„On ne saurait méconnaitre, en poussant jusqu'au bout les conséquences d'un tel principe, la nécéssité de faire reposer l'éducation préalable des sociologistes sur la philosophie mathématique. C'est là seulement qu'ils pourront acquérir le sentiment de l'évidence scientifique, contracter l'habitude d'une argumentation rationnelle et apprendre à satisfaire aux conditions logiques de toute spéculation positive en étudiant la positivité à sa source". Beje, čia pat Comte'as perspėja, kad netaikytų skaičių ir matematinių įstatymų sudėtiniams sociologijos tyrinėjimams (Comte Rig. II, 116).

[2] Zur Naturgeschichte der Gesellschaft, übers. v. Rieckh p. 142. Beje, taip pat žiūrėjo į šeimą ir Comte'as: „Šeima tai gemalas socialinio organizmo būklėms — ji sudaro tarpinį narį tarp asmens (individo) ir rūšies" (Comte Rig. II, 126).

vėliau atsiradęs socialinis įtaisymas, kuris gavo savo dabartinę būklę, atsiradus valstybei, ir nuo jos prasidėjo. Taip pat naivi ir pirmykštė yra jo „tautos“ sąvoka. „Tauta, sako jisai, yra sudėtinis kūnas, sudarytas iš vienalypių gaivalų, vienodai atliekančių savo funkcijas ir apimtų to paties gyvybės prado“[1]. O iš tikrųjų kiekviena tauta susideda iš įvairialypių gaivalų, su prievarta papildančių kits kitą savo funkcijose; bet šita teisybė prieštarauja jo teorijai, kuriąja visuomenės ryšius padaro „pritraukiamųjų jėgų persvara, kuri spiria individus (asmenis) dėtis su kits kitu“. Berods, jis neslepia ir to, jog „tauta“ nevisuomet susidaro iš vienalypių gaivalų, ir jog, atvirkščiai, gana dažnai ji susidaro iš užkariavimo ir susimaišymo nugalėtojų su nugalėtaisiais[2], bet šitos išimties ji nepadaro išeinamuoju savo teorijos punktu. Taigi nėra ko stebėtis, kad Quetelet visai nepavyko išaiškinti visuomenės plėtojimosi įstatymo. Paprastieji tautų gyvenime reiškiniai, pav., amžinas tautų antagonizmas, jam atrodė priešingomis gamtai anomalijomis, ir jis, baigdamas savo „Prigimtinę žmonijos istoriją“, svajoja su Elihu Buritt'u: „Reikia prisipažinti žmonijos garbei, kad devynioliktasis amžius įėjo į naują kelią; žmonės pagaliau suprato, kad ir tautoms turi būti įstatymai ir teismai, ir kad tautų nusidėjimai prieš kits kitą, padaryti tik didesniu mastu, taip pat yra nepakenčiami, kaip ir atskirų žmonių nusidėjimai“.[3]

Teisybė, visa tat kalba apie jo gražią širdį, bet šita taip pat sako, kaip menkai susivokia Quetelet sociologijoj. Nuo to laiko, kaip jis parašė šitas eiles, tik viena Europa per ištisą XIX amž. pergyveno Krymo, austrų-italų, austrų-prūsų-danų, austrų-prūsų, prancūzų-prūsų ir rusų-turkų karus. Quetelet's nuomone, tai sudaro „nusidėjimų virtinę“, o tuo tarpu galima stebėtis, kad jie užrašyti aukso raidėmis laimėjusiųjų tautų metraščiuose, ir dar uždega širdis būsimoms kartoms. Taigi, nežiūrint „naujojo kelio“, kuriuo esą pradėjęs eiti XIX amž., jis eina senuoju, išmintu keliu. Tai bene reikėtų pačiam sociologiniam mokslui įžengti į naują kelią?

---

[1] ten pat, p. 143.
[2] ten pat, p. 144,
[3] ten pat, p. 214.

IV.

Herbertas Spencer'is.

Ir tikrai apie tat visai įtikinančiai ėmė kalbėti Herbertas Spencer'is šiais įsidėmėtinais žodžiais: „Minties ir jausmo negalima visiškai atskirti nuo kits kito. Kiekvienas dvasios sąjūdis pareina labiau ar mažiau nuo tam tikros idėjų grupės, ir kiekviena idėjų grupė labiau ar mažiau yra persisunkusi dvasinė sąjausa. Iš to susidaro įvairių kombinacijų. Yra jausmų, kurie dėl intelektinio aiškumo stokos visai neaiškūs, ir yra kitokių, kurie įgyja pastovią formą del sujungtų su jais įsivaizdavimų; mūsų mintis tai darko apimą jas geiduliai, tai, atvirkščiai, jos visai neturi nei simpatijų, nei antipatijų. Be to, kiekvienu atskiru atsitikimu santykis tarp šitų dviejų dvasinio būvio gaivalų gali būti įvairus.

„Tuo pačiu laiku, kai mintys pasilieka tos pačios, sujungtoji su jomis dvasios sąjausa gali kilti ar pulti, ir visiems žinoma, kad darytinojo sprendimo teisingumas pareina jeigu ne nuo visiško emocijų nebuvimo, tai bent nuo pusiausvyros tarp tų emocijų, kuri neleidžia perdaug nusvirti į vieną ar kitą pusę.

„Ypač tat bus teisinga atsižvelgiant į klausimus, kurie paliečia žmogaus gyvybę. Į individinius ar visuomeninius žmonių veiksmus galima žiūrėti dvejopai. Mes galime žiūrėti į juos kaipo į reiškinių grupes, kuriuos reikia išanalizuoti ir kurių priežastinį sąryšį reikia nustatyti; arba vėl mes galime žiūrėti į juos kaipo į džiaugsmo ir liūdnumo priežastį ir pareikšti dėl jų savo pagyrimą ir papeikimą. Jeigu mes žiūrėsime į veiksmo problemą tik intelekto atžvilgiu, tai jis visuomet pasirodys, kad jis yra tam tikrų kits kitą veikiančių jėgų padaras; o jeigu mes žiūrėsime į veiksmo problemą dorovės atžvilgiu ir vadiname jo padarinius vienu atveju gerais, o kitu — blogais, ir mūsų sąmonė tai gėrisi, tai piktinas. Taigi visai suprantama, kad mes prieisime prie visai įvairių išvadų, žiūrint į tai, ką svarstome, ar žmonių veiksmus ir elgesius, kaipo kitų mums svetimų būtybių elgesius, kuriuos mes stengiamės tik suprasti, ar svarstome juos, kaipo tokių būtybių elgesius, kurios į mus yra panašios, su kurių gyvenimu tampriai surištas mūsų gyvenimas ir kurių pasielgimas tiesioginai ar netiesioginai sukelia mumyse

meilės ar neapykantos jausmą... Aš noriu ypatingai atkreipti dėmesį į tai, kad svarstydami sociologinius klausimus—ypač tuos, kuriuos mes ketiname dabar nagrinėti (valstybės įtaisymus), mes turime kiek galėdami atsipalaiduoti nuo tų jausmų, kuriuos gali mumyse sukelti tyrinėjamieji faktai, ir tesitenkinti šitų faktų aiškinimu. Beje, yra tokių reiškinių grupių, kurių nagrinėjimas sukelia mumyse nusiminimą, pasibiaurėjimą ar pasipiktinimą, bet mes turime nuslopinti savyje šituos jausmus[1].

Kaip vienas jo tautietis ministeris, kuris metė valdžios godiems politikams žinomus žodžius „rankas šalin" („hands off"), taip ir Spencer'is savo sociologinių tyrinėjimų pradžioje sako mums: „šalin jausmus!" Šito mokslo angoje jis rašo žodžius: „Lasciate ogni sentimento voi ch'entrate!" Šitaip elgdamos, jis ne tik mums duoda praktikos patarimą, bet nusako visokios sociologijos conditio sine qua non, o be to dar dėl atsargos iš anksto nori apsisaugoti nuo visokių „dorovinių" priekaištų.

Kai del šito pamatinio metodologinio arba, tiksliau sakant, nustatomojo pirm visokios metodologijos dėsnio, tai Spencer'is, laimei, visai sutinka su Comte'u („kultyvuoti visuomenės mokslą taip pat, kaip ir pozityvuosius mokslus"); bet jau tolesnė santara su Comte'u, būtent klausimuose apie pilną panašumą ir tolygumą tarp sociologijos ir biologijos, galėtų būti Spencer'iui beveik pražutinga.

Comte'as tvirtina, kad tas tolygumas tikrai esąs ir kad tai esminis sociologijos dėsnis. „Būtinai reikia pripažinti, kad išeinamuoju sociologijos punktu yra biologijos davinių visuma"[2] ir, jo nuomone, „socialinio mokslo priklausomybė nuo biologijos yra tokia neginčijama, kad niekas nebedrįs atmesti šitą pradą"[3]. „Biologija sudaro sociologijai išeinamąjį momentą nagrinėjant jai visuomeninę žmogaus prigimtį ir įvairias organines šitos prigimties sąlygas. Be to, žemesniųjų visuomenės plėto-

---

[1] Spencer, Sociologijos pagrindai, vok. Vetterio vertimas, III p. 277.

[2] La nécessité de fonder, Sur l'ensemble de la biologie le point de départ de la sociologie, est évidente — Comte Rig. I, 462. .

[3] La subordination de la science sociale à la biologie est tellement incontestable que personne n'ose plus en méconnaître le principe... ib. II, 109.

jimosi laipsnių dabar jau nebegalima tiesiog pastebėti ir sekti, dėl to reikia juos konstruuoti, sugretinant bendrą žmonių prigimtį su atitinkamų sąlygų visuma. O kai socialis plėtojimasis pasidaro tiek prieinamas pastebėjimui, jog panaši dedukcija jau nebetinkama, tai sociologija vis dėlto naudojas žmogaus biologija, nuo kurios visuomet pareina žmonijos evoliucija". Tiek yra užsivaręs Comte'as, bedarydamas biologiškai-sociologines analogijas!

Priimdamas šitas anologijas, Comte'as apskritai pridarė daug žalos, nes nebe stačiai nuo Comte'o yra kilęs taip puikiai išaugęs Vokietijoj „organinis valstybės mokslas", pradedant nuo Rohmer'o ir Bluntschli'o ir baigiant Schäffle su jo „Bau und Leben des sozialen Körpers".

Spencer'is eina taip pat bene Comte'o pėdomis. „Išeidamas iš to pamatinio dėsnio, kad vienetų privalumai (kuriuos ir tyrinėja biologija!) nustato agregato privalumus", Spencer'is daro išvadą, kad „turi būti toks visuomenės mokslas, kuris nustato santykius tarp nedalomųjų ir agregato su tokiu tikslumu, kurį leidžia atitinkamų reiškinių prigimtis". Padaręs tokį sprendimą, ir Spencer'is prieina prie išvados, kad socialinis mokslas „apskritai tyrinėja socialinio agregato augimą, plėtojimąsi, sąstatą ir funkcijas, kiek juos pagamina individų veikimas į kits kitą"[1]. Taigi ir jisai žiūri individo žvilgsniu ir stengiasi išaiškinti socialinius reiškinius, išeidamas iš individo ir jo prigimties. Bet kadangi individą tyrinėja biologija, tai ir sociologija esant ne kas kita, kaip aukštesnės eilės biologija. Mes žemiau įrodysime, kad sociologijai visai netinka toksai biologinis - individinis matomasis punktas. Čionai tik trumpai pažymėsime, jog sociologijoj vienetais, gaivalais (elementais) tėra socialinės grupės, ir nors iš atskirų asmenų (individų) susidaro grupės, tečiau iš individų privalumų jokiu būdu negalima daryti išvadų apie grupių santykius su kits kita. Sociologijos negalima statyti ant individų su kits kitu santykių, ir iš individų prigimties negalima susekti grupių prigimties. Dėl to tai biologinės analogijos visai netinka sociologijai; jos mums teduoda

---

[1] Einleitung in das Studium der Soziologie, vokiškai versta Marquardsen'o I 64.

sulyginimus ir vaizdus, bet jokiu būdu ir niekuomet neduos pažinimo.

Matyt, Spencer'is nors aiškiai ir nesuvokė ir neišreiškė panašios minties, bet bene j a u t ė ją. Bent aišku, kad laimingas mokslinis instinktas ir sveikas protas apsaugojo šitą anglų filosofą nuo tų perdėjimų ir paklydimų, kuriuos daro kiti rašytojai, remdamiesi klaidingomis analogijomis tarp sociologijos ir biologijos. Jeigu p r a d e ir t e o r i j o j Spencer'is ir laikosi panašios analogijos, tai jos paiso ir skaitosi tik viršiniuose ir nesvarbiuose pašaliniuose klausimuose, bet jis niekuomet nenueina per toli, todėl jo sociologijos branduolas visuomet lieka sveikas ir neužsikrėtęs šitomis analogijomis. Matyt, pripažindamas, kad teorijoj ir praduose šitokia analogija svarbi, o praktiškai visuomet jos paisydamas savo sociologinėse išvadose, jis naudojas šitomis analogijomis atskirais atsitikimais, tik kaip sulyginimu. Pavyzdžiui, šitaip jis sako apie taikų valdžios atsiradimą pirmykštėj ordoj:

„Įsivaizduokime sau visai neorganizuotą ordą, kurioj yra abiejų lyčių ir įvairaus amžiaus žmonės,ir išžiūrėkime, kas turi įvykti, iškilus kuomet nors klausimui, kaip persikraustyti ar apsiginti nuo priešų. Visi individai, galima sakyti, pasidalys į dvi pusi. Vyresnieji bei stipresnieji ir tie, kurių narsumas ir apsukrumas žinomi iš senesniųjų laikų, sudarys tokią grupę, kuri svarsto tą dalyką, o tuo tarpu kita grupė, kurią sudaro jaunesnieji, silpnesnieji ir niekuo nepasižymį nariai, daugely atsitikimų bepaliks liudininkais ir pasitenkins tuo, kad laiks nuo laiko pareikš savo sutikimą ar nesutikimą. Drąsiai galime eiti toliau ir šitaip galvoti. Iš besitariančiųjų tarpo būtinai iškils vienas žmogus, turįs daugiau reikšmės, negu visi kiti (koks nors senas medžiotojas, narsus kariautojas, gudrus žynys), kurio balsas, galutinai sprendžiant svarstomąjį klausimą, daugiau svers, negu kitų balsai. Kitaip sakant, visa visuomenė skils į tris dalis arba pavartojus biologinį sulyginimą, iš b e n d r o s m a s ė s differencijuojas (išsiskiria) b r a n d u o l a s ir b r a n d u o l o k e v a l a s".[1]

Šita vieta yra pavyzdys, kaip atsargiai ir su atodaira Spencer'is elgiasi su analogijomis. Taigi vaidmuo, kurį jis skiria biologiniams faktams ir įstatymams, tyrinėjant sociologi-

[1] S p e n c e r'i o sociologijoje, išverstoje vokiškai Vetterio III, 369.

nius įstatymus, kaip matome, yra visai menkutis. Jis vargu įleidžia juos į sociologijos sritį net tolimo pavyzdžio ar sulyginimo pavidale. Nors sociologiniai procesai ir reiškiniai visuomet jam primena biologinius, tačiau jisai nedaro tų dviejų rūšių įvykių eigų ir reiškinių tolygiais, bet sujungia juos pasakymu: „panašiai esti“ (similarly it happens). Šituo ramiu objektingumu Spencer'is kartais viršija kitus sociologus, kaip antai Schäfflę ir Lilienfeldą, kurie visai rimtai tikėjo šitomis analogijomis ir dėl jų iškrypo iš kelio. Net tose savo knygos dalyse, kurių antraštės labai primena Schäffle's analogijas, kaip antai „visuomenė yra organizmas“[1], Spencer'is nė valandėlę nepainioja socialinių ir organinių reiškinių prigimties ir esmės. Tolygiais šituose reiškiniuose jis laiko tik bendruosius momentus, taigi juos galima lengvai pripažinti, nesibijant, kad tai pakenktų sąvokų ir įsivaizdavimų aiškumui. Todėl jis, pavyzdžiui, randa, kad visuomenės auga taip pat taisyklingai, kaip ir gyvieji organizmai. Žinoma, tą sulyginimą galima dėl to daryti, kad kalba dviem įvairiom sąvokom — organizmo augimui ir visuomenės plėtojimuisi — teturi vieną pasakymą (augimas, growth). Jeigu mūsų kalboje būtų atskiri pasakymai šitoms įvairioms sąvokoms, niekas ir nebandytų vartoti tokius sulyginimus ar net analogijas ir darytų tolygiomis šitas sąvokas. Taip pat tik kalbos netikslumas ir neišsilavinimas leidžia rasti panašumą tarp organizmo ir visuomenės, kad juodu abu, eidamu didyn ir platyn, eina didyn ir savo „struktūra“. Čionai kalbos kliaudis yra ta, kad tas pats žodis „struktūra“ (žinoma, tik metaforos prasme) gali būti pavartotas pažymėti visuomenės klasių, įtaisymų ir kitų organizacijai. Be šios kalbos ypatybės, čionai visai nebūtų galima jokia analogija. Tą pat galima pasakyti apie trečią Spencer'io pastatytąjį analoginį momentą tarp organizmo ir visuomenės. Pas abudu, sako jisai, žengiančią priekin struktūros differenciaciją seka žengiančioji funkcijų differenciacija“.[2] Ir čionai mintis taip pat visai aiški: reikia tik, nežiūrint pasakymų vienodumo, turėti galvoje skirtumus, kuriuos sudaro kiekvienos atskiros šitų reiškinių prigimtys. Taigi pas Spencer'į, kaip jau aukščiau minėta, pripuolamieji sulyginimai su biologiniais procesais nė

---

[1] Principles of Sociology, I, 467. „A society is an organism“.
[2] Principles of Sociology, I, 468.

kiek nekenkia aiškiai socialiniams procesams suprasti.

Nežiūrint į pamėgimą vartoti sulyginimus, Spencer'io pozitingas, gamtamokslinis induktingas metodas — tai netuščia frazė: jis tikrai jį vartoja sociologijos srityje. Atvirkščiai, Schäffle ir Lilienfeld'as, kaip pamatysime žemiau, vartoja netikrą gamtamokslinį metodą, kuris suklaidina, vartojant biologinės analogijas sociologijos srityje. Naudodamies šituo netikru induktingu metodu, jiedu nori žūt-būt išvesti sociologinius įstatymus iš biologinių įstatymų, nustatytų à priori. Bet toksai metodas sudarko patį sociologijos turinį, nes vieton jo tenka turėti reikalo su visai fiktingu, priderančiu kitai mokslo sričiai, reiškiniu (organizmu)[1].

Ne iš tokių analogijų Spencer'is semia savo žinias; jis neišveda sociologinių įstatymų nė iš à priori nustatytųjų biologijos idėjų. Spencer'is eina stačiai prie socialinių reiškinių esmės, neturėdamas iš anksto priimto nusistatymo. Jis tyrinėja ramiai, be prietarų, ir tiktai tokio tyrinėjimo davinius formuluoja išdirbtųjų teorijos dėsnių pavidalu, sudaro iš to bendrus pradus ir įstatymus. Ir, be abejo, Spencer'is, eidamas toliau šituo keliu, sekdamas šituo vieninteliai teisingu metodu, būtų pasiekęs kur kas geresnių padarinių, jeigu jis nebūtų laikęsis senos paveldėtinės visų pirmesniųjų istorijos filosofų ir sociologų teorijų nuodėmės: pažiūros į žmoniją, kaip į vieningą. Bet, deja, jis taip pat negalėjo atsikratyti šitos senos fable convenu, nors faktų logika ir sveikas žiūrėjimas į reiškinius spyrė jį išaiškinti socialio plėtojimosi pradžią iš įvairiarūšių etnologinių gaivalų kits kitą veikimo; taigi, pavyzdžiui, „negausingų pirmykščių žmonių grupių“ „pirmąjį vidujinį sąryšį“

---

[1] Spencer'is Sociologijos skyriuose: „Social Structures, Social Functions, Systems of Organs ir t. t. (t. I) prieš pradėdamas piešti socialinius reiškinius ir procesus, visuomet nupasakoja atatinkamus gyvulių gyvenimo reiškinius ir procesus. Bet šitie įvairiarūšiai reiškiniai taip griežtai skiriasi, jog negali ištikti nei painiavų, nei sumaišymo taigi ir neaiškumo. Skaitant Spencer'į, drąsiai galima bandyti praleisti biologinius sulyginimus ir pasirodys, kad po to sociologinių reiškinių dėstymas pasidarys daug aiškesnis. Bet praleisti tokias vietas, skaitant Schäfflę ir Lilienfeldą, dėliai to, kad jie laiko tolygiais biologinius ir sociologinius procesus, negalima: nuo to nukentės sociologinė dalis, nes ji tuomet atrodys paini ir tamsi. (Schäffle protestavo prieš tokį jo raštų supratimą).

jis mato bendrame priešinimesi istoriniams priešams".[1] „Valstybės organizacijos atsiradimą", jis išaiškina šitokiu būdu: „kol tebėra tik mažos klajūnų visuomenės, neturinčios nė jokios organizacijos, konfliktai jų tarpe vargu begalės padaryti atmainų jų struktūroj. Bet nuo to laiko, kai visuomenėje išsiplėtoja vadovystės įtaisymas — įtaisymas, kuris jau savaime pagamina susikirtimus, o ypatingai kai konfliktai sukelia ilgą pajungimą vienų kitiems, tai atsiranda pirmieji valstybės organizacijos pradai".[2] Beje, pas Spencer'į galima pastebėti begalę atsitikimų, kad jisai socialiniams reiškiniams, įvykstantiems dėl socialinių grupių kits kitą ir savitarpyje veikimo, visuomet duoda atitinkamų pavyzdžių ir įrodymų iš etnografijos srities faktų, o kalbėdamas apie reiškinius, kuriuos nori išaiškinti individų kits kitą veikimu, kurie pridera tai pačiai grupei, jiems išaiškinti neturėdamas faktų ir negalėdamas jų duoti, turi tenkintis bendrais ir teoriniais spėliojimais ir sulyginimais iš biologijos srities. Jeigu Spencer'is pats būtų tai pastebėjęs, tai gal jisai būtų atsisakęs nuo visų individualistinio aiškinimo bandymų ir būtų pripažinęs išeinamuoju momentu savo teorijai pirmykščių grupių daugingumą, kuris reikia padėti pamatan visų tyrinėjamų faktų ir kurį kaipo pirmykštį gaivalą reikia pripažinti netinkamu tolesnei sociologinei analizei[3]. Bet jisai dar šito nesuvokė, ir dėl to jo sociologiniai tyrinėjimai persisunkę nuolatiniais prieštaravimais tarp tylaus pripažinimo vieningos, iš bendro šaltinio kylančios, žmonijos ir tarp amžino grįžimo prie „pirmykščių grupių daugingumo", kaip tik išeis kalba apie pamatinį, tikrą socialių reiškinių aiškinimą. Savo knygoj „Rassenkampf" aš nurodžiau, kad reikia pripažinti pirmykštį žmonių grupių daugingumą, yra tai vienintelis išmintingas pamatas, ant kurio sociologija gali plėtotis, teisingai išaiškindama visus socialinius reiškinius. Ten

---

[1] Principles of Sociology § 250.

[2] ten pat § 11.

[3] Nerodydamas į šitą pirmykščių grupių daugingumą, kaipo į pirmą prigimtinį sociologijos faktą, Spencer'is tačiau atsitiktinai konstatuoja tą faktą, kad „socialinė evoliucija prasideda nuo nedidelių ir paprastų aggregatų" („We have seen that social evolution begins with small simple aggregates" Sociology. I. 570).

pat aš esu užtektinai įrodęs, kad panaši pažiūra neprieštarauja Darwino mokslui[1].

Padėję pamatan pirmykščių grupių daugingumą, mes tuo būdu išvengsime Spencer'io svyravimų tarp šitos jo pažiūros ir vieningo žmonijos supratimo. Jeigu Spencer'is, taip pasielgęs, būtų likęs nuosakus, jam būtų buvę dar lengviau pritaikyti savo bendrą evoliucijos formulą, apie kurią eis kalba vėliau, socialinių reiškinių plėtojimuisi, nes jo evoliucijos įstatymas, laikomas visuotiniu, nevisai tinka vienodai besiplėtojančiai žmonijai, o ir kiekviename žingsnyje jaučiama kaip tik bendro pamato stoka, būtent substrato bendrumo, vienumo. Laimei, Spencer'io reikšmė ir svarba yra ne jo formulose, kurias jis antmeta faktams, bet teisingame pačių faktų pastebėjime ir sugretinime. Spenceris turi tokią begalę medžiagos, kaip niekas kitas, jei bent išėmus Bastian'ą, ir jisai yra toks pozityvistas, kad, nežiūrint į biologines analogijas ir beprasmiškas evoliucijos formulas, objektingai, sveikai, bešališkai ir tikrai mokslingai nagrinėja šitą įvairią medžiagą ir daro iš to išvadas, neatsižiūrėdamas į savo iš anksto paimtąsias metafizines idėjas. Dėl to Spencer'is yra tikras sociologas - kūrėjas, ir dar ilgam laikui pasiliks didžiausiu jos ramsčiu. Greta jo stovi kitas, gal būti jį pralenkiąs savo žiniomis ir sveiku pastabumu, bet atsiliekąs nuo jo savo mažesne kūriamąja jėga meniškai piešti gautuosius mokslo vaisius, tai Bastian'as. Bet pirma, negu atsigręšime į šitą mūsų gadynės fenomeną mokslininkų ir tyrinėtojų tarpe, tarsime keletą žodžių apie kai kuriuos sociologinius bandymus ir paklydimus Vokiečiuose ir Prancūzuose.

V.

Holbach'as.

Šitų visų bandymų pamate glūdi monizmo idėja. Visi jie savo darbuose stengėsi susekti vieną visuotinį įstatymą vei-

---

[1] Tą pat patvirtina Bastian'as, kuris randa visai nereikalingus mano tuo klausimu įrodymus, nes poligenizmas esąs paremtas pačia dalyko prigimtimi („Zeitschrifft für Etnologie" 1884). Atvirkščiai, Alfredo Kirchhoffo priekaištai laikr. „Liter. Zentralblatt" teirodo, kad jis nesupranta Darwino teorijos, nežiūrint į tai, kad vadina save „karštu darvinistu" („böser Darwinianer"). Apskritai, tai tikra nelaimė su tais „darvinistais", kurie ar jo neskaitė ar nesuprato.

kiantį visos gamtos srityje (taigi įskaičius ir socialinius reiškinius). Bendrą šitų bandymų paklydimą galime išreikšti šitaip: jie neskiria bendrųjų ir socialinių įstatymų (žr. kn. II per. III) ir stengiasi išsiaiškinti socialinius reiškinius su vienu visuotiniu įstatymu, kas yra negalima. Pirmi tokie bandymai buvo jau seniai padaryti, dar besiginčijant spiritualistams su materialistais. Vieni norėjo viską išaiškinti dvasios veikimu, kiti medžiagos (materijos) veikimu. Pirmą platų bandymą materialistiškai išaiškinti visus procesus gamtoje ir žmogaus gyvenime (įskaitant į tai ir socialinį gyvenimą) su vienu bendruoju gamtos įstatymu, padarė Mirabaud (Holbach) savo rašte „Système de la nature". Kodėl, tarė Holbach'as, pritraukimo ir atstūmimo veikimu tegalima aiškinti visatą, saulę, planetas, o negalima to daryti, kalbant apie gyvulių ir žmonių gyvenimą ir veikimą? Reikia padaryti bandymą. Turint gabumų ir proto, galima viską padaryti, bent jų netrūko „Système de la nature" autoriui. Ir jisai smulkiai įrodinėja, kad abi šiti pirmykšti jėgi ne tik sulaiko planetas jų orbitose, ne tik nustato ir reguliuoja visą gyvenimą ir visą judėjimą mūsų žemėje, bet padeda nustatyti visus santykius tarp žmonių, visus socialinius junginius. Reikia tik perskaityti šitą sąmojingą knygą (t. 1 persk. IV), tai pamatysime, ko nepridaro tenai pritraukimas ir atstūmimas, molekulos pritraukia ir sudaro kūnus, kitas kitą atstumia ir pagamina jų iširimą. Šitaip pamaži atsiranda augalai, metalai, gyvuliai ir žmonės; „pagaliau, kad visai neatskirtų fizikos įstatymų nuo dorovės įstatymų, tuo pat būdu žmonės, pritraukdami kits kitą su savo reikmenomis, sudaro sąjungas, kurios vadinas: moteryste, šeimomis, draugijomis, bičiulyste, santarvėmis..."[1].

Šitą pirmąją sociologinę ideja jis paskui plėtoja smulkiau: „Visuose fenomenuose, kuriuos mes pastebime žmoguje nuo pat jo gimimo dienos iki mirimui, matome padarinius priežasčių ir faktų, būtinų ir atitinkančių įstatymus, bendrus visai gamtai. Jo veikimo, jo jautimo, formos, jo idėjos ir geiduliai, jo valia, jo elgesiai yra tik būtini padariniai taip jo paties privalumų, tai ir tų būtybių privalumo, kurios jį veikia. Visa

---

[1] „Enfin, pour ne jamais séparer les lois de la physique de celles de la morale, c'est ainsi que les hommes, attirés par leurs besoins les uns vers les autres, forment des unions que l'on nomme mariages, familles, sociétés, amitiés, liaisons..."

ką jis daro, visa, kas vyksta jame pačiame, vis tai veikimai tų jėgų, kaip inercija, sunkumas, savitarpio pritraukimas ir atstūmimas, savisaugos jausmas — vienu žodžiu energijos, kuri yra bendra žmogui ir visoms kitoms matomoms butybėms; tik ji apsireiškia žmoguje savotiškai, atitinkant jo ypatingą prigimtį, kuo jis ir skiriasi nuo kitos būtybių rūšies ir veislės"[1].

VI.

Schäffle.

Šitas Holbach'o bandymas išaiškinti visus gamtos ir žmonių gyvenimo reiškinius, remiantis pritraukimo ir atstūmimo įstatymu, vėliau dažnai buvo kartojamas, ir mes jį užtinkame pas Schäfflę.

Kaip jau esame matę, Comte'as tarė, kad nėra ko ieškoti atskirų, vien sociologijai tinkamų, įstatymų, kad juos galima pasiskolinti iš biologijos; šitą mintį, kaip jau buvo sakyta, pasisavino, bent teorijoj, ir Spencer'is. Vokiečiuose ištisa valstybės teisės mokykla per keletą dešimčių metų kartodavo šitas Comte'o idėjas savo vadinamajame „organiniame valstybės moksle", kol pagaliau Schäffle pasiryžo dar plačiau išplėtoti šitas taip Holbach'o, taip Comte'o idėjas, sudaręs ištisą savo sociologijos sistemą. Niekas negincys, kad Schäfle įdėjo į savo veikalą daugybę proto ir mokslingumo, bet pamatinė jo veikalo mintis—pripažinimas analogijos tarp valstybės ir gyvo organizmo — yra kuo nelemčiausia; ir tikrai negalima nepasigailėti, kad tokia begalinė prityrimo, sąmojo ir žinių daugybė buvo sunaudota tai nesąmonei įrodyti. Čionai, žinoma, nevieta smulkiai nagrinėti

---

[1] „Dans tous les phénomènes que l'homme nous présente depuis sa naissance jusqu'à sa fin, nous ne voyons qu'une suite de causes et d'effets nécessaires et conformes aux lois communes à tous les êtres de la nature. Toutes ses façons d'agir, ses sensations, ses idées, ses passions ses volontés, ses actions sont des suites nécessaires de ses propriétés et de celles qui se trouvent dans les êtres qui le remuent. Tout ce qu'il fait et tout ce qui ce passe en lui, sont des effets de la force d'inertie, de la gravitation sur soi, de la vertu attractive et repulsive, de la tendance à se conserver, en un mot de l'énergie qui lui est commune avec tous les êtres que nous voyons; elle ne fait que se montrer dans l'homme d'une façon particulière, qui est dûe à sa nature particulière, par laquelle il est distingué des êtres d'un système ou d'un ordre différent".

platų Schäffles veikalą, bet pamatinę jo mintį galima nustatyti jo paties žodžiais:

„Įsižiūrėję giliau pastebime, kad taip gamta savo visumoj, taip ir atskiri organiniai ir neorganiniai kūnai joje yra tik didelės draugijos, yra tik paprasčiausiųjų ir sudėtinių dalių sistemos pavidale. Šitas atomų sistemas išjudina pritraukimas ir atstūmimas, esąs tarp jų gaivalų (elementų) ir išorinio pasaulio. Argi tokiomis sąlygomis gali pasirodyti nesąmone toksai tarimas, kad juo labau universalus ir juo labiau sudvasintasis patyrimo pasaulis, kad tas, asmenų pasaulis, arba socialinis kūnas, gali gyvuoti tik dėliai dvejopo jėgos apsireiškimo kiekviename iš jo gaivalų. Dėliai vienos jėgos, šito kūno dalys lyg stengiasi susieiti į vieną, dėliai kitos jos užlaiko savo atskirą buitį. Žinoma, mes neturime įsivaizduoti sau paprastais ir medžiaginiais tuodu pamatiniu palinkimu, esamu sudėtiniuose ir dvasiniuose socialinio kūno gaivaluose. Tačiau bendrą šito kūno gyvenimą mes tegalime išaiškinti ne kitaip, kaip tarę, kad tai esąs padaras įvairių pritraukiamųjų visuomenės gaivalų, visų socialinių valią reiškiančių subjektų, visų asmenų ir įtaisymų. Dargi mes turime tat išaiškinti tik šitaip, nes matome, kad ne iš svetur įnešami visuomenės kūnuose bendri etiniai judėjimai, o atsiranda pačių dalyvių tarpe iš individinio ir grupinio etinių jėgų išsiskirimo“[1].

Šitų išvedžiojimų bent negalima pavadinti aiškiais; be to, Schäffles kalba neturi nieko bendra ir su Kanto metafizika, kuris, nors ir miglotais žodžiais, bet pasako aiškias mintis: jo kalba — tai miglotų vaizdų ir netinkamų sulyginimų kalba. Schäffle nagrinėja „socialinį kūną“, bet ar jis tuo mistiniu pasakymu supranta visą žmoniją, ar tik vieną valstybę, vieną tautą — šitas pamatinis klausimas lieka visai neišaiškintas. Jo „socialinis kūnas“ tokia pat neaiški ir nepagaunama sąvoka, kaip Quetelet's „visuomenė“; Quetelet stengiasi išaiškinti šitą sąvoką, panašią į miglotą dėmę, su „didžiuoju skaičium“, o Schäffle — demonstruodamas socialinius narvelius, audimus, kaulus, nervus ir t.t. Bet paskutinis kelias tai kuo klaidingiausias. Įvairūs faktai, Schäfflės paimti iš anatomijos, fiziologijos, net psichologijos srities, ir jo smulkiai dėstomi, gali būti ir visai teisingi, bet tik gyva fantazija gali šituos faktus sujungti su socialiniais reiškiniais ir

---

[1] Schäffle. Bau und Leben des sozialen Körpers I, 585.

socialiniu plėtojimusi. Sveikas protas su nesmagumu atsigrįžta nuo šitų amžinai šlubuojančių sulyginimų ir nuvargsta, beieškodamas šitoj didelėj metaforų ir sulyginimų krūvoj dažnai iš tikrųjų ten esamų teisybės grūdų, paremtų tikru gyvenimo pastebėjimu ir prityrimu.

VII.

Lilienfeld'as.

Teisybę pasakius, apie Lilienfeld'ą mes tegalime pasakyti tą, kas pasakyta apie Schäfflę. Tas pats mokslingumas, tiek pat daug proto ir apibendrinančios jėgos, tas pats stropumas ir toks pat nepailsimas, vykdant planą, kuris savo pamate neišlaiko jokios kritikos, ginant teoriją, kuri jau iš anksto pasmerkta pražūti. Pamatines Lilienfeld'o mintis, tilpusias penkių tomų veikale, atpasakosime jo paties žodžius: „Jeigu žmonių visuomenė turi būti pozitingo mokslo dalyku, tai šitam tėra vienas kelias — reikia (?) įterpti ją į organinių būtybių (!) eilę, pripažinti ją organizmu, kuris savo plėtojimusi tiek pralenkia žmonių organizmą, kiek šisai pralenkia visus gamtos organizmus. Tiktai šita sąlyga socialinis mokslas gali gauti tokio pat realaus pamato, kaip gamtos mokslas; tik šitąja sąlyga žmonių visuomenė gali būti induktingai tyrinėjama, kaipo realus organizmas, ir laikomas neskiriamąja gamtos dalim; tiktai šita sąlyga socialinis mokslas iš dogmininio virs pozitingu"[1].

Teisybė yra diametraliai priešinga tam, ką pasakė čionai Lilienleld'as. Socialinis mokslas tik tuomet tegali įgyti tokio pat „realaus pagrindo, kaip ir gamtos mokslai", kai jis išmes už bordo fantastingą įsivaizdavimą apie „visuomenę", kaipo „organizmą", kai jis visai atsikratys nuo visų biologinių analogijų. Į Lilienfeld'o klausimą: „ar socialiniai organizmai neveikia ir nesiplėtoja taip pačiais organiniais įstatymais, kaip ir visos kitos organinės būtybės gamtoje?" mes atsakome griežtu: ne! Ir tas skirtumas

---

[1] Paul v. Lilienfeld. Gedanken über eine Sozialwissenschaft der Zukunft. I. 25. [Zur Verteidigung der organischen Methode in der Soziologie. 1898].

tarp socialinių organizmų ir organinių būtybių tūni ne tiktai, kaip taria Lilienfeld'as, „tikslingumo prado perviršijime socialiniuose organizmuose ant organinių priežastingumo prado“, o stačiai tą, kad tie reiškiniai, yra įvairių rūšių ir skiriasi pas juos galiojančiais įstatymais; nes organinio plėtojimosi įstatymai iš vienos pusės ir socialinio plėtojimosi iš kitos toto genere skiriasi nuo kits kito ir jokiu būdu negali būti su kits kitu painiojami (žr. žemiau II kn.). Lilienfeld'o klausimas: „argi visa žmonija, atsižiūrint į mus, nėra vieninga organinė būtybė, kuri jungia savyje visas atskiras visuomenės grupes, santykiaujančias su jąja, kaip dalis su čielybe?“ — šitoks klausimas gali būti nesugriaunamu įrodymu, kad mes čionai turime reikalą su nelaimingu mokslininko paklydimu. Kokių rezultatų galima laukti iš tyrinėjimo, kurio pamate glūdi pažiūra į „žmoniją“, kaipo į „organinę būtybę“!

Ir iš tikrųjų kitame skyriuje: „Žmonių visuomenė, kaipo reali būtybė“, Lilienfeld'as visai sugriauna įtarimą, kad jisai vartojąs „šita analogiją tik kaipo alegorinę paralėlę“; „jeigu žiūrėtume, tęsia jisai, — tiktai kaipo į retorines figūras į visus visų vartojamus ir įgijusius pilietybės teises moksle pasakymus, kurie rodo į sąryšį ir giminystę tarp gamtos reiškinių ir visuomenės, tai eitume visų ekonominių ir politinių doktrinėrių, visų socialinių metafizikų pėdomis; mes dirbtume tą pačią bevaisią dirvą, kuriai dirbti tiek amžių be tikslo eikvoja savo jėgas tiek daug gabių gamtos mokslo srityje tyrinėtojų: mes pašvęstume save dalykui, kuris iki šiol prarijo sociologijos srityje tiek daug gabių talentų, tiek daug dvasios darbo ir dvasios kapitalo, ir pagaliau nuvestų prie abejojimų ir prieštaravimų...“. Nors tat ir gražiai pasakyta, mes vis delto negalime neprikišti Lilienfeld'ui, kad jisai, nežiūrint tų visų pastabų ir persergėjimų, tikrai atsistojo šitoj „bevaisėj dirvoj“ ir padidino dar vienu tų „gabių tyrinėtojų“ skaičių, kurie bergždžiai eikvoja savo jėgas.

Matyt Lilienfeld'as taria, kad metafora gali virsti tikrenybe, jeigu tik mes „pripažinsime“ tikrenybe tai, kad reiškinio prigimtį nustato mūsų „įsivaizdavimas“ apie jį. „Reikia įsitikinti, sako jisai: kad ta arba kita visuomenės grupė, ta arba kita valstybė yra tikrai gyvi organizmai, panašūs į visus kitus organizmus gamtoje...“. Šitas reikalavimas neišpildomas išmintingam skaitytojui: mes negalime šituo įsitikinti, net stro-

piai ištyrinėję penketą Lilienfeld'o tomų, kuriuose yra nemaža gilių ir teisingų minčių, bet nė kiek nepadedančių įsigyti tokio įsitikinimo. Dar daugiau, Lilienfeld'as mokslingai ir sąmoningai pajuokia tą metapolitiką, kuris verčiasi apibendrinimais, paremtais alegorijomis, — taigi „bazėje, visai svetimoj tikrenybei", ir vadina tokią metapolitiką „dviguba galimatija". Turime atvirai prisipažinti, kad mums neaišku skirtumas tarp „dvigubos galimatijos" ir paties Lilienfeld'o tyrinėjimų pobūdžio.

Šeip apie Lilienfeld'ą turime pakartoti tą pat, ką esame sakę apie Schäfflę: jo „Gedanken" turi savyje labai teisingų ir daug smulkių bei tikslių pastabų, bet didelis mokslo triobesys, jo pastatytas, stovi ant svyruojančio pamato ir tiktai labai menkai tegali padėti socialinio mokslo plėtojimuisi[1].

Po to, kas pasakyta, aišku, kad Eugenas de Roberty, dėja, yra visai teisus, kai jisai po Schäffles ir Lilienfeld'o pradeda savo puikų sociologijos darbą nuo pasiskundimo, jog „socialiniam mokslui dar tenka ieškoti tikro kelio"[2]. Nuo Comte'o laikų, kuris aiškiai nupiešė šito mokslo uždavinius, ji perėjo nors ir svarbią, bet dar tik pirmąją ir prirengiamąją savo plėtojimosi fazę. Roberty rodo į daugelį klaidų kurios atsiranda, tarp kita ko, ir del to, jog „keliavedžiu šitame moksle yra klajojančios bendrųjų analogijų ugnelės". Jis iš savo pusės siūlo pastatyti sociologiją pirmiausia ant „prigimtinės visuomenės istorijos"; tiktai ant šio pagrindo, jo žodžiais, tegalima pastatyti socialinį mokslą, kaipo „science abstraite". Pats Roberty nesiima jo statyti. Jo knyga nagrinėja metodologinius klausimus, kurie kyla prieš tyrinėjant sociologija; jos uždavinys — sociologijos propedeutika. Autorius daugiau ir nežada duoti. O tuo tarpu ėmė spręsti tą uždavinį, kurį statė de Roberty sociologijai, uždavinį — pastatyti visuomenės mokslą, remiantis prigimtine jos istorija, — ėmėsi to darbo ir dirba su didžiausia klotim vienas vokiečių etnografas, būtent B a s t i a n'a s.

---

[1] Pirmasis Lilienfeld'o veikalo „Gedanken" tomas pasirodė 1873 m. I tomas Schäfflės „Bau" 1875 m. Tačiau mes tariame, kad Schäffle parašė savo „Bau" savarankiškai, nežiūrint to, kad jisai jau buvo susipažinęs su Lilienfeld'o veikalu prieš savąjį išspausdinant; be abėjo, jiedu abu buvo įsivyravusio tuomet Vokiečiuose organinio valstybės mokslo įtakoje, kuris geriausiai atsispindėjo Bluntschli'o ir Ahrens'o vadovėliuose ir sistemose.

[2] La Sociologie, essai de philosophie sociale par E. de Roberty, Paris, 1881.

VIII.

Adolfas Bastian'as.

Mes jau pirmiau esame pavadinę Bastian'ą fenomeno reiškiniu. „Prigimtinei visuomenės istorijai, tariant de Roberty žodžiais, Bastian'as vienas yra be abejo daugiau šioj srityj padaręs, negu jo visi pirmtakūnai kartu".

Didelės Bastian'o reikšmės sociologijai mes dar niekaip negalime prideramai įvertinti. Tiktai būsimos kartos ištisai ir visiškai supras, ką yra padaręs Bastian'as šitoj srityje. Jo darbai yra tokie dideli, jog vienas žmogus nepajėgia tinkamai įvertinti jo nuopelnų. Dabar net sunku aiškiai nustatyti, kokia begalė gilių ir nepaprastai teisingų minčių yra daugybėje jo raštų. Mes gi apie šitą dvasios milžiną tegalime padaryti vos keletą trumpų pastabų, be to, iš anksto perspėję, kad tinkamasis sudorojimas brangių turtų, kurių jis prikrovė sociologijai, sudorojimas toli pralenkia mūsų jėgas.

Bastian'as turėjo daug, labai daug žinių, kad būtų galėję jam pavykti sistemingas išdėstymas. Kai tik jis bando tat daryti, jo statomoji sistema pačioj pradžioj griūna ir paskęsta gilioj jo žinių jūroje. Tokio likimo sulaukė pirmasis jo bandymas „Žmogus istorijoj" (1880). Įdomus antras šito veikalo vardas ‚Psichologinei pasaulėžiūrai paremti"; mintis, išreikštoji šituose žodžiuose, nuo to laiko pasikartoja visuose jo veikaluose. Jinai — kelio rodomoji žvaigždė, kuri veda didžiausią tyrinėtoją per neišmatuojamą jo žinių okeano gilumą; ji visų jo tyrinėjimų ir ieškojimų siela.

Šita pamatinė Bastiano mintis ima pradžią nuo pirmųjų „Tautų psichologijos" klestėjimo laikų Berlyne, kas matyti iš šios vietos jo prakalboje:

„Psichologija neturi likti siaura disciplina, kuri, naudodamos tik patologiniais fenomenais kaipo padedamaisiais, gaunamais iš pamišėlių namų, o ir faktais, pastebimais pedagogikos, tenkinasi individinės savotyros daviniais. Žmogus, kaipo politinis gyvulys, tiktai visuomenėje randa sau papildymų. Išeinamuoju momentu reikia parinkti žmoniją, — sąvoką, kuri nieko neturi viršum savęs, — žmoniją, kaipo vieningą čielybę, kurios neišimama dalis yra individas".

Šita „žmonija“ — tai didžiausias plotas, po kurį klajoja Bastian'as ieškodamas jos „minties“ apsireiškiant. Bastian'as laiko savo uždavinį psichologiniu; jo stengimasis — išaiškinti tautų psichiką, kaipo žmonijos dalių, taigi ir žmonijos psichiką. Savo paskesniuose veikaluose, apie kuriuos tuoj bus kalba, jis vadina šituos psichikos apsireiškimus „tautų mintimis“ (Völkergedanken).

Taigi Bastian'as nėra tikras sociologas, nes jis mažai tepriduoda arba ir visai nepriduoda vertybės socialinei evoliucijai. Bet nežiūrint to jis, nenusijausdamas, domisi sociologija, surinkdamas iš visų kampų ir galų medžiagą, padedančią išaiškinti socialinio plėtojimosi eigą, kad ant jos pademonstruotų „tautų idėjas“. Bastian'as nori būti tautų psichologu; jis nori prieiti prie klaidingo ir negalimo tikslo, dėliai ko faktų jėga išveda jį ant kito kelio, — ant etnografijos kelio, ir jis baigia darbą etnografijos sukūrimu. Taip atrodo, trumpai sakant, Bastian'o plėtojimosi eiga.

Bet mes norėtume apibūdinti jį tiksliau, paėmę dar keletą citatų. Pirmiausia reikia pažymėti jo realistinį supratimą — šitą vienintelia teisingą realistinį supratimą, kuris jungia idealizmą ir materializmą.

„Jeigu iki šiol, sako Bastian'as, nepavykdavo tariamųjų materialistų bandymai sukurti naują sistemą, jeigu jie nesugebėjo patenkinti įtemptų visuomenės laukimų, nesugebėjo duoti atsakymo į tą didžiai karštą žmonių širdies troškimą, kuris temdė žemės horizontą visomis gadynėmis ir visose tautose, tai šito priežasties reikia ieškoti niekinime psichologijos, kurios materialistai dar nepajėgė pajungti, išėmę ją iš po dialektinės spekuliacijos įtakos. Jie pasielgė su idealistais kaipo priešai, reikėjo tik perkelti šių tyrinėjamus objektus į gamtos mokslų sritį. Tikrasis mokslas nepažįsta nei materializmo nei idealizmo: jis apima abudu. Psichologija („tautų psichologija“, paremtoji etnografiniais daviniais) turėjo laukti kitų gamtos mokslų išsiplėtojimo, nes tik ant jų ji tegalėjo būti pastatyta; bet dabar po to, kai gerokai pavyko atlikti priruošiamieji darbai, ji stoja į kitų mokslų eiles, kaipo naujas jos narys, kad tuo būdu permestų tiltą nuo siaurų jausminių suvokimų į begalinę idėjų karalystę“. Kaip gi žiūri Bastian'as į esamąjį socialiniam pasaulyje? „Nė vienas išmin-

tingas tyrinėtojas, sako jisai, dabar neatsiduos utopinėms svajonėms ir reformaciniams planams. Esamasis yra teisingas, nes jisai tapo tokiu, kaip tik mes supratę priežastį pažįsime įstatymingą plėtojimąsi“.

Tuo būdu pas Bastian'ą mes užtinkame visas reikalingas grynai objektingam mokslui sąlygas. Laikydamasis šitokios tikrai teisingos pažiūros, Bastian'as nori sudaryti „statistikos rinkinius iš psichologijos“ (tai reiškia iš „tautų psichologijos“), „rinkdamas pavyzdžius“, turėdamas tikslą „supažindinti skaitytoją su atskirų rasių galvojimo proceso ypatybėmis“. Deja (o, gal būti, ateties mokslo laimei?), Bastian'as duoda šitam sau pastatytajam uždaviniui tokį didelį nepripildomąjį tūrį, jog negali prieiti prie rezultatų, galinčių patenkinti skaitytoją. Jis nori duoti nei daugiau nei mažiau, kaip „minčių statistiką“, kuri parodytų, kad tas pats psichologinių pirmykščių gaivalų matematinis skaičius pareina vienodu taisyklingu ratu per visų laikų, istorijų ir visų tautų galvas. Nuo to laiko, kai Bastian'as parašė šituos žodžius, praėjo amžiaus ketvirtis, — vis delto nenuilstamas „tautų minčių statistikas“ iki šiol nesiliauna dirbęs savo statistikos ir skelbęs savo lenteles visokiomis formomis — ir vis Bastian'o dvasia pasilieka šviežia ir aiški, kas liudija apie nepaprastą jo jėgą, nes jo „tautų minčių statistika“ įgijo tokio neišmatuojamo tūrio, jog paprasti mirtingi žmonės, ją pasiėmę dirbti, tuojau paklysta ir klaidžioja.

Mums ir į galvą neateina skųstis šituo, nes, mūsų nuomones, Bastian'o darbus teįvertins ateities mokslas, kuris ir tepajėgs susivokti juose. Bet dar klausimas: kodėl Bastian'o darbai turi kaip tik šitokį pavidalą? Argi jisai negalėjo kuriuo nors būdu pasakyti dabarčiai, aiškiai ir suprantamai, šito dėsnio „vienodo, taisyklingo ėjimo ratu“? Be abejo, galėtų, jeigu jisai būtų daugiau sociologas ir mažiau tautų psichologas. Pasakysiu aiškiau. Charakteringa Bastian'o tyrinėjimų žymė yra stengimasis aiškinti socialinius reiškinius išeinant iš žmonių idėjų. Rinkdamas begales socialinio gyvenimo faktų, jis tat daro tam galui, kad gautų iš jų žmonių idėjas, o jų padedamas — tautų idejas arba psichiką. Svarbiausia jam visuomet esti idėjos; faktuose jis mato ne ką kitą, kaip jų apsireiškimą. Be abejo, jis pripažįsta, išorinę gamtos įtaką idėjų atsiradimui,

pet s o c i a l i n i s pasaulis yra jam tik tuo būdu atsirandančių idėjų apsireiškimu. Bastian'o sistema galima sudėti į schemą: a) gamta, b) žmogus ir idėja, c) visuomenė ir visuomenės idėja. Šioji paskutinė turi būti jo mokslo triobesio vainiku: jo vyriausiu mokslo tikslu yra tautų psichologija. Šito uždavinio, kaipo k l a i d i n g a i p a s t a t y t o j o, jis neišsprendė—žinoma, jeigu sprendimu vadinti g a l u t i n i u s r e z u l t a t u s. Tyrinėjimo būdai ir sociologijos uždaviniai turi būti visai kitoki. F a k t i n i s plėtojimasis, socialinis procesas sociologijoj turi būti pastatyti pirmoj vietoj; pirmenybė turi būti pripažinta socialiniam faktui. Žmogus pranyksta jame; iš pradžių jo visai neskaito. Žmogus eina paskui socialinį faktą ir plėtojimąsi; jis g a u n a i š t e n s a v o i d ė j a s, savo psichiką. Žmogaus dvasioj, individo dvasioj, atsimušdama apsireiškia socialinė idėja, tai reiškia socialinių reiškinių idėja.

Todėl sociologinės sistemos schema visai skiriasi nuo aukščiau nurodytosios Bastian'o schemos. Joj yra: a) socialiniai gaivalai (minia, orda, grupės ir t.t.); b) žmogus (fiziniu ir dvasiniu atžvilgiu), kaipo anų padaras; c) socialinis procesas ir jo socialiniai kūriniai; d) sociališki etiniai kūriniai, kaipo asmens ir visuomenės savitarpio veikimo padaras. Taigi pirmykščiu dalyku čionai visuomet pasirodo esą socialiniai reiškiniai ir faktai, ir tiktai iš jų iškyla antraeiliai dalykai, kaip individų idėjos ir sociališki etiniai padarai (religija, teisė, dora ir t.t.). Mes užtinkame tuo būdu pas Bastian'ą dar gana daug filosofinio idealizmo žymių ir su juo surištojo individualizmo (atomizmo), tai reiškia metodo aggregatui ir jo plėtojimuisi išvesti iš individo ir jo prigimties.

Šitam aplamai atitinka jo tyrinėjimo eiga jo darbe „Žmogus istorijoj" („Der Mensch in der Geschichte"). Pirmame tome yra psichologija, tai reiškia individo psichologija; antrasis — psichologija ir mitologija — nagrinėja individo santykius su gamta, trečiasis kalba apie „politinę psichologią" ir baigiasi visuomenės aprašymu. Jau iš šitokio paskaidymo matyt, kad Bastian'as nori pasinaudoti individu, kaipo raktu socialinei problemai spręsti, o tasai kelias, mums rodos, visai netinka sociologijai, jisai neturėjo labai geros kloties valstybės moksle, jisai „individualizmo" ir „atomizmo" vardu nustojo moksle jokio pasitikėjimo. Šito pat metodo laikosi Bastian'as ir savo tyrinėjimuose apie

valstybę ir visuomenę, pavyzdžiui, jis išveda „nuosavybę", sekdamas tradicija, iš to pirmykščio pasinaudojimo „medžio vaisium", kurį padaro laukinis žmogus savo badui nutildyti[1]. Čionai mes užtinkame pas jį senąją filosofinio idealizmo frazę, kad nuosavybė esant „būtinas praplatinimas, kurį asmens sritis turi gauti visuomenėje".

Taip pat valstybę jis išveda iš šeimos, kuri palengva „išauga į padermę" ir t.t.[2]. Šito filosofinio idealizmo liekanomis ir racionaliniu valstybės mokslu Bastian'as visai atsikrato paskesniuose savo raštuose, susidomėdamas vis labiau ir labiau objektinga visuomenės „prigimtinė istorija", kol jis minėtą krypsnį geriausiai išreiškė savo etnologijos „sistemoj".

Bet ir tuose jo darbuose, kurie atrodo grynai aprašomaišiais etnografijos darbais—„Völker des östlichen Asiens", 1867, („Rytų Azijos tautos"); „Ethnologische Forschungen" 1872. („Etnologiniai Tyrinėjimai"); „Rechtsverhältnisse der Völker" 1872. („Teisiniai tautų santykiai") ir t.t. — begalėje neįvertinamos medžiagos vietomis prasprunka išvadžiojimai, tikslių pastebėjimų ir sąmoningų kombinacijų išvada, kuri tikrai sudaro epochą socialiniame moksle. Pavyzdžiui, mes čia priminsim jo įvadą į „Etnologinius tyrinėjimus", kuriuose jis duoda labai svarbių paaiškinimų etnologinei kilimo ir giminystės sąvokai nustatyti. Mes neapsistosime smulkiau ties šituo įvadu, nes dėstant socialinę evoliuciją mums nekartą teks grįžti prie jo.

Čionai jis griežtai puola paprastai vartojamas ir visaip iškraipomas tokias sąvokas, kaip „čiabuvis", „padermė", „giminystė", — įrodęs kad, visos šitos sąvokos yra p a l y g i n a m o s (relatyvios) reikšmės, nes mes apie tuos dalykus nieko nežinome, arba mūsų žinios siekia tokios v ė l y b o s gadynės, jog mes negalime vartoti šitų žodžių tikrąja jų prasme.

„Čiabuviais", sako Bastian'as, galima laikyti tik tokią giminę, apie kurią istorinis tyrinėjimas nustatė, kad ji tuo tarpu toj vietoj yra ko seniausia; ir nors klasikiniai rašytojai duoda kokios vietos autochtonų iš žemės kilusiųjų vardą tiems, kurių pirmesnioji gyvenimo vieta nežinoma, tečiau jie tenkinas, senu papratimu, aprašymu tų kiekvienos šalies gyventojų, kuriuos jie joj užtiko, nors šitie t a r i a m i e j i a b o-

[1] „Der Mensch" III, 217.
[2] ten pat, III, 265.

rigenai iš savo pusės būtų neabejotinais atėjūnais, dargi jų pavadinimas rištų juos su kalnais".

Nėra ir negali būti labiau naikinančios kritikos biblinės teorijos žmonių kilimo, tos teorijos, kuri guli pamate visų valstybinių ir socialinių mokslo sistemų, negu ta, kurią duoda Bastian'as: jis teisingai nurodo, kad „visur žmonės ieško pirmojo žmogaus, kaip jį vadina raudonodžiai, žmogaus protėvio, arba, kas yra tas pats, giminės protėvio, nes visuotinąja taisykle, Amerikoje, Azijoj, Afrikoj ir t.t. tikrasis giminės vardas sutampa su žmogaus vardu apskritai". „Vėliau, tęsia Bastian'as, atsiranda jau toks skirtumas, kad pirmykštė tauta laikoma arba kilusia iš žemės, kurioj vėl pasislepia, bėgdama nuo užkariautojų (gimusių iš žvėrių ir paukščių), arba laiko kilusiais iš medžių ir vynuogių kekių ir nepriderančių į bendrą giminę su didžiais didvyriais, nusileidusiais iš dangaus".

„Graikų padavimai išveda tautų kilimą iš akmenų, vokiečių - saksų nuo uolų, assyrų — kuria evoliucinę teoriją, libų — pakartoja moksų įsivaizdavimus, skandinavų — ką tik žmonėms atsiradus, skaido juos į luomus; bet nuo to laiko kaip semitų sagą plačiai paskleidė Europoje krikščionybė, Azijoj — islamas, visi įvairus padavimai sueina į vienodą patriarkų trejybę, kurie išsigelbėja su savo tėvu nuo tvano". (Kaip pas mus pavyzdžiui: bajorai, žydai ir valstiečiai). Šita vieta įžymi Bastian'ą, nes ji rodo, kaip jisai moka, sugretindamas faktus, sugriauti įsivyravusius klaidingus įsivaizdavimus ir idėjas. Nurodęs visur pakartojamas pažiūras ir sąvokas, jis įrodinėja, kad vis tai manomoji forma veislei, vadinamai „žmogumi", ir tuo būdu visai griauna svajonę, kad šitose pažiūrose ir sąvokose yra kažinkas svarbaus ir faktais paremta.

Be mokslo apie žmonijos kilimą pagal biblinių padavimų schemą, nieko nėra taip nelemto sociologijai, kaip klaidingos nuomonės apie tautų kilimą ir tarpusavę giminystę. Ir čionai Bastian'as su savo aiškiu ir teisingu supratimu yra padaręs sociologijai dar neįvertintą nuopelną.

„Giminystė ir kilimas — žodžiai, kuriuos, kaip ir daugelį kitų, be savo tikrosios prasmės, vartoja dar ir figūrine prasme; bet induktiniuose moksluose juos vartoja kaipo termini technici, tik tam tikra griežtai nustatytąja prasme. Bendras kilimas

bus giminystės pagrindas, kuris gali atsirasti dėl padermių susidėjimo, tai reiškia, kad kita turi daug platesnę prasmę Kilimą siauresniąja prasme galima susekti tik keliose kartose, nes jau greitai tenka kalbėti ne apie kilimą, bet apie giminystę. Išimtį iš tos taisyklės sudaro paprotys daryti endogamines jungtuves, kuris buvo pas inkus, achemenidus, vanus ir aristokratinius keleto kalniečių giminių klanus, bet šitas paprotys yra nepaprasta ir reta anomalija; atvirkščiai, labiausiai išsiplatinusieji jungtuvių įpročiai australiečių, kynų, aliponų ir daugybės kitų tautų, drausdami jungtuves ir tolimiausiuose giminystės laipsniuose, neišvengiamai pagamina šeimų susikryžiavimą ir susimaišymą. Kas neturi noro sukulti sau galvą į kietą (ir dar tuščią) pirmosios pradžios riešutą, tas etnologijoj turi, kiek galėdamas, vengti „kilimo" metaforos; nors, žinoma, negalima nepripažinti, kad tradicinio kilimo mytai šiek tiek nušviečia istorijos faktus, ar tai jie bus siauroj germanų srityj (pas Tacitą), ar paliečia platesnes sritis (pas Nenniją), ar jie veda iš vieno pirmtakūno keltus, skytus, illyrus, ar sudaro vieną kilimo lentą tam tikrai (net visai) žemei". Sąryšy su tuo Bastian'as tiksliai nustato ir svarbią sociologijai etninės „giminystės sąvoką".

„Giminystė paprastai bus labiau išsiplatinus, juo labiau bus ribota kokia vieta. Visame Australijos kontinente užtinkame vienodus kabongus (broliškas sąjungas), tat išaiškina didelį typų panašumą, kuris pirmykštėse tautose pareina nuo nuolatinių susikryžiavimų ir nuo negalėjimo dėl šito susikryžiavimo fiksuoti šeimos skirtingumus". Šitie nuolatiniai nurodymai, jog giminės ir čiabuvio sąvokos yra reliatyvios, turi labai didelės reikšmės sociologijai. Tokios pat reikšmės turi sveikas ir objektingas nustatymas giminės, tautos ir nacijos. „Nacija, sako Bastian'as, atsiranda iš interesų ir pažiūrų bendrumo, kuriam labiausiai padeda religija ir politinė santvarka; šitas interesų ir pažiūrų bendrumas labiausiai apsireiškia plote, aprėžtame prigimtinėmis sienomis".

„Tautybės pirmtakūnų, sako Bastian'as, reikia laikyti giminę, kuri buvo anksčiau už tautą, nes paskaidymą (giminių) tarp tautų nustato politinės sienos". Be „tokio politinio atskirimo tautos sąvoka liks neišaiškinta ir svyruos".

---

[1] „Etnologische Forschungen" I. VIII.

Svarbus ir tas Bastian'o nustatytas faktas, kad „juo labiau kultūringos kaip tik tos šalys, kur susibėga daugybė svetimšalių įtakos upelių"! Iš šito dėsnio aiškiai išeina, kad „daugybė svetimšalių įtakų sukuria kultūrą ir ją pradeda". Kai dėl klausimo, koks santykis tarp tokios kultūros ir pagamintosios jos tautybės, — kitaip sakant, koks santykis tarp „tautinio tipo" — su vietos sąlygomis, arba, kalbant Bastian'o žodžiais, su „etnologiniu dirvožemio tipu", „su antropologine provincija" — dėl šito klausimo Bastian'as daro šitokias labai teisingas pastabas:

„Kiekviena geografijos sritis gali pagaminti daugybę gyventojų skirtumų; ir visos jų tipo atmainos pareina nuo klimatinių veiksnių, sudarančių vidurkį, kuris kartais leidžia gerokai nukrypti, — tačiau neperžengiant svyravimų ribų, kurias nustatė buities įstatymas. Mokslo ginče apie rasių pastovumą ir pakeičiamumą priešininkai, daugumoj atsitikimų, kariauja su tariamaisiais priešais, nes tos ir kitos pažiūros šalininkų nuomonės iš dalies remiasi teisingais pastebėjimais ir tik trūksta tikslaus differencijavimo tų sąlygų, kuriomis įvyksta vienas dalykas, o kuriomis kitas". „Nuo tų ar kitų aplinkybių pareina tas faktas, kiek pagamintasis tam tikrų priežasčių tautos tipas atitinka etnologinį vietos tipą. Jeigu jis atsirado iš čiabuvių šaknų, jis negali perdaug nutolti nuo jų, nors ir gali tobulintis ir veistis į visas puses. Jeigu, atvirkščiai, impulsą įkurti ar sustiprinti valstybės kūną davė prisidėjusi prie čiabuvių svetimoji giminė, kylanti iš kitų šalių tautos, tai, žinoma, ir tuomet išorinė aplinkuma stengsis sukurti tipą, atitinkantį jos įtakos jėgai; bet tokiais atsitikimais per ištisus amžius pereinamos gadynės gali būti daugybė įvairuojančių pereinamųjų fazių ir pagaliau, jau pasibaigus plėtojimuisi — gimininškų grupių susimaišymas ir susikryžiavimai gali duoti galutinį padarinį, kuris visuomet išreikš istorinę ir geografinę aplinkumą, bet tuo pačiu laiku gali ir labai nutolti nuo pirmykščio autochtonų tipo (kaip antai, dabartinis prancūzas nuo priešgalinio kelto ar gallo, dabartinis ispanas nuo senovės hispano ir t. t.)". Kai Bastian'as kalba apie „pirmykščių autochtonų" tipą, tai šitas žodis reikia suprasti tąja prasme, kurią vartoja ir Bastian'as, būtent, kaipo tipą, kurį istorinis tyrinėjimas užtinka šitoj teritorijoj, kaipo seniausią, bet anaiptol ne kaipo „pirmykštį" tipą, siaurąja to žodžio prasme. Jeigu jis alforus vadina „pirmykščiais antropologinės Celebeso

provincijos atstovais“, tai šitų „pirmykščių“ negalima laikyti „pačiais pirmykščiais“, nes „mūsų nežinojimas jų pirmtakūnų anaiptol neliudija, kad jų visai nebūta“. Laikydamasis tokios vienintelis teisingos ir tikrai prideramo mokslui antropoliginės žmonijos istorijos supratimo, Bastian'as visai teisingai sako, kad „klausimai apie tautos kilimą neturi etnologinės prasmės, nes susikryžiavimai ir giminiškų ryšių padaugėjimas per keletą kartų turėjo išdildyti bet kokias giminystės žymes“. Bastian'o nuomone, klausimai apie tai, ar slaviai kilo iš illyrų, sarmatų ar vėnėtų, — tie klausimai, kuriems išspręsti rašomos storos knygos, pasirodo stačiai „nesąmonė“, nes „reikia statyti klausimai ne apie tautos kilimą ir ne apie jos atsiradimą, kuriems išspręsti nėra visai jokios atramos“, bet apie „gaivalus, iš kurių ji susidarė“, apie „procesus, kurie ją valdo ir palaiko“, „apie cheminį sudedamųjų dalių junginį“. Eidamas šituo keliu, Bastian'as šitaip nustato to mokslo uždavinį, kurį jau čionai vadina „etnologiniu“. Taigi „etnologinis tautybės tyrinėjimas (o iš aukščiau pasakytojo jau mes žinome, ką Bastian'as supranta šita etnine amalgama) turi pirmiausia išvengti klaidos ir nenukrypti į šuntakį, pastatęs neleistinus klausimus apie kilimą vieton teisingai suvokti judėjimą, gaivinantį ir palaikantį buitį; negalima pradėti tyrinėjimo nuo nieku neparemto prado (t. r., nuo biblinių padavimų!); reikia, išeinant iš duotųjų ir pripažintų esminiais faktų, nusileisti į amžių gilybes, atskirti ir išnagrinėti esamojo gaivalus, kol dar mirksi istorinės šviesos kibirkštis, kol dar mytiškoje prieblandoje galima surasti tam netiesioginių įrodymų“.

Tuo būdu bedėstydamas savo etnologinius tyrinėjimus Bastian'as drąsiais bruožais piešia būsimojo mokslo sistemą ir uždavinius, kurį jisai nuosakiai paskesniuose savo veikaluose vadina etnologija. Ne iš apriorinių idėjų jis išveda savo dėsnius, ne iš filosofinių spekuliacijų, — jie atsiranda pas jį savaime benagrinėjant milžinišką etnografinę medžiagą, kurios jis pririnko savo kelionėse ar dirbdamas savo kabinete, kurią jis pasistengė sutvarkyti ir susisteminti begalėje savo raštų. Šios pastangos savaime veda jį į sistematikos kelią. Čionai pirmiausia jam teko kritingai peržiūrėti ir įvertinti mokslo bandymus, pirmiau kitų padarytus, ir

tam tikslui jis rašo savo veikalą: „Die Vorgeschichte der Ethnologie“ 1880 m. Greta šio veikalo stovi „Die Völkergedanken im Aufbau einer Wissenschaft vom Menschen“ 1881, kuris bene turėjo būti pirmuoju sistemos bandymu. Tačiau ir šitame veikale faktų gausybė dar neleidžia kurti bent kokią sistemą; bet jau pusiau vyksta sudaryti ją Bastianui jo rašte „Allgemeine Grundzüge der Ethnologie“, kiek baisiai didelė daugybė žinių surišta su slėgiančia medžiagos gausybe leidžia apskritai r a m ų sisteminimo darbą. Iš šitų trijų paskutinių Bastian'o raštų galima spręsti apie jo darbų vertybę, kurie pradeda naują gadynę sociologijoj.

Kaip ir Comte'as, statydamas mokslams eilę sociologijai paveda jaunesniojo mokslo, ateities mokslo, vietą, Bastian'as taip pat pradeda savo veikalą „Priešistorinė etnologijos gadynė“ nuo nurodymo į vietą, kurią turi užimti etnologija mokslo plėtojimosi srity, kaipo visų jauniausia jų tarpe. Šitas išorinis sutapimas rodo, kad čia bene kalbama apie tą patį dalyką.

Ir ištikro, Bastian'as vadina savo e t n o l o g i j ą taip pat „mokslu apie žmogų“, tokiu vardu, kuris visai tinka ir sociologijai. Kodėl gi Bastian'as vadina „mokslą apie žmogų“ etnologiją? Tai lengva suprasti iš jo aiškinimų: etnologiią jis supranta tokį, arba, tikriau sakant, t ą m o k s l ą apie žmogų, kurs savo tyrimo objektu ima ne individą, bet t a u t ą.[1] Taigi Bastian'o „etnologijos“ nusakyme yra geroka dalis jo mokslo programos, jo metodo. Šitas „mokslas apie žmogų“ turi ištirti individą tiktai kaipo e t n i n ė s g r u p ė s narį, bet tuomet etnologija žymiai artinas prie sociologijos, kuri žiūri į žmogų kaipo į s o c i a l i n ė s g r u p ė s narį. Beje, susipažinkime su paties Bastian'o nuomone apie dabartinę etnologijos būklę.

„Visi kiti (be etnologijos) i n d u k t i n i a i, g a m t o s, m o k s l a i, kaip antai botanika ir zoologija, kurie atsirado dėl naujo atgimimo gadynės (atradimų gadynės), kur kas grei-

---

[1] „Juk negalima imtis ieškoti „Dievo istorijoj“, kol dar joje nesurasta ž m o g u s, pirmiau reikia surasti jis, kaipo zoon politikon, gyvenąs visuomenėje, t a i g i m i n t i s a p i e t a u t ą pas mus y r a p i r m y k š t ė, o apie pavienį (individą) yra tik antrykštė, jis yra neatskiriama visumos dalis, su kuria jį riša kalba“. Bastian, Vorgeschichte der Ethnologie, 25.

čiau pasiekė sistemingo tobulumo, nes jie turi prieš save aiškiai ir tiksliai nustatytąją tyrimo sritį; atvirkščiai, etnologija, kuriai, kaipo mokslui apie žmogų, teks būti vainiku, tesugeba plėtotis pamažu, nes ji yra reikalinga kitų mokslų pagalbos ir paspirties; ji turi laukti, kol bus pastatyti tie laiptai, kuriais ji lips aukštyn. Tiktai po to, kaip indukcija, aiškiai įsivyravusi chemijoj ir fizikoj, eidama nuo neorganinio prie organinio, fiziologijoj pasiekė kuniškojo sienų, ji galėjo pasiryžti, turėdama milžino jėgų, nuolatos papildomų sulyginamąja metoda, per psichologiją, pasidariusią gamtos mokslu, įžengti į dvasios karalystę, kad, nagrinėdama tautų mintis, nustatytų tikrasias etnologijos gaires".

Taigi etnologijos tikslas ir uždavinys turi būti — susekti tautų mintis, o priemonė tam tikslui pasiekti yra (kaip matyti iš visų Bastian'o raštų) — etnografija. Del to pirmykščius gemalus savo etnologijai Bastian'as mato keleivių pasakojimuose atradimų gadynėje apie „antipodus ir kitus čionai prideramus nesuprantamus reiškinius", o šito krypsnio tęsinys — XIX amž. etnografijoj ir antropologijoj. „Po Adelungo „Mitridato" ir Blumenbach'o darbų etnologija atsistojo tvirtoj dirvoj, ir nuo tada naujo mokslo plėtojimasis yra tik laiko klausimas. Greitai po to ėmė jungti etnologiją su praistorija ir etnologinius muzėjus steigti, tai dar labiau pastūmėjo į priekį tolesnį etnologijos plėtojimąsi. Paskui Prichard'as parašė pirmą sistemingą etnologinių ir antropologinių mokslų kursą „tikybinėj dvasioj", — „žmonių giminės vieningumui ir jos kilimui iš vienos poros įrodyti".

Antra vertus, atsirado nepaprastų istoriniai-filosofinių paraginimų (Herder, Rousseau). Istorikai tuojau nieko negaišuodami ėmė taikyti naujas etnologines pažiūras savo istoriniams darbams (Augustinas Thierry ir Amedejus Thierry). Susidomėjimas etnologija auga ir sukelia etnologinių draugijų atsiradimą, iš pradžių Paryžiuje ir Londone; prie jų prisideda su savo žurnalais ir rinkiniais etnografinės ir joms artimos kitų šalių draugijos, apie kurių uždavinius ir reikšmę smulkiai pasakyta pas Bastian'ą, laikantį jų (būtent etnologinių rinkinių ir muzėjų) išplėtojimą conditio sine qua non mūsų ateities mokslui.

„Tinkamai sutvarkius muzėjus bus įvykinta daugybė praktikos tikslų ir drauge bus įgyta dirva tolesniam indukcijos plėtojimui, kas ar šiaip ar taip atrodo pageidaujamu, — pirmiausia psichologijos srityje, — susiduriant teorijos darbams su filosofijos klausimais. O ar ne psichologijoj visas išganymas -- psichologijoj, kaipo gamtos moksle?“ Žinoma, čionai Bastian'as turi galvoje ne tų filosofų psichologiją—kaip Fries'as ir Herbert'as, Benecke ir Fichte, Schopenhauer'is, Ulrici, Fischer'is ar kitų, ne jų, psichologiją, ne „raganų šiupinį, kuriame negali susivokti pasaulio galvočiai“, bet gamtos mokslo psichologiją. Joj mūsų viltis — paskutinė, kurią galima numatyti, ir dėl to vienintėlė žmonijos viltis“.

Kame gi yra šios ateities psichologijos esmė, kuri, Bastian'o nuomone, turi eiti ranka į ranką su etnologija? Gi tame, kad ji išeina ne iš vienų vieno žmogaus. „Atskiras žmogus — tai kažin kas nėsamo, gerausiu atveju tai — idiotas; tiktai draugijoj, dėl kalbos gimsta mintis ir pasireiškia žmogaus prigimtis. Vadinas, pirmykščiu tikrojoj psichologijoj yra visuomenės mintis, ir tiktai iš jos tolesnės analizės keliu galima išvesti individo mintį“.[1] Tai aukso žodžiai, kuriuos mes imame sociologijos devizu. Į filosofiją ir psichologiją, išeinančias iš vieno asmens, Bastian'as atsikreipia su šitokia gražia kritika: „Filosofinės sistemos beveik visuomet pradeda iš pat galo (būtent nuo asmens) ir dėl to stengiasi iš lopų, kurie nežinia kaip pateko į jų rankas, susiūti baltais siūlais kažin kokį marginį, apie kurį sako, kad tai esant tikroji visuomenės mintis. O iš-tikrųjų, jeigu nesuraižyti audimo, tai iš jo būtų puikiausias rūbas, ir jame kiekvienas rastų individo mintį, įaustą savo vietoj“. Po to Bastian'as piešia savo e t n o l o g i n ę p r o g r a m ą, „kad išgautų iš šitų visuomenės minties gana medžiagos psichologiniams tyrinėjimams.“ Joje jis reikalauja, kad mokslas ne tik tyrinėtų, kaip pirmiau buvo daroma, „kultūringųjų tautų minčių sistemas ar medį, ir jomis gerėtųsi, bet kad dar atkreiptų dėmesį etnologiniuose darbuose į laukines tautas, pažiūrėtų į tuos, jeigu norite, slaptalyčius padarus, kuriuose su kuodidžiausiu aiškumu pasireiškia narvelių gyvenimas ir plėtojimasis, kad išvestą iš ten dėsningumą vėliau pritaikytų ir la-

[1] Vorgeschichte der Ethnologie, p. 83.

biau sudėtingesniems aiškialyčiams augalams". Nes kiekviename organizme yra pastovūs jame galiojanti įstatymai; pastovūs ir nesikeičia etinių pasaulėžvalgų įstatymai; dėl to su nepakenčiamu geležiniu būtinumu visuose penkiuose kontinentuose (tokimis pat sąlygomis) pastebime atsirandant vienodas žmonių mintis, — vienodas ar panašias su kai kuriomis atmainomis, pagamintomis vietos sąlygų. Kaip narvelio gyvenimo procesas vyksta vienodais pamatiniais dėsniais ir tropikų palmoj ir arktiko eglėj; kaip tas pats augalas, žiūrint vietos, turi plačius, suraitytus ar spygliuotus lapus; kaip liūtas pasirodo įvairiose modifikacijose, žiūrint kur jis gyvena — Azijoj, Afrikoj ar Amerikoj, — taip pat dievų dangus Indijoj atspindina tautos įsivaizdinimu visai kitą gamtą, negu Graikijoj ar Skandinavijoj.

„Visuose tokiuose religiniuose padavimuose (kaip ir socialiniuose bei estetiniuose) mes susekam pirmykštes gaivalines mintis, kurios nesikeisdamos kartojasi tikrai pasibaisėtinu tolygumu, kaip šmėklų dvyniai, pereina tą patį plėtojimosi procesą (jeigu neskaityti nežymių nukrypimų, pagaminamų sąlygų skirtingumu). Organinis ryšys čionai yra toks tamprus, jog, turint smailią Cuvier akį iškasamųjų gyvių srityje, ir čionai kartais iš atskirų faktų, netikėtų priminimų galima atstatyti ištisą idėjų mazgą, tarp savęs supintą".

Eidamas šita bendra programa, Bastian'as ypatingai išskiria sociologijai tris uždavinius. P i r m a s i s — „nustatyti gaivalinius pamatinius šito plėtojimosi dėsnius, kad juos pritaikius nagrinėjant t a u t o s m i n t i s, — šitą didelį tautinį medį, į kurį šitos mintys išaugo, taigi padaryti tą patį darbą, kurį atliko narvelio teorija augalų fiziologijai"... A n t r a s i s uždavinys yra ištirti a p l i n k u m o s į t a k ą arba tą monde ambiante, kuriai Buckle savo istoriniuose tyrinėjimuose duoda vyraujančią vietą... T r e č i a s i s uždavinys yra tyrinėti tokie procesai, kuriuos galima sulyginti augalų srityje su skiepijimu ar dirbtine augalų metamorfoza sodams pagražinti; čionai kaip tik eina kalba apie pirmykštes tautas, dar neperžengusias istorinės scenos slenkščio. Visos atmainos, kurios įvykšta, istorijai bėgant ar ramiais laikais ar del karų, pridera čionai, — taigi čionai pridera įstatymų panašumai, kuriuos aiškindavo, esant vienodoms idėjoms, pasiskolinimu ir tam paremti tuoj

pagamindavo istorinių ipotėzių. O ištikrųjų, sekant psichologines etnologijos aksiomas (kaip tat esti su lingvistiniu metodu, vartojamu lyginamojoj etimologijoj) pastebėjus panašumą, reikia pirmiausia turėti galvoje visuotinius gaivalinius dėsnius ir tik po to, kaip pasirodys, jog tat nepadeda išaiškinti panašumas, reikia kreiptis į istorinius santykius, jeigu jie neabejotini... Šitais trimis atžvilgiais etnologijai teks reguliuoti savo tyrinėjimus, kai jau prasidėjo rimtas darbas". Tai šitokią specialinę darbų programą Bastian'as pastatė etnologijai. Savaime suprantama, kad jisai ėmėsi ją vykinti. Jau savo „Völkergedanken" jis uoliai stengėsi surinkti trobesiui akmenų ir įstatyti juos atatinkamoj vietoj, eidamas savo sudarytuoju planu. Čionai jo metodologiniai pagrindai, propedeutiniai eskizai, kurių pilna yra „Vorgeschichte", pasirodo dar aiškiau, įgyja aiškių kontūrų, virsta kūnu ir krauju. Kimbanti kritika galėtų skųstis pasikartojimu, bet gilesnė akis pastebi čionai sunkesnį dvasinį darbą, palengvėle iš nujautimo prieblandos prasimušantį sau kelią prie pažinties šviesos, — ji pastebi čionai sunkų naujojo mokslo gimdymą.

Visai teisingai atmesdamas tą mokslą, kuris priduoda „perdidelę įtaką viršinei aplinkumai (klimato ir politikos atžvilgiu)", jis dar sykį stato induktinės etnologijos uždaviniu, kad jį, „tuo tarpu nepaisydama paviršutinės, vietinės spalvos, kuri vėliau gali būti išaiškinta geografiškai ir istoriškai, pirmiausia susektų vienodus žmonių tautų minties augimo dėsnius, eidama paprasčiausiu kuliu, genetiniu metodu, nuo laukinių tautų, kaipo visų žemiausių ir dėl to tinkamiausių tyrinėti organizmų. Ir kaip iš tokių gemalų plėtojimasis nuveda prie kilniausių dvasios laimėjimų, šita turi pasidaryti aišku, jeigu sulyginti greta kits kito einančias eiles einant visur galiojančiais gamtos mokslo dėsniais".

Mes matome, kad tai nėra paprastas pakartojimas pirmiau pasakytų Bastian'o minčių, o tik smulkesnis jų išplėtojimas, aiškesnis jų pasakymas, — ir juo gilyn ėjo šitame darbe Bastian'as, tuo labiau jis artinos prie sociologijos. Nes jis tikisi, kad „tyrinėjant pirmykščių tautų dvasios gyvenimą, bus galima susekti žmonių minties augimo paslaptį" ir tuo keliu „pagauti tą vadovaujamąjį siūlą, kuris rodo, kaip jis pas kultūringas tau-

tas plėtojosi toliau ir daėjo ligi visiško pražydėjimo"[1]. Žinoma, tat nustatyti nevisuomet pavyksta, nes „kaikurie pirmykščiai įsivaizdavimai, civilizacijai augant, tiek išdilo, jog beveik visai nutrūko jų ryšys su dabartiniais įsivaizdavimais, ir tuo būdu jiems beliko archajinių pergyvenimų reikšmė... o tuo tarpu kiti... su jų išsišakojimais turi dar gilių šaknų mūsų dabartinėj pasaulėžiūroj"... Šitaip Bastian'as bendrais bruožais nupiešė sociologijos planą, sudarė ištisus šito mokslo apmatus (be abejo, šiek tiek vienpusiškoj „tautų psichologijos" dvasioje, apie ką bus kalba žemiau). Ir tikrai, šitos mintys besiplėsdamos veda jį, kaip mes tuoj pamatysime, į sociologijos medias res. „Kaikurie iš jų („įsivaizdavimų"), kalba jis toliau, liečiantieji svarbiausius gyvenimo interesus, liečia v i s u o m e n ė s b u i t į, jos santykiuose į valstybę, būtent, į tuos įvairius klodus, kurie susiduria, į kits kitą įeina, įvairiose formose, kaip antai: luomai, kartos, gildijos, bendruomenės, korporacijos ir t.t. Pirmiau, negu etnologijoj atsiras viltis metodingai tyrinėti vyraujančius čia įsivaizdavimus, „j a i r e i k i a s u p r a s t i t a s a i o r g a n i z m a s, k u r i a m e j i e p a s i r e i š k i a, — k i t a i s ž o d ž i a i s, j o s p i r m a s u ž d a v i n y s i š t i r t i p a t į v i s u o m e n ė s o r g a n i z m ą"... Šitas organizmas tai v a l s t y b ė, „ir dabar tik reikia ištirti jos struktūrą ir biologiją, nes klausimai apie tat, kaip ji atsirado, esant immanentei visuomeninei žmogaus prigimčiai, turi pasitraukti į užpakalį prieš jos buvimo faktą. Visuomenė (kurią morfologijos atžvilgiu galima suvest — prie šeimos, giminės, valstybės, biologijos atžvilgiu — prie padermės, tautos, nacijos), — ar ji bus didelė ar maža, — visur stovi prieš mūsų akis, kur tik matome žmogų, nes žmogus ištikrųjų yra visuomenė, ir tiktai abstrakcijoj žmogus yra kaipo vienetas"...

Taigi, kaip iš to viso matyti, Bastian'as pradėjo savo tyrinėjimus iš pirmykščių tautų gyvenimo ir etnologijos, nejučiomis atsidūrė ant sociologijos pamato ir toksai Bastian'o perėjimas geriau visokių logikinių išvedžiojimų įrodo iš dalies tolygumo ryšį tarp jo etnologijos ir mūsų sociologijos. Etnologija — tai tik sociologijos pagrindas, o paskutinioji — tai etnologinio rūmo vainikas.

Mintys turi tokios jėgos ant žmogaus, nuosakios išvados — tokios nepergalimos, jog dažnai užtenka vienos netikėtos, kad

---

[1] Völkergedanke, p. 17.

sužadintų prote ištisą eilę idėjų, ištisą sistemą. Vos tik prisiartino Bastian'as prie sociologijos prieangio, kaip jau pačios durys atsidaro prieš jį ir rodo visą turtingą savo problemų kompleksą. Patekęs į užburtąjį sociologinių idėjų ratą, jis negali atsikratyti nuo jos minčių ir abejonių, apėmusių jį. Dabar jis staiga pastebi, kad „kartais nesupratimo priežastimi yra terminologijos neaškumas, kaip antai kartojant žodį „giminė" (klanas, padermė) tribai ir fylai pažymėti (nekalbant jau apie kuriją ir fratriją), o taip pat išreikšti graikų genos ir lotynų gens ir t.t.[1] Dabar jam staiga pasidarė aišku tai, ko jis nežinojo knygoje „Der Mensch in der Geschichte", būtent, kad šitaip (tai reiškia etnologiškai arba, teisingiau, sociologiškai) žiūrint reikia atmesti „šeimą, kuri šių laikų esamais santykiais yra laikoma viso plėtojimosi kampinis akmuo". Žinoma, mūsų šių laikų šeimos sąvoka yra tiksliai nustatyta ir apibrėžta, nes ji yra gauta iš tikrai esamų šiais laikais santykių. Mes turim prieš save chemines šeimos ir giminės formas, kurios, mūsų nuomone, atsirado iš kita kitos, nes jos pareina į kits kitą; tačiau iš tikrųjų tiktai padermėje atsiranda pirmą sykį faktinis vieningumas.[2] Tik šitas Bastian'o pasakymas „pirmą sykį" mums atrodo čionai ne vietoje; sociologija turi pradėti nuo giminės (arba ordos), kaipo p i r m o prigimtinio fakto, bet ne „pirmą sykį" nuo jos, nes jis nežino ir negali žinoti, kas reikia pastatyti anksčiau. Kokiu būdu iš šitos formos „faktinio vieningumo" (mes pasakytume iš paties pirmojo vieningumo) atsiranda valstybė, kaip įvyko toksai perėjimas, šita Bastian'ui nėra aišku, kas matyti iš šių jo žodžių: „giminėje arba fratrijoj jau galima pastebėti p u s i a u s ą m o n i n g o s iniciatyvos pėdsakus, būtinai vedančius per „visuomenės dermę", prie valstybės sukūrimo, kuri jau savo prigimtim (φύσει) turi būti priimta". Taigi mes matėme, kad Bastian'as laiko pirmąja bendravimo forma giminę, neigia, kaip tat yra suprantama, „Contrat social", priima valstybės atsiradimą iš giminės, nors ir laiko tat probleminiu, ir tuo pačiu laiku tvirtina, kad valstybė turi būti leista jau prigimtimi (φύσει). Apie patį giminės perėjimą į valstybę jis aiškiai nenusivokia;

---

[1] Mes esame apie tat kalbėję „Allgem. Staatsrecht", 2 Aufl. p. 117 „Rassenkampf" p. 186, 200 ir t.

[2] Völkergedanke, p. 21 Gumplowicz. Allgem. Staatsrecht § 49. Rechtsstaat und Sozialismus § 29.

berods kalbėsime apie tai vėliau savo vietoj. Užtat, jau atsiradusios valstybės prigimtis, ir kaipo etninio maišinio ir kaipo socialinio padaro, Bastian'ui visai yra suprantama. Statydamas valstybę priešais giminės, kaipo „faktino vieningumo", jis tvirtina, kad ji (valstybė) jau nebepasiekia savo idealio tobulumo įkūnijimo, neturi tos vienalypės čielybės, kuria atsižymi dailės kūrinys, nes dabar atgijęs, verdąs tautos dvasios (geriau būtų pasakius tautos dvasių!) gyvenimas vis labiau ir labiau išauga ir pavirsta į galingus upelius, kad sulietų į vieną ir vieningą naciją etnines jausmų sroves ir sujungtų jas su politine galybe".

Toksai gilesnis valstybės supratimas neišvengiamai veda prie neigimo viešpataujančio mokslo apie valstybės formas, taip pat prie neigimo šituo mokslu paremtosios teisinių valstybės sistemų.[1] „Aristotelio nustatytąsias pagrindines valdymo formas — monarchiją, aristokratiją ir politiją (greta tiranijos, oligarchijos, demokratijos arba ochlokratijos, susipažinus be graikų ir romėnų su semitų tautomis, jas reikėjo papildyti, pridėti teokratiją, o dabartiniu laiku, kai politinė mintis apima visą pasaulį, nenoroms krinta į akį toks valdymo formų įvairumas, jog lyginamasis charakteringų tipų sugretinimas būtinai turi privesti prie pamatinio esamųjų šiuo laiku sistemų pakeitimo".

Šitie samprotavimai tikrai jau nebepridera į etnologiją. Čionai Bastian'as nejučiomis atsidūrė prie socialinio ir valstybės mokslo. Vėliau jis pilnai tai pripažįsta. Prakalboj į savo „Grundzüge der Etnologie 1884 m." jis jau aiškiai sako apie santykius ir ryšius tarp etnologijos ir sociologijos. „Kaipo e t n i n ė s o c i o l o g i j a, arba sociologija etniniu savo pavidalu, etnologija turi būti visuomenės organizmo fiziologija, ir kaipo tokia nustatyti jo būvio įstatymus...". Apskritai visokie sulyginimai tarp pirmykščių tautų ir kultūringų valstybių pridderėtų veikiau į sociologiją, negu į etnologiją, — ir kaip tik tuose sugretinimuose Bastian'as atranda įdomiausios medžiagos savo idėjoms, randa patvirtinimą tos nuomonės, jog „tautų mintys" yra tolygios. Kad šitos paralėlės turėtų gerų padarinių, reikia visuomet turėti galvoje p a p r a s t u o s i u s b e n d r a v i m u s, kaipo tokius. „Etniniu atžvilgiu, teisingai sako Bastian'as, reiškia ne visuomenės organizmų sudedamieji

[1] Sulyg. mano „Allgem. Staatsrecht" § 110—127, kur aš nurodinėju to mokslo kliaudis, paremto netinkamu valstybės supratimu.

vienetai, bet patys visuomenės organizmai"[1], ar tai bus „žemiausios pirmykštės giminės", ar kultūringos tautos. Juk klausimai, kurie valdo aukščiausią kultūringų tautų gyvenimą, yra visuomet buvę, nors ir embrioniniame pavidale, žemiausios pirmykštės giminės gyvenime, ir kadangi mažuose organizmuose, dėl jų paprastumo, labai lengva iš pirmo žvilgsnio pažymėti charakteringas žymes, tai jie gali būti mums keliarodžiu siūlu įstatymams nustatyti, tyrinėjant labiau sudėtinius kūrimo stebūklus". Žiūrint į tuos stebūklus sau ir savyje (an und für sich), nerišant ir nelyginant jų su pirmykščiais organizmais, negalima suprasti jų dvasinio kilimo (genezio). „Istorinės tautos savo dailumu ir aiškumu dažnai savo gražybės puikume panėši į kristalą, tinkamą matuoti ir apskaityti, o pirmykštės giminės etnologijoj — tai būtų sotus tirpalas, kuris tačiau tautos minčių chemijoj duoda mums pažinti pirmykščius dvasinius gaivalus"... Šis pastarasis darbas ištirti šituos pirmykščius gaivalus (matomus įvairiausiuose gyvenimo reiškiniuose) jų pirmykštėj embrioninėje plėtojimosi stadijoj — yra svarbiuoju uždaviniu Bastian'ui; jo etnologijos uždavinys — sekti jų plėtojimąsi ir šakojimąsi „tautų mintyse". Aukštą jis pasistatė tikslą, ir su tikru užsidegimu kalba jisai apie vedančius į jį kelius, apie tuos šviesius akiračius, kurie atsidaro prieš nustebusias akis, pasiekus šito tikslo.

„Nuo pabaigtų kūrinių, jeigu tik žinomas jų plėtojimosi įstatymas, galima grįžti prie išeinamojo momento, kaipo reliatyvės pradžios; ir tik tuo būdu pavykdavo nustatyti istorijoj keletą jos pradų... Toliau, mikroskopinis tyrinėjimas gali privesti etnologijoj prie pažinimo pamatinio narvelių prado, taigi, yra vilties, kad buities atsiradimo ir tapimo klausimas, kurio išsprendimo laukė iš filosofijos, bus pagaliau išspręstas psichologinės indukcijos keliu". „Pasinėrus į minties upelį, teiškils iš tamsios gilumos tik misticizmo paslaptys, mes gi, turėdami prieš save aiškiame akiratyje suprastintas tautų minčių formas, galime suprasti jas, išmatuoti ir suskaidyti, kad paskui turint užtektinai analogijų išvesti plėtojimosi įstatymą pačiame mąstyme".[2]

---

[1] Völkergedanke, p. 71; mano Allg. Staatsrecht § 100.
[2] Völkergedanke, p. 76.

Su šituo „plėtojimosi įstatymu pačiame mąstyme“ galima viską išaiškinti, bet šitą patį įstatymą galima pažinti iš „pradinių minčių gaivalų pirmykštėse tautose“ ir iš jų dar paprastų atmainų. „Jeigu pirmiau, turėdami ribotą istorijos plotą, užtikę kokius panašumus ir analogijas įpročiuose, apeigose ir tikybiniuose įsivaizdavimuose, stengėsi išaiškinti iš istorinių ryšių ir santykių, dabar, atsiradus begalei medžiagos ir augant jai, besiplečiant geografiniam akiračiui, etnologijos uždaviniu turi būti iš pradžių susekti paprastuosius pamatinius įstatymus psichologiniam tautų plėtojimuisi, ir tiktai paskui antroj eilėj neužtenkant šito galima aiškinti istoriniais ryšiais ir santykiais, ir tai tik tiek, kiek tą galima pagrįsti stipriais geografiniais daviniais“.

Gal būti per daug laiko padėjom, bežiūrėdami Bastian'o „Pirmykštę istoriją“ ir „Tautos idėjas“; bet reikia pripažinti, kad niekas nėra davęs tokios daugybės pagrindinių ir metodologinių idėjų sociologijai kaip jisai šituose dviejuose veikaluose. Jiedu sudaro naują gadynę sociologijai. Rodos, reikėtų tikėti, kad jis pats pritaikys, bent iš dalies, visas savo metodologines pastabas, pamatines ir programines mintis, suvartos praktikoj greitai po to (1884 m.) pasirodžiusiame veikale „Etnologijos pradai“. Po trisdešimt metų priruošiamojo darbo ir medžiagos rinkimo, po tokių gilių galvojimų apie etnologijos ir „etninės sociologijos“ esmę, uždavinius ir tikslą, jis turi duoti savo „Praduose“ visai užbaigtą, sistemingai išdėstytą šitą mokslą; bet, deja, Bastian'as apvylė šitas viltis. Visa, kas aukščiau pasakyta apie Bastian'ą, pilnai patikrina jo „Pradai“. Gausybė medžiagos nuolatos ardo jo minties nuosakumą ir neduoda jam aiškiai išdėstyti savo mokslo — „etninės sociologijos pradus“.

Jeigu mes sulyginsime „Pradų“ turinį su tais reikalavimais, kuriuos pats Bastian'as buvo pastatęs statomai etnologijai „Pirmykštėj istorijoj“ ir „Tautų idėjose“, jeigu sugretinsime šitą turinį su programa, jo paties nupiešta šitam savo mokslui, — tai jo turinys pasirodys labai skystas. Kai kurių skyrių turinys gal būt ir reikės pripažinti pilnoku; bet tie šeši skyriai, pavesti šešiems klausimams, neišsemia net pagrindinių sistemos momentų, o juk atrodytų, kad jie turėtų būti pažymėti mokslo „praduose“ ar „apmatuose“ (Grundzüge). Šituose šešiuose skyriuose Bastian'as nagrinėja: 1) geografines provincijas (tik jis paviršutiniškai svarsto klausimą apie žmonijos ir rasių vie-

ningumą); 2) įrankį (kaipo pirmąją kultūros priemonę); 3) nuosavybę (kaipo valstybinės tvarkos pagrindą); 4) šeimą; 5) teisę; 6) religiją. Bet Bastian'as užmiršta tokius svarbius etninei sociologijai reiškinius, kaip antai: vergiją, viešpatavimo formas, valstybę ir visuomenę, visuomenės ūkį, prekybą ir t.t. Jis net neliečia klausimo apie socialinį plėtojimąsi atskirų kultūrų viduje. Juk atskirų daiktų (pav. įrankių) ar atskirų įtaisymų (pav. nuosavybės) patobulėjimas dar neišaiškina mums p a č i ų ž m o n i ų v i s u o m e n i ų plėtojimosi, o tai „etninėj sociologijoj" yra, žinoma, svarbiausias dalykas. Bet silpna Bastian'o pusė ir yra, kad jisai tarp medžių nemato miško! Smulkmenose, mažmožiuose taip jis įsivaro, jog nebemato visumos. Čionai dar prisideda ir antroji jo klaida, — pasakysiu, apskaitymo klaida. Bastian'as neteisingai surašė sociologinę lygtį ir dėl to negalėjo gauti tinkamo jos sprendimo. „Išeidamas iš vieno dėsnio", jis nori guti teisingą išvadą, o tuom tarpu šitas dėsnis klaidingas. Bastian'ui pamatiniu momentu yra siela. Jis nori išvesti socialinį žmonių visuomenių plėtojimąsi iš „idėjų". Bastian'as sako: „Iš pradžių buvo mintis!"

(Im Anfang war der Sinn!)

Šita „mintis", šita „idėja" auga ir plėtojasi; visa kita — o tai bus visi reiškiniai — yra tik margi jos drabužiai, kurie kinta pagal laiką ir vietą.

Bet dėja vidaus balsas nesulaikė jo, kaip Fausto:

Bedenke wohl die erste Zeile,
Dass deine Feder sich nicht übereile!
Ist es der S i n n, der alles wirkt und schafft?
(Pagalvok apie pirmąją eilę,
Kad tavo plunksna perdaug nesiskubintų!
Ar tai tikrai mintis, kuri viską daro ir kuria?)[1]

Kad jis būtų pajėgęs suprasti tų eilių teisybę, kuri yra poeto žodžiuose:

Am Anfang war die Tat!
(Iš pradžių buvo veiksmas!)

tai būtų kur kas arčiau priėjęs prie sociologinės problemos sprendimo.

---

[1] Goethes Faust I d

Pagaliau filosofinis idealizmas, šitas nelemtasis momentas jo darbe „žmogus istorijoj“, nors jis ir kariavo su tuo, pasiliko ir paskutiniame jo darbe. Bastianas visuomet pasilieka senuoju „tautų psichologu“, ieškančiu visų socialinių reiškinių priežasties tautų psychėj. Nors mes ir neketiname priešais šito idealizmo statyti vienašalį materializmą, bet ar nematome kasdieną, kad v e i k s m a s yra tąja dirva, kurioj išauga p s y c h ė? Argi idėja neseka darbu? Juk veiksmą gamina įgimtieji instinktai, nieko bendro neturintieji su siela. Žmogus e l g i a s i g a m t o s į s t a t y m a i s, o paskui mąsto ž m o g i š k a i. Teisybė, šitas dėsnis lyg atitiktų žinomą gyvenimo teisybę: iš pradžių pagalvok, o paskui veik, tai taisyklė, kurios reikšmės individui mes anaiptol neneigiame. Bet visai kitaip dalykas stovi su socialiniu plėtojimusi, su visuomenės grupių veikimu. Čionai vyrauja a k l o s i o s gamtos jėgos. Čionai nemąsto, negalvoja, o visuomet eina į priekį amžinais įstatymais. Šitas ėjimas pasireiškia kaipo veiksmas; veiksmas pagamina idėjas, kurias paskui idealistas įdeda į veikiančiojo „sielą“, kaipo jo veiksmo „motyvą“. Kadangi šie veiksmai, kildami iš vieningo gamtos įstatymo, harmoningi ir įstatymingi, tai, be abejo, harmoningos ir įstatymingos yra ir šitos „idėjos“ — štai tas kelias, kuriuo Bastian'as prieina prie įstatymingumo savo „tautų idėjų“, savo „tautos sielos“ plėtojimesi. Su šitomis pastabomis mes anaiptol nemažiname nė per plaukelį Bastian'o nuopelnų: tiek daug gal būt nė vienas žmogus dar nėra davęs mokslui, ir mes tikimės ir laukiame dar ilgai naudotis jo darbų vaisiais.

IX.

Lippert'as.

Jeigu apie Bastian'ą mums tenka pasakyti, kad jisai tarp medžių nemato miško arba bent jo mums nerodo, tai dabar mes pereinam prie jaunesnio rašytojo, daugely atsitikimų mokančio aprėpti medžiagą ir padaryti iš įvairių išmėtytų etnologinių faktų didelius mozaikos paveikslus. Pas Julių Lippert'ą mes visuomet užtinkame kažin kokią čielybę, ir margoji medžiaga nevargina akių.

Julius Lippert'as išeinamuoju punktu pasirinko speciale sociologijos dalį, mokslą apie religiją, kad paskui ne iš vardo, bet iš esmės pereitų prie sociologijos geriausiąja to žodžio prasme. Apie du pirmuoju jo veikalu „Seelenkult“ ir „Religionen“ mes esame kalbėję savo knygoj „Rasių kova“ („Rassenkampf“); čionai tik primenam, kad tenai jisai aiškiai ir įtikinančiai atvaizdavo visuotinį religijų atsiradimo ir plėtojimosi įstatymą, ir tuo būdu davė mokslui apie religiją visai naują pagrindą, kurį mes galime pavadinti sociologiniu.

Nuo to laiko šitas labai vaisingas rašytojas, nepaisydamas kritikų murmėjimo, praturtino mokslą, o speciališkai sociologiją dviem labai vertingais veikalais: „Šeimos istorija“ („Die Geschichte der Familie“) ir „Visuotinė kunigų istorija“ („Allgemeine Geschichte des Priestertums“ 1883—4). Lippertas pasižymi dovana vaizdžiai ir sklandžiai piešti visų tautų ir laikų socialinių ir socialiniai psychinių padavimų, socialinių įtaisymų istoriją. Jis visuomet yra savo medžiagos šeimininkas ir sugeba duoti jai dailų pavidalą, jo „Šeimos istoriją“ (Geschichte der Familie) galima laikyti sociologinio tyrimo pavyzdžiu.

„Žmogus visuomet laikė s a v o šeimos organizaciją normale, sakė, kad ji esanti vienintėliai žmogiška. Tuo keliu galima sugraudinti ir sušildyti širdį, bet jis anaiptol neveda į objektingą istorijos tyrimą“. Su šitais giliais žodžiais Lippert'as pradeda savo šeimos istoriją. Su dėkingumu primindamas Bachofen'o nuopelnus, atradusio „motinos teisę“, jis supažindina mus su pirmykšte motinos šeima, kurioj „organizacijos pamatu buvo motinos meilė“; paskui su atsirandančia „tėvo teise“ ir senovės tėvo šeima, jau paremta ne giminystės ar jos pajautimo pradais, bet jėgos, viešpatavimo, valdymo (senovės šeima)[1]; pagaliau, jis apibūdina naujausią šeimos plėtojimosi fazę, „naują tėvo šeimą“, kurioj sąvokos „tėvas“ ir „sūnus“ turi visai kitokį turinį, įgija kraujo giminystę“.

Kai dėl motinos teisės, tai Lippert'as, pristatęs daugybę įrodymų, gilių aiškinimų ir kombinacijų, išvaikė visas abe-

---

[1] L i p p e r t. Geschichte der Familie, 1884 p. 5. Tą pačią mintį aš pravedu savo knygoje „Rechtsstaat und Sozialismus“, § 30.

jones dėl Bachofen'o teorijos (kurią pripažįsta ir daugybė kitų rašytojų), nurodęs „motinos teisės rudimentus įpročiuose ir dorovėj", jos „atbalsius mytuose ir sagose". Ir čia pakeliui jis metė keletą šviesių spindulių į pirmykščių žmonių visuomenių organizaciją, kur „svetimas ir priešas — tolygios sąvokos", ir „svetimu yra kiekvienas, kas nesurištas su šita ankšta grupe (mes ją vadiname paderme, orda; žiūr. žemiau) kraujo ir jungtuvių sietu".[1]

Pas senovės germanus Lippert'as randa „naujesnę šeimos formą, skiriančiąsi nuo paprastosios motiniškos", tokią formą, „kurioj vyras yra viešpačiu bandoms ir vergams" ir kurioj „žmona pridera savo vyrui, kaipo jo turto dalis, o vaikai pridera jam ne dėl to, kad jis juos pagamino ir ne tik dėl to, o dėl to, kad jam priklauso motina"[2]. Šita „senoji šeima" eina į ranką su „besiplėtojančia vergija", kuri, be abejo, yra atsirandančios tėviškos teisės padarinys (senesniąja prasme)[3].

Lippert'as supažindina mus su įvairiomis pereinamomis formomis tarp šitos senovės tėviškosios šeimos ir naujesniosios, dabartinės. „Ar pasilikti prie senosios sąjungos, ar šuskilti į atskiras šeimas, šitas klausimas palengva atsiranda visur, kaip tik pasikeitė nuosavybės ir uzsiėmimo santykai"[4]. Mes negalime pasakyti, kad Lippert'as visiškai išaiškino mums šitą perėjimą kaip būtiną ir ekonomiškai neišvengiamą; apie tat mes dar pakalbėsime tam tikroj vietoj vėliau, bet čia mes turime pripažinti, jog Lippert'as, kiek mums žinoma, pirmas paskelbė ir į r o d ė su tam tikrais pavyzdžiais tokio plėtojimosi faktą; jis pirmas atkreipė mūsų dėmėsį į tą faktą, jog senoji ir naujoji, kurioj gyvename mes, šeimos yra viena antrai priešingos, o šita — nemažas nuopelnas, nes šito, supainioto, uždavinio išsprendimas turėjo daugybę sunkenybių. „Mes pripratome laikyti šeimos santykius paprastais, gamtos duotaisiais, amžinai esamais; bet ar mes turime supratimo, klausia Lippert'as, kokiais aplinkiniais keliais ėjo žmonija, kol

---

[1] „Rassenkampf, p. 195, „Rechtsstaat u. Sozialismus", § 29.
[2] Lippert, Familie p. 95.
[3] ten pat, p. 141.
[4] ten pat, p. 221.

ji sudarė pirmu pažiūrėjimu taip lengvai gaunamą buities formą?„[1] Šituos aplinkinius kelius Lippert'as užbrėžė aiškiai ir vaizdžiai. Tolesnio tyrinėjimo dalykas — nustatyti ir parodyti kiekvieną šito ilgo kelio etapą, kiekvieną nukrypimą į tą ar ktią pusę, kiekvieną skersinį takelį, kiekvieną žingsnį ten ir atgal.

Kai dėl Lippert'o, tai jisai nenuilsdamas darbavos toliau ir ieškodamas naujų kelių kreipėsi į trečiąjį sociologinį uždavinį, kuris savo platumu ir sunkumu pralenkė abu pirmuoju (tikyba, šeima), nes su „kunigija", kaipo socialiniu įtaisymu, arti yra surišta beveik v i s a, kas turi reikšmės sociologijai. Kadangi kunigai visur ir visuomet stengėsi užgrobti visas socialinio gyvenimo sritis, tai jau dėl savo esmės „Kunigijos istorija" turėjo apimti svarbiausias socialinio gyvenimo šakas — religiją, teisę, viešpatavimą, valstybę ir visuomenę. Lippert'as neišsigando šitų sunkenybių ir davė mums savo „Kunigijos istorijoj" veikalą, turintį didžiausios reikšmės sociologijai, — veikalą, kuris skina naujus takus įvairiausiomis kryptimis.

Pamatinė knygos mintis surišta su Lippert'o „sielų kulto" (Seelenkult) teorija. Šitąja teorija „sielų kultas" yra visų religijų šaknis, o šių pobūdis savo ruožtu nustato kulto apeigas. Remdamasis savo pirmesniųjų veikalų įrodymais, Lippert'as toliau sako: „Ypač nėra abejonės, kad nematomoji priežastis, kuri veikia gamtos reiškiniuose, jiems atrodo esant ne gamtos jėga, o atskira asmeninė d v a s i a, ir kad jos esmė ir buvimas išvedama iš žmogaus sielos vaizdo. Nes gamtos jėgos sąvoka stačiai nesuprantama pirmykščiams žmonėms; o apie žmogaus sielą tuoj susidaro sąvoką, kaip tik pradeda logiškai galvoti kiekvieną sykį kai mato mirštantį žmogų. Tik remdamiesi šituo faktu ir dar atmindami, kad žmogaus logika yra visur ir visuomet vienoda, tegalėsime išaiškinti įvairias ir painias religijos apeigas, kurios išeina iš to paties šaltinio, plėtojasi vienodais tos pačios logikos dėsniais ir esmėje atkampiausiose žemės dalyse yra į kits kitą panašių".[2] Šitais žodžiais yra pasakyta veikalo programa ir kartu mokslo pateisinimas, gal būti, perdaug bendra forma. O iš teisybės yra tai

---

[1] ten pat, p. 216.

[2] Geschichte des Priestertums, 13.

jones dėl Bachofen'o teorijos (kurią pripažįsta ir daugybė kitų rašytojų), nurodęs „motinos teisės rudimentus įpročiuose ir dorovėj“, jos „atbalsius mytuose ir sagose“. Ir čia pakeliui jis metė keletą šviesių spindulių į pirmykščių žmonių visuomenių organizaciją, kur „svetimas ir priešas — tolygios sąvokos“, ir „svetimu yra kiekvienas, kas nesurištas su šita ankšta grupe (mes ją vadiname paderme, orda; žiūr. žemiau) kraujo ir jungtuvių sietu“.[1]

Pas senovės germanus Lippert'as randa „naujesnę šeimos formą, skiriančiąsi nuo paprastosios motiniškos“, tokią formą, „kurioj vyras yra viešpačiu bandoms ir vergams“ ir kurioj „žmona pridera savo vyrui, kaipo jo turto dalis, o vaikai pridera jam ne dėl to, kad jis juos pagamino ir ne tik dėl to, o dėl to, kad jam priklauso motina“[2]. Šita „senoji šeima“ eina į ranką su „besiplėtojančia vergija“, kuri, be abejo, yra atsirandančios tėviškos teisės padarinys (senesniąja prasme)[3].

Lippert'as supažindina mus su įvairiomis pereinamomis formomis tarp šitos senovės tėviškosios šeimos ir naujesniosios, dabartinės. „Ar pasilikti prie senosios sąjungos, ar suskilti į atskiras šeimas, šitas klausimas palengva atsiranda visur, kaip tik pasikeitė nuosavybės ir uzsiėmimo santykai“[4]. Mes negalime pasakyti, kad Lippert'as visiškai išaiškino mums šitą perėjimą kaip būtiną ir ekonomiškai neišvengiamą; apie tat mes dar pakalbėsime tam tikroj vietoj vėliau, bet čia mes turime pripažinti, jog Lippert'as, kiek mums žinoma, pirmas paskelbė ir įrodė su tam tikrais pavyzdžiais tokio plėtojimosi faktą; jis pirmas atkreipė mūsų dėmėsį į tą faktą, jog senoji ir naujoji, kurioj gyvename mes, šeimos yra viena antrai priešingos, o šita — nemažas nuopelnas, nes šito, supainioto, uždavinio išsprendimas turėjo daugybę sunkenybių. „Mes pripratome laikyti šeimos santykius paprastais, gamtos duotaisiais, amžinai esamais; bet ar mes turime supratimo, klausia Lippert'as, kokiais aplinkiniais keliais ėjo žmonija, kol

---

[1] „Rassenkampf, p. 195, „Rechtsstaat u. Sozialismus“, § 29.
[2] Lippert, Familie p. 95.
[3] ten pat, p. 141.
[4] ten pat, p. 221.

ji sudarė pirmu pažiūrėjimu taip lengvai gaunamą buities formą?„[1] Šituos aplinkinius kelius Lippert'as užbrėžė aiškiai ir vaizdžiai. Tolesnio tyrinėjimo dalykas — nustatyti ir parodyti kiekvieną šito ilgo kelio etapą, kiekvieną nukrypimą į tą ar ktią pusę, kiekvieną skersinį takelį, kiekvieną žingsnį ten ir atgal.

Kai dėl Lippert'o, tai jisai nenuilsdamas darbavos toliau ir ieškodamas naujų kelių kreipėsi į trečiąjį sociologinį uždavinį, kuris savo platumu ir sunkumu pralenkė abu pirmuoju (tikyba, šeima), nes su „kunigija", kaipo socialiniu įtaisymu, arti yra surišta beveik v i s a, kas turi reikšmės sociologijai. Kadangi kunigai visur ir visuomet stengėsi užgrobti visas socialinio gyvenimo sritis, tai jau dėl savo esmės „Kunigijos istorija" turėjo apimti svarbiausias socialinio gyvenimo šakas — religiją, teisę, viešpatavimą, valstybę ir visuomenę. Lippert'as neišsigando šitų sunkenybių ir davė mums savo „Kunigijos istorijoj" veikalą, turintį didžiausios reikšmės sociologijai, — veikalą, kuris skina naujus takus įvairiausiomis kryptimis.

Pamatinė knygos mintis surišta su Lippert'o „sielų kulto" (Seelenkult) teorija. Šitąja teorija „sielų kultas" yra visų religijų šaknis, o šių pobūdis savo ruožtu nustato kulto apeigas. Remdamasis savo pirmesniųjų veikalų įrodymais, Lippert'as toliau sako: „Ypač nėra abejonės, kad nematomoji priežastis, kuri veikia gamtos reiškiniuose, jiems atrodo esant ne gamtos jėga, o atskira asmeninė d v a s i a, ir kad jos esmė ir buvimas išvedama iš žmogaus sielos vaizdo. Nes gamtos jėgos sąvoka stačiai nesuprantama pirmykščiams žmonėms; o apie žmogaus sielą tuoj susidaro sąvoką, kaip tik pradeda logiškai galvoti kiekvieną sykį kai mato mirštantį žmogų. Tik remdamiesi šituo faktu ir dar atmindami, kad žmogaus logika yra visur ir visuomet vienoda, tegalėsime išaiškinti įvairias ir painias religijos apeigas, kurios išeina iš to paties šaltinio, plėtojasi vienodais tos pačios logikos dėsniais ir esmėje atkampiausiose žemės dalyse yra į kits kitą panašių".[2] Šitais žodžiais yra pasakyta veikalo programa ir kartu mokslo pateisinimas, gal būti, perdaug bendra forma. O iš teisybės yra tai

---

[1] ten pat, p. 216.

[2] Geschichte des Priestertums, 13.

Bastian'o idėjos, kuris jas buvo išreiškęs ne taip aiškiai, vis kalbėdamas apie tautų idėjas ir sielą, o Lippert'as stačiai paskelbė, kad sociologijos pagrindu ir šaknim yra „žmonių logikos vieningumas", visur ir visuomet vienodas galvojimas, šitą žmogaus logiką esant panašiam paraginančiam faktui (sielų kultui), pasireiškia vienokia forma, dėlto ir visuose žemės pakraščiuose „įvairių ir painių religinių apeigų", esmė pasilieka ta pati. Lippert'as puikiai įrodė, kad toksai vieningumas yra. Bet kulto atsiradimą ir jo formų plėtojimąsi Lippert'as galėjo išaiškinti tik pirmiau išdėstęs socialines atitinkamų tautų ir giminių gyvenimo formas; nes nors sielos kulto pradžia visur išeina iš primityviškiausios žmonių logikos, tačiau šito kulto formos pareina nuo socialinių šitų atskirų grupių gyvenimo formų: dėl to Lippert'ui teko atsižvelgti į šituos padarinius ir dėliai to jisai turėjo įtraukti į savo veikalą svarbiausius sociologijos klausimus. Čionai mums negalima nei smulkiau nagrinėti, kaip jis dėsto kunigų plėtojimąsi įvairiose tautose, nei aiškinti grynai sociologinius klausimus jo tyrinėjime iškeltus; mes tepaliesime čionai Lippert'o pažiūrą į pamatinį visokios sociologijos klausimą, būtent — į valstybės organizacijos atsiradimą, ir tai padarysime vien dėl to, kad jo pažiūra skiriasi esmėje nuo mūsų, kurią mes gynėme ir įrodinėjome savo pirmesniuose raštuose ir kuri yra padėta ir į šio rašto pamatą. Mes laikomės tos nuomonės, kad visokia valstybės organizacija ir dėl to visas kultūros plėtojimasis prasideda nuo to momento, kai viena padermė ilgam pavergė kitą; dėl to mes neabejodami pripažįstam žiauriuosius barbarus užkariautojus aklu žmonijos pažangos įrankiu, galingiausiais padėjėjais, dar daugiau — pirmaisiais kultūros kūrėjais. Atvirkščiai, Lippert'as neužginčijamame tokio valstybės kūrimo fakte bene mato „nekultūros" laimėjimo ant „kultūros", kuri atsiranda ir plėtojasi, jo nuomone, „taikiame" bendrame pirmykštės padermės gyvenime. Lippert'as gina savo nuomonę šiek tiek karščiuodamasis ir niekindamas priešingą nuomonę, kuri esant užtinkama kai kuriuose „vadovėliuose" (?). Mes atvirai prisipažįstame, kad mums Lippert'o pažiūra atrodo simpatingesnė, negu mūsų pačių, mes geru noru priimtume ją, jeigu įsitikintume jos

teisingumu. Pakol tačiau paliksime šitą klausimą atviru ir suvesime į vieną atitinkamas čionai Lippert'o vietas.

„Meksikos istorija", rašo jisai, „kalba apie pasikeitimą vieno pavergimo kitu ir apie pergalėtojų įsibriovimą, bet pastarieji visuomet buvo žiaurūs nekultūros sūnūs, kuriems atitekdavo viešpatavimas; nėviena šitų tautų-pergalėtojų — tolteků, chichimekų, actekų — sekdama kits kita, neatsinešė kultūros į ramiąją Anahuako žemę. Atvirkščiai, ir čia dažnai pasikartodavo tas pats reginys: niekas neminėjo tų giminių, kurios per kiaurus amžius, gal būti ir tūkstančius metų, rinko šitose kalnų klonyse smiltis prie smilties kultūros triobesiui, — šitų „istorijos šeimininkių"; o tuo tarpu beduinus, nuolatos puldinėjusius iš nekūlturingų tyrumų, gal būti, dažnai pergalimų ir išvaromų, bet pagaliau pavertusių kultūringą žmogų vienos suvienytos tautos vergu, — šituos išgiria kaipo didžiųjų darbų kūrėjus. Vadovėliuose juos vadina kultūros kūrėjais, lyg jie būtų ją atsinešę iš tyrumų. Tasai, kas simpatizuoja nenuilstamai dirbančiai taikiai giminei, turi būti patenkintas ir tuo, kad jo simpatijų objekto nekaltina „supuvimu", kurį reikėjo išvėdinti paleidus gryno sveiko oro srovę. Laimei, nevisi užkariautojai yra linkę vėdinti šitą „puvimą", dažnai yra linkę perimti naudingiausius jo vaisius, net didinti ir plėsti juos savo organizacijos jėga"[1].

Lippert'as yra toks atviros širdies žmogus, jog net neslepia, kad jo nuomonę tuo reikalu šiek tiek paveikė jo „simpatijos" vienai pusei, būtent, pergalėtiesiems. Jau tas vienas turi pasėti nepasitikėjimą jo nuomonės objektingumu; antra vertus, jis toks atviras, kad pripažįsta šitiems „žiauriems nekultūros sūnums" „organizacijos jėgą", kuri gali „didinti ir plėsti taikios giminės" kultūrą. Mes labai esame dėkingi jam už tuodu abu pripažinimu; vėliau mums bus proga įrodyti jam, kad, atvirkščiai, šita „organizacijos jėga" yra neįvertinama „žiaurių nekultūros sūnų" ypatybė ir „taikiai giminei", esant anų stipriai organizacijai, lieka ne „rinkti smiltelę prie smiltelės", o krauti akmenį ant akmens „kultūros triobesiui". Bet, kaip jau buvo sakyta, mes pakol pa-

---

[1] Geschichte des Priestertums. I, 288.

liksime šitą ginčijamą klausimą atvirą ir susipažinsime su tolimesniais Lippert'o teorijos aiškinimais ir įrodymais.

Senoji inkų istorija, sekant Garcillasso de la Vega, buvo įkurta užkariautojų giminės, kuri pergalėjo senuosius peruanus; nuo šito užkariavimo, Garcillassos, o po jo ir visų kitų istorikų nuomone, prasideda peruanų kultūra. Lippert'as atsisako priimti tokią nuomonę ir dedasi prie vieno anglų keliauninko (Hutchinsono) nuomonės, kuris, kaipo matytojas, buvęs įsitikinęs, „kad mes čia turime reikalo su pamažėle žengiančiu į priekį kultūros darbu, prasidėjusiu dar seniai prieš inkus". Tokia nuomonė, taria Lippert'as, ilgainiui įsivyraus, ir dabar mes manome, kad galime žiūrėti į inkų imperiją tuo pačiu žvilgsniu, kaip ir į artimas jiems toltekų ir chichimekų imperijas, kitais žodžiais tariant, „matyti šitoj imperijoj energingo užkariautojo viešpatavimą tautų, sukūrusių sėsliąją kultūrą dar i k i užkariavimo". Šitą gal būti ir visai teisinga, nors dar ir nepateisina Lippert'o teorijos. Mes visur matome, kad „kultūringos" valstybės pasiduoda labiau ar mažiau „barbaringiems" užkariautojams, kaip antai kynai — mongolams, Romos imperija — gotams ir kitoms germanų giminėms. Inkai gali būti buvo ne pirmieji Pėrų užkariautojai, jie gali būti ne anglo-saksai, bet Pėrų normanai. Taigi inkų istorija dar nepatvirtina Lippert'o teorijos apie kultūros generatio aequivoca.

Dar labiau savo teorijai pastiprinti Lippert'as kreipiasi į senovės Aigyptą. Čionai „istorijos reiškiniai" atrodo Lippert'ui „beveik tolygūs tiems, kurie sujungė inkų valstybę". Tai teisybė; bet šitie reiškiniai leidžia taip pat dvejopą aiškinimą, ir Lippert'o pažiūra, mūsų nuomone, dar mažiau patvirtina jie, negu Pėrų ir Meksikos pavyzdžiai. „Kaip tenai (Pėruose) loma prie šventojo ežero, taip čionai tarp tyrumų ir stepų d e r l i n g a s u n e š t o j i ž e m ė prie upės žiočių, pirmiausia viliojo stipriai atsisėsti ir užimti; spaudžiamos judrių plėšikų padermių į pat pajūrį, dėl to tos giminės turėjo, stipriai atsisėdusios, palaikyti gyvenimą rūpestingu darbu, padaryti pirmuosius kultūros žingsnius, užtvenkti vandenis, pajusti esą, sulyginus su barbarais, aukštesnės vertybės žmonėmis". Neužmirškime, šitą girdėdami, kad Lippert'as tat pasakoja apie savo „simpatijos" dalyką. „Pirmykščiais laikais", tęsia jisai

toliau, „galima sakyti buvus keletą nedidelių giminių, kurios nors ir gyvena klajūnų, piemenų, gyvenimu ir tik retkarčiais dirba, kaip dabartiniai Afrikos gyventojai, žemės kąsnelį, bet jau nebeišeina už tam tikros srities sienų. Derlinga užnešamoji žemė padėjo tokiam susivaržymui: tyrumų raudonžemis „pasiliko nomadams". Šitaip gana apodiktiškai nupiešęs „taikios giminės" sėslumą ir kultūrą Nylo žemupiuose, Lippert'as, lyg ėmęs dvejoti dėl nenoroms atsiradusių abejonių, tęsia: „Kokiu būdu pirmykščiais laikais žemupių giminės sudarė savitarpyje politinius junginius, — šito, žinoma, mes nežinome. Beje, jie galėjo tapti neišvengiamais, įsiveržus nomadų ordoms, kurios, kaip ir dabar, klaidžiojo po stepus ir gretimus tyrumus. Neabejotina, kad istorijos laikais jungiantį viešpatavimą ant kultūringų giminių nustatė, kaip Meksikoj nekultūringos giminės, taip čia jaunesnės kultūros giminės; prie jų turime pirmiausia priskirti išsimėčiusias po tyrumus lygumų gimines"... [1].

Argi gali šitoks faktų dėstymas mus įtikinti Lippert'o teorijos teisingumu, nors ir labai simpatinga ji mums atrodytų? Lippert'as nesugeba išaiškinti „kaip pirmykščiais laikais žemupių giminės sudarė savitarpyje politinius junginius". Mes, žinoma, galėtume išaiškinti, bet tik naudodamiesi aposterioriniu dėsniu, kurį mums duoda istorinė gadynė; o jis skamba šitaip: politinį junginį (taigi organizaciją) pirmykščiais laikais veikiausiai sudarė pavergusieji, „nekultūros sūnus". Šitas aiškinimas Lippert'ui atrodo nesimpatingas; nesimpatingas jisai yra ir mums, bet mes jį laikome vieninteliai teisingu, ir žemiau pasistengsime dar labiau jį pamatuoti. Ir Lippert'as sako: „Nėra abejonės, kad istorijos laikais vienijąs viešpatavimas ant kultūringų giminių atsirado iš nekultūringų giminių pusės".

Kai dėl mūsų, tai mes esame tos nuomonės, kad sociologiniai įstatymai lieka tie patys, vistiek, ar turime istorinius įrodymus jų veikimo ar ne; geologinis Lyell'o metodas tinka ir sociologijai[2]. Mes tariame, kad „jungiąs žiaurių kultūros sūnų viešpatavimas", visuomet reikalingas, kad privestų „taikiąją giminę prie politinio junginio", prie organizacijos ir, apskritai,

---

[1] Lippert „Priestertum, I, 380.
[2] Sulyg. Rassenkampf, p. 172.

prie nuo jos pareinančio kultūros plėtojimosi. Ar žino Lippert'as kitą išaiškinimą? Jis atvirai prisipažįsta, kad nežino. Tuomet lai jis atleidžia mums, jeigu jo teoriją stačiai pavadysim konstrukcija, kurią jam diktavo simpatija vieniems ir antipatija kitiems. Bet kaip jau anksčiau pasakyta, mes paliekame tą klausimą atvirą: gali būti, kad kultūra atsirado vienoj šalyj, užkariavus vienai giminei kitą, o kitoj atsirado autogenetiškai (savaime) „taikiosios giminės" tarpe. Tiktai šitam paskutiniam spėjimui reikia dar pristatyti nesugriaunamų įrodymų, nes jisai iki šiol griežtai prieštarauja istorinių laikų daviniams.

Mes ir pasitenkinsime tuo, kas šičia pasakyta apie Lippert'o veikalus; čionai negalima net ir pažymėti jo tyrinėjimo eigos apie kunigijos plėtojimąsi; tuo labiau negalima įvertinti begalės istorinių ir sociologinių klausimų, į kuriuos jis žiūri nauju žvilgsniu. Mes taip rezumuojame savo nuomonę apie Lippert'ą: jis daugely atsitikimų sugeba atgaivinti sociologinę medžiagą, kitų surinktą, ir tikrai dailiai moka jai suteikti sklandų pavidalą.[1]

X.

Mohl'is, Stein'as, Gneist'as, Carey, socialistai.

Minėdami sociologijos korifėjus pasitenkinsime Comte'u Spencer'iu, Bastian'u ir Lippert'u. Tas, ką kiekvienas padarė sociologijai, atsitraukia į antrą planą, ir smulkiau bus išdėstyta svarstant atskirus klausimus: atitinkamose to darbo vietose. Čionai gi mums teks peržiūrėti dar keletą mokslo šakų ir tyrinėjimo sričių, kurios paliečia atskiras sociologijos puses, svarbiausius jos klausimus, ir kurios sutartiniu darbu priruošia daugeliu atžvilgiu dirvą šitam mokslui.

Pirmoj eilėj stovi valstybės teisė ir ūkio mokslas; šitų mokslų atstovams „visuomenės" sąvokos išaiškinimas yra sunkus uždavinys, kuriam jie sąžiningai pasidarbavo. Mes jau kitoj vietoj esame įvertinę tuos darbus, kuriuos šiuo atžvilgiu

---

[1] Šita tinka ir jo „Kulturgeschichte der Menschheit". 1886.

yra padirbę Mohl'is, Stein'as ir Gneist'as.[1] Čionai tereikia priminti, kad šitiems valstybės mokslo tyrinėjimams „visuomenė" dažniausiai yra ekonominė (ūkio) sąvoka. Būtent, Stein'as visuomet tuo supranta „ūkines" žmonių grupes, ir dar prie to jis, žinoma, turi galvoje jų santykius su „valstybe", kaipo politine jėga, kuri iškyla viršum „visuomenės". Šitas vienašališkas, nes grynai ekonominis „visuomenės" supratimas, „socialinio klausimo" dėliai, vyrauja visame visuomenės ūkio moksle (politinėj ekonomijoj) ir dėl to pas mus „yra pripratę socialiniu mokslu suprasti pirmiausia visuomenės ūkio mokslą. Beje, šitam daug padėjo Carey su savo „Socialinio mokslo pagrindais", kur jis kalba išimtinai apie visuomenės ūkį. Būtent, šituo ir reikia išaiškinti tą faktą, kad Bärenbach'as savo rašte, pavadintam „Die Socialwissenschaften", pavestame socialinio mokslo istorijai, kalba labiausiai apie visuomenės ūkio moksla, apsistodamas gana smulkiai ties jos santykiais su „socialiniu klausimu"; tik jis neveda aiškios sienos tarp sociologijos ir mokslo apie visuomenės ūkį. Taip pat Menger'is savo veikale „Apie socialinių mokslų metodus" kalba išimtinai apie visuomenės ūkio mokslo metodą, į kurį žiūri kaipo ypatingą, tikrą (kat' egzochen) socialinį mokslą. Nežiūrint į tokį ekonomistų vienašališkumą, negalima neigti to mokslo reikšmės ir svarbos sociologijai; šita reikšmė reiškiasi tuo, kad visuomenės ekonomija buvo pirmuoju mokslu, kuris, nagrinėdamas tik žmonių veiksmus, betgi pripažino ekonominius įstatymus, kurie vyrauja ant šitų veiksmų ir juos nustato. Dar daugiau; visuomenės ekonomija turėjo, žiūrint esmės, kalbėt ne apie šeimininkaujančius individus, kuriems neprivalu jokios taisyklės ir normos, bet apie socialines grupes, kurios ir tėra visuomenės ūkio mokslui, tai reiškia apie didelius dvarininkus, pramonininkus, pirklius, amatininkus, darbininkus, žemdirbius ir t. t. Pagaliau visuomenės ūkio mokslui savaime prašėsi įstatymingo plėtojimosi idėja, kai ji tyrinėjo įstatymingus, nuo išorinių veiksmų pareinančius perėjimus iš vienos ekonominės fazės į kitą. Tuo būdu visuomenės ūkio mokslas virto geriausia prirengiamąja mokykla sociologijai, o ūkinis galvojimas — pirmiausiais sociologinio galvojimo žingsniais.

---

[1] Žiūr. „Allgem. Staatsrecht" § 81—92; Rechtsstaat und Sozialismus, II § 15—22, 28.

Šitie perėjimai iš visuomenės ūkio mokslo į sociologiją niekur neatrodo taip aiškus, kaip pas Carey, kas, žinoma, yra nuopelnas ne tik visuomenės ūkio mokslo, bet Carey'o daugpusiškumo, kurio akiratis toli pralenkia grynai ūkinių visuomenės gyvenimo procesų ribas. Žmogus, gynęs mokslų vieningumą Comte'o dvasioje ir stengęsis įrodyti įstatymo vieningumą visiems gyvenimo reiškiniams, negalėjo tenkintis siauromis ūkinių procesų tyrinėjimo ribomis. Daugybėje jo raštų mes užtinkame labai pamokančių ekskursų į įvairiausias sociologines sritis[1].

Prie ekonomistų, kaipo sociologijos pionieriai, dedas socialistai. Tyrinėdami darbo klasių santykius su savininkais, didžiosios pramonės su smulkiąja ir t.t., jų įstatymingume, plėtojimesi, jie padaro didelę darbo dalį ir sociologijai.[2]

XI.

Albertas Hermannas Post'as.

Greta visuomenės ūkio mokslo sulyginamasis teisės mokslas, kurį Post'as stengėsi iškelti iki „prigimties teisės istorijos", o paskutiniais laikais ir iki „mokslo apie teisę sociologiniu pagrindu", surinko sociologijai brangios medžiagos ir iškėlė nemaža pamatinių idėjų. Teisė apima visą visuomenės sąrangą, nes kiekviena visuomenės gyvenimo sritis kuria pati sau savąją teisę; taigi kiekvieną visuomenės gyvenimo sritį galima žiūrėti teisės atžvilgiu.

Atskiri bandymai sukurti sulyginamąjį teisės mokslą jau seniai įrodė, jog teisė yra vienoda ir panašiai plėtojasi įvairiose tautose taip senovės, taip šiais laikais. Išaiškinti šitą analogiją su istorine giminyste ir perėmimu pasirodė negalima; ir mes jau matėme, kad Bastian'as protestuoja prieš tokius aiškinimus ir pakeičia juos psichologiniu aiškinimu, paremtu tautų dvasia. Ar šiaip ar taip lyginamasis teisės tyrinėjimas turėjo arti pri-

---

1. Carey, Socialinio mokslo pagrindai (vok.) 1863 m. Žiūr. tai pat Stöpel'io prakalbą Carey'o veikalui, vokiečių vertime: Einheit des Gesetzes. Berlin, 1874.

2. Sulyg. Rechtsstaat u. Sozialismus, II knyga.

eiti prie įstatymingo teisės plėtojimosi įvairiose tautose. Nuo šitos idėjos liko tik vienas žingsnis iki „Prigimtinio teisės įstatymo“ („Naturgesetz des Rechts“) ir „Teisės gamtamokslio“ („Naturwissenschaft des Rechts“) (taip vadinasi du pirmuoju Post'o veikalu — 1867 ir 1872)[1]. Šitą darbą nesiliaudamas dirba Albertas Hermannas Post'as per ištisą metų eilę. Veikiai jis taip išsiblaivė ir tiek emancipavos nuo savo gamtiškai filosofinės idėjos, jo vedamos dviejuose pirmuose minėtuose veikaluose („pasaulio istorija yra medžiagos jėgų plėtojimasis bendrojo tipo specializacijos keliu“ ir t.t.), kad ištisoj eilėj veikalų[2] beveik objektingai surinko labai įdomios medžiagos lyginamajam teisiamoksliui. Bendra idėjų kryptis — nuo lyginamojo teisiamokslio per etnologiją prie sociologijos — matyti aiškiai iš tų Post'o veikalų vardų. Dar pirmieji jo straipsniai ir priruošiamieji darbai yra iš „vienatinio lyginamojo teisiamokslio srities (1875 ir 1876 m.), gi savo „Medžiagą“ („Bausteine“) jis renka (1880 ir 1881 m.) „lyginamai — etnologiniam teisiamokslio pagrindimui“; o savo kitame veikale „Teisės pagrindai“ (Die Grundlagen des Rechts, 1884 m.) stengiasi „pastatyti visuotinį teisiamokslį sociologiniu pagrindu“. Taigi mes matome, kad mokslo idėjos ir darbai iš visų gretimųjų sričių (etnologijos, visuomenės ūkio mokslo, teisiamokslio) traukia prie sociologijos ir prisideda jai pagrįsti.

Iš „gamtiškai filosofinių“ pažiūrų, buvusių pamate dviem pirmiem darbam apie teisės „gamtamokslį“, Post'as, kaipo likutį perkėlė į savo vėlesnius veikalus „visuomenės organizmo“ idėją, kuris pasikeliąs viršum gamtos organizmo, kaipo aukštesnės eilės padaras. Pasisakydami griežtai prieš tokią sąvoką (nes jos niekas neatitinka tikrenybėje), mes tačiau nesiginčysime dėl to su Post'u, ypač, kad jis savo vėlesniuose raštuose vis rečiau kalba apie tokį visuomenės „organizmą“, o paskutiniame veikale visai tyli apie jį.

Jeigu mes išmesime iš senesniųjų Post'o veikalų šitą neteisingą sąvoką, tai mes galime pasisakyti esą solidarūs su jo pamatinėmis pažiūromis į teisės ir valstybės gyvenimo plėtojimą-

---

[1] Sulyg. apie juos mano: Geschichte der Staatsteorien, p. 354 ir t.

[2] Geschlechtsgenossenschaft der Urzeit (1875); Ursprung des Rechts (1876) Anfänge des Staats - und Rechtslebens (1878); Bausteine für eine allgemeine Rechtswissenschaft (1880); Ethnologische Jurisprudenz (1895).

si apskritai. „Yra, sako jisai, tam tikri plėtojimosi įstatymai kiekvienam organiniam padarui, kuris atsiranda žmonių rasių tarpe ir iškyla viršum atskirų žmonių (tai reiškia, kitaip sakant, žmonių visuomenės plėtojimosi įstatymai); šituos plėtojimosi įstatymus galima susekti sulyginus atitinkamus plėtojimosi periodus gyvenusių ant žemės ir išnykusių visuomenės organizmų. nustatyti šituos įstatymus — artimiausias valstybės ir teisės ateities mokslo uždavinys".[1]

Post'o nuomone, šitų „visuomenės organizmų" plėtojimasis pereina keletą fazių, kurių pirmąją jis vadina „padermės sąjungos", arba „ramios sąjungos". „Pati pirmoji organizacijos forma žmonių visuomenių gyvenime yra padermės sąjunga — keleto žmonių susibūrimas, remiantis kraujo bendrumu, saugotis ir gintis". Sąjunga saugotis ir gintis gerokai primena „contrat social"; mūsų nuomone, pirmiausia, visuomenės organizacijos forma yra „pirmykštė padermė (orda)", kaipo pirmasis mums žinomas gamtos faktas: bet šita orda anaiptol nėra „sąjunga", nes sąjunga gali būti ten, kur pirmiau buvo palaidi ir išsiskirstę, o tuo labiau ji nėra „sąjunga saugotis ir gintis", nes tokia sąjunga yra reikalinga jau padarytos „visuomenės dermės". Pagaliau, su maža pataisa, būtų galima laikyti šitą „padermės sąjungą" pačia pirmąja socialine forma, jeigu būtų galima sutikti su Post'o duodamuoju tolesnio plėtojimosi eigos apibudinimu iki pat aukščiausių plėtojimosi formų. O tai sunku — ir sunku dėl to, kad Posta's neišaiškino ir nepagrindė šito plėtojimosi, tardamas, kad jisai laisvai einąs vidujiniu pažangos įstatymu.

„Iš šitos formos", rašo Past'as, „išeina įvairių rūšių organizacijos, ir prie jos pagaliau galima suvesti visokias organizacijos formas. Padierminė sąjunga yra paprasta medžiojančių ir nomadų tautų organizacijos forma; beaugdama iš vidaus ji dažnai išsiplečia už, gali būti, siaurai ribotojo būrio į plačią giminę ar padermę su gerokai išsiplėtojusia santvarka. Vis tai labai neaišku. „Vidaus augimu" nėjo niekuomet šitas plėtojimasis, o tuo tarpu apie šito plėtojimosi akstinus Post'as nekalba nė žodžio. „Vyksta"! sako jisai ir nurimsta, pasakęs,

---

[1] Ursprung des Rechts, p. 7.

jog šitų atmainų pagrinde glūdi „įstatymas“. „Atsisėdus vietoje senoji padermės sąjunga šiek tiek ima irti“[1]. Kokiu būdu ir dėl kokių priežasčių įvyksta tasai sėslumas, — šituo Post'as visai nesidomi. „Jisai įvyksta“, sako jisai: „ir čia iširsta padermės sąjunga“ — ir gana! — o paskui galima eiti toliau. Toksai aiškinimas nėra užtektinas, bent žiūrint sociologo akimis. Negalima nepripažinti Post'o nuopelno rūpestingai ir dažnai surinkus medžiagą ir nenuilstamai stengiantis daryti sociologinius tyrinėjimus teisiamokslio srityje. Bet jo socialinio plėtojimosi dėstymas nesiekia klausimo gilumos ir įrodo, kad pačiam Post'ui neaišku šito plėtojimosi būdas ir esmė. Jo paskutinis veikalas: „Teisės pagrindai ir jos plėtojimosi istorinis piešinys“ („Die Grundlagen des Rechts und die Grundzügen seiner Entwickelungsgeschichte“) yra mažai patenkinąs šituo atžvilgiu, ir nors pasižymi geromis ypatybėmis visais kitais atžvilgiais o ypač dideliu aiškumu. Neapsistosime prie jo senųjų klaidų, pakartotų ir čia, kad, pavyzdžiui, „ž m o n i ų r a s ė, kaip ir visa organinė mūsų planetos rasė, kaip čielybė, sudaro biologinį organizmą“[2] ir t. t., bet mes negalime neprikišti Post'ui, kad jisai ir pagrindiniuose klausimuose laikosi minėtų klaidingų pažiūrų į socialinį plėtojimąsi ir šitam savo paskutiniame veikale. Naudodamasis šituo klausimu atitinkama raštija, jisai būtų galėjęs nuo to laiko pataisyti savo klaidas. Pažiūrėkim, pavyzdžiui, kokį mokslinį pagrindimą jis duoda šiai pažiūrai: „Daugybės individų kilimas iš bendros motinos, bendro tėvo ar bendrų tėvų yra bazė padermei atsirasti. Augant įpėdiniams, didėja gimstančiųjų skaičius, ir tuo būdu padermė virsta padermės sąjunga, keletą kartų praleidus — gimine, o paskui tauta ir, pagaliau, rase“. Tai naivi pažiūra, kurios pagrinde yra biblinis pasakojimas; nuosakiai jo laikydamiesi, mes prieisime prie Adomo ir Ievos! Juk iš tikro negalima laikyti moksliniu pažangos išaiškinimu šitų Post'o žodžių: „Iširus giminės bendravimui, atsiranda giminės narių kits kitam teisės ir pareigos“[3]; taip pat nėpatenkina visa tai, ką jis sako „apie nuolatinį pirmykščio bendravimo iširimą“[4], o po to individas pamažėle plėtojasi iki

---

[1] Post, Ursprung des Rechts, p. 11.
[2] Grundlagen und Grundzüge, p. 16.
[3] Grundlagen und Grundzüge, p. 75.
[4] ten pat, p. 76.

teisių subjektui"[1], ..ir palengva iš taikos išauga teisė"[2]. Vis tai bendri ir banaliniai pasakymai ir tvirtinimai, kurie, pasižymėdami visišku neaiškumu, nič nieko negali išaiškinti[3].

Nežiūrint minėtų kliaudžių ir silpnų pusių Post'o dėstymo smulkmenose, reikia būti jam dėkingu už jo surinktą, apdirbtą ir sutvarkytų medžiagą. Jis vertas yra dėmesio, kaipo nenuilstąs „prigimtinio teisės mokslo, etnologiško lyginamojo teisiamokslio, pagaliau „socialinio mokslö" įdėjos propagatorius. Šito paskutinio mokslo uždavinį jis suprato kaip ir Bastian'as: „Stengtis pažinti žmogaus dvasios esmę iš jos grimzlų įvairiose tautos dvasios srityse — tokia didelė pamatinė socialinio mokslo mintis mūsų laikais. Šita mintis glūdi ir sociologinės jurisprudencijos pagrinde. Ji stengiasi išvesti žmonių teisės sąmonės esmę iš to, kaip ji reiškiasi teisinėse pažiūrose ir teisiniuose visų pasaulio tautų institutuose". Taigi ir pas Post'ą, kaip ir pas Bastianą „dvasia" ir „sąmonė" yra pirmykščiu pradu, galima sakyti, pasauliniu pradu, ir, kaipo toksai, visokio tyrinėjimo tikslas; o visi socialiniai reiškiniai — tik priemonės ištirti šitai vidujinei stimuliuojančiai viso esamo jėgai. Mums dar bus proga savo pažiūra pamatuoti, kuri skiriasi nuo išdėstytosios, kuriąja gamtiškai privalomieji reiškiniai turi būti pripažinti pirmykščiu gaivalu, nuo kurio, lyg kvapas nuo žiedo, atsiskiria „dvasia": ne teisiniai institutai — yra teisės suvokimo grimzlas, bet atvirkščiai, teisinė sąmonė — teisinių institutų grimzlas. Istorija kuria dvasią, o ne dvasia — istoriją!

XII.

Istorijos filosofija.

Jeigu visuomenės ūkio mokslas, lyginamasis teisės mokslas ir teologija domėjosi tik atskiromis socialinio gyvenimo šakomis ir tyrinėjo tik atskiras sociologijos sritis, tai buvo

---

[1] ten pat, p. 83.

[2] ten pat, p. 87.

[3] Čionai tinka ir ši vieta: „Palengva besiplėtojant paderminei valstybei atsiranda luomų skirtumai" (112 p.). Jeigu viskas plėtojasi n u o l a t o s, tai mums nėra reikalo žinoti, k a i p ir k o k i u b ū d u vis tai darosi, tuomet ir visa sociologija būtų nereikalinga.

dar ir kitų folosofijos ir istorijos disciplinų, kurios domėjosi iš dalies aukštesniąja sociologijos problema, iš dalies svarbiausiais sociologijos dalykais, nors ir netuo vardu.

Iš filosofijos disciplinų mes čia pavadinsime tik istorijos filosofiją. Jos dalykas — istorinis žmonijos plėtojimasis, kuriame ji ieško „filosofinės idėjos“. Aišku, kaip arti ji prieina prie aukštesniojo filosofinio uždavinio, ir dėl to nėra ko plačiau dėstyti, kokios reikšmės turi sociologijai istoriškai filosofinė raštija.

Apie šitą istoriškai - filosofinę raštiją R. Rocholl'is yra davęs kiek galint išsemiamą, premija apdovanotą, veikalą, kuriame nurodyta visa, kas padaryta šitoj srityj iki 1876 m. Rocholl'is tikrai yra užsipelnęs šitos dovanos. Nuostabus gabumas liepti kalbėti visiems pasaulio istorikams, o neišsiduoti, net prieš akyliausią skaitytoją, savo tikrųjų minčių. Ištisa knyga, ir nėvienos savos minties! — Autorius, tur būt, suprato, kaip gaunamos dovanos! Kiekvienas, kas nori susipažinti su tuo, kaip filosofai suprato žmonijos istoriją, tegu paskaito šitą knygą. Ir čia galvoj pasidarys pilnas sumburas; o kai skaitytojas atsipeikės ir susivoks minčių chaose, jam pasirodys, kad Rocholl'is įvedė jį į kvailių galeriją. Išsitikrųjų, istorijos filosofija nuo seniai buvo nedanešiotas kūdikis. Filosofai kalba apie „žmonijos istorijos idėją“, nič nieko nesusivokdami apie istoriją. Nes ką reiškia šiaip be taip žinomoji Europos vidurinių amžių istorija, sulyginus ją su tikrąja v i s o s mūsų žemės žmonijos istorija, kuri istorijos filosofams liko nežinoma? Kaip vaikiškai naivus istorijos filosofijos sprendimas apie čielybę, kurios mažutė dalelė tėra jai žinoma!

Tačiau sociologija istorijos filosofų idėjose apie pirmykštį žmonių stovį, apie istorinių valstybių ir tautų išsiplėtojimą ras šiek tiek atramos savo pačios pažiūroms. Bet didžiausias skirtumas tarp sociologijos ir istorijos filosofijos yra tas: istorijos filosofija norėjo ištarti sprendimą apie visumą, kurios ji nepažinojo; sociologija supranta, kad ji visumos nepažįsta, taigi ir negali turėti nuomonės apie ją; ji tenori ištarti nuomonę apie p r o c e s ą, kuris visur ir visuomet vienodai tinka, — prieš tūkstantį metų visai taip pat, kaip mūsų

dienomis. Sociologija iš anksto visai atsisako nuo čielumos išaiškinimo — nuo išaiškinimo pradžios, pabaigos ir pažangos tikslo. Tai yra tikra jos pirmenybė prieš istorijos filosofiją; žinoma, čionai sociologija gali gerai pasimokyti iš istorijos filosofijos nepasisekimo.

Perėjimas nuo paskutinės prie pirmosios nevisur vyko taip betarpiškai, kaip Prancūzijoj. Vokiečiuose tarpiniu nariu tarp jų buvo vadinamoji kultūros istorija. Žmonijos kultūros istorija nuo jos pradžios iki mūsų dienų — tai beveik jau sociologija, bent ji gali virsti ją̨ja. Kolb'as, Henne am Rhyn ir ypač Hellwald'as čia turėjo didelių nuopelnų. Jie pataisė daug istorijos filosofų paklydimų ir apsirikimų. Jie įnešė pilną išsiblaivėjimą į žmonijos plėtojimosi supratimą. Nenuilstąs Hellwald'as surinko visą antropologinę ir etnologinę medžiagą ir išplėtė kultūros istorijos akiratį iki priešistorinės gadynės. Šitoj srityj jam iš visų pusių atėjo į pagalbą priešistorinių laikų tyrinėtojai, ypač Lubbock'as, Tylor'as, ir Caspari. Pagaliau antropologija ir etnografija (Völkerkunde) Waitzgerland'o, Perty, Peschel'io asmenyje padėjo rinkti ir tvarkyti brangią sociologijai medžiagą.

Taigi sociologijai netrūksta medžiagos; įdvasinančios jėgos ji gavo iš Comte'o, Spencer'io, Bastian'o, Lippert'o; jai reikalinga tik tolesnis nenuilstamas darbas. Palinkėsime, kad jai netrūktų žmonių, kurie jos mokytųsi ir ją tyrinėtų!

XIII.

Sociologija. Gustovas Le Bon'as.

Iš antropologijos, etnografijos, praistorijos ir kultūros istorijos išaugo mūsų dienomis sociologija. O tai ir lengva išaiškinti. Antropologija iš pradžių nagrinėjo tiktai fizinį žmogų ir jo pamatines rūšis; etnografija iš gyvųjų žmonių pasaulio gaudavo vis naujos medžiagos, padidindavo be galo veislių (Varietäten) skaičių; praistorija grįžo prie priešistorijos žmogaus, kad iš jo būklės išaiškintų istorinio žmogaus pavidalą; pagaliau, praistorija, padarius priešistorinio žmogaus kultūros reiškinius savo tyrinėjimo objektu, perėjo nematomai į kultūros istorijos įvadą, kuri tą patį dalyką pastebėjo

vėlesniais laikais. Bet pagaliau pasirodė, kad visos tos disciplinos aprašinėja reiškinius, ir kad jos teikia medžiagos dar vienam mokslui apie žmogų, kuris, jeigu tikrai nori būti mokslu dėl priežasčių, kurias mes išdėstysime vėliau, turi dirbti ne su atskiru žmogum, bet su socialinėmis grupėmis, visuomeninėmis, ir tuo būdu virsta sociologija. Bet pradinis skirtumas tarp anų keturių disciplinų ir sociologijos yra tas, kad šioji nėra aprašinėtoja, bet, remdamasi anų aprašomųjų disciplinų medžiaga, daro mokslo tyrinėjimus, kad prieitų prie mokslo dėsnių sudarymo.

Kada daugumas rašytojų katras sau dirbo bent vienoj kurioj anų disciplinų, kartais pereidami į gretimąją kurią sritį, Gustovas Le Bon'as savo veikale „L'homme et les Sociétés, leurs origines et leur histoire" (Paris, 1881) vaizduoja trumpais bruožais visas anas minėtąsias aprašomąsias disciplinas ir teikia minčių pilną sociologijos piešinį, anomis paremtą, taigi jo veikalas, galima sakyti, duoda mums trumpą vaizdą, kaip plėtojasi tas mokslas — pradėjo nuo antropologijos, baigė sociologija.

Pradėjęs nuo prožmogio, nuo rasių atsiradimo ir įvairių praistorijos gadynių, Le Bon'as nagrinėja „Dvasinį žmogaus išsiplėtojimą" ir duoda psichologijos apmatus fiziologijos pagrindu. Plačiai paėmęs tą nagrinėjimą ir remdamos tomis mokslo šakomis, kurios turi reikalo su visata (Universum) ir su individu, Le Bon'as stato savo sociologiją.

Le Bon'as kalba ten apie „Socialinės evoliucijos veiksnius". Tokiais jis laiko „Įtaką aplinkumos (influence des milieux), intelekto (intelligence) ir jausmų, kalbos (de l'acquisition du langage), prekybos santykių, pramonės pažangos, raštijos ir meno, kovos dėl būvio, karinių įtaisymų plėtojimosi, ūkio darbo mokėjimo bei nusivokimo ir gyventojų skaičiaus plėtojimosi, pastovumo ir keitimosi, iliuzijų ir tikybinių įsivaizdavimų, politikos ir valstybės valdymo, auklėjimo ir mokymo".

Jau iš to, kas buvo išskaičiuota, matyti, jog Le Bon'as pabrėžia ypatingai psichinius momentus (religiją, dorą ir t. t.), laikydamas juos tikromis socialinio plėtojimosi spyruoklėmis.

Tat nurodė krypsnį, kuriuo eis vėlesnieji Le Bon'o darbai, būtent socialiniai-psychologiniai, prie kurių mes dar grįšime žemiau.

Lewis H. Morgan'as.

Per tų dvidešimt metų, kaip buvo parašyta aukščiau išdėstytais istorinis piešinys, sociologija netikėtai išaugo. Dėl to mes turime tenkintis tuo, kad čia trumpai tepiešime savo mokslo plėtojimąsi nuo to laiko, ypač kad yra atsiradę tuo klausimu tam tikrų istorijos darbų, kuriuos galime nurodyti.

Pirmiausia reikia paminėti amerikietį Lewis H. Morgan'ą, kuris savo darbe „Pirmykštė visuomenė" ar „Pravisuomenė" (Naujorke 1877, vokiškai 1891 m.) sulygina Amerikos indėnų giminių su klasikinės senovės tautų socialine struktūra ir dėl kai kurio panašumo, kurį jis pastebėjo tarp šitų dviejų plėtojimosi stadijų, priėjo prie išvados, kad žmonijos plėtojimasis visur eina tuo pačiu keliu, kad dėl to visi tie skirtumai socialinėj įvairių tautų struktūroj tėra tik įvairios to paties visur vienodo plėtojimosi fazės. „Menas, įtaisymai ir pats gyvenimas yra tokie vienodi tam pačiam laipsniui visuose kontinentuose, kad seniausios formos, graikų ir romėnų pamatinės šeimai sudaryti formos, šiandien reikia ieškoti atitinkamuose įtaisymuose pas Amerikos pirmykščius gyventojus." Morgan'as tiki, kad „pažanga esmėje visur buvo ta pati visose giminėse ir tautose, kurios gyvena įvairiuose net atskiruose kontinentuose, esant joms tame pačiame laipsnyje, o jeigu buvo skirtumai, tai tik atskirais atsitikimais. esant tam tikroms ypatingoms priežastims" („Pravisuomenė", p. 15.). Išeidamas iš šito nusistatymo, Morgan'as taria, kad galima esą daryti išvadą, jog „tyrinėdami šitų giminių ir tautų (net laukinių tautų) ypatybes, esančias įvairiuose kultūros laipsniuose, iš tikrųjų mes tyrinėjame savo tikriausių pratėvių praistoriją ir ypatybes". Šita Morgano nuomonė tik iš dalies tėra teisinga, būtent, tuo, kad kai kurie socialiniai įtaisymai, kurie išplaukia iš žmogaus prigimimo, visur savo esme yra vienodi, ir kad socialinio plėtojimosi įstatymai visur yra tie patys. Bet jokiu būdu negalima perim-

ti viso Morgan'o tvirtinimo, ir būtų labiau negu naivu sakyti, kad dabartinės indėnų giminės mums atvaizduoja tikriausią senųjų germanų gyvenimą ir kad su šių laikų laukinių tautų vaizdais galime užpildyti istorines spragas apie germanų prasenovės laikus. Taip tiksliai ir smulkiai niekur ir niekuomet nepasikartojo socialinis plėtojimasis, nes kiekvieną socialinę būklę veikia paįvairindamos ir suteikdamos ypatybių be galo įvairios įtakos — žemės, maisto, socialinės aplinkumos, ir perskubus darymas išvadų, perkėlimas įtaisymų iš dabartinių pirmykščių giminių į dabartinių kultūrinių tautų prasenovę, ves prie paklaidų. (Apie tat sulyg. „Soziologische Staatsidee" 2 leid. 1902 m. p. 111.)

Pasirėmęs savo idėja, kad visur ir visuomet buvęs vienodas visuomenės plėtojimasis, kurioj jis mato „patvirtinimą, jog žmonija kilusi iš vienos šaknies", jisai, neturėdamas nė jokio abejojimo, dalija šitą plėtojimąsi tam tikrais, visur toj pačioj eilėj einančiais periodais. „Žmonijos istorija", sako jisai, „yra vienoda ir tolygi savo pradžia, savo tęsimu ir savo pažanga". Jisai taria, „kad žmonija pradėjo savo augimą nuo žemiausio plėtojimosi laipsnio ir prasimušė nuo laukinių būklės (per barbarybės periodą) iki civilizacijai, pamaži taupydama prityrimus". Bet šita visa žmonijos pažanga įvyko dėl jos išminties. Kultūrinės žmonijos papročiuose ir įtaisymuose mes turime „atskirų idėjų augimo vaisius", kurio „gemalai" jau buvo žmogaus dvasioje. „Žmonijos kultūra turi visur perbėgti tą patį kelią, žmonių reikmenos vienodomis sąlygomis visur buvo beveik tos pačios, ir dvasinio darbo padariniai dėl visų žmonių rasių smagenų vienodumo visur buvo vienodos". Kiekvieną iš trijų didžiųjų žmonijos plėtojimosi periodų (laukiniai, barbarai ir civilizacija) jis dar dalija kiekvieną į žemutinį, vidutinį ir viršutinį laipsnį ir, šitaip padalinęs, jis stato žmonijos kultūros istoriją, kurioj jis stengiasi mums atvaizduoti nuolatinį jos ėjimą į priekį. Betgi Morganui pridera tas nuopelnas, kad jis mums aprašė keleto pirmykščių Amerikos tautų socialinę struktūrą (irokezų, actekų ir t. t.), o jo graikų ir romėnų gens aprašymas persisunkęs tendencija susekti panašumą tarp jų ir Amerikos pirmykščių tautų. Be to, Morganas mums neduoda atsakymo į kilusį klausimą, kodėl, esant vienodam

žmonijos gabumui, vienos padermės pasiliko laukinės, o tuo tarpu kitos jau pasiekė civilizaciją? Iš vienos šaknies kilusi vienalypė žmonija, kurioj taisyklingai plėtojasi tų pačių „minčių gemalai", turėtų pereiti einančius po kits kito plėtojimosi periodus vienu laiku, bent šitokie skirtumai, kurie yra tarp dabartinių ottentotų, bušmėnų ir kitų į juos panašių pirmykščių tautų ir dabartinių europiečių būtų nesuprantami — ypač kad kitos tautos, kaip senovės graikai ir romėnai, jau buvo pasiekusios savo aukštosios civilizacijos dar prieš du tūkstančiu metų. Esant tokiam neaiškumui, galima rimtai abejoti, argi iš tikro žmonijos plėtojimais išeina iš vieno vienintelio dvasinės pažangos įstatymo, ar nevaldo jo kiti socialiniai įstatymai, kurių Morganas nepažįsta?

Sumner Maine.

Morgan'o tyrinėjimus puikiai papildo Sumnero M a i n e'o darbai, kuris tenkinas arijų tautomis ir lygina Rytų Indijos teisės ir valstybės įtaisymus su Europos arijų tautų teisės ir valstybės įtaisymais. Summer Maine'as vietoj, Rytų Indijoj, tyrinėjo tenykščių giminių socialinius įtaisymus, jų bendruomenės įtaisymus, jų socialines grupes; remdamos istorijos daviniais ir socialinėmis liekanomis, stato jisai „pravisuomenės teoriją", pasak kurios barbarybės gadynė yra ne kas kita, kaip žmonijos jaunystės amžius, ir dabartiniai indų klanai ir gentes gali mums duoti raktą įeiti į dabartinių Europos tautų prasenovę. Šičia jisai šiek tiek sutampa su Morgan'u. Paskui, lygindamas prasenovės įprotį ir teisę su dabartinėmis, bando susekti tas varomas jėgas, kurios stumia pirmyn kultūros plėtojimąsi ir pažangą. Jisai su sulyginamuoju teisės mokslo metodu nori padaryti tą pat, ką buvo padariusios lyginamoji mitologija religijos mokslui arba lyginamoji lingvistika kalbos mokslui [1].

---

[1] Svarbesnieji Sumner Maine'o veikalai šie: a) Ancient Law its connection with the early history of society and its relation to modern ideas, 1861; b) Village Communities in the East und West, 1871; c) Popular Government, 1885. Apie Maine'o darbus yra Icilio Vanni parašytas

Benjaminas Kidd'as.

Anglų kunigo B. Kidd'o knyga „Apie socialinę evoliuciją"[1] (1894 m.) dėl to užima žymią vietą sociologinėj raštijoj, kad ji yra pirmas rimtas bandymas iš teologų pusės padaryti taiką su darvinizmu.

„Mes nežinome, kurie pamatiniai pradai guli pagrinde prieš mūsų akis vystančiai evoliucijai", sako Kidd'as (p. 5) ir pats bando išaiškinti tuos pradus. Jis nori „apibrėžti įstatymus, kurie yra nuskyrę kelią visuomenės pažangai ir nuskiria ją ir dabar" (p. 17). Vyriausiu socialinio plėtojimosi įstatymu jis laiko „pažangą", bet jo sąlygomis yra s e l e k c i j ą (atrinkimas) ir mažiau tinkamųjų išėjimas iš eilės. „Kur yra pažanga", sako jisai, „tenai turi būti selekcija, o selekcija iš savo pusės privalo turėti savyje bent kokias varžytynes (p. 33). Šitos varžytynės žmonijos istorijoj pasireiškia kaipo „rasių varžymasis".

„Visa tai — aukščiau minėtoji rasių kova, paglemžimas silpnojo, kuris, jeigu kartais ir atsitinka iš patylių ir palengva, tai nemažiau veikia, negu pajungimas ar net naikinimas pamaži žemai stovinčiųjų rasių, pripildo nevieną praeities ir seniai praėjusiųjų laikų istorijos lapą. Visa tat atsitinka prieš mūsų akis įvairiose pasaulio dalyse, o ypatingai tat atsispindi žydinčios anglosaksų civilizacijos srityje, kuriąja mes taip didžiuojamės ir kuri daugeliui iš mūsų yra sujungta su visais puikiais laisvės, religijos ir valstybės idealais, kurie išsiplėtojo mūsų rasėje" (p. 48).

O tarp šitų idealų ir tikrosios rasių kovos, kurioj silpnesnieji būtinai išnaikinami, pasirodo griežtas priešingumas. Kaip tas priešingumas pašalinti? Autorius suverčia kaltę dėl to tam nepermaldomam įstatymui, kuris nulemia socialinę evoliuciją. O šitas įstatymas anaiptol neatitinka žmogaus i š m i n t i e s reikalavimų. Gi sąlygų, kuriomis tiktai tevyksta žmonijos pa-

---

ir paskelbtas atskiras labai rimtas darbas: Gli studi di Henry Sumner Maine e le dottrine della Filosofia del Diritto, 1892.

Morgan'o ir Maine'es raštus iš dalies papildė, iš dalies pralenkė Maksimo Kovalevski'o tyrinėjimai: a) Tableau des origines et de l'evolution de la Famille, 1890; b) Coutume contemporaine et loi ancienne, 1893 ir c) La gens et le clan — „Annales de l'Instit", 1901.

[1] I vokiečių kalba išvertė teologijos profesorius Pfleiderer 1895 m.

žanga, negalima „nei iš žmogaus proto išvesti, nei su juo sankcijonuoti“ (p. 73). „O didžiausios reikšmės faktas, kurį mes užtinkame dabartinėj visuomenėj, yra tai, kad socialinio organizmo ir jo atskirų asmenų interesai visuomet buvo kits kitam pikčiausi priešai“ (p. 73). Bet šito absoliuto priešingumo, šito fakto, jog „socialinio organizmo ir asmens interesai vienas antrą išstumia ir vienas antram pasilieka priešingi“ (p. 75), racionalistinis mokslas visiškai nepamatė. Žmogaus išmintis negali šito priešingumo pašalinti, o jį sušvelninti visuomet buvo religijos darbas. Šitam tikslui religija visuomet imasi į pagalbą antjausminį gaivalą, dėl to kiekviena religija „duoda asmeniui aukščiau išminties esamas normas socialiniam elgimuisi tvarkyti“ (p. 95). „Išmintingoji religija, moksliškai imant, yra nesąmonė“, dėl to visos to krypsnio racionalistinės pastangos turėtų trūkti. Antra vertus, kaip tik etinių jausmų visumoj, kuriuos išreiškia religija, yra galingiausia spyruoklė visai ir visokiai pažangai. Šitame ir esanti krikščionybės reikšmė; jinai žyminti etapą žmonijos evoliucijos kelyje. „Aukščiausias punktas, prie kurio eina šitas procesas, yra visuomenės būklė, kurioj visa išmestosios liaudies masė pagaliau bus įtraukta į varžytynes dėl būvio, stovint ant lygios teisės ir lygių sąlygų pagrindo (p. 131). Nes ne gyvenimo varžytynėms pašalinti, bet joms pakelti iki aukščiausio jėgos laipsnio, kaipo pažangos priežasties“, esąs socialinės evoliucijos tikslas (p. 133). Dėl to ir visi dabartiniai įstatymai turi tikslą sudaryti tokią visuomenės būklę, kurioj kiekvienas individas, be gimimo, privilegijos ar būklės skirtumo atvirai ir dorai stotų į tas varžytynes ir galėtų pasiekti, kiek galima, pilno savo asmenybės išplėtojimo“ (p. 147). Prie tokios būklės eina mūsų „vakarų civilizacija“; jos „varomoji jėga tūni altruistiniuose jausmuose, kuriais yra apšarvuotos mūsų vakarų visuomenės“ (p. 154). O šitie jausmai yra „charakteringas ir nulemiąs religinės sistemos padaras, kuriąją remiasi mūsų civilizacija“ (p. 154). Ne dėl protinės pažangos, bet dėl ano etinio judėjimo, kuriuo remiasi mūsų civilizacija“ (p. 156), žuvo vergija. Ir prancūzų revoliucijos laikų „liaudis laimėjo ne gatvės, bet viešpataujančiųjų klasių širdyse“ (?). „Žmoniškumo jausmai, kurių gausiai prisirinko, buvo pabaigę savo darbą; jie pakasė senosios sistemos pamatus“ (p. 160). Šitas procesas vyksta visur, tik nevisur atsitinka revoliucinės katastrofos. Bet šito viso proceso esmė „yra stačiai ištisos eilės koncesijų (nuolaidų) is-

torija, reikalaujamų ir gaunamų tos pusės, kuri neabejojamai dėl suprantamos būklės yra silpnesnė iš anų dviejų. Nuolaidos buvo jai padarytos viešpataujančios pusės, kuri taip pat neginčijamai buvo stipresnė“ (p. 163). Visą tą išsiplėtojimą autorius išaiškina tuo, kad „liaudies dvasia negali būti rami ir kantri, matydama visokias kančias ir neteisę, ir juo labiau gyvenimo nuskriaustųjų liaudies masių sąlygos pamažėlė išeina į šviesą ir pasireiškia, juo labiau šitas nekantos jausmas darosi stipresnis, kol pagaliau nesusilauks visumoj savo išreiškimo tų pažiūrų ir pajautimų, kurie stovi visų didelių ir politinių masių gadynės reformų užpakalyj“ (p. 165). Raktą didelių socialinių ir politinių mūsų gadynės judėjimų mįslei atminti mato autorius „charakterio taurume, altruistinių jausmų pagilinime ir pastiprinime“, „kurie įvyko vakarų tautų tarpe“ (p. 169). Tik šitai optimistinei autoriaus pažiūrai kenkia „vakarų tautų“ santykis su įvairiomis neeuropinėmis rasėmis ir pirmykštėmis tautomis, kuris baigiasi tuo, jog pamaži išnaikinamos anos rasės, o kur to nėra, tai tas santykis labai mažai teatitinka etinį žmonių lygybės pradą. Jis ramina save tuo, kad vistiek rungtynės ir selekcija žmonių padermės tarpe niekuomet neišnyks, ir kad tose rungtynėse laimės tos rasės, kuriose religinis tipas, kuo aiškiausiai pasireiškęs mūsų „vakarų civilizacijoj“, pilniausiai bus išsiplėtojęs“ (p. 261). Kadangi, jo nuomone, tarp vakarų tautų anglų saksų rasė kuo pilniausiai atitinka šitą tipą, tai ir šitos rasės pasaulinis viešpatavimas yra paskelbtas ir pateisintas.

Kaip buvo sakyta, Kidd'o veikalas vis dėlto yra svarbus etapas sociologijos plėtojimuisi, nes jisai daro visai išmintingą bandymą įrodyti religijos reikalingumą, nors pripažįsta darvinizmą ir evoliucionizmą.

Charles Létourneau.

Anglų kalbos apyrubėje susipažinimas su indėnais Amerikoj ir su Rytų Indija Azijoj paragino prie sociologinių tyrinėjimų: tuo pačiu laiku Comte'o tėviškėje sociologija, kaipo tokia, savo tikruoju vardu didžiai išaugo. Charles Létourneau teisingai įvertino didelį uždavinį ir neapskaitomą plotą šitam naujam mokslui ir susirūpino rinkimu jai medžiagos sakydamas, kad sociologija esant dar per jauna.

kad galėtų nustatyti įstatymus socialiniam žmonijos plėtojimuisi, jis pats renka faktinę istorinę medžiagą atskirų socialinių reiškinių išsiplėtojimui įrodyti. Jis visai neabejoja, kad iš šitos medžiagos kuomet nors vėliau pavyks nustatyti tokius visuotinius įstatymus. „Kad ištisa visata klauso tokių visuotinių įstatymų, tai šita pamatine teisybe giliai yra įsitikinus dabartinė dvasia“. „Tačiau šitas įsitikinimas nėra taip jau visai naujas, nes Aristotelio knyga apie politiką šiuo atžvilgiu yra jau sociologinis darbas; taip pat ir Platonas yra sociologas, ir iki Comte'o tiedu abu graikų galvočiu turėjo nevieną pasekėją. Nežiūrint to, iki šiol mes iš sociologijos teturime viena Comte'o duotąjį vardą; bet paties dalyko dar ne“. Ir Létourneau yra atidavęs savo nepaprastai darbštų ir tūriningą gyvenimą šitam darbui ir gerokai pastūmėjo jį į priekį[1].

Gabrielis Tarde'as.

Tarde'as nepaprastai įvairiapusis galvočius, 80 metų pabaigoj pradėjo nuo baudžiamosios teisės teorijos (Philosophie pénale“ ir „Criminalité comparée“, išėjo 1890 m.) ir išplėtojo devyniasdešimtais metais fenomenalų vaisingumą sociologijos srityje. Bet jis sukinas vis po abstraktinių sąvokų apyrubę, sakysime, sociologijos filosofijos. Savo amatu praktikos juristas, jisai savo veikale „Les transformations du Droit“ (1893) rodo mums ryšį tarp teisės filosofijos ir sociologijos. Nurodydamas į lyginamosios teisės metodą, vartojamą Summer'io Maine'o, jis tačiau sako, kad einant tik teisės lyginimo keliu tegalima f o r m u l u o t i tikrąsias teisės filosofijos problemas, bet anaiptol ne jas spręsti. Šitoms problemoms išspręsti reikia pakilti prie teisės pasidarymo šaltinių; šitie pareina iš vienos pusės nuo žmonių reikmenų, kurios yra įgimtos ir paveldėjamos, iš kitos pusės nuo sekimo užsikrėtimo (conta-

[1] Jo raštai: a) La sociologie d'après l'Ethnographie, 1884; b) L'évolution de la morale, 1887; c) L'évolution de la proprieté, 1889; d) L'évolution du mariage et de la famille, 1888; e) L'évolution juridique, 1891; f) L'évol'tion du commerce, 1897; g) L'évolution de religieuse, 1892 ir k) L'évolution littéraire 1894; l) La psychologie ethnique, 1901.

gion imitative), į kurį patenka žmonės. Šita paskutinė idėja yra pamatinė Tarde'o idėja, kurią jisai smulkiai išplečia savo knygoje „Les lois de l'Imitation“ (1890 — Sekimo įstatymai). Jis stengiasi tenai pristatyti įrodymų, kad visus lyginamosios teisės mokslo įrodytus panašumus socialinių įstatymų plėtojimosi atžvilgiu galima suvesti prie sekimo palinkimo. Jeigu Létourneau surinko ir sutvarkė gausybę faktinės medžiagos socialiniam plėtojimuisi nupiešti, tai Tarde'as mus apipila iš savo dvasios gausybės rago idėjomis apie plėtojimosi dėsnius, kurie, berods, teturi paraginimų vertybę. Savo vėlesniame veikale „La logique sociale“ (1895: Socialinė logika), „L'opposition universelle“ (1897) ir „Les lois sociales“ (1898) jis perdaug paleidžia vadeles savo dialektinei fantazijai, kad ji būtų galima net pavadinti prancūzų Hegeliu. Jo dėstymas taip pagauna ir verčia skaitytoją sekti jį ir tose srityse, kurios nueina labai toli nuo visokių konkrečių tikrybių. Nežiūrint to, Tarde'o raštai pasilieka tikriausia sociologinių idėjų versmė.

Le Bon'o socialpsichologija.

Jau aname dideliame anksčiau aptartame veikale Le Bon'as pabrėžė psichinius socialinio plėtojimosi varomus akstinus ir veiksnius: jisai laikosi šitos savo nuomonės visuose savo vėlesniuose darbuose, kurie yra pasirodę devyniasdešimtais metais („Psychologie des Foules“; „Lois psychologique de l'évolution des peuples“; „Psychologie du socialisme“). Pamatinė jų mintis yra ta, kad „kiekviena kultūra yra mažo idėjų skaičiaus padarinys“, kurios įsikerojo tam tikros tautos sieloj ir kuriomis sunkiai tegali ji atsikratyti. Le Bon'as sukūrė socialpsichologiją, kuri yra tik pataisytas vokiečių „tautų psichologijos“ leidimas. Jo „Masių psichologija “ užkariavo mokslui visai naują sritį. Priešingai senajai vokiečių tautų psichologijai, kuri sekė tautų „psychę“ jų mytuose, kalbose ir įpročiuose, stengiasi Le Bon'as tiesiog suvokti masių elgimąsi praeityje ir dabartyje. Šitam suvokime jis parodė genialius gabumus ir pramynė naujus kelius. Taip pat jisai daro psichologinį analizą dabartiniam socializmui. Jisai jam atrodo lyg koks naujas išganymo mokslas su visomis psichi-

nėmis visų senesniųjų išganingų mokslų žymėmis. Jo įrodymai šituo atžvilgiu yra aiškūs ir įtikiną. Specialinė socialpsichologijos šaka jau prieš Le Bon'ą Italuose buvo atkreipusi į save baudžiamosios teisės teoretikus. Scipio Sighele smulkiai išnagrinėjo „Nusidėjusią minią", kaip ir apskritai italų „kriminologai" (Lombroso, Ferri, Colajanni) uoliai tyrinėjo šitą sociologijos šaką. Bet Le Bon'o socialpsichlogija apima daug platesnį akiratį. Beje, „kolektyvei psichologijai" nesėniai Italuose pašvęstas tam tikras laikraštis („Archivio di psichologie collettiva"; nuo 1901 m. Cosenzoj Rossi'io vedamas).

Italija.

Sociologija Italuose nepaprastai pakilo nuo aštuoniasdešimtų metų. Daugybė atitinkamų raštų buvo pavesta bandymui perkelti darvinizmą ant socialinio plėtojimosi, iš kitos pusės moksliškai pagrįsti socializmo palinkimus ir reikalavimus. Prie pirmojo krypsnio pridera: Vadalà - Papale, Vaccaro. Antram krypsniui atstovauja Napoleone Colajanni ir Enrico Ferri.

Tarpe jų yra Icilio Vanni, kuris per sociologiją nori pasiekti teisės filosofijos atgimimo ir naujo sukūrimo[1].

Be jų, reikia čia dar paminėti: Loria[2], Labriola[3], Asturaro[4], Fiamingo[5], Mantia[6], Sighele[7], Fragapane[8], Mazzarella[9], Cavagnari[10], Virgili[11], Forti[12], Vincenzo Peretti[13], Garofalo[14], Grop-

---

[1] Sulygink mano „Valstybės teorijų istoriją", 1904.
[2] La teoria economica della constituzione politica, 1886.
[3] I problemi della Filosofia della storia, 1887.
[4] La Sociologia e le scienze sociali, 1893.
[5] Saggio die Presociologia, 1894.
[6] L'erdeditâ e l'origine delle specie, 1894.
[7] La Foule criminelle (traduktion), 1892.
[8] Contratualismo e Sociologia contemporanea, 1892.
[9] La condizione del marito nella Famiglia matriarcale, 1899
[10] Psicologia dello Stato, 1901.
[11] L'istituto famigliare nella società primordiale, 1903.
[12] Il realismo nel diritto pubblico, 1903.
[13] Storia naturale dello sviluppo del genere umano, 1902.
[14] La superstizione socialista, 1895.

bali[1], Fabio Luzzatto[2], Siotto Pintor[3], Francesco Magri[4] ir R. Ardigo (Sociologia).

Labai daug padeda sociologinėms studijoms plėtotis Italijoj puikiai redaguojamas ketvirtainis laikraštis „Rivista italiana di sociologia", kuris išeina Romoj nuo 1897 m. vedamas Bosco, Cavaglieri, Sergi Tangorra ir Tedeschi.

Nuo 1898 m. išeina Milane Cosentini'o leidžiamas „Scienza Sociale" kaipo organas „Laisvos aukštesnės socialinių mokslų mokyklos Milane"; tuo pat laiku pradėjo eiti Florencijoj „Rivista Moderna di Cultura", kuri skelbia taip pat sociologinius darbus įžymiausių Italų ir kitų Europos tautų sociologų.

Ir Nitti'es leidžiamasis mėnesinis laikraštis „Riforma sociale" duoda greta ūkinių darbų daugybę straipsnių iš sociologijos. Aleksandro Groppali vedė laikr. „Il Pensiero Italiano" rubriką „Rassegna di Sociologia e scienze affini", Florencijoj dar eina „Rassegna di scienze sociale e politiche" (nuo 1882 m.), kuri duoda sociologinių straipsnių.

Prancūzija.

Didžiai pastūmėjo sociologiją pirmyn Prancūzijoj Emilis Dürkheim'as ir Renė Worms'as taip savo raštais, taip savo įsteigtais laikraščiais. Dürkheimas savo „Division du travail" išnagrinėjo sociologinį plėtojimąsi darbo padalinimo atžvilgiu. Jis įsteigė metinę apžvalgą apie visą sociologinę raštiją: „L'année sociologique". Jo raštas „Les régles de la Méthode sociologique" (antras leidimas 1904 m.) yra puikus metodologinis darbas (chef-d'oeuvre). Worms'as ne tik įsteigė ir leidžia „Revue internationale de Sociologie" (nuo 1893 m.), bet ir skelbia darbus tarptautinio sociologinio instituto, kuris kasmet daro susirinkimus ir juose padarytuosius pranešimus skelbia „Annales de l'Institut de Sociologie". Be to, Worms'as leidžia „Bi-

---

[1] I caratteri del fenomeno sociale e l'individualità della Sociologia, 1897.

[2] Studi Sociali, 1897.

[3] Sovranità popolare o sovranità degli ottimi, 1898.

[4] Le basi organiche dello Stato e la Democratia. 1903.

bliothèque de Sociologie". Iš jo paties darbų paminėsime „La société comme organisme", kuriame jisai originaliu būdu bando sociologiją paremti biologija.

Prancūzų filosofas ir akademikas A. Fouillé, kuris vis dar negali visai apsiprasti su pozityvia sociologija, yra šitam „Science sociale" pavedęs keletą labai žymių istoriškai kritiškų darbų („La science sociale contemporaine" ir „Le mouvement positiviste et la conception sociologique du monde", 1896).

Iš prancūzų sociologų reikia dar paminėti Combes de Lestrade[1], Raoul de la Grasserie[2] ir nenuilstamą de Roberty (rusas), kuris, be ano aukščiau minėto 1884 m. išėjusio veikalo, yra išleidęs ištisą eilę filosofinių ir sociologinių veikalų[3], pagaliau Adolfą Costeį[4].

Belgas de Greef pradėjo nuo socialpolitinių ir finansų mokslo tyrinėjimų ir tuo keliu priėjo prie sociologijos („Introduction à la sociologie" 1886 iki 1889; „Les lois sociologiques" 1891). Jis, priešingai Comte'ui, tvirtina, kad socialinis organizmas, skirdamas nuo gyvulių, remiasi jo gaivalų sutarimu, dėl to ir sudarąs „organisme contractuel". Dėl to jo tyrinėjimo metodas turi būti kitoks, negu biologinis.

Ispanija.

Po Italijos eina Ispanija, kur yra Pedro Dorado Montero, Salamancos universiteto profesorius, labai vaisingas sociologinis ir baudžiamosios teisės rašytojas. Jis prisidėjo prie italų pozityvizmo, kuriam jis pavedė savo veikalą „El positivismo en la ciencia juridica y social italiana" (1891 m.), ir yra pirmasis dabartinės kriminologijos Ispanijoj kovotojas[5].

---

[1] Eléments de Sociologie, 1889.

[2] Essai d'une sociologie globale et synthétique. 1904.

[3] L'Inconnaissable, 1889; La Philosophie du siècle, 1891; Agnosticisme, 1892; Auguste Comte et Herbert Spencer, 1894; L'éthique, le bien et le mal, essai de la Morale considérée comme sociologie première, 1896; Le psychisme social, 1897; Le fondements de l'éthique 1899; Nouveau programme de sociologie, 1904.

[4] Les principes d'une sociologie objective, 1899—1900.

[5] Kiti Dorado raštai: a) La antropologia criminal en Italia, 1890;

Labai išmintingai kritikuoja organizmo sąvokos taikymą visuomenei Madrido profesorius Santamaria de Paredes savo „El concepto de organismo social“ (1896).

Jau 1895 m. Ispanijoj pradėjo eiti mėnesinis laikraštis ne tik teisės mokslo, bet ir sociologijos; jo leidėju yra sociologinis rašytojas Oviedo universiteto profesorius Adolfo Posada („Revista de Derecho y de Sociologia“), taip pat nuo 1896 m. einąs mėnesinis laikraštis „Ciencia Social“ vadinasi dar Revista de Sociologia, Artes y Letras. Ir ispanų Amerikoj yra pažymėtinas „Estudios Sociales“, leidžiamas Viktoro Arreguine (Buenos Aires, 1899 m.).

Amerika.

Daugelis gabių sociologų, prisidėjusių prie Morgan'o, Maine'o, Spencer'io, aukštai iškėlė sociologiją Amerikoj, ypatingai Lester F. Ward[1]; Franklin Henry Giddings[2]; Edward Alsworth Ross[3]; Albion Small ir kiti.

Tikrai daug padėjo Amerikos sociologų pastangoms „American Academy of political and social science“, kurios Annaluose (nuo 1891 m.) pasirodė daugybė sociologinių darbų. Be to, 1895 m. įkurta Chicagoj mėnesinis laikraštis „The American Journal of Sociology“, kuris duoda labai vertingus sociologinius darbus.

Rytų Europa.

Rusų mokslininkai buvo labai jautrus sociologinėms teorijoms. Kaip tik pasirodė šitų „Pagrindų“ pirmasis leidimas, tai vienas teisės filosofijos profesorius Petrapilio universiteto

---

b) El derecho penal en Iberia; contribuzion al estudio de la historie primitive de Espana, 1901 m.; c) Del problema obrero, — 1901 m. ir daug kitų.

[1] Dynamic Sociology, 1883; The psychic Factors of Civilisation 1897; Outlines of sociology, 1898; Pure Sociology, 1903. Soziologie von heute (vokiškai) Innsbruck, 1904. Sulyg mano „Geschichte der Staatstheorien“ p. 418 ir k.

[2] The principles of Sociology; An analysis of the Phenomena of Association and of social Organisation, 1896.

[3] Pažymėtina ypatingai jo „Social Control“, kuri iš pradžių pasirodė kaip straipsniai „American Journal of Sociology“ Chicagoj, 1896.

paskaitų programoj paskelbė, jog savo paskaitoms apie teisės filosofiją jūos ims pagrindu (mat; tenykščiai prof. turi nurodyti knygas, kurias ima savo paskaitoms). Kiek vėliau pasirodė sociologiniai Kariejevo[1] ir Michailovskio[2] raštai. Kitu du rusu; Novikov'as ir Kovalevski, skelbė savo sociologinius darbus prancūzų kalba; anas taikos apaštalas; šis — tyrinėtojas.

Lenkuose pirmasis ūkio mokslininkas Juozas Supiński'š iškėlė socialinių reiškinių taisyklingumą; dabar Varšuva yra būstinė sociologinėms studijoms. 1886 m. šitos knygos rašytojas išleido savo „Rasių kovą" ir šiuos „Pagrindus", vardu „System Socjologji" lenkų kalba. Paskui pasirodė daug sociologinių darbų J. K. Potockio ir Liudviko Krzywicki'o, šis tarp kita ko išleido 1893 m. „Etnografinės Antropologijos pagrindus" ir 1902 m. knygą apie „Psychines Rases".

Vokietija.

Vokietijoj praskynė sociologijai taką teoriniai socialistų Markso; Lasalle'io; Engels'o raštai. Universitetai ilgai ir atkakliai spyrėsi prieš sociologiją. Apie „sociologiją" nenorėjo nė užsiminti, o tik galima buvo kalbėti apie „socialinius mokslus" (Sozialwissenschaften), kurių kilniausias esąs ūkio mokslas (Nationalökonomie), prie kurio, beje, prisideda įvairios jos šakos ir padedamieji mokslai, kaip antai: statistika, socialpolitika ir kiti, ir ilgą laiką ėjo bergždi ginčai apie „socialinių mokslų metodą" (ar spekuliatyvinė, istorinė, psichologinė ar naturalistinė). Buvo daug triukšmo, o naudos jokios. Nepriėjo prie paprasčiausio išsprendimo, kad sociologiniams mokslams netinka nė vienas iš keturių minėtų metodų, nei istorinė, nei spekuliatyvinė, nei psychologinė, nei naturalistinė, o vien sociologinė, kuri apima anas visas keturias, bet prie šito sprendimo nepriėjo. Vokietijoj dar neatėjo laikas sociologijai.[3] Kada

---

[1] Kariejev'as parašė daug veikalų apie istorijos filosofiją ir sociologiją; čia tik paminėsiu „Įvadą į sociologiją" (raš. 1897) ir „Pamatiniai istorijos filosofijos klausimai" 3 spaud. 1897.

[2] Visi jo raštai išėjo Petrapilyj. Pirmame tome yra raštas apie socialinę pažangą.

[3] Daugiausia šaukė šitame ginče Adolfas Wagner'is, Schmoller'is, Dilthey ir Karolis Menger'is. Sulyg. apie tai: Bouglé. Les sciennes sociales en Allemagne. 1902.

Italija, Prancūzija ir Amerika jau turėjo sociologinių laikraščių, Vokietijoj iš vargo užimdavo sociologinio laikraščio vietą socialistų partijos organas — Kautskio leidžiamasis „Neue Zeit“.

Tik pasirodžius devyniosdešimtųjų metų pirmoje pusėje Gustovui Ratzenhofer'iui su savo raštais ir pradėjus rodytis Spencer'io vertimams, ir Vokietijoj sujudo sukruto sociologijos mokslas. Pasirodė gera monografija apie Comte'ą[1], o taip pat apie Spencer'į[2]. Bet Vokietijoj nulėmė sociologijos, kaipo mokslo, pripažinimą Povilo Barth'o (profesoriaus Leipzige) išleistasis istoriuis sociologijos plėtojimosi išdėstymas[3].

Tik dabar jau ir ekonomistai pradėjo nudavinėti, lyg jie būtų ir sociologais, ir, nejučiomis persimesdami, ėmė domėtis sociologiniais klausimais. Iš pradžių tat darė nesuprasdami skiriamojo punkto, ką dėsto sociologija. Dabar užtinkame mokymo knygose pas ūkio mokslo matadorus (pav., pas Schmoller'į, Wagner'į ir t. t.) skyrius apie rases ir šiaip minint „sociologinius“ klausimus ir žvilgsnius: bet veltui mes ieškosime daugely šitose mokslo knygose persiėmimo ir gilaus supratimo sociologinės pažiūros į valstybę ir ūkį.

Berods, yra garbingų išimčių, kurie nepraeina pro šalį sociologijai ir ją supranta. Prie tokių pridera Julius Platter'is[4], kurs, žinoma, neturi nieko bendro su viešpataujančia Jenoj ir Berlyne klika (Conrad, Schmoller'is ir jų šalininkai). Pas jį jau randame tikrai sociologinį valstybės supratimą, kuri esanti „organizacija turtingųjų viešpatavimui užtikrinti“. Berods, jis mano, kad galėtų „valstybė priimti ir kitą būdą, bet savo pradžia ji yra ponų organizacija, ponų interesams ginti, ginti jiems prieš pajungtuosius iki šiai dienai, net iš viršaus atrodančioji tikriausiąja demokratija...“ Kaip šita pažiūra į valstybę atitaiso atsilikusius individinius ūkio mokslo pradus, matyti iš šio Platter'io pasakymo: ūkio subjektas yra žmogus, „tik ne vienas. Mokslas negali atsižvelgti į atskirus asmenis, bet į visuomenės grupes. Nes niekur neužtikta izoliuoto žmogaus, o visuomet draugijoj sau lygiųjų. Jisai nuo pat pradžių buvo vi-

---

[1] Waentig'o 1895.

[2] Karoliaus Busse“s 1895, vėliau Gaupp'o, 1897.

[3] Die Philosophie der Geschichte als Soziologie I t. 1897 (ir vienintelis).

[4] Grundlehren des Nationalökonomie. 1900.

suomenės, būrio gyvulys (Hordentier)“. O ir nusenėjusią, deja, daugely žymiausių universitetų dar vyraujančią pažiūrą į nuosavybę, kaipo į tiktai ūkišką reiškinį, jis visai pertaiso sociologijos prasme: „nuosavybė yra viešpatavimas. Valstybės gina nuosavybę, o su tuo ir viešpatavimą“.

Greta Juliaus Platter'io reikia pavadinti Friderika Kleinwächterį, kurs sunaudoja ūkio mokslui sociologijos davinius. Pavyzdžiui jisai apibrėžia, kas tai yra „vadinamoji visuomenė“, šitaip: esą tai „įvairios valstybėje esamosios socialinės grupės, kaip antai: kunigai, bajorai - dvarininkai, valdininkai, kariai, didieji pramonininkai, didieji pirkliai, advokatai, gydytojai, amatninkai, smulkieji pirkliai, ūkininkai, pabrikų darbininkai ir t.t. Visos tos grupės, kartu paimtos, sudaro valstybę, bet valstybės viduje kiekviena šitų socialinių grupių turi ypatingų savo luomo interesų ir visuomet be atodairos stengiasi pravesti savo atskirus interesus su skriauda kitoms grupėms visokiomis priemonėmis. Visos tos grupės nuolatos kariauja tarp kits kito, ir kiekviena iš jų rūpinasi ir savo ranką padėti ant valstybės vairo, kad pakreiptų jo kelią į savo pusę. Šitos įvairios pastangos pastiprina ir paraližuoja pakaitomis kits kitą, ir iš šitų įvairiais kampais kits kitą veikiančiųjų įvairaus stiprumo jėgų padarinys yra tas, kas vadinama valstybės valdžia. Dėl to tai yra klaidinga nuomonė, kad valstybės valdžia galint, kaipo aukščiausiasis teisingumas, bešališkai įsikišti ir užtarti prispaustuosius. Bet valstybės valdžia yra viešpataujančiųjų partijų rankose (kokioj dalyj kiekviena atskira partija ar socialinė grupė dalyvauja valdžioje, čionai vis tiek), o partijos niekuomet negali būti bešališkos ir tik tuomet tenusileidžia, kai išsigąsta priešo galybės; vieną dalyką tegali padaryti atskiri asmenys, kurių rankose laikinai yra valstybės valdžia, tai atsargiai pasiūlyti ir, jeigu gali ir kiek gali, suteikti tam tikros paspirties prispaustosioms partijoms“.[1]

Tuo pačiu laiku rado Vokietijoj pasekėjų Leponge'o palaikomoji rasių teorija (Housten Steward Chamberlain), kuri padarė tiltą nuo antropologijos prie sociologijos; po to Liudvikas Woltmann'as sukūrė menesinį laikraštį: „Die politisch-antropologische Revue“, kuris, greta Wolf'o „Zeitschrift für

---

[1] Fr. Kleinwächter „Lehrbuch der Nationalökonomie“, 1902, p. 218.

Sozialwissenschaft" (nuo 1898 m.), yra organu ir sociologijai ir, be rasės teorijos, svarsto ir kitus sociologinius klausimus.

Dabar ledas buvo tiek sulaužytas, kad Povilas Barth'as, kuris tuo tarpu tapo filosofijos profesorium Leipzige, galėjo išdrįsti einančiam nuo 1876 m. Leipzige ir į jo rankas perėjusiam laikraščiui, pavestam „mokslo filosofijai", pridėti dar pavadinimą: „Laikraštis mokslo filosofijai ir sociologijai" ir atitinkamai dėti daugiau, negu iki šiol, sociologinių darbų.

Pagaliau ir atsilikusioji profesorių draugija paskelbė konkursą klausimu, „ką mes išmokstame iš kilmės teorijos, atsižiūrint į vidaus valstybių politinį išsiplėtojimą ir įstatymų leidimą?" Ji nebegalėjo atmesti „sociologijos" (Eleutheropulos'o parašytos) ir davė jai premiją, o su tuo nusileido, nes pasirodė, jog toliau nebegalima atkakliai spirtis prieš sociologiją.

Taigi, jeigu dar prieš dvi dešimti metų rašydamas recenziją apie mano knygą „Sociologijos pagrindai" statistikas ir ekonomistas profesorius Lexis galėjo man prikišti, kad aš esąs parašęs nesąmojo mokslo pagrindus, dabar nėra ko man bijotis šitokio priekaišto. Daugiausia galėtų man prikišti, kad aš su savo pirmuoju leidimu (1885 m.) į Vokietiją atėjau dvidešimtim metų anksčiau. O gal ponai statistikos ir ūkio mokslo profesoriai, kurie aštuoniasdešimtais metais dar nieko nenorėjo žinoti apie sociologiją ir tik dabar tesideda prie jos, praregėjo dviem dešimtim metų vėliau? Lyg taip atrodo.

Gustovas Ratzenhofer'is.

Kaip jau buvo pasakyta, Gustovas Ratzenhofer'is yra tas pats, kuris padėjo iškilti sociologijai ten, kur siekia vokiečių kalba. Jo raštai sudaro epochą ir turi nenykstamą vertybę. Jis taip pat išgelbėjo pagadintą vardą sociologijos srityje „vokiečių mokslui".

Ratzenhofer'is pirmas vokiečių kalbos apyrubėje suprato, kokios aukštos reikšmės yra sociologija, kaipo visų visuomenės mokslų pamatas, ir kad politika esanti sociologijos dalis, ir tai jis yra įrodęs savo „Politikoj"[1]. Ant sociologinio pagrindo ir pastatė jisai politikos sistemą kaipo mokslą (žr. mano „Ge-

---

[1] Savo darbe: „Wesen und Zweck der Politik, als Teil der Soziologie und Grundlage der Staatswissenschaft".

schichte der Staatsteorien"). Tolesnėj darbų eilėje jisai nagrinėjo dar keletą pamatinių sociologijos klausimų[1]. Visi tie raštai turėjo tik praskinti kelią naujai, plačiai sociologijos sistemai, kurios darbą jis dirbo nuo 1902 m. Šitos sistemos planą, o drauge programą visokiai būsimai sociologijai jis išdėstė viename pranešime, kurį buvo padaręs 1904 m. rugp. 24 d. pasauliniame mokslų ir menų kongrese — St. Louis'o mieste. Deja, jis mirė per anksti mokslui — 1904 m. spalių 8 d. plačiojoj jūroj, grįždamas į tėvynę; anas pranešimas sudaro brangų mokslo testamentą dvidešimtojo amžiaus sociologams. Dėl to baigiant šitą trumpą apžvalgą apie sociologijos plėtojimąsi, bus tinkama duoti vietos svarbesniems posmams iš ano pranešimo apie „sociologijos problemas"[2].

„Aš suprantu sociologiją kaip mokslą apie žmonių savitarpio santykius; jos uždavinys yra nustatyti socialinio plėtojimosi bruožus ir žmonių visumos gerovės sąlygas.

Sociologija, remdamasi gautom žiniom, nori visumos gerovę vesti nuo naivaus empirizmo prie sąmoningo darbo. Ji nori socialinei gerovei to paties, ko nori, pavyzdžiui, medicina kūno gerovei. Vieton išsiplatinusių šundaktarių vaistų, socialiniam kūnui turi atsirasti mokslu pagrįstas gydymas. Praeityj tikybos ir bažnyčios rūpinos sutvarkyti socialinius santykius; to paties visuomet nori politinis autoritetas. Bet kadangi abiejų praktika retai tepasiekia visumos gerovės, tai spėliojimas ima ieškoti išaiškinimo. Platonas ir Aristotelis yra sociologai, kurių dialektinis proto trobesys veda iki He-

---

[1] Soziologische Erkenntnis,—1898; Der positive Monismus und das einheitliche Prinzip aller Erscheinungen, 1899; Positive Ethik—1901; Die Kritik des Intellekts—1902.

[2] Tuo labiau aš galiu tenkintis šitomis trumpomis pastabomis apie naujausią sociologinės raštijos išplėtojimą, kad jau yra gerokas skaičius gerų vadovėlių, kurie peržiūri atitinkamą literatūrą, ir dėl to aš į juos nurodau. O tai yra: Zenker. Die Geselschaft. 1899; Achelis. Soziologie, 1899 (Sammlung Göschen, Band 101), Eisler. Soziologie. 1903. (Webers Katechismen, Band 31), pagaliau Lester Ward: **So ziologie von heute** — vokiečių vertimas 1904 (Innsbruck, Wagner). Amerikoj, kur uoliau domisi sociologija, kur jos mokoma universitetuose, Small ir Vincent yra išleidę visai gerą „Introduction to the Study of Society" (1902 m.).

geliui. Bet kadangi šitas „grynasis“ galvojimas teturėjo mažai įtakos žmonių savitarpio santykiams, tai atsigręžė prie socialinių reiškinių ištyrimo, kad iš prityrimo pasimokytų. Žinoma, žmonių savitarpio santykių visuma turėjo būti paskaidyta ir specializuota ištyrimui. Kai kurios tokių specialinių sričių jau seniai buvo virtusios žmonių tyrinėjimo dalyku; šita reikia pasakyti apie istoriją, kaipo chronologinį socialinio plėtojimosi dėstymą, ypatingai atsižvelgus į politinę ir kultūrinę tautų kovą dėl būvio. Labai žymus šito specializavimo darbas yra tolesnis ūkio reiškinių tyrinėjimas, pradėtas Adomo Smith'o. Pamažėle specialinis tyrinėjimas užvaldė visus žymius socialinio gyvenimo reiškinius, kaip: religiją, dorą, teisę, kultūras ir t.t., bet ir visas jų priežastis, kaip klimatą, gyvenamas vietas, rases, statistinį socialinių reiškinių gaivalą ir t. t., taigi šiandien vargu begalima aprėpti visą tokių tyrinėjimų begalę.

Tiktai padarius specialinius tyrinėjimus, tegalėjo atsirasti mokslas apie žmonių savitarpio santykius; iš pradžių jie buvo paslėpę socialogijos esmę ir metodą. Kaip tik tas tyrinėjimas, kuris parūpino sociologijai statomosios medžiagos, pasidarė jos priešu. Norint tai suprasti, reikia atsiminti, kad socialinių reiškinių supratimą, į nuo XVIII amž. nustatytąjį įsibrovė daug galingesnis, moksliškai visą senąjį griaunąs, viską savo metodu paglemžiąs dvasios judėjimas, būtent gamtos mokslų atgijimas ir tikslus jų išsiplėtojimas. Jie tai matė visą išganymą specializavime, mikrokosmo tyrinėjime, remdamiesi matematikos tikrumomis (Gewissheit). Nors neginčijama, kad gamtos mokslų gera klotis reikia išaiškinti jų metodu, bet mūsų realistinėj gadynėje yra suprantamas, bet atmestinas vienpusiškumas, visą gerą klotį išaiškinti tik šituo metodu ir užmiršti, kad visa žmonių pažanga prasidėjo ne iš jos, bet iš idėjų integracijos, iš bendrųjų idėjų suvokimo. Nekuomet Darwinas nebūtų pradėjęs eiti biologinio tyrinėjimo keliu, jeigu jame iš pat pradžių nebūtų intuityvaus įsitikinimo apie visų organizmų kilimo vienumą. Ir nesugriauta stovi prieš mus Kanto-Laplace'o kūrimo idėja, kol nepadaryti smulkūs astronomijos ir geologijos tyrinėjimai. Šiandien pasiskaidęs specialybėmis mokslas nustūmė į užpakalį pamatinių idėjų, pradų, sistemų reikšmę; jisai, žinoma, būtų taip pat pakirtęs gyvybės sąlygas

sociologijai, norinčiai susekti visumos ryšius, jeigu apskritai būtų galima sulaikyti žmogaus pažinties plėtojimosi eigą.

Žmonės stengėsi visuomet suvokti visuotinos reikšmės dėsnius; negali išsisukti nuo šito stengimosi įsispecializavęs mokslas; dėl to mes turime plačią raštiją, kurioj specialistai mokslininkai kiekvienas iš savo vienašališko matomojo punkto stengiasi prieiti prie sintezio apie socialinį plėtojimąsi. Išeidami iš istorinio, ekonominio, statistinio, teisės-filosofinio, filologinio, biologinio, antropologinio, geografinio ir dar daugybės kitų matomųjų punktų, stengiasi susekti socialinių santykių pamatines žinias; žinoma, veltui: sociologijos negalima gauti induktingai iš vienos šitų gausingų mokslo šakų, bet tik iš visų. Jeigu apleisti bent vieną šitų mokslo veiksnių arba nevisai jį įvertinti, tai sociologinis apskaitymas bus toks pat kladingas, kaip matematinėj formuloj praleidus kokį ženklą.

Socialinių santykių įstatymai, kaip ir visatos mechanizmo, galima surasti išžiūrėjus visus reiškinius; paskendus specialybėje, gresia pavojus patekti į priešingumą įstatymams, kurie valdo visumą, taigi galima ir specialinį daiktą klaidingai suprasti.

Bet greta visų reiškinių tyrinėjimo, žiūrint sociologinio jų turinio, stovi žmogaus ištyrimas iš socialinės jo prigimties. Šitai socialpsichologijai mokant, kokių socialinių reikmenų turi Aš, ir mokant ištirti socialinius faktus, kaip būtų galima patenkinti šitas reikmenas, mes prieinam prie sociologijos, kaip žmonių savitarpių santykių mokslo.

Kaip parodė šitas įžengiamasis nagrinėjimas, sociologija yra filosofinis mokslas, bet išvestas iš išminties savyje, paremtas visais daiktiniais ir dvasiniais faktais. Socialinį gyvenimą galima moksliškai suprasti, tik prisilaikant monistinės pasaulėžvalgos, tai reiškia tokios filosofijos, kuri visur reiškinius paveda vienodam pradui. Nors monizmas ir sako, kad pagaliau visi reiškiniai pridera vienam įstatymui, tačiau išvestieji iš vienodo prado įvairuoja pagal didžiausias gamtos sritis. Kiek formalis įstatymingumas tinka visam reiškinių pasauliui, fizikos ir biologijos įstatymai tinka ir socialiniam pasauliui, ir kiek yra savyje sociologinis

įstatymingumas, šitam nustatyti ir atskirti yra, žinoma, sociologijos, kaipo mkslo, gyvybės klausimas, ir jos pamatinė problema — nustatyti šitą įstatymingumą minėto apžvalgančio metodo prasme. Jeigu šitoji problema išspręsta, tai sociologija nėra kokia žmogaus pažinties šaka, bet ji yra susiseseravusi su filosofija, visų dvasios mokslų pagrindas.

Prie šito pagrindinio sociologijos klausimo šliejasi pasaulinis klausimas apie santykį tarp žmonių dauginimosi ir jų išmitimo. Yra žinoma, kad pasaulio ūkis tebėra dar beprasmio plėšiamojo ūkio laipsnyje. Klausimai, ar laisvas susisiekimas taip ir liks pasaulio ūkio obalsiu, kokių pagrindinių ūkio dėsnių pareikalaus visuomenės tarpimas, ar tai atsižiūrint į darbo jėgas ar gamybos šaltinius, dar taip ir nepaimti domėn, bet ūkio mokslas iki šiol nenusimanydamas tebetarnauja ūkiui plėšti.

Iš noro pakelti sociologiją į patariamąjį mokslą, kyla trečioji problema: „Ar žmogaus valia turi įtakos socialiniam plėtojimuisi?“

Jeigu galima optimistiškai atsakyti į tą klausimą, tai visuomenei atsiranda puikiausios perspektyvos, o jeigu duoti pesimistinį į jį atsakymą, tai reikėtų išsižadėti visko kilnaus, didelio, gero ir gražaus. Nesunku suprasti, kad šitos problemos negalima suderinti su psichologine apie valios laisvę ir su proto laisvės vertybe (intelligibile Freiheit).

Toksai mokslas, kuris nori įgyti dalį žmonių sprendimuose (Entschlüssen), visuomet kreips savo akį į būsimą plėtojimąsi. Iš tikrųjų tat daro visi tikslieji ir praktingieji mokslai, vistiek, ar jie mokytų, kad 1×1=1, ar kad H_2SO_4 ant C_9CO_3 berta CO_2 išnyksta, arba kad tam tikru laiku įvyks mėnulio užtemimas ir t.t. Čia eina vis apie numatymą to, kas turi įvykti. Šiandien daug dvasios mokslų dėl atgyvento antiko laikymosi (graikų-romėnų senovės) vis dar kreipia savo žvilgsnį atgal ir su juokinga panieka kalba apie visokius apskaitymus ir vadinamą neišvengiamojo pranašystę. Atsižiūrint į sociologijos uždavinį turės persilaužti ir mesti savo užsispyrimą ir pripažinti tik tokiam tyrinėjimui mokslinį tikslingumą, jegu jisai, kaip tat daro gamtos mokslai, stengsis ateityje apimti reiškinius. Bet šita įtaka būsimam socialiniam plėtojimuisi reikalauja išspręsti ketvirtąjį klausimą: „Kokią formą priims

socialinis plėtojimasis?“ Šita problema gali būti išspręsta tik remiantis žinojimu iki šiol buvusio socialinio plėtojimosi. Jos tikslas iš anksto numatyti socialinius būtinumus, kad apskaitytų neišvengiamąjį ir patirtų valios veikimo plotą.

Bevertinant socialinį plėtojimąsi, iškeliama pamatinių problemų eilė, kurių svarbiausioji — penktoji, apie savitarpio santykius tarp individualizmo (subjektivizmo) ir socializmo (komunizmo). Virtimas žmogumi yra, be abejo, individualizavimo darbas, kuris ištraukė žmogų iš komunistinės bandos būklės. Asmenybė yra kilnus šito veržimosi žiedas; jos didelis iškilimas veda prie to, kad atskiras žmogus laikosi vidurio. Jeigu socialinis plėtojimasis leidžia neribotą individualizavimą, arba atsiras reikalas visumos labui prieš aną pastatyti socializaciją, tai kaip išgalės žmonės suderinti individualizaciją ir socializaciją, tai reiškia vieno asmens su visumos gerove? Nereikia giliai žiūrėti į žmonių savitarpio santykius, kad suprastum, jog šita problema surišta priežastiniu santykiu su visuomenės politinės organizacijos klausimais, su visu teisiniu išsiplėtojimu ir su pozitinga etika, tai reiškia su doros normomis, išeinančiomis iš žmogaus interesų prigimties.

Bet bežiūrint mums žmogaus prigimtį, tai reiškia jo gabumus, iškyla mums šeštoji didelė rasių problema, kuri skaidosi į šiuos klausimus:

Ar žmogaus kilimas yra toks, kad reikia laikyti vieneriopu? Kokių socialinių ir etinių padarinių turi atsakymas į šitą klausimą?

Kokios vertės turi rasių sąvoka socialiniam išsiplėtojimui apskritai, o paskui žiūrint laiko ir vietos?

Kokie vertybės skirtumai visuomenėje atitenka grynosioms rasėms, kokie pastovioms maišytų rasių formoms del tuokimosi savųjų tarpe, o kokie maišiniams tik nepastoviomis savybėmis?

Šita rasių problema, dėl kurios šiandien Europoj yra iškilus gyva kova, veltui norima išspręsti, laikantis vienašalio nusistatymo, dedant į pagrindą vien tik etnologiją, antropologiją, geografiją ar biologiją. Rasės atsiradimo negali išaiškinti pavieniui nė biologijos plėtojimasis, nė geografinės sąlygos, nė

antropologijos daviniai, socialę jos reikšmę tegalima suprasti paėmus visus davinius iškarto, kuriais užsiima specialiai mokslai, iš kurių semia savo sintezį sociologija. Šita rasių problema turi didžiausios reikšmės valstybei, sprendžiant jai savo politinius uždavinius. Sociologija gali laikyti daugiausiai už idealą tą idėją, kad susidariusios rasės sutirpsta į vieną. Jeigu tik sulyginti per tuos tūkstančius metų, kuriais atsiranda rasė, su trumpais laikotarpiais, kurie tenka socialinėms reformoms, galima pravesti ad absurdum tą tikėjimą, jog visi rasiniai palinkimai pilnai susiderina ir išsilygina.

Prie šitos rasių problemos prisideda problema tautos higienos, kuri iš tikrųjų yra liguistų palinkimų išvarymo klausimas. Kovojimas su paveldėjamomis ligomis ir liguistais palinkimais, kaip syfilis, gonorėja, epilepsija, alkoholizmas, neurastenija ir daugybė kitų, yra labiausiai opus klausimas Europos tautų gyvenime, kuris žiūri į rasių plėtojimąsi mažiau morfologiniu ir fiziologiniu žvilgsniu, negu ūkiniu ir etiniu. Jau nebegalima nepastebėti to fakto, kad liguistiems palinkimams atitenka didžioji liaudies skurdo dalis. Teisinės ir filosofinės pažiūros apie žmonių palinkimų santykius su dorinėmis ir socialinėmis normomis yra reikalingos iki pamatų siekiančios revizijos. Žinojimas, kad žmonių elgimasis yra daugiau ar mažiau sveikų žmogaus palinkimų padarinys, rodos, neatatinka esamos baudžiamosios teisės, kada iš kitos pusės dėl augančio žmonių daugėjimo ir gyvenamųjų butų perpildymo, augančio visų teisinių santykių susipainiojimo darosi vis labiau opesnis ir reikalingesnis stiprus visuomenės apgynimas nuo socialiai ligonių išsišokimų.

Apskritai šitoki pažiūra iškelia klausimą, kokiame santykyje politiniai pradai — laisvė ir prievarta — ir politinės sistemos — centralizacija ir autonomija — civilizacijoj gali būti naudingi. Visa, kas šituo atžvilgiu iki šiol buvo padaryta, nesiekia toliau politinių gandų vertybės. Kas kartą labiau pamatuoti atrodo abejojimai, kurie sukeliami dėl politinių XVIII ir XIX amž. pradų. Socialinis plėtojimasis vis labiau spiria eiti prie organizuojančios tvarkos, jeigu norima padaryti galimu, kad žmonių dauguma gautų pakankamą buitį. Yra žinoma, kad individualizuojamoji dabarties laisvė suteikia menkutei mažumėlei galybę, bet neduoda jai patenkinimo. Taigi šitoji problema domisi kapitalizmu

ir darbo teise. (O ne „teise į darbą", kurią sociologija atmeta).

Artimiausiai susijusi su rasių klausimu stovi karo ir taikos problema. Kas kartą aiškiau iškyla aikštėn anų entuziastų žabalumas, kurie laiko „amžinąją taiką" dėlto galima, nes mato kare šio pasaulio galinčių ūpo užmačias, nors iš tikrųjų karai neabejotinai yra socialinio plėtojimosi padariniai, tai reiškia žmonių padaugėjimo padarinys, neatitinkant gyvenimo sąlygoms, ir rasių priešingumo padarinys. Gilesnis žvilgsnis į politikos esmę rodo, kad šitą klausimą galima būtų daug vaisingiau visuomenei nagrinėti, jeigu ne žodžiais pasmerktų karą savyje, o pašalintų jo priežastis.

Abiejų aukščiau minėtųjų problemų išsprendimas tik tuomet tebus galimas, kai visas politikos veikimas iš dabartinės diletantų sferos, diplomatų intrigų ar asmens interesų srities bus pakeltas į mokslinę discipliną, remiantis sociologine pažintim. Jau toliau nebegalima leisti, kad mokslas ignoruotų labiau krintantį į akį žmogaus veikimą, dėl kurio visa visuomenės laimė ir nelaimė nulemiama. Mokslas apie politiką, kaipo socialinę jėgų dinamiką, suteikia praktikos vertybės sociologijai. Tik laikantis tokios politikos, kuri laikosi socialinio plėtojimosi pagrindų ir pažįsta visuomenės reikmenas, tegalima pasiekti civilizacijos, tai reiškia tokios būklės, kurioj vyrauja visumos nauda.

Savo reikšme kuo arčiausiai stovi prie biologinių ir politinių problemų pozityviai-etinė problema, kurią galima suglausti į klausimą: Kiek rasių, tautų, valstybių ir visuomenių tarpimas pareina nuo jų dorybės? Mes žinome, kad dabartinis antropologinis socialinio plėtojimosi supratimas neduoda jokios reikšmės dorybei tautų likime, nes dėl stokos gilios sociologinės pažinties nėra žinoma, kad „geras" ir „piktas" stovi artimiausiam sąryšyje su rūšies tarpimu.

Atsakymas į šitą klausimą iškelia problemą apie dorinį žmonių auklėjimą, kuris savo keliu skaidosi į auklėjimą mokykloje, šeimoj, lyčių savitarpio ir visuomenės santykiuose. Čia galima trumpai nurodyti, kad moterų teisių klausimas šiandien įgyja tokio supratimo, kurį sociologiškai galvojanti gadynė turi laikyti nesuprantamiausiu paklydimu.

Aš toliau tik truputį užsiminsiu, kad šitos problemos sukelia būtinai religijos problemą, žiūrint filosofinio religinės žmonių reikmenos tikrumo, etinės ir idealinės religijos vertybės apskritai, o tikybų ypatingai.

Šitų svarbiųjų problemų gale atbunda valstybės problema, o tai yra klausimas apie politinį žmonių ir jų gyvenamų plotų padalinimą. Su šita problema atsakoma į klausimą apie sociologinę valstybės idėją, kurios prasmė reikia rasti praktiškame įvykdyme visų mokslinių sociologijos sintezių iš valstybės pusės, kaipo jėgos organizacijos. Prie šitų sintezių pridera taip pat mokslai apie valstybės ir jos gyventojų santykius su visuomene ir visais žmonėmis, nes jie naudojas valstybe, kad apgintų iškylančius interesus.

Jeigu aš šiuo baigiu išskaitinėti sociologines problemas, tai galima susilaukti pastabos, kad visai neminėta visuomenės nuomonės vadinamoji socialinė problema, kuri mūsų gadynę padarė apskritai prieinama sociologijai. Iš tikrųjų „socialinis“ arba darbininkų klausimas, klaidingai vadinamas „socialistiniu“, klausimas patenkinimo beturčių ir beįtakių man anaiptol neatrodo, kad jisai būtų specialinė sociologijos problema, į kurią net negalima duoti skyrium atsakymo, kaip tat taria „socialistai“, socialdemokratai ir socialpolitikai. Atsakymas į jį yra visų kitų problemų išsprendimo padarinys. Nes tikroji kurios visuomenės klasės gerovė, žinoma, turi remtis visuomenės gerove ir vienašališka darbininkų klasių kova griežčiausiai prieštarauja sociologiniam protavimui.

Mes matome, kad sociologija visoms socialinėms aplinkybėms nustato pagrindus; pagrindinis visų socialinių problemų sprendimas yra jos uždavinys; ji ištesi tat padaryti, nes ji ima jas vidujiniam visos būtybės sąrišy. Ji pastato sienas nesusivaldančiai specifikacijos hypertrofijai ir menkučiam susmulkėjimui. Ji stengiasi, apversti visuomenės labui puikius atskirų realių mokslų vaisius. Sociologijos problemos yra taip pat ir civilizacijos problemos.

Minėtosios pamatinės, pasaulio ir didžiosios problemos sudaro esminį sociologijos, kaipo mokslo, turinį. Problemos daugėja, juo labiau padedamieji mokslai spiria sociologiją iškelti vis naujas problemas. Jeigu pasaulis tikrai yra vidujinio įstatymingumo padaras, tai ir socialinis plėtojimasis negali apsieiti be

mokslo, kuris prives prie šito įstatymingumo pripažinimo, dabodamas viso specialinio žinojimo. Kaip gamtos mokslai kovoje su viduramžių prietarais pramušė sau kelią, taip ir sociologija bei jos filosofinis pagrindas, pozitingas monizmas, turi prasimušti kelią per klaidingojo mokslingumo ir reakcinių interesų prietarus.

S. R. Steinmetz'as, U. Schurtz'as F. Oppenheimer'is.

Kitu krypsniu, negu Ratzenhofer'is, deda pamatus sociologijai Leidos profesorius Steinmetz'as, būtent: remdamasis vien etnologija. Jis tyrinėja atskirus socialinius reiškinius nuo pat jų gemalų pas laukinius žmones.

Klasikinė yra jo kritika ligšiolinių bandymų „socialinių klasifikacijų tipų" (Année Sociologique" leid. 1898) ir jo „Etnologijos reikšmė sociologijai". (Barth'o Vierteljahrschrift, 1902). Tuo pačiu krypsniu dirbo, deja, taip jaunas miręs Heinrich Schurtz'as.[1]

Berlyno socialreformatorius Oppenheimer'is, pradėjęs nuo ūkio mokslų ir turėdamas galvoje socialinius eksperimentus, priėjo prie sociologijos. Jo „Socialekonominio istorijos supratimo eskizas" (Barth „Vierteljahrschrift", 1904) yra puikus išdėstymas socialinės istorijos eigos su optimistiniais žvilgsniais į ateitį.[2]

---

[1] Altersklassen und Männerbünde. 1902.

[2] Pamatinis Oppenheimerio darbas „Grossgrundeigentum und soziale Frage". 1898 m. Jis rašė taip pat apie „Gyventojų plėtojimosi įstatymą pas Malthus'ą" ir „Naująjį ūkio mokslą" ir t. t.

ANTROJI KNYGA.

Pagrindai ir pagrindinės sąvokos.

I.

Trys reiškinių klasės.

§ 1.

Klasifikacijos nauda.

Jau senai žinoma, kad skaidymai ir klasifikacijos yra gera priemonė dalykui pažinti; juo tikriau ir tiksliau tat bus padaryta, juo daugiau naudos iš jų susilauks pažinimas. Dėl to tai mūsų pažinimo naudai ir labui skaidyta ir klasifikuota mus apsupančių reiškinių visuma — ta pati, kurią kartais vadina „reiškinių pasauliu". Bet žengiant toliau mūsų pažinimui, keičiasi ir šitie skaidymai, nes žmonės suseka vis gilesnių skaidymo pamatų, kurie siekia pačios reiškinių esmės.

Taip pirmykščiai paviršutiniai tyrinėtojai dalijo gamtą į dvi sriti: negyvąją gamtą ir gyvąją. Kitam dalinimui į dvi sriti imta pamatu tas skirtumas, kad vienus reiškinius mes suvokiame jausmais, kitus protu — savo dvasios jėgomis; todėl pirmieji buvo praminti jausminiais, o šie — dvasiniais.

Pažengęs pirmyn pažinimas suskaidė negyvąją gamtą į neorganinę ir organinę. O kai po to greta organinio reiškinių pasaulio dar prisidėjo ypatinga reiškinių klasė, kurie buvo išvedami iš žmogaus sielos, kaipo jų šaltinio ir jų pradžios, ir buvo pavadinti psichiniais, tai susidarė trys apie mus esančiųjų reiškinių rūšys — neorganiniai, organiniai ir psichiniai[1]. Kuri reiškinių grupė, arba rūšis, atitinka kurį iš šitų trijų ardų, matyti iš paties jų pavadinimo. Bet taip pat yra aišku, jog šitoksai skaidymas vidujinai rišasi su tam tikru žmogaus pažinimo galios laipsniu. Jisai atitinka tą laipsnį, kada pastebėta, jog yra skirtumas tarp neorganinio reiškinio ir organinio,

---

[1] Taip pasakoja, paėmęs vieną pavyzdį iš tūkstančio, Rümelin'as savo kalboje apie istorijos dėsnius, prie kurios mes berods dar grįšime, apie „negyvosios ' gamtos organinio ir psichinio pasaulio reiškinius" (Reden und Aufsätze. Neue Folge. Pusl. 118).

bet šio jau nebenorėjo trumpai pavadinti „negyvuoju" ir matė reikalą atskirti nuo negyvojo neorganinio; toliau jis atitinka taip pat mokslinį įsitikinimą, kad visi žmogaus pasielgimai, visi jo darbai ir nedarbai ir visi su tuo surišti reiškiniai, anųjų pagaminti, pareina nuo tam tikros, jame esamosios, sielos (iš graikiško vadinamos psychė). Atsimainius šitame punkte mokslo įsitikinimui, priėjus mokslui prie išvados, jog žmoguje jokios psichės nėra, kad žmogaus mintys ir visas vadinamasis sielos gyvenimas tai tik fiziologinis jo organizmo veiksnių padaras — dėl to turi atkristi „psychė", kaipo skaidymo pamatas, turi išnykti anoji atskiroji psichinių reiškinių rūšis ir reikia jos priskirti prie organinių.

Tuo būdu paskaidymai tam tikram laikui atitinkamai duoda paspirtį pažinimui; o įgytoji žinia savo keliu yra pagrindas naujam skaidymui daryti.

§ 2.

Socialiniai reiškiniai.

Tačiau gali atsitikti, kad mums pasitaikys reiškinių, kurie mums nebus iš karto aiškūs, į kurią iki šiol žinomų rūšių jie pridera — dėl to ir nežinome, į kurį iš mūsų nustatytųjų ardų reikia juos padėti.

Šitokiame atsitikime mes galime įvairiaip pasielgti; arba bandysime kokiu nors būdu šitą mums patekusį naująjį reiškinį įsprausti į vieną iš esamų ardų arba padarysime iš jų atskirą jų pusrūšį, arba net suradę kokią vieną atskirą bendrą žymę, kurią išimtinai tik ji teturi, darome iš jų ištisą savaimingą rūšį, visai naują atskirą ardą.

Toksai atsitikimas, kad prieš mūsų pažįstančiąją dvasią išplaukė nauja reiškinių rūšis, įvyko naujausiu laiku, būtent: ji atsidūrė socialiniuose reiškiniuose, kurie dėl daugelio priežasčių teko pripažinti atskira klase, nes nežinojo tikrai, kur jie dėti.

Priežastys, dėl kurių iš šitų reiškinių sudaryta atskira klasė, buvo šitokios: negalima buvo jų priskirti nei prie neorganinių nei prie organinių; jie neturėjo nei negyvosios nei gyvosios gamtos žymių; taip pat neatrodė nei grynai psichiniais, nes jie neišplaukdavo iš pavienio asmens psychės;

betgi jie buvo, patraukdavo su savim ištisas žmonių mases prieš jų valią ir sąmonę - tai jie pastatė sistematikams uždavinį, kurį bandė išspręsti vienu iš viršaus nurodytu būdu. Socialiniais reiškiniais ypatingai pripažino tokius, kurie įvyksta valstybės gyvenime — taigi valstybės perversmus, partijų kovas, politikos siekimus ir t.t. Dar ir dabar kai kurie bandė priskirti visus tuos reiškinius stačiai senajai „organinių" klasei. Juk senajam bute, kur taip jaukiai įsitaisyta, taip buvo patogu, kad žmogus visuomet velija, padidėjus šeimai, truputį susispausti ir susiglausti, kad tik išvengtų keblaus kraustymosi į naują butą. Taip atsirado vadinamasis „organinės" valstybės mokslas, ir Schäffle savo trijų tomų veikale aiškiai ir vaizdžiai įrodė, kad tai visa, ką vadinama socialiniais reiškiniais, iš tkrųjų esą ne kas kita, kaip „organinė socialinio kūno funkcija", o tasai kūnas, kaip ir kiekvienas kitas organizmas, taip pat turįs ląsteles, audinius, nervus, raumenis, mėsą, kaulus ir kraują. Ir šiandien dar yra žmonių ne tik Vokietijoj, bet ir Prancūzijoj, kurie tiki jo žodžiais; mes gi jų tarpui nepriderame.

O kiti, kurie turėjo truputį mažiau fantazijos ir daugiau refleksijos, bet nė kiek nemažiau turėjo baimės griauti senąją pamylėtąją tvarką, surado tokį išėjimą. Visa tai, kas tinkasi valstybėje ir su valstybe, žinoma, padaro žmogus — nes kas gi kitas tai bepadarytų? O visa tai, ką daro žmogus, išplaukia iš psichės (sielos), kuri yra jame, dėl to tai socialiniai reiškiniai ir pridera prie psichinių. Teisybė, tuoj pastebėjo, kad socialinis reiškinys labai skiriasi nuo individinio (vieno žmogaus) minties ar jausmo, bet, tarė sau, jog tą skirtumą bus galima patalpinti į „smulkesnę" padalą, — bet „psichinis" reiškinys lieka „psichinis". Taip žiūri į tai kad ir garsusis didžiai vertinamas mokslininkas Rümelin'as. Nenorėdami nurodinėti daug pavyzdžių, pasitenkinsime tik vienu; jisai į socialinius reiškinius žiūri kaip į psichinius, ir dėl to laiko „socialinius įstatymus atskira psichinių reiškinių rūšimi"[1].

Bet kaip negalima padaryti socialinių reiškinių organiniais, taip nepatenkins mūsų jų įspraudimas į psichinių tarpą. Veikiau mums rodosi, kad bus teisingiausia paskaidžius visus

[1] Rümelin. Über soziale Gesetze (laikr.: „Zeitschrift für die ges. Staatswiss."; pusl. 134 ir m. v. p. 118.

mus apsupančio pasaulio reiškinius, kuriuos mes suvokiame ir pastebime, į tris rūšis: fizinius, dvasinius ir socialinius.

Pastaruosius mes dėl to laikome atskira reiškinių rūšimi, kad jie savo pamatinėmis ypatingomis žymėmis sudaro atskirą grupę ir dėl to mokslinio tyrinėjimo atžvilgiu bus tikslu, suglaudus juos į atskirą grupę.

Kokios gi yra šitos ypatingos žymės? Be abejo, mes negalime socialinių reiškinių pagauti „jausmais", ir dėl to buvo šioks toks pamatas priskirti juos prie dvasinių. Bet, antra vertus, socialiniai reiškiniai įvyksta dėl bendro daugelio žmonių veikimo, o šiaip dvasiniais reiškiniais pavadinome tokius, kurie iš tikrųjų dedasi vieno žmogaus (individo) dvasioje, joje teturi išeinamąjį punktą ir, galima sakyti, savo vienintelę dirvą.

Taigi, pavyzdžiui, visi sielos palinkimai, visas mokslo darbas ir žmogaus dvasios kūryba meno srityje, visi jos veikalai mene ir moksle, kiek juos gali pagauti protas — visos mintys ir idėjos, išeinančios iš žmogaus dvasios, yra dvasinio suvokimo dalykai, dvasiniai reiškiniai.

O socialiniai reiškiniai bus žmonių santykiai savitarpyje, taigi visi valstybiniai, teisiniai ir ūkiniai santykiai. Būtina sąlyga — žmonių daugybė, ko gali ir nebūti prie tikrųjų dvasinių reiškinių, bet be jos negali būti socialinio reiškinio, taigi šita būtinoji sąlyga ir yra toji žymė, kuri atskiria socialinius reiškinius nuo kitų. (Palyg. žemiau, sk. III, § 2).

Vėlesniais laikais Emilis Dürkheim'as praskynė taką ir tikrai nustatė, kas tai yra socialinis reiškinys. Jau savo veikale „La division du travail social" (1893 m.) jisai nurodo, jog „visi tie reiškiniai, kurių negalima išaiškinti iš organinių audinių veikimo (taigi nei fiziologiškai, nei psichologiškai), reikia, be abejo, išvesti iš socialinio tarpo" (pusl. 39). Šitą mintį Dürkheim'as dar plačiau išplėtojo savo straipsnyje „Les règles de la méthode historique" (iš pradžių išspausdintame „Revue phil." 1894 m.). Kas tai yra socialinis reiškinys? — klausia jis tenai. Viena ta aplinkybė, kad visuomenė domisi kokiais atsitikimais ir veiksmais, dar nesuteikia jai socialinio pobūdžio. Jeigu žmogus valgo, geria, miega, tai šita dar nėra socialiniai pasielgimai, nors visuomenei rūpi, kad tat visa vyktų tvarkoje. Bet jeigu mes atliekame pareigas, kurias mums uždėjo teisė ir

paprotys, tai šita bus socialiniai pasielgimai — „...tokie pasielgimai ir juos lydinčios sąjausos kyla ne iš mūsų vidaus; be to, jie visi sujungti su prievarta, kuriai mes turime pasiduoti, ar norime, ar ne“[1]. Taigi tie įvykiai, mąstymo rūšys, jausmai, kurie susidarė už individo (vieno asmens) ir veikia jį prievarta, ir yra socialiniai reiškiniai.

Vadinas, savotiška socialinių reiškinių žymė yra tai, kad jie, galima sakyti, atsitinka viršum atskirų žmonių galvų, juos su savim patraukia, ir nuo vieno žmogaus valios nepareina; kaip pastebėta, šita aplinkybė ir davė progos kalbėti apie masių psichę ir sukurti masinę psichologiją, mat, šitų socialinių reiškinių nebuvo galima išaiškinti nei iš atskiro žmogaus valios nei iš jo psichės.

§ 3.

Socialiniai įstatymai.

Žiūrint iš pamatų, aplink mus tėra vienų vienas pasaulis, o visi tie jo reiškinių skaidymai ardais tik palengvina mums jį suprasti ir pažinti, taip pat idėjoj tėra vienas mokslas, kurio uždavinys yra ištirti šitų reiškinių įstatymus. Nes, kaip jau mes esame įrodę kitoj vietoj[2], viso mokslo siekimas tai ištirti įstatymus, kuriais reiškiniai kits kitą seka ir plėtojasi.

Bet skaidant reiškinius į keletą rūšių ir esant reikalui dalinti darbą mokslo srityje, jau seniai pripažinta tiksliu ir padaryta mokslų skaidymas į daugelį klasių, kurios kiekviena sau pasiėmė savo žinion atatinkamas reiškinių rūšis.

Labiausiai žinomoji ir dažniausiai vartojamoji iš šitų visų klasifikacijų dalina mokslus, atitinkamus reiškinius skaidymui į dvi rūši — fizinęs ir dvasinęs, į „gamtos ir humunitarinius mokslus“ (pastaruosius kartais dar vadina doriniais, moraliniais ir morališkai politiniais).

Taigi gamtos mokslai turi reikalo su reiškiniais neorganinės ir organinės gamtos srityje ir juos nustatančiais įstatymais

---

[1] Est fait social toute manière de faire, fixée ou non, susceptible d'exercer sur l'individu une contrainte extérieure (atmuštas skyrium straipsnyj, 2 spaud., Pryžiuje, 1904 p. 19).

[2] Allgemeines Staatsrecht, 2. Aufl. 1897 § 1. Rechtsstaat und Sozialismus § 1.

(fiziniais); humanitariniais mokslais tyrinėja įstatymus, kuriais veikia ir plėtojasi žmogaus dvasia.

O kai Comte ir po jo Quételet parodė mokslui naują reiškinių sritį, būtent — socialinių, ir ėmė sakyti, kad ir šitie reiškiniai, kaip ir visi kiti, atsiranda ir plėtojasi nuolatiniais įstatymais, tai pirmon vieton turėjo iškilti klausimas, kas tai yra socialinis įstatymas, kokia jo esmė ir sąvoka.

Tačiau nelengvas buvo daiktas aiškiai susivokti, kas tai yra socialinis įstatymas? O juk nuo aiškaus pozitingo socialinio įstatymo sąvokos nustatymo pareina pats klausimas apie socialinių reiškinių mokslą, ar bus tas mokslas ar ne, klausimas apie sociologijos buitį.

Norint atsakyti į šitą klausimą iš pradžių turime prisiminti, kas tai yra gamtos įstatymas apskritai; paskui perkeldami šitą sąvoką į socialinių reiškinių sritį, gausime iš jos išvestą socialinio priimtinio įstatymo sąvoką arba stačiai socialinio įstatymo sąvoką, ir dar iš pradžių tik atitraukime (abstakcijoj), neatsižiūrėdami į tai, ar jisai iš tikrųjų yra ar ne; pagaliau mes perkratysime visus priekaištus, visur keliamus prieš tokio socialinio įstatymo buvimą, ir tik juos sumušę, tegalėsime įžengti į sociologijos dirvą. Mes turime stipriai laikytis tos nuomonės: be socialinių įstatymų visai nėra sociologijos.

Jeigu kurie reiškiniai toj pačioj formoj nuolatos seka kits kitą arba nuolatos esti greta kits kito, ten mes sakome apie įstatymą, kuris nustato šitą vienodumą. Žinoma, tai tik analogija ar metafora. Pirmoji paimta iš politikos gyvenimo. Jeigu įstatymas prisako, kaip reikia pasielgti kokiuose nors atsitikimuose, tai tas esti visuose įstatyme minėtos panašios formos atsitikimuose. O jeigu mes matome gamtos reiškinį, atsikartojant toj pačioj formoj, tai mes įsivaizduojame, kad lengviau tą dalyką suprastum, kad tai šitas lygiaformumas ar vienodumas esąs kokios aukštesnės, šitame įstatyme įsikūnijusios valios padaras, ir trumpai sakome apie šito reiškinio įstatymą. Per šitą metaforą mes gauname reiškinių eiles, lengvai suprantamą pasakymą, paprastą formulą[1].

Dabar klausiame: ar galima ir socialiniams reiškiniams nustatyti tokius pat įstatymus, arba kitais žodžiais, ar yra ir

---

[1] Mill, Logika I, sk. 4.

socialiniai įstatymai? Mes turėsime į tą klausimą duoti teigiamą atsakymą, jeigu socialinėj srityje užtinkame vienuodumus reiškinių sekime ar buvime greta kits kito, apie kuriuos prityrimas ir istorija mums sako, kad jie nuolatos pasikartoją, taigi šituos vis griltančius vienodumus visai taip pat, kaip ir fizikos srityj, galime prikergti kokiai tariamai aukštesniajai valiai, kokiam „įstatymui". O tai ir yra taip. Socialinių grupių santykiai savitarpyje, socialinių sąjungų sudarymas, jų plėtojimasis ir nykimas neginčijamai rodo mums eilę tokių lygiaformumų, ir dėl to mes galime visai gerai tyrinėjimams socialinėj srityje pastatyti tikslą — surasti šitiems vienodumams kuo paprasčiausias formulas, socialinius įstatymus.

Savyje šitos mintys yra tokios aiškios ir paprastos, kad jeigu jas visi pripažintų, tai nereikėtų apie tai nė daug kalbėti. Bet, deja, šito nėra, ir daugelis dideliai karštai kovoja prieš tą tvirtinimą, kad socialiniai dėsniai tai esą prigimtiniai socialiniai plėtojimosi įstatymai. Šitam priešinimuisi priežastis tai rūpinimasis užlaikyti žmogaus valios laisvę, o ir baimė ima, kad priėmus prigimtinius socialinius plėtojimosi įstatymus būtų suteiktas šitai valios laisvei mirties smūgis.

§ 4.

Rümelin'as.

Vidujinę šitų abiejų pradų kovą, pilną abejojimų, svyravimų tarp prigimtinių įstatymų ir valios laisvės atsižvelgiant į socialinius reiškinius, aiškiai atvaizduoja mums su nuostabiu atvirumu parašytieji Rümelin'o prisipažinimai. Jaunystės metais jisai linko prie tos pažiūros, kad socialinėj srityje (kuri, jo nuomone, esant psichinės dalim) esą prigimti įstatymai. Tą savo nuomonę jisai išreiškė akademinėj kalboje: „Apie socialinio įstatymo sąvoką". Tai buvo 1868 m. Davęs prigimtinio įstatymo nusakymą ta prasme, kad jis „išreiškiąs gaivalinį, nuolatinį, visuose atskiruose atsitikimuose pažintiną jėgų veikimą", jisai stato sau klausimą: „ar šita iš negyvosios gamtos reiškinių paimtoji įstatymo sąvoka apie įstatymus yra pritaikytina ir į gyvąją?" Ir į šitą klausimą Rümelin'as tuomet davė, berods, su dideliu atsargumu, teigiamą atsakymą. Jisai sakė: „Mes turime tris jėgų rūšis: fizines, organines ir psichines; ir jokios

ketvirtos greta anų stovinčios rūšies negali būti. Socialiniai reiškiniai — tai psichinių dalis. Yra dvi psichinių reiškinių rūši: psichologiniai ir socialiniai".

Šitas paskutines, rodos, Rümelin'as pripažįsta kuone griežtai ūkio mokslo srityje. Kadangi šitas mokslas atvirai ar slaptai išeina iš to prado, jog žmonės iš prigimimo turi palinkimą gamintis kuo gausiau gyvenimui reikalingų dalykų dedant kuo mažiau darbo ir išlaidų", tai jam rodosi, kad „ūkio mokslas visai bus teisus, jeigu jis savo pamatinius pradus apie kainų ir algų keitimąsi, apie varžytynes, pinigų apyvartą, stačiai vadina d ė s n i a i s ar įstatymais; juk jie tikrai atitinka minėtą įstatymo sąvoką, nes anie rodo nuolatines pamatines formas masiniam psichinių jėgų veikimui".

Daugiau abejojimų turi Rümelin'as dėl tariamų statistikos įstatymų — jam nėra visai aišku, ar juos reikia pripažinti socialiniais įstatymais. Šios mintys lyg turėtų jam palengvinti išspręsti tą klausimą: „psichologija tyrinėja tipingų asmenų sielos jėgas, kaipo veislės žymes; o socialiniai mokslai nagrinėja tas jėgas j ų m a s i n i a m e v e i k i m e, ypatingai paisydama tų efektų, atmainų, keitimosi, kurie ištinka dėliai paties masinio veikimo momento. Šitaip žiūrint, socialinis įstatymas turėtų išreikšti elementinę pamatinę masinio psichinių jėgų veikimo formą".

Statistikos įstatymai, kaip jam rodosi, neviskuo atitinka šitas socialinio įstatymo žymes. Savo nuomonei pastiprinti jisai turįs svarbių davinių. Ne visa tai, ką statistikai pavadino įstatymu, galįs pripažinti „socialiniu įstatymu", ir čionai jisai yra teisus. Kai kuriose statistikų pažiūrose (ypač Quéletet's) jisai mato svarbias tiesas, susipynusias į vieną didelę stangią pynę su mažesniais ar stambesniais paklydimais, ir čionai mes taip pat jam pritarsime.

Nepatenkintas, jis baigia savo „Paieškojimus socialinių įstatymų". „Laimikis buvo nedidelis", taria jisai, bet dėl to nereikia daryti priekaištų „socialinių mokslų šakai". „Jauniausieji mokslai", taip Rümelin'as ramina sociologus, „yra visuomet kuo sunkiausi, nes jie svarsto klausimus, kurių pirmiau arba visai nepalietė arba negalėjo prie jų prieiti". Bet prideda, kad jisai tikisis labai daug sulaukti ateityj iš statistikos ir mokslinės jos reikšmės, kurios įgys toliau varomas ir vis labiau besiplėtojąs metodinis faktų tyrinėjimas". Trumpai sakant, jis nenustoja

vilties, kad vis dėl to gal pavyksią susekti ir ištraukti dienos švieson tikruosius socialinius įstatymus — bet anaiptol neslepia abejojimų, kurių jis turėjo šituo atžvilgiu. Tai buvo 1868 m.

Dešimčiai metų praslinkus, 1878 m., Rümelin'as vėl pasakė kalbą apie „istorijos įstatymus“. Čionai jis duoda mums apyskaitą iš to, ką jisai per tą laiką yra pastebėjęs ir pergalvojęs tuo klausimu, ir praneša mums, ar išsipildė tos viltys dėl „socialinių įstatymų“, kurias jis turėjo prieš dešimt metų.

Ir šičia jis apsivylė. Virtęs dešimtim metų senesniu, mokslininkas nesislėpdamas atvirai išpasakoja savo apsivylimą: prieš dešimt metų jisai taręs, jog turįs vilties, bet pridėjęs, kad yra ir rimtų abejojimų. Dabar viltys išdulkėjo, o paskutiniai atpenč, kaip jisai dabar yra giliai įsitikinęs, pasirodė visai teisingi.

„Aš buvau tos nuomonės“, kuone liūdnai pasakoja mums apie tai Rümelin'as, „kad tokie įstatymai (socialiniai) turi būti, ir gal būti statistika kaip tik turi daug priemonių, jiems susekti. Ir ašai per metų metus stengiaus tokius įstatymus surasti ir ieškojau jų ne tik statistikoj bei visuomenės moksle, bet ir pas istorikus bei filosofus. Aš užtikdavau daugybę vienodumų, įvairius labai didelės reikšmės pritirtų teisybių dėsnius, priežastinius reiškinių ryšius, betgi niekur neradau tokio dėsnio, kuris atatiktų anai mano nustatytai įstatymo formulai, kuris reikštų pastovią ir nekintamą pamatinę formą masiniam psichinių jėgų veikimui“. Ir dabar Rümelin'as stengiasi išaiškinti priežastį, kodėl jam nepavyko surasti socialinio įstatymo, ir jisai „linksta“ prie nuomonės, „kad uždavinys nebuvo teisingai pastatytas ir kad apskritai negalima surasti, ko jisai ieškojęs“. Ir norėdamas šito negalėjimo gilesnę priežastį surasti, socialinius įstatymus jisai mato tame, kad „fiziniai ir psichiniai reiškiniai taip skiriasi nuo kits kito, jog jų negalima ir lyginti“, kad „tarp materialinės būklės ir judėjimo erdvėje iš vienos pusės, jautimo, mąstymo ir valios iš kitos pusės tebėra nepripildoma bedugnė, per kurią dar iki šiol nepertiestas tiltas“, dėl to tai net „būtų keista, jeigu tą pačią įstatymo sąvokos formulą taikintume abiem sritim“. Taigi matome, kad Rümelin'as, jau paamžėjęs, ištiestomis buromis vėl atsidūrė dualizmo jūroje, dėl to tai nėra ko stebėtis, kad jisai, begvildendamas pradinį priešingumą tarp materijos

ir dvasios neranda galimu surasti bent kokį įstatymą dvasios srityje stačiai dėl to, kad šitoj srityje viešpatauja „žmogaus valios laisvė“. Ir dabar šitai senai temai apginti iškyla seni argumentai. „Kas užgina valios laisvę, turi įrodyti, kokie prigimtiniai įstatymai nustato valią ir pašalina laisvę. Determinizmas ir bando tat padaryti, pavyzdžiui, sakydamas mums, būk žmogaus valią nustato prigimtiniu būtinumu stipriausias motyvas. Juk tatai, be abejo, būtų be jokios vertybės tautologija, nes niekas mums neišaiškins, kas gali motyvą padaryti stipriausiu, negu ta pati valia!“

Keista! Kodėl gi išorinės aplinkybės negali padaryti motyvą stipriausiu, ir kaip gi deus ex machina, valia vadinamas, gali pastiprinti motyvą, taigi išorinį momentą? Šitas išorinis motyvas veikia su tąja tam tikra jame esama jėga — kaip geras garvežys, — o ar garvežys yra reikalingas dar valios talkos, kad garo jėga pergalėtų vangumo (inercijos) jėgą? Taip pat žmogus yra nereikalingas šitos tariamosios „valios“ talkos ir pagalbos, kad stipresnįjį savyje motyvą padarytų dar stipresnį. Skirtumas tarp garvežio ir žmogaus yra toks, kad šis turi sąmonę, vadinas, tokį vidujinį pajautimą, kuris, lyg vidujinė akis, mato šituos paslėptus įvykius, suvokia juos, taigi prisižiūri motyvų kovai ir stipresniojo laimėjimui. Tik paprastoji paviršutinė (vulgarinė) mintis painioja šitą sąmonę su laisvąja valia, ji taria, kad nusimanymas, jog pergalėjo stipresnysis motyvas, yra tas pats, ką laisvosios valios sprendimas. Bet visa tai seniai žinomi daiktai, kurie tačiau toli gražu neįtikins dualizmo ir valios laisvės šalininkų, nes nėra taip lengva ir čia nugalėti dvasios vangumą ir dvasios konservatizmą!

Jeigu įsikibus laikytis tos nuomonės, jog yra du pradu, dvasia ir medžiaga, tai tuomet, be abejo, nebus galima tarti, kad yra socialinis įstatymas, kuris veikia į socialinį plėtojimąsi kaip prigimtinis įstatymas. Dėl to tai Rümelin'as, būdamas dualistas yra visai teisus, vadinasi jisai elgiasi visai nuosakiai, atmesdamas bent kokį socialinį įstatymą ir bent kokį „istorijos įstatymą“. Kitas jo kalbos sakinys yra visai logingas: „Aš turiu pasakyti, kad pilna prieštaravimų ir smulkmenose nesuprantama yra ta teorija, kuri vieno žmogaus sielai pripažįsta valios laisvę išmintingo ar neišmintingo apsisprendimo prasme dideliame prigim-

tųjų gabumų plote, o visų žmonių ar atskirų tautų ir laikotarpių būklėse ir istorijose nori surasti griežtą determinaciją ir būtinumą. Psichologinis ir istorinis indeterminizmas pareina nuo kits kito... Jeigu visa visuomenės santykių sudėtis, į kurią aš patekau, nulemia visą mano manymą ir elgimąsi, arba tepalieka man mažiausią asmens savarankiškumo laukelį, tai negali būti ir kalbos nei apie valios laisvę nei atsakomybę. Bet jeigu aš galiu iššaukti iš savęs naują veiksmų eilę, jeigu galiu išplėtoti ir apginti savo nuomones ir įpročius priešingai kitiems, tai tuomet negalima užginčyti ir visuomenei, kad ji turi veikimų laisvę, jos žengimas naujais keliais nuo nieko nepareina, ir būtinumas tepareina nuo bendrų žmogaus veikimo ribų ir neišvengiamos visumos įtakos vienam žmogui".

Daug padeda laikytis su patvara paliktosios dualistinės pažiūros toji klaidinga nuomonė, kad „prigimtinio įstatymo nustatymas ir būtinumas" neigiąs protingąjį elgimąsi ir visokią „sąžinę".

Taigi, pavyzdžiui, tas pats Rümelin'as sako: „Mums duoda tokį sprendimą, kad valia būtinai pareina nuo kiekvieno žmogaus būdo, kuris yra padaras iš vienos pusės paveldėtų ypatybių, auklėjimo ir gyvenimo aplinkybių, ir iš kitos pusės konkrečių paimtojo atsitikimo aplinkybių. Bet jeigu dar pripažintų, jog prie paveldėtų ypatybių pridera ir proto gabumas ir sąžinė ir prisidėjus valiai, jai padedant, jie gali savaip veikti, tai tuomet dar būtų galima priimti tokį atsakymą, bet tuomet būtų tai bergždžias ginčas tuščiais žodžiais kalbėti apie prigimtinio įstatymo nustatymą, apie valios būtinumą". Tarytum išmintis ir palinkimai negalėtų būti ir tikrai nebūtų prigimtiniais įstatymais besiplėtojančių įvykių padaras! Tarytum visai nebūtų galima kalbėti apie išminties noro ir valios plėtojimąsi, einant prigimtiniais įstatymais (tai reiškia motyvų iškeltąjį ir pagamintąjį norą!).

Ir eidamas tokiais klaidingais keliais Rümelin'as (vis kaipo tikriausias nuosakios dualistinės pasauležiūros atstovas) prieina prie dėsnio, kurį jisai tariasi „esąs įrodęs", kad psichologinis įstatymas yra visai kitos p r i g i m t i e s ir pavidalo, negu fizinis, ir dėl to negali patekti į bendrą su juo formulą".

Kaip jau buvo pasakyta, visa tai yra visai l o g i n g a — tik premisos apie valios laisvę ir apsisprendimą yra klaidingos.

Berods, Rümelin'as buvo teisus (ir tatai gali jį pateisinti) sakydamas, kad dar niekas jam nėra į r o d ę s, jog vienas žmogus visame pareina nuo visuomenės; su tuo mes turime sutikti. „Aš negaliu įsitikinti, kad visas tyrinėjimas apie santykį tarp vieno asmens ir visuomenės būtų bent žingsnį pirmyn pažengęs toliau negu sąvoka, jog yra vidujinis ir savitarpinis kits kitą veikimas, kuriame esti visi, berods, įvairiausiais laipsniais, būdami drauge ir duodančiais ir imančiais, patys veikdami ir pasiduodami įtakai! Bet šitas ikišiol nepristatymas įtikinančio į r o d y m o nė kiek nekeičia to fakto, kad v a l i a n e l a i s v a, ir veikiau filosofo - galvočiaus darbas, nelaukiant, kol kiti pristatys įrodymą, pačiam pasiimti klausimą, pačiam išžiūrėti, kaip yra iš tikrųjų[1].

Jeigu Rümelin'as būtų tai padaręs be prietaro (kur jam, berods, daug kliudė jo dualizmas), tai gal jisai būtų pametęs savo klaidingą įsitikinimą apie valios laisvę, ir kartu su tuo būtų palydėjęs visas iš to padarytąsias neteisingas išvadas, — tai ir nebūtų ilgos kalbos kalbėjęs apie tai, kaip genialiai žmonės d a r o pasaulio istoriją, — tokios kalbos, kuri devynioliktojo amžiaus pabaigoj neprivalytų sakyti vokiečių universitete p a s a u l i n i s profesorius! Mes sakome „pasaulinis", nes Rümelin'o užimtasis punktas yra stačiai teologinis, ir jisai savo esme visuomet ir visur atitikdavo bent kokią teologijos sistemą.

Dvasios ir medžiagos dualizmas yra visų religijų pamatas, o jos yra masių sąjausos reikmenos; laisvė ir apsisprendimas, kaipo būtina dualizmo išvada, neišvengiama sudedamoji kiekvienos religinės sistemos dalis. Dėl to tai čionai mes visai neturime noro griauti dualizmą, juoba, kad dabartinė filosofija ir gamtos mokslai atleido mus nuo darbo pamatuoti monizmą. Šisai yra toks tikras ir teisingas, kaip anas yra reikalingas daugumos žmonių sąjausai. Šitai „daugumai" mes ir nerašome; gali jie pasilikti mūsų knygos neskaitę. Mes kreipiamės į monizmo šalininkus ir statome savo uždaviniu išplėtoti jo išvadas socialinėj srityj, — tas kaip

[1] Apie tai, kaip grupė per socialinę sugestiją veikia asmenį, žiūr. mano „Soziologische Staatsidee" 2 spaud. 1902 m. p. 203.

tik ir turi būti vieninteliu ir išimtinu sociologijos uždaviniu.

Nuo to laiko Gustovas Ratzenhofer'is savo „Pozitingoj ėtikoj" (1901) užtektinai yra įrodęs, kad „prigimtinio įstatymo nustatymas" ir „būtinumas" visai gerai suderinami su morale ir dora ir anaiptol neatmeta sąžinės, ko taip bijojo Rümelin'as. Rimti Ratzenhofer'io išvedžiojimai (ten pat p. 121), galima sakyti, galutinai pašalino „moralines" ir „etikines" dualistų abejones dėl monizmo ir socialinių įstatymų.

II.

Visuotini įstatymai.

§ 1.

Monizmas ir socialiniai reiškiniai.

Nesugriaunamieji dabartinių gamtos mokslų įrodymai tos teisybės, kad ir „žmogaus dvasia" klauso ir veikia fiziniais įstatymais, kad kylą vieno žmogaus dvasiniai reiškiniai yra tik materijos padaras, ir kaipo tokie yra pagaminti tik fiziniams įstatymams veikiant, tai šitie įrodymai dar ir paskutiniais laikais nepajėgė įtikinti abejojančių, kad nekintamieji prigimtiniai įstatai viešpatauja ir socialinių reiškinių srityje. Nes vis dar žmogaus laisvės šmėkla, klaidindama ir drumsdama mintį, tebestovi tarp „dvasinių" reiškinių, medžiagos įstatymų nustatomų, ir socialinio pasaulio, kurį būk valdant ir tvarkant savo nuožiūra socialinius santikius. Juk monizmas tesitenkino savo įrodymuose ir išvedžiojimuose dvasinių reiškinių sritimi siauresne to žodžio prasme. Čionai monistinis gamtos mokslas yra įrodęs, kad iš vienos pusės fiziniai įstatymai visiškai viešpatauja, o iš kitos pusės negali būti kitų veiksnių (faktorių). O socialinių reiškinių srityje monizmui dar teks laimėti ir įsivyrauti. Dualizmas, nugalėtas grynai dvasinių reiškinių srityje, pasitraukė į socialinių reiškinių lauką ir dar laikosi tenai savo galinguose apkasuose. Bet kol priešas nėra išstumtas ir iš šitos vietos, monizmo triumfas nėra pilnas. Tarp kitko ir šitas mūsų dar spręstinas uždavinys būtinai reikalauja, kad mes padalintume ir atskirtume nuo kits kito dvasinius ir socialinius reiškinius. Nes, sekant senąja taktikos taisykle, reikia suskal-

dyti priešo kariuomenę, kad sumuštum skyrium suskaldytus būrius. Dabar branduolinis monizmo klausimas socialinėj srityje, nuo kurio teigiamo išsprendimo pareina jo buitis, yra šitas: ar yra tokie visuotini įstatymai, kurie veiktų ne tik fizinių bei dvasinių, bet ir socialinių reiškinių srityje. Jeigu tokie įstatymai yra, tai monistų teorija yra teisinga ir pamatuota; jeigu gi tokių įstatymų negalima surasti, tuomet monizmas yra tokia pat neįrodyta ipotezė, kaip ir dualizmas.

§ 2.

Klaidingi apibendrinimai.

Klausimas, ar yra tokie visuotini įstatymai, kurie veiktų lygiai taip fizinėj bei dvasinėj taip socialinėj srityje — šitas klausimas, kuris tiek daug sykių bandyta išspręsti, teigiamai jį išsprendus sutinka dar ir dabar, kaip jau esame matę, griežtą pasipriešinimą.

Berods, šituo yra kalti patys pirmieji monizmo gynėjai socialinių reiškinių srityje.

Nes jie dideliu karštumu, bet menku įrodymu tikėjo, kad reikia perkelti į socialinių reiškinių sritį tuos įstatymus, kurie buvo susekti fizinių reiškinių srityje, būtent: pritraukimo ir atstūmimo, sunkumo ir panašius. Kiti vėl tarė, kad socialiniuose junginiuose galima rasti kūrinių, panašių į gyvulių organizmus, ir todėl sakė, kad visi aniems tinkantieji įstatymai veikią ir viešpataują socialinėje srityje. Beje, kitoje vietoje esame nurodę, kad šitokie tarimai yra netinkami ir neteisingi, tik paskui tat smulkiau išdėstysime. Bet šitos paklaidos smulkmenose anaiptol negriauna teisingos pamatinės minties, kad iš tikrųjų esą visuotinieji įstatymai, kurie lygiai veikią fizinėj, dvasinėj ir socialinėj srityj. Nuo jų pažinimo pareina sociologijos, kaipo mokslo, buitis; tik įrodžius jų buvimą ir reikšmę galima duoti pamatą sociologijai, kaipo mokslui.

Į keletą iš jų mes čia ir nurodysime.

Bet kol tat padarysime, turime iš pradžių atsakyti į klausimą, ar galima apskritai pripažinti, kad tokie įvairiausi reiškiniai, kaip fiziniai, dvasiniai ir socialiniai, turėtų bendrų visuotinių įstatymų?

Žinoma, į tą klausimą atsakant nereikia pergiliai įsileisti į specialines ir antraeiles smulkmenas, nes ten, kur prasideda

savotiškos kokios rūšies ypatybės, tenai baigiasi bendrumas. Taigi kur prasideda fizinė gamta, ten baigiasi bendrumas įstatymų, veikiančių dvasinei ir socialinei sritims.

Žinoma, turime būti pasiryžę išgirsti tą užmetimą, kad šituos visuotinius įstatymus imam iš tokios tolimos abstrakcijos apyrubės, kur visas ypatingumas nyksta grynos buities sąvokoje. Šitas priekaištas nėra rimtas, nes mes ieškosime šitų visuotinių įstatymų ne toj aukščiausioj buities sąvokos apyrubėje, kur lengva būtų juos surasti, bet jie tuomet būtų be reikšmės. Veikiau pasistengsime surasti juos apyrubėj, esančioj arti prie šitų trijų sričių ypatingumų, būtent: buities modalumų sferoj, ir jeigu tat mums pavyktų, laikysime mūsų uždavinį atliktu. Nes ieškojimą šitų įstatymų žemiausioj sferoj vienos iš šitų sričių, būtent: fizinių reiškinių srityje, laikome didžiausiu mūsų pirmtakūnų paklydimu, į kurį mes neprivalome vėl įpulti. Mes taip pat negalime, kaip tat darė mūsų pirmtakūnai, stengtis subendrinti organinius gyvenimo įstatymus, kurie tetinka vien organinės gamtos sričiai, ir plėsti juos savotiškų psichinių ir socialinių reiškinių srityje. Bet mes galime ir privalome susekti mūsų visuotinius įstatymus viso esamojo buities modalumo formoje ir pasitenkinti tuo, jog čionai susektuose įstatymuose turime tuos raktus, kurie, Bastiano pasakymu, „atrakina visas duris".

Dabar pereisime prie pavyzdingo šitų visuotinių įstatymų išskaičiavimo.

§ 3.

Priežastingumo įstatymas.

Kaip fizinių ir dvasinių reiškinių srityje, taip ir socialinėj srityje veikia priežastingumo įstatymas. Kiekvienas socialinis reiškinys yra būtinas aukščiau veikusių socialinių priežasčių padaras. Nė vienas socialinis reiškinys neatsiras taip sau, be priežasties, iš nieko. Užtektino pagrindo dėsnis tinka ir socialinei sričiai. Kiekvienas socialinis reiškinys, ar tai bus iš valstybės, teisės, ar iš ūkio gyvenimo, privalo turėti pakankamą sau pagrindą vienoj ar keliose socialinėse priežastyse. Be to, čionai, kaip fizinėj bei dvasinėj srityje, tarp priežasties ir padarinio turi veikti jėgų lygumo arba bent proporcingumo santykis. Vienas atskiras faktas niekuomet nepagamins socialinio,

nors ta mintis mus ir labai viliotų ir atrodytų teisinga. Vieno asmens darbas niekuomet nesukurs ir nepakeis socialinės būklės; tik viena socialinė būklė tegali pagaminti kitą. Įrodyti kiekvienam atskirame atsitikime priežastis ir ryšius — tai mokslinės istorijos rašytojų uždavinys.

§ 4.

Plėtojimosi įstatymas.

Lygiagrečiai su priežastingumo įstatymu, gal būti, net jo išvada, yra plėtojimosi įstatymas. Kiekvienas socialinis reiškinys yra tiktai momentas, akimirksnio plėtojimosi fazė, kuris eina nuo pradžios iki galui, nors šio labai dažnai dar nematyti. Kiekviena socialinė organizacija, kiekviena valstybė, kiekviena visuomenė, kiekviena teisė, kiekviena ūkio šaka turi plėtotis. Mes galime aiškiai atskirti jų pradžią, jų žydėjimą, net dažnai jau jų irimą ir žlugimą. Žinoma, nereikia šito įstatymo pasireiškimų socialinėj srityje painioti su jo pasireiškimais fizinėj srityje, ir nereikia matyti socialiniuose įvykiuose nei ląstelių, atžalų, stiebelių, vaisių arba net kiaušinių, embrionų, kvėpuojamų, virškinamųjų ir kitų organų; šitokios analogijos atitolina nuo teisybės, aptraukia debesimis mokslo žvilgsnį ir neduoda jokios tikros išvados. Plėtojimosi įstatymo pareiškimas socialinėj srityje yra socialinio pobūdžio ir kiekviename socialiniame šitos srities reiškiny pilnai atitinka ypatingą jos prigimtį.

Jeigu norime pasiekti rimtų mokslo vaisių, tai reikia tiksliai laikytis to dalyko savotiškumo, tai reiškia socialinės šitų reiškinių prigimties, ir neklaidžioti beieškant šito įstatymo veikimo kitose srityse.

§ 5.

Taisyklingo plėtojimosi įstatymas.

Paimta viena plėtojimosi sąvoka dar neapima taisyklingumo sąvokos, tai reiškia tokio plėtojimosi, kur pereinama lygių arba kits kitai panašių fazių eilė. Bet iš tikrųjų esamasis visose trijose reiškinių srityse plėtojimasis yra taisyklingas arba, kitaip sakant, įstatymingas. Šito taisyklingumo įstatymo susekimas socialinėj srityje yra didelis istorinių mokyklų

nuopelnas atskiruose socialiniuose moksluose, kaip antai: teisės moksle, ūkio moksle, net kalbotyroj, kurią mes, sekdami savo aukščiau nustatytuoju socialinių mokslų nusakymu, priskiriame prie socialinių mokslų, nes mes kalbą pripažįstame socialiniu reiškiniu. Šitas plėtojimosi taisyklingumas, kuriuo mes stebimės visoj fizinės gamtos srityje, kuris viešpatauja ir dvasinėje srityje, veikia visur socialinių reiškinių srityje, kaip antai: valstybėje, teisėje, ūkyje ir kalboje.

§ 6.

Periodingumo įstatymas.

Plėtojimosi taisyklingumas visose reiškinių srityse pereina į periodingumą, kuris visur, visame platume, kur tik mes galime įžiūrėti plėtojimosi eigą, atrodo lyg koks buities ratas, atsiranda, stiprėja ir tobulėja ir pagaliau puola ir žlunga. Žinoma, šitos plėtojimosi fazės atrodo kiekvienoj atskiroj reiškinių srityje savaip — organingo pasaulio srityje kyla sultys, stiprėja kūnas, auga organai ir t. t.; dvasios srityje atsiranda mintys, įgyja įtikinimo stiprybės, platinas ir įsivyrauja, o paskui vėl nustoja ir vieno ir kito ir pagaliau atmetama kaipo nereikalinga; pagaliau č i o n a i, socialinėje srityje, atsiranda socialinis santykis mažame maste, plečiasi dideliame plote, palengva įsigyja daugiau pripažinimo, padaro lemiančios įtakos didelėms masėms, paskui jį pakeičia kitoki santykiai, ištirpsta jų tarpe ir žūna visai — trumpai sakant, kiekvienoj šitų trijų sričių periodingumo įstatymas pasireiškia savotiškai, bet visur jis veikia kaip visuotinis įstatymas.

§ 7.

Sudėtingumo įstatymas.

Kaip fizinėj gamtoj mes nerandame paprastų medžiagų, o tik sudėtas iš kelių, lygiai kaip dvasinėj srity užtinkame tik junginius (mūsų įsivaizdavimai ir mintys, mūsų dvasinės jėgos yra tokiais junginiais), taip ir socialiniai reiškiniai, kurie yra aplink mus, tėra junginiai, tai reiškia kūriniai, kurie pasidaro iš sudedamųjų dalių ir yra kilę iš paprastesnių gaivalų. Kiekviena valstybė, kiekviena tauta, kiekviena giminė yra sudėtinė,

be to, įvairiausiais atžvilgiais. Kiekviena teisė, kiekvienas teisinis dėsnis yra susidaręs iš paprastesnių gaivalų, susidėjęs iš pažiūrų, įsivaizdavimų, idėjų ir pradų; kiekvienas visuomenės ūkis yra sudėjimas stovių, veiksmų, santykių; kiekviena kalba yra begalinis daugybės įvairių kalbos gaivalų susipynimas.

Esant šitam visur esamam sudėtingumui pasidaro galimu daryti analizę, kuri fizinių reiškinių srityje padėjo surasti pradinius gaivalus (elementus), dvasinių reiškinių srityje susekti paprastąsias (elementines) sąvokas ir paprasčiausias dvasines funkcijas, socialinėj srityje kuo paprasčiausius socialinius padarus, taigi nuo valstybės ir tautos eiti prie pirmykštės ordos, nuo išplėtoto teisės instituto prie prasidedančių faktinių santykių, nuo labiausiai susipynusio visuomenės ūkio — prie paprasčiausio materialinių reikmenų patenkinimo, nuo aukščiausiai žydinčios raštijos prie paprasčiausio minties garsais ir judėjimais išreiškimo.

§ 8.

Kitarūšio į kits kitą veikimas.

Visuose fizinio, dvasinio ir socialinio pasaulio reiškiniuose iš jų sudėtingumo išeina kitarūšių gaivalų kits kitą veikimas. Pasireikšdamas atskiruose srityse begaline įvairybe tasai veikimas visur yra pirmas ir svarbiausias visokio plėtojimosi akstinas. Berods, jau seniai nujautė, kokios reikšmės yra šita jėga socialinei pažangai, bet klaidingai jos ieškojo reakcijose, kurios yra tarp žmogaus ir žmogaus (invidualizmas ir atomizmas) ir vadindavo ją tai meilė bei neapykanta, tai visuomeniniu patraukimu ar atstūmimu, kuris veda prie savitarpio karo (bellum omnium contra omnes). Šito supratimo klaidingumas, žiūrint mūsų akimis, yra aiškus. Tarp žmogaus ir žmogaus negalima susekti jokių nuolatinių, visur ir visuomet tinkamų savitarpio reiškinių, nes to, kas yra tarp žmogaus ir žmogaus vienos grupės, nėra tarp kitos grupės žmogaus ir žmogaus. Čia gali būti meilė ir visuomeninis patraukimas, tenai gi neapykanta ir kovos troškimas. Dėl to tai ir atsitinka, kad pareinant nuo to, į ką kreipė savo dėmesį vienas-kitas filosofas — ar į vienos grupės vidaus gyvenimą, ar į kelių grupių savitarpio santykius į kits kitą, jie pripažindavo tai vieną, tai kitą santykį norminiu ir esminiu. Bet nei vienas šitų tvirtinimų

nebuvo teisingas, nes nei vienas nebuvo visuotinis. Jeigu norime esamą socialiniuose reiškiniuose kits kitą veikimo jėgą pastatyti kaipo visuotinį visuomet ir visur veikiantį įstatymą, tai reikia laikyti kitarūšiais ne atskirus asmenis, bet atskiras socialines grupes, ir tik tuomet tebus galima surasti visuotinę formulą išreikšti kitarūšių gaivalų kits kitą veikimui. Nes šitie kitarūšiai gaivalai, atskiros grupės, veikia kits kitą, ir tasai veikimas savo esme yra visur ir visuomet tas pats, kyla iš tokio paties reikalo, seka tuo pačiu įstatymu, nors jisai pasireiškia įvairiausiose formose, atsižvelgiant į atskirą grupių sudėtį, į laiką ir aplinkybes.

Norint mums šitą kitarūšių gaivalų kits kito veikimą susekti, duoti tikslią visuotinę formulę, aiškesnį nusakymą, tai gresia pavojus susipainioti tuščiose analogijose ir klaidingai suvisuotinti kokią vieną, tik specialei reiškinių sričiai tinkamą formulą.

Pavyzdžiui, kalbant apie kitarūšių gaivalų sučiulpimo sistemą, gal kartais atsitikti, kad kai kurioj psichinėj srityje gal būt bus tinkamas visuotinasis įstatymas apie kits kitą veikimą, dar negalima sakyti, kad jis tinka ir socialinėj srityje, kur tegalėjo turėti reikšmės kaipo analogija. Iš kitos pusės šito įstatymo kits kitą veikimo pasireiškimą fizinėj, būtent neorganinėj ir augalinėj srityje, vadina kaipo kovą dėl būvio, bet tai vėl yra paimtas vaizdas atsižvelgiant į gyvulių socialinę sritį, be to, netinkamas fizinei sričiai.

Taigi, jeigu mes norime pasilikti prie visuotinių įstatymų, tinkamų visoms reiškinių sritims, tai turime pasitenkinti vienu pasakymu, kad kitarūšiai veikia kits kitą, o kaip šitas visuotinis įstatymas pasirodo kiekvienoj atskiroj reiškinių srityje, tat smulkiau nustatyti reikia palikti atskirai jai atitinkamai formulai.

§ 9.

Visuotinis tikslingumas.

Dar vieną dalyką aš galėčiau pasakyti, kalbėdamas apie visuotinį kitarūšio kits kitą veikimą, būtent apie tikslingumą — betgi tiktai tam tikra savotiška prasme.

Visuotinis kitarūšio kits kitą veikimas visur pagamina sąlygas, kurios atitinkamiems reiškiniams leidžia ir toliau plėtotis; tai atsižvelgiant į šitą prigimtinę pažangą visose reiškinių srityse galioja tikslingo kits kitą veikimo įstatymas.

Fizinėj srity gamtos mokslai yra įrodę, jog visur yra šitas prigimtinio kits kitą veikimo tikslingumas; botanikas žino, „kam" reikalingi yra augalų lapai; zoologas žino, „kam" yra tam tikri paukščių kvėpavimo organai ir apskritai įvairūs gyvulių organai; ir dvasinėj srity pripažinta prigimtinio plėtojimosi tikslingumas. O socialinėje srity daugelis jį užginčija; juo karščiau vieni jį gina (konservatoriai, mančesteriniai, optimistai), juo pikčiau jį puola kiti (revoliucionėriai, socialistai, pesimistai ir t.t.). Nors yra daug prieštaravimų, betgi viename punkte visi sutinka, kad kiekvienas socialinis kūrinys, kiekvienas socialinis padaras tarnauja tam tikram tikslui. Galima ginčytis dėl šito tikslingumo dorinės reikšmės ir vertybės, bet visuotinio tikslingumo įstatymas turi tik tą prasmę, kad visose reiškinių srityse niekas neįvyksta nei atsiranda be tikslo. Ir kadangi socialinėje srityje nieko neatsiranda be tikslo, tai ir čionai galima kalbėti apie esamąjį visuose socialiniuose reiškiniuose išmintingumą.

§ 10.

Jėgų tolygumas.

Visų kitarūšių gaivalų sudėties kits kitą veikimas įvyksta dėl to, kad veikia žinomos ar tuose gaivaluose esamos ar iš jų susidūrimo atsirandančios jėgos. Šitos jėgos pasilieka tos pačios kiekvienoj įvairių reiškinių srityj ir visais laikais. Šita mes vadiname jėgų tolygumu. Kaip jėgos, veikusios fizinėj srityje, nuo pat pradžios buvo tos pačios, kaip ir dabar ten tebeveikiančios — tas pats yra ir dvasinėj bei socialinėje srityje. Mintis, jausmas, valia veikė žmoguje nuo pradžių tuo pat būdu ir nustatinėjo jo elgimąsi — ir tokiomis yra socialinėje srityje veikiančios jėgos,—tai reiškia anos aktingos priežastys, apie kurių buvimą mes galime spręsti iš įvykstančių pasekų, nuo pat pradžių buvo tos pačios. Taigi jėgų tolygumas yra visuotinis įstatymas, kurį mes užtinkame visose reiškinių srityse.

§ 11.

Procesų tolygumas.[1]

Būtina ano įstatymo išvada yra amžinas procesų tolygumas visose reiškinių srityse. Fizinėje srityje yra tai seniai pripažinta. Niekas neabejoja dėl to, kad esamoji saulės spindulių šilumos jėga, veikusi per amžių amžius drėgną žemę, gamindavo ir gamins vis tuos pačius augimo procesus, kaip šiandien ir visuomet, arba kad jūros bangos, kurios susikulia į uolinius krantus, nuo seniai veikė taip pat, kaip šiandien. Ir taip pat grynai dvasinėj srityje ir visose žemės juostose pagamindavo tuos pačius dvasinius procesus. Visur ir visuomet žmonės mano, jaučia ir kūria; net matomieji šitų dvasinių procesų padarai visur buvo ir visuomet bus tie patys, tik skirdamiesi nuo kits kito forma pagal laiką ir aplinkybes. Kamčedalas dainuoja savo dainą, taip pat, kaip ir prancūzas; prieš tūkstančius metų kinų filosofas taip pat galvojo, kaip ir Karaliaučiaus galvočius (Kantas); piramidų architektas taip pat kūrė savo meno planus, kaip ir dabartiniai Europos architektai. Taigi amžinas esminis procesų tolygumas dvasinėje srityje yra aiškus. Daug mažiau nuvokiamas procesų tolygumas socialinėje srityje, nors jisai ir čia yra toks pat. Menkas šito įstatymo pažinimas atsirado dėl to, kad tikrai nežinojo sudedamųjų socialinių reiškinių gaivalų; kad jų ieškojo atskiruose asmenyse (individuose), o ne prigimtinėse socialinėse grupėse, ir dėl to negalėjo surasti jėgų tolygumo, veikiančiųjų socialinėje srityje. Bet jeigu tik pripažinsime, kad socialinių reiškinių gaivalu yra socialinė grupė, tai turėsime prieiti prie to įsitikinimo, jog ir socialiniai procesai per amžius buvo tolygūs. Visuomet ir visur visokia teisė atsiranda tuo pačiu būdu; tas pats bus su valstybe, kalba, religija ir t.t., ir ūkiniai procesai, tų pačių jėgų valdomi, nuo amžių visur buvo ir yra tie patys, tik įvairiuoja savo forma pagal laiką ir aplinkybes.

§ 12.

Lygiagretumo (paralelizmo) įstatymas.

Visose reiškinių srityse mes randame išmėtytas po visas platybes panašių reiškinių, nežinodami pirmosios priežasties

[1] Sulyg. „Rassenkampf", 172.

šitam panašumui. Fizinėj srityje tokiais atsitikimais tiesiog sakoma, kad veikiančiosios jėgos yra tolygios, bet jau dvasinėje srityje linksta tat išaiškinti tam tikrų padarinių sutapimu, o socialinėje srityje daugiausia tat aiškinama giminyste ir istoriniais santykiais. Iš tikrųjų gi šitų lygiagretumų pagrinde visose reiškinių srityse glūdi kažin kas pirmykščio, kurį mes, nežinodami jo tikrai ir tiksliai, tuo tarpu galime privesti prie įstatymo lygiagretumo. Priėmę šitą formulą, mes apsisaugojame nuo žinomai neteisingų ir klaidingų aiškinimų[1].

Fizinėje srityje, užtikdami visur daugybę ir gausybę lygagretumų, be niekur nieko sakome, jog veikiančios jėgos ir gamtos įvykiai yra vienodos rūšies; o dvasinėje ir socialinėje srityje bijome ir vengiame kiek galint ilgiau tokio aiškinimo. Šio priežastis iš dalies glūdi išsiplatinusioj ir patogioj monogenizmo teorijoj, kuri labai lengvai tat išaiškina visų kilimu iš Adomo ir Ievos. O ko šitas aiškinimas, kaipo per menkas, nepatenkina, tam belieka suvesti esamuosius dvasinėje ir socialinėje srityje lygagretumus, taip pat ir čia gausingus, kaip ir fizinėje, prie vieno visuotinio, visas reiškinių sritis apimančio lygiagretumo įstatymo.

Šitų visuotinių, visas reiškinių sritis apimančių, visur veikiančių įstatymų buvimas yra galingiausias ir tiksliausias prado vienumo įrodymas, kuriuo apskritai laikosi reiškinių pasaulis, yra svarbiausias monizmo ramstis, rimčiausias dualizmo sugriovėjas. Išžiūrėjus šituos įstatymus aiškiai matyti, jog negalima suvesti reiškinių pasaulio prie dviejų pradų: medžiagos (materijos) ir dvasios. Nes šitie įstatymai aiškiai įrodo, jog būtybės modalumai visų reiškinių grupėse yra tie patys ir dėl to turi būti suvesti prie vieno vienintėlio prado. Ar pavadinsi tai gamta, Dievu ar didžiu nepažįstamu, pasaulį varančiu Pradu —

---

[1] „Remiantis psichologinės etnologijos aksiomomis, užtikus vienodus reiškinius, iš pradžių reikia turėti galvoje visuotinius paprastuosius gaivalinius įstatymus ir tik neišgalėjus po visų bandymų su jais surasti išaiškinimą, imtis istorinių santykių, kiek tat yra pateisinta. Šitame punkte kasdieną auganti įrodomoji etnologinių paralelių medžiaga bus suminkštinus ir pertikrinus net didžiausius užsispyrėlius, nes, kadangi šita paralelių pažintis, berods, jau pridera prie iš anksto žinomų dalykų, niekas negali nepamatyti, jei bent visai akli, kol jiems nenuims kataraktos“. Bastian, Vorgeschichte der Ethnologie, p. 91.

jis pasilieka tas pats. Vis dėlto yra tai vienas pradas, į kurį mums rodo visuotini tolygūs pasaulio reiškinių įstatymai, mes vis dėlto nujaučiame, kad tas pradas visagalis, visur esantis, tegul bus dar ir visažinąs, bet jo esmės mes nepajėgiame pažinti. Tik iš šitų visuotinių įstatymų pažinties, o dar labiau iš jų veikimo ir viešpatavimo visose reiškinių srityse įrodymų tegalime padaryti vieną išvadą, — kad šitas vienas pradas, galima sakyti, varo nuosakią, visur ir visuomet pasiliekančią sau lygią politiką, kad jisai visur ir visuomet apsireiškia visose reiškinių srityse tuo pačiu būdu, tuo pačiu pamatiniu tonu. Bet šita būtinoji išvada turi mokslui begalinės reikšmės. Ratzenhofer'is vadina šį pastarąjį pradą prajėga.

III.

Sociologijos sąvoka, uždaviniai, plotas ir svarba.

§ 1.

Visuotinių įstatymų pritaikymas sociologijai.

Nėra reikalo mums nė sakyti, kad mūsų aukščiau nurodytųjų visuotinių įstatymų negalima pažinti á priori. Visai priešingai: jie išreiškia santykius, kuriuos mes susekame nuodugniai apsvarstę ir išžiūrėję visų trijų sričių reiškinius. Šitas induktines žinias, kurias mes įgyjame po ilgo dvasios darbo tik dėliai didaktikos žvilgsnių dėstome iš pradžių. Teisybė, mes tuo apverčiame aukštynlinkui paprastą pažinties eilę, tačiau tat darome tam tikslui, kad, darydami savo išvedžiojimus, lengviau galėtume įrodyti anų visuotinių įstatymų pritaikomumą. Šitoksai iš anksto pasakymas tyrinėjimo išvadų tėra didaktikos taktika.

Šitie visuotini įstatymai, žinoma, veikia visose trijose reiškinių srityse, bet kiekvienoj iš jų jie sudaro tam tikrą ir tinkamą šitų atskirų reiškinių prigimčiai formą. Būtų galima kalbėti apie šitų visuotinių įstatymų „specifinę energiją", kuri kiekvienoj atskiroj reiškinių srityje išverčia juos į šitos atitinkamos srities kalbą. Paaiškinsime savo mintį vienu pavyzdžiu. Tikslingas plėtojimasis yra visuotinis įstatymas. Bet augalų gyvenimo srityje jisai pasireiškia atskirų organų sudėjimo ir augimo būdu ir

forma ir leidžia botanikui nustatyti ištisą eilę specialinių įstatymų augalams augti, kurie visi kyla iš visuotinio įstatymo plėtojimosi tikslingumo.

Socialinėj srityje visuotinis tikslingo plėtojimosi įstatymas pasirodys ta forma, kad, pavyzdžiui, kuri orda išeidama grobti išsirinks vadą, kuris jai vadovaus kare ir t.t. Šitas visuotinio įstatymo pasireiškimas kiekvienoje specialinėje srityje, tik tos srities reiškiniams tinkamoje formoje leidžia sociologams kalbėti apie specialius socialinius įstatymus, kurie tėra tik specialus pritaikymas visuotinių įstatymų socialinių reiškinių ypatingai prigimčiai ir ypatingoms jų sąlygoms. Žinoma, tokių socialinių įstatymų bus daugiau, negu anų visuotinių, nes kiekvienas iš šių paskutiniųjų dėl socialinių reiškinių santykių ir reikalavimų įvairumo, taip sakant, skaidosi ir specialinas į daugybę specialių socialinių įstatymų.

Taigi sociologijos uždavinys yra parodyti, kad anie visuotiniai įstatymai tinka socialiniams reiškiniams, taip pat parodyti, kokius specialius socialinius santykius ir formas pagamina anie visuotiniai įstatymai socialinėje srityje ir kokie ypatingi *socialiniai įstatymai* ir formos socialinei sričiai kyla iš anų visuotinių įstatymų.

§ 2.

Socialiniai reiškiniai.

Nužengę į šitą specialią socialinių reiškinių sritį, mes turime pirma pasiaiškinti sau šitų reiškinių esmę ir sąvoką, paskui atskirti jos sritį nuo visų kitų reiškinių sričių, toliau pasistengti padaryti jai bendrą apžvalgą, pagaliau pažinti joje svarbiausias reiškinių grupes. Prie šito mes tuoj susidursime su tais specialiais mokslais, kurie verčiasi atskiromis šitų reiškinių grupėmis ir kuriuos turime teisę pažymėti bendru vardu — „socialinių mokslų“ vardu.

Socialiniu reiškiniu mes suprantame santykius, kurie įvyksta iš bendro žmonių grupių ir susibūrimų veikimo. Šie pastarieji sudaro anuose santykiuose, jų pagamintuose, socialinius *gaivalus* (elementus); pirmiausiais ir paprasčiausiais socialiniais gaivalais mes turime laikyti pirmykščias žmonių ordas, kurių, mūsų nuomone, kitoj vietoj pamatuota[1], senovės laikais, turėjo būti didelės daugybės.

---

[1] Rassenkampf, I leid. p. 36 ir kiti.

Visi vėlesnieji padarai ir sunarstymai iš šitų paprasčiausių socialinių gaivalų į didesnes bendroves, padermes, gimines, tautas, valstybes ir nacijas — vis tai yra socialiniai reiškiniai. Be socialinių santykių, esančių tarp socialinių gaivalų ir iš jų sudarytųjų susibūrimų, dėliai jų veikimo drauge ir dėliai jų įtakos atskiro asmens dvasiai, dar atsiranda sociališkai psichiniai reiškiniai, kaip antai: kalba, paprotys, teisė, religija ir t.t.

Visi šitie reiškiniai įeina į sociologijos sritį; jas visas ji turi išžiūrėti ir ištirti savo žvilgsniu ir įrodyti, kad jos plėtojasi socialiniais įstatymais.

Žinoma, kai kurie iš šitų reiškinių yra visai iš kitų tarpo ir atiteko atskiriems savarankiškiems mokslams tyrinėti: bet tai anaiptol negali kliudyti sociologijai naujai tyrinėti savo sociologiniu atžvilgiu, ypač kad jos visos iki šiol nagrinėtos žiūrint daugiausia vienapusiškai individualio žvilgsnio, o sociologijos uždavinys yra susekti šitų reiškinių socialinę pradžią, socialinį jų atsiradimo būdą ir socialinius jų plėtojimosi įstatymus.

Dėl to tai sociologija turi sociologiniu atžvilgiu ištirti paeiliui visus minėtuosius reiškinius, o ne tiesiog verstis atskirais mokslais, kurių dalyką anie sudaro.

Kadangi visų socialinių reiškinių substratu yra žmonių giminė, tai galima pasakyti, kad ji ar, kitaip sakant, žmonija yra sociologijos tikrasis dalykas, jos mokslinis objektas. Taigi aišku, kad teisingas ar neteisingas prigimtinės žmonijos būtybės supratimas privalo turėti nulemiančios įtakos sociologijos būklei, jos geram ar blogam pasisekimui. Mažiausia apskaitymo klaida, kurią mes padarome suvokdami žmoniją, jos pradžią ir plėtojimąsi, toliau bestatant šitą mokslą, atsilieps dar šimtą ir tūkstantį sykių didesnėmis klaidomis.

§ 3.

Padarytosios klaidos ir priemonės joms išvengti.

Iki šiol socialinis mokslas, suvokdamas žmoniją prigimtiniu atžvilgiu, darė ne mažutę kokią, bet vieną labai didelę klaidą:

visur ir visuomet socialinis tyrinėtojas iki šiol sakydavo, jog žmonija genealogiškai yra viena giminė, net dauguma priimdavo vieną kilimą, o esančius rasių ir tipų įvairumus aiškindavo tuo, kad pirmykštis kamėnas skilo, išsišakojo ir davė atžalas. Šita pamatinė klaida žmonijos suvokime turėjo iškreipti socialinį mokslą iš tikrojo tyrinėjimo kelio, nes tolesniuose tyrinėjimuose negalėjo vadovautis išvadomis, kurios būtų buvusios priėmus pirmykštės rasių daugybės ir įvairybės nusistatymą, nekalbant jau apie tai, kad laikydamasis klaidingos idėjos vienos žmonijos kilimo, mokslas tesulaukdavo daugybės klaidų ir apsirikimų.

Antras paklydimas, kurį darė sociologinis tyrinėjimas ir kuris nuo pirmojo parėjo, net iš jo išėjo, tai mintis, kad visa žmonija ar atskiros tautos socialiniu ir kultūriniu atžvilgiu savaime plėtojasi, dargi taip pat, kaip, pavyzdžiui, plėtojasi augalų ar gyvulių organizmas. Taigi, pavyzdžiui, kalba stačiai, kad žmonės perėjo nuo medžiojimo iki gyvulių augimo, prie žemdirbystės, prie karių gyvenimo ir taip toliau iki pramonijai, ir taria, kad kiekviena socialinė grupė iš esamojo joj evoliucinio akstino, eidama vidujiniu plėtojimosi įstatymu, pareinanti įvairias kultūros stadijas. Bet čionai išleidžia iš akių tą faktą, kad socialinės grupės, kaip ir visi gamtos gyviai ir daiktai, seka esamąjį ten inertijos (vangumo) įstatymu, ir kad jų perėjimas iš vienos socialinės būklės į kitą visuomet pareina nuo lygių pašalinių priežasčių ir įtakų.

Jeigu mes norime išvengti čionai nurodytųjų apsirikimų, tai privalome turėti galvoj ne tik tą, kad socialinės grupės yra kilusios iš daugelio kamėnų, bet ir tai, kad jos plėtojasi daugeriopais būdais greta ir viršum kits kito esančiųjų socialinių grupių, ir tvirtai turime laikytis to pamatinio dėsnio, kad kiekviena socialinė grupė tol pasilieka duotoj būklėj, kol ji, dėl kitos grupės įtakos (ir tokią įtaką mes vadiname grynai socialine) nebus prispirta pereiti iš esamosios į kitą.

Kitais žodžiais sakant, kiekviena atmaina socialinės grupės būklėje turi visuomet turėti pakankamą socialinį pagrindą, o šis pagrindas visuomet yra kitos socialinės grupės įtaka. Istorija ir prityrimas gali šitą įstatymą užtektinai iliustruoti ir įrodyti.

Iš to sociologiniam tyrinėjimo metodui išeina svarbus dėsnis, kad mes, pastebėję bent kokią atmainą socialinės grupės būklėje, tuoj klausiame, kokia kita grupė, veikdama ją iš šalies, šitą padarė, ir toliau, kad ūmus ir įvairiopas plėtojimasis, tai reiškia nuosakus pasikeitimas įvairių socialinių būklių kitomis, tik tenai tėra galimas, kur gali būti ir tikrai yra nuolatinė įvairiopų ir kitarūšių socialinių grupių įtaka kits kitai, o tat esti valstybėje ir valstybių sistemose.

§ 4.

Socialinis procesas.

Tuo būdu mes esame arti priėję prie socialinio vyksnio, socialinio proceso esmės ir sąvokos. Jisai visuomet atsitinka ten, kur susiduria savitarpyje ar įsikiša į kits kito veikimo sritį dvi arba daugiau kitarūšės socialinės grupės. Kol kuri nors vienodą, vienarūšė socialinė grupė nepateks į kitos įtaką ar kol pati negalės daryti įtakos kitai, tol ji tunės susidariusioje gyvuliškoje būklėje. Dėl to tai esti, kad mes užtinkame atskirtose ir atkampiausiose žemės vietelėse ordas, kurios ir šiandien tebėra toj pačioj pirmykštėj padėtyj, kurioj galėjo būti jų protėviai prieš milijoną metų. Čionai mes turime reikalą su paprastu, pirmykščiu socialiniu reiškiniu, arba, tiksliau sakant, su socialiniu gaivalu (elementu), bet anaiptol ne su socialiniu procesu, dėl to ir ne su socialiniu plėtojimusi.

Bet kaip tik kuri nors viena socialinė grupė atitenka kitos įtakai, kai pakliūva į kitos veikimo sritį, tuojau neišvengiamai prasideda tasai prigimtinių jėgų žaislas, nuo kurio pareina socialinis procesas. Bet ypatingai susidūrus savitarpyje dviem kitarūšėm grupėm, visuomet iškyla palinkimas kiekvienos iš jų naudoti kitą, kad pavartotų šitą labiausiai išsiplatinusį žodį, ir tatai visur ir visuomet duoda pirmąją pradžią šitam procesui; bet šita tendencija yra tokia įgimta kiekvienai žmonių grupei, prigimtinė ir nesuvaldoma, jog negalima nė manyti, kad susidūrus su kits kita socialinėm grupėm, nepasirodytų šitas palinkimas, kad visai apseitų be socialinio proceso pasireiškimo.

Ir šito proceso eiga visiškai pareina nuo prigimtųjų „žmogaus“ veislės ypatybių ir nuo siekimų, esamų visose žmonių ordose ir socialiniuose susibūrimuose, siekimų, į kuriuos gali-

ma žiūrėti, kaip į jose veikiamas „jėgas“, ir kadangi šitos ordos, ar susibūrimai skiriasi nuo kits kito tik individualumu, o daugiausia rūšim, tačiau visur pasilieka tos pačios veislės žymės, dėl to savo esme šito proceso būdas yra visur vienodas.

Nežiūrint to visa, dėl begalinio žmonių ordų ir giminių rūšies įvairumo, dėl skirtumų, įvairiausių susipynimų, kurie susidaro iš socialinių kūrinių ir kits kitą veikimo, susibūrimų ir susipynimo su kits kitu, pagaliau dėl laiko ir vietos įtakos, šitas procesas be galo įvairiuoja, turi laiko ir vietos savotiškumų. Ir suieškoti bei surasti visuose šituose įvairiuose socialinio plėtojimosi procesuose ten veikiančius ir vyraujančius socialinius įstatymus, išaiškinti visą šitą raibą socialinio plėtojimosi įvairumą iš paprasčiausių veikiamųjų jėgų; suvesti į vieną rodiklį begalinius ir įvairius socialinio proceso padarus — yra tai didis, anaiptol nelengvas sociologijos uždavinys.

Viena visiems socialiniams įstatymams bendra žymė (berods, ir visiems visuotiniems gamtos įstatymams!) yra ta, kad jie, rodos, išaiškina daiktų tapimą (Werden), bet niekuomet ne pirmą jų atsiradimą, ne jų pirmąją pradžią. Šitą socialinių įstatymų ribotumą reikia turėti galvoje tuo labiau, kad žmogaus dvasia turi vieną palinkimą, labai pavojingą visiems mokslams, būtent: nuolatos stengtis susekti tik pradžią, suprasti tik pirmą tapimą, pirmąją daiktų pradžią, o iš tikrųjų ji su visais žinomais jai gamtos įstatymais, taigi ir su socialiniais, tepajėgia pažinti amžiną tapimą (Werden).

Dėl to tai visi klausimai apie žmonių visuomenės pirmąjį atsiradimą, apie pirmąją jos pradžią pridera ne socialogijai (jeigu jau jie apskritai pridera bent kuriam mokslui). Sociologija pradeda domėtis žmonija nuo to laiko, kai ji — o tat yra įrodyta ir nebeabejotina — susidarė iš begalinio skaičiaus įvairiarūšių socialinių grupių. Klausimas, — kaip ji priėjo iki šitai būklei, nepridera jos sričiai.

Nurodydami, ko galima reikalauti iš sociologijos, mes iš karto tenkinamės esamojo ribomis ir nestatome klausimų apie pirmąją jo pradžią, o ta proga leisime sau nurodyti į tai, kad pripažintieji didžiausi mokslo atradimai ir įgijimai turi reikalą tik su šituo tapimu, o visai ne su atsiradimu. Koperniko at-

radimas liečia pasaulio eigos įstatymus, planetų ratus, visai nekeldamas klausimų apie jų atsiradimą; Harvey'o kraujotakos atradimas domisi procesu, vykstančiu prieš mūsų akis, nė kiek nesirūpindamas žmogaus sukūrimu; ir mes, žinoma, nepadarysime jokios skriaudos tam didžiajam anglų gamtos tyrinėtojui, jeigu ištarsime nuomonę, jog dar amžiams praslinkus, kai jau žmonės seniai bus išsižadėję statyti klausimus apie „žmogaus atsiradimą", jo tyrinėjimai apie tapimo įstatymus, apie „kovą dėl būvio", „prisitaikymą" ir „paveldėjimą" vis dar bus branginami kaipo nemirštamas mokslui nuopelnas.

§ 5.

Socialinių įstatymų svarbumas istorijai rašyti.

Nenorėtume šito skyriaus baigti nenurodę to svarbumo, kurį turi socialinių įtatymų pažinimas specialiai istorijos rašytojams ir politikams.

Kartkartėmis įrodinėta, jog istoriografija galint pakilti iki mokslo aukštumo, jeigu ji atsižiūrės į socialinius įstatymus, jeigu dėstinės plėtojimąsi sekdama prigimtinius įstatymus, bet ta nuomonė vis dar sutinka griežtų pasipriešinimų. Juk mes galėtume, paėmę daugybę be skaičiaus pavyzdžių iš žymiausiųjų istorijos rašytojų veikalų, įrodyti, kaip labai kenkia mokslinei šitų veikalų vertybei socialinių įstatymų nežinojimas. Paprasčiausias paklydimas, kurį mes užtinkame beveik pas visus istorikus, ypač tuos, kurie tyrinėja atskirų tautų istoriją, yra toksai, kad jie pastebėtus reiškinius laiko individiniais, tiktai vienai jų tautai tinkamais, o jeigu būtų susipažinę su socialiniais įstatymais, tai pramoktų matyti šitame atsitikime visuotinio socialinio įstatymo pasireiškimą.

Ar tai dar seniai buvo, kad visos vokiečių istorijos knygos ir istorijos filosofijos veikalai apie Vokietiją, politinį jos susiskaldymą aiškino įgimtais vokiečių tautai individiniais palinkimais? Na, kunigaikštis Bismarkas yra iš pamatų išvaikęs šitą didžiai išgirtąjį vokiečių individinį palinkimą ir dabar bebaigia rauti paskutines šakneles. Jeigu istorikai ir istorijos filosofai nebūtų taip vienašališkai užsidarę savo dalyke ir jei jie būtų pažinę ir atsižiūrėję į įstatymus, kurie valdo visą istorijos

eigą, tai būtų žinoję, kad visur ir visuomet smulkutėlio susiskaldymo periodus pavaduoja visuotinio sutraukimo į krūvą periodai, ir kad šitas plėtojimosi periodingumas yra gamtiškai būtinas visuotinis įstatymas. Jeigu būtų tai turėję galvoje, būtų arčiau priėję prie teisybės, ir jų darbai būtų įgiję mokslo vertybės.

Bet ką jau kalbėti apie kitus, jeigu toksai žymus ir garsus istorikas, kaip Curtius, sako apie graikus: „patraukimas pasipelnyti, giliai įdėtas graikams pačios gamtos, jau anksti paragino juos prie visokeriopo veiklumo".[1]

Ar šitas patraukimas tėra gamtos giliai įdėtas tik „graikams"? O ar nepasižymi šita ypatybe, pavyzdžiui, „semitai", apie kuriuos Curtius pasaskoja, jog graikai „turėjo tautines nekantos prieš juos".[2] Ar gali būti „semituose" „patraukimas uždarbiauti" buvo ne taip „giliai" „įsišaknijęs" arba jis tik mažiau „yra raginęs prie visokeriopo veiklumo"? Arba gal ispanai yra išvykę į Ameriką, anglai ir olandai į Indiją, portugalai į Afriką ne dėl „uždarbio"? Kas gi yra visas šitas tautas „paraginęs" prie jų „visokeriopo veiklumo", jeigu ne „palinkimas uždarbiauti"? Be nėra šitas palinkimas ir jo paragintasis veiklumas visuotiniu socialiniu reiškiniu, kuris remiasi vienu visuotiniu socialiniu įstatymu? Argi nebus tai mokslo paklydimas, jeigu jisai tokius visuotinuosius socialinius reiškinius aiškina ne iš socialinių įstatymų, o išveda juos iš savotiškų ypatybių tų tautų, kur pripuolamai jis užtiko?

Arba paimkim dar vieną pavyzdį iš Curtiaus.

„Graikų pažiūromis, kurie turėjo reikalo kiekvienam didžiam dalykui būtinai susekti jo kūrėją, visai neatsižiūrint į tai, kas anksčiau ar vėliau atsirado, visa valstybės sąranga buvo laikoma Lykurgo įstatymų padaru". Mes klausiame, ar šitokios pažiūros tetinka „graikams"? Ar nedaroma skriaudos teisybei ir mokslui, jeigu visai neatsižiūrima į tą aplinkybę, kad toks pat pastatymas vienų vieno įstatymdavio, kaipo amžiais atsiradusios teisės ir valstybės tvarkos kūrėjo, yra sociališkai psichologinis reiškinys, kurį mes užtinkame visose tautose?

Ir kiek padidėtų istorijos mokslingumas, jeigu istorikuose pabrėkštų įsitikinimas, kad visi tariamieji jų aprašytųjų tau-

---

[1] Griechische Geschichte, I, 123.
[2] ten pat, 44.

tų individiniai savaimingumai tėra visuotinių socialinių ir sociališkai psichinių įstatymų pasireiškimai!

Bet tokio akiračio siaurumo, tokio klaidingo dėstymo pavyzdžių būtų galima duoti daugybę iš geriausių visų laikų ir tautų istorikų.

Bet mes velijame tiksliai ir smulkiai nurodyti bendras šitų klaidų ir apsirikimų priežastis, beaiškinant istorinius reiškinius.

Istorikai tvirtina, „kad istorija, kaip ją nustatinėtų ir klasifikuotų, niekuomet nepavirs grynu gamtos mokslu ar sociologine disciplina, nes prie gamtos jėgų tellurine ir antropologine prasme iš vienos pusės ir prie socialinių masių judėjimo iš kitos pusės abiejų pasaulio ir tautų istorijos veiksnių, prisideda dar trečiasis, vieno asmens jėga, kurios negalima apskaityti ir formuluoti nei gamtos mokslo, nei sociologijos atžvilgiais"...[1] Į tai mes atsakome: tik teeina kalba apie atskirus asmenis, tai tikrai negali istorija eiti nei gamtos mokslo, nei sociologijos keliu; bet reikia dar pridėti, jeigu ji daro savo uždaviniu duoti tokius piešinius, tai ji yra grynas menas, nes jis, skirdamos nuo mokslo, kuris rūpinasi visuotiniu, įstatymingu, schemingu, tyrinėja tik individinį (bet tai, žinoma, gali būti ir tipingu)! Bet dažniausiai istorikas klysta tardamas, kad. bepiešdamas kokią tautos, nacijos, giminės, ar šiaip socialinių grupių veikimą, jis užtinkąs ką nors individinio. Nes po teisybei individiniai yra atskiri asmenys, ir tegu istorikas piešia, kur veda jį meniški jo palinkimai, — bet ten, kur jis pasakoja apie visumas, jų gyvenimą ir veikimus, tenai stengimasis „suindividinti" daugely atsitikimų remiasi klaida, trumpu matymu; čionai istorijos mokslas privalytų (ir dar kaip galėtų!) „įvertinti ir formuluoti gamtos mokslo ir sociologijos atžvilgiu". Nes socialinė grupė, visuma niekuomet nesielgia, vaduodamasi „induvidiniais" motyvais ir atodaira, bet visuomet eidama „gamtos mokslo ir

---

[2] Šitokį priekaištą man padarė austrų istorikas v. Krones, kritikuodamas mano „Rasių kovą", eidamas prieš „istoriją, kaipo gamtos mokslą", aš gi drįstu laikyti priekaištą tipinga šitos rūšies istorikų nuomone, nes tiksliau ir geriau negalima apginti vyraujančio istorijos rašymo uždavinio, kaip buvo padaryta aukščiau minėtaisiais žodžiais.

sociologijos“ įstatymais. Šito fakto žinojimas reikš didelę pažangą istorijoj, ir šitą žinojimą istorija tegalės gauti iš sociologijos.

§ 6.

Sociologijos svarba politikai.

Sociologija turi dar didesnės svarbos ir reikšmės politikai negu istorijai. Nes šiandieną niekas nepriskaito — ir visai teisingai — politikos prie mokslų, o sociologija padaro iš jos pilnateisę mokslo šaką.

Kas šiandien yra politika? Ieškojimas valdžios įgyti. Kiekviena valstybė, kiekviena partija, kiekviena koterija, kiekvienas žmogus stengiasi prieiti prie jos su tomis priemonėmis, kurias turi savo rankose; medžiaginėms priemonėms visuomet padeda, kiek ir kaip gali, logikos įrodymais. Šituos įrodymus ir argumentus vadina politikos teorija. Kur yra jos teisingumo saikas? Nėra nė jokio! Paskui jau, pažiūrėję į gerą kokio darbo klotį, pasako, kad ta politika buvusi teisinga, kuri prie jos atvedus. Bet tai ne mintys, įrodymai, argumentai pagamino gerą klotį, o tik didesnė j ė g a; taigi pagaliau ji ir yra geriausia politika — bent šiandien taip yra.

Sociologija turi duoti visai kitą kryptį politikai, žinoma, politikai kaipo mokslo šakai, o ne kaipo praktikai.

Juk sociologija, sekdama istorijos eigą, turi surasti iš jos socialinius įstatymus, taigi ir politikos gyvenimo plėtojimosi įstatymus. Jeigu šitie nustatytieji įstatymai tikri, tai jie turi pasilikti tokie visokioje dabartinėje ir būsimoje politikos plėtojimosi eigoje; jie turi taip pat valdyti dabarties ir visą ateities politikos plėtojimąsi, kaip tat neabejotinai parodė praeitis. Tai tuomet vieton tuščių politinių kombinacijų ir pilstymo iš tuščio į kiaurą atsiranda blaivas, pasiremiąs pozitingą sociologine pažintim politikos apskaitymas ir a t e i t i e s   p r a r e g ė j i m a s.

Į šituos paskutinius žodžius, be abejojimo, ir, žinoma, ne be pamato — kai kurie nusišypsos iš nepasitikėjimo. Panašūs prižadai jau tiek sykių pasirodė esą tuščios kalbos, jeigu ne akių monijimas, dėl to jau šiandien niekas nebelaiko rimtu tokio žmogaus, kuris bekalba, kad esanti galima mokslo politika, kuri numato ateitį. Juk jau Augustas Comte'as kalbėjo apie „pozitingą politiką“, kuri vieton „teistis ir taisyti“ turi

sukurti „mokslinių sąvokų sistemą, kurios dar niekuomet nebuvo nei prasitaręs, nei numatęs bent koks filosofas“, — o tačiau kiek klaidų ir apsirikimų daro pats Comte'as, dėstydamas apie politinių naujosios gadynės santykių eigą! Kiek maža jis yra teisingai atspėjęs politikoj! O Tomas Buckle! Kupinas pretenzijų, jog ištisai pažįstąs „istorijos įstatymus“, jisai pagaliau ėmė pranašauti karų išnykimą ir visuotinę amžiną taiką — ir kas nuo to laiko beliko iš tų visų jo pranašavimų?

Į šitą priekaištą ir visai teisėtą abejojimą atsakysime keliais žodžiais. Comte'as, Buckle'is ir dar keletas kitų didelių galvočių teisingai sakė, jog esąs galimas socialinis mokslas, ir nujautė jautrioj sieloj, jog esą socialiniai įstatymai; žinoma pirmesnieji sociologai nebuvo nuėję toliau šitų spėjimų, jie dar nebuvo daėję iki pačių šito mokslo pamatų, taigi ir pažinte negalėjo pažinti socialinių įstatymų. Pasakysiu dar daugiau — jiems nepavyko surasti net to kelio pradžios, kuris veda į šitą mokslą. — Šita pradžia, šitas išeinamasis punktas yra polygenizmas. O kelias, kuris eina į šitą mokslą, yra prigimtinių kitarūšių žmonių grupių savitarpio santykių sekimas ir tyrinėjimas. Šituo keliu buvau pradėjęs eiti savo „Rasių kovoje“, ketinu čionai ir toliau juo eiti.[1]

---

[1] Su dideliu pasitenkinimu galiu pažymėti, kad kritika pripažino didelę svarbą šitam mano išeinamajam punktui ir paskelbė jį bent vertu susidomėti. Alfredas Königsberg'is rašo apie tai laikr. „Neue Freie Presse“ (1884 m. rugpiūčio 9) šitaip: „Jo tvirtinimas, jog žmonija yra kilusi iš daugelio porų, yra Kolumbo kiaušinis. Jis išaiškina visai lengvai ir be painiavų beveik visus istorijos atsitikimus, ypatingai tuos pirmykščius atsitikimus, kaip stipresnioji orda nugalėjo silpnesniąją, kaip atsirado dabartinė viešpatavimo organizacija su darbo padalinimu ir iš to kylanti kultūra. Taip ir norisi pakartoti žodžius, kuriuos yra pasakęs gelžkelių tėvas Stephenson'as, pamatęs garo mašiną: „Kaip gi sunku buvo prieiti prie šitos mašinos, nors ji yra tokia paprasta“. Recenzentas laikr.: Rassegna critica“ (Neapolyj, 1883 m. Nr. 9) baigia savo kritiką apie mano „Rasių kovą“ šitaip: „Due punti ci sembrano sopratutto meritare lode in questo libro... cioè l'affermazione schietta dal naturalismo e il considerare come elemento dell'esplicazione storica non l'individuo o la psicologia dell'individuo, secondo che avviene i sovente, ma i gruppi sociali“. Panašiai prasitaria ir recenzijos laikr. „Globus“ 1884 m. Nr. 4, „Ausland“ 1884 Nr. 2, „Journal des Economistes“ (Paryžiuje) 1883 spalių sąs., „Revue philosophique“, Ribot leidž., 1884 gegužės num. ir daugelis kritikų kituose laikraščiuose. Jeigu šitaip kritikams pritariant, kurie visai teisingai suprato ir suvokė

Būdama mokslu apie žmonių visuomenę ir apie socialinius įstatymus, sociologija, be abejo, yra pagrindas visiems tiems mokslams, kurie tyrinėja atskiras žmonių visuomenės dalis, atskiras visuomenės veikimo kryptis, pagaliau atskirus visuomenės gyvenimo ir kūrybos pasireiškimus. Tokiais mokslais, kurie įeina į bendrąjį mokslą apie visuomenę, kaip rūšinės įeina į bendrinių sąvokų sritį, yra: antropologija — mokslas apie žmogų, kaipo atskirą asmenį; etnografija — mokslas, rūpinąsis įvairių esamųjų tautų ir giminių aprašymu, apibūdinimu ir sulyginimu, valstybės mokslas — rūpinąsis socialiniais bendravimais, kuriuos sudaro viešpatavimas, be to, dar mokslai apie atskirus socialinius įstatymus, kurie atsirado sociališkai psichinėms žmonių reikmenoms patenkinti, kaip antai: kalbos mokslas, religijos mokslas, teisės mokslas, estetika ir t.t.; pagaliau mokslai apie įtaisymus, kuriuos pagamino žmogaus reikmenos, kaipo socialinio vieneto: ūkio mokslas ir t.t. Nereikia stebėtis, kad visi šitie mokslai atsirado ir išsiplėtojo gerokai anksčiau, negu sociologija (visuomenės mokslas), iš kurios anie turėjo gauti sau šaknis ir pagrindą; tai jau tokia dalykų prigimtis ir visiškai atitinka paprastą tyrinėjančios žmogaus dvasios plėtojimosi eigą.

Juk gi tas pats buvo ir gamtos mokslo srityje, imant ją siauresniąja prasme: iš pradžių atsirado botanika, zoologija ir mineralogija, o tik vėliau geologija, geognozija ir paleontologija, nors šitie pastarieji mokslai sudaro pagrindą pirmiesiems, pagaliau tas pats buvo ir su medicina, ji yra senesnė už fiziologiją, nors šiandieną pirmoji gauna šaknis ir pamatą iš pastarosios.

Šita labai lengva išsiaiškinti. Juk pirmiausia mes prisižiūrime ir tyrinėjame tuos daiktus, įstaigas ir santykius, kurie

---

mano knygą „Rassenkampf“, ponas prof. Alfredas Kirchhoff'as Zarncke's leidž. laikr. „Zentralblatt“ skundžiasi, kad jisai nežinąs, ko aš norįs(?), tai čia, žinoma, ne mano kaltė. Be to, juk prof. Kirchhoff'as yra geografas, matyti niekuomet nėra domėjęsis sociologija, nepažįsta nė ją liečiančios raštijos, apskritai nežino nė klausimų, apie kuriuos čionai eina. Sprendžiant iš to, kad jisai įdėjo savo recenziją apie mano knygą „Etnogafijos“ („Völkerkunde“) rubrikoj, reikia spėti, kad jisai laiko sociologija ir geografijos mokslu.

mums pasitaiko konkrečioj formoj. Spręsdami klausimą apie jų atsiradimą, iš pradžių pasitenkiname patogiausia ipotėze arba kokiu papraščiausiu išaiškinimu. Paimkime vieną pavyzdį. Žmonės gyvena įstatymais, kurie sudaro teisę. Iš pradžių tyrinėja šito reiškinio esmę, aiškina ir nagrinėja, lygina su kitomis teisėmis, seka jų istoriją ir t.t. Bet kai dėl jos pradžios ir kilimo dar užtenka tokio paaiškinimo: įstatymų davėjas vieną gražią dieną yra mums juos suteikęs. Tą patį turime ir su religija, kurios kilimą paviršutiniai aiškintojai nusako šitaip: Dievas yra ją apreiškęs pranašui arba religijos įkūrėjui.

Bet gali kartais atsitikti, kad, pažengus refleksijai ir žinojimui, atskiriems mokslams pagilinus pažiūras apie jų tyrinėjamųjų dalykų kilimą, įgytosios dabar pažiūros prieštaraus aniems, pirmiau priimtiems paviršutiniams aiškinimams. Tuo, pavyzdžiui, keliu teisės mokslas priėjo prie pažiūros, jog teisė istoriškai atsirandanti iš „tautos dvasios"; tuo keliu religijos mokslas priėjo prie pažiūros, kad religija išeinanti iš dvasinių žmonių reikmenų ir t.t.

O paskui gilesnis atskirų socialinių mokslų šitų reiškinių pažinimas vedė prie to, kad jie labiau ir labiau ėmė savitarpyje artintis bendroj dirvoj, iš kurios kyla diegai visų šitų sociališkai psichinių kūrinių, taip stangiai savitarpyje susipynusių. Šita bendroji dirva, kuriai netuojau surasta bendras vardas, ir yra sociologija.

Kai pasirodė, kad kiekvieno šitų atskirų mokslų tyrinėjamieji dalykai, šitie visi socialiniai psichiniai padarai — teisė, religija, kalba, dailė, filosofija — yra visose tautose labiau ar mažiau išsiplėtojusios, netobulesniame ar tobulesniame pavidale, žiūrint koks yra kalbamos tautos ar giminės išsirutuliojimo laipsnis, savaime atsirado mintis prisižiūrėti šitiems įvairių tautų skirtumams ir sulyginti tuos sociališkai psichinius padarus.

Taip priėjo iš pradžių prie sulyginamo tyrinėjimo teisės, religijos, kalbos, o paskui per jį ir dėl jo prie tyrinėjimo tos bendros dirvos, iš kurios, kaip rodėsi, muša visos atskirų mokslų versmės, ir kurią iš pradžių vadindavo kultūros istorija, etnografija, etnologija (Bastian'as), ir kuriai iš tikrųjų tinkamiausias galėtų būti sociologijos vardas, nes ji, tyrinėdama žmonių visuomenių prigimtį, suse-

ka tikrąjį visų tų sociališkai psichinių padarų kilimą, kurį jau pirmiau buvo tyrinėję atskiri mokslai.

Dėl to tai mes galime sakyti, kad sociologija yra filosofinis visų anų „socialiniais" vadinamųjų mokslų pagrindas, ir sociologijai teks uždavinys įrodyti, kaip visi šitie mokslai savitarpyje rišasi bendroj jų dirvoje ir koks yra kiekvieno šitų mokslų santykis su jąja.

IV.

Socialinių įstatymų substratai.

§ 1.

Poligenizmo ipotėzė.

Įstatymai tegali pasireikšti substratuose, be šių ir anų negali būti. Mes tepažįstame įstatymus reiškinių formose ar tam tikruose kūnuose, ar tam tikrose į juos ir juose veikiančiose jėgose. Įstatymo sunkumo negalima suprasti be bent kokio kūno, kuris krinta ir kuriame pasireiškia sunkumo jėga. Kalbėdami apie pritraukimą, turime sau įsivaizduoti kūnus, kuriuose pasireiškia šita jėga.

Dabar kyla klausimas, kokie gi yra socialinių įstatymų substratai? Kokie yra tų jėgų n e š ė j a i, iš kurių pasirodymo mes išvedame, jog yra socialiniai įstatymai?

Aišku, kad vienas asmuo negali būti tokiu substratu, nes viename žmoguje gali pasireikšti ar psichinis ar fizinis įstatymas — tik anaiptol ne socialinis. Tai ar nėra tokiu substratu „žmonija"? Taip bent buvo kai kurie manę, bet čia buvo jų didelė klaida. Visur, kur tik turi atsirasti kits kitą veikimas, arba, taip sakant, jėgų žaislas, ten turi būti kitarūšių gaivalų.

Jeigu kas sako, kad žmonija esanti vieninga, tas užmiršta tą aplinkybę, kad būtinai yra reikalinga daugybė kitarūšių gaivalų, nes be to priešingos kita kitai jėgos negalės imti kita kitą veikti.

Šita aplinkybė iš vienos pusės ir iš kitos pusės tas faktas, kad mes niekuomet ir niekur ant žemės nei dabar neužtinkame, nei seniausiais laikais nėsame užtikę vienalypės žmonių medžiagos; kad veikiau visur ir visuomet, pradedant nuo pat

seniausiųjų laikų, užtinkame žmoniją susidedant iš begalės kitarūšių etninių gaivalų: visa tat prispyrė, beieškant išeinamojo punkto visiems sociologiniams tyrinėjimams, pripažinti, jog pačioje pradžioje buvo didžiausia daugybė kitarūšių etninių gaivalų.[1] Aš pasiryžau įrodyti šitą poligenizmo ipotėzę savo „Rasių Kovoje" ir galiu su pasitenkinimu pripažinti, kad žinovai pasakė, jog ji yra pamatuota. Net didžiausias autoritetas šitoj srityje, Bastian'as, prasitarė apie ją, jog ji „pačios gamtos įrodyta", o apie mano bandymą apgynimui ją „sugretinti su darvinizmu" pasakė, jog tat buvo visai nebereikalinga.

Bet dėliai didelės, pamatingos svarbos, kurią turi ši ipotėzė visai ant jos pastatytajai sociologijos sistemai, aš negaliu pasitenkinti vien tuo, kad man pritars vienas antras autoritetas, bet ketinu, kiek galėdamas, parodyti skaitytojui ir kai kurių mokslininkų nuomones ir mokslo medžiagą, remiančią šitą ipotėzę.

§ 2.

Karolius Vogt'as.

Dėl to kviečiuosi į liudininkus, kad iš pradžių buvo „daugelis" žmonių rasių, ir kad jos yra „pastovios", dar vieną pirmos eilės autoritetą gamtos moksluose — Karolį Vogt'ą.[2]

---

[1] „Jėgos sąvoka", teisingai sako Caspari, „reikalauna, kad būtų santykis su kita svetima priešinga jėga, kurią vadiname spyrimosi. Jėga visai be jokio spyrimosi būtų bejėgė jėga, taigi dalykas negalimas, nesąmonė. Kas kalba apie jėgą, tas turi čia turėti galvoje ir mechaninį spyrimąsi jai, šiaip prieštarauja sau. Dėl to kiekvienas filosofas tyrinėtojas, kuris mokėsi gamtos mokslų ir išėjo mechaniką, supranta, kad visuomet reikia priimti, jog iš pradžių buvo daug įvairių jėgos nešėjų, jėgos centrų, jėgos atomų (Demokritas) arba monadų (Leibniz'as), realų (Herbart'as), dinamidų (Redtenbacher) ir t.t." Kosmos I, 9.

[2] Reikia dar pažymėti, kad iš senesniųjų gamtos tyrinėtojų pasisakė už poligenizmą: Cuvier, Buffon, Lacepède, Burdach; iš filosofų Whewell (veikale „Dievystės pėdsakai") sako apie negrus, jog jie esą atskira žmonių rūšis skirtinu kilimu, negu kitos rasės; ir Bory de Saint-Vincent pasisako už poligenizmą. Perty sako apie tai: „Kur kas daugiau įrodymų kalba už tai, kad įvairiuose žemės punktuose atsirado žmonių įvairių privalumų įvairiais, labai tolimais nuo mūsų laikais (Etnogr., p. 386, L. Ward'o nuomonę žiūr. mano Geschichte der Staatst. p. 420).

„Žinoma, nėvienam žmogui niekuomet nebūtų atėję į galvą, sako šitas tyrinėtojas savo paskaitose apie žmogų[1], abejoti atskirų žmonių rūšių įvairumu, jeigu nebūtų neatidėtino ir būtino reikalo tą vieningumą tvirtinti, jeigu, nežiūrint visų aiškių faktų, nereikėtų palaikyti myto, kuris tik dėl to išrodo mums tokiu gerbtinu, kad jisai, o ir tai visa, kas apie jį sukasi ir su juo rišasi, niekina ir neigia visą pozitingą mokslą."

„Iš visų mūsų padavų, kurios siekia ir žiliausios senovės vis mes matome, kad tie žmonės, kurie iškeliavę atrasdavo naujų nežinomų žemių, tenai jau užtikdavo ir žmonių, kurie aniems atrodė tokie pat savotiški, kaip ir gyvuliai ir augalai!... Didesnės salos, visi klimatai ir kontinentai nuo karščiausių iki šalčiausių šalių, visuomet pasirodo jau esą žmonių apgyventi, kai užklydo tenai jūrininkai ir užkariautojai". Toliau Vogt'as teisingai nurodo, kad net „tos religinės legendos, kurios dažnai nupasakoja gana įvairiai išmarginta forma visos žmonių giminės kilimą, o iš tikrųjų visuomet domisi v i e n o s k i l m ė s atsiradimu, kuri laiko save išrinkta; bet ir šitose pasakose, tai šiur tai tur prasprunka mintis, kad jau sutveriant pirmąjį protėvį žemėj k i t o j vietoj jau gyveno žmonės" (pavyzdžiu gali būti Biblijos pasakymas). „Vienintelis faktas, iš kurio mes galime išeiti, yra tai, kad žmonės buvo išsiplatinę iš pat p r a d ž i ų po visą žemę ir kad taip pat iš pat p r a d ž i ų buvo įvairūs žmonės išblaškyti po visą pasaulį. Tegul dar labiau pasineria į teorinius galvojimus apie žmonių giminės pradžią ir žmonių veislių įvairumą, tegu pristato dar daugiau svarbių įrodymų ir išvadų patikrinti tai nuomonei, kad pirmykštė žmonių giminė buvo vieninga; vistiek bus neabejotina, kad negalima surasti nė vieno nei istorinio, nei, kaip pirmiau esame įrodę, geologinio fakto tam išsvajotam vieningumui įrodyti. Ir kiek mes galime pažvelgti atgal į praeitį, v i s u r r a n d a m e į v a i r i a s ž m o n i ų r ū š i s, p a p l i t u s i a s p o į v a i r i a s ž e m ė s p l o t o d a l i s.

„Bet pilnai yra nustatytas ne tik rasių skirtingumas; bet ir jų p a s t o v u m a s l a i k o a t ž v i l g i u. Mes jau stengėmės įrodyti, kad tas pačias rases galima sekti iki istorinių

[1] Giessen'e 1863, I p. 284.

laikų, iki stulpinių triobesių ir akmens gadynės, iki pat urvų ir užnešamos žemės. Iš Aigipto paminklų galima įrodyti, kad negrus atgabeno į Aigiptą jau dvyliktai dinastijai esant, apie 2300 metų prieš Kristų; kad tie patys plėšikų žygiai negrams vergams gauti, kurie esti ir dabar laikas nuo laiko pasikartodavo įvairiomis dinastijomis, kaip ta trodo ypač Totmes'o IV triumfo žygiai apie 1700 metus prieš Kristų ir Ramzeso III apie 1300 metų prieš Kristų. Tenai matyti ilgas virtines pagautųjų negrų, kurių veido bruožai ir varsa su visomis jų smulkmenomis taip nuostabiai tiksliai atvaizduota, matyti, Aigipto raštininkus, kurie registruoja vergus su moterimis ir vaikais, net neužmiršta ant jų galvų savotiškas negrų vaikų kuodas, kuriuo pastatyti jų plaukai. Dar daugiau: ten matyti daug galvų, kurios atvaizduoja tipingas atskirų kilmių žymes, gyvenančių Aigipto pietuose; o kad aiškiau pažymėtų jų pietų kilimą, dailininkas pridėjęs loto stiebelį. Ir ne tik negrai, bet ir nubai, berberai, o ir senieji aigiptėnai vis atvaizduojami su tomis savo tipingomis žymėmis, kurios be jokių atmainų yra išsilikusios ir iki šiai dienai". Toliau Vogt'as cituoja pamatuotus Broco Morton'o ir Jomard'o tvirtinimus, jog dabartinių fellakų tipas yra toiygus su aigiptėnais faraonų laikais ir toliau sako. „Visai tokį - pat tipingųjų žymių pastovumą galima įtikinamai įrodyti ir prie kitų rasių, su kuriomis aigiptėnai susidurdavo. Žydus taip pat gerai galima pažinti, kaip ir totorius bei skytus, su kuriais kariavo Ramzesas III".

„Tą pat mes matome pažiūrėję į assyrų ir indų paminklus, kurie atvaizduoja rasių žymes, dar šiandien tebegyvenančių tose pat vietose, taigi ir šituo atžvilgiu dėl žmonių rasių pastovumo negali būti jokio abejojimo". Greta šito žmonių pastovumo Vogt'as pripažįsta „pirmykštėms rasėms" „tam tikrą lankstumą", dėl kurio „persikėlus į kitas sąlygas pajėgia padaryti kai kurias atmainas". Bet šitos atmainos anaiptol neparžengia tam tikro labai menko didelumo ir niekuomet jos neužtrina esminių rasės žymių, — dėl to yra klaidinga, jeigu, remdamies keliais įrodytais pavyzdžiais menkesniųjų atmainų, įvykusių dėl perkėlimo žmogaus rasės į svetimą jai tarpą, norėtume, sekdami Darwinu, tvirtinti, kad, laikui

bėgant, šitos atmainos eina didyn, ir pagaliau esminės rasės žymės išnyksta, ir rasė pasikeičia.

„Taigi mes galime prieiti prie tos išvados, kad visi pavyzdžiai su kuriais iki šiol norėjo įrodyti žmonių rasių kitėjimą, išlaikant gryną kilmę, dėl vienos pakitėjusio tarpo įtakos, persikraustymo į kitas šalis ir t. t., yra visai menkos vertės ir visai nepalyti gilesnių savotiškų rasės žymių. Argi šios atmainos, kurių mes betgi ir neketiname pilnai užginčyti, jokiu būdu, bent kiek įmanoma negalėtų išaiškinti žmonių giminės įvairumo"... „Laikydamies faktų", sako pagaliau Vogt'as, „mes turime paimti išvedamuoju punktu pirmykštį pamatinį rasių skirtingumą".[1]

Mes turime pasitenkinti šitomis citatomis iš Vogt'o, nes per toli tatai mus nuvestų, jeigu norėtume sekti jo tolesnius puikius išvedžiojimus, su kuriais jisai įrodo įtikinančiu gilumu ne tik tai, kad Darwino mokslas visai suderinamas su poligenizmu, bet įrodo ir tai, kad šisai dargi *būtinai išeina* iš Darwino teorijos.

§ 3.

Virchow'as.

Abu svarbiausiu mokslo dėsniu, Vogt'o ginamu, būtent apie pirmykštę žmonių rūšių „daugybę ir skirtingumą" ir apie jų *pastovumą*, rodo pilniausią pateisinimą ir tolesnį pamatavimą žymiai po to nužengusiuose antrapologiniuose ir kraniologiniuose tyrinėjimuose.

Išeinamuoju tyrinėjimų punktu, kurie palengva privedė prie šito įsitikinimo, buvo stengimasis susekti atskiroms žinomoms tautoms jų ypatingąjį tipą. Nes žiūrėdami paviršam iš pradžių priimdavo tą mintį, kad atskiros tautos sudaro katra sau *genealoginius* vienetus, kuriuose paveldėjamai užsilaiko tam tikras ir ypatingas antropologinis tipas. Bet kai pabandė nustatinėti tikslesniais tyrinėjimais šituos tipų savotiškumus, tai pasirodė, kad negalima susekti bent kurioj žinomoj istorinėj tautoj tik jai vienai išimtinai savą tipą. Tuomet tarė, kad užteksią nustatyti kiekvienai tautai „vidutinį

---

[1] ten pat II, p. 241.

tipą". Bet ir tai pasirodė negalimu. „Europos kultūrinių tautų", sako Virchow'as: „atskiri savotiškumai taip ūmai auga ir didėja, jog veikiai visai bus nebegalima nustatyti kiekvienai šitų tautų net ir vidutinį tipą"[1].

Dėl šitokios sunkenybės Virchow'as paskelbė pirmaisiais septintojo dešimtmečio metais (XIX amž.) kaipo „mokslo reikalavimą", sekti kiekvienai tautai jos „protipį". Ir Virchow'as pats nesigailėjo nei darbo, nei rūpesčių nei vargo, kad surastų šitą „protipį", bet jeigu jo nesurado ir dabar, kaip nebuvo radęs darydamas pirmuosius savo tokius pat tyrinėjimus tik apie vokiečius, tai ne jo kaltė, bet stačiai pati mintis klaidinga, kad bent kuri istorinė tauta kuomet nors yra buvusi antropologiniu vienetu.

Ir Virchow'as po vargingų tyrinėjimų, užuot suradęs ieškomąjį germanų „protipį", prieina prie tos teisybės, jog tarimas, kad buvęs paprastas, progermanų tipas, iki šiol visiškai nieku nėra paremtas. Niekas nėra įrodęs, kad visi germanai būtų turėję tą pačią kaukuolės formą arba, kitaip pasakius, kad germanai nuo pat savo pradžios yra buvę visai vienlypė tauta, kurių gryniausiu tipu mes turime laikyti svevus ir frankus. Jeigu germanai ir slavai yra to paties indogermanų protipio šakomis, jeigu trumpagalviai slavai ir ilgagalviai germanai gali būti bendro kilimo, tai būtų galima manyti, jog vidutingalvių ir net trumpagalvių germanų atradimas, dėl kurių negalima abejoti, kad jie turėtų slaviškų priemaišų, veikiau būtų palankesnė aplinkybė. Nes tuomet vis dėlto būtų užpildyta didelė spraga ir lengviau būtų galima suprasti pirmykštė giminystė, atradus tikrus tarpinius narius. Jeigu kadaise tolimuose rytuose buvo bendra visos germanų tautos protėvynė, tai man atrodo galimu tarti, kad tos ypatybės jau iš ten buvo atneštos į vėlesniąją tėviškę"...

Mes matome, kaip Virchow'as atsargiai ir su vidujiniu abejojimu nustato nėsamą antropologinį vokiečių tautos vieningumą. Berods, jis reikalauja, kad dar kiti daugiau patyrinėtų šitą dalyką. „Gal tuomet pasirodys", mano jisai, „kad iš to, ką teikia, mano nuomone, mūsų mokslo tyrinėjimai, reikės

---

[1] Virchow „Beiträge zur psychischen Antropologie der Deutschen", 1877.

išvesti, jog iš tikrųjų nuo senų senovės Vokietijoj buvo kelios įvairiarūšės germanų kilmės ir jog jos už kits kitos traukė iš rytų į vakarus, tik vakaruose plačiau išsiskėtė“,

Čionai antropologui, dariusiam išvadas iš kraniologinės medžiagos tyrinėjimo, brėkšta lyg koksai spėjimas, — „įvairiarūšių kilmių faktas“ sociologui yra aiškus, nes išeinąs iš dalyko prigimties; juk tai tautinis prietaras, vadinti šias kilmes „germanais“; gretimais buvo keletas svetimų kilmių, iš kurių laikui bėgant dėl artesnio susidūrimo ir iš to kylančios bendros kultūros pasidarė „germanų“ vienybė.

Bet jau mums turi vertybės antropologų pripažinimas, kad „šitas bendrasis (germanų) tipas nėra taip jau vienodas, kaip iki šiol tardavo“.

Juo toliau žengė kraniologiniai tyrinėjimai, juo toliau įsitikindavo, kad negali būti ir kalbos apie „vienatinį tipą“ net ir tolimiausiose kilmėse, matyti, visai atskirtose nuo istorijos sūkurio ir nepritvrusiose nei tautų kraustymosi nei susimaišymų. Pavyzdžiui, suradęs keletą tipų jau pas senuosius fryzus, Virchow'as turėjo prieiti prie tos nuomonės, kad „gal būti, tenai prieš juos yra buvusios kitos tautos, kurias anie nugalėjo ir kurių kraujas su anų susimaišė“. O kad tokių susimaišymų budavo, tat išeina kaip iš kraniologinių tyrinėjimų dabartinių suomių (finų) ir lapių, taip ir iš laukinių veddų, gyvenančių Ceylono viduje bene visai atkampiai, taip pagaliau iš kaukuolių, išimtų iš senos Trojos kapų[1].

§ 4.

Kollmann'as.

Bet kai Virchow'as, kuris iš pradžių buvo išėjęs ieškoti vieno protipio, nenoromis ir nedrąsiai turėjo pripažinti, kad niekur jo neradęs, apsivylęs ir suspausta širdim pasisakyti, jog visur visose jo ištirtose kilmėse užtikęs daugybę tipų — po to žymus kraniologas Kollmann'as šitą visur pastebėtą faktą pavertė moksliškai įrodytu dėsniu.

---

[1] Virchow, „Weddas und Alttrojanische Schädel und Gräber“.

Kollmann'as jau 1883 m. padarė išvadas iš savo kraniologinių tyrinėjimų tvirtindamas, jog „antropologiškai įvairių gaivalų pėdsakus galima susekti kiekvienoj tautoj. Jau nuo daugelio šimtų metų Europos tautos nebesusideda iš vienos rasės, ir dabar nėra nė vieno net atkampiausio slėnio, kuris galėtų pasigirti rasės grynumu". Bet kad šitas rasių susimaišymas neįvyko dėl kokio vėlesnio differenciacijos proceso, kad jisai buvo, kaip galima tat įrodyti, nuo pat tvano laikų ir pasiliko toks pat, tam suteikė daug įrodymų naujausi kraniologų tyrinėjimai.

„Plačiai daromas sulyginimas", rašo Kollmann'as, „prieštvaninių ir dabartinių kaukuolių įrodė, kad esamosios ant kaukuolės ir skeleto rasių žymės nuo tvano gadynės neatsimainė. Vadinas, nuo to laiko, pasakius Darwino žodžiais, žmogus nėra padaręs „variacijos", atsimainęs dėl gamtinio parinkimo įtakos. Jo rasinės žymės su dideliu atsparumu išlaikė prieš įtaką iš šalies ir pasiliko. Šitas svarbus kraniologų tyrinėjimo vaisius, be abejo, prieštarauja viešpataujančiai nuomonei, kuri tvirtina priešingą dalyką, kad žmogus nuolatos keičiasi. Bet tiksliau patyrinėjus reikia pripažinti, kad mano duotieji įrodymai tegalima išaiškinti laikantis tos nuomonės".

Kollmann'as, nurodęs žymių gamtos žinovų nuomones, pav. Cuvier, Huxley ir Rütimeyer'io, rodančių į tą faktą, kad daugybė gyvulių turi patvaraus tipo žymes, kuri ypatybė pagal Cuvier'ą neabejotinai pridera žmogui, jau buvusiam Nylo slėnyje, pagal Rütmeyer'ą nuo tvano laikų, sako toliau: „Bet sekant visas tas žymes, kurias žmogus yra mums palikęs savo kapuose, pridera prie paskutinių būtybių (vadinas, prie patvariųjų tipų). Nuo to laiko, kai žmogus klaidžioja po Europą, nepasikeitė nei osteologinės rasės žymės, nei osteologinės veislės žymės... Krintančiu į akį šitos taisyklės teisingumo pavyzdžiu, neminint daugybės kitų, yra skirtumas tarp papuasų ir malajų. Nuo nepamenamųjų laikų gyvena jie greta kits kito tose pačiose tropiko šalyse, kurios fiziškai yra vienodos, vis dėlto jie yra tokie skirtingi..." Lygiai taip pat yra įrodytas dalykas, kad Europoj ir senų senovės laikais ir dabarty buvo ir yra didesnis skaičius kitarūšių rasių ir kad jos į kits kitą persisunkia (penetracija) iš senų

senovės laikų. „Šita penetracija", sako Kollmann'as, „parūpino, kad šiandien, kaip ir prieš daugybę tūkstančių metų, visur Europoj gyvena greta įvairių rasių atstovai, ir, vadinas, kiekviena valstybė ir kiekviena tauta turi savyje įvairių rasių dalis įvairiomis proporcijomis. Prie šitos išvados aš priėjau sulyginęs daugiau negu 3000 įvairių Europos tautų kaukuolių".

§ 5.

Hölder'is.

Ir tokie kraniologai, kurie, patraukti tautinių motyvų, laiko garbės dalyku pripažinti vieningumą ir „grynumą" savajai kilmei, kaip antai Hölder'is, kuris stovi už germanų „rasės grynumą"; ir jisai yra prispirtas pripažinti neabejotiną faktą, kad yra rasinių skirtumų tos pačios „vieningos rasės" viduje, ir atranda „penkias formas" germanų kilmės tarpe. Bet iš to išeina, kad Hölder'is, ištyręs savo egzempliorius, šiandien teranda penkis atskirus tipus, — o tai, žinoma, netrukdys kitam tyrinėtojui susekti dar kitus tipus arba įrodyti, kad kitados yra buvęs dar didesnis tokių tipų skaičius[1]. Specialiai Šveicarijai „Hiss ir Rütimeyer'is su visu tikslios mokslinės metodos aparatu yra įrodę, kad, pradėjus nuo stulpinių triobesių periodo baigiant mūsų dienomis, Šveicarijoj gyveno mažiausiai trys įvairios rasės ir kad jų ainių dar ir šiandien yra ten užsilikusių".[2]

Tas pat „antropologinis" skirtumas (kad panaudojus Kollmann'o terminologiją), kurį galima susekti aukštyn iki pro-

[1] Socialiniam mokslui gali būti visai vis tiek pat, kad kraniologai, kaip Kollmann'as, daro kompromisą su darvinizmu ir jo tariamu vieningu kilimu, kuriuo einant šitas pirmasis periodas skirstymosi ir skaidymosi iš „bendrosios kilmės" „įvykęs ledynų gadynėje". Socialinis mokslas gali tenkintis vėlesniųjų laikų, tvano metu, nustatytaisiais faktais ir nuo jų pradėti savo tyrinėjimus ir su mielu noru palieka tariamosios darvininės teorijos gynėjams priešledyniu ipotėzės—kad išgelbėtų „bendrąjį kilimą".

[2] Sulyg. Kollmann'o: Die Autochthonen Amerikos laikr.: „Zeitschrift für Anthropologie", 1883. Toliau: Die statistischen Erhebungen über die Farbe der Augen und Haare in den Schulen der Schweiz. 1881. Kraniologische Gräberfunde in der Schweiz, 1883. Ueber den Wert pithekoider Formen und die Wirkung der Korrelation auf dem Gesichtschädel des Menschen, 1883.

senovės laikų Europos gyventojams, galima nustatyti ir Amerikos čiabuviams.

„Pirmiau tarė, kad vienų viena rasė esant išsiplėtojusi po visą kontinentą, pradėjus nuo Kap Horno ir einant aukštyn iki didžiųjų žiemių ežerų... Nulemiančių faktų prieš vieningumo nuomonę yra vos vėliau pristatęs Andrius Retzius... Jisai įrodo, kad Amerikoj galima rasti dvi įvairi rasi, vakaruose trumpagalvių, rytuose ilgagalvių. Prie šitos nuomonės prisidėjo ir Virchow'as, kuris sako, kad „klasifikuojančios antropologijos žvilgsniu faktai spiria prieiti prie išvados, kad tarp čiabuvių Amerikos gyventojų visai nėra rasės vieningumo". Kollmann'o padarytieji amerikinių kaukuolių tyrinėjimai davė tokių vaisių: įvairūs kaukuolių ilgumai, kuriuos mes skaidome į ilgagalvius, trumpagalvius ir t.t., yra išsimėtę ištisai po visą Amerikos kontinentą, ir randame pradėjus nuo didžiausių ilgagalvių ir mažiausių trumpagalvių... Žiemių, kaip ir pietų, kontinento pusėje čiabuviai gyventojai susideda iš tų pačių rasių. Tik įvairuoja nuošimčių santykiai. Taigi tegalima, vadinas, kalbėti apie amerikines žmonių rases...

„Aš tik noriu pridėti, kad jau nustota vilties surasti rasės vieningumą net ir mažiausiame plote, nors pavyzdžiui, tokioj formoj, kad atskiros kilmės, ar tai žiemių, ar tai pietų, susidėtų iš vieno ilgagalvių ar trumpagalvių. Mound-Builder'o ir Cliff-dweller'o tautos jau tuomet susidėjo iš tų pačių rasių, kurias užtinkame ir vėliau".

„Jau Mound-Builder'o ir Cliff-dweller'o yra tautos, sudėtos iš daugelio rasių, taip pat kaip ir pirmojo tvano periodo žmonės Europoj, arba mūsų protėviai briedžių medžiotojai, stulpinių triobesių statytojai, germanai, keltai...".

§ 6.

Passavant'as.

Puikiausį įrodymą, kad Kollmann'o „penetracijos" teorija yra teisinga, pagamino jo mokinio Passavant'o tyrinėjimai vakarų Afrikoje, kurių išvadas jisai paskelbė savo veikale „Kraniologiški negrų ir negrų tautų tyrinėjimai". Pirmasis punktas, kuriuo įžengė Passavant'as į Afrikos kontinentą, buvo prancūzų valda Gorée; tenai juodieji gyventojai pridera prie serų ir joloffų „kilmių".

„Tenai aš pirmą sykį patyriau“, sako Passavant'as, „kaip baisiai sunku pradedančiam atskirti nuo kits kito juodųjų veidus. Iš pradžių rodėsi, kad jie visi turi tą patį veidą, ir tik ilgiau prisižiūrėjus, po kelių savaičių darbo man pavyko tiek pažinti veidus, kad tikrai sugebėjau rasti skirtumus juodųjų žmonių veiduose“. Šitas čionai paties Passavant'o padarytasis patyrimas tik patvirtina tą jau seniai žinomą faktą, kad žiūrint paviršutiniškai dažniausiai visai negalima pastebėti tikrai gausingų žmogaus tipo skirtumų, taip pat galima išaiškinti visą ikišiolinę antropologijos plėtojmosi eigą, būtent: tą aplinkybę, kad ji savo pradžioje težinojo žmonijos paskaidymą į tris ar keturias grupes (skirstant pagal stambiausias ir į akį krintančias žymes, kaip, pavyzdžiui, odos spalva), o vėliau, tiksliau susipažinus su žmonių medžiaga, teko susekti kiekvienos grupės tarpe begales įvairybių.

Kaip žinoma, Cuvier yra padalinęs žmoniją į tris rases: mongolus, negrus ir kaukaziečius; Blumenbach'as jau galėjo atskirti penkis žmonių tipus, ir ant jų skirtumų yra pastatęs savo penkias rases. Lacepéde'as ir Dumerit'as pridėjo prie jų dar šeštąją rasę; Bory rado jau 15 rasių; Desmoulins — 16; Waitz rado, kad ir šitas skaičius jau yra netikras, ir paskelbė, jog teorijos atžvilgiu visai nėra reikalo nustatinėti skaičių įvairių rasių, nes kitaip jisai atrastų dar daugiau, net keletą šimtų rasių, bet tai daryti neleidžia jo etinis jausmas. Mūsų laimei, amerikiniai tyrinėtojai neturėjo tokių supelėjusių europinių prietarų ir drąsiai ėjo prie savo rasių skaidymo darbo, neatsižvelgdami į Bibliją ir europinę etiką.

Ir tikrai, žmonių rasių skaičius, priimtas Mortono, Notto ir Gliddono, siekia kelių šimtų, ir šitie antropologai mano, kad skaičius dar nėra pabaigtas. Taigi matome, kad toliau žengiant tyrinėjimams nebus kliūčių surasti dar didesnį žmonių rasių skaičių.

Kad tai yra tikras ir būtinas antropologinės pažinties kelias, rodo mums tolesni Passavant'o negrų tautų tyrinėjimai.

Pirmiau negrų tautas Afrikoje dalindavo į keturias didžiąsias rases: nigritus, Kongo negrus, kaffrus ir hottentotus. „Paskaidymas negrų į keturias dideles tautų mases“, teisingai sako Passavant'as, „sujungtas su mūsų etnografinių žinių pažanga, yra mūsų tyrinėtojų kelionių vaisius“.

„Neišsigąstantieji keliauninkai tyrinėtojai, kurie buvo perėję atskiras dalis ar visą kontinentą, palengva taip išplėtė mūsų žinias apie jo gyventojus, kurių skaičius siekia 151 milioną su viršum, kad dabar tenai galima susekti mažiausiai keletą didelių etninių grupių“.

Ir tikrai Passavant'as randa, kad Afrikoj esančios „mažiausiai trys negrų rasės“, prie kurių, berods, jisai nepriskaito berberų ir Bedjos tautų (pirmiau vadinamųjų aitiopais).

Be šitų trijų negrų rasių, paskui berberų, Bedjos tautų, „yra dar kilmių, kurios užima pereinamąjį tarpą nuo berberų ir Bedjų prie negrų ir kitų kilmių, kuriose įvairios rūšys ir tipai yra taip savitarpyje susimaišę ir sutirpę, jog jau nebegali būti ir kalbos apie jų priderėjimą bent kuriai vienai tautai“.

Taigi, pasak Passavant'o, turėtume Afrikoj, kur kitą kartą matė vieną juodą rasę, jau septynias etnines grupes. Ką gi dabar sako atskiri Afrikos tyrinėtojai apie žmonių medžiagą šitose atskirose grupėse?

Paklausykime ką sako apie „nigritus“ Hartmann'as.

„Nigritai turi tiek daug kilminių iškrypimų, jog visai turime išsižadėti pripratųjų savo vaizdavimų esant negrus garbanplaukius, būkanosius, išverstalūpius ir smalaodžius“.

Ir čia vėl begalės įvairumų ir ypatumų! Bet kokios yra šitos ypatybės ir kokie yra skirtumai, dėl kurių, tiksliau patyrinėjus, reikia surasti vis daugiau ir daugiau „rasių“? Į tai labai lengva atsakyti. „Eina daugiausia, sako Kollmann'as, „apie grynai anatomines žymes, kurios apibūdina rasę ... ant kaulų turi pasirodyti fiziniai ar medžiaginiai ženklai“.[1] Kai dėl mokslininkų palinkimo, besiplėtojant pažinimui, rasti vis didesnį rasių skaičių, tai priežasties reikia ieškoti tame, kad „ant kaukuolės kaulo galima susekti specifines žymes tik po ilgų, vargingų tyrinėjimų“.[2]

§ 7.

Skeleto nekintamumas.

Ar bent apsimoka šitų tyrinėjimų vargai? Ar nėra visi šitie žmogaus kaulų „skirtumai“ atsitiktinas gamtos žaislas,

---

[1] Kraniologische Gräberfunde in der Schweiz, 1883.

[2] ten pat.

kuris atsitinka be taisyklių ir įstatymų begalėj įvairių, amžinai bekintančių kombinacijų? Į šitą klausimą dabartinė kraniologija duoda visai aiškų atsakymą.

„Skeletas“, sako Rütimeyer'is: „yra tai toks organas, kuris vieną sykį įgytąsias formas kuo pastoviau užlaiko, jog net dviejų drauge veikiančių veiksnių susikryžiavimai pagamina ne trečią formą, bet ir toliau pasilieka greta kits kito; būtų galima pasakyti, jog susikryžiavimų įtaka skeletui galima sulyginti su mechaniniu, o ne cheminiu veikimu“. Taip pat ir Vogt'as griežtai gina rasės žymių pastovumą, ką galima geriausiai pastebėti ant skeleto. Passavant'as laiko „kaukuolės formą pastoviai paveldėjama rasės žyme. Yra žinoma daugybė pavyzdžių, rašo jisai, kurie kalba už tai, kad rasės tipas pasilieka, ir jei kartais kame nors atsimeta atgal, vis dėlto vėl prasimuša viršun“.

Šiuo atžvilgiu labai teisingai pastebi Kollmann'as:

„Jeigu greta vaisingo susikryžiavimo tuo pačiu laiku nebūtų labai didelio skirtingų žymių pastovumo prieš įtaką iš šalies, tai jau seniai visur būtų įsivyravęs pilnas visų žmonių lygiaformiškumas. Bet kraniologija gali pristatyti įrodymą, ir kiekvienas, kas prisižiūrėjo, be prietarų patvirtins, kad iš tikrųjų esti atvirkščiai“. O kitoj vietoj jisai pastebi: „Gyvenimas salone gali palengvinti kaulų kietumo ar raumenų stamantrumo, rankų ar kojų didumo sumažėjimą, bet skirtingosios žymės, kurias turi žmogus, kaipo labai seno kilimo palikimą, vis tiek pasiliks savo vietoje, nors dėvėtų cilinderį ir lakiruotus batus“.

Kokią gi dabar reikia padaryti išvadą iš šitų dviejų įrodytųjų faktų — rasės žymių pastovumo ir dar vis nenumatomos daugybės jomis paremtų žmonių veislių arba rasių?

Iš to, be abejo, teišeina viena, kad mes turime tarti, jog žmonių ant žemės atsiradimo pradžioje, prieš prasidedant rasių susimaišymui, arba „penetracijai“, jau buvo begalės kitarūšių žmonių ordų, iš kurių kiekviena sau išlaikė iki šiai dienai ypatingas pastovias rasines žymes, nežiūrint daugeriopos penetracijos.

Šita išvada neišvengiama. Jeigu rasinės žymės pereina iš vienos kartos į kitą tik paveldėjimo keliu; jeigu mes nematome jokių naujų žymių atsirandant, o vis tik iškylant se-

nąsias; jeigu šiandien yra begalės tų žymių, kurios penetracijos ir paveldėjimo keliu vis labiau išsiplatina (bet, žinoma, negalima neigti, kad daugybė rūšių gali išmirti ir išnykti), jeigu šitos žymės pasirodo esančios pastovios ir labai senos (kapų radiniai!), — tai ar nereikia padaryti išvados, kad pradžioje buvo daugybė kitarūšių žmonių ordų, kurios buvo atskiromis rasėmis arba rūšimis? (Už pirmųjų „porų“ begalės tesilaikys įsikibus pažiūra, pripratusi prie Biblijos tradicijos ir dabartinių šeimos santykių!).

Ir dabar turime sugriauti dar vieną priekaištą. Ar perdedame kalbėdami apie rasių daugybes, nes juk antropologija ir kraniologija, net pripažįstančios poligenizmą, kalba apie visai ribotą ir nedidelį skaičių? Žinoma, tik reikia neužmiršti, kad tokį mažutį skaičių žymių iš dalies antropologija ir kraniologija pačios sau pasidarė, iš dalies susiaurino jų plotą pati dalyko prigimtis.

Kas gi tikės, kad rasių skirtumo žymės buvo tik ant kaukuolės ir skeleto, kur jų beveik išimtinai teko ieškoti antropologams ir kraniologams.

Žinoma, dėl korreliacijos įstatymo kaukuolės įvairybes turi atitikti ir tam tikri skirtumai iš vienos pusės smulkiausiuose žmogaus veido bruožuose, iš kitos pusės mažiausiuose smegenų vingiuose — bet vis tai sritys, kurių mes visai nežinome, nes jos iš dalies nėra visai prieinamos tokiems tyrinėjimams, kuriuos mes galime daryti ant kaulų, iš dalies yra per smulkūs mūsų pajautimui, sugebančiam suvokti tik stambius reiškinius.

Daugeliui kūno žymių, kurias pastebėti nėra sunku, vis dėlto negalima padaryti istorinio tyrinėjimo, nes tam tikros kūno dalys ir organai visai supūna ir išnyksta, pavyzdžiui, nosis ir akys, — o juk niekas neabejoja, kad rasiniai šitų kūno dalių skirtumai kuo ryškiausiai pasireiškia.

Taigi nebus perdrąsu perimti antropologų nustatytąją teisybę, kurią́ja einant dabar yra nepalyginti didesnis žmonių rūšių skaičius (o dėl jų pastovumo jos buvo ir nuo pat pradžios), negu pajėgia nustatyti dabartinė antropologija, teturėdama nedaug priemonių. Dėl to tai mes čionai laikysimės poligenizmo ipotėzės, jau, berods, mūsų išdėstytosios „Rasių

kovoje“, kritikų nesugriautos, laikysimės jos kaipo išeinamojo punkto savo sociologiniams tyrinėjimams[1].

V.

Socialinio įstatymo sąvoka ir esmė.

§ 1.

Istorijos eigos veiksniai ir fazės.

Iš faktų, nustatytų pirmesniuose skyriuose, aiškiai išeina, kad šiandien nebėra daugiau jokių, antropologine prasme imant, „rasių“, nuo kits kito atskirų ir kits kitą išimančių. O ar yra bent kuomet jos buvusios? Vis dėlto logika mums leidžia daryti išvadą nuo mišraus prie nemišraus, nuo sudėtinio prie paprasto, nors mes šiandien negalime to pirmykščio būvio suvokti sunaudoję visas istorinio ir priešistorinio tyrinėjimo priemones. Bet jeigu logika leidžia mums padaryti tokią i š v a d ą, tai galima ją pasirinkti savo dedukcijoms išeinamuoju punktu, nors tai ir būtų mokslo i p o t e z ė s pavidalu. Priešingai anoms grynosioms pirmykštėms istorijos grupėms, šiais laikais mes turime reikalo su žmonių grupėmis, kurios a n t r o p o l o g i š k a i daugeriopai jau yra susimaišiusios, bet tasai antropologinis susimaišymas neturi jokios įtakos socialiniams santykiams jų tarpe. Sociologiškai žiūrint, šitos grupės santykiuoja į kits kitą kaip k i t a r ū š ė s, — nes tos žymės, kurios nustato šią socialinį skirtingumą, yra visai kitos rūšies, kurios visai nepareina nuo kaulų ir kaukuolės sudėjimo. Artimumas, svetimumas kadaise galėjo būti g r y n a i antropologiniais faktais, ir tatai galėjo atitikti kaulų ir kaukuolių skirtingumų, bet iš istorijos eigos ir iš dabarties mes galime nustatyti, kad tasai artimumas ar svetimumas pareina tik nuo kultūros būklės ir

---

[1] Nors, kaip jau minėta, Bastian'as laiko tokį įrodymą nereikalingu, nes poligenizmas glūdi „paties dalyko prigimtyje“, tačiau atsirado vienas geografijos profesorius, Alfredas Kirchhoff'as (jisai vadina save „karštu darvinistu“), kuris laikr. „Liter. Zentralblatt“ paskelbė, kad šita teorija nesutaikoma su darvinizmu. O tai rodo, kad t e i s i n g a s s u p r a t i m a s Darwin'o mokslo nėra dar tinkamai išsiplatinęs, dėl to tai minėtuosius savo išvedžiojimus laikiau vis dar reikalingais.

santykių, kurie dabar yra daugiau negu būtini korrelatai ir išeina iš visai kitokių, ne antropologinių, bet socialinių momentų.

Šitie socialiniai momentai, kurie subjektingai pagamina priderėjimo kuriai nors grupei jausmą, o objektingai laikomi pamatu pripažinti priderėjimo kuriai grupei, yra šie: pirma, gimimas grupėje, tai reiškia iš prideramųjų jai žmonių, toliau išauklėjimas grupės viduje. Ypač šita paskutinioji aplinkybė subjektingai ir objektingai padaro asmenį jai prideramą, nes įgyja bendros kalbos, doros, religijos, pažiūrų ir papratimų.

Iš šitų visų momentų atsiranda tam tikras bendras interesas, kuris riša su grupe visus jos narius į vieną, taigi ir kiekvieną žmogų skyrium; šito bendrojo intereso jautimas yra patriotizmas pirmykštėje formoje.

Tokios atskiros vienarūšės grupės ir yra tie paprastieji gaivalai (elementai), iš kurių išeina socialiniai veiksmai; šitie veiksmai pirmiausia pagamina socialinius junginius dviejų ir daugiau tokių paprastų gaivalų į vieną. Šitie dvejopi, o paskui jau daugeriopi socialiniai junginiai, iš kurių virsta vėl naujadarai dėl įvairiausių politikos, ūkio, tautos ir dvasios interesų akstinų ir įtakos, po to įeina visuomet į taisyklingus santykius, kurie atitinka ir įgimti paprasčiausiems gaivalams dėl jų socialinės prigimties; tuo būdu per visus vis labiau stiprėjančius ir kombinuotus sudėtinius junginius pereina vis ta pati srovė, kuri sukėlė pirmykštį veiksmą į kits kitą, nors ji, be abejo, keičiasi ir darosi sudėtinesnė dėl naujai atsirandančių kombinacijų ir kultūros atmainų! Šitie socialiniai gaivalai ir iš jų junginiai yra istorijos eigos subjektai, o vis labiau pasidarą stipresni ir sudėtinesni veiksmai sudaro jos turinį.

§ 2.

„Žmonija“ kaipo socialinių reiškinių substratas.

Jeigu mes prisižiūrėsime šitiems veiksmams, kuriuos mes vadinsime socialiniais, nes jie išeina iš socialinių gaivalų, tai rasime, kad jie savo buitimi ir savo tendencija, nežiūrint nedidelių atmainų dėl laiko ir aplinkybių, yra nuostabiai panašūs, vienaformiai, net tolygūs arba tos pačios esmės. Taigi kaip

kitose srityse, matydami tokį pat formų lygumą, tariame, kad čia veikia tas pats jį pagaminąs įstatymas, taip pat ir šitoje specialiai socialinėje srityje kalbėsime apie įstatymus ir juos vadinsime specialiai socialiniais. Šitaip žiūrint socialinis įstatymas yra toji norma, spėjamoji ar pakišamoji konkretiems atsitikimams socialinėje srityje, kuriąja socialiniai gaivalai, taigi vienarūšės grupės, veikia kits kitą ir plėtojasi[1].

Sociologija nagrinėja ir tyrinėja vien tokius socialinius įstatymus ir suseka jų veikimą visur, kur tik susiduria su kits kitu etniniai ir socialiniai gaivalai. Kol tyrinėjimai nėjo šitais mūsų nurodytais keliais, tol tegalėjo būti tik bandymai surasti arba pamatuoti socialinį mokslą, bet jo negalėjo nei surasti nei pagrįsti.

Be abejo, istorijos filosofai ir sociologai žinojo, kad socialiniam mokslui (arba istorijos filosofijai) pagrįsti reikalingas plėtojimosi įstatymingumas ir įrodytas šitų įstatymų buvimas (Comte kalba apie tai nuolatos, taip pat ir Carey), tik jie nežinojo, kur, kokiuose santykiuose ir reiškiniuose reikia ieškoti įstatymingumo. Vieni (pavyzdžiui, Voltaire) ieškojo šito įstatymingumo žmonijos plėtojimesi. Jeigu dabar plėtojimosi substratu paimti žmoniją kaipo visumą, tai eiga gali būti dvejopa — į priekį ir atgal — progresas ar regresas.

---

[1] Toji mintis, kad turi būti tokie įstatymai, kuriais plėtojasi tolimiausiai esančios ir kita kitai visai svetimos tautybės, jau brėško ir pas Tocqueville'į, kai jis lygino žinias apie laukinių Amerikos kilmių gyvenimą su pranešimais apie Europos tautų gyvenimą senovėje. „Kai aš pamačiau panašumą, kuris yra tarp mūsų protėvių germanų ir klajojančių giminių Amerikos žiemuose, tarp papročių, užrašytų Tacito, ir papročių, kuriuos ar pats savo akimis galėjau pamatyti, aš negaliu susilaikyti nuo tos minties, kad ta pati priežastis pagamino abiejuose žemės pusrutuliuose tuos pačius padarinius ir kad tarp matomojo žmogaus dalykų įvairumo negalima būtų nesurasti mažo skaičiaus apibendrinančių faktų, iš kurių visi kiti išplaukia". (La democratie en Amerique. I, 271). Šiandien etnografiniam orizontui pasidarius žymiai platesniam, sociologija patvirtina Tocqueville'o spėjimus ir gali jau imtis tyrinėti ir tiksliau nustatinėti šituos „apibendrinančius faktus". „Etnologija", sako Achelis: „yra neabejojamai įrodžius, kad tam tikri tautų gyvenimo reiškiniai pasirodo visai tokie pat pas visai kitokias tautas, kurios, kaip įrodyta, niekuomet tarp savęs nesusidurdavo. Iš to išeina . . . , kad visa bendra žmonių rasės (tai reiškia veislės!) prigimtis pasireiškia visur vienodai, nežiūrint visų tautų skirtumų". (Etnologie und Geschichte, „Ausland" Nr. 4, 1881).

Paskutinės nuomonės laikėsi tie, kurie, kaip Rousseau, išeidavo iš to įsitikinimo, kad žmonija buvus iš pradžių laimingam prigimties stovyje, ir vėliau, kaip įrodinėjo, ji vis gedo ir gedo. Bet didžiausia dauguma buvo priešingos nuomonės ir stengėsi įrodyti plėtojimosi pažangą, būtent, kad žmonija žengiant nuo pirmykščio laukinių būklės prie vis einančios didyn civilizacijos (čionai pridera beveik visi „kultūros istorikai"). Abu krypsniu klydo, ir jų klaida yra ta, kad jie laiko „žmoniją" vienatiniu plėtojimosi substratu. Šita klaidinga nuomonė vyrauja jau nuo senų laikų ir jos laikosi beveik visi istorijos filosofai ir sociologai. Jai įrodyti, jie turi siaurinti savo istorinį akiratį, nežiūrėdami nei dešinės, nei kairės, ir tik paimtą vieną siaurą žmonijos srities dalelę laikyti už visumą; tam tikslui daugiausiai naudojas plona Europos juosta, o tikriau sakant graikų, romėnų, vokiečių ir prancūzų istorija, ką jie surado ten, tai sako esąs visos žmonijos plėtojimasis. Dėl to, pavyzdžiui, Comte'as kalba apie politeizmo periodą, kuris esąs viduryje tarp pirmykščio fetišizmo ir dabartinio (!) monoteizmo, ir tvirtina, jog „yra tai tas periodas, nuo kurio žmonija pakilo iki monogamijai"[1]. Kas per dalelė yra šitoji „žmonija", kuriai tinka šitas tvirtinimas, yra aišku; kitu kuo Comte'as nesirūpino, nes kitaip neišeitų jo „įstatymingas" plėtojimasis ir „žmonijos" pakilimas iki monogamijai.

§ 3.

Quételets skaičių įstatymingumas.

Netrūkdavo ir tokių blaivių galvų, kurioms nelabai taip jau tiko šitas „įstatymingas" plėtojimasis; jie aiškiai matė, jog tai apsigavimas tuo tikėti. Nepatenkinti sau įkalbėtuoju įstatymingumu ir šitais įsikalbėtais įstatymais, jie stengėsi juos surasti kitu keliu. Tai buvo statistikai, o jų galvoje Quételet.

Ir Quételet žino, kad, neįrodžius įstatymingumo ir įstatymų, negali būti ir mokslo apie žmogų, ir kad žmonių visus darbus ir elgesius taip pat valdo ir nustato pastovūs įstatymai, kaip ir tuos reiškinius, su kuriais turi reikalą gamtos mokslas. Jisai skundžiasi, kad filosofai nėra dar priėję iki šito pažinimo...

[1] Comte-Rig. II, 230: „C'est pendant cette periode que l'humanité (!) s'est elevée à la monogamie".

„ar tai dėl nepasitikėjimo savo jėgomis, ar tai dėl nenoro; visa kas, rodosi, pareina tik nuo įvairių ūpo ir atsitiktinių priežasčių, laikė nepriklausomų jokių dėsnių, bet mes tariame, kad dorovinių reiškinių srityje reikia eiti kitu keliu negu ėjome tyrinėdami gamtos reiškinius". Visai teisingai nujaučia Quételet, kad, jeigu mokslas apie žmones nori prieiti prie pažinimo ir įrodymo tų įstatymų, kurie valdo jų elgimąsi ir veikimą, turi atkreipti savo atidžią tik n e į j į, n e į i n d i v i d ą.

„Mes turime pirmiausia paleisti iš akių atskirą žmogų, kaipo tokį, ir žiūrėti į jį, kaip į veislės sudedamąją dalį. Nepaisydami jo individualybės, išmetam iš jo visa, kas jame yra atsitiktina; tuo būdu atskiri skirtingumai, darą maža įtakos masei arba ir visai nedarą, išnyks, ir mes pajėgsime nustatyti tik bendras „žmogaus" genties žymes"[2].

Po to Quételet davęs žinomą pavyzdį apie ratą, kreida pabrėžtą ant lentos, į kurį žiūrėdami iš tolo aiškiai matysime rato liniją, o jeigu prisiartinsime prie lentos, su lupa (padidinamu stiklu), tai rasime tik beformę kreidos dulkių krūvą; toliau jisai sako: „tuo pat būdu mes tyrinėjame įstatymus, kurie valdo ž m o g a u s g e n t į; nes jeigu mes imsime žiūrėti į atskirus asmenis visai iš arti, mums pranyks visuotinės žymės, ir mes tematysime atskiras ypatybes"[3].

Taigi Quételet priėjo prie šitokios n e i g i a m o s išvados, kad mokslas apie žmones neturi paisyti a t s k i r o žmogaus. Ką gi stato Quételet vieton šito klaidingo, išmesto iš mokslo dalyko? Ką gi stato jisai vieton šito atskiro žmogaus? O gi, kaip minėjome, jau anksčiau, visai tuščią, nepagaunamą sąvoką, kurią jis vadina tai „žmonių gentim", tai „visuomene", tai „socialine sistema". Tame glūdi svarbiausioji Quételet's klaida. Prie p o z i t i n g o pažinimo to, kas iš tikrųjų turėtų būti šito mokslo t y r i n ė j i m o d a l y k u apie žmogų, Quételet nėra priėjęs, ir mes pamatysime, kodėl ir kaip šito pozitingo pažinimo stoka padarė bergždžius visus jo mokslo darbus.

O ar galėjo ko kito sulaukti Quételet, jeigu jisai norėdamas surasti įstatymingumą ir įstatymus, tyrinėjamuoju da-

---

[1] L'homme I, 3.
[2] ten pat, p. 5.
[3] ten pat.

lyku laikė tik anas tuščias sąvokas „žmoniją“, „visuomenę“, „visuomenės sistemą“? Šitos sąvokos neatitinka joks konkretus daiktas, kurį būtų galima aprėpti ir tyrinėti, nes kiekvienas konkretus dalykas yra gamtoje ribotas, — ir tiktai tokį dalyką tegalima moksliškai tyrinėti. Kas neribota, nenustatyta, kas yra begalinis, to negalima nė observuoti, o be to negalima nė pradėti jokių mokslinių tyrinėjimų. O tokiu nepagaunamu, neribotu ir nenustatomu dalyku yra minėtosios Quételet's sąvokos „žmonija“, „visuomenė“ ir „visuomenės sistema“; ir į tokį dalyką turi susikulti visos mokslo pastangos, nes ant jų apskritai negalima daryti jokių konkrečių pastebėjimų, — o juk tai visokio mokslo pamatas. — Tokios sąvokos, kaip „žmonija“ ir „visuomenė“, visai negali būti mokslo dalyku, taip pat kaip laikas ir erdvė; tos sąvokos gali tapti tinkamomis mokslui žiūrėti ir tyrinėti, bet pirma turi įgauti konkretų pavidalą, turi virsti konkrečiais vienetais. Quételet teisingai atmetė „individą“, kaipo tokį vienetą; o kito jisai nerado. Nes „žmonių gentis“, „visuomenė“ ir „socialinė sistema“ — tai nepagaunamos ir ūkanotos sąvokos.

Quételet, kaip jau buvo pasakyta, tarė, kad galėsiąs išsisukti iš šitos painiavos su „dideliu skaičium“. „Didysis skaičius“ yra jam stebuklinga lazdelė, su kuria jis iš nerangios „žmonių genties“, „visuomenės“ ir „socialinės sistemos“ medžiagos padaro didelį, lankstų ir dailų mokslo dalyką; su „didžiuoju skaičium“ jisai visur suranda įstatymingumą ir įstatymus, kur pirmiau viešpatavo aklas chaos. Jo operacijos yra labai paprastos, tik kad jos būtų tokios pat teisingos ir patvarios!

Reikia suskaityti kokius nors reiškinius socialinio gyvenimo srityje (arba kurioj nors kitoj srityje) ir sulyginti gaunamus šitų pasikartojančių reiškinių skaičius su tokiomis pat kitose gadynėse. Vaisiai gali būti tik dvejopi: šitie skaičiai nurodo arba taisyklingumą arba ne. Jeigu bus pirmasis atsitikimas, tai statistikai džiaugias ir linksminas dėl „didžiojo skaičiaus įstatymo“; jeigu gi atsitinka antrasis, tai jie tyli. Bet dažniausiai esti pirmasis atsitikimas, nes prie visų santykių ir įvykių pasaulyje galima prieiti su skaičiais. Viską galime suskaityti.

Bet visi skaičiai turi tą ypatybę, kad jie, pasiekę žinomo aukštumo, duoda tam tikras proporcijas. Šitas aukštumas būtinai reikia kumet nors pasiekti. Yra tai skaičiaus

prigimtis, kuri, tarytum, pereina prie suskaitytųjų santykių ir įvykių.

Paimkime, pavyzdžiui, kokį nors r e t ą atsitikimą iš kasdieninio gyvenimo. Beprotis užsilipa į bokštą ir puola iš jo viršūnės ant grindinio. Panašaus atsitikimo tame mieste, kaip pamena žmonės, nebuvo atsitikę. Jis stovi vienų vienas. Taigi juo jokiu būdu negalima įrodyti įstatymingumo. Jeigu jisai daugiau nebepasikartoja, tai statistikai jo ir nebesvarstinėja. Betgi jis gali pasikartoti ateityje. Jeigu per daugelį metų šitoks atsitikimas kitą sykį įvyktų, tai būtų jau statistikos „įstatymingumui" parama. Būtų galima sakyti, kad per tiek ir tiek metų toksai atsitikimas įvyksta vieną sykį.

Žinoma, dar lengviau būtų nustatyti skaitmenimis santykius, jeigu skaitytume atsitikimus ir įvykius, kurie atsitinka kas diena ir kas valanda ir iš kurių susideda žmonių gyvenimas.

Didžiausias skaičius tokių atsitikimų (pavyzdžiui, gimimai, jungtuvės, mirimai ir t.t.), turint žinomą ir patvarią žmonių grupę, turi pasikartoti dideliu taisyklingumu; čionai tai įgauna statistika savo pigų triumfą. Bet paklauskime dabar: ar nustačius paprastųjų įvykių taisyklingumą tuo išaiškinsime juos valdantįjį įstatymą? Anaiptol. Skaičius visuomet yra tik esamojo įstatymingumo į r o d y m a s arba ž y m ė; jis nurodo jį, bet neišaiškina.

Ir pagaliau visos statistikos išvados negali mums nei įrodyti nei išaiškinti nė mažiausio įstatymo, kuris liečia „žmoniją", „visuomenę" ir „socialinę sistemą". Vienu žodžiu: „didžiojo skaičiaus įstatymas" yra s k a i č i a u s įstatymas, bet ne s u s k a i t y t ų j ų reiškinių; o sociologija nori žinoti pačių socialinių reiškinių įstatymus, ir n e t i k iš jų skaičiaus pusės. Statistikos nuopelnai gali būti dideli; kaipo tyrinėjimo p r i e m o n ė ji turi savo vertybę; bet ieškomųjų socialinių reiškinių įstatymų statistikos suskaitymai niekur ir niekuomet negalės rasti. Reiškinių skaitymas ir sulyginamųjų jų skaičių suderinimas, atsižiūrint į bent kokį laikotarpį, yra grynai mechaninis, aritmetinis darbas, kuris neturi nieko bendro su šitų reiškinių įstatymų susekimu ir išaiškinimu.

Žinoma, Quételet su savo statistikos tyrinėjimais yra padaręs didelių nuopelnų mokslui, bet savo tikrojo tikslo, prie kurio jisai ėjo, — įrodyti įstatymingumą ir s o c i a l i n i ų r e i š k i n i ų įstatymus, jisai nepasiekė. Jį suklaidino s k a i-

čiaus įstatymas ir nuvedė į šalį nuo socialinių reiškinių įstatymų. Šito apsigavimo priežastis parėjo nuo neaiškios nuovokos apie sociologijos daiktą, nuo „žmonių genties“ ir „visuomenės“ sąvokų neaiškumo, kuris yra jos pagrindas, dėl jų neaiškumo ir nepagaunamumo negalima daryti tikslių ir tikrų mokslo tyrinėjimų.

Berods, savo vėlesniame rašte „Prie visuomenės prigimtinės istorijos“,[1] jisai bandė išvengti šito sąvokų neaiškumo, pradėjęs smulkiau tyrinėti atskirus socialinius bendravimus: bet ir čia jisai ne tik nepriėjo prie bet kokio aiškaus „tautos“, „nacijos“ ir valstybės supratimo, bet dar pateko į tokią klaidą, kurios po to, kas buvo su juo, nebegalima buvo ir laukti: jisai, užuot siekęs aiškaus supratimo apie šitų padarų esmę, atsigrįžo prie asmens, prie individo, kad jisai esąs jų pradžia ir galas. Dėl to jisai visai taip pat, kaip ir visas individualistinis ir atomistinis krypsnys valstybės moksle, iš anksto uždarė sau kelią, šitiems socialiniams bendravimams suprasti[2].

§ 4.

Spencer'is.

Žymią pažangą, lyginant su istorijos filosofais, Comte'u, ir Quételet, padaro, kaip jau minėjome, Spencer'io sociologija, kuris, kaip ir anuodu, tvirtina, kad sociologija yra reikalinga ir galima. Lyginant su Comte'u pažangą galima matyti tame, kad jisai mažiau išstumia į priekį tą nuomonę, jog žmonija, tasai socialinių įstatymų subjektas, plėtojusis vienodai, bet, atvirkščiai, tvirtina, kad visur ir visuomet buvęs socialinių bendravimų plėtojimasis. O iš kitos pusės jisai nesistengia išspręsti šito įstatymingo plėtojimosi klausimo „didžiojo skaičiaus“ padedamas. Spencer'is veikiau mano, kad šito klausimo sprendimą radęs savo evoliucijos formuloje.

Šitą evoliucijos įstatymą, žinoma, buvo galima priimti kaip „visuotinį įstatymą“, kuris yra tam tikrame, kad ir tolimame santykyje su socialiniais reiškiniais, bet priimti jį kaip „socialinį įstatymą“ mes visai negalime. Arčiau prisižiūrėję vei-

---

[1] „Zur Naturgeschichte der Gesellschaft“, vokiškai išvertė Adler'is, 1856, iš jo ir cituojama.

[2] Smulkiau apie tai bus žemiau.

kiai apie tai patirsime. Spencer'io išeinamasis punktas yra tai, kad kiekvienas mokslas, tyrinėdamas praeitų įvairių daiktų genealogijas, prieina prie to įsitikinimo, kad šito daikto sudedamosios dalys iš pradžių yra buvusios išsklaidytos — palaidos (diffuzija), o sekdamas šito daikto plėtojimosi istoriją, atranda, kad šitos palaidos dalys susirenka (koncentruojas), iš ko Spencer'is daro išvadą, jog anoji jo ieškomoji formula visuotiniam plėtojimosi įstatymui turi apimti anuodu abu priešingu procesu, būtent: koncentraciją ir diffuziją. Tokia tai formula ir yra jo evoliucijos įstatymas. Jisai skamba šitaip: kiekvienas tyrinėjamasis daiktas nuolatos mainosi ir keičiasi; šitas keitimasis yra ar atsiradimas, tapimas ar žuvimas, mirimas; pirmasis susideda iš medžiagos integracijos (tas pats ką ir koncentracija) ir judėjimo išsklaidimo, ką Spencer'is vadina evoliucija; paskutinis susidaro iš medžiagos dezintegracijos (iširimo) ir judėjimo prarijimo, ką Spencer'is vadina dissoliucija.

Ir tikrai, Spencer'iui pavyksta įrodyti, jog šita formula tinka visoms reiškinių sritims; šičia jis parodo daug proto ir sąmojo. Bet šita visuotinė formula taip toli stovi nuo konkrečiųjų reiškinių, jog ąja jokiu būdu negalima išaiškinti šitų reiškinių esmės, neminint to, kad šita formula turėtų pavaduoti tikrąjį šitų reiškinių įstatymą, o to nepadaro. Šita formula tinka visur, bet ir nieko neišaiškina. Ji išreiškia, teisybę sakant, tik tai, kad esąs visuotinis judėjimo įstatymas. Į šito įstatymo vidų formula nenusileidžia, ji visuomet pasilieka tik jo paviršiuje.

Šitas jos neaiškumas, ypatingai socialinėje srityje, išeina aikštėn. Nors šita formula tam tikra, ne tiesiogine, o perkelta prasme ir tinka socialiniams reiškiniams, bet ji nieko neišaiškina.

Spencer'is pavyzdžiui operuoja tąja formula socialinėje srityje šitokiu būdu:

„Kol buvo maži visur klajojančių žmonių būriai, be jokios organizacijos, šitų būrių susikirtimai savitarpyje vargu begalėjo kiek pakeisti jų struktūrą[1]. Bet kai tenai atsiranda vadai, kurie net stengiasi sukelti tokius susikirtimus, o ypač kai tie su-

---

[1] Sociologija, p. 15.

sikirtimai davė vieniems ilgam laikui pavergti kitus, tai jau atsiranda valstybinės organizacijos diegai..."

Žinoma, šiaip bei taip būtų galima suvokti tolimą santykių analogiją tarp evoliucijos įstatymo ir šito socialinio įvykio socialinių sudedamųjų dalių susijungimo į valstybinę organizaciją, bet evoliucijos formula negali išaiškinti šito įvykio. Jam išaiškinti mes turime ieškoti socialinio įstatymo pagelbos. O šitokiu įstatymu yra: kiekvienos socialinės grupės stengimasis jungti kiekvieną kitą socialinę grupę, kuri pasitaikys ant jos kelio, stengimasis ant jos viešpatauti, ją pavergti; šito stengimosi priežasties reikia ieškoti šitos grupės rūpesčiu dėl savo gyvybės. Šitas grynai socialinis įstatymas pilnai išaiškina socialinius įvykius. Nes juo remdamos kiekviena galingesnė grupė „mažesniųjų aplinkui klajojančių tarpe" stengiasi pavergti iš anų silpnesniąją ir pajungti savo tikslams, ir iš šito stengimosi savaime išeina visų anų „struktūrų" arba organizacijų būtinumas, kurios pagaliau pagamina „valstybę". Spencer'io „visuotinis įstatymas" tinka šitiems įvykiams, bet Spencer'is užmiršta nurodyti į „socialinius įstatymus", kurie išaiškintų šituos įvykius.

Tačiau šitą silpnąjį Spencer'io sociologijos punktą atsveria, kaip jau sakyta, viena — begalė teisingų socialinių reiškinių ir įvykių pastebėjimų, o jo evoliucijos formula yra tokia nekalta, jog visai nepastoja kelio teisingai šitiems reiškiniams ir įvykiams suprasti; šituo jis didžiai pralenkia visas kitas visuotines formulas. O antra, svarbiausioji Spencer'io sociologijos reikšmė yra ta, jog įrodė įstatymingąjį socialiai psichinių reiškinių plėtojimąsi, ir čionai jisai parodo savo geniališkumą ir sugebėjimą, kurių po to tėra pasiekęs vienas Bastian'as. Čionai mes ketiname dėl šito Spencer'io socialpsichologijos krypsnio padaryti keletą pastabų.

Etnografiniai ir praistoriniai tyrinėjimai jau seniai susekė vieną nuostabų faktą, būtent tą, kad įvairiuose visuomenės reiškiniuose, visais laikais, nežiūrint į vietovės ir klimatų skirtingumą, galima nustatyti, kad atmainos nuosakiai ir logingai seka kits kitą, tai reiškia kitaip sakant evoliuciją. Tuo būdu senieji istorikai nustatė plėtojimąsi nuo kaulo padarinių iki akmens įrankių, toliau iki bronzos ir geležies gadynės — plėtojimąsi, kurį tebuvo galima susekti, sustačius į vieną eilę įvairiausias, visose pasaulio šalyse išmėtytas ir įvairiausioms

tautoms priderančias praeities liekanas. Bet kai bandyta šitą plėtojimąsi įrodinėti kuriai v i e n a i žmonių grupei, tai dažniausiai ne tik buvo sunku tat susekti, bet, atvirkščiai, atrasta daug tokių žmonių grupių, kurios sustojo ir tebestovi kaip įrodyta, be p e r t r ū k i o iki šiai dienai, be j o k i ų a t m a i n ų kurioj nors šito plėtojimosi eilės fazėje. Tą patį reiškinį tyrinėtojai pastebėjo ir visose kitose socialinio gyvenimo srityse, kaip antai: religijoje, dorovėje, teisėje, kultūroje ir kt.

Tarp fetišizmo, antropomorfizmo, politeizmo, monoteizmo ir laisvamanių ateizmo filosofuojanti žmogaus dvasia atranda logikinį sąryšį, tikrai įstatymingą plėtojimąsi, — o juk vargu bus galima tat įrodyti paėmus kurią vieną žmonių grupę. O ir kiek daug yra tokių žmonių grupių, kurios šiandien, kaip ir prieš tūkstančius metų, garbina fetišus, įsivaizduoja savo dievą žmogaus pavidalu, savo dangų apgyvendina dievų būriais arba, kaip ir prieš tūkstančius metų, išpažįsta tik vieną Jahvę, o tuo tarpu iš kitos pusės randame laisvamanių ateizmą jau pas kai kuriuos senovės filosofus.

Būtų galima pristatyti begales tokio socialiai psichinio reiškinių plėtojimosi pavyzdžių, kurį galima susekti pasikvietus į talką ir sulyginus įvairiausias įvairių šalių ir laikų tautas. Sociologiniai Spencer'io ir „etnologiniai" Bastian'o veikalai knibždėte knibžda tokių pavyzdžių. Be abejo, lengviausia ir patogiausia būtų išaiškinti šitą neginčijamai „įstatymingą plėtojimąsi" tuo, kad žmonija vieninga, o šitas įstatymingai vienodas socialinis plėtojimasis ir sudaro prigimtinį substratą socialiai psichiniam plėtojimuisi.

Bet toksai dažnai vartojamas aiškinimas prieštarauja tam faktui, kad tikrasis žmonijos stovis neatsipuola, neatitinka šito s u k o n s t r u u o t o plėtojimosi. Jeigu paimsime kurį nors socialiai psichinį reiškinį ir pažiūrėsime jo plėtojimąsi, tai visuomet užtiksime atskiras plėtojimosi fazes šiandieną ir praeity įvairiausiose tautose. Imsime vieną pavyzdį iš begalės kitų! Devyniolikto amžiaus europietį vilioja mintis sudaryti socialinę plėtojimosi eilę nuo betvarkės „laisvosios" meilės iki daugvyrystei (poliandrijos), paskui prie daugpatystės (poligamijos), pagaliau prie „gražiausiojo žmogaus plėtojimosi žiedo", prie vienpatystės (monogamijos).

Tokia dirbtinai sudaryta plėtojimosi eile dažnai remiasi Spencer'io tyrinėjimai, Bastian'o „tautų minties pasireiškimų"

sugretinimai, o naujausiais laikais talentingi Lipperto apibendrinimai (Šeima, Kunigija ir t.t.). Bet visa tai yra labai gražu, ir negalima užginčyti šitiems „plėtojimams“ loginio nuosakumo, išvadų tisklumo ir (loginio!) „įstatymingumo“. Bet nereikia vadinti šito plėtojimosi socialiniu ir sakyti, kad tai esąs socialinis plėtojimasis. Nes šito socialpsichinio plėtojimosi substratu niekuomet negali būti vieninga žmonija, bet amžiname įvairume ir skirtingume, kurioj ji yra kiekvieną laiką, ji mums leidžia iš jos įvairių ir atskirų dalių sudaryti ištisą nuosakią socialiai psichinio plėtojimosi eilę. Taigi, pavyzdžiui, mes randame šiandien, kaip ir prieš tūkstančius metų, žmonių būrius, kurie gyvena betvarkėj, „laisvojoj“ meilėj, taip pat randame kilmes ir tautas, kur viešpatavo ir viešpatauja daugvyrystė, daugpatystė ir vienpatystė. Todėl negalima sakyti, kad socialinių įtaisymų plėtojimasis yra tolygus pačios žmonijos plėtojimuisi, reiškia tam, ką mes vadiname socialiniu plėtojimusi tikriausia to žodžio prasme. Bastian'as šitame socialiai psichiniame plėtojimese, kaip mes norėtume pavadinti, mato taisyklingus ir įstatymingus „tautų minties“ plėtojimosi pasireiškimus, ir šitą tautų mintį deda į pamatą savo „mokslo apie žmogų“; ir Spencer'is taip pat stato savo sociologiją ant šitokio plėtojimosi įrodymo[1].

Visa tai, žinoma, turi šiokį tokį pagrindą; juk šitie socialiai psichiniai reiškiniai taip pat pridera mokslui apie žmones; tasai vieningas „tautų minties“ susekimas visuose jos pavidaluose pagamina šitam mokslui brangios medžiagos; šitą „žmogaus dvasios augimo įstatymų ištyrimą visumoje, kurie pasidaro visuomenės dvasios kūryboje“ (Bastian'as), galime laikyti būtinąja sociologijos arba, kaip Bastian'as nori, etnologijos dalim, nes vis dėlto yra teisinga, kad „visur tikslesnė analizė, jeigu jos neišvesdavo iš kelio paviršium esą ir krintą į akį vietos dažai, pagaliau priėjo, kad pagrindiniai įsivaizdavimai yra tokie pat“,[2] bet tai visa dar nesudaro branduolio nei sociologijai, nei „mokslui apie žmogų“, nei galima atrastuosius šitoje socialiai psichinėje srityje įstatymus ir įstatymingo plėtojimosi dėsnius laikyti socialiniais įstatymais ir socialinio plėtojimosi dėsniais. Nes visuomet reikia griežtai skirti socialinius

---

[1] Bastian, Der Völkergedanke ir t. t. gale ir daugiur.
[2] Bastian. Der Völkergedanke, p. 178.

klausimus nuo socialiai psichinių. Pirmieji apima žmonių grupių santykius ir su kits kitu bendravimus, o paskutinieji apima anuos „tautų minties“ pasireiškimus, į kurių tarpą pridera visi socialiai psichiniai padarai tikybos, dorovės, teisės ir kultūros srityje. Tiktai įstatymus, nustatytuosius grynai socialinėj srityje, tai reiškia tenai, kur eina apie įvairių pačių žmonių grupių su kits kita santykius, vadiname socialiniais įstatymais; o įstatymus, liečiančius „visuomenės minties kūrybos sritį“, jeigu išsireikšti Bastian'o žodžiais, bus kuotinkamiausia pavadinus socialiai psichiniais.

Sociologijos metodas.

Kai jau buvo išėję devyniolikto amžiaus svarbiausi sociologijos veikalai, įtraukus į jų skaičių ir Ratzenhofer'io „Politiką“, prasidėjo ginčai dėl sociologijos metodo. Tam pirmiausią pradžią padarė aštri opozicija, tai šen tai ten sukilusi prieš tariamąjį „organinį“ metodą, kurio, kaip žinoma, laikėsi Schäffle[1] bei Lilienfeld'as ir paskui dar Worms'as.

Tarptautiniame sociologų kongrese Paryžiuje 1898 m. įvyko plačios diskusijos tąja tema[2]. Teisybė, šitame René Worms'o susirinkime „organiniam“ metodui netrūko gynėjų; nes pirmieji „organicizmo“ karžygiai buvo visi ten atvykę; greta Worms'o, jauniausio „organiko“, buvo Lilienfeld'as ir Novikov'as. Jeigu būtų padarę balsavimą, tai „organinis“ metodas

---

[1] Schäffle vos 1875 m. tepaskelbė savo didįjį veikalą antrašte: „Socialinio kūno sudarymas ir gyvenimas. Enciklopedinis realinės anatomijos, fiziologijos ir psichologijos žmonių visuomenės projektas, su ypatinga pažiūra į tautos ūkį, kaipo socialinę medžiagos virškinimą“. Tarp žodžių gausybės tokioje antraštėje sociologija nepaminėta; veikale yra labai plačių biologinių ir fiziologinių ekskursų, nesykį pakartoti užtikrinimai, kad čia eina apie daiktines analogijas, visa tai davė teisės suprasti, kad jisai visai rimtai laikąs „socialinį kūną“ organine būtybe. Vėlesniais metais Schäffle prieštaravo tokiam jo minčių supratimui, savo veikalą kartkartėmis vadindavo „sociologijos bandymu“, išbraukė vėlesniuose leidiniuose plačius fiziologinius išvedžiojimus ir tvirtina savo „Gyvenimo atsiminimuose“, kad jisai „nėra pasinėręs biologijoj“, ir kad šituo atžvilgiu jam daromieji priekaištai visai nepamatuoti. Betgi iš to viso išeina, kad jisai pats vėlesniais metais pastebėjo silpnąsias organinės metodos puses. Su Lilienfeld'u gi to neatsitiko.

[2] „Annales de l'Institut de Sociologie“, t. IV.

būtų paėmęs viršų, juk ir Berno filosofijos istorikas prof. Ludvikas Stein'as skubiausiai pripažino jam „didelius mokslo nuopelnus".

Laimė, buvo tenai ir genialus filosofinis mušeika Gabrielius Tarde'as, kuris nesigailėjo žodžių, gerokai švietė ponams „organikams" ir jiems rėžė teisybę apie visą jų „metodo" nevertingumą.

„Jūs lyginate valstybę su organizmu", bene šitais žodžiais sakė, „bet ar valstybė nesutampa su tauta? Tai kame yra tasai organizmas? Valstybėje ar tautoje? Pirmuoju atsitikimu Vokietija susideda iš daugelio organizmų, o paskutiniuoju gyvena politinis tautos organizmas, nors jisai yra suskaldytas į tris kąsnius. Koks gi tai organizmas, kuris gali taip gyventi?" „Jeigu jau iš tikro", toliau sako tikrieji jo žodžiai, „norima organinę teoriją taikinti žmonijai, tai jau reikėtų tautą laikyti tikruoju socialiniu organizmu".

Jeigu 1898 m., kada pats Schäffle pagrinde atsisakė nuo „organinio metodo", paskelbdamas, kad jo pavartotosios analogijos nėra „homologijos", ir būtų reikalas sugriauti šitą metodą, tai jau Gabrielius Tarde'as pabaigė tat ir tuomet uždavė jai paskutinį „malonės" smūgį. Tiktai senasis Lilienfeld'as nelaikė savęs nuveiktu ir savo paskutiniame rašte „Zur Verteidigung der organischen Metode in der Soziologie" (1898 m.) dar sykį pakėlė kardą už savo gyvenimo darbą. Bet be geros kloties. Šitas „metodas" jau yra amžinai palaidotas.

Teisybę sakant, yra visai klaidinga kalbėti apie „organinį m e t o d ą". Nes iš tikrųjų tėra du metodu, deduktinis ir induktinis. Juk mokslo tyrinėjimuose eina arba iš f a k t ų arba iš anksčiau priimtųjų n u o m o n i ų, tai reiškia nefaktų, trečiojo gi kelio nėra. Jeigu gi, nežiūrint to visa, sekant mėgstančių vaidytis ekonomijos profesorių pavyzdžiu (žiūr. pusl. 80), kalbama apie įvairius metodus, kaip antai, — apie spekuliatyvinį, istorinį, psichologinį, naturalistinį, organinį ir t.t., bet tuo dar nepasakyta, kad gali būti kokie kiti, negu deduktinis ar induktinis metodas, nes trečio k e l i o, be tų dviejų, negalima nė manyti, — o tik tuom nurodoma sritis, iš kurios yra gauti anie faktai, paimtieji tyrinėjimo pamatu. Taigi šitie pažymėjimai (istorinis, naturalistinis, organinis, psichologinis) geriausiu atveju yra tik dvi šito metodo rūši: deduktinė ir induktinė, ir kaipo tokios pridera vienai ar kitai rubrikai. Tuo būdu kiekvienas iš

šitų lyg gausingų metodų yra arba deduktinis arba induktinis. Taigi tariamasis „organinis metodas" geriausiu atsitikimu yra deduktinis, nes jis išeina iš (neteisingos) premisos, kad „visuomenė" yra organizmas, o iš tikrųjų tai yra stačiai neleistinas metodas, nes jis, kad išaiškintų socialinį pasaulį, užuot rėmęsis socialiniais faktais, kreipiasi į visai kitos, būtent organinės, srities faktus. Istorinis gi metodas yra induktinis, jeigu jis, socialiniams reiškiniams išaiškinti, išeina iš tam tikrų istorinių faktų ir jais naudojasi.

Jeigu sociologija ima faktus, iš kurių daro išvadas, ant kurių pastato savo teoriją, iš pirmykščių tautų gyvenimo, taigi iš etnografijos ir etnologijos, tai tikslesniam šito induktinio metodo nusakymui galima pažymėti jį kaipo etnologinį. Ir „psichologinis metodas", kuriuo kartais giriasi ekonomistai, gali būti tikru induktiniu metodu, jeigu jis psichologiniams reiškiniams išaiškinti remiasi faktais, paimtais iš psichinio vieno asmens gyvenimo. O ar jis tinka visiems ūkio reiškiniams išaiškinti, kaip tat tvirtina kai kurie ekonomistai, mes šito čionai nesvarstysime. Gi socialiniams reiškiniams išaiškinti jis visai netinka, nes socialiniai reiškiniai turi savo pamatą ir šaltinį nevieno asmens psichėje[1].

Taigi jeigu jau nusileisti šitam, gal būti, per toli einančiam doktinėrių mėginimui skaidytis ir įnešti tą metodą sociologijos vartojimui, tai turėsime jam duoti tikslesnį vardą — pavadinsime jį sociologiniu, tai reiškia tokiu induktiniu metodu, kuris socialiniams reiškiniams išaiškinti remiasi kaip tik socialiniais faktais. Šita sociologinio metodo sąvoka, kuri, žinoma, turi būti induktinė, jau be to turi savyje sąvokas — taip gamtines, taip istorines ir etnologines, nes gamtinis jis yra tuo, kad jis, kaipo gamtos mokslas, eina indukcijos keliu; istorinis tuo, kad jis vartoja istorijos faktus socialiniams reiškiniams išaiškinti, bet jis taip pat gali būti ir etnologinis, jeigu jis savo faktų medžiagą ima iš etnologijos ir etnografijos, vadinas, iš pirmykščių tautų gyvenimo, kuris teikia mums tokią istorinių faktų gausybę. Taigi

---

[1] Dėl to tai teisingai sako Dürkheim'as savo aukščiau minėtame metodologiniam rašte: „Une explication purement psychologique des faits sociaux ne peut donc manquer de laisser échapper tout ce qu'ils ont de spécifique, c'est à dire de social". Bet kiek ūkiniai reiškiniai savo pamate yra socialiniai, turėtų šitas minėtasis Dürkheim'o dėsnis tikti ir jiems; „psichologiniame" ekonomijos metode yra daug perdėjimo.

induktiniu keliu (o kartu gamtos mokslo pavyzdžiu, dėl to tai gamtamokslišku) turi eiti kiekviena sociologija, bet reikia pridėti, kad atskiri sociologai, atsižvelgdami į savo subjektinius palinkimus ir gabumus arba į savo studijų krypsnį, gali elgtis tai istoriškai, tai etnologiškai, vistiek jie visuomet pasilieka sociologinio metodo ribose. Žinoma, kiekvienas šitų metodų gali būti klaidingai pavartotas ir net išnaudotas, prieš tai nėra jokio vaisto, nes dar neišaugo žolė prieš diletantus ir kreivamokslininkus, ir jokia mokslo sritis nėra nuo jų apsaugota. Taip pat pastaraisiais laikais ir „etnologinis metodas" dažnai buvo išnaudojamas: pav., parinkę laisvai ir be kritikos citatų iš kelionių aprašymų stengiasi įrodyti ką tik nori, kaip antai: aukščiau išdėstytos Morgano plėtojimosi idėjos teisingumą arba kad „pažanga savo esme buvo ta pati visose giminėse ir tautose, kurios gyvena įvairiuose ir net nuo kits kito atskirtuose kontinentuose", ir kad šitas plėtojimasis visur ir visuomet atsitinka visai stereotipiškai. Nevykusį tokio įrodymo bandymą padarė Richard'as Hildebrand'as savo veikale „Recht und Sitte" (pirmoji dalis, o antroji dalis, laimei, visai nebepasirodė), apie ką Richardas Mucke teisingai pastebi: „Juk gi tai yra gana naivu, kai autorius kreipiasi į tariamas plėtojimosi pakopas (nuo medžiotojo į piemenį ir prie žemdirbio), kurios nuo Dikearch'o laikų iki paskutiniųjų laikų buvo pagarboj laikomos, bet dėl kurių neseniai kaip tik ūkio istorijos atžvilgiu buvo iškelta stiprių abejonių. Užuot mums įrodęs, kad buvo trys plėtojimosi pakopos, autorius iš anksto jas priima, kaip dalyką savaime suprantamą, ir pagal tą nustato teisės ir dorovės santykius, ir sudarydamas tam tikrą jų eilę savo noru įterpia įvairias keliauninkų žineles, kur jos jam kaip tik buvo pravartu".[1] Ir Leidos sociologas Steinmetz'as atsigręžia prieš šitą „vaikišką ir naivią manierą" išnaudoti etnologinį metodą, manierą, kuri „neturi nieko bendro su mokslo tyrinėjimu". „Šitie plėtojimosi fanatikai", rašo jisai[2]: „taria, kad užtenka keletą savo noru parinktų pirmykščių tautų sustatyti į tokią eilę, kuri atitiko jų fantazijos schemą, kai įrodytų, jog visos tautos yra perėjusios kaip tik tą patį kelią... Vis dėlto iš aprašymų, net kritiškai nepatik-

---

[1] Mitteilungen aus der historischen Literatur, 1897 m. p. 257.

[2] Minėtame darbe: „Bedeutung der Etnologie für die Soziologie" Barth'o laikr.: Vierteljahrschrift NF. 2 I p. 438.

rintų, iš poros tuzinų savo nuožiūra sumaišytų arba savivališkai greta sustatytųjų pirmykščių tautų, nei šiaip nei taip būtų išskaityti socialinę visų rasių ir tautų praistoriją, — tokio darbo neužtenka. Argi nėra geresnio metodo? Kodėl gi mes turime studijuoti šimtus bekultūrių tautų tiktai tokiu pirmykščiu būdu? Kam gi mums reikia šitą studiją suprasti juo kvailiau?“ Gabusis Leidos sociologas gali nurimti; toksai darkymas atsitiko ne tik su jo taip tikrai karštai patariamu etnologiniu metodu, ir istorinis metodas turėjo kentėti tas pačias kančias, ir tas pats Hildedrand'as minėtame rašte padarė tat su dviem metodais, nes jam Morgano plėtojimosi idėjai matyti neužteko vienos etnologijos, tai jisai kibo prie istorinių šaltinių ir juos baisiai išgadino. Apie tai, aimanuodamas skundžiasi istorikas E. v. Below. „Imasi darbo“, rašo jisai: „pilnai pasitikėdamas lyginamuoju metodu, norėdamas susekti plėtojimosi įstatymus, kurie esą tinkami visoms tautoms“ ir „darko dėl savo analogijų tiesioginių šaltinių pasakymus apie senųjų germanų būdą[1]“. Below'as turi čionai galvoje aną garsųjį „apdūmimą“, kurį Hildebrand'as padaro su Tacito „Germania“, prieš kurį kreipiasi ir Mucke, teisingai pasibaisėdamas[2].

---

[1] Priede prie „Münchener All. Zeitung“, 1903 m. sausio 15 d.

[2] Minėtoj jo recenzijoj ir jo „Urgeschichte des Ackerbaues“, p. 141.

TREČIOJI KNYGA.

Socialiniai gaivalai ir jų junginiai.

I.

Pirmykštė orda.

§ 1.

Motinos teisė.

Individo sąmonė teatbunda, kai dvasia būdama dar nesąmoninga bus perėjus pirmąsias savo plėtojimosi stadijas; atsirandąs gamtos tyrimas pirmiausia kreipiasi į labiausiai sudėtinius gamtos kūnus ir tik po vargingų analizių pradeda suprasti jų sudedamąsias dalis ir gaivalus, — taip pat ir atbundąs politikos galvojimas iš pradžių težiūri į labai supainiotus socialinius reiškinius, kaip antai giminę ir tautą, ir dabartinė sociologija pirma darydama sunkias mokslo analizes, turi su dideliu vargu, prasiskinti sau kelią prie pirmykštės ordos ir iš skalsių, užsilikusių padaruose ir įpročiuose, socialinių liekanų ir sudedamųjų dalių likinių stengtis atstatyti pirmykštį socialinių bendrovių vaizdą. Šitame sunkiame darbe dažnai suteikia sociologijai naudingos pagelbos gyvas laukinių „pirmykščių žmonių" ordų pavyzdys[1].

Tokia yra užsilikusi civilizuotųjų tautų padavose liekana, o ji kitados buvo išsiplatinus, ką liudija gyvoji laukinių giminių dabartis; šitoji liekana sociologijai virto Ariadnos siūlu, kuris išveda ją iš didžiausiai sudėtinių socialinių istorijos ir mūsų ga-

---

[1] Puikų pirmykštės ordos vaizdą duoda mums Darwin'as iš savo paties kelionės patyrimų: „Aš niekuomet neužmiršiu savo nusistebėjimo, kurį aš jaučiau, pamatęs pirmą sykį Ugningosios žemės gyventojų būrį, susirinkusį laukiniam išaižytame pakraštyje; nes man tuojau puolė į galvą mintis: tai tokie buvo mūsų protėviai. Šitie žmonės buvo visai pliki, nusidažę, jų ilgi plaukai sudraikyti, iš susijaudinimo iš burnos driekėsi seilės, iš viso ko matyti, kad nustebę, nusigandę ir nepasitikį. Vargu jie išmano apie kokį amatą, ir gyvena lyg laukiniai žvėrys iš to, ką galėjo pagrobti. Jie neturėjo jokios vyriausybės ir jie neturėjo niekam pasigailėjimo, kuris buvo ne jų kilmės". (Abstammung des Menschen, II 356). Sulyg. „Rassenkampf" p. 195 ir t.

dynės junginių painiavos ir duoda susekti pirmykštę ordą, yra tariamoji „motinos teisė“.

Persisunkęs pažiūra į tą „šeimos“ formą, susidariusią Europoje per tūkstantis metų, kurios viršuje stovi „tėvas“, europiečių mokslas, šituo atžvilgiu visiškai sutikdamas su Azijos tautų padavomis nuo graikų ir romėnų gadynės, taria, kad šita jos formą yra pačios gamtos prilikta, yra nuo pat laikų pradžios, net esant tikras grūdas, iš kurio išaugo vėliau visi socialiniai dariniai.

Tik didesnis naujųjų laikų įsigilinimas į tą klausimą ir tikslesni tyrinėjimai įrodė, kad šita nuomonė buvo klaidinga, ir nustatė faktą, kad prieš šių laikų „tėvo šeimos“ formą buvo toks laikas, kada grupė, surišta artimiausia kraujo giminyste išimtinai tesispietė vien tiktai apie motiną, kaipo jos kūrėją. Iki šiol tenkinos tuo, kad įrodydavo, jog istorijos, arba, sakysim, priešistoriniais laikais buvusi motinos šeima, ir iš to išvesdavo „motinos teisę“, kurios daugybė pėdsakų užsiliko net iki vėliausių amžių. Galima sakyti, kad šitą pilnai ir visiškai įrodė Bachofen'o (Das Mutterrecht, 1862), Giraud Teulon'o („Les origines de la famille“ 1888), Mac Lennan'o („Kinschip in ancient Greece“) ir naujausi Lippert'o, Dargun'o ir Wilken'o (Das Matriarchat bei den Arabern, 1884) tyrinėjimai. Tarp kita ko visai neseniai tasai Dargun'as susekė iš jų teisinių įpročių ir dėsnių nabejojamus įrodymus, kad kitados buvo motinos teisė ir pas germanus („Mutterrecht und Vaterrecht“, 1894).

Bet iki šiol visai nepaisė vieno dalyko, kuris, mūsų nuomone, yra svarbiausias, būtent, kad motinos šeima tegalima išaiškinti, išvedant ją iš socialinės pirmykštės ordos santvarkos; tik toksai aiškinimas teduos mums ne tik teisingai suprasti ir įvertinti motinos šeimą, bet dar padės mums suprasti pirmykštę ordą; jis duos dar daugiau: įrodytasis motinos šeimos faktas visai įtikinančiai patvirtina, jog anos tarimas, iš pradžių pastatytasis tik kaip spėjimas apie pirmiausių žmonių susibendravimo formą, yra teisingas[1].

Žinoma, mes negalime suprasti buvus pirmykštę ordą tokią organizacijos formą, kuri, sakytume, būtų ką tik atsira-

---

[1]Matriarchatas tebėra ir šiandien Tiburone pas tenykščius indiečius. Žr. apie tai priedą prie „All. Zeit.“ 1903 m. lapkr. 25 d.

dusi arba ką tik išėjusi iš savo „kūrėjo“ rankos, — juk dar ir dabar atkampiose pasaulio dalyse yra pirmykščių ordų; ordą mes suprantame tik tokią žmonių grupę, kuri turi paprasčiausius gyvulio-žmogaus prigimties palinkimus, kurių gyvenimo santykių ir socialinio įtaisymo dar nėra pakeitę socialiniai perversmai ir supynimai. Šitokios ordos gyvenimą pakol nustato visiškai ir tiktai paprasčiausi ir prigimčiausi žmogui įgimtieji patraukimai.

Pirmasis, kuris ėmė tvirtinti, kad pirmiausia buvęs matriarchatas, bene bus Goguet. Savo veikale, pavadintame „De l'origine des lois, des arts et des sciences“ ir išėjusiame Paryžiuje 1759 m. jis rašo: „Prieš sudarant dviem lytim pastovias sandaras, jungtuves, susieidavo atsitiktinai, klausydami vien tik savo žiauraus noro. Moterys priderėjo tam vyrui, kuris pirmasis jas pagaudavo. Jos pereidavo į tų rankas, kurie turėjo pajėgų joms pagauti ar galios paimti. Vaikai, kurie buvo išėję iš šitų jų nesutvarkytų jungtuvių, niekuomet negalėjo pasakyti, kas buvo jų tėvas. Jie pažinojo tik savo motinas, dėl to ir nešiojo jų vardą“.[1] Kad iš pradžių buvo matriarchatas, bus visai teisinga išvada ir iš tos aplinkybės, kad pirmosios arabų dievybės buvo moteriškos lyties[2].

§ 2.

Moterų bendrumas.

Patenkinus tuos visus reikalavimus, kuriuos pagamina alkis ir troškulys ir kurie atima ordos žmonėms tiek daug laiko ir padaro daug rūpesčių, dėl jų kyla eibės veiksmų ir siekimų: atsiranda dar vienas reikalas, kuris reikia patenkinti, būtent lyties patraukimas, ir kuris yra galingiausias veiksnys pirmykštės ordos žmonių gyvenime.

Jeigu pažiūrėsime, kaip pirmykštėj ordoj vyrai patenkindavo šitą reikalą, tai pamatysime, kad pirmykščių lytinių santykių forma, ką liudija ir dabartinių laukinių tautų pavyzdžiai, buvo laikinis susirišimas su ordos moteriškėmis, ar tai at-

[1] Žiūr. Regnard: L'Etat 1885 m. p. 30.

[2] Kremer, Arabische Kulturgeschichte, žiūr. taip pat E. Westermark'o straipsnį „Le Matriarcat“, įdėtą laikr.: „Annales de Sociologie“, t. II 1896 m. p. 115.

sitiktinai susitikus tai su viena tai su kita, ar ūmai pajutus prie kurios moteriškės patraukimą, kitais žodžiais tariant — buvo moterų bendrumas[1].

O iš moterų bendrumo būtinai išeina, kad nebuvo jokios giminystės ryšių tarp vyrų ir jų vaikų. Kitaip sakant, esant moterų bendrumo sistemai, t ė v ų visai nėra, nes jie paprastai nėra žinomi. Vienintelis kraujo giminystės ryšys (kuris skiriasi nuo padermės giminystės, nes ši apima visus priderančius ordai) belieka tik motinystės faktas. Dėl to esant pirmykštei moterų bendrumo sistemai, negali būti jokios kitos šeimos, kaip tik motinos šeima, tai reiškia — yra aiškus vaikų priderėjimas savo motinai ir iš to kyląs motinos autoritetas savo vaikų ir „šeimos" tarpe, kitaip sakant, ginaikokratija (moterų viešpatavimas) ir motinos teisė.

Šita senovinės šeimos santvarka, brėkštant istorijos gadynei, apskritai imant, jau buvo iširus. Bet kad jinai dar ilgam užsiliko atsiminimuose ir padavose, įrodo ne tik daugybė liekanų, kurias surinko aukščiau minėtieji tyrinėtojai, bet ir tie žinoma tendentingi prasimanymai, kurie vėliau atsirado vyraujant priešingai sistemai ir kurie turėjo tikslą pagrįsti ir pateisinti moteries pajungimą.

Prie šitų tendentingų prasimanymų mes pirmoje eilėje priskiriame Biblijos pasakojimą, kuriuo moteriškė esant a n t r i n i s Dievo kūrinys, būtent: išėjus iš vyro šonkaulio, ir šitas turėjo pateisinti vyro viešpatavimą ant moteries.

Gali būti tai bus vienas iš pirmiausiųjų pavyzdžių iš to, kaip kiekvienas f a k t i n i s viešpatavimas visuomet suras teorinį savo „teisės" pagrindą.

Kai tik griuvo moterų viešpatavimas, tuoj jom teko išgirsti, kai naujosios visuomenės tvarkos teorininkai (valstybės teisės mokslininkai!) ėmė skelbti apie žemą jų kilimą

---

[1] Moterų bendrumo istorinių įrodymų ir pavyzdžių suteikia Post'as „Geschlechtsgenossenschaft der Urzeit" p. 16 ir t. t. Tenai nurodyta ir ankstybesnioji tuo klausimu raštija. Kad nesutvarkyti lytiniai santykiai savyje nėra priešingi žmogaus prigimčiai ir dėl to galėjo įsivyrauti prosenovėje, tai geriausiai įrodo ne tik dabarties p r a k t i k a, bet ir viešai šiandien skelbiamasis „laisvosios meilės" mokslas. Jeigu tai įvyksta ant žalio XX amž. kultūros medžio, tai dorinis pasibiaurėjimas tais, kas pripažįsta, jog buvę tokie santykiai prosenovėje, yra tik veidmainystė.

iš vyro šonkaulio. Jeigu kas griuvo, tai visuomet atsiras, kas jį pajuokia!

Taip pat vėlesniais laikais išvedžiodavo pavergtųjų ir pajungtųjų klasių kilimą iš menkiausiojo Nojaus sūnaus, o viešpataujančiųjų kilimą išvesdavo iš privilegijuotojo pirmagimio sūnaus. Tokie visuomet esti genealoginiai prasimanymai ir tendentingi istorikų melai.

Lytinis susimaišymas.

Už pirmykštį lytinį susimaišymą, be Bachofen'o ir Giraud Teulon'o, pasisako, remdamos tam tikrais pagrindais, ir Mac Lennan'as; o Starcke („Die primitive Familie") bando tai sugriauti, bet Starcke's įrodymai prieš tai nėra įtikiną. Ir Westermarck'as („The history of human mariage", 1891) nori nuplauti nuo pirmykščio žmonijos laipsnio susimaišymo įtarimą, nors jisai pats pripažįsta, kad „nėra visai negalimas daiktas, jog kai kurių tautų lytiniai santykiai beveik" stovi arti susimaišymo; tik jis nenori pripažinti, kad šita „būtų visuotinė pakopa žiūrint socialinės visų žmonių istorijos". Ypač Giraud Teulon'ui jis daro šitą priekaištą sakydamas, kad jo skelbtoji lytinio susimaišymo ipotezė esant nemokslinga. Kuo Westermarck'as įrodo, jog šitoji ipotezė „nemokslinga", negalima susekti, nes daugybė faktų, kuriuos jis pats suteikia savo veikale, paremia šitą ipotezę. Jeigu dar ir dabar, po tiek tūkstančių metų padarytojo kultūros darbo, yra dar neabejotino XX amžiaus kultūros žmonijos palinkimo prie sumaišymo(kas gali tat užginčyti?), tai apie tą ipotezę, jog tokia būklė buvusi visur, negalima sakyti, kad ji nemokslinga ir nepamatuota. Rusų sociologas Mikalojus Abrikosovas sako, jog galįs tvirtinti, kad lytinis susimaišymas tebesąs ir šiandien, „yra tikra, kad lytinis susimaišymas yra ir dabar, ir kad jis yra didžiai išsiplatinęs net civilizuotuose kraštuose"[1].

§ 3.

Vogtinės jungtuvės.

Kad kitą kartą buvusis moterų viešpatavimas (gineikokratija) perėjo į vyrų viešpatavimą (androkratiją) — tai yra

[1] „Annales de Sociologie" II p. 106.

faktas; bet kaip tat įvyko, kokie prigimties ar gamtos momentai ir veiksniai sugriovė šitą pirmykštę visuomenės santvarką, iki šiol mano žiniomis į tat nėra paisyta. Tačiau istorijos, etnologijos ir antropologijos tyrinėjimai nustato vieną faktą, kuris užtenkamai išaiškina mums šitą perversmą, net padaro jį būtinu ano fakto padariniu. Šitas faktas — tai moterų vogimas (vogtinės jungtuvės), jeigu tai suprasti tikrąja prasme, būtent kaipo susijungimą, tai reiškia ėmimą moteries iš svetimos padermės.

Paprotį vogti moteris, kaip prosenovėje, taip ir pas laukinius dabarties žmones, daug sykių aprašė etnografai ir etnologai, tai neginčijamas faktas. Bet čionai per mažai paisyta vienos aplinkybės, kuri betgi iš tikrųjų yra šito įpročio branduolis, sudaro jo esmę; mes turime galvoje tą aplinkybę, kad visur ir visuomet vogdavo svetimos ordos, svetimos padermės moteris.

O kad vogė svetimas moteris, tai bus aišku ir neabejotina, jeigu tik įsivaizduosime, koki buvo pirmykštės ordos santvarka, esant pirmykščiam moterų viešpatavimui. Nes savosios ordos viduje, kur viešpatauja moterys negalima moterų vogti; kur yra motinos šeima ir moterų teisė, tenai tegalima pavogti moteris tik iš svetur, tik iš svetimos ordos. Ir ginaikokratinė ordos santvarka kaip tik dažnai duoda progos ir paragina tatai daryti.

Nekalbant jau apie tai, kad dažnai esamuose plėšiamuose žygiuose ir karuose, kuriuos daro įvairaus kilimo ordos prieš kits kitą, be galvijų ir kitos mantos, su kuriais buvo galima nutildyti alkį, svetimoji moteriškė visuomet, pradėjus nuo seniausių laikų ir baigiant šiomis dienomis, būdavo daugeliui tautų brangiausių grobių, o esant ginaikokratinei tvarkai, pagrobtoji iš svetimos ordos moteriškė buvo dar brangesnė, negu savoji, nes ją, sulyginus su savo ordos moterimis, galima laikyti blogesnėje būklėje ir, be to, galima ją laikyti išimtinai savo nuosavybėje, o tuo tarpu saviškės moterys, pirma, yra bendros visiems padermiečiams, ir antra, užima papročio išventintą viešpataujančią būklę.

Dėl šitokios keblios vyrų būklės savo ordoje pavogtoji iš svetimos padermės moteriškė buvo daug patogesnė. Ji nesinaudoja jokiomis čiabuvių moterų privilegijomis; ji virsta savo „pono“ nuosavybe, jo verge, turi būti tarnaitė ir priklauso

jam vienam. Taigi nėra ko stebėtis, kad dėl patogumų, kurių davė šitas naujas įvedimas, visur didžiai prasiplatino paprotys vogti moteris; nuo to prasidėjo vyrų „išsivadavimas" („emancipacija") pirmykštėje ordoje!

Dėl to visur istorinių laikų pradžioje užtinkame padavų apie moterų vogimą; gana prisiminti apie tai, kaip vienas Mažosios Azijos karalaitis pavogė graikų Eleną, ir nuo to prasideda graikų istorija, arba padava apie tai, kaip romėnai pavogė sabinietes, ir nuo to prasideda romėnų istorija. Taip pat yra įdomu, kad europinės istoriografijos tėvas Herodotas pradeda savo veikalą nuo papasakojimo apie tai, kaip graikai ir aziatai kits kitam vogdavo moteris.

Ir iš to moterų vogimo fakto, suprantama, išsirutuliojo vogtinių jungtuvių santvarka; kad jos buvo įsivyravusios visuotinai ir plačiai po visas pasaulio dalis, labai aiškiai įrodo gausingi, dar iki šiai dienai užsilikusieji pėdsakai ir liekanos[1].

§ 4.

Tėvo šeima.

Įsivyravus visur papročiui vogti moteris ir daryti vogtines jungtuves, turėjo žlugti ginaikokratija — moterų teisė ir motinos šeima. Saviškės moterys negalėjo atsispirti besivaržydamos su svetimomis moteriškėmis. Jau tat viena, kad jos naujos ir svetimos, labiau traukė vyrus, ir dėl to pavogtosios moteriškės turėjo daugiau pirmenybės prieš saviškes. Žinoma, šita naujovė galėjo būti dideliu prasižengimu prieš šventą senovės įprotį, bet tatai, be abejo, davė vyrams laukiamos progos numesti nemalonų moterų viešpatavimo jungą ir, turint svetimųjų moterų, išsprukti iš po varžančio, nors ir labai seno, bet dabar jau „nebeišmintingo", nes virtusio nereikalingu, įpročio.

Ginaikokratija buvo numesta, o su jąja — motinos šeima ir motinos teisė. Dabar įsivyravo vyrų, tėvo šeimos viešpatavimas, padedamas svetimų, pavogtų moterų,

---

[1] Post min. veikale, p. 54 ir t.t. Dargun: Mutterrecht und Raubehe, p. 78 ir t. Mucke: Horde und Familie, 1895; Grosse: Formen der Familie, 1896; Kohler: Zur Geschichte der Ehe, 1897.

tat buvo perkelta ir ant saviškių moterų, kurios noroms nenoroms turėjo pasiduoti neišvengtinam likimui. Išnyko gerasis, senasis paprotys, o įsivyravo naujas, pirmiau nežinomas dorovinis, teisinis įtaisymas: tėvystė, tėvo šeima, tėvo teisė.

Bet drauge su tąja naujove pramynė sau kelią naujas reiškinys, kuris turėjo didžiausios reikšmės tolesniam socialiniam žmonijos plėtojimuisi; mes čia turime galvoje paįvairėjusius ir labiau susipynusius dviejų kitarūšių etninių grupių santykius. Moterų vogimas ir vogtinės jungtuvės padėjo užmegzti pirmas kilpas ano vis toliau siekiančio tinklo, į kurį turėjo patekti vis didesnis žmonių ordų skaičius.

Taip prasidėjo kitarūšių etninių grupių sutirpimas; šitas procesas tebevyksta ir šiandien begalinėmis, įvairiomis, vingiuotomis linijomis ir pradeda nustatyti formą ir turinį įvairiems socialiniams vienetams, kurie dėl begalinės assimiliacijos eigos įvairumo rodo begalinę eilę įvairių ir savotiškų formų. Bet šitą etninio sutirpimo ir susimaišymo procesą, kuris prasidėjo dėl moterų vogimo ir vogtinių jungtuvių, pagreitino dar kitas, stipriai plėtojimąsi stumiąs veiksnys, būtent viešpatavimo organizacija ir tie visi teisiniai įtaisymai, kurie nuo jos parėjo.

Moterų vogimas, žinoma, nebuvo vienintelė proga ir priežastis, kad įvairaus kilimo žmonių ordos puolė kits kitą, nes, be abejonės, ragino pulti ir apnikti noras turto ir mantos, visos tos aplinkybės visur buvo tuomet, visur tebėra ir dabar tarp svetimų kits kitai žmonių grupių, ir nėra vienų nekultūros laikų ypatybė.

Iš pradžių šitie plėšiamieji žygiai, daromi retai ir palaidai, pradedami tik užėjus reikalui ir gerai progai pasitaikius pagamindavo laimėtojui grobį iš galvijų, mantos, ir taip pat ir moterų, dažniausiai virsta įtemptais, plačiais karo žygiais, kurie baigiasi svetimos ordos pajungimu ir jos nuolatiniu pavergimu, o reikalui esant ir jos žemės atėmimu[1].

---

[1] Apie tai, kaip žiūri į kits kitą pirmykštės kilmės, galima susidaryti sau vaizdą, prisižiūrėjus kad ir gerokai šiandien pažengusiom į priekį beduinų kilmėms. Vienas šių laikų prancūzų keliauninkas rašo apie juos: „Užpulti karavanus, kurie nėra sandoroj su jų kilme, atimti jų gyvulius, užgrobti jų mantą, užmušti ir nugalabyti visus tuos, kurie ginasi, ypač jeigu yra tai miestų gyventojai, štai dorybės, kurias beduinai išgiria. Mes gi siųs-

Visur, kur tik aplinkybės ir savitarpio santykiai sudarydavo šitokį socialinio gyvenimo susipynimą, tenai, dėl priežasčių, išdėstytų kitoj vietoj[1], buvo parengta derlingiausia dirva kultūros plėtojimuisi. O labiau už visa sudarė pagrindą tokiam plėtojimuisi dabar atsirandąs nuosavybės įtaisymas.

§ 5.

Nuosavybė ir viešpatavimas.

Kad nuosavybė atsirado kartu su viešpatavimu vienos žmonių grupės ant kitos ir, be to, dar kaipo priemonė šitam viešpatavimui palaikyti, mes jau esame tat įrodę kitoj vietoj[2]. Dėl to čionai teteks mums pridėti tik keletą pastabų, iš dalies norėdami tiksliau tą sąryšį nustatyti, o iš dalies norėdami atsikirsti kitiems vėlesniųjų autorių darbams, kurie nebuvo susipažinę su anuo mūsų nuosavybės pagrindimu.

Pirmiausia perspėjame, kad anąją nuosavybę, kuri atsiranda kaip viešpatavimo priemonė, suprantame tik žemės nuosavybę. Tariame, kad apskritai reikia griežtai skirti mantos (kilnojamojo turto) nuosavybę nuo nekilnojamojo turto nuosavybės. Tai čia kalbos kliaudis, jeigu šitom dviem taip įvairiom sąvokom pažymėti neturime visai atskirų savo žodžių.

O pažiūrėkime tik, ką turi bendro neribotas mantos turėjimas, nevaržytas jos sunaudojimas iki sunaikinimui su tuo teisės santykiu, kuriuo žemės sklypas gali būti apverčiamas tiktai vieno asmens naudai?

O juk šitom dviem griežtai priešingom nuosavybės sąvokom — mantos (kilnojamojo turto) nuosavybės ir nuosavybės į nekilnojamąjį turtą (žemę), — europiečių kalbos joms žymėti teturi vieną žodį — „nuosavybė“. Šita kalbos kliaudis yra pridaręs moksle daug neaiškumų ir sąvokų painiavų.

---

tume į galėras, kaip kelią pastojančius plėšikus, tuos visus mažai kilnius beduinų legendų didvyrius“. (Gabriel Charms: Voyage en Syrie, „Revue de deux Mondes“, 15 rugp. 1881).

[1] Žiūr. „Rassenkampf“, p. 231.

[2] Žiūr. „Rechtsstaat und Sozialismus“, p. 344.

Kalbėdami apie „nuosavybės“ esmę ir atsiradimą, tai reiškia apie atskirą arba privatinę asmens nuosavybę (nes tariamoji, bendroji, nuosavybė yra nuosavybės neigimas), visuomet turėjo galvoje, kad šitam pavadinimui atitinka tik viena sąvoka. Iš to ir išėjo, kad nuomones ir pažiūras, kurios galėjo tikti mantos nuosavybei, be niekur nieko perkeldavo ir ant žemės nuosavybės sąvokos, anai visai svetimos ir tuo padarė didelę klaidą.

Taigi, pavyzdžiui, kai kurie privatinės nuosavybės atsiradimą išvesdavo iš žmogaus darbo ir sakydavo, kad suvartojęs jėgų ir darbo turįs prigimtąją teisę į to triūso vaisius. Toksai aiškinimas, be abejo, visiškai tinka kiekvienai mantos nuosavybei ir žemės vaisiams, kurią kas nors pats dirba. Bet tai anaiptol nebetinka žemės nuosavybei ir svetimo darbo vaisiams. Arba vėl, einant tuo keliu, kaip tat neseniai padarė Dargun'as, įrodinėdamas, jog nuosavybė atsirado iš faktinio mantos turėjimo (ginklų, papuošalų ir t.t.), bet dar tuom visai neišaiškinama, kaip atsirado nekilnojamojo turto nuosavybė. Nes tarp mantos ir nekilnojamos nuosavybės yra neperžengiama bedugnė. Nekilnojamoji nuosavybė niekuomet negali išsiplėtoti iš mantos, nors ir analogijos keliu, nes skirtumas visame kame tarp abiejų sąvokų ir faktų yra toks didelis, jog toks išsiplėtojimas nėra galimas. Juk asmens nuosavybė į mantą buvo visuomet, kur tik buvo žmonių, nes tai visiškai atitinka prigimtinius ir būtinus gyvenimo papratimus ir reikalavimus, ji yra paprastas jų padarinys. Visai kas kita su žemės nuosavybe. Aišku, kad čionai negali būti ir kalbos, kad žmogus pats būtų pasidaręs tuos nuosavybės objektus, kaip, pavyzdžiui, kokį papuošalą ar ginklą; taigi darbo teorija visai negali tikti čionai žemės nuosavybei. Jos objektais yra ne žmogaus padaras, ir paties daikto prigimtis padaro žmogų tik laikiniu jo naudotoju. Bet ir žemę užgrobti, laikyti ir valdyti tegali atskiras žmogus tiktai ribotąja ir netikrąja tų žodžių prasme, būtent: kiek jisai gali tą žemės kąsnelį atskirti ir jis pats gali jį apginti nuo kitų, tai reiškia neįsileisti į jį jokio kito užpuoliko.

Bet toksai nuosavybės atsiradimo aiškinimas visai netinka didesniems žemės plotams, apie kuriuos dabar ir eina kalba. Nes čia nuosavybė niekuomet negali virsti fiziniu faktu, ir dėl to negalima jos išvesti iš šito fakto (užgrobimo,

darbo, laikymo ir t.t.) Ir jeigu gyvoji kalba faktus, kurie pagrindžia mantos nuosavybę, perkelia ant didelių žemės plotų, tai, žinoma, ji tat daro tik figūrine prasme. Jeigu sakoma apie žemę, kad ji esant užgrobta, jie esant kieno nors valdoma ir t.t., tai visa tai yra metaforos arba juridinės fikcijos! Žemės prigimtis nepakenčia tokių faktų — nei iš darbų, nei užgrobimo, nei valdymo negalima išvesti žemės nuosavybės, vartojant tuos žodžius nefigūrine prasme. Atpenč, šito dalyko prigimtį atitinka tik vienas santykis į žmogų, būtent: naudojimas, arba tiksliau, bendras daugelio naudojimas.

Dėl to tik toksai bendrasis daugybės žmonių naudojimas tegalėjo būti pirmoji žemės nuosavybės forma, ir, be to, šitą bendrąjį naudojimą, žinoma, tegalėjo vykdyti anos laukinės, pirmykštės žmonių grupės ar ordos, kurias mes užtinkame visur socialinio plėtojimosi pradžioje. Šitam faktui patvirtinti yra gausybė įrodymų: pirmykštėse ordose mes ir šiandien randame bendrąjį tos žemės naudojimą, kurioj jie apsigyveno arba kurioj laikinai apsistojo[1].

Kaip bendrai mantos nuosavybės, dėliai pačios dalyko esmės, negali būti ir negalima pripažinti, taip su žeme esti atvirkščiai; tariamoji bendroji žemės nuosavybė, kuri pasireiškia tik naudojimosi bendrumu, čionai yra pirmiausias ir prigimtinis dalykas.

O ką šiandieną vadinam privatine žemės nuosavybe, tai ji niekuomet ir niekur nebuvo faktas — tuo mažiau prigimtinis ar dar pirmykštis; veikiau yra tai grynas teisės santykis, kuris tegali būti sudėtinėj socialinėj organizacijoje. O jos būtini gaivalai yra šitokie. Pirmiausia viešpatavimo organizacija, kuri turi būti tiek stipri, kad varu galėtų prispirti valdomuosius klausyti valdančiojo. Nes tiktai tokia organizacija teleidžia atskiram viešpataujančios klasės nariui naudoti valdomosios klasės darbo jėgas jo žemei tinkamai išarti ir išdirbti, taigi jo nuosavybei įvykdyti. Jeigu nebūtų galima turėti tokių darbo jėgų, tai visai nebūtų ir nuosavybės, arba bent ji būtų tik iliuzija; tik esant tokiai galimybei naudoti svetimą darbą, tegali atsirasti žemės nuosavybė ir įgyti vertybės.

---

[1] „Šitame laipsnyje būdamas, žmogus dar neturi nekilnojamų daiktų nuosavybės". Lippert, Priestertum. I, 35.

Kita sąlyga yra galėjimas pačiam pasiimti, pašalinti kitus ir neleisti iems naudotis žemės vaisiais, gynimas įgytosios tokio naudojimo keliu mantos, daromas organizuotos visumos, nuo atskirų asmenų užpuolimų. Nes jeigu nebūtų galima pašalinti kitų, ir jeigu nebūtų šito gynimo, tai neišsimokėtų nė rūpintis gauti žemės vaisių, kuriuos tuomet gali užgrobti pirmasis užpuolikas.

Trumpai sakant, žemės nuosavybė yra toksai teisės santykis, kuriam atsirasti būtinai reikalinga tam tikra viešpatavimo organizacija ir jąja remiantysis tam tikras teisės santykis.

Taigi anoji „bendroji visų nuosavybė", kurios neva turi pirmykštė orda į jos užimamąją arba tik jos gyvenamą žemę, yra, geriau įsižiūrėjus, ne nuosavybė, o tik faktinis bendras žemės naudojimasis. Nes „nuosava" yra tas, kas yra „savo", o ne kito, ne svetimo, atskirta nuo kitų nes „nuosava" yra tas, jeigu neminėti sudėtinių pažengusių teisės santykių, kas „a t s k i r a". Pirmykščiais laikais galima vadinti nuosavybe tai, kas yra atskira, ir tenai prieš jus stovi iš vienos pusės nuosavybė, iš kitos n e a t s k i r a, t. r. n e n u o s a v a, taigi bendra. Tik gerokai vėliau išdirbtoji, išsiplėtojusi jurisprudencija perkelia nuosavybės, tai reiškia atskirosios nuosavybės, sąvoką ant teisinio (juridinio) asmens, dirbtinai padaryto iš daugelio fizinių asmenų. Tačiau pažvelgus į pirmykštę ordą negali būti ir kalbos, kad būtų galėjus būti tokia visuotinė ar bendra nuosavybė: tai būtų netinkamas dabartinės teisės sąvokos perkėlimas į pirmykščius laikus.

Jeigu mes dabar atmesime šitą faktinį bendrą apgyventosios žemės naudojimąsi kurioje nors vienarūšėje ordoje, tai rasime, kad tik tenai teatsiranda atskira žemės nuosavybė, kur buvo susidarius minėtoji pirmoji jos sąlyga, būtent, kur viena orda užkariauja kitą ir pajungia sau jos jėgoms naudoti. Tik nuo to momento, kai atsiranda n u g a l ė t i e j i, pajungtieji, kurie yra a t s t u m t i nuo naudojimosi tam tikromis gėrybėmis, o kurioms pagaminti jie t u r i dirbti, kai šitas naudojimasis atitenka išimtinai jų p o n a m s, kurių šitą naudojimą apgina gerai organizuota visuma, tik tuomet teatsiranda nekilnojamoji žemės nuosavybė, arba privatinė nejudomojo turto nuosavybė. Atsiradusi tuoj su viešpatavimo susidarimu ir dėl jo, iš pradžių ji sudaro vienintelį jo turinį, vyriausią jo

tikslą. Bet šita pirmoji viešpatavimo organizacija, kurioj, greta asmens nuosavybės, vis labiau ir labiau išsiplėtojo tėvo šeima, tėvo teisė ir tėvo viešpatavimas, yra valstybės branduolis. Nes kol šita viešpatavimo organizacija teapima nomadų padermę, kuri laisvai kilnojas ir bastosi, kol nei ponai, nei vergai, nei pati padermė neturi pastovios vietos, dar jos nepavadinsime valstybe. Šitą vardą mes duodame tik tokiai organizacijai, kuri apima tautą, apsigyvenusią tvirtai kurioj vienoj vietoj, ir kuri, priešingai kitiems socialiniams bendravimams arba panašioms organizacijoms, vykdo užimtojoje teritorijoje savo „vyriausią nuosavybę“.

II.

Valstybė.

§ 1.

Valstybės sąvokos nustatymas.

Valstybė yra socialinis reiškinys, tai reiškia toksai, kuris atsiranda prigimtiniu keliu, veikiant socialiniams gaivalams ir kurio tolesnis plėtojimasis pareina nuo socialinių veiksnių įtakos.

Pirmasis veiksnys atsiranda, kada viena socialinė grupė paglemžia kitą ir kai anoji įkuria savo viešpatavimo organizaciją. Čionai kūrėjai visuomet esti mažumoj, bet turėdami savo mažą skaičių, turi daugybę karo disciplinos ir pasižymi dvasiniu miklumu. Kaip tik įsikūrė valstybė, tuoj galime pastebėti joje dvejopą gyvenimą, tai reiškia galima susekti dvejopos rūšies siekimų ir veiksmų. Būtent, mes galime aiškiai atskirti iš vienos pusės valstybės visumos veiksmus, lyg būtų vienas vienalypis socialinis padaras, iš kitos pusės siekimus ir veiksmus, kurie vyksta jos viduje ir daromi socialinių jos gaivalų.

Visi valstybės visumos veiksmai pareina nuo viešpataujančios klasės ar grupės, kuri anuos padaro kurioj nors formoj remdamos valdomąja klase ar net patraukdama ją su savim. Šitie visumos veiksmai esti nukreipti į šalį, dažniausiai į kitas valstybes ar socialines grupes. Jų tikslas vi-

suomet yra tas pats: apsiginti nuo užpuolimų, padauginti galią ir kartu padidinti savo plotą, kitaip sakant, užkariauti įvairiomis formomis. Siekiant gi pačių šaknų, šitas išorinis veiksmas rūpinasi „gyvybės palaikymu", jei pavartotum tinkamąjį Lippert'o pasakymą.

Socialiniai veiksmai valstybės viduje atsitinka atskirų socialinių gaivalų tarpe, pareinant nuo to, kurią vietą jie užimą valstybėje ir kokie jų su kits kitu santykiai.

Jų kryptis savo esme sutinka su valstybės visumos veiksmų kryptim. Gyvybės palaikymas — tikroji priežastis, o iš čia išeina pastangos praplėsti savo galybę. Viešpataujančioje klasėje šitos pastangos pasireiškia kiek galint didesniu išnaudojimu valdomųjų, tas paprastai veda prie priespaudos ir visuomet gali būti laikomas „pavergimu"; o prispaustųjų tarpe šitos pastangos pasireiškia atrėmiamųjų jėgų didinimu ir įgytųjų jėgų vartojimu savo priklausomybei pamažinti.

Yra tai paprasčiausi siekimai, kurie glūdi valstybės plėtojimosi pamate, žiūrint iš lauko, taip ir iš vidaus; iš jų visur ir visuomet galima išaiškinti valstybių istoriją, ir vidujinę ir išorinę. Berods, prie šitų paprasčiausių stengimųsi, kurie visur ir visuomet yra vienodi, prisideda įvairūs vietinių ir etninių sąlygų skirtumai, kurie tuomet suteikia atskirų valstybių istorijai savotišką jų pavidalą.

Kaip tik tie daiktai, kurie yra mums kuo arčiausi, kurie su mumis suaugo arba, tikriau sakant, į kuriuos mes įaugome, sunkiausia yra išaiškinti; dėl to tai mokslas dar ir iki šiai dienai nėra visai išaiškinęs valstybės esmės. Berods, yra daugybė bandymų valstybės sąvokai nustatyti, beveik jų buvo tiek pat, kiek ir valstybės teisės mokslininkų; bet daugely atsitikimų veltui ieškotume tikrų sąvokos nustatymų valstybinės teisės mokslo ir mokymo knygose. Dabartinė scholastika vieną tik valstybės sąvokos nustatymą išplėtojo ištisu ir atskiru „mokslu", ir jau yra išėjęs Berlyne „pirmasis tomas" veikalo „apie valstybės sąvoką".[1] Taip pat yra šito mokslo „istorija" ir jo metodika. Dar

---

[1] Rottenburg'o, buvusio Bismark'o sekretoriaus; antrasis tomas, berods, taip ir nepasirodė.

trūksta, kad kas duotų šito mokslo „sąvokos nustatymą“ apie valstybės sąvokos nustatymą! Savaime suprantama, kad nuo to pats klausimas užuot ėjęs į priekį, traukiasi atgal, tai skiedžiant tai plėčiant.

Ir vieni pasitenkina tuščiu pasakymu, kaip antai, kad valstybė „organizuotasis tautos asmuo“ (Bluntschli), arba kad ji esant „aukščiausia asmens forma“ arba „laisvės organizmas“; kiti atlieka dalyką su vienu vaizdu, kokiu sulyginimu arba analogija, kaip antai, kad valstybė esant „gyva būtybė“, „organizmas“ ir t. t. Apie paskutiniuosius teisingai pasakė K n i e s'a s, kad tai „yra blogas dalykas“ ir visuomet „rodo minčių neaiškumą“, kai kalbama paveikslais ir sulyginimais ten, kur turi būti aiškios mokslo sąvokos.[2] Jau buvo didelė pažanga, kai S c h u l z e[3] viename paragrafe, kuriame kalba apie „elgimąsi nustatant valstybės sąvoką“ (!), nurodė, kad čionai visas darbas — tai istorinių reiškinių begalėje atskirti esminius dalykus nuo neesminių“. Apibrėžimas, prie kurio prieina Schulze, metodingai perieškojęs valstybės žymes istorijoj, yra šitoksai: „Valstybė yra sėslios tautos susivienijimas į vieną organinį bendravimą, esantį vienoj vyriausioj valdžioj ir tam tikroj konstitucijoj visiems bendriesiems tautos gyvenimo tikslams įkūnyti, o visų pirmiausia teisinei tvarkai įtaisyti“.

Šitas apibrėžimas būtų dar geresnis, jeigu išmesti nereikalingus daiktus, pavyzdžiui, žodžius „į vieną organinį bendravimą“, nes juose esama gana miglota sąvoka ir be to yra žodžiuose „sėslioji tauta“. Jeigu sakoma „tauta“ ir pridedama dar „sėslioji“, tai jau tuo reiškiama „organinis bendravimas“; tas pats bus su „sėsliąja tauta“ — ji jau, be to, yra valstybė, dėl to „sėsliajai tautai“ nėra reikalo dar dėtis į valstybę. Taip pat nereikalingas minėjimas „konstitucijos“; nes jeigu suprato tuo žodžiu „rašytąją“, tai ji nėra būtina valstybės žymė; o jeigu buvo manoma nerašytoji, tai jinai jau tilpsta „sėsliosios tautos“ sąvokoje.

Jeigu valstybės teisės mokslininkai, apibrėždami valstybės sąvoką, tikrai teimtų jos esmines žymes, esamas vi-

[2] K n i e s. Statistik als Wissenschaft, 1850 p. 90.

[3] S c h u l z e. Einleitung in das deutsche Staatsrecht, p. 116.

suomet ir visur visose valstybėse, tai šitame punkte veikiai būtų galima pasiekti vienodumo; nes šitokių žymių tėra dvi: kiekviena valstybė yra visuma įtaisymų, kurie savo tikslu turi vienų viešpatavimą ant kitų ir kur, be to, visuomet viešpatauja mažuma ant daugumos. Taigi valstybė yra organizacija viešpatauti mažumai ant daugumos. Yra tai vienintėliai teisingas, bendriausias, tai reiškia tinkamas ir geras kiekvienai valstybei apibrėžimas.[1]

§ 2.

Valstybės tikslas ir esmė.

Kai dėl valstybės tikslų, kuriuos įdeda kai kurie valstybinės teisės mokslininkai į savo valstybės apibrėžimus, įdėda gi visokių, sakydami, kad ji esant susivienijimas ar bendrovė ir t. t. vienam ar kitam tikslui (pav., visuotinei gerovei įkurti, teisei įvykdyti ir t. t.), tai šita yra jau visai netikęs dalykas. Nes nėra nė vienos valstybės, kuri būtų įkurta kuriam vienam šitų tikslų, o buvo ir yra labai daug tokių valstybių, kurioms šitoksai apibrėžimas visai netinka, nes jose nematyti nė pėdsako, kad ji eitų prie tokių tikslų; o betgi yra tai val-

---

[1] Rodos, kitose savo knygos vietose Schulze gana arti prieina prie šito apibrėžimo, pavyzdžiui, § 41 jis sako: „Esamosios valstybės visur rodo tą reiš kinį, kad jose žmonės turi pasiduoti viešpataujančiai valdžiai, kad jie, kaipo valstybinės bendrovės nariai, gali būti prispirti prie tam tikro elgimosi net su fizine prievarta“. O dar kitoj vietoj jis sako (§ 160): „Į valstybės sąvoką įeina, kaipo esminė žymė, vyriausios viešpataujančios valdžios buvimas“.

Ihering'as savo veikale „Zweck im Recht“ apibrėžia valstybės sąvoką, kaipo „draugiją, turinčią sutvarkytą ir disciplinuotą prispiriamąją valdžią“. (I 306). Tik čionai jis bando apibrėžti daug aiškesnę „valstybės“ sąvoką su neaiškesne „draugijos“ sąvoka; bet, rodos, į šito apibrėžimo pamatą padėta visai netikusi prancūzų „tautos suvereniteto teorija“. Tolesniuose gi savo išvedžiojimuose Ihering'as apibrėžia valstybę kaipo „socialinės prievartos organizaciją“ Jeigu sakysime, kad „socialinė prievarta“ suprantame teisingai, tai galima pripažinti, kad jau šitas apibrėžimas kur kas arčiau prieina prie esmės. Berods, aš savo „Philosophisches Staatsrecht (1876, 2 spaud. Allgemeines Staatsrecht 1897) jau buvau apibrėžęs valstybę kaipo „viešpatavimo organizaciją vienų ant kitų“. Kadangi „viešpatavimo“ sąvoka yra siauresnė, negu „prievartos“, tai iš to išeina, jog mano apibrėžimas yra daug aiškesnis, negu Ihering'o.

stybės! Be abejojimo, kiekviena viešpatavimo organizacija tinkamomis plėtojimuisi sąlygomis laikui bėgant turi būtinai persiimti anuos tikslus atitinkamais siekimais; taigi kiekviena valstybė gali tam tikromis aplinkybėmis tarnauti aniems tikslams; dar daugiau, kiekviena valstybė, pasiekusi tam tikro plėtojimosi laipsnio, tikrai stengiasi pasiekti tų tikslų, kaip antai teisės, gėrovės ir t. t. O kadangi valstybės sąvokas nustatant reikia turėti galvoje ne tik tam tikrą kurios vienos valstybės plėtojimosi laipsnį, bet ta sąvoka turi tikti ir tokioms valstybėms, kurios nėra pasiekusios, ir niekuomet nepasieks to plėtojimosi laipsnio, tai, norint tikrai nustatyti valstybės sąvoka, reikia išsižadėti visų valstybės tikslo nustatymų. Nes šitas tikslų nurodymas, įdėtas į valstybės apibrėžimą, tik uždengia tą faktą, kad iš pradžių, kuriant valstybę, buvo tik vienintelis tikslas — vienų viešpatavimas ant kitų, ir kada šitam tikslui įkurtoji organizacija savaime turėjo prieiti prie rezultatų, kurių valstybės įkūrėjai bent nebuvo numatę, taigi ir siekti jų negalėjo. Jeigu valstybė besiplėtodama turėjo pasiekti tam tikrų savaime būtinų rezultatų, tai negalima spėti, kad valstybės kūrėjai tikrai būtų to norėję, pastatę tikslu. Jie visuomet, kaip ir visi kiti žmonės, elgėsi ir rodė, ieškodami tiesioginės savo naudos, bet socialinis plėtojimasis per egoistinius žmonių siekimus įgyja savo būtinųjų rezultatų.

Be viešpatavimo žymės, būtent, mažumos viešpatavimo ant daugumos, yra dar viena žymė, prideranti į valstybės esmę, ta žymė, kurią iki šiol visai praleisdavo valstybinės teisės mokslininkai, nors ją visur ir visuomet galėjo susekti kiekvienoj viešpatavimo organizacijoj. Mes turime galvoje etninę viešpataujančių ir valdomųjų kitarūšybę.

Aš pirmas esu nurodęs į šitą esminį valstybės sąvokos žymę keliuose savo senesniuose raštuose, ir „valstybinės teisės autoritetai“ vos tegalėjo nusiminę man atsakyti tylėjimu, ir net nebandė griauti šitos mano nuomonės. Eppur si muove! Niekur ir niekuomet nebuvo valstybės, kuri būtų atsiradusi kitu keliu, negu tuo, kad viena ar kelios susidėjusios ir susivienijusios kilmės pavergė svetimas kilmes.

Ir šita nėra atsitiktinis dalykas, bet, kaip aš jau esu įrodęs, glūdi pačio dalyko esmėje. Ir dėl to tai visame žemės kamuolyje nėra nė vienos valstybės, kuri pačioje pradžioje nebūtų susidėjus iš etniškai kitarūšių viešpataujančiųjų ir valdomųjų, ir tik vėliau socialinis valstybės plėtojimasis pagamina socialinį suartinimą ir sulieja į vieną tautą.

Visai neduodamas reikšmės pačiam kitarūšybės faktui, Spencer'is betgi ištaria dėsnį, kuris iš tikrųjų sutampa su mano pažiūra ir ją pastiprina. Priešingai anai naiviai nuomonei, kad tauta palengvėle beaugdama iš vienos kilmės (iš vienos šeimos), sako Spencer'is: „Nė viena kilmė nevirs tauta vienu tik augimu iš savęs“ (No tribes becomes a nation by simple growth). Taigi ne iš vienos kilmės jai paprastai veisiantis ir paprastai augant, o tik susidėjus kelioms kilmėms gali atsirasti tauta — tokia yra ir Spencer'io nuomonė. O šitas susidėjimas, mano nuomone, atsitinka visuomet (jei bent būtų tik retos, mums nežinomos išimtys), vienai kilmei smurtu paglemžus kitas. Ir Spencer'is bene mano, kad toks susidėjimas tegali būti su smurtu, nes jisai nors to ir netvirtina, bet sako, kad „jokia didelė draugija (tauta!) nėra susidarius iš mažiausių draugijų (taigi pirmykščių ordų!) tiesioginio susidėjimo keliu“ (no great society is formed by the direct union of the smallest societies).[1] Tuo jis nori pasakyti, kad didelė tauta (nacija) būtinai turi turėti savyje daugybę mažesnių nacijų, tai reiškia mažesnių viešpatavimo organizacijų, taigi, kad viena didelė nacija turi savyje keletą junginių, jau pasidariusių iš kitarūšių gaivalų, kitaip sakant, ji yra x — laipsnio junginys.

§ 3.

Valstybės įsikūrimo padariniai.

Išžiūrėkime dabar būtinus valstybės įsikūrimo padarinius, tai reiškia kas išeina, kad viena ar kelios susidėjusios į vieną kilmės ima viršų ir nugali kitą tautą. Šito paglemžimo priežastį mes esame nurodę — tai rūpestis dėl „gyvybės“. Tokia jau žmonių prigimtis, kad jie tenkindami savo reikmenas, rūpin-

[1] Principles of Sociology I 575.

damiesi pagerinimu savo medžiaginės būklės, negali apsieiti be kitų žmonių darbo ir pagalbos. Jeigu žmogus kovoje dėl savo buities nebūtų reikalingas kitų žmonių pagalbos, tai niekuomet nebūtų susikūrusi valstybė; žmonijos plėtojimasis būtų prasimynęs kitokius kelius, arba visai nebūtų buvę jokio plėtojimosi.

Ar gali kultūros žmogus gyventi be kitų žmonių pagalbos? Ne, negali. Bet šitoksai kultūros žmogus, kuris negali išsižadėti kitų žmonių paslaugų, yra jau nuo nebepamenamų laikų, — ir mes nežinome tokio tarpelio istorijoje, kada mes galėtume tarti, jog buvo galima apsieiti be tokių paslaugų.

Bet šitos paslaugos, kurių žmogus yra reikalingas, nėra lengvos. Juo labiau mes pažvelgiame atgal į tolimesnius laikus, laukinių ir pirmykščių žmonių gadynę, juo buvo jos sunkesnės, juo sunkesnės jos turėjo būti. Jeigu atskirų kultūros visuomenių plėtojimesi matome pažangą, tai neapviltina jos žymė — fizinis šitų paslaugų palengvinimas. Šitokios pažangos ieškojimą galime pastebėti sekdami, kaip kas dieną ir kas valandą plėtojasi ūkiniai dabarties santykiai. Šitas ieškojimas yra vienintėliai teisingas ir tikras tariamosios socialinės politikos turinys. Kadaise (berods, dar ir dabar vadinamose „bekultūrių" šalyse) turėjo būti šitos paslaugos žiaurios ir baisios. Ko nereikėjo daryti vieniems žmonėms, neturint kultūros priemonių ir įrankių, be pažinių ir be mašinų.[1]

Dar ir dabar kai kurios vyriausybės, darydamos malonę mirtin pasmerktiesiems nusidėjėliams (arba ir maištininkams), siunčia į darbus kalnų kasyklose, gerai žinodamos, jog

---

[1] Dar XVII amžiaus pradžioje laivų kapitonas Pantero Pantera savo veikale „l'Armata navale" (1614) rašo šitaip apie irklo bernų darbą galėrose. „Už didelę algą galima gauti galėroms kareivių ir jūrininkų, bet visai negalima įtikinti laisvuosius žmones, kad stotų prie irklų darbo, užsimautų retežius ir kęstu visokius mušimus lazdomis ir kitokias galėrų darbo kančias". (O kad galėra galėtų tiksliai manevruoti, tai reikėjo irklo bernus labiau valdyti su retežiais, lazdomis ir panašiais dalykais!) Dėl to Pantero Pantera pataria, kad prie šitų vergų darbo pirmoje eilėje skirtų nuteistuosius nusidėjėlius ir kitokius žmones. Taigi dar XVII amžiuje darbas galėruose buvo taip neišvengiamai sunkus, kad jam dirbti nebuvo galima gauti laisvų žmonių! (Jurien de la Gravière: La fin d'une grande Marine, „Revue de deux Mondes" 1 lapkr. 1884).

jos iš šito malonės darbo gaus sau naudą; taip pat kadaise pasmerkdavo nuveiktuosius ir nugalėtuosius vergų darbams — pergalėtojų naudai.

Šitie darbai pirmykščiais nekultūros laikais buvo baisiai sunkūs. Pirmykštė orda niekuomet nepasmerkdavo tokiems darbams s a v i š k i ų; žmonės niekuomet nėra pasmerkę s a v o j o ž m o g a u s (vartojant tą žodį pirmykšte prasme) tokiam baisiam ir sunkiam likimui. Ir kam jie, laužydami savo p r i g i m t i e s j a u s m u s, skriaus savo „brolius“, „saviškius“, jeigu g y v e n a m a m e p a s a u l y j e b u v o u ž t e k t i n a i s v e t i m ų ž m o n i ų, o juk šiuos slėgti, spausti ir spirti prie sunkių darbų buvo k i l n u s, p e l n i n g a s, g r a ž u s darbas! Dėl to vedami galvinių ir galiūnų sujungę jėgas puolė visuomet svetimuosius, visuomet po sunkios laimėtos kovos svetimiems uždėdavo vergijos jungą; j u o s pajungdavo prie darbo.

Tuo būdu prigimtis, taip gausiai apdovanojusi žmones reikmenomis ir jausmais, pati padėjo pamatą tokiam valstybės įkūrimui. Ji nurodė žmonėms, kad jiems reikalingas kitų ž m o n i ų d a r b a s; įkvėpė gailestį ir užuojautą „kraujo ir padermės giminaičiams“ ir mirtiną neapykantą svetimiesiems, tat įdėjo į jų krūtines ir s p y r ė žmones eiti svetimų žmonių pavergti.

Šitoks pavergimas ir savo reikmenų patenkinimas naudojantis pavergtųjų darbu ir sudaro svarbesnį žmonių istorijos turinį; šitie į v y k i a i, s a v o e s m e v i e n o d i, bet vis besikeičią forma ir pavidalu, pripildo jos metinius lapus, pradėjus priešistoriniais laikais ir baigiant paskutiniaisiais — Kongos valstybės sudarymu!

§ 4.

T e i s i n ė t v a r k a, k a i p o v a l s t y b ė s į s i k ū r i m o p a d a r i n y s.

Pažiūrėkime dabar į šitaip įsikūrusios valstybės susidariusią būklę.

Vieni valdo ir liepia, kiti dirba ir klauso prievartos. Nuolatos prievarta versti negalima; kiekvienas karo siautimas tu-

ri pagaliau nustoti. Silpnesnieji jėgomis ir energija liaunas besipriešinę, nes tai būtų veltui. Tuo būdu prigimtis padeda žmogui paversti ramia ir pastovia kiekvieną būklę, kurią pagamino pergalėjusi jėga. T a i k a ir p a t v a r u m a s yra t v a r k o s gaivalai; patvari ir rami tvarka pagamina įprotį, dorovę ir t e i s ę.

Taigi priešingų kitarūšių socialinių gaivalų nelygių jėgų susidūrimas yra pirmoji sąlyga teisei atsirasti. Nors tvarka vienos šalies su smurtu įkurta, o nugalėtosios šalies silpnumu ir vangumu priimta, užėjus taikos laikui, virsta t e i s i n e t v a r k a. Kaip minėta, tos tvarkos sąlyga — j ė g ų n e l y g u m a s (nes lygios jėgos arba kita kitą panaikintų, arba, kas paprasčiau, susidėjusios, paieškotų t r e č i o s, silpnesnės!), tasai nelygumas suteikia šitai teisinei tvarkai, k i e k v i e n a i t e i s e i ypatingą, savotišką pavidalą! Nes kiekviena teisė yra tik s u t v a r k y t o j i n e l y g y b ė. Vyras viešpatauja ant savo žmonos, tėvas pačioj savo metų tvirtumoj ant suaugusių vaikų, savininkas neleidžia nesavininkui naudotis jo nuosavybės vaisiais,—visa ta s u t v a r k y t o j i n e l y g y b ė y r a t e i s ė.

Taip pat yra stambi klaida žiūrėti į t e i s ę kaip į l y g ų d a l i n i m ą, taip pat yra nesąmonė tikėti, kad kuomet nors galint būti l y g i t e i s ė v i s i e m s. Juk iš tikrųjų, valstybėj teatsiranda teisė; o valstybinė tvarka — tai nelygybės tvarka, o visa tat atsispindi teisėj, normoj, kuri nustato šitą nelygybę.

Taigi t e i s ė yra valstybinės tvarkos forma; pasistenkime įsigilinti į jos esmę. Žiūrint kilimo, valstybinė tvarka susidaro iš viešpataujančios mažumos ir valdomos daugumos. Yra tat visur ir visuomet, yra tai valstybės esmė, nes tokia yra ir kiekvieno viešpatavimo esmė.

O ko gi nori viešpataujančioji mažuma? To, ko ji t u r i norėti: gyventi, be abejo, gyventi geriau, negu ji galėtų gyventi be valdomos daugumos darbo. Esant šitai viešpataujančiai valstybėje valiai, veikiant prievartai yra atsiradęs bendras ū k i o d a r b a s, kuriame tačiau valdomajai daugumai atitenka, žinoma, didesnė darbo našta, o tikrai sakant — visa nelaisvojo darbo našta, bet ir valdančioji mažuma su laisvuoju savo darbu įneša nemenkesnės vertybės dalį į valstybinės visumos palaikymą.

Tuo būdu išsiplėtojo smurto įkurtoji darbo organizacija, su kuriąja įvestoji viešpatavimo organizacija ir visa valstybinės teisės tvarka santykiuoja, kaip tikslas su priemone.

§ 5.

Darbo organizacija.

Šito ūkinio darbo pobūdis, žinoma, pareina nuo gamtiškų žemės sąlygų, klimato, derlingumo, tų gėrybių gausumo, kuriomis gyvuoja valstybė.

Jeigu užpuolikų būrys paglemš nomadus, slankiojančius po derlingą žemę, tai prispirs juos žemę dirbti; pririš juos prie žemės ir, kad geriau išnaudotų žemę ir žmones, jis pats, tam tikrai išdalijęs žemes, apsigyvens vietoje. Tokių su smurtu užvestosios darbo organizacijos aiškių žymių tebeturi ir dabar europinės artojų valstybės, kuriose gausingų artojų tarpe yra apsigyvenusi po visą žemę, lyg tinklas išmėtyta, o tarp savęs glaudžiai susirišusi, dvarininkų klasė.

Atvirkščiai, plati stepų ganyklų lyguma prispirs paėmusį viršų žmonių spiečių imtis visai kitokios socialinės organizacijos. Nugalėtuosius vergus arba įvairiuose savo karo žygiuose iš visur pagrobtuosius žmones jisai, tam tikrai padalijęs tarp savo narių, v e d ž i o s s u s a v i m, kad jie dirbtų prie bandų sunkiuosius darbus stepuose anie laiko vergus ir bernus, kad nešiotų palapines, ganytų bandas arba dirbtų su tuo surištus visokius darbus, ir šitaip sudarytoji kilnojamoji n o m a d ų v a l s t y b ė atlieka savo darbą taip pat gerai, kaip ir stipriai apgyventa sėslioji dvarininkų valstybė. Šitoje sėdįs savo dvare arba pilyje ponas viešpatauja ant aplinkui apsigyvenusių ūkininkų ir grintelninkų, liepia jiems dirbti laukus, iš kurių vaisių tenka darbininkams tik reikalingiausia maistui dalelė, o jam visa kita. Savo kilnojamoje nomadų valstybėje valdovas viešpatauja iš savo vyriausios palapinės ant savo gausingų bernų, kurie gano jo bandas ir tegauna pramisti reikalingiausią dalį iš jo gėrybių, o galvinio padermė gyvena geriau ir sočiau, o kas atlieka, tai taupo, iš to krauna turtus ir „daro kapitalą“.

Priverstinojo darbo organizacija pareina ir nuo vietos: pavyzdžiui, siaura pajūrio juosta, kaip Fenikija, arba keletas plikų salų jūroje, kaip Venecija, kur nugalėtojai negali sunaudoti pajungtųjų žmonių vietoje žemei dirbti ar vedžiotis su savim bandoms ganyti ar saugoti. Tenai vyraujančioji spekuliacijos dvasia stipresniaijai grupei nurodo kitą išėjimą, kaip galėtų sau naudoti priverstiną pajungtųjų žmonių darbą. Juos prispiria statyti laivus ir būti laivuose jūrininkais, ir tuo būdų viešpataująs klodas gali plaukioti po jūras, lankyti tolimus kraštus ir jūros prekyboje įgyti lobius ir galybę.

Iš teisybės, darbo organizacija yra visur vienoda; ji yra galima ir yra tik dėl prievartos ir dėl valstybinės tvarkos bei drausmės, iš pat pradžių ji reikalauja iš darbo klasių neapsakomų gyvybės ir sveikatos aukų, o paskui, kylant kultūrai, leidžia ir joms gauti dalį jos medžiaginių ir dorinių gėrybių.

Šitas visuomeninis, nors visuomet ir nelygiai padalintasis, darbas yra esminis valstybės turinys; šituo darbu jinai išsemia visur ir visuomet savo uždavinį, su jąja pasiekia savo tikslą, jeigu jau būtų galima kalbėti apie uždavinius ir tikslą ten, kur ištisai veikia aklos jėgos. Pagaliau šitasai visuomeninis darbas pagamina ir padeda atsirasti aukščiausioms dorinėms žmonių gėrybėms, kurioms mes duodame civilizacijos vardą.[1]

III.

Valstybė kaipo ūkio organizacija.

§ 1.

Du didžiausiu socialinio proceso akstinu.

Akstinas pačioms pirmykštėms valstybės organizacijoms įkurti, kaip jau matėme, buvo ūkinis. Vieniems rūpėjo, kad pasiektų aukštesnio medžiaginės gerovės laipsnio. Šitas akstinas neduoda žmogui nurimti, dėl savo vidujinės prigimties

---

[1] Šitam papildyti žiūr. „Rassenkampf", p. 231 ir t. t.: „Herrschaftsorganisation und Kultur".

žmogus nuolatos juda, įtempia savo jėgas, ir jisai ne tik nuvedė prie pirmųjų viešpatavimo organizacijų įkūrimo, bet ir nepaliaudamas palaiko jų plėtojimąsi. Jeigu norime ištirti to dėsnio teisingumą, kad visur ir visuomet ūkiniai motyvai buvo visokio socialinio judėjimo priežastim, kad jie palaiko valstybinį ir socialinį plėtojimąsi, tai reikia tik pažiūrėti į bet kokį istorinį įvykį, į bet kokį valstybinį perversmą ir ištirti jų priežastis. Visur ir visuomet šitų reiškinių pagrinde rasime ūkinius siekimus ir motyvus. O kitaip ir būti negali, nes visuomet pirmojoj linijoj medžiaginės reikmenos esti žmonių darbų ir pasielgimų priežastimi.[1]

Reikalas patenkinti materialines reikmenas spiria būtinai pajungti ir naudoti žmonių jėgas; gamta, sukūrusi pradžioje daugybę įvairių žmonių būrių, eina į pagalbą šitam traukimui, kurio negalima patenkinti be smurto ir prispaudimo kitų žmonių. O taip pat viešpatavimo organizacijoms bei valstybinei tvarkai ir toliau besiplečiant, šitas gamtiškas žmonių grupių priešingumas padaro svarbų darbą, būtent padeda žmonijai plėtotis. Nes visiško pilno žmonių reikmenų patenkinimo galima lengviau pasiekti dėl etninių ir socialinių priešingumų, kurie padeda nebepaisyti „žmoniškumo“ ir kursto bei palaiko amžiną kovą. Tuo būdu yra du svarbiu socialinio plėtojimosi veiksniu: reikmenų patenkinimas pajungiant svetimuosius. Yra tai pažiūrėjus lyg menkuti dvi priemoni, su kuriomis prigimtis socialinio plėtojimosi srityje yra tiek daug nuveikusi; yra tai netviskančios kalbos, kuriomis ji kelia ir judina žmoniją, vadina ją „istorija“. Ir ji pasirūpino tuo, kad šitas plėtojimasis būtų begalinis, nes, iš vienos pusės, visai neduoda žmonių reikmenoms nutilti ir, patenkinus vienas būtinąsias žmonių reikmenas, sužadina naujas, aukštesnes ir „kilnesnes“, ir kad, iš antros pusės, tenai, kur gresia išnykti prigimtinės kitarūšybės, pagamina kitas dirbtines „socialines“, ir tuo būdu kova, kuri kadaise buvo vedama skirtingų savo prigimtim žmonių grupių, dabar vedama skirtingų so-

[1] „Tikriausiais stūmėjais (stimulais) visuomet yra tik praktikos reikmenos, žmonės stengiasi duoti ta pat teisinį pagrindą su tam tikrais ir pastoviais žodžiais“, teisingai sako Bruns (Holtzendorffo Enciklopedijoj „Die Entwicklung des römischen Rechts”, p. 91).

cialine savo būkle grupių. Taigi amžinai veikiančiam akstinui tenkinti savo reikmenas niekuomet netrūksta galingo ragintojo stoti į kovą — visuomet atsiras skirtingumų žmonių grupėse, vistiek, nuo ko tas skirtingumas pareis, nuo pavidalo, spalvos, kvapo ar maitinimosi, doros, religijos, turto ar pagaliau įtakos, socialinės būklės, verslo, amato ir intereso.

Taigi socialinio plėtojimosi eigoje iš tikrųjų mes turime reikalą su tais pačiais dviem veiksniais, kurie palaiko šitą plėtojimąsi: stengimusi patenkinti savo reikmenas ir pajungimu kitarūšių žmonių grupių, virtusių tam patenkinimui reikalingomis, arba, kitaip sakant, amžina kova dėl viešpatavimo. Tik, kad šituodu amžinai vienodu veiksniu socialinio plėtojimosi eigoje iškyla vis iki aukštesnių laipsnių, tai jie ir rodosi mums vis naujuose rūbuose.

Jeigu žmonės, būdami pirmykščiame laipsnyje, turėjo vieną reikmeną — palaikyti savo gyvybę, tai jau pakilus į aukštesnį laipsnį atsiranda ir tokių reikmenų, kaip garbės ir išgarsėjimo ieškojimas, dinastiniai ar pagaliau įvairiausi idealiniai interesai; ir kas pačiame pirmykščiame laipsnyje buvo kova žūti ar būti tarp antropologiškai kitarūšių ordų, tas aukščiausiuose plėtojimosi laipsniuose, kurių mes esame pasiekę, virsta kova tarp socialinių grupių, klasių, luomų ir politikos partijų.

Tačiau sunkumai, kurie tenka pergalėti sociologijai, bedėstant šitą plėtojimosi eigą, pareina nuo to, kad šita eiga nežino jokių pertrūkimų ir šuolių, bet, kaip ir kiekvienas plėtojimasis gamtoje, vyksta palengvėle, ir dėl to susidaro tokia be galo didelė eilė nepastebimų perėjimų ir fazių, kad į šitą gausybę ir daugybę sudūžta visos mokslo pastangos, ir dėl to jisai yra prispirtas tenkintis mažesniu skaičium atsitiktinai paimtųjų stovių, kuriuos jisai ir nurodo, kaipo pavyzdžius. Daugiau gi mes ir negalime geisti.

Negalima praeiti nepaminėjus, kad ir socialiniame plėtojimesi pasikartoja anas paralelizmas, kurį mes sutinkame ir kitose reiškinių srityse, paralelizmas tarp reiškinių, vykstančių po ar greta kits kito, tarp plėtojimosi laike ir buvimo greta kits kito kiekvienu duotuoju momentu. Ano socialinio plėtojimosi vaizdas laike, pradėjus nuo paprasčiausių reikmenų

patenkinimo ir žiaurios kovos dėl būvio iki aukščiausių dailios civilizacijos reikmenų laipsnių ir iki politikos partijų kovų, vedamų išsiplėtojusios teisės ribose; šitas vaizdas su savo nepastebimais laipsniavimais mums pasirodys labai gyvas, ir jeigu mes, tariant, padarysime statinį piūvį esamos aukščiausiame plėtojimosi laipsnyje valstybės, ir imsime žiūrėti į jos vidujinę socialinę struktūrą, pradėję nuo proletaro, liejančio prakaitą bedirbant dėl kasdieninės duonos, pakilę aukščiau nagrinėsime begales laipsnių augančiomis reikmenomis, pasieksime aukščiausio visuomenės klodo, kovojančio dėl savo vyraujančios būklės arba dėl politikos pradų valstybės vyrų, ir nagrinėsime ne tik reikmenų patenkinimo atžvilgiu, bet ir kovos b ū d o ir formos atžvilgiu, kaip eina šita kova dėl b ū v i o ir reikmenų patenkinimo.

Tačiau šitą pastabą mes darome taip sau, eidami pro šalį, o dabar imsime smulkiau analizuoti socialinį plėtojimąsi, kurį pagamino ir toliau varo susikūrusi viešpatavimo organizacija.

§ 2.

S o c i a l i n i o p l ė t o j i m o s i a n a l i z ė.

Tiktai primityviausiose žmonių ordose viešpatauja lygybė, tai reiškia niekas nedirba kitiems; tiktai tenai patenkinama reikmenos nepajungiant kits kito, be prisakymo ir klausymo, be viešpatavimo ir priderėjimo. Tenai nėra nei valdovų, nei valdinių, skurdo lygybė — visų likimas.

„Kai Rink'as paklausė nikobarų, kas iš jų vyriausias, jie atsakė juokdamies, argi galįs jisai tikėti, kad v i e n a s galėtų turėti jėgų prieš tiek daug". Ir tokių pavyzdžių yra daugybė. Pas haidas Amerikoje „bene viešpataujanti pilna lygybė". Pas Kalifornijos kilmes „rodos kiekvienas turįs pilną laisvę" (each individual does as he likes). Pas navajus „kiekvienas yra suverėnas s a v o m i s t e i s ė m i s".[1]

„Eskimosų, australų, bušmenų ir fuėgų padermės neturi net ir tų socialinių skirtumų, kurie atsiranda ilgą laiką esant

[1] Šitie pavyzdžiai paimti iš Spencer'io „Political institutions" p. 331; sulyg. ten pat p. 320.

galviniui. Jų nariai neturi ant savęs jokios kontrolės, jei bent kartais ją daro stipresnysis, turtingesnysis, labiau prityrusis net nė diego nelygybės nėra".[1]

Pajungimui vienų kitiems aiškiai priešinasi lygybės, priderėjimo į vieną padermę, „kraujo giminystės" jausmas. Yra tai tas pats jausmas, kurį mes vėlesniais laikais užtinkame Europoj tarp viešpataujančių klasių narių. „Szlachcic na zagrodzie równy wojewodzie", sako lenkų patarlė, „biedniausias bajoras yra lygus vaivadai". Yra tai vienarūšės grupės lygybė.[2]

Iš šitos lygiosios laisvės ir nepriderėjimo ir lygaus skurdo būklės pirmykštė orda išeina tik tuomet, jeigu svetimoji orda atsiduria jos apskrityje, kas dažniausiai įvyksta dėl keliaujamojo ar užpuolamojo žygio. Jeigu jai pasiduoda svetimoji orda, tai lengviau galima patenkinti dar iki šiol buvusias pirmykštes reikmenas, tuomet jos ūkinis gyvenimas pasilipa viena pakopa aukščiau: prasideda vienų „pridedamasis darbas kitų naudai".

Jeigu viešpataujančioji klasė pasitenkintų sykį ant visados šituo aukštesniuoju laipsniu — savo ūkinio gyvenimo laipsniu — ir įgytuoju lengvesnių reikmenų patenkinimo būdu, tai galėtų apsaugoti savo valstybę nuo pašalinės įtakos, kaip, pavyzdžiui, buvo norėjęs Lykurgas — tai plėtojimasis galėtų apsistoti vietoje. Bet Lykurgo planai negalėjo niekuomet įvykti; „uždarų valstybių" negali būti, nors jas ir apsuptume kinų mūrais.

Priežastys, kurios neleidžia tokio apsistojimo, yra labai įvairios. Pirma, nuolatinis reikmenų augimas ir, be to, ne tik pas viešpataujančias klases, bet ir pas valdomuosius. Kylant patenkinimui, auga ir reikmenos — šitas įstatymas galioja visur ir visuomet. Antra, juo labiau užsidaro kokia valstybė, juo labiau geidžia ir trokšta ją užgrobti kitos valstybės ir tautos. Iš to savaime išeina ir trečia, kad juo labiau auga svetimieji, artimesni ar tolimesni, turi vis augti ir stiprėti ir šios valstybės apsigynimo, priešinimosi, net užpuolimo priemo-

[1] Spencer, Sociology I. 490.

[2] Žiūr. „Rassenkampf", p. 240.

nės; dėl šitų amžinai ir visur veikiančių priežasčių kiekviena viešpatavimo organizacija, nors ji ir atrodo mažiausiai agresinga, bus įtraukta prieš savo norą į „istorijos“ upelį; jos plėtojimasis negali apsistoti vietoje. O visa tai padaro visapusis amžinas reikmenų augimas.

Stengimasis patenkinti reikmenas davė gyvybę valstybei, o amžinas reikmenų augimas spiria valstybę daryti tolesnius užkariavimus, didinti savo plotą ir savo jėgas. Po teisybei tas pats stengimasis pagauna ir kiekvieną socialinę sudedamąją valstybės dalį ir pačią valstybę, kaipo visumą; skirtumas yra tik toks, kad valstybinė tvarka nustato tvirtas sienas šitam sudedamųjų valstybės dalių stengimuisi valstybės viduje. Viduje šitas visapusiškas stengimasis pereina į ramią kovą dėl viešpatavimo, o iš oro pasirodo „žmones žudančiojo“ karo formoje.

Įstatymingas savo prigimtim šitas stengimasis padaro savaime būtinu taip aną socialinę kovą, taip ir tarptautinį karą.

Nors šis yra ir neišvengiamas, tačiau negali amžinai tęstis, jisai negali būti nuolatiniu stoviu. Jisai nuvargina fiziškai ir dvasiškai; perilgai besitęsdamas, padaręs per didelius išnovijimus, jisai naikina ir patiems laimėtojams priemones savo reikmenoms patenkinti, naikina laimėjimo vaisius.

Taigi ramumas ir taika yra tokia pat visuotinė reikmena, kaip ir laiks nuo laiko grįžtąs karas. Juk šita reikmena kadaise leido įsikurti valstybei, nes šiaip galingesnieji būtų buvę prispirti visai išnaikinti silpnesniuosius. Bet ramumas ir taika neturi jokios vertybės, jeigu neduos naudotis naujomis gėrybėmis, juk karas tam ir pradedama, kad patenkintų pakilusias reikmenas, taigi taika turi parūpinti daugiau gėrybių. Ką įgijo karas, tą turi užtikrinti taika. O kadangi tik viena pusė tegali būti pergalėtoja, tai taika tik jai vienai padaugins gėrybių, o antrai pusei savaime teks suvaržymas, engimas ir prispaudimas. Šitoji nelygybė turi pasilikti ir taikos laiku; o to negalima padaryti neįdėjus į tai tam tikrų jėgų, darbo ir rūpesčio. Reikia pavartoti tam tikrų priemonių, reikia įkurti

ir palaikyti tinkamas įstaigas. Šitą visą padaro viešpataujančioji ir pasiturinčioji klasė. O valdomoji ir beturčių? Berods, ji pasiduoda laimėtojo įstatymui, bet ji akylai saugo ir daboja jai pastatytąsias sienas, įdeda visas savo jėgas ne tik tam, kad nebūtų perkeltos jos nenaudai, bet stengiasi, kad ir palengvėle ir iš lėto, jas praplėsti, įgyti daugiau erdvės ir laisvės.

Tuo būdu mūsų tariamoji taika iš tikrųjų yra amžinai einančioji tyli kova dėl nustatytųjų valstybinės teisinės tvarkos sienų.

§ 3.

Socialinės kovos objektas ir esmė.

Dėl ko ir kokiomis priemonėmis yra vedama šita kova ir kame yra jos esmė?

Artimiausiu šitos kovos objektu yra nustatyti, kieno ir kokios yra į kits kitą teisės: mažiau teisių turintieji veda kovą prieš kiekvieną suvaržymą, kurį yra prieš juos pastatę viešpataujantieji ir daugiau teisių turintieji, šitam viešpatavimui išlaikyti. Tokių suvaržymų yra daug; bet keletas jų yra svarbesni ir visuomet pasikartoja pas įvairiausias tautas, būtent: uždraudimai tam tikrų jungtuvių (kliaudingasis connubium), neleidimas eiti tam tikrų pareigų, draudimas valdyti žemę. Įvedimas šitų ir jiems panašių suvaržymų yra conditio sine qua non (būtiniausia sąlyga) viešpatavimui palaikyti. Prieš juos ir eina ramioji beteisių kova. Visuomet stengiasi iš pradžių šituos suvaržymus sumažinti, o paskui ir visai pašalinti.

Kokios gi yra ramiosios šitos kovos priemonės?

Užvestoji valstybės tvarka, viešpatavimo organizacija visumos labui turėjo noroms nenoroms leisti valdomuosius prie bent kai kokių, nors ir ribotų, viešųjų teisių ir funkcijų. Nevisur buvo vartojama spartėnų kietumas ir žiaurumas; nevisur buvo taisomos medžioklės ant nereikalingų ėlotų (kaip štai ir dabar mūsų laikais naujakuriai Australijoj medžioja tenykščius čiabuvius!). Berods, Spartoj ėlotai negalėjo vesti jokios ramios kovos; bet dėl to ir toksai viešpatavimas visai

nebuvo patvarus; jis užleido vietą tik kitokiam dalykų plėtojimuisi.

Ten, kur tiktai valdomiesiems yra suteiktos visumos naudai bent mažiausios teisės ir funkcijos, ten jie vartoja jas kaipo dalbą savo teisių ratui praplatinti ir jų apsunkinantiems suvaržymams pašalinti.

Bet šitai ramiai kovai reikalingi yra dvi sąlygi: praturimas (tam tikro laipsnio turtingumas) ir apšvietimas.

Pirmoji sąlyga yra būtinas visumos praturimo padarinys. Jeigu gerai klojasi viešpataujantiems, turi būtinai pakilti valdomųjų praturimo aukštis. Kitaip ir būti negali, nes tam tikras valdomųjų praturimo aukštis yra reikalingas valdantiesiems, kad jie niekieno netrukdomi lėbautų. L'appetit vient en mangeant (apetitas atsiranda bevalgant). Pasilipus ant pirmosios pakopos, gyvenimo smagurių kopečiose, žmogus būtinai stengiasi užsilipti dar aukščiau.

Taip pat negalima ir minčių sandariai uždaryti; dar daugiau, kadangi, be visuotinų gamtos įvykių, daugiausia socialiniai faktai ir reiškiniai padeda atsirasti mintims, tai valdomosios klasės, kaip tik jos išsivaduoja nuo per didelio spaudimo ir perdaug slėgiančiojo skurdo, atsiranda geresnėj būklėj dvasinio išsiplėtojimo atžvilgiu. Nes socialiniai faktai ir santykiai iš šalies daro silpnesnės įtakos viešpataujančiai klasei; gyvenimas plaukia pro juos švelniau ir maloniau; jisai nepagamina juose jokios stiprios reakcijos; jisai užmigdo jų dvasią. Visai kas kita verdančioje „liaudies" bedugnėje. Berods, tenai masės pasiduoda perstipriai sunkaus gyvenimo naštai ir dvasia atbunka, bet kaip tik šita našta bent kiek sumažėja arba ji bus atitikus stipresniojo būdo asmenį, juo galingesnė pasidaro dvasinė reakcija. Apskritai imant valdomose klasėse gyvenimas pagamina daugiau idėjų.

O šiek tiek turtų ir šiek tiek idėjų, ką žinojo ir Aristotelis, jau padaro fermentą, dėl kurio prasideda rūgimas masėse. Reikia tik tinkamos progos. Pavojus iš šalies ar valstybės žlugimas, leistas ar pavelytasis liaudies susirinkimas, didesnio masto maištas, ir jau pramušta pirmoji spraga spaudžiančiuose suvaržymuose. Pradžia padaryta. Ir tolimes-

nis tęsinys rinkoje (graikų agora ir lotynų forum) yra jau neišvengiamas. Tie patys veiksniai dirba ir toliau; metoda amžinai yra ta pati, o ir pagaliau rezultatai lieka tie patys. Vae victis (vargas pergalėtiems) skamba plėtojimosi pradžioje — ir vae victis skamba dažnai ir pabaigoje.

IV

Luomų atsiradimas ir viešpatavimo organizacija.

§ 1.

Pirklių įtaka.

Tokia paprasta, kaip mes ką tik nupiešėme, niekuomet nesti socialinė kova. Gal ji ir būtų tokia, jeigu valstybėje visur ir visuomet būtų tik dvi griežtai atskirti klasi: valdantieji ir valdomieji. Bet niekur to nėra užsilikę. Ūkio plėtojimasis ir istorijos faktai pagamina daugybę klasių ir luomų; o dėl vienodo politinio visų klasių siekimo atsiranda komplikuota valstybės tvarka, supainiota viešoji teisė, kuriąja tarp vyriausiųjų ir žemiausiųjų klodų, tarp visiškai valdančiųjų ir visiškai nelaisvųjų įsispraudžia ir tenai susidaro tarpiniai luomai ir klasės, kurie tik palyginant su kitais yra valdančiais ir valdomais. Jie gali laikyti pajungę žemesniąsias klases ir patys savo ruožtų priklausyti aukštesniųjų klasių; arba jie tam tikrose gyvenimo srityse gali priklausyti kitų ir būti valdomais, o kitose patys gali vyrauti ir būti viešpačiais žemesniesiems. Šitie viešpatavimo santykiai labai įvairuoja.

Paprasčiausia viešpatavimo organizacija, susidedanti iš ponų ir vergų, paprastoji romėnų „civitas" pirmą sykį buvo išjudinta ir išvesta iš pusiausvyros, kai atėjo iš svetur pirkliai. Šitą įvykį ir baisią jo įtaką pirmykštės valstybės tvarkai dailiai mums piešia Cezaris savo atsiminimuose. Belgai, sako jisai, iš visų Gallijos tautų buvo narsiausi, „nes jie yra labai atstu nuo provincijos kultūros ir papročių, ir mažiausiai lankosi pas juos pirkliai ir neatsineša to, kas prisideda prie dvasių išlepinimo".

Taigi sustingusį pirmykštės valstybės tvarkos ramumą, kuris tepažįsta tik ponus ir vergus, pilniausius viešpačius ir

visiškai pajungtuosius, — išjudina šitie pelno ieškantieji pirkliai (mercatores), kurie baldosi į pirmykštės civitas vartus, ir dėl pritraukimo, kurio turi jų „dailios prekės" pirmykščiams laukiniams žmonėms, juos betgi įsileidžia.

Be abejo, tai kultūros pionieriai. Nebaido jų nevaišingiausi pakraščiai, nežinomiausios žemės, atkampiausios neišvažiuojamos šalys, jie tai aplanko — jie prekybos „misionėriai". Jis įdeda į tai turtus ir gyvybę, žūna jie tūkstančiais, o juos seka, nesibijodami mirties, kiti tūkstančiai, ir visa tai tik dėl „pelno". Kad tai visuomet būdavo, tai laiduoja mums ne tik klasikų rašytojai, kaip anksčiau minėtasis, ne tik Europos nausėdijų istorija visose pasaulio dalyse, bet dar, viršum to viso, gyvoji dabartis. Kas yra tas žmogus, kuris dar neseniai pirmas drąsiai skynė taką neišeinamoje tamsioje pasaulio dalyje, prie Kongo ir Nigero ištakų, prasimušė prie anų laukinių kilmių, kurios iš karto sutinka svetimą lyg miško žvėrį, kaipo gerą grobį? Pirklys su savo preke, drąsus hanzietis, „pelno ieškąs pirklys", bet kurio pėdomis, jeigu jam gerai verslas klosis, greitai eis „kilnieji bajorai" ir „patriotai politikai".

Taip buvo visuomet, taip yra dabar, ir taip bus paskui. Trumpai sakant, pirmykštė valstybės tvarka su savo dviem socialiniais klodais, su savo ponais ir vergais išmoksta pažinti pirklį, kuris iš pradžių ateina kaip svečias ir siūlo prekes. Jisai yra asmeniškai laisvas ir sugeba užlaikyti savo laisvę. Jisai nepridera nei prie ponų, nei prie bernų, bet greitu laiku bus abiem reikalingas. Nes jo iš toli atvežtieji daiktai patinka jiems; jie žadina reikmenas, kurios dabar reikia patenkinti. Vieni d i r b a daugiau, kiti t a u p o daugiau, kad ištesėtų įsigyti šituos naujus, iki šiol nežinomus daiktus naujoms reikmenoms patenkinti; žmonės, tariant su Ciceronu, ima „lepintis" (affeminare), bet drauge su tuo atsiranda kultūra ir humaniškumas. [1]

---

[1] Ir Tacitas žino tai, kad „per prekybą ateina kultūra", ir iš jo paties matyti taip pat, kad šita „prekyba" jis vadina iš svetur atvykstančius pirklius. Taip pat Tomas Akvinietis kalba apie pirklius kaipo apie s v e t i m u s valstybėje. Tomas Akvinietis net laiko pageidaujamu, kad čiabuviai valstybės piliečiai, cives, šalintųsi nuo visokių prekybos apyvartų ir tat paliktų svetimiems (extraneis), kad verčiantis prekyba neįeitų į piliečių širdis godumas". S. Thomae d. Aquinis Opuscula Venetiis, 1587 m., p. 298 (De regimine principum).

Žmonės išmoksta vertinti ir kęsti svetimąjį; o jisai šitame atranda savo naudą. Svetimoje žemėje jisai išuostinėja iki šiol nepaimtas žemės, floros ir faunos turtus. Su noru juos jam duoda, nes jie pirmiau ir be jo neturėjo jokios vertybės.

Po laikinų apsilankymų vyksta naujakuriai, o po pirmųjų naujakurių eina jų vis daugiau ir daugiau. Tarp ponų ir vergų įsibrovė vidutinis luomas; tai žmonės asmeniškai laisvi, tiesioginiai nedalyvaują viešpatavime; sudaro atskirą korporaciją savo žemėse, vėliau virtusią miestu; su ponais daro valstybiškai teisines dermes, ir tuo keliu sau pagamina užtikrintą teisės sritį, aprėžtą ir griežtai atskirtą nuo kitų klasių iš viršaus ir iš apačios[1]. Taip tai į politinį visuomenės plėtojimąsi, o palengva ir į socialinę kovą įėjo naujas veiksnys, naujas socialinis gaivalas, naujas luomas. Dabar plėtojimosi eiga vyksta stačiai ir greičiau, negu pirmiau. Prekyba iš šalies apvaisino darbą ir gamybą viduje; ji sužadino amatus ir apdirbimus. Ir kiekviena nauja ūkinio darbo šaka sutraukia į krūvą visus juo susidomėjusius į vieną siauresnę grupę, kuri sulaikoma krūvoje su tuo pačiu interesu; ji reikalauja savo teisės, eina prie jos, dėl jos kovoja.

Bet šita teisė tik rodo, kiek įgyta jėgos, kiek jos galima be kliūties suvartoti, taigi rodo viešpatavimą valstybinės sątvarkos sienose.

Viešpatavimo organizacija ir luomų atsiradimas olandų valdomoj rytų Indijoj.

Aukščiau išdėstytąsias idėjas apie „viešpatavimo tvarką ir luomų atsiradimą" aš buvau pirmą kartą trumpai nupiešęs savo „Philosophisches Staatsrecht" (1877 m.), paskui savo „Rassenkampf" (1883). Aš jas pasėmiau ne tik iš žinomų istorinių faktų, bet ir iš gyvų socialinių santykių, kuriems aš prisižiūrėjau savo tėviškėj (Lenkijoj), kur etniškai kitarūšės socialinės sudedamosios dalys, sudarančios luomus, dar buvo taip aiškios ir stovėjo akyse nenutrintos prieš kokią pusę amžiaus (valstiečiai, vokiečių miestėnai, žy-

---

[1] Apie istorijos įrodymus, kad tokia buvo Europos pirklių luomo pradžia žiūr. „Rasių kova" p. 332.

dai ir bajorai). Kai aš išdėstinėjau čionai 1884 m. šitas idėjas, jau turėjau prieš save įdomų pranešimą iš olandų valdomos rytų Indijos, kuris galėjo mane tik pastiprinti tose mano nuomonėse. Buvo tai mano brolio Teofilio Makso laiškas, dabar mirusio, o tuomet gyvenusio Javoj kaipo karo gydytojas Olandų tarnyboje, kuris aprašė man, kaip matytojas, tam tikrus politinius ir socialinius santykius olandų rytų Indijoje. Leisiu sau įdėti šitą laišką, kuris bus vienu įrodymu daugiau, jog aukščiau išdėstytosios mintys teisingos. Jisai pasakoja:

„Lampongo įlankoje, 1884 m. vasario 5 d.

Naudodamasis atliekamu laiku, kurio aš čia turiu, suteikiu tau keletą smulkmenų apie Olandų Indijos organizmą. Visų gyventojų šitoj Indijoj bus apie 30 milijonų, iš kurių 20 mil. gyvena Javoje, likusieji tenka kitoms saloms. Į tą 30 mil. skaičių įtraukti apie 60.000 europiečių ir nedidelis skaičius lygiateisių čiabuvių (jų tarpe ir legalizuotieji maišytieji). Taigi 500 čiabuviams tenka vienas europietis. Neįtraukta į minėtąjį 60.000 skaičių armija, kurios priskaitoma į 30.000 ir kurios daugiau negu pusė surenkama iš čiabuvių ir kitų neolandų. Taigi galima ramiai priimti, jog tikrų grynakraujų olandų yra čionai ne daugiau kaip 20.000, ir jie valdo šitą taip baisiai didelę koloniją. Kaip gi tatai įvyksta? Yra čionai trejopos žemės, būtent: pirma — tokios, kurios yra tiesioginai olandų valdomos, o tai bus didžiausia Javos dalis; antra — vasalų valstybės ir trečia—„nepriklausomosios“, bet su olandais „suderėjusiosios“ valstybės. Ką reiškia tokia „nepriklausomybė“, tu gali pats lengvai įsivaizduoti. Viena, pavyzdžiui, tokių nepriklausomų žemių yra iš visų pusių apsukui apsupta su olandų valdomis, dėl to visi prekybos daiktai, kurie iš ten išvežami ir tenai įvežami, turi mokėti olandų uostuose muitus. Faktinai didžiausią šalies įplaukų dalį ima olandai, kaipo valdininkai (didžiausios algos!) arba kaipo didikai - dvarininkai arba pagaliau kaip plantacijų valdytojai (kavos, cukraus daigynai ir t. t.). Gal paklausi, kokiu būdu jie virto dideliais dvarininkais? Juk čionai yra valdų paveldėjamąja nuoma, yra ūkių, vedamų valstybės domenuose, yra valdų dermėmis su čiabuvių kunigaikščiais ir t. t. „Žemės klausimas Indijoj“ čionai virto politikų ir juris-

tų tarpe nenustojamų ginčų objektu; apie tai baisiai daug rašoma, bet pagaliau olandai gauna liūto dalį iš Indijos žemės pelno. Aš jau tau esu sykį rašęs, kaip iš šitų Indijos olandų išauga savarankiška tautybė. Pirmoje eilėje didžiai prisideda prie to didelio nuošimčio indų kraujo priemaiša. Taigi, pavyzdžiui, praėjusiais metais iš 400 europiečių jungtuvių 40 buvo padarytų su čiabuvėmis moterimis, bet čionai nepriskaityta europiečių jungtuvės su mišraus kraujo moterimis, nes šios yra laikomos „europietėmis". Be to viso, čionai yra labai daug priplūdusių prancūzų, vokiečių ir kitokio kraujo. O ir klimato įtaka įpročiams, dorovei, butui, drabužiams, valgiui ir t.t., sunku apskaityti. Ne mažesnė šalies kalbos įtaka olandų kalbai. Kas čionai pasilieka ilgesnį laiką, turi mokėti malajiškai ar javiškai. Vaikai pramoksta šalies kalbos nuo auklių, ar tarnų, o valdininkai ir plantacijų savininkai šalies viduje labai dažnai neturi jokios progos kita kalba kalbėti. Dėl to tai ne tik daugybė malaiškų žodžių perėjo į čionai gyvenančių olandų kalbą, bet ir visas sakinių suderinimas ir kirčiai taip žymiai atsimainė, kad tikrasis olandas tuojau iš kalbos pažįsta indų olandą.

Bet svarbesnė, negu šitas nuo Europos olandų tautybės iškrypimas, yra ta aplinkybė, kad pas indų olandus atsiranda politikos interesų, kurie yra priešingi gimtosios šalies interesams. Iki šiol indų olandai, berods, dar neturi jokios politikos įtakos. Juos valdo stačiai „iš Haagos". Jų visos mintys ir rūpesčiai toliau nesiekia, negu reikalavimai, kad gimtoji šalis atsiųstų jiems kiek tik galint kareivių ir pinigų Atjei užkariauti, geležinkeliams statyti ir t.t. Toliau jie sau geidžia daugiau politikos teisių ir labiau privilegijuotos būklės prieš čiabuvius. Iš jų lūpų nuolatos girdėtis frazė apie „kultūrinę Olandijos misiją", bet jie palaikys negirdėta arogancija, jeigu tramvajaus vagone koks kinas išdrįs atsisėsti greta europiečio.

Bet, antra vertus, Olanduose yra labai daug tokių, kuriems baisiomis išrodo išlaidos, daromos kolonijoms, o iš jų norėtų ištraukti kuo didžiausią pelną. Pavyzdžiui, Olandų liberalai norėtų mažiau teikti kareivių ir pinigų kolonijoms ir sutiktų duoti Indų čiabuviams daugiau teisių, kad pastiprintų Olandų įtaką kolonijose. Juk tasai santykis tarp kolonijos ir metro-

polijos atsiranda visur, kaip tat neseniai tikrai yra padaręs Anglijoj ir anglų Indijoj — Ilbert'o vardo billis (įstatymas), kuris suteikė čiabuviams anglų Indijoj vietą ir balsą teismuose, net bylose, procesuose prieš europiečius, bet čia jisai sukėlė baisų nerimastį. Yra aišku, kad anksčiau ar vėliau visos tokios kolonijos pasidarys nepriklausomos valstybės.

Dorinis pagrindas, kuriuo olandai stengiasi sustiprinti savo viešpatavimą ant čiabuvių, yra tai europiečių „prestižas", kurį jie rūpinas palaikyti visokiomis priemonėmis. Tikrai, čiabuviai turi didelio respekto prieš europietį, būtent prieš olandų valdininką. Kaip tik, mums esant Kaliandoj, tenai ką tik yra buvęs dabartinis „kontrolėrius", tai reiškia maždaug tiek pat, ką ir apskrities viršininkas. Čiabuvių galviniai iš apylinkės visi tenai susirinko ir sveikino jį, žemai lenkdamiesi, į ką jisai atsakinėjo vos keliais žodžiais. Kai jis eina gatve, visi čiabuviai išbėga iš namų ir giliai lenkiasi prieš jį ir rodo visokius pagarbos ženklus.

Kadangi jų viešpatavimas čionai negali remtis gausingais europiečiais, kurie dėl karšto klimato negali čionai išlaikyti, tai olandai leidžia čiabuviams kunigaikščiams ir didikams truputį dalyvauti viešpatavime. Čia palieka juos prie jų pirmiau turėtos valdžios, čia suteikia jiems naujas pareigas, titulus, olandų ordinus ir t.t. Kadangi šitie čiabuvių minioje naudojasi savo istoriniu „prestižu" ir olandams tarnauja, tai labai gerai susiderinama abiejų interesai, kad laikytų paklusnią baisiai didelę gyventojų masę.

Kad tarp šitos viešpataujančios klasės ir valdomos didelės masės kinai, kurie atsikraustė čionai olandams viešpataujant, padaro vidutinį luomą, aš esu tau jau sykį rašęs. Šitų kinų yra čionai dabar apie 200.000. Vargiai tu gali sau įsivaizduoti, kiek šitų kinų būklė čionai turi analogijos su žydų masės būkle pas mus, Lenkijoj. Visa smulkioji prekyba ir dar visi amatai jų rankose. Kas jiems, o ir ne be priežasties, čionai prikišama, primena panašius kaltinimus, kuriuos pas mus daroma prieš žydų masę, būtent: smukulys (opija dažniausiai), sistemingai daromi apgaulingi bankrotai, apėjimas įstatymų su visokiomis suktybėmis, įsteigimai doriškai tvirkinančių lošimo urvų čiabuviams gyventojams, pagaliau

purvai ir nešvarumai. Antra vertus, kinai, be abejo, yra labai gudrūs, apsukrūs ir taupūs ir moka patenkinti būtinas šalies reikmenas. Mat, europietis pirklys yra čia perdidelis ponas, parduoda baisiai brangiai, neminint jau ir to, kad čiabuvis neišdrįstų užeiti į europiečių prekybos įmonę. O pas kinus jis gauna viską daug pigiau. Taip pavyzdžiui, prancūzų skutėjas čionai yra grand seigneur (didelis ponas), kuris reikalauja už skutimą vieno guldeno, o tuo tarpu kinų skutėjas vaikščioja nužemintai po viešbutį nuo durių prie durių ir puikiai nuskuta už 20 santimų. Pristatymai laivynui ar armijai, visokie trobesių statymai, važiuojamųjų kelių muitų nuoma, lotto ir kiti valstybės monopoliai, — visa tai apsiima atlikti kinai. Šiaip besiversdami daugelis jų pasidaro turtingi, ir tuo būdu pralobęs kinų parvenu (prasimušėlis) ima gyventi plačiai ir virsta tokiu pat pasipūtėliu, kaip ir pas mus lobių įgijęs žydų bankierius. Jisai leidžia savo vaikus į europiečių mokyklas ir ten duoda jiems mokslo. Paskutiniais laikais olandų valdžia yra uždraudus kinams lankyti europiečių mokyklų būk dėlto, kad Indijoj švietimas tęsąs reikalingas tik europiečiams.

O su čiabuviais kinų santykiai yra visiškai tokie pat, kaip pas mus žydų su ūkininkais. Malajus niekina kiną, o jam vis dėlto dažnai turi dirbti. Aš pats esu matęs, kaip vienas malajus mušė kumščiu kinus. Kinas nestoja į kovą, tik šaukias „policijos". Bet ir įstatymo atstovas, policistas, yra tas pats malajus, ir jis nekenčia kino, bet dėl savo tarnybos privalo jį apginti. Tout comme chez nous (viskas taip pat, kaip pas mus).

Aš neabejoju, kad čionai anksčiau ar vėliau ištiks sujudimai prieš kinus, maždaug, kaip dabar Europoj antisemitizmas. Šito judėjimo pradžia jau matyti ir Kalifornijoj, kur jau uždraudė kinams įvažiuoti.

Žemiausią čionykščių gyventojų klodą sudaro čiabuviai; yra tai misera contribuens plebs (skurdi, mokanti mokesčius, liaudis). Jie dirba žemę, dirba visus sunkiausius darbus, stoja į kariuomenę, o ką jiems olandas ar čiabuvis galvinys palieka pragyventi, tat jie kvailiausiu būdu pralošia kinui. Tačiau, nežiūrint to, jų būklė nepalyginti yra geresnė negu savųjų viešpačių laikais. Įrodymu gali būti ir tai, kad paskutiniomis dešimtimis metų čiabuvių gyventojų skaičius priaugo iš

16 iki 20 milijonų, iš šalies nieko neprivažiavo, jeigu neskaityti tų šituo laikotarpiu vos tik keleto tūkstančių atvykusiųjų. Juk tai jų laimė, kad europietis šiame klimate nepajėgia dirbti jokio sunkaus darbo, dėl to tai visuomet turi kreiptis į anuos".

Šitasai vaizdas iš olandų Indijos dar sykį įrodo, kad ten, kur susiduria savitarpyje keletas grupių iš įvairių žmonių veislės rūšių, atsiranda viešpatavimo santykiai, kuriuose atskirų grupių būklę nustato jėgos, paremtos jų kokybe ir jų socialine funkcija.

§ 2.

Valstybės kūrėjų galybės priemonės.

Kame gi yra šita atskirų socialinių gaivalų galybė, ir kaip jie vykdo savo viešpatavimą valstybėje?

Galybės priemonės gali įvairuoti, žiūrint laiko ir aplinkybių; bet jos esmė yra visuomet ta pati. Ji pareina nuo to, kad jų žinioje ir rankose yra priemonės žmonių reikmenoms patenkinti. Kur bus didesnis ir vertingesnis šitų priemonių kiekis, ten bus didesnė ir visuomeninė galybė.

Jau esame matę, jog brangiausia priemonė žmonių reikmenoms patenkinti yra žmogaus darbas; nes pirmas turtų įgijimas tegalėjo įvykti vartojant savo naudai kitų darbą.

Taigi šitas turėjimas priemonių žmonių reikmenoms patenkinti, kuris padaro pagrindą kiekvienai visuomenės galybei, pirm viso ko turi padaryti galimą naudojimą svetimo darbo savo tikslams. Be šito, visoks turtas yra miręs ir bevertis, jeigu su juo nėra galima panorėjus įsigyti aną žmonių darbą, bet tai išeina ant to paties. O jeigu negalima įsigyti svetimo darbo, tai ir brangiausių turtų laikytojas neturi jokios g a l y b ė s, bus pavargėlis. O galybės saikas pareina tik nuo to, kiek galima pajungti žmogaus darbo, o ne nuo to, kiek yra n e g y v o j o turto; juk paprastai (nors nevisuomet) turto didumo saiku yra galėjimas įsigyti su juo daugiau ar mažiau žmogaus darbo.

Yra dar viena tiesioginio žmonių darbo vartojimo forma, kur apsieina be turto, kur jo nėra, tai šitąja forma pasinaudojo valstybės kūrėjai, kad užtikrintų sau baudžiauninkų ir vergų darbą. Ji pareina nuo to, kad juos viršija fiziškai ir

dvasiškai stamantria karine organizacija bei drausme ir savo įgimtuoju mokėjimu valdyti kitus. Šituo keliu įgytoji galybė laikui bėgant gali būti padidinta ir pastiprinta, vartojant įvairias medžiagines ir dorovines priemones; bet ji gali ir visai žlugti dėliai silpnumo ir nedrausmės arba ir visai nuversta energingai valdomiesiems pasipriešinus.

Toliau prie medžiaginių priemonių galybei pastiprinti ir palaikyti pridera negyvas turtas — sutaupyta valgomųjų daiktų atsarga ir įtaisymai lengvesnei jų gamybai. Turint tokius turtus galima lengviau ir tikriau ir toliau be perstojo naudotis žmonių darbu; galingiausia gi dorovinė priemonė šitam užtikrinti yra grynai prigimtinis momentas: papratimas. Jisai daro tokią stiprią įtaką žmogaus prigimčiai, jog prie ko žmogus pripranta ir prijunksta, tai jam paskui atrodo paprastu, šventu dalyku, pagrįstu lyg kokio aukštesnio kilimo dalyku. Joks vienų viešpatavimas ant kitų negalėtų išsilaikyti, jeigu pajungtieji nebūtų priprątę prie šitokios tvarkos ir jeigu šitoji tvarka laikui bėgant nevirstų ne tik prigimtine, paprasta, bet ir būtinai reikalinga.

Pripratimas virsta antrąja prigimtim, teisingai sako patarlė, nemažiau teisinga vadinti žmogų „paprantančiu gyvuliu", o tai turi reikšti, jog žmogus yra pripratimo vergas. Dėl to tai pripratimas atlieka didelę rolę visuomenės gyvenime, o ypatingai teisinės ir valstybinės tvarkos plėtojimesi. Pergalėtojai privalo perlaužti tik pirmuosius ledus ir prievarta sulenkti sprandus nugalėtiesiems bent kokiam laikui. Tuoj pripratimas, stipriausias nugalėtojų talkininkas, ateina į pagalbą, paskui jungo vilkimas virsta antrąja nugalėtųjų prigimtim. Aš esu nurodęs ir pabrėžęs šitą pergalinčią papratimo galybę valstybiniuose ir teisiniuose santykiuose savo „Visuotinėje valstybinėje teisėje".[1] Man malonu, jog su pasitenkinimu galiu pavartoti čionai keletą gražių kito žmogaus pasakytų žodžių tąja pačia tema.[2] „Slaptinga yra papratimo galybė, jis veikia ramiai demoningai, jis viešpatauja ant elgesių ir minčių taip menkučiame atskirų žmonių gyvenime, taip didelėj žmonijos istorijoj. Šitas nematomas visų žemės reiš-

---

1 Allgemeines Staatsrecht, 2 aufl. 1897 § 176.

2 Mittelstädt, Gegen die Freiheitsstrafen.

kinių ir daiktų stengimasis palikti vietoje, viskam amžinai mainantis, pagauti bent vieną momentą pastovumo ir ramumo, visam be perstojo judant ir plaukiant, vartojant sviruoklės taktelėjimų vienodumą suteikti begaliniams judėjimams pastovios santvarkos išvaizdą — šitas stengimasis ir padaro sunkumo punktą ir pusiausvyrą visam mūsų giminės dvasiniam gyvenimui. Iš pradžių prigimtinis palinkimas daryti vienodai pakartojamus tuos pačius judėjimus, o paskui jis pasikeičia: tie patys pakartojimai pavirsta taisyklingu ir pastoviu įpratimu, kiek sąmoningų minčių ir norų dėl to palengva pereina į nesąmoningą bedvasio mechanizmo funkciją... Taisyklės ir tvarka, įprotis ir įstatymas — neša ir stumia į priekį kultūros plėtojimąsi, paveldėjamai pareinantį iš kartos į kartą, tas visas mūsų gyvenimo taisyklingumas yra šitos be perstojo veikiančios slaptingos jėgos — įpratimo padaras".

Taigi pripratimas, vadinas, pati prigimtis, yra galingausias viešpataujančiųjų talkininkas. Jisai pasidaro jų galybės gaivalu; tai jisai be perstojo kuria kitus šitos galybės dorovinius ramsčius: pagamina tvarką, papročius ir teisę. Prie to dar prisideda doroviniai ryšiai, kurie prie kits kito jungia žmones ta pačia kalba ir ta pačia tikyba; nors iš pradžių viešpataujantieji ir valdomieji abiem atžvilgiais skyrėsi nuo kits kito, tačiau jie suprato reikalą nors paviršutiniškai susilieti (assimiliuotis) su valdomaisias, priimant jų kalbą ir įvedant bendrą tikybą; beje, susiartinimas tikyba ir kalba dažnai susieinant ir kits kitą veikiant, įvyksta savaime. Tai šitokie yra svarbiausi viešpataujančiųjų valdžios ir galybės gaivalai.[1]

§ 3.

Vidutinės klasės galybės priemonės.

Taigi šitomis priemonėmis remiasi pirmųjų valstybės kūrėjų galybė ir viešpatavimas ir su tokiomis priemonėmis ta galybė palaikoma. Tačiau visai kitu keliu susidaro naujai atsirandančios vidutinės klasės, pirklių ir pramonininkų, galybė. Išeinamuoju jos punktu yra tik turėjimas savo rankose medžiaginių gėrybių žmonių reikmenoms patenkinti. Juo labiau šitos gė-

1 Apie šitą asimiliacijos procesą žiūr. „Rassenkampf", p. 253.

rybės, esančios jų valdyme, yra reikalingesnės kitiems valstybės nariams, juo labiau šie yra spiriami siūlyti anų gėrybių valdytojams už jų perleidimą tokį pat atlyginimą (ekvivalentą) ar tai kitais turtais, kuriuos galima įgyti už padarytąjį darbą, ar tai stačiai dirbti jiems darbą, ar pagaliau pavesti teisę reikalauti iš jų tokių darbų. Trumpai sakant, už perleidimą medžiaginių gėrybių, kurios yra vidutinės klasės valdyme, duodama tokios vertybės ir daiktai, kuriuos galima suvesti prie žmogaus darbo. Tuo būdu vidutinė klasė įgyja savo dalį viešoj valstybės galybėje ir, šita galybe naudodamos, ji turi dalį valstybės viešpatavime. Vėliau dar labiau stiprindama šitą įtaką savo darbu, stropumu, atradimais, spekuliacija ir taupymu, gali vidutinė klasė virsti nulemiančiu veiksniu viešame valstybės gyvenime.

Savaime suprantama, dėl to ir nėra reikalo įrodinėti, kad turtai tiktai valstybėje tegali virsti galybės šaltiniu, nes nesant valstybės arba kumščio teisės ir anarkijos laikais, tie visi turtai atitenka fiziškai stipresniam, taigi turtai patys savaime neturi ir negali sukurti galybės. Tiktai valstybėje grynai ūkinė (ekonominė) galybė (taip mes galime ją trumpai vadinti) teįgyja politinės įtakos ir pavirsta dalyviu valstybės viešpatavime.

Išsiaiškinkime dabar sau vaizdžiau ir smulkiau, kaip vidutinis luomas vykdo savo viešpatavimą. Kas yra tie, kurie dirba jiems darbus ir tarnauja, prie ko pagaliau reikia nuvesti kiekvieną viešpatavimą? Ponų luomas, viešpataujančioji klasė — tikrai ne. Šitas paslaugas atlikti ir darbus dirbti turi pagaliau arba valdomoji liaudis arba iš kur kitur pertrauktieji samdomieji darbininkai. Kuo gi atsilygina viešpataujančios klasės vidutiniam luomui už turtus, jai pristatytus? Viešpataujančioji klasė, atsilygindama, atiduoda arba žemės turtus, ant kurių ji pasisavino „viršenybę“, taip pat gyvulių gaminius, kurie yra „ponų turtas“, žemės ūkio padarus, gaunamus iš priverstino valdomosios liaudies darbo, o pagaliau suteikia teises ir privilegijas, kuriomis apkraunama liaudis visokiais darbais ir prievolėmis vidutinio luomo naudai, kaip antai: išimtinosios teisės prekiauti visiems reikalingais daiktais, jomarkų ir turgų rengimas ir

t. t. Ir kiek viešpataująs luomas turi daryti tokį atsilyginimą, ir kiek atskiri jo nariai, einant įstatymais ir teisėmis, gali būti prispirti išpildyti savo prievoles vidutinei klasei, tiek tegalima kalbėti apie vidutinės klasės galybę ir įtaką viešpataujančiam luomui, nors šiaip visuomet iki tam tikro valstybės išsiplėtojimo laipsnio tenka jam visa privilegija ir ypatingųjų teisių visuma, ir tuo būdu palaiko sau didelę valdžią ant vidutinės klasės. Bet abiejų klasių galybė ir valdžia pagaliau išeina ant darbų ir pareigų, užkraunamų valdomajai liaudžiai. Ši visuomet jau dėl savo didelio skaičiaus sudaro didžiausią žmonių jėgos sumą valstybėje; ji sudaro didelį jėgų rezervuarą, iš kurio maitinamas visas valstybės aparatas, iš kurio semiamos visos tos žmonių darbo daugybės, reikalingos vyresniųjų klasių galybei vykinti, viešpatavimui parodyti. Kitais žodžiais tariant, kiekvienas viešpatavimas valstybėje slegia sunkia našta jos žemiausius, visuomet gausingiausius klodus.

Vėliau mes išnagrinėsime klausimą, ar šita našta besiplėtojant valstybei, išaugus ir paįvairėjus luomų skaičiui, darosi didesnė, o dabar panagrinėsime nuolatos einantį luomų atsiradimą.

§ 4.

Kunigų luomo galybės priemonės.

Medžiaginės reikmenos sukūrė vidutinį luomą; o kitokios rūšies reikmenos jau pirmoje žmonių visuomeninio gyvenimo pradžioje padėjo pamatą luomui, kuriam vėliau buvo lemta atlikti didelę rolę valstybės plėtojimesi. Kalbame čia apie kunigų luomą.

Ne tik alkis, troškimas ir jiems panašios kūno reikmenos reikalingos patenkinimo: žmogus turi ir dvasios, proto, reikmenų. Pirmiausia jų tarpe yra patenkinimas vidaus nerimasties, kurią nuolatos sukelia jame įvairios jį apsiaučiančios visatos paslaptys. Ar pažvelgs į žvaigždėtąjį dangų, ar staiga jį ištiks gaivalinė nelaimė, ar mirtis atims jam ištikimą draugą — kiekvienas toksai reiškinys sukelia jame nerimasties, kuri pareina nuo to, kad negali jisai jos suprasti ir sau išaiškinti. Šita nerimastis yra dvasinio judėjimo rūšis,

kuris būtinai yra reikalingas bent kokio patenkinimo. Klausimai, kurie tokiais atvejais iškyla žmogaus galvoje, reikalingi bent kokio griežto, aiškaus atsakymo, kuris vienas tegalės pašalinti nerimąstį. Kaip alkanas griebiasi valgio, o ištroškęs ieško gėrimo, taip žmogus nerimastaudamas dėl gyvenimo minčių reikalauja atsakymo, kuris išblaškytų kankinančius jį klausimus. Atsakymus į tai duoda ar jis pats sau, ar — kunigas. Jo atsakymo turinys — religija. Taip į šitą dalyką žiūrint, reikės pripažinti, jog religija ir kunigas yra gamtiškas būtinumas. Žmogaus prigimtis be jų negali apsieiti; jie yra būtini jos papildiniai. Pats religijos turinys nepatenkina žmogaus; šitas turinys reikalauja atitinkamų veiksmų, ceremonialo; šitas ceremonialas ir yra kunigų darbas[1].

Taigi kunigų luomui pradžią duoda du būtinumu: būtinumas patenkinti antjausmines žmogaus reikmenas ir būtinumas padaryti užganą tikėjimui su išoriniais veiksmais, tai reiškia su ceremonialu[1]. Nes tikėjimas antjausminėmis galybėmis reikalauja, kad žmonės atatinkamai elgtųsi su šitomis galybėmis, rodytų tam tikrą nusilenkimą, pagarbą, baimę ir t. t. Tie veiksmai — tai kunigų amatas. Kaip medžiaginės reikmenos sukūrė vidutinį luomą, taip pat dvasios ir doros reikmenos sukūrė kunigų luomą. Kur tik atsiras šitas luomas, kaipo luomas, jisai turi turėti savo specialinius interesus; savisaugos instinktas turi jį taip pat gaivinti, kaip ir kiekvieną kitą luomą. Iš to išeina pastangos įgyti valdžios ir viešpatavimo.

Kame gi yra šito luomo galybė?

Aišku, kad tegali būti tame pat, kaip ir apskritai kiekvieno luomo galybė, nes valdžios prigimtis, jos esmė visuomet pasilieka ta pati, ar jos norės vienas ar kitas luomas, tik valdžios ieškojimo ir įgijimo forma gali keistis. Žinome, jog valdžios esmė yra galėjimas naudotis žmogaus paslaugomis ir darbu.

Tai ir kunigų luomas taip pat siekia valdžios, tiktai forma, kurioj jis jos įgyja, būdas, kaip jie gauna šitą žmonių

---

[1] Žiūr. „Rassenkampf" p. 137 ir kiti.

[1] Lippert. „Geschichte des Priestertums.

darbą, yra visai kitoks, visai atitinkąs skirtingą priemonių rūšį, jų žinioje esamų žmonių reikmenoms patenkinti.

Kada ponų luomas gauna šitą žmonių darbą ir įgyja valdžios iš pradžių dėl to, kad nugalėjo ir paėmė viršų, o paskui jau kad sukūrė organizaciją, kaipo viešpats ir valdytojas atlieka savo pareigą ir tuo atneša visiems tam tikros, visai neginčijamos, naudos; kai pirklys parūpina taip ponų luomui taip ir valdomai liaudžiai reikalingų gyvenimui ar komfortui daiktų ir už juos gauna tam tikrą atlyginimą — viešosios valdžios dalį, kunigų luomas dirba kulto darbus, tuo jisai patenkina dorovines žmonių reikmenas, ir už tai gauna mainais galybės priemonių, — ar tai medžiaginių turtų pavidalu, ar tai tiesioginės valdžios ir teisės į žmonių darbą — lažų pavidalu.

§ 5.

Sociologijos supratimas prieš klasinį supratimą.

Taigi tie trys luomai (ponų, kunigų, pramonininkų) tesiskiria savo darbais, daromais visumai; atlyginimus, už juos gaunamus, galime suvesti visuomet prie to paties branduolio, kuris pagaliau susidaro iš didesnės ar mažesnės žmogaus patarnavimų sumos, kurie atliekama ar darbais (in natura), ar pakeičiama ir apskaitoma turtais ar pakeičiama privilegijomis, teisėmis ir „pirmenybėmis“.

Paviršutinio „švietimo“ atžvilgiu, žinoma, buvo lengva daryti priekaištas, kad „apgaulingi kunigai pramanę religiją“, kad kunigų luomo darbai esą be vertės, fikcijos, ir nėsą lygūs savo vertybe fizinio darbo padarui; taip pat kad menkos vertybės esančios paslaugos, kurias daro visuomenei viešpataujančioji klasė, kad jos labai problematingos, nes „ponai“ esą visuomenės dykaduoniai, žmonės, sugebą tik suvartoti svetimo darbo vaisius, be kurių lengvai galima būtų apsieiti pasaulyje; bet ką gali reikšti tie visi priekaištai prieš faktą, jog žmonės yra reikalingi tikybinės pagalbos ir jog kas nors turi jos teikti, taip pat nepakeičia fakto, kad kiekvienoj visuomenės suirutėj ar anarkijoj protu ir jėga stipresnieji gaivalai ima viršų ir prievarta įveda tvarką, kurioj pir-

miausia turi galvoje savo naudą, bet paskui duoda visumai neapskaitomos naudos.

Pagaliau sociologija neįsileidžia į prigimties kritiką, ar nebūtų galima kitaip sukurti pasaulio; tegu dėl to laužo sau galvas racionalistai; bet tai jiems nieko nepadės, nes pasaulis jau sukurtas pastoviai, ir jokia filosofija nepakeis jo tvarkos. Galima dėl tos tvarkos piktintis, verkti, tai pareina nuo žmogaus ūpo; sociologija teturi vieną uždavinį: pažinti tą nekeičiamą ir būtiną tvarką. O į klausimą, ar nebūtų galima bent socialinėje srityje, turint gerus norus ir gražius sumanymus, pakeisti šitą tvarką, — sociologija teturi vieną atsakymą. Šita visuomenės tvarka išeina iš žmonių prigimties ir gamtos patraukimų; išsigimti tegali atskiri asmenys, bet ne būriai, klodai. Asmenys gali išsižadėti savo prigimties, pažaboti geidulius, atšipinti, nukreipti juos į kitą pusę; būriai, grupės, klodai, kurių veiksmai palaiko visuomenės plėtojimąsi, niekuomet nekeičia savo prigimties.

Sociologija priėjo prie pažinties, jog žinomieji mums socialiniai reiškiniai, prie kurių pridera taip pat luomų atsiradimas, visai atitinka (adekvati) žmonių ir jų savitarpio santykių prigimtį; nebūtų ponų, jeigu jie nerastų vergų; nebūtų kunigų, jeigu jie nerastų tikinčiųjų; nebūtų pirklių, jeigu jie nerastų pirkėjų ir t. t. Luomų atsiradimo reiškinį galima tuo būdu suvest prie visuotinio įstatymo: kiekviena visuotinė, taigi socialinė reikmena pagamina pati savo patenkintojus, ir tuo būdu ant kiekvienos socialinės reikmenos pagrindo atsiranda atskiras luomas. Kiek jisai pajėgia patenkinti socialinę reikmeną, tiek jisai pirma yra būtinas ir, antra, gauna už šitą savo darbą patenkinamą ekvivalentą (atlyginimą), kurį pagaliau galima suvesti prie žmogaus paslaugos ir darbo, taigi prie tam tikros viešosios valdžios dalies. Kiekvienas luomas, naudodamasis taip įgytąja valdžia, turi atitinkamą dalį valstybės viešpatavime.

§ 6.

Naujų klasių atsiradimas.

Ar čionai išskaičiuotaisiais luomais — ponų, kunigų, pirklių ir valstiečių — baigiasi jų skaičius, ir naujų luomų negali

atsirasti? Anaiptol. Iš to, ką esu pirmiau pasakęs apie žmonių reikmenas, kad jos auga be galo ir krašto, savaime išeina, kad besiplėtojant kultūrai vis naujai atsirandančios reikmenos pagamina vis naujų tenkintojų, sukuria naujų klasių ir luomų. Taigi juo labiau išsiplėtojusi ir pažengusi yra valstybė, juo galingesnė ir aukštesnė kultūra bei civilizacija, juo daugiau atsiranda klasių ir luomų, o tat painioja ir labiau supina visą valdymo tvarką, tuo būdu tos pačios klasės vienais atsitikimais valdo, kitais — yra valdomos, vienais atsitikimais yra galingos ir turi valdžios, kitais — klauso kitų ir jiems pasiduoda, susipina g a l y b ė s v e i k s n i a i.

Taigi galima pasakyti, kad augant reikmenoms lygiagrečiai auga ir luomų skaičius.

Tuo būdu turime laikyti galvoje reikmenų augimą. Pirmiau kalbėjome apie medžiagines ir dorovines (protines) reikmenas; jos turi šaknis žmonių prigimtyje; jas būtų galima pavadinti pirminėmis reikmenomis. Bet kultūros gyvenimas pagamina vis naujų reikmenų, kurias būtų galima pavadinti antrinėmis. Yra tai tokios, kurių nejaučia bekultūris arba žemesniam kultūros laipsnyje stovįs žmogus, ir tik kylant kultūrai ima jas jausti k u l t ū r o s ž m o g u s.

Paimkime kokį pavyzdį tam išaiškinti. Žemesnės kultūros laipsny kunigas yra kartu ir gydytoju; žmonės dar neatjaučia reikalo turėti pasaulinį gydytoją. Plečiantis pažiūroms atsiranda skirtumas tarp gydytojo pagelbos, teikiamos pasirėmus pažinimu ligos ir vaistų, ir pagelbos, teikiamos užkeikimais, ligos varymais ir panašiomis tikybinėmis priemonėmis. Būtų galima tat pavadinti reikmenų pasiskirstymo (diferenciacijos) procesu, kuriuo greta religinės reikmenos atsiranda reikmena turėti gydytojo priežiūrą ir aprūpinimą. Esant dabar šitai reikmenai atsiranda aukštesniame plėtojimosi laipsnyj gydytojų luomas, kuris civilizuotoj valstybėje sukuria savo organizaciją, įgyja savo socialinės būklės teisių ir privilegijų, kitaip sakant, iškovoja sau viešosios valdžios dalį, kurią stengiasi, kiekvienai progai esant, išlaikyti, net pastiprinti.

Tuo pat būdu kultūringose valstybėse su plačiu visuomenės g y v e n i m u, dėl teisės santykių painių atsirado

teisinės pagalbos reikmena, ir šita reikmena yra pagaminusi teisininkų (juristų) luomą, kurio galybė valstybėje visiškai atitinka tos reikmenos didumą, reikšmę ir visuotinumą. Kokios įtakos turi šitas luomas dabartinės valstybės politikos gyvenimui, kokios galybės jisai yra pasiekęs, kaip jis viešpatauja — yra žinoma.

Iš vienos pusės vyriausybės ir viešpataujančiųjų klasių reikmena, dirbant tam tikrus valdymo darbus, naudotis virtusioje didelėje valstybėje tam tikrais žmonėmis, turinčiais atitinkamas kvalifikacijas — būtent, valdininkais, iš kitos pusės visumos reikmena susieiti su vyriausybe ir viešpataujančiomis klasėmis per šituos tarnautojus, yra pagaminusi valdininkų luomą, kuris turi savo atskirų interesų, turi valdžią ir taip pat dalyvauja viešpatavime, nors patsai jis labiau už kitus luomus neturi jokios laisvės savo veiksmuose ir kiekviename gyvenimo žingsnyje jaučia ant savęs viešpataujant vyresniuosius vyriausybės atstovus, ir tokiu būdu pats savo srityje viešpatauja.

Iš pirklių ir amatninkų luomų savo ruožtu dėl darbo padalinimo būtinumo ir įvairiopai padaugėjusių reikalų atsiradimo gauti visokių produktų ir gėrybių, kuriuos pagamina prekyba, amatai ir pramonė, kyla įvairių įvairiausios klasės ir luomai.

Kultūringoje dabarties valstybėje didžiosios pramonės interesai griežtai priešingi smulkiojo amato luomui, darbininkų luomas — priešingas kapitalistų ir pramonininkų luomui, žemės ūkio interesai — pramonei ir t. t. Kiekvienas šitų luomų turi savo interesų, kuriais jisai rūpinas ir kuriems atstovauja, turi savo valdžią, kurią stengiasi palaikyti ir padidinti, ir kiekvienas šitų luomų su šita savo valdžia slėgia visus kitus luomus, o ta našta pareis tik nuo jo stiprumo ir slėgiamųjų atsparumo, arba, kitais žodžiais tariant, kiekvienas dalyvauja valstybės viešpatavime sulig savo jėgomis. Tiktai šita galybė (jau žinome, kame ji yra) teapriboja ir tenustato tą dalį, kurią turi kiekvienas šitų luomų valstybės viešpatavime. Šitas dalyvumas pasiekia didesnės ar mažesnės įtakos atskiriems valstybės veiksmams, valstybės vidaus ar užsienių gyvenime arba rodo, jog visiškai tos įtakos neturi.

Kaip iš vidutinio luomo, besitaikant prie įvairių reikmenų, atsirado dėl darbų padalinimo ir specializacijos, įvairūs luomai — smulkaus amato, didžiosios pramonės ir prekybos, taip pat iš vieno ponų luomo, buvusio iš pradžių labiau išsiplėtojusio, gabesnio karo vedimo reikalams, atsirado atskiras gynėjų luomas, kuris paskui, pritraukęs tam tikrus gaivalus iš kitų luomų ir sustiprėjęs, pagamino dabartinį karių luomą. Ir jeigu paskutiniais laikais kai kuriose valstybėse buvo bandyta, sekant įsivyravusiomis liberalų doktrinomis, paleisti šitą luomą, kaipo atskirą, ir, įvedus visuotinį kareiviavimą, sutirpyti jį tautos visumoj, visus padaryti „tėvynės gynėjais", tai dar abejotina, ar šitas bandymas sulauks geros kloties ir bene dalykų prigimtis bus stipresnė, negu doktrinėrių siekimai, ir bene, atitinkamai būtinoms ir gyvoms reikmenoms, paims viršų šituose neaiškiuose siekimuose tasai luomas ir liks dar labiau sandarus karo luomas, nes tas vienas didelis reikalas — ginti valstybę — pasilieka.

V.

Dvejopas luomų atsiradimas.

§ 1.

Pirminis ir antrinis klasių atsiradimas.

Mes matėme, kad vieni luomai (ponų, valstiečių, pirklių) atsiranda dėl įvairiausių etninių gaivalų susidūrimo; kad kiekvieno jų skirtingumas ir savotiškumas buvo iš pat pradžių, prieš atsirandant valstybei, ir dėl to lengviau užsiliko ir valstybėje, nes taip antropologinis, taip dorovinis skirtingumas tik stiprina valstybėje vėlesniųjų luomų ir kastų atsiskyrimą ir užsidarymą.

Matėme taip pat, kad yra ir tokių luomų (kunigų, didžiųjų pramonininkų, smulkiųjų amatininkų, mokslininkų, teisininkų, valdininkų ir t. t.), kurie atsirado ir išsiskyrė tik valstybėje iš kokio vieno ar net kelių luomų, ir tik pasibaigus pasiskirstymui virto atskiru luomu; o toliau šitie, sakysim, antriniai luomai, rūpindamiesi savo atsiskyrimu, gynimu

savo atskirų interesų, visuose savo darbuose ir elgimuose, savo politikos kovose ir siekimuose visai persiėmė anų pirminių luomų prigimtim, galima pasakyti, juos seka, kopijuoja.

Šitas reiškinys socialinėj srityje visai atitinka visuotinį įstatymą, veikiantį ir kitose srityse, kurį mes turime trumpai paaiškinti, prieš žymėdami ypatingą jo išreiškimą socialinėje srityje.

Priešingumas tarp pirminių luomų (susidūrus įvairiarūšiams gaivalams) ir antrinių luomų (pasiskirsčius pirminiams) atsiradimas primena organinio pasaulio srityje rasinių skirtumų atsiradimą paveldėjimo ir prisitaikymo keliu. Žiūrint pamatų, šitos dvi organinių tipų atsiraradimo rūši prieštarauja kita kitai. Sunkiausias antropologijos uždavinys išspręsti šitą prieštaravimą arba pašalinti katrą nors šitų tezių.

Tenai statomąjį klausimą galima šitaip išreikšti: kuris yra amžinai kuriamasis pradas organiniame pasaulyje — paveldėjimas ar prisitaikymas?

Amžiais įgytasis žmonių prityrimas, kurio negalima atmesti, atsako: paveldėjimas; jis sako: fiziniai ir doroviniai tipai nesimainą įvairiose žmonių giminėse; o radikalus naujosios gadynės materializmas atsako: prisitaikymas („žmogus yra tas, ką jis valgo“); jis sako: tipai gali mainytis be galo; tiki, kad visi fiziniai ir doroviniai tipai pareina nuo išorinių sąlygų; darvinizmas nori suderinti priešingumus ir sako — abu kartu: paveldėjimas ir prisitaikymas! — Taigi išnagrinėkime dabar, kuris atsakymas gali būti arčiau teisybės.

Kad paveldėjimas yra galingiausia kuriamoji jėga organiniame pasaulyje, lengva įsitikinti bent kiek pažvelgus į visus organizmus. Jie yra tokie, kokie yra dabar, nes tokie buvo jų tėvai. Yra tai aišku ir neabejotina.

Bet, antra vertus, organinis pasaulis rodo mums ir tokių išimtinų reiškinių, kurių negalima išaiškinti vienu paveldėjimu. Nes jeigu užtinkame organizmus, kurie yra kitoki, negu jų tėvai, tai yra ne taisyklė, bet išimtis, tai stengiamės šitą mums nesuprantamą iškrypimą kaip nors išaiškinti. O šitų įvairių

yra sumaningiausias ir šiandien visur viešpataująs. Darwinas sako stačiai: ko negalima išaiškinti paveldėjimu, reikia aiškinti organizmo sugebėjimu taikytis prie išorinių sąlygų, o prie šito taikymosi spiria ir k o v a d ė l b ū v i o.

Šitoji teorija, savaime keista, nesuprantama ir neįtikinanti, nebūtų turėjusi kloties ir vargiai būtų galėjusi praskinti sau kelią, jeigu Darwino genijus nebūtų įrodęs ir jai paremti suteikęs didelio skaičiaus faktų iš organizmų gyvenimo. Tatai persvėrė. Darwinas, yra suteikęs geroką skaičių atskirų atsitikimų, kurie įrodo, kad organizmai savo gyvenime prisitaiko prie išorinių sąlygų ir kartu keičia savo paveldėtąjį tipą; Darwinas eina dar toliau, jis stengiasi įrodyti (nors č i o n a i su mažesniu pasisekimu), kad šitos dėl prisitaikymo atsiradusios atmainos gali virsti paveldėjamomis ir pereiti jų ainiams.

O mes tariame, kad paveldėjimo įstatymas yra be jokios abejonės kilnus ir aiškus faktas, įrodyta teisybė, o iš kitos pusės, prisitaikymo įstatymas, ypač gi atmainų, įgytųjų prisitaikymo keliu, paveldėjimas yra tik ipotėzė, kuri dabar, žiūrint daugybės už ją stojančių atskirų atsitikimų, yra dar labai toli nuo to, kad būtų laikoma pamatuota. Yra daugiau faktų, kurie kalba prieš ją.

O priežasties, dėl kurios atsirado šita klaidinga idėja, — rūšių atsiradimo, prisitaikymo, o paskui atmainų paveldėjimo keliu, — tariu aš, reikia ieškoti šitame reiškinyje.

Dvejopai atsiranda gamtos dariniai, vieni — pirminiai, kiti — antriniai, e v o l i u c i j o s keliu. Gamtoje yra, galima sakyti, dvi priešingi srovi, kuriedvi visur ir visuomet susitinka ir kuri mes galime pavadinti vieną savaimingumu (originalumu), kitą sekimu (imitacija).

Nes dalis to, ką pagamino gamta kuriuo nors tiksliau nežinomu savaimingu „kūrybos“ būdu, tas atsiranda taip pat dažnai dėl išorinių, mums aiškiai suprantamų ir aiškiai matomų veksnių įtakos; šitą paskutinį atsiradimo būdą Darwino mokykla vadina e v o l i u c i n i u.[1]

---

[1] Kadangi mums lengviau suvokti ir suprasti šitą paskutinį atsiradimo būdą, antrinį ir evoliucinį, pirminio (originalaus) organinės gamtos srityje visai negalime n e i s u v o k t i, n e i s u p r a s t i, tai tuo galima išaiškinti, dėl ko mes

Antagonizmas ir evoliucinizmas visur padeda viens antram. Tatai klaidina mūsų jausmus. Užtikę kokį organizmą ginčijamės, ar jis yra autogenetinis ar evoliucinis?

Bet tas pats daiktas, tas pats tipas (daugely yra tat įrodyta) gali atsirasti ar vienu ar kitu būdu, nes juk pagaliau yra tai tas pats prigimtinis būdas: dailininkas gali nuteplioti originalų paveikslą, o paskui tą patį paveikslą nutraukti, kopijuoti.

Tiksliai ir logingai imant, būtų klaidinga išvada, kad dailininkas, kuris padirbo keletą kopijų, nesugebės padaryti jokio originalo, ir reikia tarti, kad visi jo teplioti paveikslai turi būti kopijos: taip pat yra klaidinga Darwino išvada, paremta daugeliu evoliuciniu keliu atsiradusių tipų, jog ir visi organizmai atsirado evoliucijos keliu.

Nors turime pavyzdžių, kad žmogaus tipo atmainos yra atsiradę prisitaikymo ir evoliucijos keliu, tačiau išvesti iš šitų atskirų atsitikimų, kad visos žmonių veislės atsirado šituo antriniu būdu, būtų nelogiška ir dėl to visai nepamatuota.

Beje, dvejopą organinių tipų atsiradimą lengva suprasti ir išaiškinti. Jeigu geografinė būklė ir aplinkybių kokybė dar ir šiandien pajėgia veikti organinį tipą, jį keisdama, kaip tat tvirtina darvinizmas, tai dar daugiau turėjo veikti šitas veiksnys pirminį veislės skirtumų atsiradimą! Be abejo, tas veiksnys turėjo kadaise sudaryti pirminius skirtumus; gal jisai tebeveikia dar ir šiandien, tik jau kiek silpniau; nes turi reikalo su pirminiu tipu, kuris visur pasirodo esąs patvarus ir pastovus. Berods, šita paskutinė nuolaida darvinizmui pavirsta galingiausiu ginklu, kuris pergali savo priešus: reikia tik be galo pratęsti, iki milijonų metų ir daugiau, tą laiką, kurio reikia antriniams veiksniams pagaminti, tai darosi lyg visai nereikalingas spėjimas, kad gali atsirasti tipai kitu būdu. Bet šita operacija tik aritmetiškai yra teisinga, logika duotų jai vertybės

---

visur ir visuomet esame paslinkę, duoti pirmenybę antriniam evoliuciniam atsiradimui ką Darwin'as ir Häckel'is daro organinėje srityje, o sociologai — socialinėje srityje.

Jeigu sakytume, kad tėra vienų vienas atsiradimo kelias, mums suvokiamas ir suprantamas, tai gali būti šita ir teisinga, tačiau, sekdami logika, niekuomet negalime tvirtinti, kad gamtoje negali būti, negu tik tokie, kuriuos gali suprasti žmogaus dvasia.

ir pripažintų teisės gyventi; bet anaiptol nė kiek negali sugriauti nuomonės, kad organiniai tipai galėjo atsirasti autogenetiškai, pirminiais keliais, už ką kalba ištisa eilė kitų momentų.

Grįždami nuo organinės srities prie socialinių reiškinių, ir čia matome dvejopą socialinių įtaisymų ir padarų atsiradimą: pirminį ir antrinį, autogenetišką ir evoliucinį.

Taigi, pavyzdžiui, visuomeninė nelygybė atsiranda tai pirminiu keliu, susidūrus dviem nelygių jėgų kitarūšėm etninėm giminėm, tai evoliucijos keliu palengvėle iškylant vieniems, įsivyraujant ir pajungiant kadaise buvusius lygius gaivalus, kurie dėl nevykusių aplinkybių ir santykių buvo visai nupuolę.

Taigi kartais galėjo atsitikti, kad valstybė atsirado ne tik pirminiu keliu, tai reiškia pavergiant ir pajungiant svetimas padermes ir gimines, bet, kaip reta išimtis, ir antriniu būdu: ramaus plėtojimosi keliu, palengvėle visiškai atskyrus ir atitraukus stipresniuosius nuo silpnesniųjų tautos gaivalų, reikalaujančių jų apgynimo ir globos. Kai dėl luomų ir klasių, tai jų dvejopas atsiradimas yra istorijos įrodytas. Luomai ir klasės paprastai atsiranda pirminiu būdu tenai, kur kitarūšiai etniniai gaivalai dėl užkariavimo susidėjo į vieną, būdami susidūrimo momentu įvairiuose plėtojimosi laipsniuose, ir sudarė vieną patvaresnį susivienijimą ir organizaciją nevienodomis sąlygomis. Bet, greta šito pirminio luomų ir klasių atsiradimo, turime daugiau pavyzdžių, kaip luomai ir klasės atsirado antriniu,evoliuciniu, keliu, kada, kaip mes matėme, plėtojantis visuomenei, įvykus darbo padalinimui ir atsižiūrint į aplinkybes, santykius, palinkimus, vieni verčiasi vienu amatu, kiti kitu, ir atskiri amatai paskui sudaro atskiras savo klases ar luomus.

Ar socialinė grupė atsirastų pirminiu ar evoliuciniu keliu, — vistiek, tas kelias neturi įtakos jos pobūdžiui, kaipo atskiros grupės, klasės ar luomo. Kiekviena grupė, kiekvienas luomas, atsiradęs pirminiu ar evoliuciniu keliu, stengiasi rūpintis tik savo interesais, stengiasi juos saugoti, apginti ir palaikyti, įgyti galybės ir ją padauginti, o paskui išgauti šitai galybei atitinkamą dalį valstybės viešpatavime.

Šitas tolydžio vienodas prigimtinis stengimasis visuomet spiria kiekvieną socialinę grupę varyti tą pačią politiką; atsiradus luomams pirminiu būdu, pats prigimimas skiria juos nuo visų, ir singenetiškas vienarūšių dėjimasis į vieną, padeda palaikyti ir stiprinti jų galybę; taip pat kiekviena ir evoliucijos keliu atsiradusi grupė stengiasi įgyti pirmenybės žymes ir savybes. Iš to tai kyla galingas visų socialinių grupių traukimas virsti kasta, atsiskirti ir visai užsidaryti nuo kitų, ir tam tikslui įvesta endogamija, daromos jungtuvės tik savųjų tarpe, kad išlaikytų ir padidintų savo galybę, arba pagaliau įvedamas celibatas, draudžiama vesti pačią ar tekėti, kad pertrauktų visus ryšius su kitomis socialinėmis grupėmis ir tuo būdu perkirstų kelią savo galybės suskaldymui ir susilpnėjimui.

VI.

Visuomenė.

Jeigu suimsime į vieną tą daugybę valstybėje esamų socialinių grupių, klodų, klasių ir luomų ir žiūrėsime jų veikimą ir kits kitam įtaką, tai priešingai valstybei vadiname tat vi- visuomene platesniąja to žodžio prasme. Taigi šitąja prasme imant visuomenė yra ne kas kita, kaip ir valstybė, tik paimta kitu atžvilgiu. Bet imant siauresne ir tikslesne prasme, visuomenė yra kiekviena atskira tokių grupių, kuri spiečias apie vieną bendrą interesą ar net apie keletą tokių interesų, kitaip sakant, kiekviena grupė, kurią laiko krūvoje vienas ar keletas interesų. Šitoji dvejopa prasmė, kuri duodama pasakymui „visuomenė“, dažnai pridaro painių ir neaiškumų, kurie dar labiau didėja nuo to, kad, viena „visuomenės“ arba socialiai klodai valstybės viduje nėra visai griežtai nuo kits kito atskirti, net dažnai į kits kitą įeina, tarp savęs susipina, tuo būdu tie patys žmonės dėl vienų interesų įeina į vieną klodą, dėl kitų į kitus visuomenės klodus. Taigi, pavyzdžiui, valstybės valdininkas gali būti drauge ir dvarininku, uoliu tikybinės draugijos nariu ir dar cukraus fabrikantu. Ištikus socialinėms kovoms dėl medžiaginių ir dvasinių interesų jo stovimas pun-

ktas įvairuos, pareis nuo šitų keleriopų interesų, žiūrint kiekvieną sykį, koks klausimas iškyla.

O antra, kai kurios valstybės grupės, kultūriškai besiplėtodamos, nuėjo taip toli, kad kai kuriems jų interesams patenkinti permaža savo valstybės, jos siekia už jos ribų, ir tuo būdu atsirado tokių socialinių klodų, kurie apima žmones, priderančius prie kelių valstybių; tokiais interesais, pavyzdžiui, gali būti religija, tautybė, socialinis stovis valstybės sistemoj (socializmas) ir t.t.

Kol šitie santykiai nėra gerai ištirti, išnarstyti ir moksliškai nušviesti, tol bus neaiški ir visuomenės sąvoka. To neaiškumo negalės pašalinti ir tokie skysti apibrėžimai Hegelio dvasioj, kurio pavyzdžiu gali būti kad ir I h e r i n g'o pasakymas: „Visuomenė reikia apibrėžti kaipo faktinę gyvenimo organizaciją d ė l kitų ir p e r kitus, ir kadangi atskiras asmuo savo geriausias puses teįgyja per kitus, tai visuomenė yra drauge būtina gyvenimo forma s a v y j e, taigi ir iš tikrųjų yra ž m o n i ų g y v e n i m o f o r m a a p s k r i t a i".[1] Ką padeda, ką išaiškina tokie apibrėžimai, kurie gali tikti visur ir visuomet? Pastatykime šitam apibrėžime vieton „visuomenės" kurią nors kitą sąvoką, pavyzdžiui, valstybę, visuomenės ūkį ar ką kita į tai panašaus, ir jis tiek pat gerai arba tiek pat blogai tiks tenai, kaip ir visuomenės sąvokai. Ir tikrai valstybės teisės mokslininkai dažnai apibrėždavo valstybę kaip „žmonių gyvenimo formą", „žmonių gyvenimo tvarką" ir t. t. Tokiais bendrais pasakymais n i e k o nepasakoma; yra tai šablonai, kurie viskam tinka, bet kurie nieko neišaiškina. Dėl to nėra ko ir stebėtis iš Ihering'o, kad jisai taip apibrėžia gyvenimo reiškinius; šita esti dėl to, kad jisai, kaipo romanistas, nagrinėdamas kokį gyvenimo reiškinį, užuot pats blaivomis akimis pažiūrėjęs į jį, iš pradžių klausia, ką sako apie tai romėnų teisininkai, ir tik iš romėnų teisininkų pasakymų nori suvokti gyvenimo reiškinius! Dėl to tai jisai priėjo prie anos nieko nereiškiančio visuomenės apibrėžimo, nes tyrinėjo romėnų „societas"! Rodos ir kiti, eidami kitais keliais, turėjo tokios pat kliūties, nustatydami socialinių reiškinių sąvokas, kuo visą dalyką dar daugiau aptemdė, užuot jį išaiškinę.

---

[1] Ihering: Zweck im Recht, I, 95.

Tikrai pasižymi savo gerumu ir skiriasi nuo tokių miglotų ir skystų apibrėžimų Spencer'io paaiškinimas: „Santykių pastovumas narių tarpe sudaro visumos individualumą skyrium nuo jos narių individualumo", — taip aiškina Spencer'is visuomenės, kaipo vieneto, sąvoką[1]. „Santykių pastovumas" sujungia daugybę žmonių į vieną visuomenę. Šitų santykių įvairumas pagamina visuomenėje daugybę įvairių klodų, ir mes žinome, kad vienas ir tas pats asmuo dėl įvairiopų santykių gali rištis su keletu visuomenės klodų.

Žinoma, būtų didelė nauda mokslui, jeigu jisai atsikratytų visai nuo tos „visuomenės" sąvokos platesne prasme, apie kurią mes ką tik kalbėjome, nes ji nieko tikro ir aiškaus neduoda ir teatitinka tam tikras liaudies gyvenimo pažiūras — ir visuomet imtų vartoti žodį „visuomenė" konkrečios žmonių grupės, „pastoviais santykiais surištos" prasme . Tuomet išnyktų visas neaiškumas.

Schäffle, kuris šituos visuomenės klodus vadina „masiniais junginiais" arba „rišamais audiniais", teisingai pastebi, kad „visuomenės mokslas", iš ko reikia stebėtis, net nesugebėjo nustatyti savo sistemoje tam tikros vietos paprastai indiferentiems, o kai kuriais momentais ir labai jautriems pamatiniams audiniams, ir juos visus suvertė į komposto krūvą su visokiais, kurie tik papuolė, kitais daiktais, pavadino ją „visuomene", kuri būk esant viduryje tarp valstybės ir asmens, šitos visuomenės, bent tokios raibios ir be tvarkos tikrumoj nėra".[2] Rodos, Schäffle čionai užmiršta, kad toks „visuomenės" supratimas, o ir jo paties nustatytoji miglota jos sąvoka, kaipo reiškinio, gulinčio tarp valstybės ir asmens, buvo neišvengiama p r a d ž i a visuomenės mokslui, kurio pirmųjų diegų reikia ieškoti Schlözer'io, o paskui Hegelio „politinėje visuomenėje", ir kurį po to išplėtojo ir gerokai pastūmėjo į priekį Mohl'is, Stein'as ir Gneist'as[3]. O jau šiandieną, kai užtektinai paaiškėjo anoji platesnė visuomenės sąvoka, kuri iš tikrųjų neatitinka

---

[1] „... it is the permanence of the relations among component parts which constitutes the individuality of a whole as distinguished from the individualities of its parts". Principles of Sociology. I 465.

[2] Schäffle: Bau und Leben, I, 292.

[3] Sulyg. mano Allg. Staatsrecht 2 sp. p.: 170—72 Rechtsstaat u: Soz., p: 158 ir t.

nė jokios realybės, nebėra reikalo vartoti ana to žodžio prasme. Jeigu gi mums atkirstų, kad juk visų visuomenės klodų visuma valstybėje esant surišta su tam tikrais „pastoviais santykiais" (kaip antai, bendroji territorija, vyriausybė ir t.t.) ir dėl to sudarant „visuomenę", tai mes atsakytume, kad šitai „visuomenei" yra visai gerai atitinkamas žodis „tauta". Taigi žodis visuomenė tolesniąja prasme yra atlikęs savo darbą ir gali išnykti! Jisai ir vėliau galėtų būti vartojamas tik atskiroms socialinėms grupėms valstybėje pažymėti, jeigu tam tikri interesai ir santykiai išeina už valstybės sienų — galima ir jiems pavartoti.

VII.

Visuomenės.

Negali būti mūsų uždaviniu išskaitinėti visas esamas ir galimas būti valstybėj visuomenes, o dar mažiau piešti kiekvienos jų istorinį plėtojimąsi. Yra tai tokių monografijų dalykas, kurių pavyzdį mums davė Lippert'as, parašęs savo „Kunigijos istoriją" ir gerai atlikęs tą darbą. Taigi galėtų kiekvienas kitas luomas, kiekviena socialinė klasė, kiekvienas amatas tapti sociologiškai istorinio tyrinėjimo dalyku. Bet tatai nuvestų mus toli į šalį, ir mes išeitume už šito rašinio sienų. Čionai mes turime tenkintis tuo, kad išnagrinėsime socialinius ryšius, tuos „santykius", kurie jungia ir riša į vieną atskiras grupes, kurie palaiko tarp jų vienybę, ir tenkintis išaiškinimu visuotinųjų pradų, kuriais rėmėsi jų galybė valstybėje. Nes net ir indivualumo piešimą reikia palikti i s t o r i j a i, o sociologija gali nustatyti tik bendras reiškinių formas, įstatymus. Bet tas faktas, kad visuomenių atsiradimas ir jų plėtojimasis atsitinka tokiose pat reiškinių formose, arba, kitais žodžiais sakant, valdomi „įstatymais", pareina nuo to, kad žmogaus prigimtis visur yra vienoda, tai ir žmonių reikmenos savo pagrinde visur yra vienodos, todėl luomai ir klasės bei visuomenės klodai atsiranda ir plėtojasi, kaip mes matėme, atitinkamai šitoms žmonių reikmenoms. Tuo būdu bendroj žmogaus prigimties dirvoj išdygusios socialinės grupės savo esme yra tokios pat, turi tuos pačius gyvenimo pradus, tuos pačius siekimus ir lūkesčius, ir jų įsigijimas didesnės galybės ir vieš-

patavimo pareina tiktai nuo to, ar daugiau ar mažiau turi jėgos priemonių, kurias iš pat pradžios sugeba įsigyti ir paimti kovos laiku. Taigi socialinės grupės skiriasi savitarpyje tik jėgos, valdžios ir galybės laipsniu; tikslais gi ir siekimais jos yra lygios; jų palinkimai esti visuomet tie patys.

Išžiūrėkime dabar, kokie gi yra tie ryšiai, kurie jungia tam tikrą žmonių kiekį į vieną visuomenę? Taip visoj sociologijoj, taip ir čionai išeinamuoju punktu yra originaris arba pirminis stovis, kurio atsiradimo nežinome ir tyrinėti negalime. Pirmas ryšys, kuris jungia tam tikrą žmonių būrį, yra priderėjimas prie vienos pirmykštės padermės arba ordos[1]. Šitas pirmasis ryšys mums atrodo pirminiu, gamtos duotuoju, o visi kiti, priešingai, bus antriniai, vėlesni, atsiradę evoliucijos keliu, socialinio plėtojimosi keliu. Bet šituo nepasakome, kad paskutiniai ryšiai būtų neprigimtiniai; skirtumas yra tik toks, kad mes žinome, kaip atsirado paskutinieji, o kaip pirmieji — ne[2]. Šito pirminio ryšio esmė yra neapykanta „svetimųjų". Pirmykštėje visuomenėje „saviškiai" laiko „svetimais" visus kitus žmones, kurie negyvena jų visuomenėj, o kadangi tik save laiko tikrais norminiais žmonėmis, visi „kiti", „svetimieji" atrodo jiems kitos rūšies gyvuliai, kuriems neturi jokių žmoniškų jausmų. Tik vėliau, begalvodami ir norėdami sau išaiškinti šitą prigimtinį traukimą prie „savųjų", surado tą priežastį bendrame kilime (iš vieno Dievo, didvyrio arba protėvio).

Šitame tarime tiek tėra teisybės, kad vienoje grupėje nuolatinis jungimasis ir kraujo susimaišymas tikrai padaro kraujo vienodumą visoj grupėj. O bendrumo pajautimą, kuris atsiranda iš gyvenimo drauge, palaiko bendra kalba, įpročiai, tikyba ir t. t. Visi psichiniai - visuomeniniai ryšiai jungia vienos grupės narius, o kita savo kalba, įpročiai, tikyba kitose grupėse padeda palaikyti tarp šios ir anos ordos neapykantą, pagamina paniekinimą ir biaurėjimąsi svetima

---

[1] Šito išeinamojo punkto reikalingumą visuose sociologiniuose tyrinėjimuose, kaip mes matėme, pripažino ir Spencer'is, pasakęs, kad: „social evolution begins with small simple aggregates". Soziologie I. 570.

[2] Apie priešingumą tarp „prigimtinumo" ir „dirbtinumo", atsižiūrint į socialines įstaigas, žiūr. Rechtsstaat und Sozialismus, p. 329.

„tautybe“, jeigu jau galima, pavartoti tas žodis kalbant apie pirmykštes ordas.

Tikrai sakant, niekuomet ir niekur nebuvo ir nėra jokių kitų socialinių ryšių, negu tie, kuriuos užtinkame pirmykštėj ordoj, taigi sugyvenimo, bendro kraujo faktai, medžiaginių ir dvasinių reikmenų vienodumas, taigi ir tų interesų lygybė jas patenkinant; tikrai sakant, nėra ir nebuvo socialinių priešingumų, kurių nebūtų galima išaiškinti tuo, jog ten trūksta vieno ar kito minėtųjų ryšių.

Ir kadangi visas socialinis plėtojimasis įvyksta ar dėl to, kad susivienija kitarūšiai kitakraujai gaivalai, ar dėl to, kad pasiskirsto ir pasiskaido vienarūšiai gaivalai, tai iš to išeina viena iš dviejų: susidėjusieji gaivalai tol pasilieka surišti į vieną, kol juos jungia bendri interesai, o kai jų nebėra, pasidaro kits kitam socialiai priešingi, arba iš vienarūšių socialinių gaivalų išsiskiria grupės, kurios turi tam tikrų bendrų interesų, kurie jas riša savitarpyje ir, galima sakyti, atskiria jas nuo tos socialinės dirvos, iš kurios buvo kilusios. Pirmasis atsitikimas esti kuriant valstybę, arba palengvėle atsirandant vienam vidutiniam luomui iš svetimų gaivalų; o paskutinis atsitikimas esti atsirandant naujiems luomams, kaip kunigų, karių, valdininkų, advokatų, ar verslo bendrovės ir klasės.

Tuo būdu bekuriant pirmąją valstybę, atsiranda tuojau du visuomenės klodu, ponų ir vergų, baudžiauninkų ar valstiečių.

Prie anų socialinių ryšių, kurie, be to, vienijo kiekvieną iš šitų valstybės sudedamųjų dalių, kurios pagamindavo bendro kilimo pajautimus, dabar prisideda dar vienas, naujas, labiau vienijąs ryšys: pas ponus bendras viešpatavimo interesas, pas baudžiauninkus bendras jungo ir vergijos likimas. Kilimo pajautimą stiprina luomo pajautimas.

Bet, antra vertus, negalima sakyti, kad esant interesų bendrumui ir atsiradus priešingumui tarp valdančiųjų ir valdomųjų (luomų antagonizmas), jau nuo pat pradžių buvęs rasinis priešingumas paaštrėtų bent ilgam laikui, nes padaugėjus skiriantiems momentams tat dildo ir atsveria susiartinimas dėl buvimo drauge vienoj vietoj, pripratimo ir prisitaikymo prie kits kito, prie kurių laikui bėgant prisideda socialiai psichinių reiškinių asimiliacija, kaip kalba, įprotis, kultūros pažiūros ir apsėjimas.

Dar daugiau: šitie naujai atsirandantieji ryšiai, prie kurių valdomojoje klasėje lengvai prisideda pagarbos jausmas viešpataujančiai klasei, yra kartais tokie stiprūs, kad susidurus su kitais socialiniais įtaisymais, su svetimos tautos grupėmis šituodu socialiniu visuomenės klodu gali atrodyti lyg būtų vienas vienalypis klodas. Viduje gi pas save pasilieka luominiai priešingumai, kraujo skirtingumas nėsant „connubium", ir viešpačių santykis su valdomaisiais visuomet palaiko gilius visuomeninius priešingumus.

Panašiai plėtojasi santykiai su trečiuoju luomu (pirkliais), susidariusiu svarbiausia iš svetimų, atėjūnų. Iš pradžių jisai yra visai svetimas valdantiems ir valdomiems; skiriasi nuo jų kalba, įpročiu, religija, kilimu ir, žodžiu, visa tuo, kas jungia arba skiria atskiras socialines grupes. Šitie skirtumai laikui bėgant gali išnykti; dėl ramaus sugyvenimo vienoj vietoj (tėvynės jausmas ir tautystė) gali toliau įvykti labai dažnai prisitaikymas kalba, papročiu, įsivaizdavimais ir t. t., bet vienas dalykas gali patverti bei skirti ir toliau: be kraujo skirtumo (nėsant „connubium") lieka dar luomų skirtumas su savo padariniais, kaip antai: skirtumai papročiuose, gyvenimo būdė, luomo dorovėj ir t.t., o tat padaro pirklių interesai, kurie yra priešingi visų kitų klasių interesams.

Visai kitaip susidaro santykiai atsirandant naujiems luomams ir klasėms evoliucijos keliu, išsiskyrimu iš savųjų lygiarūšių socialinių gaivalų. Tuomet vien tiktai atskiras savotiškas bendras interesas jungs naujai susidariusio luomo žmones, kuris juos riš savitarpyje ir pastatys į priešingumą su kitais likusiais senajame luome žmonėmis.

Bet tokios naujos visuomenės grupės, susidėjusios į vieną dėl atskirų interesų, išeinančių iš kultūros pažangos, yra ne tokios sandarios, mažiau užsidariusios nuo kitų; be to, tokios naujos visuomenės grupės, atsiradusios dėl naujų amatų ir darbų, atsiranda nei iš kokio vieno pirmesniojo luomo, bet pritraukia prie savęs šalininkų iš įvairių luomų. Dėl to negali atsirasti kastos sandarumo. Taip, pavyzdžiui, susidaro kunigų, karininkų, valdininkų ir mokslininkų luomai, išauga iš įvairiausių senesniųjų luomų, nes palinkimas, tinkamumas ir gabumas toms naujos profesijos klasėms nepridera vienam kuriam luomui, o randam tat lygiai padalinta po visus luomus.

Iš jo atsiranda naujos painiavos. Nes nors ir iš vienos pusės bendrasis interesas, kuris riša savitarpyje į vieną visus besiverčiančius tąja pačia profesija žmones, ir lygiai skiria nuo visų kitų luomų, tačiau atskiri naujos visuomenės klodo nariai, žiūrint, kokio jie kilimo, palieka įvairiausiuose santykiuose su tais visuomenės klodais, iš kurių jie patys buvo išėję. Tuo būdu atsiranda visaip susipynę, tai kits kitą perkertą, tai pridengią arba visai išstumią visuomenės klodai, o jų savitarpio santykiai gali turėti lemiamos įtakos jų būklei, jėgai valstybėje ir nesiliaujančios socialinės kovos likimui.

VIII.

Visuomeninančiai momentai.

Pasistenkime dabar smulkiau peržiūrėti tuos ryšius, tas „relacijas“, kaip sako Spencer'is, arba tuos „interesus“, kaip sako Mohl'is, kurie sujungia į vieną daug žmonių, padaro iš jų vieną visuomenę.

Savo „Filosofinėje valstybės teisėje“ (išėjusioje 1877 m.) aš buvau taręs, kad tegali būti tik „trys prigimtiniai“ ryšiai, kurie jungia, būtent: pirma — kraujo giminystė, antra — gyvenimas drauge vienoje vietoje, trečia — bendras interesas. Nors į šitą schemą, o ypač į trečiąją „bendrojo intereso“ rubriką, ir būtų galima įdėti visus galimus visuomeninius ryšius, tačiau tariu, kad būtų tiksliau ir vaizdžiau dvejopai padalinus šituos visuomeninančius momentus. Būtent, jie galima padalinti, žiūrint jų p a g r i n d o, tai reiškia prado, kuriuo jie remiasi, ir antra, jų patvarumo arba, tiksliau sakant, žiūrint, kaip ilgai veikia.

Pirmuoju (pagrindo) atžvilgiu mes galime atskirti trejopus visuomeninančius gaivalus: medžiaginį, ūkinį ir dorovinį. Medžiaginiai momentai yra: gyvenimas bendroj su kitais vietoj, draugavimas (bendras visuomenės gyvenimas), bendras kilimas ir giminystė; ūkiniai momentai yra: lygus ir vienodas turtas, lygus ūkio darbas (savo žemės ūkis, didelis ar mažas, žemės nuoma, pramonė, amatas, prekyba ir t.t.); pusiau ūkinis, pusiau dorovinis yra luomo bendrumas (bajorai, miestėnai, kunigai, dailininkai, mokslininkai, rašytojai ir t.t.); visai dorovinis pagrindas yra ta pati kalba, religija, pilietybė ir tautybė.

Pagaliau prie dorovinių ryšių, kurie turi savyje visuomeninančių momentų, reikia priskaityti atsitiktinį vienodą likimą, pavyzdžiui, bendroji išeivybė (emigracija) ir kiti.

Dauguma trimis atžvilgiais čionai išžiūrėtų visuomeninių ryšių galima svarstyti dar kitu atžvilgiu — patvarumu, laiko ilgumu, senumu, nes dauguma šitų socialinių santykių gali įvairiai tęstis.

Juk visi tie minėtieji santykiai gali būti seni, netokie seni ar net nauji, gali būti nuolatiniai ar laikini, o visa tat turi didelės įtakos visuomeninančiai jų galiai. Taigi, pavyzdžiui, bendras gyvenimas kitaip jungia, jeigu jis yra nuo tėvų ir tėvų tėvų, kitaip, — jeigu neseniai atsirado, visai kitaip, — jeigu apsigyventa kelioms dienoms.

Kitaip veikia bendros religijos ryšys, jeigu ji paveldėta nuo kelių kartų arba atsirado tik neseniai, ką tik atsivertus ir t. t.

Žemiau dedama lentelė gal palengvins suprasti visuomeninančius ryšius, nagrinėjant juos dvejopu atžvilgiu; reikia pridėti, kad kiekvienas santykis, patalpintas pirmojoj rubrikoj, žiūrint laiko, gali būti ilgesnis ar trumpesnis. (Žiūr. lentelę 224 pusl.).

Žiūrint to, didesnis ar mažesnis šitų visuomeninių ryšių skaičius jungia tam tikrą žmonių būrį, tuo artesnis ar palaidesnis bus socialinis mazgas, sąjunga, tuo labiau ar mažiau sukibs į vieną, ir nuo to pareis ir atspiriamoji jų jėga.

Stipriausias bus sukibimas ir atsparumas toje visuomenėje, kur bus visų trijų kategorijų ryšiai, ypač jeigu jie traukėsi per keletą kartų. Taigi ten, kur medžiaginiai, ūkiniai ir doroviniai visuomeniniai ryšiai yra veikę per kelias kartas, tenai mes turime reikalą su viena vienalype kilme, kuri socialinėje kovoje pasirodys galingesnė, negu visi kiti silpnesnieji socialiniai junginiai, jeigu nevisuomet savo galybe, tai bent patvara ir atsparumu.

Tokį medžiaginių, ūkinių ir dorovinių ryšių, kurie traukėsi per kelias kartas (taigi bendro gyvenimo vieta, kraujas, verslas, kalba, tikyba ir įpročiai), bendrumą mes randame pirmykštėje ordoje; yra tai anoji papraščiausia mažiausia bendruomenė, nuo kurios, Spencer'io nuomone („simple, smallest aggregates"), ir prasidedant visuomenės evoliucija. Vėliau visuomenei labiau susipynus dėl valstybinės organizacijos at-

Ryšiai Medžiaginiai	Bendroji gyvenimo vieta: Tolimesnė ir artimesnė kaimynystė Bendravimas kraujo ryšys giminystė	Per kelias kartas	Iki gyvos galvos	Laikinai
Ūkiniai	Luomas: Bajorai (didesnieji, mažesnieji); Miestėnai; Valstiečiai; Kunigai ir t. t. Turtas: Žemės (didelis ūkis, mažas ūkis); Miesto ir t. t. Verslas: Savos žemės ūkis; Nuomotos žemės ūkis; Pramonė; Prekyba; Amatas ir t. t.	Per kelias kartas	Iki gyvos galvos	Laikinai
Doroviniai	Kalba Tikyba Mokslas Menas Atsitiktinis likimo bendrumas (pav. emigrantai ir t. t.)			

siradimo, tie visi visuomenės klodai, kuriuose užsiliko šitie senieji ryšiai, tebeturi tą patį dėl sandaraus sukibimo atsparumą ir vienybę, kurie buvo ir pirmykštėj ordoj, bet tie ryšiai gali eiti silpnyn ir palaidyn, jeigu kai kurie iš šitų ryšių, kaip antai kalba, tikyba ir kiti, pasidaro bendri didesniam skaičiui visuomenės klodų, o tat laikui bėgant būtinai turi įvykti dėl priderėjimo į vieną valstybę.

Tačiau be abejonės bendras kraujas, bendras kilimas yra galingiausias visuomeninantis ryšys, ir bendru krauju sujungta į krūvą visuomenė, sulyginus su kitomis bendrovėmis, turi šį

tą iš anos gaivalinės pirmykštės ordos jėgos, kurioj tik savieji telaikomi žmonėmis, o visi svetimieji priešais.

Socialinis Europos tautų padalinimas į tris luomus — ponų, miestėnų ir valstiečių, kuris, nežiūrint kraujo susimaišymo, susidėjimo ir iškrypimo, aplamai yra užsilikęs ir iki šių dienų — nebūtų galėjęs vienu tiktai ū k i n ė s būklės skirtumu, jungiančiu į vieną atskiras klases, išlaikyti luominių skirtumų, nes nuolatos iš palengva susiartina tie luomai kalba ir tikyba; niekuomet nebūtų išsilaikęs tasai stamantrus socialinis savarankiškumas, jeigu tik trys luomai nebūtų sykiu, aplamai imant, trijų atskirų kraujo kilmių. O tas kraujo bendrumas nenyksta, nes kiekvienas didelis visuomenės ūkinis klodas visuomet turi palinkimo pasilikti ar tapti vienos kraujo kilmės. Gi įvykstančios tarp tų klodų jungtuvės esti retai, yra individiniai atsitikimai, neturį didelės reikšmės, nes paprastai jungiasi tarp savo bendrakraujų.

IX.

Visuomenės klodas socialinėje kovoje.

Jau keletą sykių turėjome progos nurodyti, kad klodo galybė nebūtinai pareina nuo jo narių skaičiaus, nuo jo didumo. „Ponai“ visur visuomet sudarydavo mažumą, ir šiandieninėse valstybėse su milijonais gyventojų galybę turi „paviršiai“, „vyresnieji dešimtys tūkstančių“. Taigi turi būti kita kokia ypatinga aplinkybė, kuri pavaduoja skaičiaus stoką ir duoda persvarą mažumai ant daugumos. Šita aplinkybė yra, be dvasinio perviršijimo, d i d e s n i s v i s u o m e n i n i s s u s i j u n g i m a s, susiglaudimas ir iš to išeinanti didesnė vienybė, organizacija ir drausmė. Šitoji mažuma visuomet laikėsi ano strateginio dėsnio: skyrium eiti, o kartu mušti. O šito visuomet trūksta masėms, būtent: vienybės ir organizacijos. Bet šita kliaudis iš dalies tiesiog pareina nuo didelio gausingumo, iš dalies nuo apsileidimo. Drąsiai galima pasakyti, kad mažuma kaip tik dėl to visuomet turi pirmenybės socialinėje kovoje, nes ten stipresnė organizacija ir drausmė.

Antra vertus, ryšių artumą viešpataujančios mažumos tarpe palaiko didesnis skaičius bendrųjų susieinamųjų punktų ir interesų, taigi didesnis skaičius ir ilgesnis visuomeninančių

momentų patvarumas, kurie yra aukštesniuose visuomenės kloduose. Juo daugiau apsileidęs žmogus, juo mažiau jisai turi supratimo apie idealios civilizacijos gėrybes ir gyvenimą, juo mažiau interesų jisai turi apskritai, taigi mažiau bendrų interesų su kitais žmonėmis, juo mažiau stengiasi ginti ir užstoti tuos interesus.

Augant bendrųjų interesų skaičiui, kyla visuomenės klodo galybė, nors jo narių skaičius gali eiti mažyn. Bet šitą paskutinę aplinkybę nulemiančiais momentais, prireikus skaitmenų didumo, galima padidinti ir pastiprinti sunaudojus savo reikalams kitus gausingus visuomenės klodus, pavartojus įvairias priemones.

Šitas viešpatajančių klodų galėjimas, reikalui esant, panaudoti valdinių ir priklausomųjų klasių masę socialinėj kovoj ir yra raktas visai visuomenės politikai suprasti. Taigi tas santykis visuomet reikia pabraukti.

Interesų daugybė imama būtinai atvirkščiame santykyje su visuomenės klodo skaičiumi.

Šitą dėsnį nėra sunku išaiškinti. Nes interesų skaičius auga augant gerovei ir turtams, ir visuomet esti pas mažumą, nes juk juos pagamina daugumos tarnyba ir darbas.

Taigi gerovė ir turtas savo prigimtim limpa prie mažumos; kylant gerovei, didėja interesų skaičius, su jais ryšio artumas, sukibimo laipsnis, taigi ir visuomenės klodo galybė.

Be abejo, ryšio artumas, o dar labiau visuomenės klodo narių vienybė, pareina pagaliau nuo pačių asmenų privalumų ir nuo jų dorovinio išsiplėtojimo, kurių savitarpio susidėjimą palengvina paprotys. Ir kylant gerovei ir švietimui, atsiranda g e r i b e n d r i į p r o č i a i, kurie tuo būdu padaro įtakos santykių nuoširdumui.

Dėl tų visų priežasčių mažutėlis savo skaičiumi aukštųjų aristokratų klodas yra galingesnis ir stipresnis negu visi kiti visuomenės klodai valstybėje, — galingesnis, negu tūkstančius sykių didesnis sodiečių klodas; o sudarančiųjų amatų bendrovę meistrų klodas yra galingesnis, negu daugybės darbininkų ir dienininkų klodas.

Betgi kartais gali būti tokių atsitikimų, kur skaičius viską nulemia, pavyzdžiui, revoliucijose: tuomet iš tikrųjų šiaip galingi, bet negausingi visuomenės klodai atsiranda kebliam pa-

dėjime, nes jų galybė pareina nuo valstybės, nuo norminės tvarkos, kai valstybinis aparatas gerai veikia, o tat reikia laikyti normine visos civilizuotos žmonijos būkle.

Bet laimei, tuos norminius laikus retkarčiais tepertraukia trumpos suiručių ir perversmų valandos. Pati visuomenės prigimtis nepakenčia ilgam anarkijos: visuomenė, lyg slegiama sunkumo jėgos, praėjus trumpoms revoliucijos valandoms grįžta į norminę būklę, ir senieji mažumos ant daugumos viešpatavimo santykiai, kaipo pačios prigimties remiami, vėl grįžta ir nusistovi.

Esant šiai norminei būklei, t. r. gerai veikiant valstybės aparatui, kiekvienas visuomenės klodas nori sverti, kiek išneša jo galybė, tai reiškia, jisai stengiasi išgauti, kad pripažintų kiti jo įgytąją būklę santykyje su kitais visuomenės klodais, t e i s ė s formoje. O remdamasis kiekviena įgytąja teise eina toliau, nori praplėsti. Nes dėl amžino visų žmonių reikmenų augimo ir plėtojimosi išeina, kad nė vienas visuomenės klodas niekuomet nepasitenkina įgytąja teise, o santykiuodamas su kitais visuomenės klodais visuomet yra linkęs didinti d a r l a b i a u s a v o t e i s e s ir dar daugiau turėti galimumų savo reikmenoms tenkinti.

Einant šituo p a g r i n d i n i u v i s u o m e n ė s s i e k i m ų į s t a t y m u, kiekvienu atveju su d i d ž i a u s i u t i k s l u m u galima iš anksto pasakyti, kaip pasielgs kuris visuomenės klodas, ar tai bus politikos, teisės ar visuomenės klausimai. Kekvienas visuomenės klodas, taip pat kaip valstybė, stengiasi įgyti kuo daugiau galybės ir įsigijęs ją didinti.

Aišku, kad čia nepareina nuo atskirų asmenų; jų elgimosi negalima iš anksto nei apskaityti, nei numatyti; kiekviename visuomenės klode yra išsigimusių narių, kurie krypsta tai dešinėn, tai kairėn. Jie nesiskaito savo pasielgimuose su savo visumos interesais. Tai asmenys ekscentrikai, nepastovūs. Bet jų elgimasis neturi jokios įtakos visuomenės klodų elgimuisi ir veikimui. Tai lyg meteorai, kurie atskyla nuo savo kometų ir išlaksto į visas šalis — tuo nė kiek neišvesdami kometų iš jų nustatyto kelio.

Tačiau savo politikoje, o čia turime galvoje visokį atskirų visuomenės klodų elgimąsi ir veikimą valstybėje, kiekvienas visuomenės klodas yra lyg v i e n e t a s, viena savyje visuma,

kuri santykyje su kitomis visuomenėmis ar klodais težiūri išimtinai tik savo naudos, savo vienos interesų, elgiasi savanoriškai, gina tik šituos savo interesus.

Vienas visuomenės klodas eina prieš kitą visai tuo pačiu nepermaldomu nuosakumu, kaip viena orda prieš kitą, kaip viena valstybė prieš kitą. O išeinamuoju punktu šitam nuosakumui yra: savo interesas.

Dėl to tai ašai savo knygoje „Rassenkampf" („Rasių kova") esu visuomeninių sudedamųjų valstybės dalių savitarpio kovą atvaizdavęs kaipo „rasių kovą", nes šitos kovos įnirtimas ir nepermaldomumas eina prie to, kad kiekvienas stipresnis visuomenės klodas turi palinkimą visai atsiskirti ir virsti kasta, sudaryti atskirą bendro kraujo grupę, trumpai sakant, nori tapti rase. Visur ir visuomet eina tos žūt būt kovos, tik su tuo skirtumu, kad ordos, giminės ir valstybės veda atvirą kovą naikindamos ir žudydamos priešus; o visuomenės klodai veda kovą dėl viešpatavimo įstatymo, teisės formose, kraujo neliedamos ir nieko nežudydamos. Šita visuomenės klodų kova savitarpyje yra „rasių kova", ypač kad šitų klodų kits kito pavydas ir neapykanta yra iš dalies minėto virtimo kasta padarinys, o iš dalies priežastis.

Pažiūrėkime dabar, kur yra vieno visuomenės klodo kova su kitu? Kaip šita kova pasireiškia kiekviename atsitikime, kokios jos priemonės?

Į šitą klausimą negalima duoti kurio vieno aiškaus atsakymo. Nes žiūrint tam tikro visuomenės klodo būklės, žiūrint užimamos valstybėje vietos, žiūrint jo rankose esamųjų priemonių, jėgos ir prigimties, bus įvairus šitos kovos būdas. (Smulkiau šitų kovų formas atvaizduoja Ratzenhofer'is savo „Politikoj").

Taigi, pavyzdžiui, kunigai veikia dorinėmis priemonėmis, atsisakydami atlikti kulto darbus, mesdami prakeikimą ir t.t. Didieji bajorai kovoja kitaip — atima tam tikras pelningas ir įtakingas vietas tarnyboje, pavesdami jas savo šalininkams. Organizuotieji amatninkai reikalauja „sugebėjimo įrodymų", nesugebančiųjų neįsileidžia; advokatų luomas kariauja aprėžę advokatų skaičių (numerus clausus); pramonininkai — javų laisvai prekybai nustato dydžius, kurie yra jiems naudingi; darbininkai — streikais ir t.t. Taigi visuomeninė kova yra

tiktai tokių įtaisymų, įvykdymas ir įkūnijimas kurie eina savo klodo naudai, o kitų klodų skriaudai. Ieškodama, pasirinkdama ir vartodama šitas ar kitas priemones, kiekviena atskira visuomenė niekuomet neklysta, nors ir labai klystų jos atskiri nariai. Visuomenės visuomet turi sveiką instinktą, nujautimą, nors atskiri žmonės ir labai svyruotų, klystų ir iškryptų iš kelio.

Rodos tai būtų prieštaravimas, nesąmonė lyg visuomenės klodo veikimas būtų atskirų jo narių veikimų suma; o jeigu pažvelgsime į istoriją ir gyvąjį gyvenimą, tai rasime, kad ant kiekvieno žingsnio klysta ir išsišoksta ir gudriausi žmonės, o demoniškai išmintinga ir gudri, iš prigimties neklaidinga yra visuomenė[1].

Atskiras žmogus dažnai iškrypsta, jį klaidina doktrinos ir jausmai; visuomenė gi visuomet eina savo vieninteliu teisingu keliu. — Kodėl? — Todėl, kad ji negalvoja ir nepasirenka, o tik, vadovaudamasi gamtos įstatymais, eina ten, kur galingai traukia jos interesai. Atskirų asmenų elgimasis nenustato vsuomenės elgimosi, tik tie asmenys veikia su gera klotim ir neklysta, kurie seka visuomenės traukimą. Sekdamas savo traukimą, asmuo visuomet klysta, bet visuomenę sekdamas niekuomet neiškryps iš tikro kelio.

X.

Kovos vieta.

Kur ir kaip paleidžiamos kovos priemonės, apie kurias eina kalba? Visuomenės kova turi tą ypatybę, kad ją veda ne atskiri asmenys, bet visuma; taigi vartojamos kovos priemonės tegali būti socialinės, visuomeninės, tai reiškia jas paleidžia į darbą išvien ir sandoroj veikiančioji dauguma. Vieta — susirinkimai, kur stoja į kovą prieš tai į organizacijas susidėjusios visumos ir srovės. Iš to tai kiekvienam klode kyla prigimtinis stengimasis organizuotis, kad galėtų tam tikrame susirinkime arba atstovybėje pasigaminti organą ir per jį vesti socialinę kovą. Iš šitų prigimtinių siekimų pir-

---

[1] Žiūr. žemiau — IV § 9: „Asmens siekimai ir socialiniai būtinumai„.

miausia atsirado viešpataujančių klasių parlamentai (seimai), į kuriuos susirinkusios ir bendrai veikdamos galėjo užkariauti sau reikalingas teises ir nustatyti įtaisymus savo reikmenoms patenkinti.

Turėdami savo rankoje įstatymų leidžiamąją valdžią, seimai gali per įstatymus ir politikos įtaisymus didinti savo klodų galybę ir jėgą, skriausdami tuos klodus, kurie šituose seimuose nedalyvauja.

Ir vidutinis, miestėnų, luomas gana anksti stvėrėsi tų pačių priemonių. Amatų organizacijos, magistratai ir miestų tarybos ir t.t. tarnavo socialinės kovos tikslams. Kunigai taip pat sukūrė savo organizacijas (bažnyčios hierarchiją), bažnytines tarybas ir atstovybes (sinodai, visuotini bažn. seimai ir t.t.). Kadangi didelė liaudies masė nerangi ir dėl priežasčių, kurios glūdi jos prigimtyje, niekuomet nesugebėjo sudaryti tokių visuotinių organizacijų ir atstovybių, tai ir negalėjo su gera klotim vesti socialinės kovos. Dėl to šiandieną darbininkų vadai vakarų Europoj žino, ko nori, jeigu, ragindami stoti į socialinę kovą, kuria darbininkų organizacijas, ir gudrūs jų agitatoriai steigia ūkininkams draugijas. Šitame darbe yra logikos.

Bet yra didelis skirtumas tarp viešpataujančiųjų klasių ir liaudies organizacijų. Pasiturinčios ir turtingos klasės susieina lengviau į organizacijas, draugijas ar atstovybes; jų narių mažiau, o interesų daugiau, šitie interesų bendrumai didesni, arčiau gali susieiti, dėlto lengviau gali gintis ir veikti jų organizacijos, draugijos ir korporacijos. O tuo tarpu liaudies masės, turinčios mažesnį bendrų interesų skaičių, dėl to silpniau susidėjusios, sunkiau prieina prie s v e i k o s ir s t i p r i o s oranizacijos, ir, jeigu jos yra, tai dažniausiai yra vienadienis dirbtinis savanorių ir siekiančių egoistiškų tikslų v a d ų padaras.

Juk neabejotina, kad be organizacijų, susivienijimų ir susirinkimų negalima vesti socialinės kovos.

Artimiausias šitos organizacijos, susivienijimų ir susirinkimų tikslas gali būti tik vienas, būtent: nustatyti įstatymais vieno klodo santykį su kitu, įteisinti įgytąją ar siekiamąją galybę. Aišku, kad visuomenės klodai, kurie yra jau įgiję valstybėje įstatymų leidžiamąją valdžią, šitoj socialinėj kovoj užims stipresnę poziciją. Dėl to tai ir šitą valdžią įgyti arba bent jos

dalį, dalyvauti seime, yra svarbiausias siekimas tų visų visuomenės klodų, kurie dar tos dalies neturi.

Mes žinome, kad Europos valstybių istorija sukinas daugiausia apie žemesniųjų klasių kovą dėl leidimo joms dalyvauti įstatymų leidžiamoj valdžioj; šitos kovos kai kur turėjo geros kloties, kai kur dar tebeina. Šitos kovos istorija dar nepasibaigė; po trečiojo luomo ateina ketvirtasis. Ko gi jis nori? Tuo tarpu nori, kad būtų galima vesti socialinę kovą tokiomis pat priemonėmis, kaip tat turi ir aukštesnės klasės.

XI.

Dorovinė socialinės kovos pusė.

Apsipratome gyvenime su visuomenės kovų būdu, kurios visur ir visuomet aplink mus siaučia. Kad ne apsipratimas, kuris bukina jausmus, niekas taip nesukeltų mumyse pasibiaurėjimo, kaip bežiūrint į socialines kovas. Nes jos nedorovingumas giliai užgauna mūsų dorovinius jausmus. Atsižiūrėti į etikos reikalavimus tegali atskiri žmonės, individai; visuomenės klodai, lyg lavynos, gaivalinės jėgos, aklai puola ant savo aukų. Atskiras žmogus turi sąžinę, jeigu ir atbunka, tai atsigauna; visuomenės klodai, visuma, neturi jokios sąžinės. Joms tinka kiekviena priemonė, jeigu ji veda prie tikslo. Šituo atžvilgiu visos visuomenės užlaikė laukinių ordų būdą, ir tą pat galima pasakyti taip apie socialinę kovą valstybėje, taip apie valstybių kovas su kits kita. Tegu kas suranda ištikimumo, teisybės ir sąžinės „civilizuotųjų“ pasaulio valstybių savitarpio santykiuose. Melą ir apgavimą, prižadų laužymą ir vylius rodo kiekvienas jų istorijos lapas! O kuo liūdniausia, kad negalima numanyti, ar kuomet nors galėtų būti kitaip. Tegu valstybės viršūnėje stovi kilniausi žmonės, tegu jie turi geriausių ir doriausių norų: ir didžiai apsiriks, kas įtikės, kad monarkai valdą socialinį pasaulį. Mes geresnės apie juos nuomonės. Būtų neteisinga daryti vien juos atsakingus už visą „nedorybę“, kuri daroma kasdien valstybių savitarpio santykiuose.

Kokios menkutės vertės yra sosto kalbų užtikrinimai, kad su visomis kaimynų valstybėmis esą širdingiausi, prietelingiausi santykiai, ir kaip dažnai, dar nepraskambėjus tiems

žodžiams, jau prasideda kraujingi karai! Argi sostų kalbos buvo tokios vylių ir apgaulio pilnos? Ne! Juk istorijos srovės, valstybių varžytynės visai nepareina nuo viešpačių valios.

Monarkai asmeniškai savitarpyje gali būti didžiausi prieteliai ir gimininotis; ginklavimasis nė kiek nesiliauna, nes tikrai instinktas nujaučia, jog laukiama tik geros progos, kad valstybė pultų kitą lyg laukinis žvėris ant savo beginklės aukos.

Visi gerai žino, kad valstybės stovi prieš kita kitą kaip laukinės ordos, kad jos seka tik aklus gamtos įstatymus, kad jų nesuvaldo joks įstatymas, jokia dorovinė prievolė, o tik baimė stipresniųjų, kad stipresnysis nepripažįsta jokios teisės, jokių įstatymų, jokių sutarčių ir traktatų, kai jis tikisi pasieksiąs savo tikslų, patenkinsiąs savo interesus.

Kas tinka laukinėms ordoms ir tarpvalstybiniams santykiams, tai nemažiau tinka ir socialinei kovai. Nes ją veda ne atskiri žmonės, ją veda visuomenės ir klasės.

O šitos kovos nedorybė niekur taip aiškiai nepasirodo, kaip darant savitarpy visuomenines sąjungas norint laimėti. Kaip laukinė orda, jeigu ji viena nepajėgia atsispirti kitai, ar jos pergalėti, susideda su trečiąja (su kuriąja ji dar ką tik kariavo ir buvo priešu), kad, gavus talkos ir susitprėjus, užpultų aną vieną; kaip dabar civilizuotosios valstybės, darydamos dermes, žiūri tik savo naudos, saugo savo interesus, ir dar vakar buvusieji pikčiausiai nevidonai šiandien, norėdami laikinai padidinti savo galybę ir pulti trečią, virsta talkininkais, kad rytoj vėl kariautų savitarpyje, — lygiai taip pat elgiasi klasės ir partijos socialinėje kovoje. Nulemia ne pamatinių dėsnių vienodumas, ne santykių artumas, ne pažiūrų bendrumas, o tik laikinė nauda — šio akimirksnio interesas. Kaip tarpvalstybiniuose santykiuose Amerikos arba Prancūzijos respublikos dedas be jokių sąžinės griaužimosi su Rusija, kaip konstitucinė ir laisva Anglija palaiko turkų šeimininkavimą arba eina talkon Amerikos negrų pirkliams, taip pat daro ir visuomenės socialiniai klodai. Seimo kovose eina ranka į ranką pikčiausi priešai, kad įgytų laikinį laimėjimą ant trečiojo, atžagariausi konservatyvai eis išvien su socialdemokratais, kad sumuštų vidutinį luomą ir kad, gali būti, jau rytoj susidėjus su sumuštu vakarykščiu priešu užpultų drauge vakarykštį talkininką ir t.t.

Ar šitos „vylingos“ kovos duoda įrodymų, kad atskiri žmonės nedori ir niekšai? Anaiptol! Bet tai puikiausiai įrodo, jog visuomenės kovose atskirų žmonių jausmai nieko nereiškia, kad šitą kovą veda ne atskiri žmonės; kad čionai eina kova dėl visuomenės socialinių interesų, tai reiškia atskirų visuomenės klodų reikalai nepermaldomu nuosakumu ieško patenkinimo ir pripažinimo. Laukinių ordų, visuomenių ir valstybių veiksmus valdo aklas prigimtinis įstatymas.

XII.

Išvaduojamoji kova.

§ 1.

Teisės idėjų atsiradimas.

Aukščiau sakėme, kad socialinę kovą galima vesti naudojantis įstatymų leidžiamąja valdžia, tai kaipgi ją veda tos klasės ir tie visuomenės klodai, kurie neturi šitos valdžios ir visai nedalyvauja įstatymų leidime? Argi šitos klasės yra pasmerktos amžinai likti pasingos? Anaiptol. Ir šitos klasės eina į kovą ir turi neblogos kloties. Visai ypatingai šitų klasių kovos rūšiai prieš viešpataujančias arba viešpatavime dalyvaujančias klases pavadinti tinka vienas pasakymas, kuris šitos kovos būdą tikrai pažymi: išvaduojamoji, emancipatinė kova.

O kaip galima vesti visuomenės kovą, visai nedalyvaujant viešpatavime ir neturint savo rankoje valstybinės valdžios — tas reikia smulkiau paaiškinti.

Yra vienas panašiais atsitikimais vartojamas pasakymas, kuris duoda atsakymą ir lyg įmena šitą mįslę, o pasakymas toks: su jais yra idejos galybė. Bet kaip tik šis pasakymas patsai yra reikalingas aiškinimų ir įrodymų, šiaip jisai liks įtariamas esąs tuščia frazė, be prasmės ir turinio.

Kas gi yra šitos „idėjos“ ir iš kur jos semia savo visuomenės galybę?

Jau matėme, kaip viešpataujančios klasės niekuomet nesitenkino savo viešpatavimo faktu ir savo galybe ant kitų.

Reikalas įkurti pastovią valstybinę tvarką spyrė juos savo faktinę valdžią pakeisti teisine valdžia. Jie nori remti savo viešpatavimą ne faktu, ne jėga, bet teise. Ir nesunku buvo tat padaryti. Jie ištarė: tegu būna teisė! Ir pasidarė teisė! Bet vėliau pasirodė, jog tai nėra toks paprastas dalykas, nes jis turėjo ir atvirkščią pusę, neatmetamą antrąją kiekvienos teisės pusę: priedermę. Teisė niekuomet negali būti savivalė; kad ir plačiai, toli ir ilgai ji siektų, bet ji turi turėti sieną ir prie šitos sienos prasideda vieniems pareiga, o tuo pačiu laiku kitiems teisė. O šitie kiti — tai valdomieji ir iki šiol beteisiai.

Tuo keliu visuomet su viešpataujančiųjų teise atsirasdavo ir valdomųjų teisė; grūdas yra pasėtas, ir jisai turėjo išaugti ir duoti vaisių.

Bet maža to! Teisė pagamindavo šį tą pavojingesnio — teisės idėjas. Žmogaus dvasia nori ištirti kiekvieną daiktą iki pat dugno; ji nori susekti priežastį, kiekvieno daikto pradą, iš jo reiškinių išaižyti jo esmę, atmainose surasti amžinai esamąją dalį. O amžinai kintamose teisės formose yra jos idėja.

Jeigu jau atsirado teisė, nors įvesta viešpataujančiųjų savo naudai, tuo pačiu žmogaus dvasia gavo akstiną pažiūrėti į teisę, kaip į visuomenės reiškinį, nagrinėti amžiną jos turinį, esmę, idėją.

Taigi teisė, iš pradžių įvesta smurtui pašventinti, tenustatė teisę ir teisinę pareigą vieniems nugalėtiesiems, beteisiams, o paskui jau teisines idėjas. Buvo tai du neišvengiamu tos teisės padariniu, kuriuodu buvo įvedę viešpataujantieji. Norint palikti šitą teisę, reikėjo būtinai priimti ir jos padarinius. O tie padariniai, tos neišvengiamos teisės išvados, yra amžinos kovos priemonės valdomųjų, bejėgių klasių rankose; šitą ginklą prieš save nenoromis ir nenusimanydamos nukalė pačios viešpataujančios klasės, norėdamos tik teise, gal būt, „dieviškąja“, pašventinti savo viešpatavimą, o dabar su tuo pačiu ginklu puola jų viešpatavimą ir stengiasi nuversti. Taip vyksta prigimtiniais įstatymais visuomenės plėtojimasis: viešpataujančiųjų egoizmas pramina kelius į valdžią, į laisvę valdomiesiems.

Žinoma, teisės idėjos niekuomet neįgytų tokios jėgos, nevirstų galybe, jeigu jos būtų tuščios svajonės, jos nie-

kuomet negalėtų pagauti žmonių ir daryti perversmų; bet tokiomis svajonėmis jos nėra, nes teisės idėjos, amžiais viešpatavusios, užvaldo žmonių protą, pajungia žmogų papratimu; žmogaus protas, metų metais vartojant teisines formas, išaugus gyvenimo aplinkybėms, teisės sutvarkytoms, persisunkia teisės įsivaizdavimais, tai visa palieka žmonių dvasioje, ir teisės idėja, kuri yra jame, jam atrodo įgimta ir prigijusia ir dėl to valdo jį.

Labai brangintinas yra šitas civilizacijos padaras; deja, tarpvalstybiniuose santykiuose negalėjo įsivyrauti šita teisės idėja, o vidaus valstybės santykiuose teisinės idėjos įgijo tam tikros jėgos ir virto ginklu tiems, kurie neturi jokios kitos visuomeninės galybės.

§ 2.

Teisės idėjų gyvendinimas.

Tačiau tas kelias, kuriuo turi eiti prie valdžios valstybėje šitie silpnieji ir prispaustieji, naudodamiesi idėjomis, nėra lengvas. Nes tikrai vieno šaukimosi į šitas idėjas anaiptol neužtenka, kad sugriautų teisines viešpačių pilis, kaip kad griuvę Jerichon'o mūrai nuo trimito balso, ir paskui beturtės ir valdomosios klasės nesugeba vartoti tokių dvasios ginklų, kaip idėjos. Reikia dar paklaidžioti šunkeliais, paeiti aplinkiniais keliais, kol masės įgus vartoti anuos dvasinius ginklus, ir šitas kelias dar sykį aiškiai parodys, kaip atskirų klasių egoizmas tik padeda visuomenei plėstis.

Juk pirmą sykį į tas visuotines teisės idėjas šaukiasi tos pačios viešpataujančios klasės savitarpyj bekovodamos, besivaržydamos dėl didesnės ar mažesnės savo įtakos valdžioj ir viešpatavime.

Sekdamas mažiausius ir didžiausius bajorus bei kunigus, kurie ginčijosi seimuose dėl savo teisių ir privilegijų, iškyla turtingas vidutinis luomas, buržuazija, ir iškelia teisės idėjos vėliavą. Jos vardu ji reikalauja lygybės ir laisvės ir sakosi, kad ji ginant visą tautą, visą liaudį, neva nereikalaudama jokių privilegijų sau, tik lygių teisių visiems. Dėl šitos pozos miestėnai gauna ištisų liaudies masių pagalbos ir paspirties, o tat įvarė baimės aukštosioms viešpataujančioms klasėms. Miestėnai

laimi ir skelbia naujus teisėse pradus, kurie neva turi padaryti pradžią naujai visuomenės tvarkai. Iš tikrųjų gi miestėnai, kaip ir kiekvienas visuomenės klodas, rūpinos tik savo nauda ir visų kitų klodų naudojimu; bet paskelbę trukšmingus pradus ir teisines idejas apie „įgimtąsias žmogaus teises“, apie lygybę ir laisvę, apie vyriausią sprendžiamą visumos valią ir t.t., miestėnai pateko į tą patį tinklą, į kurį kadaise buvo įsipainiojusios viešpataujančios klasės, paskelbdamos savo viešpatavimo teisę, pagrįsdamos teise savo valdžią. Visa, ką dabar daro laimėjusieji miestėnai, daro teisės vardu ir teisės formomis; valdydami valstybę, kitiems rodo, o ir patys tiki, jog valdą visumos valia, visumos labui, visumos įgalioti.

Jie, teisybė, laimėjo, bet neilgam, jie pasiekė beveik lygios dalies galybėje ir viešpatavime, bet drauge užsinėrė ant kaklo teisinės logikos kilpą, nes įsileido į idėjų sritį, iš kurios jau nebegalės ištrūkti.

Žemesnėms klasėms šitas dalyvavimas kovoje buvo gera prirengiamoji mokykla; o ir įgytasis kovoje mažas jungo palengvėjimas išėjo jų naudai: šiek tiek apsišvietė, išsijudino.

Be abejo, medžiaginiai santykiai, nenumaldomoji valstybės tvarka, kuri remiasi medžiaginiais turtais ir kurią palaiko dabar su visu savo svarumu ne tik aukštesnysis, bet ir vidutinysis luomas, — dėl to viso masėms yra labai sunku pradėti socialinę kovą, tesiremiant vienomis i d ė j o m i s. O ir laikui bėgant vis išeina aikštėn šitų idėjų klaidingumas ir netinkamumas, jos nupluko.

Bet nežiūrint to, jų negalima taip lengvai išmesti, netaip lengva jas pašalinti iš valstybės gyvenimo. Ketvirtojo luomo išsivaduojamoji kova turi jose didelės paramos. Juk, nežiūrint kai kurių perdėjimų, tos idėjos yra išvados iš tų pačių teisės pradų, kuriuos buvo paskelbusios viešpataujančiosios klasės, kuriuos mokėjo pavartoti vidutinis luomas ir kurie dar neseniai buvo laikoma visiems tinkamais ir visur privalomais.

Tose idėjose yra didžiausia galybė, uždeganti mases; dėl jų išsivaduojamoji kova turi geros kloties; vėl skelbiamos ir vykdomos lygybės ir laisvės „idėjos“, kurios vyravo pirmykštėj padermėj, bet negali tikti dabartinei visuomenei, kuri susideda iš visokių įvairiarūšių gaivalų. Bet šitas bandymas negali ilgai tverti. Anos idėjos sudūžta į šiurkščią tikrenybę; valstybės

visuomenė, susidėjusi iš įvairių gaivalų, turinčių kits kitam priešingų interesų, nebegali grįžti prie pirmykštės ordos, kur tikrai vyravo anarkistinė laisvė ir lygybė.

Ir kaip galima suderinti kultūrą ir civilizaciją su neturėjimu reikmenų, nepripažinimu darbo padalinimo, nes kiekvienas asmuo turįs pats apsirūpinti? Taigi visuomenės forma, kurią revoliucijos nori primesti visuomenei, prieštarauja tos visuomenės turiniui; šitas turinys negali pakęsti anos formos.

Kas norėtų atnaujinti aną formą, turėtų panaikinti turinį, kuris yra amžių civilizacijos padaras.

Iki šiol to nėra padariusi nė viena revoliucija, nes nė jokia revoliucija nesutrukdys prigimtinio visuomenės plėtojimosi, kaip nė jokia žmogaus jėga nesulaikys upės tekmės iš ištakos į žiotis.

Taigi revoliucinininkų visos pastangos sudūš į kietą tikrenybę, įvykęs visuomeninis pasiskaldymas ir įvairumas valstybėje negali pakeisti pirmykštės ordos vienalypumo.

Taigi įvyksta, kas turi įvykti: kinta forma, naujoji prisitaikys prie tikrojo turinio, pataisomos anos, pasirodžiusios klaidingomis, išvados iš „teisės" ir „teisės idėjų" grįžta atgal iki tam punktui, kada faktinė jėga diktuoja savo teisę, vėl kaipo prigimtinis veiksnys ima viešpatauti visuomenės gyvenime, nuvargus jau nuo revoliucijos. Taip visuomenė besirutuliodama per socialines kovas padarė ratą ir grįžo į tą punktą, iš kurio išėjo; nuo laisvės ir lygybės anarkiškoj padermėje per smurtą ir nelygybę, prie teisės ir įstatymo, iš ten paskui per revoliucijos laisvę ir lygybę prie valstybę ardančios anarkijos, ir nuo šito nepakeliamo stovio vėl atgal prie reakcijos ir restauracijos priespaudos ir viešpatavimo, o po to vėl prasideda naujas plėtojimasis.

XIII.

Valstybių augimas.

§ 1.

Augimo sąlygos.

„Semper Augustus, allezeit Mehrer des Reiches (visuomet Augustas, visuomet Imperijos didintojas)—tai pažymėtini Romos ir vokiečių imperatorių garbės titulai. Šituose tituluose naiviai

instiktingai išreikštas valstybės prigimties supratimas. Nes prigimčiausias kiekvienos valstybės palinkimas (kurį neva reiškia jos viešpats) — tai nuolatos, nesiliaunant didinti savo galybę, taigi didinti savo plotą.

Šitas palinkimas yra senų senovės palikimas, jisai perėjo iš pirmykštės padermės į valstybę, beje, yra tai visur ir visuomet prigimčiausias kiekvienos socialinio junginio palinkimas. Visur klajojanti orda parodė tą palinkimą dauginti savo galybę, plėtodama, pavergdama ar išvesdama (kiek tat jai yra galima) svetimuosius kaipo vergus ir belaisvius. Apsigyvenus sėsliai vienoj vietoj ir įkūrus valstybę šitas palinkimas gali pasireikšti dviem formom, būtent: ar užkariaujamųjų ar užgrobiamųjų žygių forma, kurie duoda pelną (kontribucijos ir duoklės), ar aneksijos forma, prijungiant svetimą plotą prie savo valstybės.

Kadangi šita pastarąja forma, kaipo aiškiausia ir pelningiausia, dažniausiai pasireiškia anas palinkimas, tai ji labiausiai ir vartojama valstybei didinti ir plėtoti.

Tai virto didžiąja istorijos taisykle, — ir tikrai visos didžiosios mums žinomos valstybės išaugo tik tuo būdu. Ir dar reikia pridėti, kad valstybės tol būtinai seka šituo savo palinkimu, tol jo laikosi, kol jos tat gali, taigi kol tat leidžia vidaus jėga ir išorinės aplinkybės. Tačiau, be abejo, turi būti prigimties nustatyta tam tikra siena, prie kurios priėjus nebeveikia vidaus jėga ar nebeleidžia išorinės aplinkybės tolimesnio padidinimo: nes kitaip visa žmonių apgyventoji žemė jau būtų turėjusi virsti viena valstybe, ko iki šiol dar nėra, nebuvo ir ko dėl daugelio priežasčių niekuomet negalės būti.

Taigi pirmoji sąlyga, kurią turi atitikti naujai įsikūrusi valstybė, sekdama anuo prigimtiniu palikimu, yra įkurtojo viešpatavimo pastovumas ir tvirtumas viduje. Jeigu viešpatavimo organizacija viduje nėra dar tvirtai nustatyta, jeigu tarp viešpataujančiųjų ir valdomųjų dar neatsirado jokių stipresnių ryšių, kurie atsiranda dėl abiejų pusių intereso ir prisirišimo prie valstybės, tai dar viešpačiai negali manyti apie savo galybės padidinimą ar puldami svetimus kraštus ar savąjį plotą didindami. Nes jeigu jie bus lengvadvasiai ir, neturėdami viduje stiprumo ir pastovumo, leisis į žygius svetur, tai rizikuoja netekti viešpatavimo namie. Istorija suteikia mums daugybę tokių pavyzdžių.

Dėl to tik tuomet tegali valstybė eiti su gera klotim prie savo galybės ir ploto padidinimo svetur, jeigu ar su išmintinga ir stipria viešpatavimo organizacija ar su tam tikru skaičium bendrų visiems interesų jai pavyko surišti į tokią vienybę savo įvairiarūšes sudedamąsias dalis, kad ji bent iš šalies žiūrint atrodo esant visai vienodos prigimties ir stoja į darbą kaipo vienlypis socialinis vienetas.

Iš to išeina socialinis įstatymas, kuris ir visuomet veikia, būtent, kad valstybės galėjimas veikti išorėje eina stipryn, juo labiau vienodinas ir asimiliuojas jos sudedamosios visuomenės dalys. Kadangi tačiau kiekvienas naujas svetimo ploto užkariavimas ir aneksija įneša į valstybę naujų kitarūšių gaivalų, kurie dar reikia suvienodinti su senąja visuomene, jeigu nenorima, kad jie netrukdytų tolesniems išoriniams valstybės darbams, — taigi iš to išeina, kad naujų plotų užkariavimus ir aneksijas tik tuomet tegalima su gera klotim pradėti ir pravesti, jeigu senesnieji gaivalai jau susivienodino su valstybe, tai reiškia susiliejo į vieną visuomenės vienetą.

Ir tikrai sveiku instinktu atspėdami šitą socialinį įstatymą, valstybės vyrai ir diplomatai visur ir visuomet palaiko pas savo kaimynus jų valstybių viduje nevienybę ir partyvumą, nes nori šituo apsaugoti savąją valstybę nuo kaimynų valstybės užpuolimų; beje, kartais gali būti ir tokių atsitikimų, kad mažesniems vidujiniams kivirčams pašalinti vartojama dideli daug visiems žadą žygiai svetur.

§ 2.

Priemonės valstybei didinti.

Nuo tos valandos, kai valstybė viduje nusistovėjo ir sustiprėjo, ji visuomet tepažįsta vieną siekimą, būtent: praplėsti savo galybę. Šitas siekimas yra kiekvienai valstybei įgimtas ir toks visagalis, jog nė viena valstybė negali jam atsispirti, nežiūrint koks bus jos viešpats, jo ūpas ir jausmai.

Tik šitas siekimas įvairiai pasireiškia, nes tat pareina nuo išorinių aplinkybių, bet pats siekimas turi būtinai ir neišvengiamai pasireikšti, o esant nepalankioms išorinėms ap-

likybėms, valstybė amžinai ieško naujų priemonių ir kelių toms išorinėms kliūtims apeiti ir pergalėti — ir pagaliau suranda.

Taigi kuri galinga valstybė, atsiradusi silpnesniųjų valstybių tarpe, varys, kol galės, savo užgrobiamosios ir aneksijų politiką, kaip, pavyzdžiui, kadaise yra dariusi Roma Italijoje arba šiandieną daro Rusija rytuose, kur yra daug silpnesnių valstybių ar net palaidai organizuotų ir nesusidėjusių į stamantrią valstybę tautų.

Bet jeigu apie kurią valstybę susidarė keletas valstybių vienokios galybės, iš kurių kiekviena skyrium yra lygi anai savo stiprumu, tai ji negali nemanyti paglemžti vieną šitų valstybių, bet tuomet ji neišvengiamai rūpinsis padaryti tam tikras sąjungas su viena ar keliomis silpnesnėmis valstybėmis, kad pasidarytų stipresnė, ir tuomet ji puls ant nužiūrėtos aukos. Nuo tokio pasielgimo iki šiol niekur ir niekuomet nėra sulaikius valstybės nė asmens, valstybės vyrų, diplomatų ir viešpačių dorovė, ir asmeniškai puikiausi žmonės esamomis sąlygomis yra prispirti šitaip elgtis. Politika neturi nei sąžinės griaužimų, nei asmens jausmų; arba, tariant imperatoriaus Prano žodžiais, „valstybė neturi dukterų".

Politinė būklė visagalinti; joje viešpatauja prigimtinis įstatymas, o ne atskirų žmonių valia, kurie tarytum „laisvai" dirba tam tikrus darbus. O jeigu silpna valstybė yra apsupta ar pakraštyje kelių galingesnių valstybių, ir ji nesustiprins savęs sąjungomis, tai galingesnės susidės ir būtinai padalins ją savitarpyje.

Šitie reiškiniai tokie pat būtini, kaip gamtos reiškiniai, nes ir jie yra išvien veikiančiųjų a k l ų j ė g ų p a d a r a s. Nukentėjusieji nuo to ar geros širdies žmonės vadina tokius reiškinius „nusidėjimais". Taip pat būtų galima pavadinti nusidėjimu žemės drebėjimą, nuo kurio žuvo tūkstančiai žmonių. Skirtumas yra tik tas, kad politiniams reiškiniams lyg turime to d a r b o k a l t i n i n k u s, o žemės drebėjimui veltui jų ieškotume.

§ 3.

Kliūtys valstybei didinti.

Prie išorinių kliūčių, kurios labai trukdo užgrobiamąją valstybės politiką ir prispiria ją priimti kitą formą, pridera

silpnos valstybės tautybė, kuri pasidarė stipri per keletą kultūros plėtojimosi amžių ir kurią dabar užgrobė stipresnė valstybė. Nes ji, sulyginus su kitomis valstybėmis, yra toks štiprus, sandarus socialinis vienetas, jog jos įterpimas su smurtu susilpnina užgrobiančiąją valstybę, ir dėl to ji ilgam nesugeba varyti toliau savo užgrobiamos politikos. Nes nėra nei lengva, nei žmoniška, nei dora pavergti ar išnovyti svetimą tautybę. Nors ir negalima paprastų svetimo ploto aneksijų ir užkariavimų vadinti „nusidėjimais", nes kitaip tektų į visą žmonijos istoriją žiūrėti kaip į didelę nusidėjimų istoriją, bet visi bandymai spausti ir naikinti istoriškai atsiradusias tautybes reikės pavadinti nedoru ir nežmonišku.

Taigi dabar jeigu kuri laimėjusi valstybė nori naudotis savo laimėjimu, pergalėjus kitą savo silpnesnį kaimyną, bet sudarančią vieną tautinį vienetą, tai jai nieko kito nelieka daryti, kaip imti vieton aneksijos kontribucijas.

Plėšiamieji žygiai, ėmimas periodiškai dedamų duoklių, užkariavimai, aneksijos ir pajungimai, pagaliau karo kontribucijos dabartiniu dideliu mastu — vis tai tos pačios nuo išorinių aplinkybių pareinančios formos, kuriomis reiškiasi prigimtinis valstybių siekimas didinti savo galybę ir plėsti viešpatavimą[1].

---

[1] Norėdamas parodyti, koks skirtumas tarp pirmykštės šito reiškinio formos ir dabartinės jo formos, ašai savo knygoje „Rassenkampf" p. 166 esu pastatęs priešais tą, ką daro tokios pirmykštės kilmės, kaip apašai ir kirgizai, kurios, atlikusios laimingą žygį liepia pergalėtiesiems užmokėti jiems keletą arklių ir asilų ir net visą galvijų bandą, dabartinius „europinius pergalėtojus", kurie „moka prie šito darbo išspausti keletą milijardų". Šituos mano žodžius blogai suprato ponas recenzentas laikr. „Deutsche Literaturzeitung", nes jie „sukelią įtarimo dėl visai nemokslinės neapykantos".

Matyt, gerbiamasis recenzentas šitą įtarimą yra pasiėmęs iš savo spėjimo, kad šitais žodžiais buvo galima suprasti tik Bismarck'is. Šitas spėjimas yra klaidingas. Bismarck'is yra ne pirmas ir dėl to ne vienintelis „europinis pergalėtojas", kuris liepė milijardais apmokėti jo laimėjimą. Jeigu būtų ir taip, tai ir tuomet nustatymas šito fakto minėtame sugretinime anaiptol neduotų progos tokiam įtarimui, ypač atsimenant mano pažiūrą į istorijos įvykius, kuriąja istorijos įvykiai ir plėtojimasis eina prigimtiniais įstatymais, visai nepareinančiais nuo asmens. Berods, Lexis'o pastaba susilaukė gana įdomios pabaigos. Prof. Alfredas Kirchhof'as, kuris

§ 4.

Valstybės augimo sienos.

Kur yra galas šitam valstybių siekimui didėti, kur jo sienos? Jeigu tas siekimas turėtų išmintingą pagrindą, tai nebūtų sunku surasti tikras sienas, bet tikrumoj tasai siekimas to nepaiso, be perstojo eina vis tolyn, kol sugriaus pačią valstybę. Šito dėsnio teisingumą įrodo mums istorija. Kiekviena didelė valstybė visuomet stengiasi įgyti dar didesnį viešpatavimą, o visų didžiausios siekė įsivyrauti visame pasaulyje;

---

prisipažino gana naiviai, jog jisai mano knygos nėra supratęs, prikergė prie minėtų Lexis'o žodžių šitokią politinę nesąmonę:

„p. 166 autorius prasitaria, jog jis nesutinka, kad dabartiniai karai bent kuomet būtų vedami dėl kilnesnių idėjų, pavyzdžiui, dėl tautos laisvės: žinoma, laimėjusios Europos tautos nepasitenkina keletu arklių ar asilų, kaip apašai, arba galvijų bandomis, kaip kirgizai, arba keliais avinais, kaip albanai, civilizuotasis Europos pergalėtojas sugeba iš šito darbo iš karto išspausti keletą milijardų. Jeigu čia tikrai būtų mūsų kilnaus apsigynimo prieš Prancūziją karo pajuokimas, tai lai jisai krinta ant tos galvos, kuri drįsta kalbėti tokias kalbas". Į šitą atsakysiu taip: jeigu mano žodžiuose yra pajuokimas, tai jisai galėtų liesti daugiausia klaidingą idealistinį politikos įvykių supratimą. Jeigu Kirchhoff'as laikosi šito supratimo, tai jis tikrai gali jaustis šitais mano žodžiais įžeistas. Bet jisai neprivalėtų taikinti vokiečių karui, apie kurį pas mane ir kalbos nebuvo, tų žodžių, kurie gali liesti klaidingą idealizmą, mano visur griaunamą. Savo „Valstybės teisėj" aš visiškai sutinku su realistine kunigaikščio Bismarck'o pažiūra, kuris niekuomet nekalbėdavo apie savo milijardų kontribuciją su netikru užsidegimu, bet visuomet blaivai; juk jisai, kad duotų bent vieną pavyzdį, savo pranešime ponui v. Manteuffel'iui iš Frankfurt'o 1853 m. sako tarp kita ko: „Kitos vokiečių valstybės su mumis vienodai susirūpinusios turėti ramybę, kur nieko negalima laimėti", ir svarstydamas karo šansus, priduria: „Jeigu galime ką laimėti, tai yra kas kita". Jeigu tie, kurie šiandien rašo apie valstybę ir politiką, pastudijuotų Bismarck'o kalbas ir laiškus, tai būtų kur kas mažiau netikro užsidegimo, šovinistinių frazių ir politinių plepalų.

Sulyginus su šituo per daug dideliu tautiniu gižumu, kurio turi ponai profesoriai Lexis ir Kirchoff'as, įdomu žinoti tas faktas, kad kaip tyčia kunig. Bismarck'o organas „Die Norddeutsche Allgemeine Zeitung" rašydamas eilę įžengiamųjų straipsnių apie šiuos mano Sociologijos bruožus (1 leid.) aukštai juos įvertino. Bus tai geriausias įrodymas, kad minėti ponai recenzentai norėjo būti bismarkiškesni už patį Bismarck'ą ir jo žmones Trop de zèle (Perdėjo uolumu)!

bet šito siekimas be saiko sudaro sau galą, ūmai subyrėjus valstybei, ištikus istorinei katastrofai.

Čionai pasireiškia tas pats socialinis įstatymas, kurį mes matome veikiant ir visose kitose socialinėse srityse. Taigi, pavyzdžiui, ūkio gamybos srityje šitas įstatymas padaro periodiškai pasikartojančius ūkio krizius. Juk yra žinoma, kad kiekvienas pelningas verslas visuomet ir visur stengiasi tol plėstis ir augti, kol perviršys esamuosius pareikalavimus ir nuvargęs dėl paklausų stokos visai sugrius. Nors tasai atsitikimas pasikartos ir begalinę daugybę sykių, jisai vis tiek vėl įvyks ir pasikartos.

Tasai neišvengiamas reiškinys pagamina periodinius ūkio krizius, kurie grįžta su tokiu dėsningumu, lyg būtų periodiniai gamtos reiškiniai. Joks „sveikas protas" čia negelbės; jokie patyrimai nepamoko ir nepadaro išmintingesnės visuomenės. O ką patarlė sako apie lenką „mądry polak po szkodzie", drąsiai gali tikti visoms visuomenėms ir valstybėms.

Čionai nepadės jokie politikų ir filosofų pamokslai; nes „atsargumu ir išmintingu saikumu" gali vadovautis tik atskiras žmogus, bet niekuomet ne visuomenė; visuomenės siekimas, socialinių junginių siekimai nežino kitų sienų, tik „griuvimą". Tas pats pasikartoja prekybos ir bursos srityje; kiekvienas siekimas įgyti galybės, kiekvienas siekimas gauti lobių ir turtų tol tęsiasi, kol tęsiasi ją palaikiančioji jėga, kol jėga visai neišnyks, o tuomet nebeišvengiamai žlunga, esti krizis, „griuvimas". Tas pats esti su valstybės siekimu įgyti galybės.

Kol dar ji turi veikiamos jėgos, tol rūpinas savo galybę padauginti, taigi stengiasi didinti plotą užkariavimais, kolonizacija ir t.t. Tas tol traukiasi, kol dėl vidaus ar išorinių priežasčių jos jėgos sumenkės arba kol galingesnės valstybės jos nepralenks ir nepaglemš. Tik jėgoms išsibaigus baigiasi ir siekimai.

XIV.

Valstybė ir tautybė.

§ 1.

Sudėtinės valstybės.

Kadangi kiekviena valstybinė tvarka pagamina kultūrą, ir kiekviena kultūros grupė padedama savaime veikiančių socialinių

psichinių veiksnių, kaip kalba, tikyba, dorovė ir teisė, virsta savarankiška tautybė[1]; iš to išeina, kad atsiradus daugybei valstybių greta atsiranda ir daugybė tautų. Jeigu jau vienas priklausymo prie vienos valstybės faktas pagamina tarp priklausančiųjų prie valstybės santykių bendrumą ir jungia juos į vieną socialinę vienybę, tai aišku, kad šita vienybė, augant bendrų santykių skaičiui, darosi artesnė ir stipresnė. Tuo būdu tautinė valstybė, puldama kitus, visuomet bus stipresnė, o užpuolus kitiems, atkakliau ir tvirčiau ginsis. Kadangi, laikui bėgant, vienos tautinės valstybės susiduria su kitomis tautinėmis valstybėmis, tai grįžta senasis jėgų santykis, tik padidintu laipsniu, ir kadangi amžiną siekimą didinti savo galybę turi ir tautinės valstybės, tai pagaliau jos tarp savęs vėl susikirs, ir vienos subirės, o kitos išaugs.

Ką tik aukščiau buvo minėta, kiek didelių sunkenybių turi pakelti užkariaujančioji valstybė, ir kodėl ji turi vengti aneksuoti svetimas tautybes arba jų skeveldras.

Kol užkariavimų ir valstybės plėtojimosi eiga nesugriauna tam tikro santykio, kuris susidaro tarp nugalėtojos ir tautinės valstybės ir nugalėtųjų mažų svetimų tautybių skeveldrų tol dar yra vilties, kad svetimosios skeveldros palengvėle susilies su nugalėjusia tautybe ir joj ištirps ir tuo būdu, praėjus kiek laiko, sudarys su jąja vieną tautinį, taigi visuomeninį vienetą. Bet kadangi istorijos eiga pagamina įvairių įvairiausių valstybinių ir socialinių kombinacijų, o tuo tarpu visagalio valstybių siekimo didinti galybę negali sulaikyti nė jokie esamieji valstybiniai ir tautiniai santykiai, tai gali kartais ir taip atsitikti, kad istorijos eigai besiplėtojant, atsiranda tokios valstybinės organizacijos, kurios susidaro iš įvairių tautų skeveldrų arba turi savyje keletą ištisų tautų ir dar kitų tautų skeveldras.

Visuomet būdavo tokių tautiškai mišriųjų valstybių, nes tai būtinai parūpindavo niekuomet nesiliaujanti ir visuomet per esamąjį prasimušančioji sau taką prie naujovės istorijos eiga.

Kas apskritai neigia joms būvio teisę arba pripažįsta ją, bet mažesnę, negu tautinėms valstybėms, tas rodo savo visai nepažinimą istorijos. Atvirkščiai, yra aišku, kad istorijos eiga tokiose valstybėse ieško socialiniams reiškiniams naujų aukš-

---

[1]) „Kas mumyse galvoja, yra psichologinio veikimo ir augimo procesai, į kuriuos atkreiptas mūsų dėmesys"... Bastian, Etnologie XII.

tesnių formų ir yra visai galima, kad, istorijai bekuriant tik išmintingumus, šitoji naujoji valstybinės tvarkos forma prasimuš sau kelią per visas tautines kovas, verdančias tautiškai mišriose valstybėse, ir įsigalės.

§ 2.

Kovos dėl kalbos.

Žinoma, tos kovos esti sunkios, nes jos yra tos pačios paprastos socialinės kovos, tik dar aukštesniu laipsniu. Prie socialinių vienalypės tautinės valstybės priešingumų prisideda įvairių tautybių priešingumai. Kadangi šitie pastarieji prieštaravimai aiškiausiai pasireiškia kalbos skirtingume, tai šita kova atrodo esant kova dėl kalbos, arba dėl kalbos teisės arba, tikriau, teisės lygumo viešame gyvenime. Bet tai tik forma, o ne kovos esmė. Jos esmė negali būti kitokia negu visų kitų socialinių kovų esmė, būtent: kova dėliai viešpatavimo. Kalba yra čionai tik priekabis, tik „idėja“, kurią reikia palaikyti, kad pagražintų tikrąjį siekimą.

Iš tikrųjų šitose kovose eina apie tai, kad mokėjimas iš mažens vienos kurios gimtosios, motinos kalbos neduotų privilegijų viešpatauti, kad viešpatavimas nebūtų kurios nors vienos kalbos monopolis. Šitas siekimas virs teisėtu, jeigu nuo viešpatavimo atitraukti tautiniai gaivalai turi tam tikros socialinės ir politinės jėgos, ir išmokę pirmiau išimtinai viešpatavusios kalbos įgijo galimumo drąsiai stoti į politinę kovą su viešpataujančia tautybe.

Esant lygioms jėgoms šitoje kovoje visuomet laimės ta tautinė partija, kuri moka ne tik pirmiau išimtinai viešpatavusios kalbos, bet dar keleto su ąja besivaržančių kalbų. Mokėjimas dviejų ar kelių kalbų padės laimėti daugkalbei tautybei kovoj su pirmiau viešpatavusia tautybe, kurios nariai pasiliko vienakalbiai.

O jeigu laimėta šitoj kovoj, tai nepraktiškoji idėja apie lygias kalbų teises palengvėle turi prisitaikinti prie tikrųjų valstybės reikmenų. O šitos be abejojimo reikalauja, kad būtų arba vienų viena kalba kaipo valstybės kalba, arba dvi ar net daugiau kalbų visai tautai arba bent viešpataujančiai jos klasei.

O kuri kalba turi būti valstybinė tautiškai maišytoje valstybėje, — apie tai, rimtai imant, negali būti jokios abejonės. Nes pasirenkant priemonę kuriam nors tikslui (o tokia priemonė yra valstybės kalba visuotinio valstybinio susižinojimo atžvilgiu) visuomet reikia žiūrėti didesnio tikslingumo. Ir pasirenkant valstybės kalbą, labiau tinka didžiausias jos išsiplatinimas; ypač gi didesnis jos išsiplatinimas tarp šviesesniųjų įvairių tautų klodų turės persverti. O labiausiai išsiplatinusia ir visuotine tarp apsišvietusiųjų ir pasiturinčių visų tautų klasių visuomet bus ta kalba, kuri turi savo senesnę kultūrą, taigi seniausioji kultūros kalba (žinoma, čia kalbama apie gyvas kalbas).

Taigi iš daugelio kalbų kurioj tautiškai maišytoje valstybėje seniausia kultūros kalba turės likti valstybės kalba. Tačiau tik tuomet gali be ginčo užlaikyti pirmąją vietą, jeigu iš to nekils kokių nors politikos privilegijų prigimtiniams šitos kalbos atstovams, arba neatsiras politikos nuostolių kokiam kitam tautiniam gaivalui, kuris sudaro valstybėje politiškai galingą veiksnį. Vienu žodžiu, kova, kuri prasideda nuo obalsio „lygios teisės visoms kalboms“, tik tuomet tepaliauna, kai faktiniai santykiai tiek atsimaino, jog lygios teisės tautinėms jėgos veiksniams valstybėje nepaliestos ir nejaučia skriaudos dėl to, kad suteikta pirmenybė seniausiai kultūros kalbai tapti valstybės kalba; o ir vartojimas dviejų ar net daugiau kalbų visų tautinių sudedamųjų valstybės dalių tarpe galėtų pabaigti tautinę kovą[1].

---

[1] Sulyg. gana vykusį Herrnritt'o darbą: Nationalität und Recht. 1899.

KETVIRTOJI KNYGA.

Asmuo ir socialiniai psichiniai reiškiniai.

I.

Individualizmas ir kollektivizmas.

Iki šiol į socialinius reiškinius žiūrėta dviem atžvilgiais, politinė raštija svyravo tarp dviejų priešingumų: individualizmo ir jo priešginio kollektivizmo (socializmo).

Taip bandymai išaiškinti „socialinį pasaulį", taip į jo sutvarkymą atkreiptieji reikalavimai, išeidavo ar iš asmens (individo) ar iš „žmonijos" — ir visi skirtumai, partingumai ir siekimai socialinių mokslų ir socialinių kovų srityje svyruodavo tarp šitų dviejų kraštutinumų: asmens ir žmonijos. Trečiojo atžvilgio nebuvo, — vidutinio kelio neatrasta ir nesusekta, bent teorijoj.

Vieni sakė, kad egoizmas ir asmens interesas esą bet kokio socialinio plėtojimosi šaltinis, esąs vienintelis akstinas visiems žmogaus veiksmams (Smith'o pasekėjai, materializmo filosofija); kiti nurodinėjo atskiro asmens atsidavimo ir pasiaukojimo faktus visuomenės labui ir priešais egoizmą bei asmens interesus statė „artimo meilę", „altruizmą". Vieni stengėsi išaiškinti visus socialinius reiškinius egoistine asmens prigimtim, kiti nurodinėjo į „bendravimą", į „visuomenę", į „žmoniją", kad iš jų prigimties, iš jų „įstatymingo plėtojimosi" išaiškintų visus socialinius reiškinius (statistikai).

Individualizmas domisi išimtinai asmenim; asmenį (individą) ištobulinti — tai viso socialinio plėtojimosi tikslas; šis nyksta tik dėl to, kad veikia asmuo, kuriam terūpi savieji, egoistiniai interesai. Individualizmas reikalauja šitam asmeniui visų laisvių ir leidžia jam kiek nori varžytis su kitais; žus — gerai, o jeigu laimės — tai dar geriau. Šiaip ar taip, individualizmas nesutinka, kad asmenį varžytų ar globotų. Jis sako: hic Rhodus, hic salta! Tegu vyksta kova dėl būvio gabesnysis, stipresnysis, turtingesnysis paims viršų; silpnesnis, ištižėlis, pavargėlis žus: tai gamtos įstatymas! Istorijos tikslas negali būti, kad visi žmonės pasiektų vienokio civilizacijos laipsnio: gana bus, jeigu nedidelis žmonių būrelis, jeigu net keletas pasieks viršūnės. Visiems neužteks ten vietos.

Kollektivizmas gi, kurio vos šakelė tėra socializmas, sako: lygi visų laimė, lygi visų gerovė tegali būti išmintingas visos istorijos, visų mūsų praktikos darbų ir teorijos triūso tikslas. Egoizmas — tai nusidėjimas; tiktai altruizmas, pasiaukojimas artimo labui tėra vertas žmogaus. Tegu stipresnis dirba silpnesniam; didesnis vieno asmens gabumas tai dangaus dovana visiems. Iš to negali traukti naudos vienas žmogus. Vienas žmogus neturi teisių į visumą; visuma skirsto teises visiems vienodai. Viskas yra ir turi būti daroma visumos labui; žmonijos šūkiu turi būti „brolystė". Visokie visuomenės skaidymai yra nuodėmė. Tautybė — tai dirbtinė siena; taip pat tikybos, klodai, klasės neturi reikšmės. „Žmonija" — tai vienintelis istorijos tikslas, o vienas asmuo — tai nulis; tik „žmonijai" galima nešti aukas ir pasišvęsti. Prieš visumą vienas žmogus neturi jokių teisių, tik pareigas, o teises turi visi, tai reiškia visuma, kuri yra visokių teisių šaltinis.

O kas buvo jų tarpe, tai to nepamatė — o juk jų tarpe yra nė daugiau, nė mažiau, kaip p a t i t i k r u m a—kuri ir tegali būti teisybė. Abudu dalyku, ir egoizmas ir simpatija, o teisingiau, nė vienas iš tų dviejų, taigi nei egoizmas nei simpatija nėra mūsų elgimosi šaltiniu ir socialinio plėtojimosi akstinu. Žmogus niekuomet nesirūpina tik savim vienu, ar vien tik žmonija. Tokių žmonių pasaulyje nėra; o jeigu tokias pramanytas didybes įtrauksime į sociologinius apskaitymus, tai nesistebėkime, kad gausime klaidingų padarinių; gi statomos ant klaidingo padarinio viltys ar planai pasibaigs niekais. Žmogus savo prigimimu nėra nei egoistu nei altruistu, o yra visuomeniniu (socialiniu) asmeniu, tai reiškia turi visuomeninio egoizmo, kuris kartais būtų galima pavadinti, nors neteisingai, altruizmu. Juk jis pats kūno ir dorovės atžvilgiu yra tam tikros visuomenės grupės padaras, taigi ir jo darbai ir pasielgimai, sąmoningai ar ne, turi galvoje tik savąją visuomenės grupę ir tik jai tarnauja (norminiuose santykiuose, apie kuriuos ir tegali būti kalba)!

Ne asmens egoizmas yra socialinio plėtojimosi akstinas, bet visuomeninis egoizmas; ne atsidavimas visumai, ne „artimo meilė" tąja plačiąja visuotinės krikščioniškos t e o r i j o s prasme, ne simpatija „žmonijai", bet v i s u o m e n i n ė (socialinė) s i m p a t i j a, tai reiškia asmens prisirišimas prie savo

grupės pasiaukojimas savaijai visumai, su kuria jį riša prigimtinio plėtojimosi pagamintieji ryšiai. Žmogus nėra toks jau blogas, kaip jį piešia rupusis materializmas, o ir nėra toks geras, kaip iš jo reikalauja, bet be kloties, krikščionių teorija. Jisai nėra nei velnias nei angelas, jisai yra tik žmogus. Jis yra sujungtas prigimtiniais, kraujo, dorovės, minties, ryšiais su kuria visuomenės grupe, egoizmas yra socialinis, ir jo simpatija bus socialinė, jo simpatijos, būdamos norminėj būklėj, nesiekia toliau už savo grupę. Reikalauti iš jo daugiau, negu socialinės simpatijos, reiškia reikalauti iš jo daikto, priešingo gamtai ir antžmogiško; o kaltinti jį asmens egoizmu, nepripažinti net socialinio egoizmo, reiškia daryti sau skriaudą. Bet socialiniame egoizme yra ir socialinė simo socialinė simpatija yra socialinis egoizmas. Jeigu šitų abiejų jausmų vienybę pavadinsime singenizmu, tai ir gausime kartu ir vardą tikrąjam viso pasaulio plėtojimosi akstinui ir kartu tikrąjį raktą sunkiausiam sociologijos klausimui išaiškinti.

O tie visi, kurie į visą socialinį pasaulį žiūri asmens žvilgsniu, kurie iš jo išeidami stengiasi išaiškinti visą socialinį plėtojimąsi ir kurie visur socialinius reiškinius visuomet suveda prie asmens, statydami jį aukščiausiu plėtojimosi tikslu, tie nori visus socialinius pasaulio trūkumus ir kliaudis pagydyti išvaduodami asmenį, duodami jam didžiausias laisves ir visokias teises, neva „įgimtąsias"[1].

Šitos nuomonės laikosi doktrinérių liberalizmas, įsivyravęs Europoj nuo prancūzų revoliucijos laikų abstraktinis konstitucionalizmas. Einant tąja doktrina, kiekvienas asmuo turi būti gausiai apdovanotas visomis galimomis teisėmis, kiekvienas asmuo turi naudotis visomis „daugiausia palaikomų" asmenų teisėmis, tuomet visiems būsią gerai šioj žemėj.

XIX amž. įvairiose Europos valstybėse padaryta tokių bandymų, sekant šituo liberaliniu receptu, bet bandymai nepavykdavo. Be abejo negalima užginčyti, kad mūsų civilizacija daug yra laimėjusi iš liberalizmo, bet, antra vertus, jos klaidos ir iliuzijos pridarė mums daug žalos, nes praktikoj liberalų

---

[1] Marksas yra visai teisus, sakydamas: „Maža asmens reikšmė tikrumoje yra aiškiame kontraste tai svarbai, kurios jam duoda visuomenės mokslų spekuliacijos. Šita maža reikšmė pasirodo ne tik politikos, bet ir ūkio srityje". Kapital. t. I. p. 235, 236.

teorijos pasirodė esančios klaidingos; tos teisės, kuriomis liberalai apdovanojo asmenį, kaipo tokį, pasirodė esą vylingos, nes negalėjo pakeisti tikrųjų santykių, kurių anos nereiškė. Taigi kiekviename žingsnyje išeidavo aikštėn melas, priešingumas tarp įstatymo raidės ir tikrojo dalykų stovio, o šito priešingumo negalėjo pašalinti nė jokie skambūs skelbimai apie asmens laisves, apie įgytąsias žmogaus teises.

Nemažiau apsivylė atėjęs iš kito galo kollektivizmas įvairiomis rūšimis (socializmas, komunizmas ir t.t.). Sudarytosios visumos, kiek galint didžiausios, net visa tauta, turinčios išspręsti šitą uždavinį. Šita visuma turi dirbti asmeniui, o asmuo pavedamas visumos globai ir jos įsakymų turi klausyti; asmuo neturi rūpesčių, neturi reikalo kovoti dėl būvio, visuma atleidžianti nuo to asmenį, pasiimanti ant savęs visus rūpesčius ir visus vargus, visą darbą atlikti bendrai, turinti ne tik vesti ir daboti asmenį, bet ir jį maitinti.

Deja, dar niekur nei Europoj nei Amerikoje nėra priėję prie tokių bandymų, išleidus tam tikrus įstatymus, šiaip būtų pasirodę, kad šitokia iš anksto numatanti ir asmenį aprūpinanti visuma yra tokia pat utopija, kaip ir laisvas apsisprendžiąs asmuo. Kollektivizmas, net kaipo eksperimentas, nėra galimas, nes priešingas būtiniausioms visuomenės gyvenimo sąlygoms.

Šitų kraštutinių pažiūrų ir nusistatymų tarpe yra teisybė ir tikrenybė, kurios dar nepastebėjo sociologai. Nei atskiras asmuo, nei žmonija negali būti tinkamai matomi punktai visuomenės klausimais; nes asmuo neturi reikšmės visuomenės plėtojimuisi, niekuomet neturi nulemiančios įtakos šitam plėtojimuisi, o žmonija yra sąvoka tokia miglota ir nesuvokiama, nežinome jos, nes negalime pastebėti jos sienų nei laike, nei erdvėje; nėra ji nei visuma, nei vienetas, kuris eitų tam tikrais savais įstatymais. Žodžiu, žmonija yra tuščias pasakymas, kurio neatitinka nė jokia aiški sąvoka.

O visuomeninis pasaulis susideda iš visuomeninių grupių: tik grupės veikia, tik grupės kovoja savitarpyje; grupės siekia aiškių tikslų, plėtojasi amžiais nekintamais įstatymais; visuomenės gyvenimo turinys — tai tik visuomenės grupių veiksmai ir atoveikiai. Taigi klysta iš vienos pusės naujasis konstitucionalizmas, kuris remiasi pavienių

asmenų nuomonėmis, visai nesiskaitydamas su prigimtinėmis visuomenės grupėmis ir laikydamas valstybę lygių ir lygiateisių asmenų sambūriu, statydamas asmenį visur ir visuomet visokių valstybių veiksmų tikslu, o asmens pripažinimą aukščiausiu visokios teisės uždaviniu; taip pat iš kitos pusės klysta kollektivizmas, tardamas, kad sugebėsiąs pakeisti esamus visuomenės santykius ir suvienodinti, kad ištesėsiąs kuomet nors suderinti priešingus kits kitam įvairiausių visuomenės gaivalų interesus ir sujungti į vieną visiems bendrą interesą. Ne tokiame suvienodinime ir suliejime į vieną vienlypę visumą, bet bendrame visuomenės grupių veikime ir santaroj yra vieninteliai galimas socialinio klausimo sprendimas, jeigu tat apskritai yra galima.

Kad parodytumėm, kaip visuomenės plėtojimasis parėjo ne nuo asmenų, bet nuo grupių, reikia mums išdėstyti, jog asmenys visai pridera nuo grupių, jog asmenys mažai reiškia visuomenės judėjime, o visuomenės klausimuose grupės valdo net galingiausius asmenis.

II.

Asmuo ir grupė.

§ 1.

Aplinkumos įtaka asmeniui kūdikystėje ir jaunystėje.

Didžiausia asmeninės psichologijos klaida yra įsitikinimas, kad atskiras žmogus manąs. Iš šito įsitikinimo išeina amžinas ieškojimas žmonių minties šaltinio atskirame asmenyje ir sekimas priežasčių, kodėl jis galvoja taip, o ne kitaip, o prie to tuojau teologai ir filosofai prideda savo pastabas ar net ir patarimus, kaip žmogus turįs galvoti. Yra tai paklydimų virtinė. Nes pirma, žmoguje galvoja ne jis, bet ta visuomenės grupė, kuriai jis pridera, jo minties šaltinis — tai ne jis pats, bet socialinis, jį apsupąs pasaulis, kuriame jis gyvena, socialinė atmosfera, kuria jis kvėpuoja. Ne asmenyse gimsta mintys, bet visuomenėje; kiekviena mintis yra

visuomenės padaras, o asmens mintys tai tik būtinas jo smegenyse visuomenės įtakos atspindys.

Mechanikoj, akustikoj ir optikoj mes žinome įstatymą ir juo eidami galime apskaityti, kokiu kampu atsimuš spindulys, žinodami, koks yra kritimo kampas, nes kritimo ir atsimušimo kampai yra lygūs. Dvasios srityje yra tokių pat pastovių įstatymų, tik kad mes negalime taip tiksliai jų nustatyti. Neabejotina, kad be visuomenės atjautimo, be visuomenės įtakos iš šalies, mūsų smegenys nepagamintų jokios minties. Materializmo filosofai sakydavo: nil est in intellectu, quod prius non fuit in sensu. Teisingiau būtų pasakius; quod prius non fuit in societate. Mūsų pažiūros, nuomonės, mintys yra tik būtinas veikiančios mus iš mažens įtakos padaras[1].

Čionai asmuo yra lyg prizma, kuri priima spindulius iš šalies, perlaužia juos tam tikrais pastoviais įstatymais, vėl išleidžia juos tam tikru krypsniu ir tam tikros spalvos.

Beje, ir pirmiau psichologai ir filosofai visuomet kalbėdavo, kad aplinkuma turi įtakos žmogaus dvasiai susidaryti; bet šitą įtaką visuomet laikydavo antraeiliu dalyku. Tačiau iš tikrųjų yra atvirkščiai. Socialinis tarpas, kuriame gimsta asmuo, kuriame jis kvėpuoja, gyvena ir veikia, yra pamatinis ir svarbiausias pradas; savo santykiuose su kitu apsupančiu jį gaivalu asmuo nuo kūdikystės iki subrendimo labiau ar mažiau yra pasingas, priima įspūdžius, jais seka, ir tik labai retai kokiai nepaprastai galvai pavyksta, jau paamžėjus, tiek išsivaduoti iš šito dvasinio tarpo, kad jis dabar ima savarankiškai galvoti, gali atsikratyti amžinais prietarais; bet niekas negali visiškai iš to išsivaduoti jau dėl to, kad ta aplinkuma yra sudariusi jam visas minties formas, visus galvojimo organus, visas priemones ir toliau mintims gaminti, viskas paimta iš šio aplinkinio pasaulio arba bent kiaurai juo persisunkę. Taigi, jeigu ir pripažinsime, kad subrendęs žmogus nepasiduoda įtakai ir galvoja savarankiškai, tai dar labai abejotina, ar ir žymiausias ir originališkiausias filosofas gali taip labai nutolti nuo prigijusio iš pat kūdikystės minties pagrindo, kurioj glūdi iš dalies ir motinos kalba, kad galėtų visiškai atsikratyti jam duotomis minties formomis ir organais

---

[1] „Kas mumyse galvoja, yra psichologinio veikimo ir augimo procesai, į kuriuos atkreiptas mūsų dėmesys“... Bastian, Etnologie XII.

ir jų vietoje pajėgtų patsai sukurti savaimingus organus ir formas. O įrodymu, kaip yra sunku atsikratyti, gali būti ir ta aplinkybė, kad dideli filosofai esti spiriami savaimingai minčiai kurti savo naujus žodžius, terminus, kuone atskirą kalbą.

Įsižiūrėkime tiktai į paprastojo „vidutinio“ žmogaus gyvenimą, kad suprastume, kaip susidaro jo dvasios organizacija! Dar kūdikiu būdamas įgyja pirmiausia pažiūras iš savo pirmosios aplinkumos, iš tų, kurie jį auklėja. Jau patsai jo tėvų ir auklėtojų elgimasis įskiepija jame pirmąsias dorovines sąvokas ir pažiūras. Paskui eina pirmasis mokslas. Gyrimas ir peikimas, dovanos ir bausmė, viltys, jame sukeliamos, baimė ir baisumai, jam įvaromi, — visa tai yra sudedamosios dalys, iš kurių susidaro jo pirmosios pažiūros, jo dvasia. Ir bematant, nejučiomis mažas pasaulio pilietis stovi prieš mus, kaipo tikriausias dvasinių savo „šeimynos“ ypatumų atspindys, vartojant tą žodį plačiąja, ką romėnų „familia“, prasme, kuri apima visus namus, tarnus ir namiškius. Jo vaikiškos dvasios formos pilnintėliai atitinka savo sudėtinį modelį, į kurį ji buvo įpilta, turi savyje tą antspaudą, kuris iš visų pusių jam buvo uždėtas.

Taip aprūpintas jaunas asmuo išeina į pasaulį, į savo draugų būrį, kurie, kaip ir jis, dažniausiai yra padaryti tuo pačiu vienodu modeliu. Jų pažiūros, aplamai imant, yra tos pačios. Jiems įskiepijo iš mažų dienų vienodą pagarbą vieniems daiktams ir žmonėms, o kitiems daiktams ir žmonėms neapykantą ir pasibaisėjimą, nes tų jausmų patys buvo apimti; net valgymuose ir gėrimuose visi jie įgijo lygų skonį — stačiai laikrodžiai, kurie taip eina, kaip juos pastatė ir užvedė.

Kas gi čia galvoja, jaučia, ragauja — ar vienas asmuo? Ne! Veikiau — socialinė grupė, kuri išaugino jauną kartą; tai jos mintys, jos jausmai, jos skonis, jos pažiūros, taigi ir jos siekimai ir tikslai, jos norai ir jos darbai, čia išsiplėtojo tik naujos atžalos. Kaip gieda seniai, taip cypsi vaikai.

Ir kaip dabar nustatyti, kas jauno žmogaus smegenyse atsirado naujo ir kas čia užsiliko kaip seniai jau praėjusių kartų dvasinio gyvenimo palikimas? Čionai yra ir tūkstančių metų prityrimų, kurie ėjo iš kartos į kartą kaipo

seniai nusistojusios pažiūros ir įsivaizdavimai; yra ir praistorinių ir istorinių likinių, kurių pėdsakai giliai įsišaknyję per amžius būde ir palinkimuose, savo minties formose ir galvojime; yra tūkstančių metų simpatijų, prietarų ir nepasitikėjimų, — visa tai sėdi giliai „laisvo“ asmens dvasioje, susirenka jame lyg kokiame židinyje milijonai spindulių, visa tai gyvena kaip mintis, apie kurią minia taria, kad tai asmuo m a n ą s ją savo laisvėje; visa tat gyvena jo sąjausoj lyg j a u s m a s, apie kurį minia taria, kad asmuo jį turįs; tardama taip apie asmenį minia randa, kad tai teisinga ar ne, kad tai jo nuopelnas ar kaltė — ir daro jį atsakingą.

Daugelis žmonių visai nepakyla viršun šitos iš visuomenės įgytosios minčių ir jausmų atsargos; per visą savo gyvenimą vadovaujas jausmais, įspūdžiais, mintimis, kurias įgijo kūdikystėj ir jaunystėj, ir tuo tesitenkina. Tiktai baisiai mažutė dalelė žmonių tęsia dar toliau dvasios „auklėjimą“ — platesniąja žodžio prasme — priimdami progai pasitaikius dvasinius įspūdžius ir įtakos iš svetur, o ne tik iš savo socialinės grupės. Bet perdedama šito dvasinio švietimo reikšmė ir įtaka, kuri gaunama iš tautų kultūros, klasikinės senovės ir kitų turtų! Kaip baisiai mažai nuveikia visas šitas „švietimas“ sulyginus su anuo p r i g i m t u o j u ir p r i g y t u o j u, kuriame pasireiškia socialinės grupės dvasia! Juk dažniausiai visas tas mokyklos ir raštijos mokslas nesiekia sielos gilumos ir nepajėgia perdirbti proto, nes jį jau nustatė paveldėtoji ir beveik su motinos pienu įgertoji dorinė įtaka, kurioj pasireiškia savo visuomenės grupės.

Reikia laisvai pažiūrėti į šituos gyvenimo faktus, ir galėsime įsitikinti, kad visas tasai „apsišvietimas“, ypač mūsų mokyklose įgytasis, vargu pajėgia užtepti aną kiekvienam asmeniui suteiktąjį dvasinį palikimą, niekas nesiekia iš viso šito vėlesnio auklėjimo sielos gilumos, jei bent kam būtų duota iš anksto atitinkamas palinkimas.

§ 2.

Š v i e t i m o į t a k a.

Tik pažiūrėkim, ką duoda daugeliui vadinamųjų apšviestųjų žmonių: gydytojams, mokytojams, valdininkams ir t.t., šitasai

įgytasis mokyklose ir už mokyklos sienų „apsišvietimas“? Truputėlį „žinių“ ir daugiau nieko! Bet ar žinios — g a l v o j i m a s? ar žinios — j a u t i m a s? Kam tos žinios, jeigu jos negali perkeisti galvojimo? Jeigu jos negali padaryti jokios įtakos širdžiai ir jausmams? O šito jos negali. Dėl to tai yra tokių liūdnų atsitikimų, kad žmonės menkutėmis žiniomis dar lengviau gali paslėpti nuo pasaulio, jog jie dvasios pavargėliai, įgimtos žemos doros, kad tai „profesionalai“, amato žinovai, kurie žinių trupiniais dengia jausmą, šiurkštumą, jie vinioja savo įgimtą žvėrišką prigimtį į tuščias „apsišvietimo“ drapanas.

Nes jeigu būtų teisingas dėsnis, kurį nori įrodyti Buckle savo didžiajame veikale, būtent, kad žinios ir tik žinios gerina ir kilnina žmones ir žmoniją, tai pirmiau reikėtų pagerinti masę arba bent grupę, ir tiktai kilni grupė padarys asmenį kilnesnį.

Tai būtų lyg logikinis prieštaravimas, bet tai tik rodosi, tai tikra teisybė; nes tiktai m a s ė s, socialinio tarpo žinios tobulina asmenį, o tai, ką pats asmuo įgyja, ateina per vėlai, kad jį pakeistų; asmuo eina į šį pasaulį jau nustatytas, kaip atmuštas kalvėje pinigas, ir jau įgytosios žinios nebegali keisti jo esmės.

Juk ką žinios begali keisti subrendusiame jaunikaityje, kuris bendrų reikalų ryšiais yra p r i r i š t a s prie savo šeimos, prie savo klasės, prie savo visuomenės grupės, kuris viso kito pasaulio, tai reiškia kitų visuomenės grupių, yra laikomas priklausomu t a m v i s u o m e n ė s r a t u i, iš kurio yra kilęs, ir dėl to tai tikrai jaučia save prispirtu būti solidariu su anuo, nors dažnai jam tat esti nesmagu. Jis gali ž i n o t i viską, kiek ir kaip jis nori, bet jis yra ir liks t u o, ką jau pirmiau iš jo padaręs socialinis jo tarpas, ir v i r s t a tokiu, kokiu jį padaro kitarūšiai socialiniai gaivalai, su kuriais jis susiduria. Žinoma, gali būti ir yra tokių atsitikimų (ypač pereinamais laikais), kad atskirus asmenis, paskirai stovinčius ir nuo saviškių atskilusius, praryja svetimos jiems socialinės grupės, ir anie joje ištirpsta, arba, kad paskiri asmenys, iš savo tikrojo tarpo varu išvarytieji, prisideda prie svetimųjų ir ištirpsta visiškai su visa savo valia ir siekimais, persiima jų mintimis ir jausmais, visai keičiasi dvasinė jų esmė, bet šitie atsitikimai esti retai ir kaipo išimtys patvirtina tik taisyklę.

Jaunikaičio likimas nulemia jo būsimą, kaipo v y r o, buitį. Subrendęs jis yra tuo, kuo buvo jaunikaitis, tai tolesnis b ū t i n a s jo tęsinys. Ir štai ateina žiauri interesų kova — tai reiškia kova su tomis galingomis praktikos gyvenimo srovėmis, kurių vienas žmogus negali nei iškelti, nei sukurti, bet kurios jį patį mėto tai šen, tai ten; reikia plaukti pagal srovę ar skęsti. Ar jis ten gali pasirinkti? Ar visuomenės srovė apsistojo prieš „laisvą" žmogaus valią?

Jis pakliūna į sroves, kurios jį meta atgal. Jokios jo pažiūros jam nepadės — jisai turi kovoti su jomis, nes reikalas eina apie gyvybę. Jeigu jisai patenka į sroves, kurios jį neša, jisai privalo plaukti pagal jas, eiti, kur jį neša — ir jo visa „laisva" valia pasireiškia tik tuo, kad stengiasi užsilaikyti kiek tik galėdamas paviršiuje jį nešančios jam palankios srovės ir atstumti nuo savęs priešais mušančias bangas. Persimesti į svetimą srovę ir pakeisti savo kursą — jis pats negali, tai tegali padaryti nuotykis ar kurios nors gaivalinės nenumatytos aplinkybės, — pats jisai laisvai pasirinkti negali.

Žinoma, gyvenimo kova padeda žmogui save pažinti, išblaivina nuo jaunojo ir subrendusio amžiaus iliuzijų — jisai dabar sugeba laisvai pažvelgti į savo karo lauką; jisai yra įgijęs s a v o žinių, o ne tik, kaip iki šiol, pasėmęs iš s v e t i m ų knygų ir prityrimų; dabar šitos savos žinios galėtų jį iš pamatų perkeisti, galėtų, gal būti, daryti įtakos jo elgimuisi, — deja, jau pervėlai jas įgijo! Jis nebegali pradėti gyventi iš naujo; didžiausia filosofija, pažinimas yra gyvenimo vaisius, kurį žmogus nuskina jau prie kapo. Kaip tasai Saiso jaunikaitis, jisai yra nuplėšęs šidrą, dabar žino jisai gyvenimo paslaptį, jis ją žino, kada jau jam nebereikalinga, žino, kuo jis b u v o, ir turi palikti gyvenimą; palikdamas gyvenimą, pažino jo paslaptį — jo paties žinios yra jo vienintelė l a i m ė — ar nelaimė?

Tarp lopšio ir kapo verpiamas vienas siūlas, kuris niekur negali būti pertrauktas ir niekur naujai priverptas; tęsiasi viena virtinė, kurios kiekvienas narys yra sukaltas su praėjusiu ir būsimu; žmogus gali, jeigu nori, ūmai ją perkirsti, bet naujai prikalti — ne; jis gali savo valia mirti, bet naujai gimti — ne. O ir šitas savo valios nutarimas pareina nuo ištisos eilės sąlygų, kurios yra visame praėjusiam jo gyvenime ir nuo jo valios nepareina.

Visas tikėjimas žmogaus laisve, jo laisvu veikimu, turi šaknis toje nuomonėje, kad žmogaus darbai — tai jo minčių įvykdymas, o šios esančios tikriausia asmens karalystė, išimtina jo nuosavybė. Bet šita ir yra klaidinga. Kaip žmogus savo kūno negali sukurti, taip pat ir savo dvasios. Jo mintys, jo dvasia gimsta visuomenės tarpe, socialiniam gaivale, kuriame jisai gimsta, kuriame jisai gyvena ir veikia.

§ 3.

Aplinkumos įtaka.

Tie, kurie nenori tikėti taip visagalinčia aplinkumos įtaka, gal kiek nusileisti, kai apsvarstys tą faktą, jog visuomenė, kur asmuo gyvena, daro neginčijamos įtakos ne tik atskiro žmogaus dvasiai, bet — kas, žinoma, yra dar nuostabiau — jo f i z i n i a m a t v a i z d u i, jo veidui. Šitas faktas fizionomistams yra gerai žinomas ir perdaug aiškiai matomas, kad jisai galėtų sulaukti rimtų prieštaravimų. Kas pažiūrėjęs į kelis šimtus įvairių tautų žmonių nepažins jų tarpe flegmatingo anglo ar judraus italo? Kas šiek tiek pažindamas vokiečius, neatskirs vienu žvilgterėjimu žiemių vokiečio nuo pietų vokiečio?

Tiksliai pasakyti, iš ko mes juos pažystame, beveik negalima; tat gali tik vaizdžiai parodyti dailininko teptukas. Bet tai faktas, kad mes pažįstame; jeigu kas susitiko su jais gyvenime, tuoj pažins Johną Bullį, mes pažįstame „dorajį švabą“, mes išskiriame galantingą ir vikrų prancūzą ir net paryžietį, mes pažįstame pagal žvilgsnio gilumo italo demoningumą ir t.t.

Kas gi nėra pastebėjęs, kad kas ilgus metus ar dešimtimis metų išgyveno vienoje kurioje tautoje, turinčioje žymią kultūrą, su jąja asimiliuojas, k i e k v i e n a s svetimtautis pasidaro panašus į šitą tautą savo dvasia, net visu savo pavidalu ir veidu!

Vokietis, išgyvenęs dešimtimis metų Anglijoj, virsta pilninteliu Johnu Bulliu. Argi kas nepastebėjo, kad visi europiečiai, išbuvę Rytuose, persisunkia tų kraštų būdu?

Aš pažinau keletą lenkų, senų lenkų bajorų šeimynų atžalas, kurie ilgai išbuvę Turkijoj visa savo b ū t y b e persiėmė rytiečio tipą, vieton bajoriškos „fantazijos“ atsirado apsileidimas ir rezignacija; bet kam dar toliau beįrodinėti šitą faktą naujais pavyzdžiais: žmogus, kuris n e t u r i tam tikro savo

prityrimo, šito niekumet nesupras ir manim netikės, o kas turi šituo atžvilgiu bent mažiausią prityrimą, žinoma, su manim sutiks.

Ir tik į šiuos pastaruosius aš ir kreipiuosi dar su vienu logikos įrodymu. Jeigu kas turi įtakos stipresniam, tai silpnesnis dar greičiau pasiduos tai įtakai; jeigu aplinkuma galėjo pakeisti fizinį žmogaus tipą, tai jau, žinoma, dar pirmiau buvo perdirbus asmens dvasią. Ir lengviau perkalus vidujinį žmogų, padarius įtakos jo mintims ir pažiūroms, jo jausmams ir sąjausoms, ir visa tai vėliau iškyla pilnu jo pavidalu ir atvaizdu, nes šis pastarasis yra ne kas kita, kaip dvasinio žmogaus atspindys, veidrodis, kuriame mes matome atsimušant jo sielą.

Teisybė! žmogaus kalba niekuomet neturės to tikslo, niekuomet mūsų mintys neįgys tokio aiškumo, kad pajėgtume išreikšti tai, ką mes matome ir laikome šitų įvairių tipų savybe. Čia gali mums padėti tik piešėjo pieštukas, ir jisai daro tatai — iliustruotų juokų laikraščiuose. Mes galime nustatyti tik faktą, kad yra kažin kas, iš ko mes pažįstame įvairių tautų, socialinių grupių ir t.t. atstovus ir kad šitą kažin ką perkelia ant paskiro asmens visuomenės įtakos. Aišku ir tai, kad šitas kažin kas yra įgyjama dėl socialinės aplinkumos įtakos, neatsižiūrint nei kilimo, nei priderėjimo, pagaliau, kad šita įtaka, matyt, daug greičiau patenka ir lengviau perdirba žmoguje jo dvasinę būtybę, negu fizinę, bet ilgai be perstojo veikdama pasiekia ir fizinės būtybės ir ant jos parodo savo galybę.

§ 4.

Tautinis tipas — socialinis padaras.

Kalbėdami čionai apie visuomenės įtaką asmeniui, negalime aplenkti vieno dalyko, būtent, kad visuomenės grupės pobūdis susidaro iš to, kad visuma nepaliaudama tirpdo savyje atskiras sudedamąsias dalis ir jas asimiliuoja, padaro panašias. Bet vienos tautos žmonės skiriasi nuo kitos tautos žmonių tik ne veidu, ūgiu, plaukų, odos ar akių spalva, kūno dalių proporcingumu, — šito atskirti ir jausti mūsų akis negali be mokslingo pastabumo ir be mokslo aparatų. Mums, žiūrint į įvairių tautų žmones, visuomet krinta į akį tik tas tipas — šitas neišreiškiamas nenustatomas kažin kas, kuris kaip tik yra visuomenės, tai reiškia aplinkumos įtakos padaras.

Šitą faktą reikia būtinai įsidėmėti, nes jis turi didžiausios reikšmės: jis rodo mums, kad socialinių grupių pobūdis mažiau pareina nuo fizinių, o daugiau nuo dvasinių savybių. Vienu žodžiu, veido bruožai, tautos ar socialinės grupės tipas visai nėra antropologinis, bet vien tiktai socialinis faktas. Ir šita išaiškina iš vienos pusės, kaip tat gali atsitikti, kad paskiri svetimieji žmonės, pakliuvę į tokią socialinę grupę, perima jos tipą, įrodo iš kitos pusės, kad paskiro žmogaus persikeitimas dėl grupės įtakos yra kaip tiktai socialinis ir sociologinis faktas, ir tik su juo mes turime čia reikalą. Nes jeigu šitas tipas būtų antropologinis padaras, tai toksai asmens pasikeitimas, toks asimiliavimas su savo grupe būtų negalimas, ir nesuvokiamas.[1]

Nustačius socialinio tarpo įtakos asmeniui faktą, mums belieka smulkiau panagrinėti, kur yra šito socialinio reiškinio, socialinės įtakos esmė. Klausimas yra šitoks: kur, jei ne antropologiniuose momentuose, pasireiškia šitas socialinis tipas, kuris skiria vieną grupę nuo kitos ir dėl kurio atskiras žmogus neišvengiamai prisilaiko, jeigu patenka į jos įtaką.

Po to, ką jau anksčiau esame pasakę, negalima laukti kokio tikslaus atsakymo į šitą klausimą; o kas galima apie tat pasakyti, yra šita.

Tarp kiekvienos minties, kiekvieno siekimo ir atitinkamų žmogaus elgesių ar darbų guli tarpe žmogaus prigimtis (physis). Kad galingos mintys ir siekimai atsimuša ir atsispindi šitoj žmogaus prigimtyje, jo pavidale, tat mes žinome iš tokių stiprių susijaudinimų (emocijų), kaip pyktis ir džiaugsmas, skausmas ir nusiminimas, mes tat aiškiai matome kas dieną ir valandą, gerai pažįstame, ir galima pasakyti, kad ta pati priežastis visuomet pagamina tuos pačius padarinius.

Bet prigimtinis kokios priežasties veikimas negali pareiti nuo to, ar mes ją pastebime ar ne; jis turi įvykti plačiau ar siauriau, nežiūrint to, matome ar ne; kartais jis gali būti persilpnas, ir mūsų akis visai nepastebės. Jeigu dabar proto darbas, mintis, siekimas padaro įtakos mūsų pavidalui, mūsų kūnui, mūsų elgesiui ir judėjimui,—tai šita bus ir tuose mažiausiuose nepastebimuose atsitikimuose, kur mūsų jausmai yra persilpni

---

[1] Priešingos nuomonės šiandien yra rasių teorininkai, sulyg. F. Hertz: Moderne Rassenteorien. 1904.

aniems suvokti. Mes padedam pastebėti tik nuo to laiko, kai tiems įvykiams pasikartojus pradeda rodytis jų aiškus rezultatas, matyti jau užbaigtas tipas. Nematome, kaip socialinė įtaka veikia žmogaus kūną ir veidą, bet metams praslinkus pastebime atmainą.

Dabar teks išsiaiškinti, kaip dorovinai veiksmai pagamina atmainų.

Mes sakėme, kad mintys ir jausmai veikia tipo atmainą; tai dabar kyla klausimas: iš kur atsiranda šitos mintys ir jausmai? Mes atsakome: iš gyvenimo, ir dar aiškiau: iš socialinio gyvenimo. Ir kaip gyvenimas įvairuoja pagal kraštus ir šalis, žmonių rases ir etninius mišinius, tai taip pat įvairuoja jų mintys, jausmai, jų pažiūros, jų siekimai, iš ko išeina ir tipo įvairumas. Ir kadangi šitie skirtumai pažiūrose ir mintyse laikui bėgant mainosi tos pačios tautos tarpe, — nes ir ji laikosi amžinoje plėtojimosi srovėje, — tai iš to atsiranda tam tikras tipo įvairumas žmonėse, priderančiuose prie tos pačios tautos, bet įvairiomis po kits kito einančiomis gadynėmis. Pav., vokiečiai ir vokietės Dürer'o ar Holbein'o paveiksluose visai kitaip atrodo, negu dabartiniai jų ainiai, čia ne dailininkų kaltybė, bet pats tipas pasikeitė.

III.

Ūkinės būklės įtaka asmeniui.

§ 1.

Ponų luomas, vidutinis luomas, valstiečiai.

Esu pasakęs, kad visuomenės gyvenimas kuria mintis ir nuomones. Dabar šitą tvirtinimą turime dar smulkiau išnagrinėti bent vienu atžvilgiu, būtent: žiūrint ūkio gyvenimo įtakos asmens pažiūroms.

Juk ūkio būklė spiria atskirą žmogų šiaip ar taip elgtis, ragina jį į tam tikrą gyvenimą ir pažadina jame tam gyvenimui atitinkamas mintis ir nuomones. Toliau, mes matėme, kad nežiūrint daugybės įvairių antraeilių skirtumų visose įsikūrusiose valstybėse susidarė trys dideli visuomenės klodai, kurie skiriasi nuo kits kito tik savo ūkine būkle, būtent: ponų ir ba-

jorų luomas, vidutinis — pirklių, pramonininkų, amatininkų — ir valstiečių luomas. Kiekvienas šitų visuomenės klodų visai savaip auklėja savuosius, pripratina juos prie savų pažiūrų, doros, teisinių įpročių ir dėsnių, ir duodamas, galima sakyti, primesdamas jiems verslą, jų pačių intereso naudai spiria ir juos eiti toliau tais pačiais keliais, kuriais ėjo ištisas jo visuomenės klodas, ir gyventi tomis pat nuomonėmis.

Tuo būdu jaunas „ponaitis" pripranta ponauti ir prisakyti kitiems žmonėms priruošti jam atitinkamą patogesnį ir parankesnį gyvenimą, savaime atsiranda didesnis savo asmens vertinimas ir aukšta nuomonė apie save; iš ten tai atsiranda eigasties tvirtumas, išdidumas ir niekinimas kitų žmonių ir tūkstančiai kitokių būdo žymių, kurias turi, nežiūrint visų šalių, tautų, tikybų, rasių ir visokių asmeninių ypatumų, visų laikų ir kraštų aristokratai.

O valstiečių ir vergų luomas visose šalyse ir kraštuose jaučia gilią, bet slepiamą neapykantą ponams, kuri pareina iš kartos į kartą; ją tesulaiko sąmonė, kad jie dvasios atžvilgiu yra prislėgti, o ūkio silpni, bet, atsitikus progai, ima siausti audra su visu barbarų nuožmumu.

Kas nežino ir kas dar nėra girdėjęs apie gilų visų šalių ir tautų valstiečių nepasitikėjimą ponais. Tuo atžvilgiu prancūzų valstietis nieku nesiskiria nuo mūsų ūkininko, vokiečių nuo italų ir t. t. Joks gražiausias perkalbinėjimas, jokie gerumai negali išrauti to jausmo „ponams" ir „mestėnams"; užsispyręs valstietis užsidaro savyje, atsiskiria nuo aukštesniųjų klodų ir luomų, bet ir šie, berods, patys neatidaro jam savo durių; senu papratimu jisai klauso religijos paguodų, nieko iš to nepaimdamas, kaltę už visus savo gyvenimo vargus jisai nuverčia ant ponų; bet papratimas ir paveldėtosios pažiūros jį išmoko kantriai nešti savo sunkųjį likimą, o šitame jam palengvina prigijęs aukštesniųjų gerbimas; bet viso šito neužtektų valstybinei tvarkai palaikyti, jeigu jos negintų valstybės valdžia savo stipria ranka.

Priklausantį vidutiniam luomui auklėja „verslo" tradicijose. Nuo pat kūdikystės jam vaidenasi, kaip idealas, pelnas, išeinąs iš prekybos ir amato. Jisai mato prieš save daugybę pavyzdžių, kaip su apsukrumu ir aplinkybių panaudojimu įgyja lobius. Laimę pagauti, lobių prisikrauti — mintis, ku-

rios neturi valstietis ir kuri retai tesuvilioja poną — yra didžiausias tikslas, kuris taip traukia tuos, kurie pridera vidutiniam luomui. Jau anksti jisai patiria, kad apsukrus darbas ir sumanumas veda prie šito tikslo: visos jo mintys eina šita kryptim.

Valstietis, įstatymų ar aplinkybių pririštas prie žemės, tik retai tegali galvoti mesti savo paveldėtąjį darbą; paprastai visai negali atsirasti galvoj tokios mintys. Šitoje būklėje laiko jį tokia santykių galybė ir geležinė visuomenės tvarka, jog jam net negali ateiti į galvą mintis pasipriešinti šitai tvarkai ar ją pakeisti. Dėl šitokio stovėjimo vietoj eina siauryn jo akiratis, kuris nesiekia toliau jo kaimynų sodžiaus; jam lieka vienas iš dviejų kelių, arba kentėti ir dirbti, prisitaikinti prie sąlygų nykti skurde dabar ir tikėti geresnę ateitimi po mirties, arba priešintis — tai laukia jo bausmė už pasipriešinimą.

Kas kita miestietis! Prekyba ir pramonė išplečia jo akiratį; pasaulis jam atviras, jo galvoje pilna aukštai siekiančių, drąsių planų, kurie jam suteikia drąsos ir ragina prie kovos prieš varžančią jį politinę tvarką. Platesnis akiratis iš vienos pusės ir politiniai suvaržymai iš kitos — turi sukelti mintis apie reformas, pagerinimus, o pagaliau revoliuciją, jeigu nepavyko perlaužti arba juos apeiti. Vidutiniam luome prasikala perversmo mintis, ji sudaro socialinės kovos fermentą, jį pirmoji paleidžia žemyn uolos skeveldrų, kurios nurieda į socialinės kovos pakalnę.

Šitokioj atmosferoj gimsta ir auga miestietis; šitokioj atmosferoj gimsta ir plėtojasi jo mintys ir pažiūros. Prieš ramų viešpataujančios klasės konservatizmą stato dvasiškai apsukrus miestietis savo amžiną „pažangos“ nepasitenkinimą ir jisai pirmasis organizuoja oppoziciją, išjudina į kovą nerangią, rambią „liaudies masę“.

§ 2.

Socialinių klasių paskaidymas.

Ponas, miestietis ir valstietis — tai trys visuomenės tipai, kurie atsiranda, kol valstybė stovi šitam pirmykščiame laipsnyje; taip ir liktų, jeigu visuomenės nesikeistų. Bet žinome, kad visuomenė

ir valstybė plėtojasi; atsiranda naujų visuomenės skirtumų, atsiranda nauji visuomenės klodai, savitarpyje painiojasi ir dauginasi visuomenės asmenų skaičius.

Mokslininkui negalima išsemti iki galui šitos temos, nes tipingumą atvaizduoti tesugeba menas; dėl to sociologas turi užleisti pirmenybę dailininkui ir socialinės buities piešėjui.

Čionai gi darome tik keletą pastabų!

Viešpataująs luomas, žengiant kultūrai ir augant valstybės plotui, paveda įvairius darbus atlikti tam tikriems organams, ir tuo būdu atsiranda nauji atskiri luomai — valdininkų, karininkų ir didžiųjų dvarininkų.

Kiekvienas šitų mažesniųjų klodų turi pagal savo verslą atskirų interesų, ir dėl to atsiranda atskiras gyvenimo būdas, įpročiai ir pažiūros.

Ir šitas paskaidymas į luomus padaro tai, kad jie įvairiai dalyvauja valstybės valdyme. Reikia sulyginti generolą, kuris pasilieka „kareiviu" ir (kariškio) garbę mato tame, kad išpildytų visus monarko įsakymus, net prieš savo įsitikinimus, ministerį, kuris savo (politiko) garbę mato tame, kad dėl kokio nors atsitikimo, kuris jam nepatinka, arba dėl nuomonių skirtumo su savo monarku, atsistatydina, ir pagaliau „didelį poną", kuris su džiaugsmu priima savo monarko pakvietimą į medžioklę, bet kuo mandagiausiai atmeta siūlomąjį ministerio portfelį, kad nenustotų savo laisvės.

Kaip įvairiai susideda pažiūros į gyvenimo uždavinius ir pradus! Kaip įvairiai susideda pažiūros ir nuomonės tame pačiame viešpataujančiame luome dėl visuomenės darbų pasiskaidymo!

Ir tas pats įvyko vidutiniame luome! Amatininkui susidarys kita pasaulėžiūra ir minčių krypsnys, negu pirkliui ar laisvam savininkui. O ir pačių pirklių tarpe atsiras kitokia dvasia, žiūrint to, kur kas dirba — vienas sėdi krautuvėje, kitas verčiasi išvežiojama prekyba, o trečias lošia bursoje. Ir reikia atsiminti, kad šitie pažiūrų skirtumai ne asmens, bet visuomenės pobūdžio, nepareina nuo asmens valios, jie yra socialiniai būtinumai, jie — visuomeninis likimas.

Juk, pavyzdžiui, amatninko vaikui, kuris iš mažens priprato prie nuolatinio darbo namie, menko uždarbio ir vienodo gy-

venimo, išsiplėtos kitoniškas būdas, jausmai ir galvojimas, negu spekulianto vaikui bursininko šeimoje, kur ūmai keičiasi lobiai ir skurdas, kur amžinai viskas sujunda bežaidžiant bursoje, kurioj laimė keičiasi, kur viskas pareina nuo politinių pasaulio atmainų.

Ir kokios gausingos, įvairios mokslo profesijos — gydytojų, advokatų, teisėjų, mokytojų, valdininkų, technikų ir inžinerių — visos išėjo iš vidutinio luomo. Kiekviena šitų grupių sukuria, galima sakyti, savo dvasią, tai reiškia kiekviena sukuria sau atitinkamą ir jį apsupančią dorovinę atmosferą pradų, minčių, pažiūrų, nuomonių, ir šitoje atmosferoje gyvuoja ir kvepuoja jai prideramieji, joje gimsta ir auga kita karta. Kaip jau būvo pasakyta, begalės čionai atsirandančių tipų mokslas nepajėgia aprėpti, šituos tipus atvaizduoti — dailės dalykas, o čia mes pasistengsime viena išaiškinti: kaip asmuo, jo mintijimas ir galvojimas, jo jutimai ir siekimai atsiranda ne jame, bet jo socialiniame klode; be to, kaip šita atsiranda ne laisvai ir ne sąmoningai, bet, galima sakyti, asmeniui primetama, kad ir jisai pats to nepastebi.

Nors sociologija ir negali išsemti visos begalės įvairių tipų, kuriuos ji laiko socialinio gyvenimo ir įvairiausių veiksnių ir įtakų padaru, tačiau ji privalo nustatyti keletą pagrindinių momentų ir to, kaip grupė gamina asmenį.

§ 3.

Asmuo kaipo savo grupės padaras.

Jau iš to, kas buvo pasakyta, kad vieni tik doroviniai momentai ir įtakos asimiliuoja asmenį su grupe; grupė kuria asmenį, žiūrint iš dorovinės jo pusės, jo minčių ir pažiūrų; jisai yra tik grupės dalis; išaugęs jo dorovinėje atmosferoje, jo minčių pasaulyje, jisai čiulpia iš šitos dirvos savo dvasinius gyvybės syvus. Šitame procese gimimo, genealoginio kilimo momentas neturi sprendžiamos reikšmės. Jeigu žmogus, vis tiek kokio kilimo, gana anksti patektų iš savosios grupės į kitą, visai svetimą, ir tenai būtų auginamas ir dvasiškai auklėjamas drauge su čionykščiais, tai jis taip būtų panašus į juos, lyg būtų gimęs toje pačioje grupėje. Dėl to tai nors antropologai tvirtina, jog pasaulyje nebėra grynų rasių, ir nors kasdieninis prityrimas rodo mums tuose pačiuose visuomenės kloduose ir

grupėse daugybę įvairių antropologinių tipų, vienos grupės nariai visuomenės dorovės atžvilgiu yra vienodo bendro tipo.

Antropologinis tipo įvairumas ir dorovinis vienodumas — yra visur ir visų visuomenių ypatybė, ir ne tik Europoje, bet visose pasaulio dalyse! Ir šito dorovinio ar visuomeninio tipo įspūdis mums yra toks gilus, jog prieš jį silpnėja ir visai išnyksta antropologinio tipo įspūdis.

Kadangi apskritai mums gyviau veikia žmoguje žmogiškumas, taigi protiniai ir doroviniai dalykai, negu gyvuliškumai, tai pažvelgus į žmogų pirmiausia ir stipriausiai atsimuša mumyse jo socialinis tipas, o antropologinio ir nepastebime. Dėl to tai ir esti, kad esant kai kurioms išorinėms žymėms, kaip drabužiai, susišukavimas, apsiėjimas, žvilgsnys ir t.t., kurios rodo jo priderėjimą tam tikrai grupei, tame žmoguje mums krinta į akį labiau dorovinis šitos grupės tipas, o nepastebime arba klystame dėl antropologinio tipo, jeigu neperdaug krinta į akį savo keistumu.

Tuo galima išaiškinti visiems žinomą faktą, kad visi kiniečiai atrodo mums labai panašūs į kits kitą, nes mūsų akį labiau nustebina tam tikros išorinės žymės, kaip antai: lygiai nuskusta galva, kasa ir t.t., pamatome tik dorovinį tipą, o juk kinų tarpe yra tokia daugybė įvairių antropologinių tipų, kaip ir visų kitų tautų tarpe. Taip pat ir negrui gal būti atrodys panašūs į kits kitą visi kareiviai europiečių grenadierių pulke, nes jisai, be panašių drabužių, susišukavimo ir t.t. akimi tepastebės dorovinį tipą: išreiškimą, žvilgsnį, laikymąsi, o tuom tarpu antropologas ir kraniologas, be abejo, surastų šitame pulke užtektinai medžiagos kareiviams paskaidyti į daugybę rasių ir antropologinių tipų!

Mes matėme, jog yra tokių visuomenės klodų, kurie arčiau yra susiglaudę, kitaip tariant, sandaresni, labiau sulipę, yra ir tokių, kurie sujungti palaidai, mažiau sutapę. Šitas didesnis ar mažesnis sulipimas pareina, kaip jau esame pirmiau matę, nuo didesnio ar mažesnio skaičiaus suvisuomeninančių momentų, taigi nuo didesnio skaičiaus tų interesų, kurie laiko krūvoje šitą visuomenės klodą, o taip pat ir nuo to, ar šitie interesai yra patvarūs, net paveldėti ir gali pasilikti bei veikti ateityje, ar tik laikini, vienadieniai ir vienvalandžiai.

Šitas įvairus socialinių grupių sulipimo laipsnis turi didelės įtakos doroviniam tipui pagaminti ir išlaikyti. Mes galim net nustatyti sociologinį įstatymą, jog dorovinio tipo atkaklumas ir patvarumas stovi tiesioginiame santykyje su socialinio klodo sulipimo laipsniu ir struktūros stiprumu, o šitoji paskutinė ypatybė vėl, kaip jau esame matę, pareina nuo visuomenę jungiančių ryšių skaičiaus. Tai visa atrodo, tarytum didesnis šitų visuomenės ryšių skaičius giliau išspaudžia savo žymes— asmenyje; taigi juo patvaresni ir gausingesni bus šitie ryšiai, juo labiau pagauna asmenį ir jam suteikia stipresnį būdą. Dėl to tai kietų, sandarių ir stamantrių visuomenių asmenys yra lyg iš vieno nulieti, nes jų kūnas ir kraujas yra kūnas ir kraujas savo socialinės grupės. Tokių visuomenių asmuo atrodo lyg iš geležies nulietas, jis yra nei daugiau nei mažiau kaip jos dalis, o ta visuomenė duoda jiems dorovinės jėgos. Iš čia kyla toji gaivalinė dorovinė jėga pas tuos žmones, kurie kovoja dėl savo klasės, dėl savo luomo, dėl savo tautos, kuriai jie pridera su visais suvisuomeninančiais momentais, kur juos riša siela ir kūnas, ir dėl to dedas į tą kovą visomis savo širdies fibromis.

Atpenč, lengva suprasti tų žmonių svyravimą ir nepatvarumą, kuriems nutrūko ar apsilpo ryšiai, jungią jį su visuomene; lengva suprasti dirbtinumą, kurį matome, kai asmuo pasisako esąs savo grupės atstovas, su kuriąja jį jungia tik palaidas, silpnutis ryšelis, o daugely atsitikimų nėra prigimtinių, suvisuomeninančių momentų. Dėl to tai amžinai juokingas bus parvenu (įsiskverbėlis); o šitas juokingumas mums krinta į akis ne tik tuomet, kai „įsiskverbėlis be praeities“ didžiuojas savo artimais santykiais su grapais, kunigaikščiais (kas nežino šito tipo!), bet ir tuomet, kai miestietis tarp sodiečių norėtų elgtis kaip sodietis (salonų tirolietis!), arba aristokratų kandidatas dėsto prieš sodžiaus rinkėjus savo politikos ir ūkio programą, ketina ginti demokratiją ir „liaudį“! Juokingumas visuose šituose atsitikimuose pareina nuo to, kad nėra tų prigimtinių suvisuomeninančių momentų tarp asmens ir tos socialinės grupės, į kurią norėtų įsiskverbti ir prisidėti ir kurios vardu norėtų kalbėti. Nes kas dirbtina, visuomet yra juokinga. Tik reikia sulyginti su tokiomis komiškomis figūromis žmones, visur ir visuomet įgyjančius pagarbą, nes asmuo kalba ir veikia kaipo tikras savosios, prigimtinės, nedirbtinės visuomenės grupės atstovas. Ir net visai nežymų tos grupės asmenį reikia čio-

nai priimti rimtai, nes jo darbuose ir elgimesi yra, taip sakant, prigimtis, dorovė ir teisybė. Taigi asmuo visuomet reiškia tik tiek, kiek jis atstovauja savo visuomenei, su kuria jį jungia prigimtiniai ryšiai.

Bet visuomenės gyvenimas nepasilieka sandarių jos klodų viduje; visuomenei besiplėtojant valstybiniu ir socialiniu atžvilgiais, paskiri asmenys stengiasi amžinai tai vieni įeiti, tai kiti išeiti; amžinai vyksta jų pakylis ir atoslūgis, amžinas maišymasis, dėl to visuomenės klodai kryžiuojasi įvairiausiose kombinacijose, ir paskiri asmenys išsilaiko įvairiausiose būklėse, taip santykiuose su savomis grupėmis, taip su svetimomis.

Taigi gyvenimas gausiai pasirūpino, kad būtų margas, įvairus perėjimas nuo linksmo juoko iki graudžių verksmų, nuo smagaus komizmo iki graudinančiam tragizmui. Šita begalė skirtingumų paskiruose asmenyse ir jų būklėje yra nedėkinga dirva mokslui, už tatai ji dėkingesnė istorijai ir menui.

IV.

Dorovė.

§ 1.

Dorovė ir teisė.

Mes aukščiau bandėmė išaiškinti, kaip visuomenės grupė sukuria dorovinį asmens tipą. Mes jau esame užsiminę, kad visuomenės grupė sukuria ir pagamina ne tik asmens mintis ir pažiūras, nuomones ir jausmus, bet dar ir tai, ką mes vadiname dorove (morale). O juk dorovė tai tas pats, ką visuomenės grupės įdėtasis į savo narių dvasią įsitikinimas, koks yra prideramas gyvenimas, ir kurį gyventi prispiria jį patį. Šitas asmens įsitikinimas, šita iš sielos gilumos einanti nuomonė apie savo ir kitų apsiėjimą ir elgimąsi, žiūrint dorovės plėtojimosi, yra antrinis momentas, o pirminiu yra dėl pripratimo ir auginimo prigijęs gyvenimas, apsiėjimas, siekimai ir darbai. Visa tai yra tam tikros formos ir dėsniai, kuriuos asmuo gauna iš savo gru-

pės ir kurie liečia visas gyvenimo sritis ir visus galimus ir manytinus gyvenimo atsitikimus.

Įsižiūrėkime į žmogų, kuris turi giliai įleidęs šaknis savo gimtosios grupės dirvoj: nė viename gyvenimo atsitikime, kuris savo prigimtim ir stoviu atitinka jo grupę, nepaabejos, kaip jis turi pasielgti, nes jisai turi jau prigijusį kelrodį savo pasielgimams, kuris niekuomet jo neapleis; jisai turi dorovę, kuri visuomet jam rodys kelią.

Bet šita būklė tol tęsis, kol paprastoji vienalypė grupė (Spencer'io: small and simple aggregate) bus visas ir vienintelis to asmens pasaulis, taigi pirmykštėje ordoje, kol ji yra laukinė, kol yra prigimtinėje būklėje. Ten asmuo žino ir supranta, kas yra teisinga, leistina ir priderama saviškiams, o kas svetimiesiems.

O nuo to laiko, kaip įkurta viešpatavimo organizacija, nuo to laiko, kai susidėjo dvi ar daugiau socialinių grupių į vieną, pasidarė platesne visuomenės organizacija, kelių visuomenės gaivalų junginių pavidalu, atsiranda įvairios dorovinės pažiūros. Naujas junginys nebegali tenkintis anąja pirmykšte dorove; jisai turi įgyti kitą dorovę, jeigu nori išlikti gyvas. Vienų viešpatavimo ant kitų santykis prisispyręs reikalauja ir sukuria visai kitą gyvenimą, kitas gyvenimo taisykles, o su tuo kitą dorovę. Pasidariusios būtinos naujos įstaigos, kurių tikslas palaikyti viešpatavimą, įsivyrauja naujo junginio narių dvasioje ir skiepija jiems naujas pažiūras apie tai, kas yra teisinga, padoru, leistina ir gera. Naujas gyvenimas sukuria naują dorovę. Ir iš šitos naujosios dorovės, kuri yra pritaikinta prie sudėtinės visuomenės, prie naujai įkurtosios valstybinės tvarkos, išsiplėtojus ir išsitobulinus šitai valstybinei tvarkai, išeina teisė, — o tai yra valstybės nustatytoji norma, dėsnis, už kurio peržengimą paskirta atgaila ir bausmė.

Taigi tarp teisės ir dorovės yra kilminis skirtumas: teisė — įvairių visuomenės gaivalų susidėjimo padaras, o dorovė — padaras to santykio, kuris yra tarp paprasto visuomenės gaivalo ir asmens. Teisė visur ir visuomet teatsiranda tik visuomenės junginyje, nors jisai būtų ir paprasčiausias; jos negali būti ten, kur nėra viešpatavimo organizacijos; o dorovė atsiranda ir pirmykščiame visuomenės gaivale, pirmykštėje kilmėje, ordoje, padermėje.

§ 2.

Visuomenės ir grupės dorovė.

Tačiau kiekvienas aukštesnis ir sudėtinesnis visuomenės junginys, nežiūrint visai jame esamųjų visuomenės klodų, pats sudaro naują visuomenės grupę, nes, kaip matėme, jos sudedamųjų dalių visumą sulaiko tam tikri suvisuomeninančiai ryšiai, taigi ir kiekvienas junginys taip pat sudaro visuomenės vienetą: dėl to tai ir esti, kad dėl vieno šitos socialinės visumos buvimo atsiranda visiems jos nariams bendra ir privaloma dorovė. Bet jau šita dorovė, atitikdama palaidesnį ryšį, menkesnį šitos visumos susijimą, neturės tokios kiaurai viską pereinančios jėgos ir įtempimo, kaip tuo pasižymi visuomenės gaivalų dorovė, ir dėl to ji dažnai susikerta su paskutiniąja, ir ši neretai pergali aną. Drąsiai galima nustatyti dėsnį, kad didžiausioji dalis valstybėje esamųjų nusidėjimų ir nusižengimų atsiranda dėl šito susikirtimo tarp visumos dorovės ir visuomenės gaivalų dorovės. Taigi, pavyzdžiui, Alpų šalyse medinčius nenusideda prieš savo visuomenės grupės dorovę, jeigu jisai medžioja kalnuose, nors tuo nusižengia ne tik prieš teisę, bet ir prieš valstybės visumos dorovę.

Taip pat yra daugybė teisės peržengimų pirklių tarpe, kurie atsiranda dėl priešingumo tarp pirklių dorovės ir valstybės visumos dorovės (perdidelės palūkanos ir t. t.).

Tokie dažni susikirtimai įrodo, kad aukštesniam junginiui — valstybei — dar nepavyko sulieti visuomenės gaivalų į vieną vienalypę visuomenę — ir nepavyko v i s i e m s asmenims valstybėje įskiepyti aną a u k š t e s n i ą j ą d o r o v ę, kuri visumos gerovei yra taip pat reikalinga, kaip pirmykštės ordos dorovė buvo reikalinga ordos gerovei.

§ 3.

Valstybės dorovė.

Šitą uždavinį išspręsti — tai vyriausias v a l s t y b ė s tikslas; jo ir siekia sąmoningai ar ne; ir nors jai netektų kuomet nors visiškai pasiekti šito tikslo, vis dėlto negalima duoti valstybei aukštesnės sankcijos, gilesnio valstybės teisėtumo, negu šitą jos pašaukimą — padėti išauklėti žmoniją aukštesnėj

dorovėj. Bet šitos dorovės idealas negali baigtis tautiniu jausmu, kuris yra tas pats ordos jausmas, tik padaugintas; jisai turi mažiausiai apimti visą civilizuotąją ir civilizacijai tinkamą žmoniją. O jau pradėta šituo keliu eiti, šitą dorovės idealą vykdyti, sudarius valstybių sistemas, kaip Europoj, kurios laikui bėgant galės sulieti iš pradžių Europos žmoniją į vieną, nors dar ir taip palaidą, socialinį vienetą, o jau paskui šitas procesas galės išsiplėsti ir į kitas pasaulio dalis. Ir nors šito idealo įvykdymas stovi neįmatomoje tolumoje, civilizuotoji žmonija turi to tvirtai laikytis, jeigu ji nenori visai išnykti aklame gamtos procese, ir be abejo dailiausia sociologijos uždavinio dalis yra nustatyti tuos vargingus kelius, kuriais kraujais paplūdus palengvėle slenka žmonija prie anų savo tolimų tikslų.

V.

Dorovė ir teisybės pažinimas.

§ 1.

Du dorovės gaivalu.

Iš to, kas buvo pasakyta, išeina aiškiai vienas dalykas: kad dorovė nėra galvojančio žmogaus proto kūrinys, nėra žmogaus proto ir valios tiksliai ir sąmoningai pagamintas padaras, jinai taip pat, kaip ir visi visuomenės įtaisymai, yra prigimtinio plėtojimosi padarinys, tasai plėtojimasis pareina nuo prigimtinių ir būtinų žmonių jausmų ir minčių ir atsiranda iš visuomenės ir ūkio gyvenimo reikmenų, taigi dorovė kiekvieną sykį atrodo kaip gamtos ir visuomenės veiksmų ir atoveiksmų padarinys.

Iš to išeina, jog mes šitame reiškinyje galime atskirti dvi sudedami dali, kurių viena pareina nuo gamtos, kita — nuo visuomenės įtakos. Pirmoji yra amžina ir nekintama, ji visur ir visuomet grįžta ir pasikartoja visais laikais, visose juostose; antroji amžinai kinta, nes ji pareina nuo visuomenės individualumo, ypatingo būdo, kuriuo tam tikra visuomenė atsiliepia į gamtos įtaką.

Dėl to tai ir esti, kad visų tautų ir laikų dorovėj randame šį tą panašaus, tipingo ir kartu kokią nors ypatingą, savotišką atmainą. Nes visur ir visuomet vyksta tas pats socialinis prigimtinis procesas, kuris pagamina dorovę, o įvairios šitos antraeilės atmainos prisideda prie atitinkamų šitame visuomeniniame psichiniame reiškinyje.

Gamta pastatė žmogų tarp daugybės būtinumų, kurių jisai negali pakeisti. Dėl to jis stengiasi, kiek galėdamas, prie jų prisitaikinti, kad gyvenimas susidarytų bent kiek malonesnis. Nemažai padeda jam pripratimas, nes apsipranta su baisiausiais būtinumais, atbunka jausmai. Jisai pripranta prie erškėčių ir jau to nebejaučia. Jis stengiasi pateisinti padarytąsias kančias aukščiausiu būtinumu, žinodamas, kad priešintis jam nėra tikslo, meta bevaisę kovą ir, vadovaudamasis instinktu, ieško priemonių bent kiek savo sunkiam likimui palengvinti.

Šitas jo elgesys yra nesąmoningas, nesavo valia daromas, nes seka prigimtinį siekimą, arba, geriau pasakius, jo varomas; bet kadangi tą savo elgesį pažįsta protu, kadangi mato jį mintyje ir s v a r s t o jį, tai jam rodosi, kad jisai nuo jo valios pareina: jis turįs laisvą valią. Savo laisvės įrodymą jisai mato savotiškame savo elgimosi kolorite, savaimingume ir elgesio originalume, bet visa tai pareina nuo tos pačios refleksijos, kuri atskirų asmenų skiriasi tik savo forma, bet esmėje yra tokia pat, kaip ir kitų.

Jeigu žmogus, taip elgdamasis, kaip turi pasielgti, ras tokį kelią, kuris geriau atitinka jo būklę ir jo reikalus; tai toksai pasielgimas atrodo jo galvoje, po ilgesnio prityrimo, esąs tinkamiausias, tiksliausias, tai laiko jisai šitokį elgimąsį — teisingu, vieninteliai geru ir d o r o v i n g u. Priešingas gi elgimasis jau atrodo mažiau tinkamas, kenksmingas, net nedorovingas. Ir čia nulemia vienam asmeniui ne jo paties patyrimai, bet jo grupės patyrimai, kurių vaisius jis perima nesąmoningai — toj dvasioj išauklėtas.

Tokiu būdu žmogus įgyja tam tikrą skaičių dorovinių idėjų, kurios atitinka didesnį ar mažesnį skaičių jo reikmenų ir patyrimų, žemesnį ar aukštesnį jo kultūros lapsnį, paprastesnius ar sudėtinesnius gyvenimo santykius. Prie šitų idėjų prisitaiko, su jomis auga, plėtojasi ir tobulėja.

§ 2.

Ar yra dorovės pažanga?

Mes matėme, kaip visi doroviniai asmens jausmai plėtojasi tik savosios socialinės grupės viduje, kuri veikia asmenį.

Taigi paimkime, pavyzdžiui, pirmykštį laukinį žmogų. Kokia yra jo dorovė? Su saviškiais jį jungia prigimtinis priderėjimo jausmas. Savieji padeda jam varge; su jais laikytis kartu, jiems padėti, prie jų glaustis, eiti jiems į talką — tai pirmoji pamatinė dorovinė idėja.

O svetimieji, kitos padermės žmonės, tyko juos, grobia jų turtą, įsiveržia į jų miškus ir ganyklas, mažina jiems maistą, kartais užmuša vieną kitą, pagrobia ir nusiveda. Mušti šituos svetimuosius, grobti jų turtą, — yra antra svarbiausioji laukinio žmogaus dorovinė idėja.

Įsižiūrėję arčiau į tas dvi dorovini idėji, lengvai pastebėsime jose dvi sudedami dali, kuri, kaip minėjome, randasi kiekvienoje dorovėje.

Ir prigimtinė amžinoji šitų idėjų dalis pasilieka amžinai žmogaus dvasioje, pergyvena visus kultūros laipsnius, — ir pasiliks amžinai tas pats branduolys, nors pavidalas keičiasi, kitomis formomis ir tol, kol bus žmonės. Prieš svetimuosius šiandien, kaip ir prieš tūkstančius metų, „dorovė“ liepia „kovoti dėl viešpatavimo“; ta pati idėja gaivina prancūzą, šaukiantį prie keršto, ir hottentotą, vagiantį gyvulius boerui; tarp svetimų visuomenės grupių ir šiandieną, kaip ir senų senovėje, tebuvo galimu du santykiu: kova ar sąjunga kovai su trečiaisiais. Ir praslinkus daugybei tūkstančių metų, esant dabar „aukštai civilizacijai“, anoji pirmykštė laukinių žmonių dorovė gyvena mumyse, tik dabar vadinama patriotizmu, karžygiškumu ir narsumu. Nes dorovinės idėjos tekeičia savo formą, o jų esmė, branduolys, yra nemirštamas, tai reiškia tol jos gyvuos, kol gyvuos žmonija; nes jos reiškia tik tą, kokios yra visuomenės reikmenos, o jų patenkinimas keičia savo formas, pareinančias nuo išorinių santykių ir aplinkybių.

Einame toliau. Patenkinti savo kūno reikmenas prigimtiniu būdu laukiniam žmogui padaro tokį pat smagumą, kaip ir kultūros žmogui. Su šituo prigimtiniu faktu rišasi tam tikros dorovinės idėjos, kurios laikui bėgant keičia tik savo formą, o ne esmę.

Gamta, esą aplink augalai ir gyvuliai, nurodo žmogui, kaip jis gali ir turi nutildyti alkį. Vedamas prigimtinio būtinumo, jis pripranta prie tam tikro, po ilgų patyrimų pripažinto geriausio būdo šiai savo fizinei reikmenai patenkinti. Šitas būdas paskui jam rodos esąs geriausias, prideramas, vieninteliai tinkamas, teisingas ir dorovingas. Buvo (ir bene tebėra) tautelių, kurios alkiui nutildyti valgė žmones ne tik svetimuosius, bet ir savuosius (savo vaikus!); kai kurios kilmės priprato valgyti įvairių gyvulių mėsą, o iš kitos pusės išaugyti savyje pasibiaurėjimą kitų gyvulių mėsa. Su tais ripratimais ir pasibiaurėjimais, kuriuos pagamino amžių eilės patyrimai, rišasi dorovės idėjos, kuriomis dar šiandien yra persisunkę atskiri asmenys. Dar ir šiandien tikras žydas ar muzulmanas biaurisi kiauliena; dar neseniai pas mus nevalgė arklienos, o aukštesnieji visuomenės klodai biaurisi šita mėsa. Užmušimas įvairių gyvulių senovėje (Aigypte ir kitose Rytų šalyse) buvo laikoma nusidėjimu. Gyvulių kankinimas senovėje nieko nesujudinąs ir niekam nerūpįs (tik pas žydus uždraustas!) dabar pradedama laikyti nedoru, net įstatymais uždraustu dalyku.

Žmonės ir gyvuliai augina vaikus dėliai prigimtinio patraukimo, prigimtinės simpatijos. Bet pas mus laikoma doru dalyku auginti raišus, nepagydomai nesveikus, ligotus vaikus; senovėje (o šiandien pas daugybę „laukinių") tokių nelaimingų asmenų auginimas buvo laikomas nedoru. Juk tikrai laukiniai ir nomadai indėnai neturi iš ko ir negali maitinti asmenų, nepagydomai sergančių, raišų, invalidų kūnu ir dvasia. Mes, civilizuotieji, turėdami daugiau lėšų ir maisto, prailginame nelaimingųjų kankynes; tai mūsų šių dienų civilizacija.

Tarp jaunųjų ir senųjų, stipriųjų ir silpnųjų susidaro santykis, paremtas globa ir dėkingumu; kitas santykis, keičiantis laikui, virsta savitarpiniu. Šita vaikų ir senių globa, kurie būdami pačioj tvirtumoj taip pat rūpinos vaikais ir seniais, pagamina dorovinę idėją ir virsta ji dorovine pareiga; bet jeigu sunkūs laikai ir aplinkybės, o gal ir žiauresnis būdas ir švelnesnių jausmų stoka, prispirdavo ordą padaryti galą senių vargams atimant jiems gyvybę, mums atrodė biaurus įprotis, tenai, anais laikais, virsdavo doru darbu, taip pat kaip, pavyzdžiui, indų įprotis, dar ir dabar užsilikęs, deginti našles ant vyro kapo, jiems — doras, mums — biaurus.

Ir taip pat įvairiuoja, žiūrint vietos ir laiko, vaikų auginimas ar jų naikinimas. Dorovinės idėjos branduolys visur yra tas pats; sekdami prigimtinius reikalavimus žmonės turi pasielgti vienaip ar kitaip, ir ta elgimosi forma, kuri pasirodo tiksli ir pasilieka praktikoj, visuomenės akyse bus laikoma dorovinga.

Taigi žiūrint laiko ir aplinkybių, atskirų padermių savotiško temperamento, fizinių ir dvasinių savybių susidaro ir nusistato lyčių santykis ir ūkio darbo padalinimas tarp vyro ir moters. Ir iš kitų visų veiksmų atsiranda ar nesutvarkyti lyčių santykiai, ar poligamija (daugpatystė), ar poliandrija (daugvyrystė) — visur ir visuomet ims viršų įprotis, kuris šitomis sąlygomis pasirodo esąs praktingiausias, virsta patvariu, pasidaro sudedamąja dorovės dalim, pasidaro dorovine pareiga ir doroviniu įsakymu.

Viešpataujant vienai ordai ant kitos arba susidėjus dviem ordoms sau apsiginti ar trečiai jai pavergti, arba pagaliau paėmus į nelaisvę svetimuosius ir dėl to įvedus baudžiavą ir vergiją, prasiplečia gyvenimo santykių ratas, prasideda nauja darbų ir patyrimų eilė ir atsiranda nauja dorovinių idėjų sritis.

Naudingiausias apsiėjimo būdas su belaisviais, vergais ir baudžiauninkais, geriausias elgimosi būdas su sąjungininkais, — visa tai duoda naujų pagrindų dorovinėms pažiūroms.

Išmintingas tam tikromis sąlygomis ir praktingas viešpatavimo būdas ant valdinių pasidaro vieninteliai dorovingu, ištikimybė ir laikymas prižadų savo sąjungininkams po daugybės patyrimų pagamino naują dorovinę idėją; skirtumas apsiėjime su žmonėmis iš įvairių visuomenės klodų, laikui bėgant, iš pradžių pagamina naujus dorovės dėsnius, paskui tik virsta teisės dėsniais.

Nuo įvairios būklės visuomenėje jaunesnių ir senesnių, vyrų ar senių, moterų įvairiame jų amžiuje, viešpataujančiųjų ir priklausančiųjų, turtingųjų ir beturčių, pareina įvairumas tam tikrais gyvenimo atsitikimais jų apsiėjimo tikslumas ir išmintingumas: šitaip susidaro ir įvairus dorovės saikas žmonėms, esantiems įvairiose visuomenės padėjimuose.

Taigi, pavyzdžiui, aklas klausymas laikomas dorovingu dalyku baudžiauninkams, nepermaldoma energija ir kietumas apsiėjime laikoma ponų dorove. Dėl to, pavyzdžiui, ten, kur yra vergija, pono užmušimas laikomas didžiausia vergo nedorybe, o vergo užmušimas anaiptol nebus laikomas nedoru pono darbu.

§ 3.

Dorovė ir fikcijos.

Bet žmogus niekuomet nepasitenkina vienais faktais. Yra tai žmogaus dvasios ypatybė, kad jisai visuomet nori susekti fakto priežastis ir stengiasi faktams pakišti kokias priežastis, nors jos iš tikrųjų nieko bendro neturi su prigimtinėmis priežastimis. Kur tik žmogus sutinka kokį faktą ar reiškinį, stengiasi jisai duoti jam išaiškinimą, ir paprastai pirmas aiškinimas yra paimtas baisiai iš tolo ir neturi ryšių su faktu. Žmogus iš savo prigimimo yra mitų kūrėjas, poetas. Gamtos reiškiniams išaiškinti pramano įvairių poetiškų antropomorfinių pasakų aiškinimų: tą pat jisai daro ir su visuomenės faktais.

Iš pradžių kiekvieną faktinę būklę jisai aiškina poetiškai — mitiškai. Kaip savo buvimą žemėj jis aiškina antgamtiško Kūrėjo kūriniu, kurį atvaizduoja sau kaipo žmogų, taip ir visus visuomenės skirtumus tarp žmonių išveda iš įvairių ano Kūrėjo aktų. Ką visuomenės įtaisymuose sudarė tam tikri santykiai, visa tai su pamėgimu išveda iš pirmykščių pasaulio kūrėjo įtaisymų. Nesąmoningai veda jį prie to siekimas suteikti kiekvienai savo dorinei idėjai aukštesniųjų sankcijų. Jeigu visuomenės santykiai yra jau taip toli išsiplėtoję, kad visuomenė peikia žmogaus užmušimą ir gyvasties užlaikymas savo artimui virto dorovės įsakymu, tuomet jo mitus kuriančioji ir poetingoji dvasia įsivaizduoja Dievą, pasirodantį liepsnose ir žaibams pliekiant ir griaustiniams griaunant atiduodantį savo pranašui akmenines įstatymų lentas, kuriuose stovi parašyti žodžiai: neužmušk! Žmogus taria, kad tik tokiu keliu tegalėsiąs apginti savo dorovę, kad ji stovint ant stipraus pamato.

Šita žmogaus dvasios savybė atsispindėjo visoj žmonių dorovėj, pradėjus nuo senų senovės laikų iki baigiant šiomis dienomis. Ji—faktų ir visuomenės santykių padaras, o aiškinama ir išvedama iš pramanytų priežasčių — tokioj formoj visur ir visuomet rodėsi dorovė. Visuomet tikrenybė ir išmislas susipina joje į vieną beveik neperskiriamą vaizdą. Ir šitoj neatskiriamoj čielybės formoj dorovė įsiskverbia į žmonių jausmus, kad rodosi, jog žmogus kitaip negalėtų jos taip giliai suprasti, ir kad tik poezijos rūbais aprėdyta tegali užkariauti žmonių širdis.

Ar teologų laikais dorovę paremia Dievo įsakymais, ar filosofų laikais išveda iš įgimtųjų žmonių dorovinių idėjų, — visur tikrenybė ir poezija neatskiriamai susipina savitarpyje — ir, rodosi, kad vienas negali būti be kito. Gal būti, kad šitoj poezijos priemaišoj glūdi įtakos paslaptis, kurią daro dorovė žmonių širdims, glūdi žavėjanti galybė, kuri valdo jų sąjausą, virsta dalimi jo dvasinio aš. Ir nors šitas dorovės viešpatavimas ir galybė yra didelė geradėjystė žmonijai, mokslas tačiau apgailestauja, kad su tomis dorovinėmis idėjomis ir tie mitai įleidžia šaknis žmonių dvasioje. Dėl to tai paprastai rodosi, kad be mito negali būti nė dorovės, kad tasai mito griovimas naikintų ir griautų dorovę!

Taip visuomet buvo, taip yra ir dabar.

Sokratą kaltino tuo, kad jisai griaunąs dorovę ir dorybę, tąsias gyvąsias gyvenimo jėgas, nes išdrįso abejoti dėl Olimpo dievų buvimo, šitų fantazijos kūrinių. Taip pat ir šiandieną laiko pavojingu dorovės priešu tą žmogų, kuris kritiškai abejodamas svarsto kurį nors mitą, kuris yra pakištas mūsų dorovei išaiškinti ir pagrįsti; kas neigia „įgimtąsias ir visuomet bei amžinai teisingas dorovines idėjas“, ir bando išaiškinti dorovę, kaipo tikrų socialinių santykių padarą, ir tvirtina, jog ji mainosi šiems atsimainius ir gali priimti įvairiausius pavidalus ir formas.

Šitą prietarų kovą prieš teisybę dorovės vardu mes užtinkame įvairiausiose srityse.

Pasiekęs tam tikro laipsnio dorovinis jausmas pagamino mitą apie vieną žmonijos kilimą (monogenizmą), nes šitaip bandė išaiškinti ir pagrįsti artimo meilės jausmą, mitu apie visų žmonių kilimą iš vienos tėvų poros. Ir kas drįs skelbti poligenizmą (kad žmonija kilus iš daugelio porų), yra laikomas nedorėliu; tarytum iš poligenizmo teorijos pusės būtų pavojus doroviniam artimo meilės jausmui (nors brolybės ir artimo meilės teorija niekur nebuvo sulaikiusi kits kito žudymo ir naikinimo vienos poros ainių ir vieno tėvo vaikų): lyg nebūtų galima taip pat gerai pagrįsti žmonijos vienodumo atsiradimu iš kelių atskirų kilmių — iš tikrųjų gi tas jausmas turi visą pagrindą, kuris pareina nuo švietimo ir kultūros plėtojimosi.

Tą patį vaizdą duoda mums begalėj formų ir pavidalų atskalų ir tikybinių vaidų istorija. Nieko nereiškiančioms šituo

atžvilgiu tikybinėms apeigoms pakišdavo tiesioginę įtaką dorovei: todėl neatlikimą ir nepripažinimą šitų apeigų apšaukdavo niekinimu anų dorovinių idėjų, didžiausia nedorybe, nors iš teisybės be reikalo buvo su anomis rišamos.

§ 4.

Dorovė ir mokslas.

Kiekviena nauja filosofinė sistema, kiekvienas mokslo laimėjimas visuomet turėjo kuo atkakliau kovoti su tariamaisiais „dorovės saugotojais ir gynėjais".

Kai aštuonioliktojo amžiaus „švietimas", kai anų laikų materialistinė filosofija išmetė laukan keletą įsivyravusių prietarų, tai iš visur ėmė šaukti iš baimės veidmainių balsai, kad švietimas ir materializmas griauną dorovę. Juk tais laikais dorovines idėjas pagrįsdavo sielos nemirtingumu, o siela esant laikinis gyventojas žmogaus kūne, ir jam mirus kylant stačiai į dangų, grįžtant į savo amžinąją tėviškę ir ten pradedant naują gyvenimą, dėl to visa dorovė ir etika pareinanti nuo šito tikėjimo išlaikymo. Kas drįsdavo abejoti sielos nemirštamumu, jos kėlimusi į dangų, tas nusidėdavo prieš dorovę ir dorybę, tokį „materialistą" apšaukdavo nedorėliu: lyg tarytum dorovė gali tarpti, jeigu laikytis žmogaus būtybės dvilypumo — sielos ir kūno, — ir sielos nemirštamumo. Šitaip bandė įvairiais laikais paremti dorines idėjas, visuomenės plėtojimosi pagamintas, pagrįsti įvairiais mitais, bet, nėsant geresnės pažinties, šitą bandymą, žinoma, reikėjo tik pagirti. Bet žengiant į priekį mokslui ir pažinioms, įrodžius jų neteisingumą, toji atrama turėjo atkristi. Bet iš to visai neišeina, kad, pašalinus šitą tariamąjį ramstį, gresia pavojus dorovei: juk dorovės pamatu yra tikrenybė, ji yra visuomenės plėtojimosi padaras, švietimo ir kultūros vaisius, yra tikra ir savaiminga jėga, vedanti žmogaus elgesius, doroviškai išauklėto, kuris yra doras dėl dorybės, o ne dėl dovanų ar baimės amžinų bausmių. Visi tie dievoti prasimanymai nė kiek nesulaikė didžiausių nusidėjėlių, nepadarė to nė viduramžiais, fanatiško tikėjimo gadynėje, nors dirbo inkvizicija vartodama torturas, raganas kankino ir degino, o juk tai buvo didžiausi nusidėjimai, kuriuos yra padarius žmonija.

Taip pat ir šiandien įvairūs „tikratikiai“ užpuldinėja darvinizmą. Tariamąjį žmogaus kilimą iš žemiausiai stovinčiųjų gyvulių bažnytininkai apšaukė etikos ir dorovės griovimu: lyg tarytum etika ir dorovė bent kiek pareina nuo to, ar Dievas sukūrė žmogų ar ne, arba būtų to padarinys!

Tą patį mes matome valstybės teorijos srityse. Istorinis ir civilizacinis valstybės plėtojimasis sudarė tam tikrą politinę dorovę, pagamino dorovinę valstybės ir viešosios teisės idėją. Iš prigimtinių ir būtinų žmonių visuomenės siekimų išaugo valstybė, civilizacijos laikais virto tuo, kuo yra šiandien: teisės ir dorovės gynėju, gerovės ir kultūros globėju. Šitas faktas pagamino žmonių dvasioje dorovinę valstybės teoriją, gražų mitą, atitinkantį šitą faktą, kuriuo valstybė atsiranda iš „visuomenės dermės“, o ją kadaise valstybės steigėjai buvo padarę teisei ginti ir teisingumui vykdyti. Šitas mitas tiksliai atvaizdavo atsiradimą valstybės idėjos, valstybei išsiplėtojus.

Bet jeigu šiandien mokslas, bešališkai ištyręs faktus, skelbia, kad prieina prie išvadų, jog valstybė esant atsiradus tik dėl smurto, kad vieni pavergę kitus ir įkūrę valstybę, tuojau ima šaukti ir rėkti „dorieji“ baikštuoliai ir veidmainiai: tokia politinė teorija griaunanti dorovinę valstybės idėją, naikinant teisę, kenkianti politinei dorai.

Tai primena amžiną aklųjų tėvų elgimąsi su vaikais, kurie taria, kad galima esą vaikui įkvėpti dorovę ir pareigos jausmą tik juos prigązdinus visokiomis baidyklių pasakomis. Ar gali mokslas vaduotis tokiomis siauromis ir nevykusiomis pažiūromis? Dorovė yra pribrendęs visuomenės plėtojimosi vaisius, koks kultūros laipsnis — tokia ir dorovė; ir jai nė kiek nekenkia mokslo tyrinėjimas tikrųjų jos pagrindų, atvirkščiai, teisybė labiau palaikys dorovę, teisybė bus jai sveikesnė, negu kvaili melai, kuriais iki šiol su bloga klotim dorovė stengėsi remtis.

Kadangi dorovinių idėjų atsiradimas yra per sunkus uždavinys, per tamsus punktas žmonių žiniose, tai visuomet buvo lengviau aiškinti ją su poezija ir pasakomis, prie jų suvesti visą dorovę. Jeigu mokslas puola šitas pasakas, tai dar ir šiandien laikoma tai dorovinės pasaulio tvarkos puolimu.

O tuo tarpu nesunku suprasti, kad yra atvirkščiai: kiekviena pažanga teisybės pažinime, o specialiai gamtos pažinime, gali tik dorovę pakelti ir išaiškinti.

Juk gyvenimo įvykiai susideda iš gamtos veiksmų ir žmonių darbų ir elgesių. Šie paskutiniai yra išmintigesni, jeigu jie atitinka gamtos paslinkimus, prie jos prisitaiko ir ją papildo; jie yra neišmintingi, jeigu jie nesupranta šitų paslinkimų, o priešinas.

Dėl to tegali būti vienas pradas išmintingam žmonių elgimuisi, taigi pagrindas žmonių dorovei ir etikai: elgtis pagal gamtos palinkimus ir jos reikalavimus. Dėl to tai gamtos pažinimas, gamtos mokslas savo tikrąja prasme, apimančia visas žmonių gyvenimo šakas, yra vienintelis ir tikriausias visokios dorovės, o ir visos etikos, kaipo mokslo, pagrindas.

Be gamtos mokslo nėra dorovės, ir dėl to dorovė yra taip žema tenai, kur menkai stovi gamtos mokslas ir dėlto juo aukštesnė ir grynesnė dorovė, juo didesnė gamtos mokslo pažanga[1].

O tas sąryšis taip lengva suprasti. Gamta turi tas visas savybes, kurias suteikia rytų monoteizmas savo Dievui — visur buvimą ir visagalybę (nes savo esme, Dievo sąvoka, gal būti, yra nesąmoningas ir poetingas, vėliau nesuprastas ir iškreiptas gamtos simbolis). Iš šitų gamtos savybių išeina, kad visur ir visuomet tik tas teįvyksta, ko nori gamta, tai reiškia, kas vyksta gamtos palinkimais, atitinka gamtos įsakymus.

Taigi ir žmogus pridera gamtos įsakymams. Jisai neša jos reikalavimų naštą; jisai turi patenkinti prigimtines reikmenas, savo gyvenimą turi pritaikinti prie gamtos jam duotųjų jėgų ir gabumų, ir jos įsakymais sekdamas turi baigti savo gyvenimą, nors ir reikėtų išsižadėti didžiausios laimės, žemės brangenybių. Šita gamtos visagalybė ir nuo jos pareiną gyvenimo įvykiai taip giliai įsiskverbia į jo dvasią, kad jisai nebegali nė įsivaizduoti kitokios buities formos, kitokio gyvenimo. Ir šitoji gyvenimo forma jam rodosi dorovės saiku — ta forma atrodo jam teisinga ir gera, vieninteliai išmintinga ir dora. Jisai neturi jokio kito saiko gyvenimo įvykiams vertinti, kaip tik tariamąją gamtos valią, tai reiškia matomuosius gamtos palinkimus.

---

[1] Sulyg. žemiau „Pozitingoji etika“ p. 311 — 317.

Kas yra „prigimtina“ — vien dėl to atrodo jam išmintinga ir dora — ir „neprigimtina“, tai reiškia vistiek kaip ir neišmintinga ir nedora. Taip tai įsižiūrint į gamtos įsakymus susidarė dorovinis (etinis) žmogaus jausmas, gamtos normos net ir visuomenės gyvenime persikeitė jo dvasioje ir virto dorovinėmis idėjomis.

Iš prigimimo suaugusieji ir seniai pasiima vesti priaugančią kartą — ir tasai prigimtinis faktas sudaro mumyse dorovinę idėją, kad jaunesnieji turi gerbti ir godoti senuosius. Kas yra prigimtina, kas atitinka gamtą, — tas ir yra dorovinga.

Ir visame tame, kas išeina iš gamtos, atitinka gamtą, yra amžinas, tvirtas, nekintamas visos etikos ir dorovės pamatas; etinis ir dorovingas elgimasis yra ne kas kita, kaip taikymas prigimtinio palinkimo saiko, gamtos įsakymų gyvenimo reiškiniams.

Iš to išeina, kad iš tikrųjų tegali būti viena etika ir viena dorovė, kuri visuomet ir amžinai yra tokia tvirta ir nepakeičiama, kaip gamtos įsakymai, bet jeigu, nežiūrint to pagal vietą ir laiką, esti įvairių etinių pažiūrių, tai reikia išaškinti tuo, kad, pirma, gamtos pažinimas nevisur ir nevisuomet yra vienodas, ir kad žmonės šituo atžvilgiu labai dažnai daro didžiausias klaidas; antra, kad yra ištisų žmonių gyvenimo sričių, kaip antai socialinė sritis, kurių dėl menkų mūsų pažinių nepriskaito net prie gamtos sričių, ir kuriose nei spėjo nei tikėjosi esant gamtos įsakymų, kuriose, vadinasi, negali būti nė kalbos apie pataisymą paveldėtųjų dorovinių sąvokų, einant jau „pažintu gamtos keliu“, taigi apie prisiartinimą prie jos paslinkimų.

Taigi, jeigu mokslas, o ypatingai sociologija, tyrinėja teisybę, jeigu jisai specialiai nori ištirti gamtą ir jos įstatymus ir stengiasi juos susekti socialinėje srityje, jis dirba dorovės naudai ir mina jos pažangai taką. Nėra ko stebėtis, kad jeigu šitame darbe parvers progai pasitaikius senuosius numylėtus stabus, sugriaus jų šventenybes, pavyzdžiui, „įgimtąsias idėjas“ ir t. t., dėl to ims „moralistai“ klykti irbaisėtis.

VI.

Teisė.

§ 1.

Teisės sąvokos.

Iki šiol visas teisės tyrimas ir supratimas svyravo tarp individualizmo ir visai neaiškaus kolektivizmo. Šituodu kraštutinumu kovojo prieš vienas antrą; nuo vieno prie antro puldavo besiplėtojanti raštija, ir kadangi teisybės nėra nei viename, nei antrame, tai nereikia stebėtis, jeigu mūsų negali patenkinti nei teisės filosofija, nei apskritai įsivyravęs moksle teisės supratimas, ir kad šiandien su nesmagumu nusigrįžta nuo visų tų bergždžių amžiais darytųjų teisės filosofų darbų. Prisižiūrėkime bent trumpai šitiems liūdniems klaidžiojimams.

Pirmiausios normos, kurios atsiranda žmonių elgimuisi nustatyti, įgyja savo sankciją ar iš susidariusių įpročių, ar iš tariamos dievų valios; tikėjimas ir įprotis yra pirmieji teisės šaltiniai, tai reiškia anų normų, kurios rodo, kaip reikia elgtis. Atbundančioji mintis atskiria nuo šitų tikybų ir dorovės įsakymų tai, ką viešpačiai buvo padarę įstatymu, ir dėl to pirmieji jurisprudencijos bandymai tiktai valstybinius įstatymus telaikė teisės šaltiniais. Šituo naiviu supratimu negalėjo tenkintis giliau siekiąs mokslo tyrimas, ir tuomet čia prasideda tasai užburtasis ratas (circulus vitiosus) — vieni ieškojo visos teisės šaltinio žmoguje apskritai, jo prigimtyje, jo visuomenės traukime, arba panašiose jam duotose ypatybėse; kiti tarė, jog radę šitą šaltinį visumoj, liaudy, visuomenėje ir jos „visumos valioje", tautos dvasioje.

Bet teisybė yra, kaip jau aukščiau (p. 249) nurodyta, viduryje. Teisė nėra nei asmens padaras, nei jo prigimties ir privalumų išvada: nėra nė tautos ar dar tariamos visumos valios ar tautos dvasios padaras. Teisė yra visuomenės kūrinys, tai reiškia atsiradusioji iš susidūrimo įvairios rūšies ir nelygios galybės kelių (bent dvie-

---

[1] Sulyg mano: All. Staatsrecht, p. 359 ir t.; Rechtsstaat und Sozialismus I § 4.

jų) visuomenės grupių sugyvenimo forma. Šitas skirtingumas ir nelygybė yra būtinos sąlygos kiekvienai teisei atsirasti. Pirmykštėje ordoje, kuri yra vienarūšė, vienoda ir nesusiskaidžiusi grupė, nėra teisės; jos čia ir visai nereikia, nes esant visiems lygiais šitame laipsnyje ir šitame stovyje gali apsieiti su keliais tikybiniais įsivaizdavimais ir su įpročiu. Pirmykštėje ordoje viešpatauja visiška lygybė; o ji nėra tąja dirva, kurioj galėtų išaugti teisė. Dėl to tenai nėra nė šeimos teisės, nes nėra šeimos vėlesniąja prasme, vyrauja laikini maišyti lyčių santykiai; nėra nuosavybės teisės, nes nėra nuosavybės; nėra ir paveldėjamos teisės, kuri išeina iš šeimos ir nuosavybės. Nėra išsiplėtojusių ūkio prekybos ir susisiekimo santykių, tai nėra teisinių dermių (sutarčių) nei jokios panašios į mūsų turto teisės. Netvarkė gyvenimo santykių paskelbtieji įstatymai: vieninteliu ir vyriausiu įstatymu buvo įprotis, kas yra atsiradęs, tai yra šventa. Elgimosi ir veikimo formos, laikui bėgant gyvenimo reikmenų pagamintosios, papratimo pripažintos, kurias mes vadiname įpročiu, kurių atsiradimo niekas nežinojo, o visi išvesdavo iš dievų valios, nes atsirasdavo palengvėle: šitų formų visiškai užtekdavo, kad sutvarkytų pirmykštės ordos gyvenimą.

Tiktai susidarius kitarūšėms grupėms, vienoms pavergus kitas, ir atsiradus reikalui tvarkyti bendrą nelygių etninių gaivalų gyvenimą, taigi ir viešpatavimo organizaciją — šitam tikslui nebeužtenka vienos pusės įpročių, nes jų nepriims kaip savųjų svetimieji gaivalai — tik tuomet pirmą sykį stipresnioji jėga ir prievarta nustato galimumą sugyventi ir įveda naują gyvenimo tvarką: viešpačiai, neatsižvelgdami į senąjį įprotį, įveda naujas formas, nustato taisykles gyvenimui tvarkyti. Tos taisyklės, naujų gyvenimo aplinkybių pagamintos, viešpačių interesų nurodomos, sudaro pirmąją teisę[1].

§ 2.

Teisės sąvokų atsiradimas.

Tuo būdu atsirado, kaip jau matėme, pavogus svetimos kilmės moteris, pirmoji šeimos teisė, kuriąja nustatoma

---

[1] Sulyg. „Soziologische Essays“ straipsnį „Kas yra teisė“.

vyro viešpatavimas ant savo pačios; tuo būdu atsirado, pavergus svetimą kilmę ir pajungus jos žmones prie darbo, pono teisė ant savo vergo, ir dėl skirtumo, esamo jų santykiuose, nes ponui priklauso žemės vaisiai, o vergas turi dirbti šitą žemę ponui, atsirado nuosavybės teisė. Šita žemė kartu su įgytuoju viešpatavimu pereina tėvo šeimoje nuo tėvo prie sūnaus, ir iš čia atsirado paveldėjamoji teisė. Jeigu į šitą pirmykštę viešpatavimo organizaciją įsiterpia svetimas prekybą varąs gaivalas, tai turtų mainas pagamina turto teisę, pirmojoje eilėje prievolių teisę ir visas jų atmainas, atsiradus išsiplėtojusiai prekybai ir susisiekimui.

Bet visais tais atsitikimais nelygių visuomenės gaivalų ir ūkio veiksnių susidūrimas, iš kurių vienas pergali kitą, pagamina teisę, ir dėl to tai kiekviena teisė turi jau nuo pat gimimo ant savo kaktos šitą Kaino žymę, kuri įeina į teisės esmę.

Nėra tokios teisės pasaulyje, kuri nereikštų nelygybės, nes kiekviena teisė tarpininkauja tarp nelygių visuomenės gaivalų, derina ir taiko priešingus interesus, kurie atsirado iš smurto užvestosios tvarkos ir tik laikui bėgant įgijo dėl įpročio, pripratimo, dorovės sankcijų.

Taigi, pavyzdžiui, šeimos teisė pajungia pačią ir vaikus tėvo valiai ir iš pradžių su prievarta perlaužia priešginų interesus, kol, laikui bėgant, vartojimas ir pripratimas suminkštys santykius, ir tam, kas iš pradžių buvo su prievarta įvesta, duos naują formą ir naują dorovę, vieton žiaurios teisės atsiras šeimos meilė.

Taip pat nuosavybės teisė nustato ir tvarko nelygybę tarp savininko ir nesavininko, žiūrint nuosavybės daikto, paveldėjamoji teisė nustato nelygumą tarp įpėdinių ir visų neįpėdinių žiūrint į palikimą; skolinamoji teisė nustato nelygybę tarp skolintojo ir skolininko, žiūrint apsiimtojo daikto. Trumpai sakant, kiekviena teisė atsiranda iš nelygybės ir turi tikslą ją įvesti ir palaikyti, įvedus stipresniojo viešpatavimą ant silpnesniojo; tuo atžvilgiu kiekviena teisė yra tikriausias valstybės atvaizdas, iš kurio ji prasidėjo, nes ir valstybė, kaip žinoma, turi tikslą užlaikyti ir tvarkyti nelygių gaivalų sugyvenimą, leidus viešpatauti vieniems ant

kitų. Ir kadangi nelygybės išlaikymas yra kiekvienos teisės siela, tikrasis jos pradas, dėl to ir esti, kad kiekvienai teisei turi atitikti pareiga, kad vienam teisę turinčiam turi atitikti vienas ar keli priderantieji, tai taip pat ir valstybės prigimtyje glūdi tas faktas, kad jinai susidaro iš viešpataujančiųjų ir valdomųjų, vieni liepia, kiti klauso, vieni valdo, kiti pildo jų įsakymus.

VII.

Teisė ir valstybė.

Jau iš aukščiau minėtojo išeina, kad teisė tegali atsirasti tik valstybėje ir tėra manoma tik valstybėje. Be valstybės nėra teisės, nes teisė yra išimtinai valstybės padaras, yra tai kūnas iš jos kūno ir kraujas iš jos kraujo. Kiekviena teisė yra lyg valstybės dalis ir turi savyje, taip sakant, valstybės viešpatavimo dalelę. Iš kur gi šitoji viešpatavimo dalelė beįeitų į kiekvieną teisę, jeigu ne iš didelio viešpatavimo rezervuaro, kurį mes vadiname valstybės valdžia? Iš šito didelio rezervuaro išsisklaido valstybinis viešpatavimas, lyg vanduo vandentraukiais, į didelį teisės kanalų ir vamždžių tinklą; reikia tik spustelėti vykdomąjį gaidelį, ir tuoj pribūna valstybės valdžia, valstybinis viešpatavimas (kultūringoje valstybėje už šitą kreipimąsi į valstybės valdžią mokamas mažas atlyginimas, dažniausiai žyminio ženklo pavidalu). O ar galima įsivaizduoti teisę be valstybės? Taip pat ne, kaip vandentraukį be rezervuaro, be vamždžių tinklo ir be nuleidžiamųjų gaidelių.

Tačiau scholastikai sugebėjo pastatyti daugybę sistemų „prigimtinės teisės“, tokios teisės, kuri neva yra ir turėtų reikšmės be valstybės, už valstybės ir v i r š u m valstybės. Istorinė mokykla Vokietijoj (Savigny, Puchta) turi tą nuopelną, kad įrodė tos teorijos tuštumą ir klaidingumą ir nutraukė ryšius su bevalstybe, betaute teise. Dabar šita prigimtinė teisė jau mirė ir palaidota. Bet jos d v a s i a tebeskrajoja dar viršum jurisprudencijos v a n d e n ų. Čia dar tebekalbama apie teises, kurios yra žmogui „įgimtos“. Be tų pamatinių teisių, kurias „paskelbė prancūzų revoliucija“, kaip „teisės“, laisvės ir lygybės, čia kalba dar apie kitas „neatimamas“ teises, kaip antai „teisę gyventi“, apie „teisę dirbti“, apie „teisę gauti pilną darbo padarą“ ir panašias. Daugiausia tokias teises išve-

da jeigu jau ne iš „žmogaus idėjos", kaipo „laisvos, išmintingos" būtybės, tai paima iš „teisingumo idėjos". Mes esame įrodę kitoj vietoj, kad tie išvedimai nieku neparemti ir iš oro pagauti[1]. Visos premisos iš šitų dar užsilikusių, nežiūrint prigimtinės teisės banktruto, prigimtinės teisės dedukcijų, yra klaidingos. Yra tai tuščia fantazija, kad žmogus yra „laisva" būtybė, o dar didesnė — kad jis esąs „išmintinga" būtybė. Jeigu žodžiu „išmintingas" suprasti tą savybę, kuriąja kas nors elgimuose vadovaujas savo išmintimi, o ne aklais traukimais, tai jokiu būdu negalima pavadinti išmintingu „žmogaus" (suprantu tai genties prasme).

Šitas „neatimamųjų" žmogaus teisių pripažinimas remiasi neišmintingu žmogaus sudievinimu savęs ir perbranginimu savo vertybės ir savo gyvenimo, ir visišku nepažinimu vienintėliai galimų valstybės buvimo pagrindų.

Anos tariamos laisvė ir lygybė nesuderinamos su valstybe, kuri yra nelygybės organizacija, yra stačiai jo neiginiu. Žmonėms šiame pasaulyje nėra jokio kito pasirinkimo, — arba valstybė, kuri buvo ir yra, su jos tam tikra būtina nelaisve ir nelygybe, arba — anarkija, kuri vėliau vistiek pavirstų valstybe.

Pasirinkti nėra taip sunku.

Valstybė turi daug neišvengiamų blogybių (nelaisvė, nelygybė, prievarta), bet, antra vertus, ji palaiko ir gina didžiausias gerybes (gerovė, civilizacija, mokslas, menas), kuriuose gali dalyvauti žmogus šioj žemėj; o anarkija yra tai didžiausias, begalinis laipsnis esamų valstybėje neišvengiamų blogybių ir negali duoti už tai nė mažiausios šitų gėrybių, kokias duoda valstybė. Juk pikčiausia blogybė žmonėms yra tiktai žmonės, jų kvailumas ir niekšingumas, sužvėrėjęs žmogus. Šitą piktą vargais negalais sugeba sulaikyti ir pažaboti valstybė, o anarkijoj jis siaučia be galo ir daro baisybes ant baisybių. Trečiojo išėjimo nėra,[2] nes prie pir-

---

[1] All. Staatsrecht, p. 25, 359; Rechtsstaat u. Sozialismus § 33.

[2] Apie tokį „grįžimą prie padermės santvarkos", svajoja Engels'as (ir Marks'as) savo „Šeimos, privatinės nuosavybės ir valstybės atsiradime" (Zürich, 1884). Reikia čia turėti didelę naivumo dozą, kad manytų apie grįžimą seniai pergyventų socialinių buities formų.

mykštės ordos žmonija jau nebegali grįžti, kaip upė nebegali bėgti atgal. Bet tarp šitų dviejų socialinės buities formų — valstybės ir anarkijos — pasirinkti nesunku.

Nemažiau klysta ir tie, kurie nori išvesti teisę iš „teisingumo" ir „teisingumo jautimo", ir šitaip išvestąją teisę stato viršum valstybės ir siūlo valstybei ją vykdyti. Šitos teorijos pamate yra, sakysim, optinis apsirikimas. Nes kas yra teisingumas? Iš kur mes turime ir galime turėti supratimą apie jį? Juk tiktai teisės faktas, kaip ji susidarė valstybėje, pagamina mumyse teisingumo idėją; tik vykdomoji teisė pagamina mumyse teisingumo idėją ir ją toliau plėtoja, tobulina mūsų jautrumą į ją; mūsų teisingumo supratimas, mūsų teisingumo jausmas neturi jokio kito šaltinio. Nė kiek negriauna šito pasakymo ir tai, kad mes kartais laikome veikiančiąją teisę pačiuose jos pamatuose neteisinga, užgaunančią teisingumą: nes besiplėtojąs mūsų teisingumo pajautimas, kuris įvyksta dėl valstybės įvestosios teisės įtakos, gali tiek pralenkti šitą nustatytąją teisę; nes visi esamieji teisės įtaisymai stovi vietoje, jie remiasi rašytu įstatymu ar įsišaknėjusia praktika ir plėtojasi, kartu su jais keičiasi mūsų teisingumo pajautimai ir nuomonės, ir dėl to yra jau toliau už anuos nužengę. Tuo būdu mūsų siekimas prie teisingumo pramina naujai taką įstatymų teisei, bet kuri jau atsirado gyvenime, rado pamatą valstybės santykiuose, atitinka šią jos plėtojimosi stadiją, net būtų galima pasakyti, kad ji nors dar nėra parašyta, bet jau visur yra pripažinta, tik reikia ji kodifikuoti. Betgi reikia atskirti dvejopus reformų siekimus, — vieni remiasi esamais valstybės ir visuomenės santykiais ir jos plėtojimosi laipsniu, kiti remiasi tokiais reikalavimais, kurie yra priešingi pačios valstybės esmei ir jos visam istoriniam plėtojimuisi. Vienu žodžiu, reikia atskirti teisėtus, valstybės esme paremtus reformos siekimus, nuo utopijų. Pirmieji patys savaime išeina iš viso ikišiolinio valstybės plėtojimosi, o paskutinieji visai nepripažįsta valstybės, nepaiso jos ir stovi ant tokio pamato, ant kurio niekuomet nėra stovėjęs joks valstybės įtaisymas.

Tokiu pamatu yra: laisvė, lygybė ir nuo valstybės visai atitrauktas, pilnintėlis, idealinis, nepagaunamas „teisingumas".

Kas yra šitas „teisingumas“ ir kaip jisai susidaro — apie tai mes nieko nežinome ir nieko žinoti negalime. *Musų* teisingumo idėja yra paprastai esamos *valstybėje teisės* atspindys, ir ji laikosi ir griūva kartu su šituo pamatu. Ištraukime iš mūsų praeities valstybę, jos pagamintąją teisę — ir iš mūsų dvasios išnyktų be *jokio pėdsako teisingumo sąvokos*. Tai žinojo jau *Platonas*, ir kai jisai savo rašte apie „Valstybę“ nori išaiškinti „teisingojo žmogaus“ ir „teisingumo“ sąvokas, tai pradeda savo aiškinimus nuo *įkūrimo valstybės iš kitarūšių nelygių gaivalų*; paskui jis sako, kad kiekviena visuomenės sudedamoji dalis užimanti jai atitinkamą vietą valstybėje, ir šitą valstybės organizaciją ir valstybinio viešpatavimo formą vadina *teisingu*; ir tą norminę valstybės būklę, kuriąja kiekvienas pasiduoda savo likimui, yra teisingumo idealu. Tiktai šituo aplinkiniu keliu arba, tikriau, šituo vieninteliai galimu keliu, išeinant iš valstybės ir jos sudedamųjų dalių nelygybės, Platonas išaiškina mums teisingumo sąvoką, kurią jau vėliau jisai vartoja atskiram žmogui saikuoti.[1]

Kas yra teisinga *valstybėje*, visai tikrai nusako Trasymachas tame pačiame dialoge šitokiais žodžiais: „aš gi tvirtinu, kad teisinga tiktai tas, kas pakeliui, kas parankiausia stipresniam“. Nes iš tikrųjų valstybėje silpnesnysis turi pasiduoti jėgai ir prisitaikinti prie stipresniojo, ir *teisinė valstybės tvarka* visai negali būti kitokia, negu toji, kuri yra patogiausia stipriesiems valstybėje, tačiau šitokia teisinė tvarka ir silpnesniajam yra sulyginamai geriausia, ir dėl to teisinė valstybės tvarka atvaizduoja vienintėliai galimą teisingumo idėją, yra vienintėlis šaltinis, iš kurio galime semti teisingojo ir teisingumo įsivaizdavimus. Bet šitoji teisinė tvarka buvo visur ir visuomet yra *priešinga* laisvei ir lygybei ir savo prigimtim turėjo būti tokia. Atpenč, joj buvo visur ir visuomet atsispindėję realiai jėgos santykiai, kurie buvo tarp valstybės socialinių gaivalų. Bet pamažu keičiantis šitiems santykiams,

---

[1] „...bet dabar baikime tyrinėjimą, apie kurį mes tarėme, kad pirmiau išbandę jį (teisingumą) didesniame daikte, lengviau pažinsime ant atskiro žmogaus, kaip jisai yra sudarytas“. Platonas, Valstybė, IV kn. Šitąjį „didesnįjį daiktą“ jisai pasirinko visai tinkamai! Tik išeinant iš valstybės sąvokos tebuvo galima prieti prie teisingumo sąvokos.

o ypač pažengus valstybės plėtojimuisi ūkio, mokslo ir meno srityse, ir anie jėgų santykiai palengvėle persikeičia, eina žmoniškyn ir švelnyn; taigi bet kuri teisė darėsi žmoniškesnė ir kilnesnė, dėl to vis labiau ir labiau ėjo tobulyn, aukštyn, kilnyn mūsų teisingumo idėja. Bet šiandieną taip pat, kaip Platono laikais, valstybė tegali būti teisingumo mastu; dėl to būtinos valstybės buities ir išsilaikymo sąlygos padaro šitai sąvokai sienas. Ką valstybė turi daryti, tai yra teisinga; tačiau niekuomet negali būti „teisinga" tai, ko valstybė negali daryti.

VIII.

Teisė ir dorovė.

§ 1.

Dorovė ir viešoji teisė.

Matėme, kad teisė atsiranda susidarius dviem ar keliems kitarūšiems visuomenės gaivalams, ypač jeigu vienos grupės įprotis ir dorovė nepajėgia sujungti naujos visumos, nes vienos grupės įprotis ir dorovė neatitinka ar priešinga kitų grupių įpročiui ir dorovei. Šitaip suskilus dorovinėms pažiūroms, ir kits kitai prieštaraujant negalėtų išlikti vienybėje socialinis vienetas, jeigu neitų į pagalbą teisė, kuri iš pradžių atsiranda viešpačių prisakymų formoje. Mes priminėm, kad ir šitoji teisė, laikui bėgant, pavirsta dorove ir įpročiu, ir tuo būdu jas, kaipo teisę, taip pat globoja ir gina naujoji dorovė. Šitą tariamąjį prieštaravimą tarp dorovės, kuri eina pirma teisės, ir dorovės, kurią teisė naujai pagamino, turime išaiškinti.

Iš kur atsirasdavo pirmykštės ordos įpročiai ir dorovė? Iš gyvenimo reikalo; iš bendrų pirmykštės socialinės vienybės reikmenų. Šitos gyvenimo reikmenos susidaro kitaip, šitos bendros reikmenos virsta kitokiomis naujam socialiniame junginyje, pasidariusiam iš dviejų ar daugiau kitarūšių gaivalų. Be abejo, iš pradžių, nesant bendro įpročio ir dorovės, šitą naują visumą suvaldo smurtas, prievarta ir valstybės įvestoji teisė. Bet paskui ir šitame naujame socialiniame junginyje ilgų laikų praktika ir pripratimas prie šitos teisės padarė nebereikalingu nuolatos vartoti prievartą, ir atsirado pastovus įprotis ir dorovė.

Naujoji teisė nurodinėjo tik kelią, davė tik formas, kuriose turėjo išsiplėtoti naujojo socialinio junginio gyvenimas; bet gyvenimo reikmenos ir būtinos jo sąlygos, laikui bėgant, turėjo pagreitinti teisės įėjimą į dorovinius jausmus ir nuomones.

Tai lengva suprasti. Juk ir naujoji visuomenė ištroškus taikos nusistovi, ji pagaliau atranda savo buities tinkamas formas, su kuriomis geruoju ar piktuoju turi susitaikinti jos nariai, kurioms jie turi pasiduoti.

Ieško ir vienu ir kitu keliu, randa pagaliau tam tikras formas ramiam bendram sugyvenimui, pasiduoda jų būtinumui, o pripažinus ir priėmus paskutines, sukuriamas naujas įprotis, dorovė, kurios pirmą pradžią padarė prievarta primestoji teisė.

Įsižiūrėkime dabar, kokiuose santykiuose su šita naująja visuomenės dorove yra ankstybesnėji, atskirų visuomenės gaivalų dorovė?

Anoji senoji sudedamųjų visuomenės dalių dorovė turi būtinai pasiduoti šitai naująjai, nes anoji tepalaikydavo atskirų grupių buitį, o naujoji laiduoja buitį visai sudėtinei visuomenei.

Vienas pavyzdys galėtų tat geriau paaiškinti. Pirmykštei ordai, nemaišytai kilmei, svetimas ir priešas yra tas pats. Jų dorovė liepia gailėtis tik saviškių ir be pasigailėjimo naikinti svetimuosius. Bet nuo to laiko, kai šitie svetimieji sudaro sudedamąją naujos visumos dalį, ar tai būdami joje vergais, ar tai jos sąjunginininkais, ar tai dėl kurios kitos priežasties kaipo priimtoji į šitą visumą klasė (tą santykį nustato dermė, iš kurios išeina teisė): nuo to laiko senoji dorovė turi užleisti vietą naujajai. Naujos visumos buitis reikalauja, kad ir šitie svetimieji būtų ginami; atitinkamieji nauji teisės dėsniai palengva pašalina senąją dorovę, kuri laikė lygiais „svetimą ir priešą“, ir pramušė kelią naujajai, kurioje vergas, sąjungininkas arba priimtasis į savo tarpą svetimšalis turi teisės būti ginamas ir gerbiamas — ir nors ilgai dar senoji dorovė *laikosi* tam tikrose pažiūrų ir jausmų rudimentuose (nekantos ir niekinimo kitos grupės žmonių), bet bendras naujos visumos interesas ir įvestoji teisė sudarė naują dorovę, kuri liepia gerbti naujų atėjūnų ir įsimaišėlių gyvybę ir sveikatą, nes jie dabar yra naujos visuomenės nariai.

Ir tas pats procesas, kaip vis naujai gimstančius *interesus* beginant naujai *teisei* atsiranda nauja *teisė*, pasikartoja ir įvairiose visuomenės gyvenimo srityse.

Pirmykštėje ar ir net feodalų valstybėje viduramžiais žemesniųjų klasių turtas, taigi, pavyzdžiui, kaip tat buvo Europos viduramžiais, keliaujančiųjų pirklių turtas, visuomet būdavo viešpataujančiai klasei, plėšikams - vyčiams, geru prizu; apiplėšti beginklius pirklius ir miestėnus nebuvo nuodėmė prieš s e n ą j ą dorovę, nesutepdavo bajoro - vyčio garbės; bet n a u j o j i t e i s ė, kuri dėl visumos gina ir miestėnų turtą ir mantą, jau palengvėle pramina kelią n a u j a i dorovei, ir šitoji naujoji dorovė šiandien draudžia bajorams plėšti ir grobti miestėnų turtą ir mantą, ir anų plėšriųjų vyčių ainiai jau drovisi tat daryti. Sunkiai ir išlengva, po kelių šimtų metų darbo, pagaliau valstybės įvestoji t e i s ė ima viršų turto santykių srityje, ji sukuria n a u j ą d o r o v ę, ir šiandien mums nebesuprantama, kaip viduramžių vytis ir bajoras, kurie taip aukštai statė garbę, galėjo nė kiek nesidrovėdami užpulti kurį nors miestą ir plėšti miestėnų sunkiai įgytąjį turtą.

Kaip senoji dorovė išstūmė naująją, dėl naujos teisės įtakos, atsiradus kitiems naujos visumos reikmenoms ir interesams, aiškiausiai matyti iš patriotinių jausmų plėtojimosi. Pirmykštis pajautimas priderėjimo prie savo kilmės pasikeičia laikui bėgant į pilietybės pajautimą, į tautos ir nacijos sąmonę. Senoji dorovė reikalavo, kad atskiras asmuo pasiaukotų tik savosios, siaurosios vienalypės grupės naudai, dabar bendrieji naujosios valstybės interesai ir reikalai pagamino naują dorovę, kuri reikalauja, kad kiekvienas pasiaukotų dėl v i s u m o s, kuri susideda iš įvairių etninių ir socialinių gaivalų.

Ar reikia dar ieškoti pavyzdžių? Bent šitam tikslui neteks taip toli jų ieškoti.

Kaip atrodė patriotizmas, kurio d o r o v ė reikalavo iš kiekvieno vokiečio prieš šimtą metų? Į tą klausimą galima atsakyti vienu žodžiu; — „partikuliarizmas“, ir tuo pavadinimu nurodome galingą atmainą, kuri šitoje d o r o v ė s srityje įvyko dėl naujų f a k t ų i r n a u j o s i o s t e i s ė s. Anai senajai dorovei atitiko dar Reino Sąjunga (Rheinbund), kurią padarė keletas vokiečių valstybėlių su Napoleonu I prieš kitas vokiečių valstybes. Šiandien tokią sąjungą ta pati tauta toje pačioje šalyje pavadintų aukščiausia nedorove, tautos išdavimu ir niekšybe. Iš kur ta dorovinių pažiūrų atmaina? O nauji politiniai f a k t a i: mūšys ties Jena, vokiečių išvadavimo karas iš

po prancūzų jungo, vokiečių sąjunga ir naujoji vokiečių imperija sukūrė naują teisę, o ji naują dorovę. Pirmesnioji dorovė s u d e d a m ų j ų dalių naujoj visumoj turėjo užleisti vietą naujajai jos dorovei, kuri išaugo naujų santykių ir naujosios teisės dirvoje. Naujieji santykiai ir naujoji teisė praskynė taką naujai dorovei, ją pagamino dabar savo ruožtu naujoji dorovė, žadindama ir palaikydama visos tautos patriotizmą, virto stipriausiu naujosios teisės ramsčiu, kol kuomet nors, amžinai besimainant žemės dalykams, nauji istorijos faktai vėl nepagamins naujų visuomenės santykių, o šie naujos teisės, kuriai turės tuomet pasiduoti esamoji dorovė.

Priekaištą, kurį gali daryti šitam teisės ir dorovės santykių apibūdinimui, lengva numatyti. Dažnai net a t r o d o, lyg visa tai būtų atvirkščiai. Ypač mūsų gadynėje dažnai tekdavo pastebėti, kad supuvusią teisę nuplauna galingoji „viešosios dorovės“ srovė. Čia lyg dorovė sugriauna teisę. O vis dėlto tik r o d o s i, kad taip būtų. Ne, iš tikrųjų šitais atsitikimais anoji supuvusioji teisė jau seniai virto ispanų siena, paravonu, už kurio buvo susidarę kitokie s a n t y k i a i ir į v y k i a i, kurie tik buvo reikalingi t e i s i n i o pripažinimo, ir nors esamoji r a š y t o j i t e i s ė f o r m o s a t ž v i l g i u spyrėsi patenkinti šitą reikalavimą, bet jie ir b e j o s jau sugebėjo pasigaminti naują dorovę, kuri sustiprėjus ir įsišaknijus plačiose masėse vieną gražią dieną ištinka lyg viesulas, apverčia aną senosios teisės ispanų sieną ir nupučia ją šalin lyg popierio kąsnelį, o po to faktų ir santykių seniai reikalautoji ir jau perėjusi į dorovinę sąmonę t e i s ė gauna atitinkamą pripažinimą ir galią įstatyme.

Šitai eigai išaiškinti leisiu sau paimti trivialų sulyginimą. Be teisės, gimusios teisėtose tautai jungtuvėse, viso pasaulio pripažintose, tauta slapta turėdavo ir pavainikę, dar bijančią dienos šviesos teisę, kuri, slapta susidėjusi su tauta, pagimdė neteisėtąją pavainikę dorovę, ši gimus ir išaugus, su prievarta pavaro atsigyvenusią senąją teisę, kuri nebeturi jėgų ir nustojo buities teisės, daro tai su smurtu, o po to eina naujosios dorovės legitimatio per subsequens matrimonium.

„Taigi yra nerašytoji, prigimtinė, išmintinė teisė?“ — girdžiu su džiaugsmu šaukiant prigimtinės teisės teorijos šalininkus.

Anaiptol! tokiais plėtojimosi momentais teisė stengiasi prasimušti į dienos šviesą iš tamsių faktinių santykių gylybės ir pagaliau įgyja buities sunkiose gimdymo skausmuose, bet tai anaiptol nėra nei prigimtinė teisė, nei išminties teisė, kuri būtų nepriklausoma nei nuo laiko, nei nuo santykių, — o yra tai teisė kiekviename atskirame atsitikime ir, visuomet paremtoji faktinais santykiais, be abejo prigimtinė ir išmintingoji, nes šitiems santykiams atitinkanti iš jų gimusioji teisė. Šita prasme gal ir būtų galima tam tikrų sąlygų duotąją, faktinių reikmenų pagamintąją teisę vadinti prigimtine ir išmintinga, bet tai nėra nei prigimties, nei išminties teisė, kuri turi savo šaltinį prigimtinėj teisės sąmonėje, arba išmintyje, ir tarytum visuomet yra ta pati: ji yra išeinąs, žiūrint laiko ir vietos, iš realių santykių reikalavimas ir raginimas tokios teisės, kuri, padaryta įstatymo formuloj, virsta teise, po to kaip jau, kaip sakyta, įleido gilių šaknų dorovinėje sąmonėje.

Taigi tas priekaištas, kad dorovė esant teisės šaltinis, remiasi klaidingu supratimu tų faktinių įvykių, bet juose taip pat nerastų kur įsikibti ir prigimtoji teisė. Bet kitas priekaištas lyg galėtų privesti neabejotinų faktų, būtent, kad valstybės duotoji teisė dažnai visai nepereina į dorovinę visumos sąmonę, nežiūrint ilgos jos praktikos, kartais viešoji dorovė yra jai atžagaria, ir pagaliau turi griūti. Šitasai, be abejo, dažnai pasikartojąs faktinis procesas lyg rodytų, kad dora aukščiau stovint už teisę, ir dėl to ji esant teisės šaltinis. Ir tai tik rodosi: iš tikrųjų gi yra visai kitaip.

Teisybė, dažnai matome valstybės įvestąją teisę, nežiūrint visos valstybės teikiamos pagalbos, veikiant lyg koksai negyvas mechanizmas; kad galėtų funkcionuoti, jinai yra reikalinga valstybės prievartos, kad ji, neatitikdama viešai dorai, griežtai jos atmetama ir atstumiama, dėl to ji negali, niekuomet negali pagaminti naujos dorovės ir pagaliau baigia savo dienas liūdnai, niekam neverkiant. Bet jeigu pasižiūrėsime arčiau į tą teisę, kuri nepajėgė ir nesugebėjo pasigaminti sau dorovinio pagrindo, ir jame įleisti gilių šaknų, tai tuoj patirsime, kad ji buvo išėjus ne iš būtinų gyvenimo reikalavimų, bet iš laikinės kokios partijos užgaidos, iš klaidingų idėjų ir teorijų, iš nepažinimo faktinių sąlygų ir t.t. O tokia teisė vi-

suomet kyba ore, be turinio ir jėgų, besilaikanti tik paspirtim ir parama iš šalies, be savo vidujinės gyvenimo jėgos, svetima viešajai dorovei ir jai priešinga, neištesėdama pagaminti naujos ir dėlto iš anksto pasmerkta žūti. Bet tokia teisė visai nėra teisė ir, kaip tokia, nesugeba gyventi — yra negyvai gimusioji teisė[1].

§ 2.

Dorovė ir privatoji teisė.

Visa, ką pasakėme čionai apie teisę ir jos santykį su dorovė, lygiai tinka taip viešajai, taip ir privatajai teisei. Paskutinė, kaip ir pirmoji, pasigamina savo dorovinę atmosferą; ji ir jos gyvybė, taip pat kaip ir anos, pareina nuo šitos atmosferos.

Paimkime atmainas palūkanų įstatyme per paskutinius trisdešimt metų kai kuriose Europos valstybėse, jų tarpe ir Austrijoj. Iš pradžių buvo seni atitinkantieji kanonų teisės dėsniams žiaurūs palūkanų įstatymai, kilusieji iš ūkinio suvaržymo, nelaisvės ir amatinių organizacijų gadynės. Kas peržengdavo nustatytąją sieną 5 ar 6 nuošimčių, tą valstybė bausdavo už tą, nemažiau smerkė ir viešoji dorovė. Iš kur atsirado šitoji dorovė, kuri smerkė imančius palūkanų viršaus 6 nuošimčių? Dėl ko imti 5 nuošimčius buvo dorovinga, o 7 — nedorovinga? Dalykas aiškus. Ūkio santykiai, suvaržymas ir nelaisvumas prekyboj, amate ir žemdirbystėj varžė kapitalo uždarbį, ir vidutiniškai nedavė daugiau 5—6 nuošimčių. Šitas pilnai pateisino palūkanų įstatymus; šitoji žiaurioji palūkanų teisė išėjo iš esamųjų santykių; ir šitoji teisė pagamino visuomenės nuomonėje dorovinę sąmonę, kad didelių palūkanų ėmimas yra smerktinas dalykas.

Bet tuo tarpu ūkis plėtojosi, ėjo nesulaikomai pirmyn. Buvo tai apie 1860 m. Ūkio suvaržymai griūvo, pramonė virsta laisva, panaikinta amatų bendrovės, žemė laisvai galima pirkti ir parduoti, prekyba laisva; pramonės gamyba dėliai teknikos pažangos ir naujų išradimų pasiekė negirdėto aukštumo; jos

---

[1] Dėl to tai naujausias Stammler'io bandymas nustatyti „teisingosios teisės“ sąvoką skyrium nuo „blogosios teisės‘‘ yra ne be pamato. Sulyg. jo: „Die Lehre von dem richtigen Rechte“, 1902.

našumas didžiausiai pakilo. Pramonė ir prekyba, kapitalai baisiai auga. Dabar pramonininkas pajuto, kad senoji palūkanų teisė spaudžia ir varžo. Gaudami 100 nuošimčių pelno, kapitalistai rado, kad draudimas imti daugiau kaip 6 nuošimčius — neteisingas. Už ispaniškos šitos rašytosios teisės sienos atsirado reikalas tokios teisės, kuri atitiktų naujas sąlygas ir ėmė griauti iš apačios esamąją dorovę, remiančią senąją teisę. Senoji palūkanų teisė nustojo savo pamato, ir ją nugriovė; buvo paskelbta nauja teisė; duota visiška palūkanų laisvė, kuri ūmai pašalino senąją dorovę ir pagamino naują; ji nematė nieko nedorovingo, jeigu šalys laisvai susitars dėl palūkanų didumo (kol vėl neteko varžyti, kai prisidėjo kai kurios nedoros aplinkybės, kaip antai: naudojimas jaunuomenės, nepritynusių, pavargėlių ir t.t.). Teismai ir vyriausybės organai teikdavo savo pagalbos ir globos didžiausiems lupikams.

Dabar valstybė leido kurti banko ir kredito įstaigas, net pati jas kūrė, kurios į savo statutus galėjo įnešti tokį palūkanų dydį, kurį prieš dvidešimt metų draudė ir smerkė taip teisė taip dorovė; o į viršūnes ir į šitų įstaigų valdybas besivaržydami puolė aukštieji ponai, nesuteptu būdu, kurie dabar nematė tame nieko priešingo garbei ir dorovei; o pirmiau laikė nedorovingu dalyku pinigais verstis. Ūkio santykiai pakeitė dorovę ir teisę. Bet vėl įvyko atmainų.

Tuo tarpu ūkio pakilimas jau peržydėjo; turėjo prasidėti atkritimas. Prekyba, amatai, pramonė ir žemės ūkis vėl ėmė kristi žemyn, jų našumas puolė, kapitalai nebeduoda senųjų palūkanų. Dabar ėmė ieškoti išganymo ir rado jį įtaisydami senąsias varžas, grįždami prie seno suvaržymo ir nelaisvės. Pirmiausiai visiškai neatitiko ūkio puolimo naujoji palūkanų teisė, duodama nevaržomą laisvę imti palūkanas. Grįžta prie senųjų 5—6 nuošimčių. Ir vėl šitoji teisė nustojo savo pagrindo esamuose santykiuose, kurie buvo reikalingi kitos teisinės tvarkos. Reikalas įvesti tokią tvarką ėjo stipryn, naujoji dorovė ėmė svyruoti, naujoji teisė turėjo žlugti ir senieji palūkanų suvaržymai vėl virto įstatymų teise. Iš pradžių šitoji naujai atsiradusi teisė kovoja su nykstančiomis dorovės liekanomis, kuri remiasi žlugusia teise, tat ji šitoje kovoje laimėjo — „nes tik gyvasis teturi teisės“, ir jau dorovė persimainė, ypač kad valstybės valdžia ir baudžiamieji įstatymai dar tik skynė taką naujajai teisei į viešąją dorovę.

Šitokių pavyzdžių, kaip teisė plėtojosi iš esamųjų santykių ir dorovė iš teisės, būtų galima duoti daugybę, kiek norint, paėmus juos iš visų privatosios teisės sričių. Leisiu sau dar nurodyti į daugybę atmainų moterystės teisėj ir į visuomet iš jos pasidarančią dorovę. Kur moterystės neperskiriamumas per amžių amžius buvo įstatymų teisė, ten persiskyrimas laikoma nedorovingu dalyku. Ir jeigu faktini santykiai, laisvesnis dabartinės visuomenės išsiplėtojimas spiria panaikinti senąjį įstatymą ir leisti įstatymu laisvai persiskirti, kaip tat neseniai įvyko Prancūzijoj, tai naujoji teisė dar ilgai turi kovoti su senąja dorove. Neseniai viename konservatiniame Paryžiaus laikraštyje („Figaro") dėl naujo įstatymo buvo įdėtas straipsnis, kur maždaug taip buvo pasakyta: „Persiskirti — tegu būna! Bet vėl vesti? Šito nepakęs viešoji Prancūzijos(!) dorovė".

Tegu nurimsta „Figaro"; viešoji dorovė Europoj ir Prancūzijoj moterystės teisės srityje savo laikais yra pakėlus truputį stipresnius dalykus, pavyzdžiui, jus primae noctis (pirmosios nakties teisę), kurią vykdė ponas savo baudžiauninkams. Greitai susitaikys ir susigerins su naująja teise ir Prancūzija, jeigu dar to nėra padarius, — su moterystės perskiriamumu ir teise vėl vesti ir tekėti persiskyrusiems, kas yra išmintinga, nes atitinka pilnai faktinius santykius ir reikmenas (priėmus iš anksto jų pastovumą)[1].

§ 3.

Dorovės keitimasis.

Čionai iškyla dar vienas klausimas. Jeigu, kaip matėme, dorovė keičiasi ir vergiškai seka visuomenės santykių ir teisės plėtojimąsi, tai dėl ko esti, kad dauguma yra linkusi laikyti dorovę vieninteliu pastoviu punktu šitame nykstančiame pasaulyje, nejudančia ašim, apie kurią sukasi visuomenės pasaulis, uola tarp siaučiančių jūros reiškinių? Kodėl gi teisės filosofai mato toj, kaip sako, nesimainančioj, visuomet toj pačioj dorovės idėjoj visokios teisės šaltinį, kodėl visuomet šaukiasi į ją, kaipo vyriausią instanciją, kuri turi teisti visokią teisę, kaipo į vieninteli visokios teisės vertybės saiką?

---

1 Jau tas ir įvyko (2 leidimo prierašas).

Šito reiškinio priežastis labai aiški. Teisės ir politinių įtaisymų atmainos yra matomos ir apčiuopiamos; kasdieninis patyrimas įtikina mus, jog keičiasi taip privatoji, taip viešoji teisė. Vyriausybės Žinios kurią gražią dieną skelbia naują teisę ir naikina senąją. Vyriausybės įsakymas įveda kokį naują politinį įtaisymą, keičia ar naikina senesnįjį. Tų daiktų kintamumas ir nykimas visiems yra gerai žinomas.

Kas kita su dorove. Dorovinių pažiūrų ir jausmų negalima pakeisti įsakymais, neskelbia jų vyriausybės žinios, nenusprendžia seimai, neprisako vyriausybė. Tat įvyksta pamažėli, nematomai, ji žengia pirmyn kaip valandų rodiklis laikrodyje. Žmogaus amžius dažnai yra tik minutė dorovės laikrodyje — kas gali pastebėti šitą nematomą valandos rodyklio judėjimą? Tik keliems amžiams praslinkus istorikas ir filosofas pastebi, kad rodyklis yra pažengęs pirmyn; vidutinis žmogus „girdėte girdi, bet jis negali įtikėti, kad taip galėjo atsitikti“. Ir tat yra visai suprantama. Juk į k ą n o r s pastovaus ir nesimainančio bėgančiame reiškinių upelyje turi įsikabinti žmogus, jeigu jisai, kitaip sakant, nenori jame paskęsti.

Iki Kopernikui bent žemės rutulys stovėjo tvirtai ant savo kojų; visas pasaulis sukosi apie ją, o nuo to laiko žemė sukasi ratu, net saulė nestovi. Ko gi stebėtis, kad žmogui apsisuko galva ir jis dairosi aplinkui ieškodamas visur kokio nors pastovaus punkto, kurio laikydamos jisai galėtų pasileisti plaukti neramiame gyvenimo okeane. Turėti tokius tvirtus punktus, lyg žvaigždes savo akiratyje, yra nenutildoma žmogaus sielos reikmena, dėl šios atsirado anos „amžinosios galybės“, kurioms jisai meldžiasi, dėkoja už savo b u i t į, ir jos b u s t o l, kol žmonės gyvena šioj žemėj.

Prie šitų „amžinųjų galybių“, be kurių negali apsieiti žmogus, pridera dorovės idėja. Nes j o j e ieško jisai ir tikisi rasti tą tvirtą įkimbamąjį punktą visuose savo darbuose ir elgesiuose, vedamąją žvaigždę, kuriąja jisai gali vadovautis visuose savo žygiuose ir sumanymuose, tvirtą mastą, kas yra gera ir kas bloga, kas kilnu, o kas žema. Ir iš tikro nenusivilta, jisai r a n d a tą, ko jis ieško dorovės idėjoj. Ir kiekvienam žmogui ji yra toks įkimbamasis punktas ir vedamoji žvaigždė visam gyvenimui.

Jis klysta tik tame, kai taria, kad j o dorovės idėja esant vienintėle, nesimainoma, esant tinkama ir ta pati visiems lai-

kams ir tautoms. O šito nėra, kaip žemė nėra pastovus visatos punktas, kaip tat tarė žmonės prieš Koperniką. Mokslas sugriovė jų įsitikinimą, sukėlė prietaringos masės pasibiaurėjimą, bet neturėjo blogų padarinių, kuriais dabar graso vienatinės pastovios, amžinos dorovės idėjos. Juk kaip žemė, nežiūrint jos amžino sukimosi ratu, ką įrodė Kopernikas, aplamai imant, duoda žmonėms tvirto pamato visiems jų siekimams ir veiksmams, taip ir dorovės ideja duoda atskiram žmogui tvirto pamato, kuriuo gali atsiremti jo būdas, jo siekimai ir norai. Kas gali rūpėti ūkininkui ar namų savininkui, kad dirva, kurią jis dirba, vieta, kurioj jisai stato namus, sukasi ratu su visu žemės rutuliu? Taip pat mažai tegali rūpėti žmogui, kad jo šiandieninė dorovė būsimoms kartoms atrodys nedorovinga. Žmogui rūpi tik jo dorovė (įskiepyta jo visuomenės), ji yra vienintelė galima dirva, kurią jisai gali arti ir ant jos statytis.

Juk pagaliau atskiras žmogus, nors jis pats yra neamžinas, tik savo viduje, savyje randa anuos pastovius įkimbamuosius punktus, į kuriuos gali jisai įsikibti baisioje gyvenimo audroje, kurie jam suteikia atsparą ir paramą, ir vargas jam, jeigu nebus jų radęs! Tik trumpas matymas ir dovanotina žmogaus silpnybė liepia jam ieškoti šitų pastoviųjų punktų kur kitur, svetur, ir juos perkelia svetur — nes tenai veltui jų ieško — „ne iš šalies ateis Dievo karalystė, bet savo viduje ją rasite“. — Ar tai bus grynai asmens jausmai, kaip tyroji meilė ir bičiulystė, kurios lydi žmogų per visą jo gyvenimą, ar tai bus tyroji tikyba, kuriai atsiduoda dievota jo siela, ar tai bus aukštesniosios idėjos, kurios uždega jį kariauti dėl tautos ir tėvynės, dėl teisybės ir mokslo, dėl kurių atskiras žmogus viską atiduoda, savęs išsižada ir save aukoja: kiekvienas iš šitų jausmų ir kiekviena iš šitų idėjų sudaro tą „pastovų polių reiškinių sūkuryje“, kuris jam nušviečia kelią, kuris jį paguodžia ir duoda laimės, bet drauge kilnina, nors jisai yra tiktai jo sielos viduje ir su jąja pranyksta. Ir tas pats esti su dorove.

Taigi tegu filosofas ir sociologas ieško ir tyrinėja, kaip ir iš ko atsirado šitoji dorovė, kaip ji mainėsi ir keitėsi, ar ji yra teisėta ar ne ir t.t.; atskiram žmogui užtenka visam jo gyvenimui tos dorovės, kurią jisai turi; bet ar jis turi vieną, ir kokia ji, tas pareina nuo tos visuomenės grupės išsiplėtojimo laipsnio,

į kurią jis pridera; nuo šeimos, kurioj jis yra gimęs ir išauklėtas; nuo aplinkumos, kurioje jisai yra išaugęs; nuo įspūdžių, kurių jisai gavo kūdikystėje ir jaunystėje; nuo likimo, kurį jisai yra patyręs; g a l b ū t i ir nuo žinių, kurių jisai yra surinkęs, bet, ž i n o m a, dar labiau ir nuo valstybės palaikomos t e i s i n ė s t v a r k o s, kuriai jisai t u r i pasiduoti.

IX.

Asmens siekimai ir socialiniai būtinumai.

§ 1.

L a i s v ė ir b ū t i n u m a s.

Jeigu įsižiūrėsime į socialinį pasaulį ir į jo reiškinius, tai prieisime prie įsitikinimo, kad žmonių daiktuose ir santykiuose glūdi būtinumas, kurio varomi jie kruta, veikia, plėtojasi, siekia tam tikro tikslo, ir jį pagaliau pasiekia.

Panaikinti šitą būtinumą, jį sulaikyti ar pakeisti — tai nepareina nuo žmogaus valios. Juk jis pats yra visatos, apsupančios jį gamtos dalimi, ir dėl to visi jo daiktai ir veiksmai pareina nuo būtinumo, palytinčio visatą, taigi ir jį kartu. Tariamoji ir matomoji jo laisvė nepajėgs nieko pakeisti nė sulaikyti šito būtinumo.

Šitą tiesą, berods, pripažįsta aplamai visi, jeigu eina apie stambesnius ir kiekvienam matomus gamtos ir žmonių gyvenimo įvykius, bet nenori tos teisybės suprasti, kai eina apie mažutyčius, mikroskopinius bruožus atskirų žmonių darbuose ir veiksmuose. Čionai nematydamas aiškiai nei būtinumo, nei prievartos, taria, kad žmogaus valia vyrauja įvykių eigoj, asmens veiksmuose, kad žmogus pats „kala savo likimą", kad „kaip pasiklos, taip ir išmiegos".

Tuo tarpu neliesime jam tos gražios svajonės apie jo „laisvą valią", o tik pasvarstykime, ką gali ji reikšti esant prigimtiniam būtinumui ir vieno asmens ir žmonių visuomenės gyvenime. Visus „laisvos valios" žmogaus darbus galima apibendrinti vienu žodžiu, galima suvesti bendruoju rodikliu, o šis skamba: i š s i l a i k y m a s. Atpenč, galima visus su prigimtiniu būtinumu tinkančius gamtoje ir žmonių

gyvenime įvykius suvesti taip pat prie vienos bendros sąvokos, prie vieno bendrojo rodiklio; o šis skamba: keitimasis ir nykimas.

Gamtos srityje viskas amžinai keičiasi ir nyksta, o žmogus nori viską užlaikyti be atmainų.

Šitas priešingumas tarp pamatinio gamtos palinkimo ir „laisvos" žmogaus valios slėgia lyg prakeikimas visus „laisvuosius" žmonių veiksmus ir pasmerkia amžinai, nepaliaujant, be geros kloties kovoti su prigimtiniais būtinumais. Tai šitos reikšmės turi žmogaus „laisvė"; yra tai pagautojo liūto laisvė, laisvė lakstyti ir daužytis savo narve ir su visa savo laisve keliauti narve kartu su žvėryno savininku, jam keliaujant skersai ir išilgai po miestus ir sodžius.

Bet vienas tos teisybės pažinimas, kad žmogaus laisvė nieko nepadarys prieš prigimtinį būtinumą, kad ji mušas į juos, kaip pūtojanti jūros banga į uolos krantą ir atšoksta, sulaužyta ir išmėtyta į dulkeles; šitos teisybės pažinimas dar nedaug tereikštų. Svarbiau yra iš visuotinio santykio tarp žmogaus „laisvės" ir prigimtinio būtinumo susekti ir suprasti, kokia yra viso žmogaus elgimosi esmė ir būdas.

Tai dabar šitą ir panagrinėsime.

Mes matemė, kad visi tariamieji „laisvi" žmogaus veiksmai stengiasi užlaikyti, kas savo prigimtim yra „praeinama", tai reiškia, kas turi žūti ir užleisti vietą naujam. Mes rūpinamės užlaikyti savo sveikatą, o gamta rūpinas ją sunaikinti, daro tai tylomis, nesiliaudama; mes rūpinamės kuo ilgiau užlaikyti savo gyvybę net ir tuomet, kai jai galas atėjo dėl prigimtinio būtinumo. Ir kas esti su šitomis „asmens" gėrybėmis, tas pats yra ir su visomis kitomis šito gyvenimo gėrybėmis. Žmogus stengiasi užlaikyti savo turtus ir net jo gyvybei pasibaigus savo įpėdiniams; šitos pastangos kartais, esant geroms aplinkybėms, gali turėti geros kloties per keletą kartų, nežiūrint to ir senovės Krezo lobius ištiko visagalis prigimtinio praeinamumo ir amžino keitimosi likimas, ir iš mūsų gadynės Rotšildų turtų vėliau taip pat neliks jokių pėdsakų.

Pagaliau visus tuos visuomenės įtaisymus, kuriuos sukuria žmogus, būdamas aklas prigimtinių traukimų ir palinikmų įnagis ir priemonė, ir visus tuos dvasios padarus, su kuriais jisai padaro savo gyvenimą pakenčiamesnį, pagražina ir pakilnina, — juos stengiasi užlaikyti „amžinai“; jo visi troškimai ir norai eina į tą pusę, kad juos išlaikytų, o prigimtinis ir gamtiškai būtinas praeinamumo upelis dirba jų pražuvimui, juos pakasa, jį griaužia ir ėda. Tą visuomenę, kurioj mums gerai klojasi, norime amžinai išlaikyti, o ji turi žlugti taip pat, kaip ir mūsų asmens gyvenimas; norime užlaikyti savo kalbą, tikybą, įprotį, tautybę, o visai nepastebime, kaip kiekviena diena dirba prapulčiai šitų dorovinių gėrybių, kaip kiekviena diena yra lašas, kuris kiurdo šitą tariamąją uolą ir griaužia iš apačios.

Paaukoti savo laimę ir gyvybę, kad užlaikytų tą, kas be pasigailėjimo turi pražūti, tokį darbą vadiname didžiadvasiškumu ir heroizmu. O smerkiame pasidavimą prigimtiniam būtinumui ir vadiname baikštumu ir žemadvasiškumu. Elgtis prieš prigimtinius traukimus — vadinas asketizmu, kurį žmonės gerbia; sekti prigimtinius traukimus ir būtinumus daugumoj atsitikimų mūsų įsivaizdavimu yra šlykštusis „materializmas“. Mūsų dailės veikalų didvyriai yra pablūdėliai, kurie nemato ir nejaučia prigimtinių santykių visagalybės, į tai žiūrėdami mes gėrėjamės. Juo didesnis jų pasiutimas, juo „didesni“ jie mūsų akyse. Pablūdę užkariautojai, kurie norėjo užkariauti pasaulį ir įkurti viso pasaulio valstybes, šitie Kyrai, Aleksandrai, Cėzariai ir Napoleonai, stebina mus, nes jie norėjo atlikti dalyką negalimą ir priešgamtinį, ir dėl to jie žlugo. Paprasto gi žmogaus, kuris pasiduoda prigimtiniam jį apsupančių santykių būtinumui, niekas nemato, jo visai nepastebi.

Nežiūrint to viso, mūsų „laisvoji“ valia ir visų mūsų herojiški darbai nesulaikys neišvengiamai vykstančių prigimtinių būtinumų, ir dėl to gali tat virsti mums tik skaudesniu, bet nepajėgsime nė valandėlės nei pratęsti, nei sulaikyti. Esamuose daiktuose ir prigimtiniuose santykiuose būtinumas įvyksta, nors mes ir labai prieš tai kovotume; dėl to visai teisinga piešti žmogaus gyvenimą kaip amžiną

kovą su gamta, bet yra klaidinga ta pažiūra, būk žmogus šitoje kovoje bent kuomet ir bent kokiame punkte galėtų pasilikti pergalėtoju. Visa, kas ten įvyksta, yra visuomet ir išimtinai prigimtinio būtinumo padaras, niekur ir niekuomet nieko negali padaryti „laisvoji" žmogaus valia. Šita žmogaus valia visuomet mėtosi ir šen ir ten, į vieną ar į kitą šito būtinumo pusę, kol patenka į jo liniją — tik išsipildo jo veikimas. Leisiu sau pavartoti čionai trivialų sulyginimą. Sakysime, mums reikia iš daugybės įvairiausio didumo ir storumo kamščių rasti vieną kokiam buteliui užkimšti. Santykį tarp atviro butelio ir kamščių krūvos nustato prigimtinis būtinumas, kuriuo tėra tik vienas kamštis reikalingo didumo ir atitinka šito butelio kaklą. Šitas prigimtinis būtinumas išsipildys, kai mes iš esamosios kamščių krūvos rasime kamštį ir užkimšime butelį — jisai išsipildys, nežiūrint mūsų „laisvos valios". Šita laisvoji valia pasireiškia tame, kad daugybė netinkamų, — tai mažesnių, tai didesnių, — kamščių dedame prie kaklo, išbandome ir įsitikiname, jog jie n e t i n k a; ir pagaliau tetiks tasai, kuris turi atitinkamą didumą ir storumą, ir kai atitiksime tikrąjį, tai didžiai pasitenkinę, didybės pilni dėl savo „laisvojo darbo", užkimšame butelį.

Berods tai trivialus sulyginimas! Jis, kaip ir visi sulyginimai, šlubuoja, todėl pereisime prie rimtesnio, mokslo tyrinėjimams labiau tinkamo pavyzdžio.

§ 2.

D v a s i o s l a i s v ė m o k s l e.

Rodos niekur taip laisvai ir be kliūčių nesiplėtoja žmogaus laisvė, kaip mokslo ir filosofijos srityje. Juk „mintys yra laisvos", ir gana didelės yra tos teritorijos, kurių neliečia cenzūra ir nelaiko pavojingomis valstybės gynėjas. Vadinas, tenai gali laisvasis žmogus veikti pagal savo norus ir ūpą, gali džiaugtis savo laisve; šita jis darydavo nuo senų senovės, niekieno nevaržomas. Juk šito viso minties darbo tikslas yra susekti t e i s y b ę, taigi p a ž i n i m ą. Ir ką gi jis susekė po šitų tūkstančių metų „laisvų" ieškoji-

mų? — ta pati kamščių istorija! Po tūkstančio „laisvo“ galvojimo klaidų kam nors pasisekė ir atrado tikrąjį kamštį filosofinei skylei užkišti. O ar tai mūsų laisvosios dvasios padaras, ar tai ištikrųjų yra sąmoningas mūsų minties darbo nuopelnas? Anaiptol! Išsipildo esamasis daiktuose ir santykiuose, kaip tik jį atitinka; slankiojant patamsėje koks nors laimingasis „galvočius“ atranda teisybę.

Mokslo ir filosofijos tyrinėjimai, mūsų „laisvosios“ dvasios darbas, tasai aukščiausias žmonių „laisvės“ veikimas yra tikras pušies gaudymas. Užrištomis akimis sukinamės ratu, norėdami pagauti teisybę, kurią vejamės. Pagauti — tai laimės ir atsitikimo dalykas. Filosofijos ir mokslo teisybės panėši į retus laimikius tarp milijonų tuščių kamuoliukų, sukamų laimės rato, — ir mes, „laisvi galvotojai“, kurie taip didžiuojamės savo minties darbu, esame panašūs į nekaltus kūdikėlius, kurie griebia kur papuola, — ir žiūrėk! tarp milijonų kamuoliukų kartais ištraukia jisai ir laimikį. Ir tuomet jį laiko dideliu galvotoju, iškelia jo „nuopelnus“. O juk jisai yra visai nekaltas, kad tokia buvo jo galvojimo išdava. Jo nuopelnai nei didesni, nei mažesni, negu tų „negabiųjų“, kuriuos išjuokia, iš kurių tyčiojas, nes tepasisekdavo ištraukti tuščius kamuoliukus — vien mokslo ir filosofijos klaidas. Jo nuopelnai nedidesni, sakome mes, negu anų, nes jie, ištraukdami daugybę tuščių kamuoliukų, tuo būdu padėjo jam ištraukti pagaliau tikrąjį laimikį; ir jie taip pat yra gerbtini ir brangintini, kaip ir anas laimės vaikas, kuris ištraukė laimikį; net anas „didis filosofas“, kuris ateina vieną sykį per „šimtmetį“, turi m a ž i a u nuopelnų, negu mažųjų filosofų būriai; vien tik dėl to, kad jie ištraukė begalę tuščių kamuoliukų, davė jam galimybės pagaliau ištraukti didelį laimikį.

§ 3.

Dvasios laisvė įstatymų leidime ir politikoj.

Pereikime prie kitos „laisvos“ žmogaus kūrybos srities, būtent, prie įstatymų leidimo, ir pažiūrėkime, kokiuo-

se santykiuose yra žmogaus laisvė su esamu daiktuose ir santykiuose būtinumu.

Kokios didybės pilni daugumas seimininkų, ar tai iš dešinio ar iš kairio seimo sparno, — jie dabar darą savo noru įstatymus, jie leidžią valstybei įstatymus; jie idedą tenai visas savo geriausias žinias, visą savo išmintį įnešą į tą darbą, siunčią geriausias galvas į komisijas ir komitetus, savo gabiausiems juristams paveda paruošti sumanymus, o patys rašą „pastabas“ prie atskirų „straipsnių“! Tenai kiekvienas stengiasi iš visų jėgų parodyti viešai didžiausią sąmojį, kurį tik gali išspausti iš savo smegeninės, — ir kokie yra viso šito „dvasios“ eikvojimo ir „laisvojo“ protavimo vaisiai?

Dažniausiai tai šunmeisterių darbas, tai bergždžias lopymas ir durstymas, ir tik tikrieji gyvenimo santykiai, eidami prigimtiniais būtinumais, padarys reikalingus pataisymus, ir tik tuomet iš to viso virs pakenčiamas, gyvenimo reikalavimus atitinkąs įstatymas!

Savigny, garsus vokiečių teisininkas, matydamas šitų įstatymų leidėjų nesugebėjimą, tarė, kad jie neturėjo pašaukimo įstatymams leisti, ir pridėjo, jog tik „mūsų gadynė“ neturinti šito pašaukimo, ir parašė apie tai sensacinę knygelę. Kad stoka ten pašaukimo, tai gali būti teisybė, tik anoji gadynė nė kiek negeresnė už mūsų, ir ateitis nebus geresnė už dabartį. Tik įstatymų leidėjai prisitaiko prie tiesioginių gyvenimo reikmenų, atsižiūri į tikrąsias visuomenės ir valstybės reikmenas, trumpai sakant, jeigu skaitosi su socialiniais būtinumais, jiems pasiduoda, tai pajėgs sukurti tinkamus įstatymus. Taip būdavo visuomet senovėje ir viduramžiais. Bet kaip tik koks įstatymų leidėjas užsilipa ant aukšto doktrinos žirgo, stato idealius pradus ir iš jų nori išvesti įstatymus, kad sukurtų idealią teisę ir idealų teisingumą, vienu žodžiu, jeigu jisai, užuot sekęs socialinį būtinumą ir jam pasidavęs, pasileidžia į laisvą dvasinės kūrybos sritį, kad parašytų įstatymus sekdamas ne tikriausiais reikalais ir interesais, bet „idėjomis“, tuomet atsiranda tokie įstatymai, kurie patvirtina aną Savigny'ės pasakymą apie stoką „pašaukimo įstatymams leisti“.

Dar didesniame laipsnyje matyti šita „pašaukimo“ stoka prie „laisvos“ kūrybos politikos srityje.

Čia visos diplomatijos kūriniai, visi „laisvai“ sudarytieji politiniai įtaisymai dažniausiai tokie menkučiai, tokie negaivūs, kad po diplomatinių traktatų visuomet turi ištikti atitinkamos „revoliucijos“ ir perversmai, kol diplomatų padaras neįgaus gyvybės, negaus prigimtinių buities sąlygų. Visuomet pirma galingų tikrųjų interesų ir reikmenų srovės staiga su smurtu turi prasimušti sau politinį būvį, kad atitiktų socialinį būtinumą ir įgytų tam tikrą atsparą ir patvarumą. Yra tai žmoniškoji diplomatinė „laisvė“ — ji visai bejėgė, ir pirma visuomet išstumtas socialinis būtinumas turi išvesti į tikrąjį kelią.

Ypatingai šitoje paskutinėje srityje, būtent, politikos srityje, žmonių laisvės kūriniai yra ypač silpni, nestiprūs jau ir dėl to, kad pamatinis visų laisvo žmogaus veiksmų palinkimas, — užlaikymas ir įgijimas, — matyti bus aiškiausiai, ypač čionai, kur prigimtinis amžino nykimo ir keitimosi būtinumas viešpatauja be jokio pasigailėjimo.

Visos valstybės vyrų mintys ir pastangos yra atkreiptos į vieną pusę — valstybinį ir tautinį išsilaikymą ir įgijimą: dėl to prigimtinis praeinamumo ir žuvimo būtinumas gali praskinti sau kelią, tik su prievarta sugriovęs visus laisvus žmonių įtaisymus. Dėl to tai ir esti, kad nė viena nauja valstybė negali atsirasti ir susikurti be smurto ir laužymo, be sunkios kovos ir kraujo praliejimo. — Taigi čionai ir žmogaus laisvė, norinčioji išsilaikyti ir įgyti, teatlieka apgailėtiną vaidmenį, o socialinis būtinumas, iškreiptasis, amžinai viską naikinąs ir amžinai mainąs, pasireiškia savo baisiausiame kilnume.

Dabar mums belieka išspręsti dar vienas svarbus klausimas: kokiame yra santykyje šitoji nelemtoji žmogaus laisvė su jo gyvenimo laisve? Ir ar gali jam bent kiek padėti teisingas supratimas, jog šita laisvė niekinga ir tuščia — ar gali padėti išvengti šitam piktui ir tapti laimingesniu? Išnagrinėkime šitą klausimą.

Žinoma, jeigu žmogus visuomet ir visur iš anksto žinotų, kas neišvengiamai yra būtina ir įvyks, tai galėtų save ap-

saugoti nuo daugybės nesmagumų ir nelaimių, pasidavęs neišvengiamumui su tylia rezignacija; bet tai yra jau dėl to negalima, kad tokio pažinimo niekuomet negali pasiekti žmonių visuma, o jei ir gali, tai tik keletas išimtinių asmenų, ir dar dėl to, kad šitoji žmogaus laisvė, tai reiškia tasai svyravimas ir šen ir ten abipus būtinumo linijos paremtas žmogaus prigimtim, ir dėl to savo ruožtu yra taip pat būtinumu.

Taigi nors negalima apskritai apsaugoti žmonių visumos nuo liūdnų apsivylimų, kurie įvyksta susikirtus asmens laisvei su socialiniu būtinumu, ir nors negalima panaikinti iš tų susidūrimų atsiradusio pikto, tačiau pravartu išnagrinėti, ar kai kuriuose gyvenimo santykiuose, ar kai kurioje žmogaus darbų srityje geresnis būtinumo pažinimas bent kiek pamažina begales žmogui lemtojo pikto, arba geriau išsireiškus, gal būtų galima išvengti, turint tokį pažinimą, kai kurio pikto, kurį nereikalingai gamina žmogaus laisvė. Pažiūrėkime, kiek tat yra galima.

Jau anksčiau sakėme, kad žmogus niekur ir niekuomet neveikia ir negyvena kaip atskira izoliuota būtybė; izoliuoto žmogaus niekur ir niekuomet negali ir negalėjo būti, o tik visuomenėje, draugijoj. Jeigu gi įsivaizduojame žmogų (ko mes, suprantamas dalykas, ir negalėjome kitaip padaryti) kaipo kilmės, ordos narį tai jo gerovė ir gyvybė pareina nuo jo grupės gerovės ir gyvybės. Savisaugos instinktas, kuris yra galingiausias motyvas žmogaus siekimuose ir „laisvuosiuose" veiksmuose, savo esme yra ne tik asmeninis, bet ir visuomeninis. Jisai pasireiškia pastangose gyventi krūvoj su s a v a i s i a i s ir naudoti s v e t i m u o s i u s.

Šitas s o c i a l i n i s s a v i s a u g o s i n s t i n k t a s, kuris visuomet yra atvirkščioji pusė stengimosi spausti ir naudoti svetimuosius, nuveda žmones į naujas siekimų ir veiksmų sritis, kaip antai: ūkio ir valstybės, taip pat ir teknikos, mokslo, net ir meno. Daugely šitų sričių atskirų žmonių ieškojimai ir laisvė susiduria su socialiniais būtinumais ir kadangi, kaip žinoma, paskutiniai nugali pirmuosius, tai iš to išeina, kad „nelaimės" ir „piktas" viršija žmogaus gyvenime. Taigi jeigu galėtų žinoti esamus šituose daiktuose ir santykiuose būtinumus ir jeigu jam būtų duota jėgos visuomet pri-

taikinti šituos savo siekimus būtinumui, tai tuomet žmogaus gyvenimas būtų laimingesnis.

Bet apskritai imant tat yra negalima dėl daugybės vidujinių ir išorinių priežasčių. Tačiau pažiūrėkime, kurioj iš šitų sričių betgi galima priimti, kad atskirų pavienių asmenų siekimai pasiduotų prigimtiniams būtinumams, prisitaikytų ir nusilenktų.

Pirmiausia šituo atžvilgiu tinka toji žmogaus siekimų sritis, kurioj prigimtinių būtinumų pažinimas yra toliau nužengęs negu kitose, būtent, asmens gyvenimo sritis, nes č i o n a i žmonės kuo mažiausiai apsirinka dėl prigimtinių būtinumų ir jau seniai moka savo siekimus paduoti jų galiai. Kiekvienas šiek tiek išmintingas žmogus žino, kad turi mirti, kad negalės užlaikyti savo gyvybės toliau gamtos paskirtųjų ribų ir nusilenkia prieš prigimtinį mirties būtinumą.

Beje, vieno dalyko dar nepramoko kai kurios tautos, arba gal dėl neteisingo, dirbtinio auginimo ir auklėjimo, gal jį pamiršo, būtent: kokios mažos vertės yra žmogaus gyvybė. P e r d i d e l i s g y v y b ė s b r a n g i n i m a s yra didelis asmens nelaimės šaltinis. Nelemtas įsivaizdavimas spiria kaip tik „civilizuotąsias“ tautas perdaug branginti gyvybę, tai laiko aukščiausia „gerybe“, jos netekimą laiko „didele nelaime“ ir dėl to perdaug rūpinas jos užlaikymu. O juk pati gamta rodo, kaip mažai vertybės priduoda ji žmogaus gyvybei.

Ir tikrai, iš vienos pusės gausiai muša gyvybės šaltinis gamtoje, o iš kitos ta pati gamta eikvoja ir taško savo atsargas, naikindama be atodairos, be saiko ir be skrupulo, tai matysime, kaip gamta menkai vertina žmogaus gyvybę. Koks vienas žemės drebėjimas, ir tūkstančiai žmonių gyvybių žūna visai. Didesnis atmosferos sujudimas, ir, audrai ištikus, jūros praryja tūkstančius žmonių! Maras ir visokios užkrečiamos ligos šiandien čia rytoj kitur pagauna šimtus tūkstančių žmonių gyvybių. Kokia sausa vasara, neužderėjimas Induose ar Kynuose — ir badu miršta lyg musės stangiai apgyventose vietose milijonai žmonių.

Bet, antra vertus, gamta gali leisti sau šitokį lengvą žaislą su žmogaus gyvybe; juk kasdieną pamato pasaulio šviesą

milijonai naujų žmogaus vaikų, ir gamta yra gudriai pasirūpinus, kad šitas vaisingumas neišsektų.

Taigi dabar, šitiems prigimties santykiams esant, ar yra prasmės ir pagrindo taip labai branginti atskiro žmogaus gyvybę, kaip tat daro civilizuotos tautos? Kokios begalės nelaimių ir pikto žmonės galėtų išvengti, jeigu atsiradusieji dėl šitokio per didelio gyvybės branginimo visuomenės, valstybės ir teisės įtaisymai visai išnyktų.

Greta pačios gyvybės išlaikymo svarbiausią vietą žmogaus siekimuose užima prigimtinių reikmenų tenkinimas. Ir čionai formos, sukurtosios žmogaus laisvės, yra griežtai atžagarios prigimtiniams būtinumams ir pripildo gyvenimą, ypač civilizuoto žmogaus, nenaudingomis kančiomis ir nenaudingomis kovomis. Prigimtis rodo žmogui jausminių reikmenų patenkinimą, atitinkantį jo fizines jėgas ir laisvai vykstantį. Priešgamtinis minčių krypsnis sukūrė šitoje srityje gyvenimo formas, kurios yra priešingos prigimtiniam būtinumui ir tik dar padidina sumą pikto, su gyvenimu surištojo, nė kiek negalėdamas sulaikyti prigimtinių būtinumų.

Reikmenų patenkinimo instinktas stumia žmogų eiti į ūkio sritį. Nėra reikalo pasakoti apie tai, kokia sunki yra jo kova su gamta. Prigimtiniai būtinumai, nepergalimos gamtos sąlygos iš visur spaudžia jį, — turi gintis, nepasiduoti, dėl kiekvieno duonos kąsnio jis turi vargti ir apsipilti prakaitu. Ant pažiūros jisai labai dažnai pergali gamtą, o galų gale ji ima viršų. Dviem svarbiausiais krypsniais eina jo siekimai. Jisai be perstojo neprisotinamas kovoja dėl turtų, kuriuos jisai galų gale mirdamas turi palikti; jis amžinai ieško turtų ir vis nori dar didesnių, kad bent prilygtų turtingiems, o juk ekonominė nelygybė yra prigimtinis būtinumas.

Ūkinės reikmenos sukuria valstybę, kuri privalanti vieniems duoti priemones, kitų lėšomis, nors nebūtinai su jų skriauda, jų aukštesnėms ūkio ir kultūros reikmenoms patenkinti.

Bet taip visi gamtos reiškiniai, taip visi žmonių įtaisymai, taip valstybė pereinama, mirtina, ir senesnis, jau slenkąs žemyn, turi užleisti vietą kitam—naujam, stipriai besiplėtojan-

čiam. O tačau kiek veltui daroma pastangų sulaikyti nesulaikomam, kad palaikytum jo gyvybę, kam pasmerkta žūti.

O ir vidujinės valstybių organizacijos srityje žmogaus laisvė amžinai varžo prigimtinio būtinumo liniją, ar tai dėl to, kad ji pralenkia ir apeina prigimtinį socialinių santykių plėtojimąsi, ar tai dėl to, kad ją sulaiko ir sustabdo ilgiau prigimtinio laiko. Iš visų jėgų nori pasiekti tokio stovio, kurio prigimtis negali pakęsti, tokios „laisvės", kuri nėra galima, „lygybės", kurios negalima įvykinti, nes priešinga prigimtinėms sąlygoms ir t.t.

Dėl to vidujinis valstybių gyvenimas visuomet yra pilnas kovų ir kruvinų susidūrimų, kurių daugumo būtų galima išvengti, pasidavus prigimtiniams būtinumams. Dėl to tai vidujiniam valstybių gyvenime pasireiškia anas sukaulėjimas, apie kurį Comte taria, kad jis esąs dviejų priešingų pradų padarinys: teologinio ir metafizinio, ir kad jisai, įsivyravus pozitingam valstybės mokslui, turės žūti, ir kurį mes stačiai laikome prigimtiniu „žmogaus laisvės" pasireiškimu.

Bet užtatai žmogaus laisvė švenčia savo didžiausius triumfus vienoj srity — technikos, mokslo ir meno srityse, taigi grynai dvasios srity. Priežastis labai lengva suprasti. Juk šitose srityse terūpi ištirti ir susekti prigimtinius būtinumus, tikruosius faktus ir gamtos įstatymus, arba (meno srityje) atvaizduoti jos kūrinius. Vienur (pirmose dviejose srityse) žmonės turi knistis ir uostinėti, kol patirs ko nors, arba kitur (kaip mene) tol bandyti, kol pavyks. Ir jie tai daro su dideliu kantrumu ir sulaukia galų gale tam tikros geros kloties.

Visa technika ir visas mokslas neturi jokio kito aukštesnio uždavinio kaip ištirti gamtą, pažinti jos įstatymus; o kadangi gamta visuomet yra ta pati, jos įstatymai nesikeičia, o žmonijos upelis neturi galo, žmonių troškimas ką nors žinoti pasilieka visuomet tas pats — tai bent sykį turi jiems pagaliau pavykti išgauti iš gamtos visas jos paslaptis. Gi čionai kaip tik yra visa žmonių laisvė, kad pasiduotų būtinumui; didelė klotis yra tame — susekti šitą būtinumą, atradimas technikoj tame — prisitaikyti prie jos, moksle — pažinti ją. Vadinas, čionai žmonių siekimai anaiptol nėra priešingi prigimti-

niams būtinumams, dėl to tai šitoj srityje kuo daugiausia gali pavykti žmogaus siekimams, taigi didžiausiai galima žmonių laimė. Lygiai tas pats esti ir meno srityje. Laisvas atvaizdavimas — reprodukcija — yra aukščiausias meno uždavinys, patraukimas prie to glūdi žmogaus prigimtyje, dėl to tai ir šito traukimo, kaip ir kiekvieno kito, patenkinimas daro jam smagumo. Bet juo geriau jam pavyksta šitas atvaizdavimas, juo tikriau jisai prisitaiko prie gamtos ir jos būtinumo, juo tikriau jis ją atvaizduoja, juo didesnis jo triumfas, juo didesnė jo laimė. Bet tatai jam pavyksta juo dažniau, juo labiau jisai seka gamtą, nieko nedaro prieš ją, eidamas prigimtiniais patraukimais, ima gamtą aukščiausiu pavyzdžiu, aukščiausia mokytoja.

Visų mūsų tyrinėjimų išdava, žinoma, žmonių, apskritai imant, nelabai tenudžiugins.

Ir ištikrųjų laisviems žmonių siekimams be kloties dužtant į prigimtinius būtinumus, didėja žmonių nelaimių ir pikto suma; tai iš to, kas pasakyta, išeina, kad tikroji klotis ir tikroji laimė tegali būti tose srityse, kurios yra prieinamos mažutytei žmonių kuopelei — technikos, mokslo ir meno; kad, atpenč, ūkio ir valstybės gyvenimo srityse, kur šitie siekimai nieko negali padaryti prieš prigimtinius būtinumus ir sudribę išnyksta ir žūna, tegalima ganti mažai tikros laimės, o asmens gyvenimo srityje tik išmintingas nusilenkimas ir kuklumas šiek tiek padės sušvelninti būtinąjį piktą.

Pozitingoji etika.

Šitos ketvirtosios knygos išvedžiojimai dažnai kliudo etikos sritį: kad ji pastatyta ant sociologijos pamato, yra tai Ratzenhoferio nuopelnas.[1] Norėdami parodyti, kaip jisai savo uždavinį supranta ir išveda, duodame čionai svarbiausius jo „Pozitingos etikos“ pradus.

„Gaivalinės jėgos spiria žmogų pirmiausia be prievartos tenkinti savo medžiagines reikmenas, paskui su prievarta, skriausdamas žemiau stovinčius organizmus, savo fiziniam individualumui ištobulinti, toliau į kovą dėl būvio prieš prie-

---

[1] Positive Ethik. Die Verwirklichung des Seinssollenden. 1901.

šingus gyvius apskritai, o ir prieš kitus žmones, kad savo būičiai užtikrintų iki gaivumo ribų". „Į šitą individų konfliktą pirmiausia įsikiša raminamai lytiniai žmonių santykiai, kur abi lyti rūšiai palaikyti susieina į krūvą ir vieno kilimo žmonių grupė susitaria ir jungiasi dėl savo reikmenų ir tuo būdu arčiau susieiti asmeniniai šiurkštumai mažiau betrukdo. Žmogus, genties traukimo paragintas, perkelia pastangas išlaikyti savo asmenybę ant visų savo bendrakraujų. Šitokia yra etinio pajautimo pradžia, kurio turinys yra išsižadėjimas savęs genties naudai" (p. 36). Taigi mes dabar stovime ant etikos slenksčio, faktų rankos vedami.

Pirmykštėje padermėje žmonės išmoksta „asmenybės išsiplėtojimą suderinti su socialinio susisiekimo ir kovos dėl būvio veiksmais skersai ir išilgai" (37). Šito suderinimo formos yra dorovė ir įpročiai. Jo turinys — „atbundanti dorovė". Bet jos išeinamasis punktas ir nešėjas nuolatos pasilieka asmuo (individas).

„Bendrovės nėra nei sąmonės, nei pajautimo nešėjai". Dėl to tai tarp atskirų bendrovių tuo tarpu negali būti nė kalbos apie dorovinį pajautimą ar dorovę. Bet kaip tik šitoji aplinkybė, „absoliutus priešingumas", kuris yra tarp įvairių padermių, ir iš to išeinąs amžinai grasąs pavojus vienos grupės kitai, stipriai prisideda prie to, kad išsiplėtoja kiekvienoj etinis principas nuo asmeniškai naudingo prie visuomenei naudingo. Šituo būdu išsiplėtoja iš įgimtojo fiziologinio intereso individo interesas, iš šio kilties interesas, kuris ima pradžią iš santykių su vyru ar žmona ir vaikais, pagaliau — socialinis interesas. Šitas apima tuos socialinius padarus, kuriuose gyvenama bendrais interesais" (p. 67).

Taigi kuomet etikai taip mėgsta operuoti su „altruizmu", Ratzenhofer'is tepažįsta vieną interesams atitinkamą jutimą ir veikimą ir laiko bet kokį altruizmą „negalimu".

Juk žmogus yra savimeilus (egoistinis) kūrinys, kaip ir visi kiti gyviai: taigi taip mėgiamas altruizmas pridera į frazių sritį. Berods, Ratzenhoferis rodo, kaip individo interesas išsiplėtoja ne tik prie socialinio intereso, bet kaip pastarasis gali išsiplėsti ant vis platesnių klodų, net ant visų žmonių. Apskritai imant, gamtos mokslų ir sociologijos nustatyta, kad

žmogus „niekuomet negali jausti ir elgtis kitaip, kaip pagal savo interesus, tai reiškia tik šiąja siaurąja prasme einant, savo naudos žiūrėdamas, ir kad net etinis jautimas tegali būti išvestas iš įgimtojo intereso. Jeigu priimsime, kad yra kokybės be šitų viską paimančių intereso kokybių, tai galima tiktai klaidingai įvertinti žmogų, visuomenę, žmoniją, net visą pasaulį, ir aniems įdėti tokią valią, kurios, einant gamtos įstatymais, anie turėti negali (p. 79). Kaipo sociologas ir pozityvistas, Ratzenhofer'is ir įrodo, kaip visi etiniai pajautimai savo gilumoj paremti savo nauda. Toji „etika", sako jisai, „kuri egoizmą, savo naudos ieškojimą, laiko nesugebančiu turėti etinius pajautimus, išauklėja tuos veidmainius, kurių mes smarkiai nekenčiame kuniguose, kur visi jų žodžiai kupini išsižadėjimų ir visi darbai kupini biauraus egoizmo be jokio kilninančio kilties intereso" (p. 81).

Prieš šituos „veidmainius" Ratzenhofer'is pastato visai nesugriaunamą dėsnį, kad žmogus, „kadangi jisai yra savo įgimtojo intereso padaras, visai negali norėti to, kas nėra jam naudinga" (p. 82). Šitaip žiūrint „visi žmogaus veiksmų nukrypimai bus suprantami, paprasti ir aiškūs". Bet kadangi bažnytinė etika (pridėkime prie to ir filosofinė) apšaukė asmens interesą nukrypimu nuo dorybės kelio, dabartinis pasaulis stovi prieš melų bedugnę" (p. 83). O ištikrųjų „aukščiausias gyvenimo išminties tikslas yra privesti į santarą darytinąjį, kas turi būti padaryta, su pilnu asmenybės išlaikymu".

Tam tikslui jis pirmiausia išnagrinėja „etinį socialinio intereso išsiplėtojimą". „Žmogus, kaipo aukščausiai išsiplėtojęs organizmas, gimsta su palinkimu išplėsti savo interesą ant kitų individų; ir šitie palinkimai duoda priminimus apie socialinį interesą, kaip tik tinkamieji paraginimai įvyksta" (p. 84). Šitų paraginimų gauna žmogus plėtojantis civilizacijai. „Visas socialistinis norėjimas, kuris yra reikalingas associacijos, kad atsirastų ar bstų pateisintas, yra patyrimų padaras apie kai kurių individų atsisakymų naudą dėl kilties arba to socialinio junginio, prie kurio pridera". Tokie atsisakymai, kits kitam daromi, virto ilgainiui „normomis privalomomis, kai patyrimas pamokė, kad jie neša naudos visumai"

(p. 86). „Ištirtoji visumos nauda veda prie dorovinių įpratimų“, kurie kultūringose tautose virto etiniu pajautimu, kuris yra galinga atrama, atatinkami palinkimai privalomi, o ir fiziologiniai vis labiau išsiplėtojo. Tokiais „socialistiniais įpratimais yra: vengimas aštriausių priešingumų, gerbimas svetimos nuosavybės, atsižiūrėjimas į amžių, ligonius, moteris ir vaikus ir t. t. Jų dalis, kultūrai žengiant pirmyn „imama globon politinės galybės (valdžios), kad jų pildymą užtikrintų prievarta“.

Bet socialinis interesas gali nuolatos plėtotis. Nuo intereso prie šeimos, kilmės ir giminės kultūringose tautose išsiplėtojo iki tautiniam interesui. Šis „remiasi labiau idėjų, įpročių ir kultūros giminyste, kaip anoji kraujo (p. 94); lygiagrečiai einąs plėtojimasis veda prie transcendentinio intereso, kurio objektą sudaro buities mįslės. Iš šito transcendentinio intereso ima šaknis tikybos, kurios palaiko „religingumą“, kuris daugumai žmonių dėl to yra reikalingas, nes socialinis interesas daugumoj atsitikimų yra persilpnas, kad užtikrintų dorovingai privalomąjį kitiems“. (p. 97). Tačiau „etinio pajautimo“ „net geriausia tikyba negali laiduoti, nes egoistinis traukimas sukelia nuolatos egoistinį Dieviškojo įsakymo aiškinimą, taigi pagamina veidmainystę, šventadirbystę, išviršinę labdarybę ir t.t.“ (p. 99).

Savo naudos įtakoj gali iškilti ir transcendentinis interesas. „Kraštutiniausis egoistinio transcendentinio intereso išgimimas, žinoma, esti apreikšto privalytinojo nešėjuose ir platintojuose“ (p. 99). Išganingą reakciją prieš tikybas, paremtas Dievo ir pasaulio dvilypumu, daro panteizmas, „su kuriuo ir taip pat su vienalypumu visos buities prado (monizmas) dorovė virsta gamtos žyme“ (p. 103). Bet „didžiausią plyšį į dvilypišką pasaulėžvalgą daro socialinių reiškinių tyrinėjimas“ (sociologija). Ji veda prie pozitingo monizmo, kuris nustumia šalin egoistinį transcendentinį interesą ir jo vietoj stato „transcendentinį interesą į vienumą visos sąmonės prajėgoj“. „Juo giliau šitas keitimasis visoj pasaulėžvalgoj apima žmones, juo tikriau etinis pajautimas turės tinkamą atsparą transcendentiniam interese; transcendentinis egoizmas pasitrauks prieš altruistinį transcendentinį socializmą ir vieton išsižadėjimo kitų naudai, kuri daro už pretenzijų atlyginimą, nesudarkytas išsižadėjimas virsta valios idealu“

(p. 109). Berods, tai yra visos pasaulėžvalgos pasikeitimas, ir dul to šitas „dorovinio pamato pasikeitimas įvyksta netuojau ir gal visiškai neįvyksta, „nes pilnas supratimas monistinio prado dar toli gražu nėra prieinamas visuomenės žmogui. Jisai yra reikalingas pirmiausia pasekėjų tarp visų tautų galvočių ir masių supratimui pritaikinto išdėstymo“. Stipriu tokios pozitingos monistinės pasaulėžvalgos pamatu remiasi pozitinga etika, kuri „reiškinių“ pasaulyje reikalaudama visuomenės gynimo prieš nelaiminguosius, kurie nepajėgia pasiduoti dorovingai privalomam ir tikrumoj tikis išganymo nuo viso pikto individualizavimo vienumos sąmonės išnykimu visatoj“ (p. 113).

Iš šitų Ratzenhofer'io išvedžiojimų mums dvelkia šiluma lyg nuo apaštalo užsidegimo ugnies. Prieš mūsų akis iškyla naujas pasaulis, „Dievo valstybė“, o tai yra teisybės valstybė, kuri remiasi visų gamtinio įstatymingumo reiškinių pažinimu ir kurioj individas, „kaipo integruojančioji visatos dalis, jaučiasi esąs susiliejęs su visuma ir jos harmoninga sąmone“ (p. 112), iš ko atsiranda „etinis išsiplėtojimas prie interesų sutapimo“. O ar gali būti žmonių tarpe šitas interesų sutapimas? Ratzenhofer'is griežtai duoda teigiamą atsakymą. Berods, „krikščionių etika su savo niekinimu etinio savęs pajautimo ir utilitarizmas su savo nežinojimu socialinių būtinybių ir savo apleidimu etinio pajautimo kitiems, visai netinka anai (interesų) harmonijai pamatuoti“. Bet ši gali išsiplėtoti iš sociologinės pažinties kaipo pozitingo monizmo išvados, nes tik „žmogus jaučiasi esąs tam galingam veikime prajėgos palaimintas, ir nepatenkintas, jeigu ją trukdo jo ar kitų atšokimas nuo normos“ (p. 114). Daug prisideda prie šitokios interesų harmonijos, greta supratimo visų reiškinių gamtinio įstatymingumo, „įgytasis įsitikinimas apie dorybės vertybę“. Ir čia ir yra etinė monistinės pasaulėžvalgos reikšmė, kad ji „remdamos pozitinga gamtos pažintim, ragina prie interesų harmonijos ir prie visumos naudos“ (p. 115).

Šita interesų harmonija ir individinių interesų nugalėjimas dėliai visų gerovės pasidaro privalomas. „Jo pagrindą galima tik tuomet suprasti, jeigu imsime individą kaipo sąjungos narį, nes dorovinės normos ima šaknis iš prievartos, kurią parodo gyvenimo sąlygos į socialinius savitarpio santykius“ (p. 116). Kadangi šita prievarta išeina iš gamtos įstatymo, tai ir dorovės pareigos nustatytos gamtos įstatymų, ir jos yra etinė jėga visatoj“. Taigi doroviškai privalomo pažinimas galų gale pareina

nuo visų įvykių gamtiško įstatymingumo pažinimo, nes „apskritai gamtiškai įstatymingas yra absoliučiai privalomas“, kuris „yra tolygus žmonijai prisakomajam einant gamtiniais įstatymais“ (p. 118). Kadangi šis įvairuoja pagal laiko ir tautos ypatybes, tai kiekviena gadynė ir kiekviena tauta turi savo dorybę“. Šitoji turinčioji šaknis gamtos įstatymo objektingoji dorybė sužadina anuos „žadinimus“, kurie veda prie etinio pajautimo. Apskritai žmogus turi tuos „žadinimus“, prie kurių jį išaugino gyvenimo sąlygos (p. 122). Tuo būdu socialinis išsiplėtojimas keičia šitų perspėjimų kokybę. „Kiek šitie perspėjimai nori veikti visumos naudai, virsta jie sąžine...“ (p. 123), kuri yra interesų „plėtojimosi padaras“, nuo individinių interesų prie socialinių interesų. Šitaip išsiplėtojusi sąžinė „yra etinė jėga žmonėse, kuri juo yra patvaresnė, juo labiau ji yra tautos palinkimuose ir dėl jos taikymo per keletą kartų įgijo įpročio galybės“ (p. 124); paskui virsta ji „visokio gero norėjimo motoriniu pagrindu“ (p. 125). O visų perspėjimų ir sąžinės balso padarinys yra toks, jog žmogus jaučiasi esąs atsakingas prieš juos. Berods, žmogus turi „tik tokį atsakomingumo pajautimą, kurį pagamina jam įgimtieji ir įgytieji palinkimai“. „Šitas didžiai svarbus sociologinio pažinimo dėsnis griauna mokslinį mūsų baudžiamosios teisės pamatą. Nes kaip gi galima etiškai pateisinti žmonių baudimą, kurie negali turėti jokio atsakingumo pajautimo už savo darbus prieš veikiamąjį privalomumą, nes jų palinkimai rodo tokį atsakingumą ar duoda priminimus, kuriuos visuomenė randa piktais! Iš tikrųjų dabartinis baudžiamasis teisingumas dėl atsirandančių davinių, jog jo pradai netinkami, pasijuto apgailėtinoj keblumoj...“ (p. 126). Šiandien, vadinas, pridera „baudžiamasis teisingumas prie nelemčiausių valstybės įtaisymų, nes jie nieko beveik nepadeda, labai daug kenkia ir atneša žmonėms be galo daug skurdo ir skausmo, ir tatai tik tuomet teatsimainys, kaip vieton individualistinio mokslo atsiras mokslas, paremtas sociologiniu pažinumu. Ši tačiau atmeta bet kokią bausmę, nes žmogus tik dėl savo palinkimų elgiasi nesąžiningai. Dėl to reikia žiūrėti į nusidėjėlius, kaip į ligonius, jeigu jie dėl savo palinkimų prieina prie kenksmingų darbų; dėl to kiekvieną pasmerktąjį reikia ne bausti, bet gydyti ar taisyti. Bet baudžiamosios įstaigos, kaip žinoma, visur nėra gydomos įstaigos, bet kankinančios — nusidėjėlių gamintojos. Jeigu koks asmuo nepagydomas ir drauge pavojingas, tai visuomenės apgynimas

reikalauja, kad jis būtų iš jos išimtas arba be skausmo pašalintas. Berods, paskutinioji praktika reikalauja, kad veikiamoji teisė kiek galint labiau atitiktų dorovingai privalomą" (p. 127). Taigi Ratzenhofer'is pastatė savo etiką ant įgimtojo, žmoguje esamojo intereso, kuris išsiplėtojo nuo individinio intereso iki socialinio; šitaip pagrįstoji etika „tarnauja tikslui, išvestam iš žmonių reikmenų, kuris, berods, pareina nuo gamtos, bet į kurios reiškinius gali šiek tiek daryti įtakos savo apgalvotu (intelligentiniu) veikimu" (p. 35). Su šituo yra atsakęs į skeptingą sociologijos priešų klausimą, ar gali būti sociologijos sistemoj vietos etikai, ne tik su griežtu „gali", bet dar įrodo tat savo giliu, pamatingu, apimančiu visas žmonių elgimosi sritis, veikalu apie „Pozitingą etiką". Šitame veikale Ratzenhofer'is ne tik pašalino visus fiktinius dorovės pagrindus ir ją parėmė gamtamoksliškai ir monistiškai socialiniu plėtojimusi, bet dar sugriovė visiškai visados mėgiamąjį priekaištą, kad „pozitingas monizmas" ardąs dorovę ir darąs etiką negalima. Atvirkščiai, jis įrodo, kad „pozitinga etika" stovi pastatyta ant stipresnio pamato negu ikišiolinė teologinė ir metafizinė.

Su šituo Ratzenhofer'is yra neįvertinamai daug patarnavęs sociologijai, nes jisai išmušo jos priešams aštriausią ir geriausią ginklą. Priekaištas, kad „pozitingas monizmas" ir juo paremtoji „sociologija" yra visokios etikos ir visokios dorovės neigimas, dabar turi nutilti, nes Ratzenhofer'is įrodė kaip tik priešingą, būtent, kad etika yra neatimama sociologijos dalis, kuri siekia giliausių jos šaknų. Kaip apskritai Ratzenhofer'io nuopelnas sociologijai, priešingai Comte'ui ir Spencer'iui, yra toks, kad kai šiuodu stengėsi parūpinti sociologijai lygiateisę vietą greta kitų dorovinių politinių mokslų, tai priešingai, Ratzenhofer'is įrodė, kad visi šitie doroviniai politiniai mokslai pareina nuo sociologijos, nes šioji savo tikrojoj žemėj įleidžia šaknis.

PENKTOJI KNYGA.

Žmonijos istorija kaipo genties gyvenimas.

I.

Istorijos filosofija ir sociologija.

Sociologijos santykis su istorijos filosofija panašus į santykius tarp statistikos ir istorijos. Dažnai sakydavo, kad statistika esanti istorijos skerspiūvis. Tuo nori pasakyti, kad statistika verčiasi kokiu nors vienu momentu, o istorija norėtų apimti visą žmonijos likimų eigą. Aišku, kad istorija šito nepadarė ir savo esme net niekuomet ir negalės šito uždavinio išspręsti; statistika, užsibrėžus sau tam tikrą plotą ir laiką, yra gavusi kai kurių ir pozitingų padarinių.

Tą pat galima pasakyti apie sociologiją ir istorijos filosofiją. Paskutinioji stengiasi mums duoti žmonijos istorijos idėją, paėmus žmoniją kaip vieną visumą; ji nori mums išdėstyti visos žmonijos istorijos eigos teoriją ir dėl to, neištesėdama apimti visumos, turi sudužti. Vienos dalies idėja, paimta kaipo visumos idėja, visuomet darkys visumos idėją.

Sociologijos gi uždavinys priešingai yra daug lengviau išspręsti dėl to, kad yra ribos, kurias ji pati sau išsivedė. Ji nenagrinėja žmonijos, kaipo visumos istorijos, o tenkinas tuo, kad tyrinėja žmonijos junginių atsiradimą, kurių amžinas pasikartojimas ir yra visokios istorijos turinys. Taigi, neklausdama, kokia yra visuotinės istorinės eigos prasmė, kurios ji nepažįsta, kokios yra užmačios, kurios galėjo pagaminti tą visumą, kokie tikslai, prie kurių ta visuma eina, kokios mintys, kurias būtų galima atminti ištyrus tiksliai šitą visą eigą. Bet ji stengiasi ištirti moksliškai žinomus reiškinius; klausia, kokiais įstatymais eina tie istorijos įvykiai ir seka kits kitą, kurių tikrumą liudija autentinė istorija. Taigi sociologijai nerūpi nei jos visuma, nei jos mintys, o tik eigos kokybė, kuri vyksta mūsų akyse. Matydama labiau krintančius į akį stambesnius istorijos įvykius, nuolatinį visuomenės grupių kits kitą veikimą, ar tai tos grupės bus valstybės ar tautos, kurios tarp savęs kariauja, ar tai luomai, klasės ir partijos, vedančios su kits kita socialines kovas, sociologija stengiasi susekti tose kovose, tuose

veiksmuose ir atoveiksmuose tam tikrą taisyklingumą, o pastebėjus tai, formuluoti įstatymus ir įstatymingumą, kurie tat išaiškintų.

Pagaliau visai neketiname kalbėti apie visuotinę žmonijos istorijos eigą — tai mes pavedame istorijos filosofijai, bet svarstome pagrindinius sociologijos klausimus — įstatymingumą politinės istorijos eigoje, visuomenių plėtojimosi prigimtį ir pobūdį, dar svarstome ir tai, ar galima užtikti didesniuose šito istorijos eigos tarpuose tam tikras idėjas, bendrus krypsnius (pav., pažanga, pagerėjimas ir t.t.) arba bent visuotines socialinių įvykių ir eigų formas (žiūr. žemiau apie istorines filosofines konstrukcijas).

II.

Plėtojimosi įstatymingumas.

§ 1.

Dvasios srityje.

Apie įvykių ir plėtojimosi įstatymingumą politinės istorijos srityje lyg prajaučiant yra gana daug ir dažnai kalbėta; net dažnai griežtai tvirtindavo, kad toksai įstatymingumas esąs; bet kiek aš žinau ir kaip esu į tai nurodęs kitoje vietoje („Rasių kova" p. 61 ir k.), dar niekam nėra pavykę remiantis faktais šitą įstatymingumą aiškiai ir vaizdžiai įrodyti.

Nepavykus įrodyti šitą įstatymingumą, tuo daugiau tuščių ir piktų priekaištų darė priešininkai, kurie neigė tokį įstatymingumą ir kalbėjo apie laisvą valią ir Apvaizdą.

Bet pastebėtas įdomus reiškinys, kad tose srityse, kurios nėra berods tolygios su politikos ir visuomenės gyvenimu, bet yra jam artimos, net yra surištos su juo vidujinio priežastingumo ryšiais, tasai įstatymingumas išeina aikštėn ir yra taip aiškiai matomas, jog dėl jo nebetenka abejoti nė karščiausiems laisvos valios arba Dievo Apvaizdos šalininkams. Beje, jie ir nepastebi, kad sykį pripažinę įstatymingą, nuo pavienio atskiro žmogaus valios nepareinantį plėtojimąsi tokiose srityse, kaip meno ir mokslo, tuo pačiu turi pripažinti įstatymingumą ir gilesnėse, svarbesnėse politikos ir visuomenės gyvenimo srityse.

Taigi iš pradžių kalbėsime apie tas sritis, kuriose šito įstatymingumo šiandieną niekas neginčija, o paskui parodysime vidujinį ryšį tarp šito įstatymingumo ir visuomenės bei politikos srities įstatymingumo, aną pamatuojančio.

Argi nėra dabar visų priimtas mokslo dalykas kalbėti apie plėtojimosi eigą kurios nors tautos meno, mokslo, filosofijos srityje? Dabartiniai meno ir literatūros istorikai tuo tesirūpina, kad dėsto įstatymingąjį meno, mokslo ir literatūros plėtojimąsi atskirose tautose. Jie dėsto tokį plėtojimąsi, iš kurio juk aiškiai matyti, kad asmuo turi pasiduoti visumos įstatymui ir visumos judėjimams ir pasiduoda nesąmoningai ir prieš savo valią. Ką reiškia, pavyzdžiui, toksai faktas: žinovas, tyrinėdamas kokį meno kūrinį, visai nežinodamas jo meistro, gali visai tiksliai nustatyti jo atsiradimo laiką, mokyklą, į kurią jisai pridera, net vietą, kur jisai turėjo atsirasti? Ką gi reiškia šitie faktai, jeigu ne tą, kad ne atskiras žmogus kuria veikalus savo valia ir sumanymu, bet kad yra visuma ir jos plėtojimasis, kurių vergu gimė žmogus, ir kaipo jos vergas jis veikia ir kuria? Ne atskiras asmuo kuria poeziją, jame dainium yra poėtinis jo gadynės ir jo visuomenės grupės ūpas; ne asmuo mąsto, jame mąsto jo gadynės ir jo socialinės grupės dvasia, nes kitaip negalėtų būti ir kalbos apie visumos plėtojimąsi; šiaip visai negalėtų nė žinovas nustatyti, ar jam parodytas paveikslas pridera Tintoretto's ar Rubens'o mokyklai, ar atrastasis lotynų eilėraštis klasikų ar vėlesnių laikų, filosofinis fragmentas pridera Aristotelio ar Aleksandrijos gadynei.

Kad žinovas gali tai nustatyti, geriausiai įrodo, kaip atskiras asmuo savo mąstyme, jutime ir kūrime yra savo gadynės įtakoj ir visai pareina nuo jos ir savo socialinio tarpo. Šitose srityse mes visi niekam neprieštaraujant pripažįstame šituos faktus, bet būtinas jų išvadas vis dar bijomės pripažinti ir kitose srityse.

Aukščiau buvo sakyta, kad žmonių jutimo, mąstymo ir kūrimo forma yra ne kas kita, kaip tikras tam tikro visuomenės ir politikos plėtojimosi laipsnio padaras, kuriame jie dabar yra (žiūr. aukščiau puslapį 268 ir t.). Argi begalima dar abejoti, kad visuomenės ir politikos būklė, kurioj žmonės yra, padaro gilios, lemiančios įtakos aplamai vienodiems dvasiniams žmonių savybėms ir palinkimams?

Meno gabumais apdovanotasis sodiečio vaikas visą savo gyvenimą braižys smiltyje stambias figūras arba su peiliuku droš jas iš medžio, o jeigu ji pakeltų į aukštesnį visuomenės laipsnį, išmokytų kultūringos valstybės meno akademijoj, pasidarys atstovu savo gadynei ir savo tautai, tai reiškia tiems mokytiems klodams, kurie stovi istorinio tautos plėtojimosi viršūnėse. Jį padarė tuo, kuo yra dabar, be prigimtinių jo gabumų, dar socialinė aplinkuma, jos išsiplėtojimo laipsnis, kurio ji yra pasiekusi. Jisai tegali būti tuo, kuo yra, negali virsti kuo kitu, jis yra lyg plyta šituose dvasiniuose rūmuose, visumos pastatytuose, — plyta, kuri ne savo noru įdėta į tą ar kitą vietą, bet visumos plėtojimasis nurodo tą vietą, kur ji turi būti.

Taigi negali būti jokios abejonės, ir tat visų yra pripažinta, kad visas dvasios plėtojimasis, arba kaip tat vadinama, žmogaus dvasios arba žmonijos dvasios plėtojimasis, eina tvirtais įstatymais, ir kad atskiras asmuo, kiek jisai dalyvauja aktingai ir pasingai šitame plėtojimesį, turi pasiduoti šitam griežtam įstatymingumui, kad jisai negali nieko nei sukurti, net nei sumanyti, kas neišeitų iš esamųjų istorinių šito plėtojimosi sąlygų. Taigi čionai visai nėra laisvos asmens valios, o yra tiktai visumą valdąs įstatymas.

§ 2.

Visuomenės srityje.

Bet koks yra santykis visų pripažintojo plėtojimosi įstatymingumo šitose dvasios srityse su plėtojimosi įstatymingumu visuomenės srityje? Ar pirmasis be antrojo yra galimas, arba bent tik spėjamas? Kad šito nėra, tam įrodyti užtektų nurodyti tą vidujinį priežastinį sąryšį, kuris yra tarp dvasinio išsiplėtojimo ir visuomenės bei politikos būklių.

Juk gi vadinamasis dvasinis žmonių išsiplėtojimas visur ir visuomet yra tiktai jų visuomenės, taigi ir jų ūkio būklės padaras; vidujinį ryšį tarp šitų dviejų rūšių reiškinių—tarp visuomenės, valstybės ir kultūros—aš esu parodęs kitoj vietoj („Rassenkampf“, p. 231 ir t.t.). Čionai gi aš noriu prie to, kas pasakyta, dar šį tą pridėti.

Dvasinis žmonių gyvenimas, jų dvasinis išsiplėtojimas, taigi dvasiniai veiksmai ir kūriniai, pareina nuo to politikos ir vi-

suomenės išsiplėtojimo laipsnio, kuriame jie stovi. Kitaip galvoja nomadas, vaikštinėjąs su savo paderme, kitaip lakstą po miškus žvėrių medžiotojai, kitaip — pajungtas vergas, kitaip — gyvenąs prekyba ir amatais miestietis, kitaip — viešpataujančiosios kastos narys, kitaip — galingasis savo slaptu religijos žavėjimu kunigas. Jų idėjos, mintys pareina nuo tos vietos, kurią jie užima visuomenėje, ir nuo išsiplėtojimo laipsnio, kuriame yra šita visuomenė.

Dabar mes galime, kaip jau matėme, aplamai suprasti sąryšį, kuris yra tarp dvasinio gyvenimo visumos, dvasinio veikimo ir visuomenės išsiplėtojimo laipsnio; bet mums trūksta dar mikroskopinio ištyrimo, kaip atskiras asmuo susiriša su šituo visuomenės išsiplėtojimo laipsniu ir kaip šisai išsiplėtojimas veikia atskiro asmens mintis, jausmus ir elgesius.

Juk fizikas iš saulės ir debesų padėjimo gali išaiškinti vaivorykštės atsiradimą, bet jisai nepajėgia susekti, kaip atskiras garo ir vandens atomas santykiuoja su kiekvienu atskiru saulės spinduliu, ir kaip dėl kiekvieno atskiro saulės spindulio veikimo kiekvieną atskirą lašą atsiranda spindulių persilaužimas vaivorykštės spalvomis. Bet kas, esant visiškam šito reiškinio būtinumo įrodymui, abejos, kad tasai pats būtinumas, kuris valdo visumą, spiria kiekvieną atomą ir kiekvieną lašą įeiti į visumos vaizdą?

Lyg šitą vaivorykštę danguje, matome ir suprantame jo būtinume visą dvasinį tautos plėtojimąsi, mes suprantame, kaip visuomenės būklė (lygiai kaip saulė būdama savo tam tikrame punkte) turi pagaminti stačiai šitą, o ne kitą kultūros ir civilizacijos spindulių persilaužimą, ir kaip mene ir moksle esant šitam visuomenės išsiplėtojimo stoviui turi mums pasirodyti šitas, o ne kitas dvasios spalvų vaizdas: nežiūrint į tai, mums trūksta priemonių tariant mikroskopiniam tyrimui įrodyti, kaip turi veikti skyrium ir turi daryti įtakos atskirai tam tikras visuomenės stovis į kiekvieną atskirą asmenį, į jo elgesius, mintis ir jausmus. Bet kas, matydamas šitą būtiną visuomenės veikimą, abejos, kad visa tai yra tas būtinų veikimų skyrium ir atskirų įtakų suma, nuo kurių asmenys negali išsisukti ir iš kurių susidaro anas bendras ištisas vaizdas?

O tarpiniais nariais tarp asmens ir visumos dvasinio vaizdo yra socialiniai padarai; įstatymingąjį ir sulig prigimties bū-

tiną jų plėtojimąsi įrodo įstatymingumas ir sulig prigimties būtinas visumos plėtojimasis, nors ir nėra jokių tiesioginių ir stačių įrodymų šitokiam įstatymingumui.

Jeigu kas pripažįsta įstatymingumą meno ir raštijos, mokslo ir filosofijos plėtojimosi (ir kas šiandien tą beginčija?), tas turi tuo pačiu pripažinti tą patį įstatymingumą socialinių pradų plėtojimesi ir atskirų asmenų nuo to parėjimą.

III.

Žmonijos plėtojimasis.

Kaip jau buvo nurodyta, socialinis plėtojimasis buvo dalinis, vietinis ir laikinis; taip pat buvo pabraukta, kad mes negalime suprasti žmonijos plėtojimosi kaipo vienos visumos, nes apie jos subjektą neturime bendro užbaigto vaizdo. Dar tik kyla klausimas, ar galime, turėdami įsivaizdavimus apie atskirų grupių ir socialinių junginių išsiplėtojimą, gauti įsivaizdavimą apie visos mums žinomos žmonijos plėtojimąsi ir kaip mes turime vaizduotis šitos reliatyvės visumos plėtojimąsi (atsižiūrėdami į tas žinias, kurias turime)?

Mes žinome, kad biblinis padavimas atitikdamas Comte'o žodžiai „teologinę pasaulėžvalgą", vaizdavosi žmonijos plėtojimąsi lyg kokį genealoginį medį, auganti iš Adomo ir Ievos. Esame kartoję po keletą kartų, kad ta pažiūra, būk žmonija esant vieninga, vis dar vyrauja socialinio mokslo srityje, kur, anot teisingų Comte'o žodžių, teologinė fazė tebegyvuoja iki mūsų dienų.

Bet dabar daugely atsitikimų jau imanti viršų poligenistų pažiūra turi pakeisti šitą nuomonę apie vieningą žmonijos kilimą, bet tuo tarpu ta atmaina netoli tesiekia, nes vieton vieno išeinamojo punkto ima keletą, net ir begales, tokių punktų. Bet įsižiūrėjus geriau, šito įsivaizdavimo atmainos yra tik *formos mainymas* arba tikriau skaičiaus pakeitimas; nes ištikro vieton vieno kilminio medžio, iš kurio visi išaugo, priimama *daug* tokių medžių. Bet šito įsivaizdavimo *esmė* visai nesimaino, nes priimama toj pačioj linijoj. Kilminio medžio plėtojimesi priimama *nuolatinė* pažanga nuo paprasto prie sudėtinio, nuo tik užsimezgusių lapų prie išaugusių medžių, nuo pirmykščio prie ištobulinto, o kas svarbiausia, išeinama nuo duoto-

jo pirmykščio atsiradimo momento, ir paskui sekamas plėtojimasis iki „didelės pažangos, siekiančios mūsų laikais viršūnės ir paties aukštumo“.

Aišku, kad tokia pažiūra nesutinka su pareinančiu mūsų visą supratimą gyvenimo pastovumu ant žemės. Išeidami iš šitos idėjos, kuri vis aiškiau kyla iš dabartinio gamtos tyrinėjimo davinių, anaiptol neprivalome vaizduotis aukščiau nupieštąjį visuomenės plėtojimąsi, lyg kokią vieno ar keleto kilmių medžių schemą.

Juk tokia schema atsiranda tik dėl mūsų palinkimo visur ištirti atsiradimą, o mes savo prigimtim tesugebame pažinti tapimą.

Kiekvienas tikras moksliškumas arba, kalbant Comte'o žodžiais, kiekvienas „pozityvizmas prasideda tik ten, kur mes savyje pergalime savo pastangas pažinti dalykų pradžią, ir tenkinamės pažinę tapimą. Jeigu dabar turėsime galvoje abidvi idėji, taip gyvybės amžinumą ant žemės, taip mūsų nesugebėjimą pažinti daiktų pradžią, tai išeis mums visai kitokia visuomenės plėtojimosi schema. Mes esame susidarę sau įsivaizdavimą apie jo tapimą, remdamiesi faktais. Jeigu visai nepaisysime vienatinumo ir pradedamojo plėtojimosi punkto, tai pasilieka mums, kaipo konkretus likutis, plėtojimosi procesas, vykstantis įvairiais laikais, įvairiose vietose visuomet tais pačiais įstatymais. Taigi aukščiau mūsų nupieštąjį perėjimą nuo pirmykštės (mūsų akimis žiūrint) ordos, su moterų bendrumu ir motinos šeima prie moterų vogimo ir vogtinių jungtuvių, ir toliau prie paprastos viešpatavimo organizacijos, prie nuosavybės, prie valstybės ir prie „visuomenės“, turime sau įsivaizduoti ne kaipo procesą, kuris atitinka visą žmoniją, vistiek ar ji bus kilus iš vienos ar daugelio šaknų, arba visą žmoniją pradėjus nuo tam tikro laiko, bet kaipo procesą, kuris visur ir visuomet prasideda iš naujo, kur ir kuomet tinkasi tam tikslui reikalingos visuomenės sąlygos. Tiktai toksai įsivaizdavimas, anaiptol ne minėtas jam priešingas, gali išaiškinti tai, kad mes dar šiandien galime matyti šitas pirmykštes šito proceso stadijas tokias pat naujas ir pirmapradžias tolimose pasaulio dalyse, kaip jis kadaise galėjo įvykti mūsų pačių praeityje.

Mūsų nupieštasis visuomenės plėtojimasis neturi pretenzijų būti tikru kokio laikotarpio ar vietos atspindžiu; neturi galvoje

kokio nors vieno tam tikro subjekto; jis turi savyje tik tipinę teisybę, kai piešia procesą, kuris paliečia žmogų, kaipo kilties sąvoką, kuris nustato plėtojimąsi grupių, esančiųjų tam tikrose visuomenės sąlygose.

Taigi kalbėti, kad „žmonija plėtojasi“ (Le développement de l'humanité pas Comte'ą), yra klaidinga ir neteisinga nuomonė, nes juk tegalima kalbėti apie socialinį plėtojimąsi žmogaus kilties ribose. Šitas plėtojimasis prasideda, arba bent įvyksta, visur ir visuomet tenai, kur yra atitinkančios socialinės sąlygos, ir praeina įstatymingai iki tokiam galiniam punktui, kur jos, sakysim, atgyvena, kur jau nebėra sąlygų tolesniam plėtojimuisi, kur jisai, nėsant reikalingų socialinių jėgų, užgęsta ir numiršta. Negalima abejoti dėl to, kad tikrai yra buvę atsitikimų, jog užgęsdavo plėtojimasis, jis numirdavo, nes turime daug tokių vietų, kur kadaise buvo kultūringos ir galingos valstybės, socialiai pažangios, o dabar tuščios ir apleistos. Azija, Amerika, Afrika duoda daugybę pavyzdžių tokių didelių plotų, kuriuose šiandien užgeso visas gyvenimas, tačiau kuriuose kitados visuomenės pažanga buvo pagaminus puikiausią ir galingą kultūrą. Antra vertus, galėjo būti ir taip, net tat visai panašu į teisybę, kad tose pačiose vietose, esant atitinkamoms sąlygoms (pav., nauja kolonizacija ir užgyvenimas), visuomenės plėtojimasis galėjo iš naujo prasidėti.

Šitie faktai nurodyti tai minčiai paremti, kad visuomenės plėtojimasis sukas ratu, tai minčiai, kuri įgijo atramos punktą iš beeinančio ratu valstybių plėtojimosi.

Šitą paskutinę mintį aš esu daug sykių nagrinėjęs, ir čionai man tenka dar sykį grįžti prie jos.

IV.

Plėtojimosi sukimasis ratu.

Jeigu aš tvirtinu, kad valstybių gyvenimas bėga ratu, ir kad kiekviena tauta, pasiekus aukščiausio kultūros laipsnio, eina prie savo prapulties, ir dar pridedu, kad šitą pražūtį jiems paruošia pirmieji papuolusieji barbarai, tai visa šita skamba lyg būtų Hegelio ar Schäffle's žodžiai ir mintys: blaivosios galvos nėra palinkusios laikyti rimtais šitokius tvirtinimus.

O tuo tarpu nėra sunku, iš prigimtinių, ūkinių ir socialinių tautų gyvenimo sąlygų susekti priežastis šitam bėgimui ratu; šitos priežastys yra tokios aiškios, jų veikimas toks galingas ir visuotinis, ir dar toks aiškus ir neužginčijamas, jog jo pažinojimas turi įtikinti, jog šitie padariniai visur turėjo būti ir prigimties būtinumu jie ir įvyko.

Šitos priežastys yra ūkinio ir žmonių veisimosi gyvenimo srityje, taigi srityje, kur žmogaus nelaisvė, jo priderėjimas nuo fizinių reikmenų, yra visai neginčijamas; taigi kur su žmonėmis galima elgtis visai taip, kaip su aklomis gamtos jėgomis, kurios eina savo įstatyminga vaga. Šitos žmonių reikmenos ir patraukimai padaro tat, kad, kaip jau esame matę, jie grupėmis arba bendrovėmis vis labiau pakyla nuo pirmykštės kultūros ir civilizacijos būklės, o paskui, jos pasiekę, turi žlugti, nes jos taip elgiasi, kad kitos grupės ir bendrovės būtinai padaro joms prapulti, pačios būdamos pačiame augime ir kilime.

Pirmykštėje, taigi ūkiškai nuskurusioje valstybėje, žmonės turi, be savisaugos traukimo, dar vieną reikmeną, praplėsti veislę. Šitame laipsnyje esant gaminama daug vaikų, ir gyventojų skaičius auga labai greitai.

Pasiekus aukštesnio kultūros laipsnio, atsiranda noras užtikrinti savo ainiams kiek galint geresnę medžiaginę būklę; o būdama aname žemesniame laipsnyj valstybė dar nesistengia mažinti gimimų skaičiaus dėl tos paprastos priežasties, kad šitam žemesniame laipsnyje kiekvienas gyvas žmogus aiškiai reiškia viena dirbamąja jėga daugiau, o jau tas vienas gali prisidėti prie ūkinės būklės pagerinimo. Šeima, kuri nieko neturi, veisiasi be jokio rūpesčio, nes būsimieji jos nariai turto atžvilgiu nebus blogiau pastatyti, negu dabar gyvenantieji. Atpenč, padidėjus gyvųjų darbo jėgų skaičiui, gali pagerėti visos šeimos būklė.

Štai dėl ko valstybės gyventojų skaičius, esant jiems žemesniuose kultūros ir gerovės laipsniuose, stipriai didinas. O kol tatai yra, jos prieš kitas bendroves sudarydavo einančią didyn žmonių skaičium galybę, o viduje gali remtis kylančia gamyba ir ūkio tarpimu. Šitokia tauta, nuolat besiplėtodama, labai lengvai gali sudaryti pamatą politiniam valstybės kūnui, kurį valdys labiau apšviestoji ir civilizuotoji mažuma, o paskui ji, sveikai besiplėtodama, gali virsti tvirtu pagrindu politinei šitos valstybės organizmo galybei.

O jeigu besiplėtojant valstybės organizmui ir žemesnieji tautos klodai pakils iki aukštesniam kultūros laipsniui (o kitaip ir būti negali), gerovė įeina ir į žemiausius tautos klodus, tai ir čionai pradeda rūpintis būsima įpėdinių gerove, ir čionai pradeda mažinti žmonių skaičių, sulaikydami prigimtinį jų dauginimąsi. Senasis nieku nesirūpinimas, skurdo palydovas, užleidžia vietą „išmintingam atsargumui", ir gyventojų skaičius pradeda stovėti vietoj, nustoja augęs ir pagaliau eina mažyn. Ir dėl to šita visuomenė, sulyginus su kitąja, kuri dar nėra pasiekus šitokio „pažangos" ir išsiplėtojimo punkto, bus silpnesnė žmonių skaičium, o jau vėliau dėl to ims ūkiškai silpnėti ir politiškai irti, kada kitoji visuomenė, savo išsiplėtojimu dar žemiau už aną stovinčioji, dar turinčioji beturtę ir dėl to sveikai besiplėtojančią proletarų klasę, ima viršų dėl savo didesnio žmonių skaičiaus ir dėl to įgyja didesnės galybės.

Yra tai tikrosios, visur ir visuomet veikiančios priežastys, kurios pagamina bėgimą ratu tautų ir valstybių gyvenime, ir kurios išaiškina, kodėl visuomet aukščiau išsiplėtojusios tautos su visa savo civilizacija žūna nuo „barbarų ordų".[1] Šitos „barbarų ordos" nevisuomet ir nebūtinai ateina iš svetur, ir jos vienos, atvykusios iš svetur, nepajėgtų sugriauti lig pamatų galingas kultūros valstybes. Bet, deja, kiekviena valstybė turi jų savyje, ir juo aukščiau ji pakyla kultūros kopečiomis, juo daugiau savo viduriuose laiko barbarų ordų, kurios tik laukia kritingos valandėlės, karo namie ar svetur, kad pradėtų griovimo darbą. Šiaip būtų visai nesuprantama, kaip galėtų žūti kai kurios galingos kultūrinės valstybės, užpuolus jas netokioms gausingoms barbarų ordoms, jeigu nežinotume, kad esamosios visuomenės viduje tvarkos priešai pavojaus valandoje, išpūtė iki šiol slaptai rusėjusią neapykantą prieš pasiturinčius ir viešpataujančius, išpūtė iki skaisčiausiai liepsnai, kurios jau vienos gana dažnai užtenka, kad sunkų kelių šimtmečių darbą paverstų į šiukšles ir pelenus.

Ir dabar, plėtojantis kultūrai, turi didintis ir didinasi šitas vidaus priešas, kad kiekvienas kultūros pasaulis, visai nepaisydamas pavojaus, gresiančio iš šalies, palengvėle išaugina savo viduje savo sugriovimo diegus.

---

[1] Sulyg. apie tai mano knygelėje „Soziologische Essays" (Sociologiniai etiudai) straipsnį „Gimimų skaičius Prancūzijoj".

§ 1.

Pažanga ir naujovė.

§ 1.

Pažanga matoma tik atskirose plėtojimosi fazėse.

Bet šito plėtojimosi faktas, bėgimo ratu, valstybių ir tautų gyvenime turi didžiausios reikšmės, sprendžiant klausimą apie „pažangą“ žmonijos istorijos srityje.

Du mano dėsniu, kuriuos esu pastatęs „Rasių kovoje“, sukėlė daug pasipiktinimų ir įvairių priekaištų; anie mano dėsniai buvo šie: kad nėra nė jokios pažangos ir kad negali būti nieko visiškai naujo dvasios gyvenimo srityje. Gal būti, kad aš ne visai aiškiai esu nusakęs tikrąją mano žodžių prasmę, ir dėl to tikiu, kad reikia dar grįžti prie anų dėsnių.

Kad aš vis dėlto pripažįstu pažangą apskritai ir atskiro kultūros pasaulio plėtojimąsi, prasidėjusio iš naujo ir pasiekusio galą, — yra tai teisingai iškėlęs vienas iš mano gerbiamųjų recenzentų, kuris savo trumpoj recenzijoj, tilpusioj anglų laikraštyje „Mind“, rašė: „Bendra išvada, prie kurios galutinai prieina autorius“, tenai sakoma, „yra ta, kad pasaulio istorijoje, imant aplamai, nėra nei regreso, nei progreso (pažangos), o yra tik atskiruose proceso perioduose, kuris amžinai eina ratu — atskirose šalyse, kur socialinis procesas visuomet prasideda iš naujo“.[1]

Bet yra labai keista, kad anglų kritikas, kuris rašė 14 eilučių recenziją apie mano knygą, suprato teisingai mano mintį, o tuo tarpu tokia daugybė vokiečių kritikų, kurie apie ją prirašė didelių recenzijų, yra tos nuomonės, kad aš apskritai neigiu visą pažangą![2] Taigi iš šito matau, kad aš nevisiškai aiškiai buvau pasisakęs šituo klausimu, ir dėl to

---

[1] „The general conclusion to which he finally comes, is, that there is no such thing as either progress or regress in the course of history taken as a whole, but only in the particular periods of a process that is going on for ever in a circle — in particular countries where the social process is for ever recommencing“.

[2] Atpenč, Mauric'as Block'as laikr. „Journal des Economistes“ velytų sakyti apie mane, jog aš visai neigiąs pažangą (taip toli tai aš neinu), jeibent dėl mokslo ir jo technikinių pritaikymų būčiau padaręs išimtį.

randu, kad privalau aną savo nuomonę plačiau išdėstyti čionai arba bent aiškiau ją pasakyti.

Kadangi aš laikau žmogų pastoviu tipu ne tik fiziniu atžvilgiu, kaip tat daro Kollmann'as (žiūrėk aukščiau II. § 4), bet ir dvasiniu, tai esu tos nuomonės, kad ir dvasiniam jo veikimui yra pravesta siena; kartais gali iki jai pakilti tik atskiri laimingai apdovanotieji asmenys, bet niekuomet jos neperžengs nė vienas žmogus.

Šita vieta yra per daug įdomi, kad negaliu jos čia neperspausdinti. „Su viena autoriaus nuomone", baigia p. Block'as savo recenziją apie „Rasių kovą", „vargu bus galima sutikti: yra tai pažangos neigimas; daiktai mainosi savo pavidalu, bet ne esme; jie maino, jeigu taip galima pasakyti, drabužius, bet ne dvasią ir ne kūną; šiaip šitame pasakyme būtų daug teisybės, jeigu autorius būtų iš to išskyręs mokslą ir jo technikinius pritaikymus pramonėje, tai aš visai jam pritarčiau, nes ir aš esu nesykį klausęs, ar galima įrodyti, kad Memfise, Babylone, Ninevijoj, atsižiūrint į žmonių skaičių, buvo mažiau gabių žmonių, negu Paryžiuje, Londone ar Berlyne". Aš su mielu noru prisidedu prie šitos p. Block'o reikalaujamos išimties mokslui ir menui, bet savo keliu priėmus aukščiau minėtą tekste pastabą apie žmonių kultūros plėtojimosi nepertraukiamumą! Kas mums garantuos, kad kartais šito plėtojimosi apskritai, taigi ir dvasinio,s siūlas nevisai nutrūksta, ir iš visų ankstybesniųjų laimėjimų bent kiek liks vėlesnėms kartoms? Kokios naudos turėjo Europos viduramžiai iš be abejonės labai pamatingų astronomijos pažinių pas chaldėjus ir senovės aigiptiečius? Ar siūlas nebuvo visai nutrūkęs? Ir jeigu mes sustatysime greta menkus Europos krikščionių viduramžio meno darbus su graikų dailės darbais, tai ar nereikia nustatyti faktą, kad žmonių kultūros plėtojimosi upelis kartais visai išnyksta žemėje be jokio pėdsako, kad daug laiko praėjus vėl sunkiai prasimuštų aukštyn kitoj, toli esamoj, vietoj vargais negalais per siaurus plyšius ir skyles? Arba gal yra pamatuotas tikėjimas, kad tokios katastrofos, kurios staiga naikindavo kelių šimtmečių kultūrą ir be pėdsako pražudydavo ją, buvo galimos tik „senaisiais laikais", bet kad mes, turėdami spaudą ir garo mašiną, esame apsaugoti nuo tokių katastrofų, ir kad mūsų dvasios darbas niekuomet nežus? Mes norėtume turėti šitą tikėjimą, jeigu tik dar žinovai sutiktų nuraminti mus dėl vieno punkto, būtent: dėl kosminio mūsų kontinento pastovumo. Juk sprendžiant iš begalės naujausios gadynės žinių, po mūsų kojomis mūsų planetos viduje veikiančios jėgos bene per mažai teturi pagarbos prieš mūsų dvasios ir mūsų dailės kūrinius, ir dar mažiau paiso žmonių kultūros plėtojimosi įstatymų. Taip, žmonių kultūrai gresia dvejopos anarchiškos jėgos: socialinės ir kosminės. Nuo pirmųjų gal apsiginsime, o nuo paskutinių tegu ilgai dar saugoja maloningasis likimas — tik tuomet tebus užtikrinta begalinė pažanga moksle, mene ir technikoj.

Taip pat ir fiziniu atžvilgiu, dalyko prigimtim, vieno žmogaus jėga negali peržengti tam tikro didelumo, kurio, be abejo, visais laikais pasiekdavo vienas - kitas žmogus; taip pat doroviniu atžvilgiu visur ir visuomet buvo ir yra gerų, kilnių žmonių iš vienos pusės ir iš kitos pusės žemų ir gyvuliškų įvairiausiais laipsniais, ir, kaip visų pripažinta, šioje srityje (dorovinėje) mažai tegalima pastebėti, kad tikrai žmonės būtų pagerėję; o jeigu ir rodosi kur pažanga, tai ją padaro kartais ir kai kur tik iš šalies ateiną santykiai, įtaisymai ir įstaigos; tą pat reikia pasakyti ir apie proto (intellekto) išsiplėtojimą.

Žmogaus protas (intellektas) yra visuomet tas pats — jis veikia srityje, kuri turi tvirtas, pastovias ir nepraplatinamas sienas, bet jų kartais tepasiekia atskiri „genijai". O mums matomoji pažanga atsiranda dėl to, kad, žiūrint vietos ir laiko, vienodas intellektas remiasi tais visais įgijimais, kuriuos padaro jo pirmtakūnai, ir naudojasi jais, kad išėję iš jų, eitų prie tolesnių savo laimėjimų. Taigi vėlesnės kartos dirba ne su kokiu aukštesniu arba tobulesniu intelektu, bet su didesnėmis, praėjusių kartų sutaupytomis priemonėmis, kitaip sakant, su geresniais įnagiais ir dėl to jos pasiekė didesnės kloties[1]. Žinoma, atradimų ir išradimų srityje negalima ginčyti pažangos, bet tai būtų klaida, jeigu norėtume ją išaiškinti iš didesnio žmonių intelekto tobulumo ir pažangos. Išradingas senovės graikas, jeigu jisai būtų buvęs Watto įpėdiniu, būtų taip pat suradęs garvežį, o jeigu jisai būtų žinojęs elektrinio telegrafo įtaisymą, ir jam būtų užėjus mintis padaryti telefoną.

Tarp žmogaus ir intelekto prieš 4000 metų ir dabartinio nėra jokio kokybinio skirtumo, dabartinis nėra nei labiau išsiplėtojęs, nei tobulesnis: tik dabartinis intelektas pasinaudoja darbu, padarytu visų tame protarpyje buvusių kartų, ir su šituo sutaupytu turtu toks pat šiandieninis intelektas padaro tarytum didesnių „stebuklų", negu darė intelektas prieš 4000 metų, neturėjęs šito prirengiamojo darbo, o kuris iš tikrųjų,

---

[1] Quételet, II 393: „Newtonas, be visų mokslo priemonių, visuomet būtų turėjęs tą pačią proto jėgą; jisai visuomet būtų buvęs gabiausių žmonių tipas, o ypatingai pasižymėtų teisingu sprendimu ir vaizduote; bet jeigu jam duotume kiek mažiau mokslo jo šakoje, jisai būtų buvęs Pitagoras, Archimedas ar Kepleris; o su tomis visomis priemonėmis, kurias jam davė jo gadynė, jisai pasidarė ir turėjo pasidaryti Newton'as"!

jeigu atskaityti šitą prirengiamąjį darbą, kuriuo jis pasinaudojo, yra padaręs nemažesnių stebuklų.

Šituo remiantis, dabar būtų galima pakelti priekaištą prieš mano išvedžiojimus, jog pažanga tėra relatyvė, apsireiškia tik atskirais plėtojimosi periodais, kad daugiau nieko ir nereikia, kaip tik tokio tąsumo (Kontinuität) dvasinio darbo, kuris nuvestų žmoniją prie netikėtos, be galo einančios pažangos.

Su šituo išvedimu būtų galima ir nesiginčyti, jeigu tik tarimas, kad žmonijos kultūros plėtojasi nepertraukiamai, apskritai būtų taip pat teisingas. Bet dėl šito galima abejoti, nes, pirma, žinomoji istorija įrodo mums, kad katastrofos amžinai grįžta, kurios žudo ir naikina kultūrinius pasaulius. Taigi tas, kas kitą sykį buvo atsitikę Induose, Babilone, Aigipte, Graikuose ir Romoje, tas galėtų kartais atsitikti ir Europoje: europiečių kultūra, užplūdus barbarų tautoms, galėtų žūti.

Bet jeigu kas tiki, kad mes esame apsaugoti nuo tokių katastrofų, tas gal būti pasiduoda optimistiškam apsivylimui. Teisybė, mūsų kaimynystėje nėra jokių barbarų tautų, bet tegu neužmiršta, kad šitų barbarų ordų instinktai tūni pasislėpę Europos valstybių liaudies masėse. „Darbo propagandistų“ (anarkistų) darbai — tai tik atskiri žaibo pliekimai; kas laiduos mums, kad kuomet nors neištiks audra? Taigi barbarai gyvena ne taip toli nuo Europos, kaip paprastai manoma, ir dėl to pavojinga sakyti, kad Europos kultūros pasaulis apsaugotas nuo šitų vidaus audrų.

Taigi dėsnis, kad kultūra plėtojasi amžinai, nepertraukiamai, iš kurio būtų galima išvesti apie be galo traukiančiąsi pažangą, tegalėtų turėti tiktai tariamą, lygtiną vertybę.

§ 2.

Filosofijoj nėra jokių naujų minčių.

Žmogaus intelekto pastovumo įrodymu gali būti ir ta aplinkybė, kad tose srityse, kurios neliečia gamtos jėgų išradimų ir atradimų, taigi dorovinės ir socialinės filosofijos srityje, ne tik negalima pastebėti bet kokios pažangos, bet kad šioje srityje nuo kelių tūkstančių metų apskritai nebegalima daugiau nieko naujo pasakyti. Jeigu mes pažvelgsime

į tą, kas padaryta šitos dorovinės ir socialinės filosofijos, tai įsitikinsime, kad „viskas jau yra buvę“, ir kad nieko naujo nėra „atrasta“. Apie dorovę ir dorybę, apie žmogaus laimę ir apie visuomenės santykius mes neturime anaiptol labiau pribrendusių pažinių, negu seniausios senovės tautos — atvirkščiai, dažnai pastebime, kad mes kai kuriuose dalykuose esame nuo jų atsilikę. Nežiūrint to, kad įvairiausių tautų atskiri įstatymų leidėjai ir tikybų kūrėjai skelbė artimo meilę, mūsų elgimasis su savo „broliais ir giminaičiais“ taip pat labai skiriasi nuo mūsų elgimosi su svetimaisiais, kaip tat ir visur buvo iš senų senovės; svetimuosius mušti ir juos nugalėti — yra dorybė, tautietį apvilti — yra nusidėjimas. Kai dėl gyvybės vertės, lyčių santykių į kits kitą, dėl jungtuvių formos ir panašių dalykų, atskiri kultūros pasauliai sukinasi vis tame pačiame užburtame rate, kuriame kiekvienas punktas, esąs prieš mūs, mums atrodo žemiausiu, o mūsiškis aniems atrodo tokiu pat. Dėl to tai šitoje srityje apie dorovinius ir socialinius klausimus nieko naujo negalima pasakyti, nieko tokio, kas jau pirmiau nebūtų pasakyta. Visa, kas mums šitoje srityje atrodo nauja ir originalu, yra tik nauja senų minčių ir nuomonių kombinacija, kuri, be abejo, kyla iš naujo individinio supratimo, nes be galo įvairuoja gamtoje tik tas, kas yra individinė.

Šita pagaminta vis naujų kombinacijų iš labai senos žmogaus minčių atsargos. Bet jeigu būtų galima, kad žmogus žinotų visas praėjusių tūkstančių metų mintis, jeigu kam nors būtų duota žinoti bent tik visų laikų ir tautų filosofus ir galvočius, jisai lengvai galėtų paremti savo originaliausią sistemą, savo asmeniškiausią pasaulėžiūrą tik citatomis iš savo pirmtakūnų darbų. Panašių darbų ir yra ištikrųjų padaręs Bastian’as. Šitoje fenomenalioje galvoje mes dažnai randame originalių išvedžiojimų, susidedančių vien iš kitų rašytojų citatų. Visuma yra tikriausias to asmens kūrinys, bet stačiai nuostabiai plati atmintis leidžia jam savo sistemos plytas imti paruoštas iš visų laikų ir tautų galvočių darbų.

Naujas yra tik individinis supratimas, o medžiaga yra iš senovės; dorovinės ir socialinės filosofijos srityje visai nėra naujos medžiagos; čionai ta medžiaga sąmoningai ar ne tik atnaujinama, bet niekuomet naujai nekuriama. Čionai negali būti kalbos apie atradimus ir išradimus, kaip tat esti

gamtos jėgų ir reiškinių srityje; čionai žmogaus intelektas iš seniai išmatavo savo žinių sferą, kurį jam prieinama remiantis jo organizacija, ir niekuomet negali pakilti viršum jos.

Žmonių dvasios koncepcijos šitoje srityje visai yra panašios į kaleidoskopo paveikslus; kombinacijos gali būti naujos ir originalios, arba bent rodosi tokiomis, bet medžiaga visuomet yra ta pati. Kadangi galvočiai ir filosofai nuo tūkstančių metų sukinėja tą kaleidoskopą, tai gali kartais atsitikti, kad kai kurios jo dalys gali visai tiksliai pasikartoti; visas paveikslas vargiai pasikartos pilnai ir tikrai, nes kombinacijų yra begalės; paveikslų įvairumą mes aiškiname asmenų įvairumu, ir, gal būti, būsim teisūs.

VI.

Teisingumas istorijoje.

Niekas taip labai negriauna naiviai tikinčioj sieloj jo teisingumo ir įsitikinimo, kaip kiekviename žmogaus gyvenimo žingsnyje iškyląs įsitikinimas, kad „pasaulis“ esąs „neteisingas“. Nežiūrint visų rūpestingų teologų aiškinimų ir pateisinimų, abejonė griaužia naivų tikėjimą į Dievą ir kremta dievotą širdį; argi iš tikrųjų visas tas neteisingumas, kuriuo trykšta žmogaus gyvenimas, galėtų būti visų geriausio ir teisingiausio Dievo darbas. O tai yra būtina, neišvengiama išvada iš antropomorfizmo, kuri taria, kad Dievas esąs žmogaus atvaizdas, ir dėl to tai jam duoda žmogišką „teisingumą“. Bet pasaulyje ir gyvenime, arba tikriau, gyvenime ir istorijoje, toli gražu vyksta ne žmogaus teisingumas, bet, greičiau, istorijos teisingumas, kuris, žmogaus supratimu, turi atrodyti žiauriu neteisingumu. Ir tuo vėl yra kaltas tasai klaidingas asmeninis saikas, kuriuo žmogus saikuoja gyvenimo įvykius: juk jie atsitinka visai kitu saiku, galima sakyti, dideliu socialiniu mastu, ir juo tegalima juos spręsti ir sverti. Jeigu sverti šituos daiktus žmogaus, asmens, svarstyklėmis, tai tikrai teks paklysti.

Ką žmonės vadina aplamai teisingumu? Tam tikrą mastą medžiaginėms ir dvasinėms gėrybėms skaidyti. Yra dvi teisingumo sąvoki. Viena išeina iš visiškos visų žmonių lygybės ir dėl to reikalauja kiekvienam asmeniui lygios dalies teisių ir gėrybių; kita atsižvelgia į nevienodą asmenų, jų jėgų ir dar-

bų vertybę ir tenkinas proporcingu šitokių teisių ir gėrybių paskirstymu. Abi šiedvi teisingumo sąvoki pripažįsta asmenį objektu ir mastu teisingumui vykdyti ir kiekviename atsitikime, kai objektu yra žmogus, klausia, ar tai atitinka šito objekto vertybę? Jeigu atitinka, tai tokį veiksmą vadina teisingu, jeigu gi ne, — tai neteisingu. Skirtumai sprendimuose tik tuomet pasirodys, kai apie objekto vertybę bus įvairių nuomonių arba kai viena teisingumo sąvoka, vertindama žmones, laiko visus lygiais, o kita — nelygiais.

Visos šitos teisingumo sąvokos laiko savo išeinamuoju punktu žmonių elgesių tyrinėjimą su kitais žmonėmis ir iš to susidaro kriterijus sprendimams apie juos padaryti. Tuo atžvilgiu jie turi savo tam tikros reikšmės.

Bet žmonės nesitenkina vienu taikymu šitų sąvokų žmonių elgesiams, bet perkelia jas ant istorijos įvykių ir net ant gamtos reiškinių.

Šitas teisingumo sąvokų perkėlimas ant istorijos įvykių atsirado dėl klaidingos nuomonės, kad juos daro žmonės savo laisva valia, o perkėlimas ant gamtos reiškinių atsirado dėl antropomorfizmo, kuris atvaizduoja Dievą žmogaus būdu veikiantį ir gamtos reiškinius darantį.

Kad šitoks įsivaizdavimas yra be jokios nuovokos, nėra visai reikalo plačiai beišvedžioti. Ne žmonės daro istorijos įvykius, taip pat ne Dievas — gamtos reiškinius. Kadangi šitie reiškiniai neturi jokių darytojų, kurių elgimąsi būtų galima įvertinti, žiūrint šitų reiškinių paliestų objektų reikšmės, tai tenai apie teisingumą ar neteisingumą negali būti ir kalbos.

Bet užtatai būtų galima pastatyti klausimą truputį kita prasme, žiūrint veikiančiojo subjekto: ar istorijos ir gamtos reiškinių eiga atiduoda atskiriems žmonėms, kas jiems pridera, tai reiškia, ar pagiriamas ir palaikomas geras ir ar smerkiamas ir baudžiamas blogas, taigi ar dėl to yra istorijoj ir gamtoj teisingumas ar ne? Bet ir šita forma toksai klausimas yra visai negalimas, kadangi asmuo visai nėra istorijos arba gamtos objektu. Istorija ir gamta visai nepaiso atskiro asmens; jos visai juo nesidomi, asmuo joms visai nerūpi. Dėl to tai ir mūsų vertybės pavienio asmens kriterijus visai netinka istorijai ir gamtai, nors mes ir laikytume asmenis istorijos ir gamtos proceso subjektais.

Istorija ir gamta tėra matomos tik masiniuose veiksmuose, galima pasakyti, kad jos tesirūpina tik masėmis; jų veiksmus mes galime pažinti iš jų įtakos įvairioms tam tikroms prigimtinėms grupėms ir būriams, kurie susideda ar tai iš keleto greta kits kito esamųjų arba kits kitą sekamųjų asmenų, taigi arba veikia tautas, kilmes, šeimas ar greta vienu laiku esamas kartas gyvenamas po kits kito.

Mes matome, kaip istoriniai ir gamtiniai įvykiai veikia šituos objektus, bet vieninteliai galimas santykis, kurį galima pastebėti tarp kitų veiksmų ir šitų objektų esmės, yra tasai santykis priežastingumo, sąryšio tarp prigimtinių objekto privalumų ir likimo, kuris jį ištinka istorijoj bei gamtoj.

Kitaip sakant, šitos prigimtinės žmonių grupės, veikiant istorijai ir gamtai, atlieka tikrai kokių nors gamtos daiktų vaidmenį, kuriuos turi veikti gamtos jėgos. Šitos gamtos jėgos veikia juos įvairiai, žiūrint jų privalumų ir ypatybių; trapus kalkių akmuo greičiau subirės, negu kietasis granitas; neapaugusį miškais šlaitą lietus nuplaus ir padarys jį plika uola, o mišku apaugęs nuo lietaus ims dar labiau žaliuoti ir tarpti. Šitaip veikiant kits kitą priežasčiai ir veiksmui, priežastis juk yra objektuose, o veiksmas — gamtos jėgose, tai, žinoma, negali būti ir kalbos apie teisingumą ir neteisingumą. Taip pat negalima kalbėti apie tai, palietus kokios tautos ar atskiro žmogaus likimą. Šitie likimai — tai stačiai padariniai tų priežasčių, kurios glūdi iš dalies objekte, iš dalies prigimtinėse istorijos ir gamtos jėgose.

Dėl to istorijoj tėra tik vienas teisingumas, jeigu jau norima stačiai šitą kategoriją taikinti istorijos santykiui su žmogum: o tai yra padarinių atitikimas priežastims. Šitokį teisingumą mes randame visur, ir visuomet jis pravedamas istorijoj nepermaldomu griežtumu.

Gyvenime ir istorijoj kiekvienas neša tą patį likimą, kuris pareina nuo jo paties prigimtinių ypatumų, o kiekvieno žmogaus prigimties privalumai pareina ne nuo jo, bet, kaip tat esame jau aukščiau matę, nuo visuomenės aplinkumos, iš kurios jisai išeina. Ši aplinkuma yra kalta tuo, kad tik retai asmens likimas atitinka asmens vertę, nes žmogus sulaukia tokio likimo, koks yra jo, galima sakyti, vaidmuo savo grupėj; jo asmeninė vertė gali būti ir kitokia, bet tat vistiek istorijos plėtojimuisi.

Dėl to atskiras asmuo dažnai neša naštas, kenčia skriaudas, kurių jisai nenusipelnė, bet kurios prigimtinis priežasčių padarinys glūdi asmens praeityje, jo socialinėje aplinkumoje. Dėl to tai ir esti istorijoj daugybė pavyzdžių, kad „ainiai“ atsako už savo protėvių „nuodėmes“. Tai visai naturalu, nes einant prigimtiniam istorijos procesui, plėtojimasis pareina nuo šito objekto proceso privalumų ir ypatumų. O šitais objektais yra, kaip mes matėme, ne asmenys, o jų socialinės grupės, kurios juos pagamino, į kurias anie pridera.

Šituos socialinių grupių ypatumus atitinka pilnai istorijos eiga, jos įvykiai, — ir šitą istorinių įvykių objektų atitikimą ypatumus prigimtiniame ir istoriniame procese mes turime pripažinti istoriniu teisingumu. Kitokio teisingumo nėra nei istorijoj, nei gamtoje.

Dėlto sociologijos A ir Ω (pradžia ir pabaiga), aukščiausia jo teisybė, paskutinis jos žodis: žmogaus istorija kaipo gamtos procesas. Ir nors trumparegiai, remdamies paveldėtąja pažiūra ir pripažindami žmogaus laisvę ir apsisprendimą, taria, kad šitos žinios griauną „dorovę“ ir jai kenkią, tačiau iš tikrųjų yra atvirkščiai: šitos žinios yra žmogaus dorovės vainikas, nes jos kuo uoliausiai skelbia visišką išsižadėjimą, žmonių pasidavimą gamtos įstatymui, kuris tevaldo istoriją. Sociologija, padėdama šituos įstatymus pažinti, padeda pamatą dorovei išmintingojo išsižadėjimo, kuklumo, taigi aukštesnei dorovei negu dabartinė, kuri remiasi tariamąja, sau įkalbėtąja žmogaus laisve ir asmens apsisprendimu ir dėl kurios asmuo be galo išdidėja, dėl to atsiranda aspiracijos, užgaidos be galo ir nuovokos, kurios pagaliau nori ją nuvesti prie baisių nusidėjimų prieš prigimtinę žmonių santykių tvarką.

Istorinės - filosofinės konstrukcijos.

Reikia stebėtis žmogaus dvasios ypatybe, kad ji nenuvargsta bebandydama suvesti į vieną užbaigtą sistemą ikišol žinomą jai žmonijos istoriją. Visos šitos istorinės - filosofinės sistemos turi tą bendrą žymę, kad jos dabartyje mato iškilmingą baigiamąjį pasaulio istorijos akordą, daugiausiai bent pranašauja dar būsimąją ateities gadynę, kurioj turės išsipildyti visi žmonijos sapnai. Kur ir kas įvyks, tos sistemos nupasakoja beveik vienodai, o kai tenka aiškinti įvykius ir nurodyti jų priežastis, tai dėl

šitos istorinės - filosofinės sistemos tarp savęs skiriasi, nes kiekvienas iš jų galvočių yra ieškojęs ir sakosi yra radęs bei susekęs šitos eigos priežastis įvairiausiose gamtos ir gyvenimo srityse. Taigi, pav. Arnoldas Fischeris[1] išvadžioja mums, jog visa socialinės žmonijos istorija esant tik „nuolatinio organinio gyvenimo proceso intensivumo sumažėjimo“ išdava; šitą gyvenimo procesą pirmose jo stadijose valdę instinktai, o juo toliau tuo labiau tas intensivumas mažėjęs valdant „sielos pajėgoms“, taigi jausmams, sąmonei, prigimtiniai išminčiai ir grynajai išminčiai. Į šitą „gamtos įstatymu nustatytąją“ schemą Fischer'is įspraudžia visos mums žinomos istorijos eigą, pradėjęs nuo motinos šeimos, eidamas per visas žinomas tėvo šeimos, padermių sątvarkos ir kitas fazes, o baigdamas paskutiniausiomis socialdemokratų darbo sąjungų formomis, ir čia jam „darbininkų klasės Vokietijoj atrodo esant grynosios išminties klasės“, paskutinysis pasaulio istorijos žodis. Jisai vartoja daug žinių ir daug dvasios tokiai istorijos filosofijos konstrukcijai, o ištikrųjų su šituo gal būti viendieniu reiškiniu, dabarties iškreiptu, nori paremti ant silpno pamato visą pasaulio istorijos triobesį. Yra tai senas Hegelio metodas. Negeriau, bet gal sąmojingiau ir įdomiau daro tat prancūzas Adolphe Coste[2]. Ir jisai piešia, berods, labai maloniai ir žavėjančiai, mums žinomos istorijos eigą, kad ją užbaigus ne su tuo, kaip daro Arnoldas Fischeris, su darbininkų sąjunga, bet su anoniminėmis (akcinėmis) bendrovėmis ar sindikatais, kaipo aukščiausiu žmonių kultūros žydėjimu. Šitos anoniminės bendrovės, taria Coste, atsirado berods prie absoliutizmo, bet tegalėjo išsiplėtoti vos prie parlamentarizmo. Ką nesugebėjo padaryti įvairių krypsnių socialistai, panaikinti kapitalizmo, tą padarysiančios „anoniminės bendrovės“(?). „Nurimkite“, sušunka Coste socialistu agitatoriams, „greitai visai nebebus kapitalistų... Visi didieji turtai savaime pasidalins daugybę mažesniųjų, kurie atiteks sunaudoti įvairiausioms įstaigoms. Dėlto nebebus nė pridedamojo pelno ieškojimo (accaparement), nė feodalizmo“. „Milionėrių ir miliardėrių viešpatavimas išnyks“. Taip skamba triumfuojantis baigiamasis Coste'o „Objektingosios sociologijos“ akordas, o visoji jo sociologija yra taippat ne kas kita, kaip sąmojinga istorinė - filosofinė konstrukcija, kuri perdaug įver-

---

[1] Die Entstehung des soziales Problems. 1897.

[2] Les principes d'une Sociologie objective, 1899; L'experience des peuples et les previsions qu'elle autorise. 1900.

tina socialekonominį valandos reiškinį (akcinę bendrovę), nes jame mato pribrendusį pasaulio istorijos vaisių ir visuotinį vaistą nuo visų socialinių vargų.

Į tą pačią istorinių - filosofinių konstrukcijų kategoriją pridera Lamprechto istorijos filosofijos [1], toliau čionai pridera Breysig'o [2], Lindner'io [3] ir kitų raštai, apie kuriuos suteikia žinių Goldfriedrich savo rašte „Istorinių idėjų mokslas“ [4]. Reikėtų taippat čionai priskaityti Chamberlain'o [5] ir „rasės teorerikų“, būtent Woltmann'o [6], Ploetzo, Reibmayer'io, Wilser'io, Driesmann'o ir kitų raštai, nes jie istorijos eigoj temato tik išviršinę tam tikrų fiziologinių (generatinių) įvykių kevalą, kurie sudaro tikrąjį jos branduolį, ir tą kevalą išpradžių reikia suprasti ir suvokti, jeigu norime prieiti prie tikro istorinio plėtojimosi supratimo ir tinkamai jam vadovauti.

Taigi mes matome, kad ir istorinės - filosofinės konstrukcijos ir dabartinės rasės teorijos pasirodo turinčios didesnes pretenzijas, negu sociologija. Juk mes turime tris stadijas, kurias daugely, atsitikimų gali pereiti žmogaus pažinimas, būtent: fakto pažinimas, juo pasiremiant būsimojo nustatymas ir šitą žinant stengimasis jį pagerinti, taigi plėtojimosi vedimas; iš tų trijų stadijų istorijos filosofija sakosi norinti paimti savo žinion bent dvi pirmieji, o rasių teorijos dargi ir trečiąja, gi sociologija iš tų trijų stadijų tesiima apimti tik pirmąją, jau abejodama ir sviruodama teįžengia į antrąją, o į trečiąją ji nekelia jokių pretenzijų. Sociologija tenkinas socialinių įvykių įstatymingumo nustatymu: ar šitas įstatymingumas veiks ir ateityje, apie tą ji tuo tarpu nedrįsta pareikšti negінčijamos nuomonės.

Tai šitos čia nurodytosios nuomonės aš laikiaus, kai rašiau pirm dviejų dešimčių metų šituos „Sociologijos Pagrindus“, ir toksai susilaikymas buvo pateisinamas dėl dviejų priežasčių. Viena, atsižiūrint į blogus pritirimus, kurių turėjo senesniųjų sociologų kaip Comte'o ir Spencer'io pranašavimai; juodu abu buvo apsivylę su savo pranašavimais apie socialinę plėtojimosi eigą ateityje ir dėl to buvo nustoję jokių teisių, kad jais bent kam galėtų

---

[1] Apie ją kalbu savo „Soziologische Staatsidee“, 2 Aufl. 1902 m.

[2] Breysig, Kulturgeschichte der Neuzeit, 1900.

[3] Lindner, Geschichtsphlosophie, 1901.

[4] Goldfriedrich, Historische Ideenlehre, 1902.

[5] Stewart-Chamberlain, Grundlagen des 19 Jahrhunderts.

[6] Woltmann, Anthropologie.

remtis pritaikintoj sociologijoj. Antra, man rodėsi, kad toks susilaikymas visai prideramas naujai sociologijai pradedamojoj jos stadijoj, kuri taip labai skyrėsi nuo savo pirmtakūnų teorijų, nes aš ieškodamas ir apgraibomis stačiau naujos sociologinės teorijos pagrindus ir iš pradžių stengiaus nustatyti faktinę sociologinio plėtojimosi pusę, taigi dar tevaikščiojau vos pirmojoj sociologinio pažinimo stadijoj ir man atrodė, kad pereiti į antrąją ir trečiąją jos stadiją būtų labiau, negu perdrąsu.

O ir dabar turiu prisipažinti, kad dar šiandien, praslinkus dviem dešimtmečiam, nors mano teorija iš daugelio pusių susilaukė karštų šalininkų, o iš priešininkų tarpo niekas jos nesugriovė, visgi nedrįstų išsižadėti seno atsargumo, ką berods po to buvo padarę taip Amerikos sociologai (Ward, Giddings ir kiti) taip Gustovas Ratzenhoferis. Šitie jaunesnieji sociologai (o save turiu priskaityti prie senesniųjų, jau ir dėl to, kad mano darbai buvo paskelbti pirmiau už juos) savo nuostatuose eina pirmyn drąsiau ir neturi jokių abejojimų, jie nori prasiveržti iki trečiajai pažinimo išsiplėtojimo stadijai, tai reiškia iš praeities įvykių ne tik visai ramiai daro išvadas apie praeitį, bet dar neabejoja, kad jau šiandien galima eiti prie „pritaikintos sociologijos", kad, tariant Ratzenhoferio žodžiais „pereiti iš naivio empirizmo prie sąmoningo veiksmo" (žr. aukščiau psl. 84); šitokios pat nuomonės yra ir Ward'as kuris pažadėjo mums duoti „pritaikintąją sociologiją". Turiu prisipažinti, kad man trūksta šitokio jaunesniųjų sociologų įsitikinimo, nes aš dar neišsiaiškinau vieno punkto, ar visiems mokslams yra lemta pereiti visas tris viršminėtąsias stadijas. Šitą savo abejojimą ketinu čionai pagrįsti.

Kai biologija ištyrė tikrąsias organizmų tarpimo sąlygas, tai ji gali ne tik iš anksto tikrai išpranašauti atskiram individui jo pražutį, jeigu jisai nusideda prieš šitas sąlygas, bet dar gali kiekvienam individui duoti patarimą, kaip jis turi susidaryti sąlygas reikalingas savo tarpimui. Taigi šitas mokslas, be abejo, apima savo srityje visas tris žmogaus pažinimo stadijas.

Bet man yra abejojimų, ar visiems mokslams o ypatingai sociologijai yra duota tuo pat būdu apimti antrąją ir trečiąją pažinimo stadiją. Juk būsimo socialinio plėtojimosi eiga pareina nuo tiek daug neapskaitytinų ir sunkiai numatytinųjų apystovų ir aplinkybių, kad sunku būtų kalbėti apie bent kokį tikrumo laipsnį iš anksto nustatant ateitį. Jeigu jau šitą antrą pažinimo stadiją yra nelengva aprėpti, tai kaip būtų galima pasiekti trečiąją

stadiją, kurią aprėpti tegalima pasiekus antrosios? Tačiau, kaip pasakyta, yra tai vis mano asmeninės abejonės, kurios mane vieną ir tepaliečia. Gal būti, kad sociologinio pažinimo pažanga iš sklaidys šitas mano abejones, ir pateisins Ratzenhoferio bei Ward'o viltis, prie kurių gretinas „optimistinė pasaulėžvalga" (Oppenheimer'io). Aš tuo tarpu veliju pasilikti prie pirmosios sociologinio pažinimo stadijos, kur nustatoma sociologinio plėtojimosi faktai ir mums matomasis jų įstatymingumas, ir priimu su patenkinimu priekaištą, kad tai bus mano sociologija.[1]

[1] Šitą priekaištą, kuris turi savyje visai mane patenkinantį pripažinimą daro man filosofijos istorikas Liudvikas Steinas (Der soziale Optimismus. 1905 p. 172), sakydamas piktai, kad „tikslusis mokslas... Gumplowicz'iaus sociologiją painioja su sociologija apskritai". Prof. Liudvikas Steinas jaudinasi be reikalo, nes „tikslusis mokslas" (kuriuo vardu jis supranta bene specialistus - mokslininkus, ką patvirtina jo nurodymas į istoriką Below ą), labai teisingai pripažino, jog mano sociologija yra visai kas kita, negu Comte'o ir Spencer'io sociologija, ir jeigu yra tat teisinga, ką tvirtina Steinas (o kaipo filosofijos istorikas jis juk turi tat žinoti), kad jisai mano sociologiją „painioja su sociologija apskritai", tai šitame jis buvo nevisai neteisus, nes pirmiausiai aštuoniadešimtais metais mano sociologija buvo pirmoji, kuri parodė sociologijai naują vagą, šita vaga tepradėjo eiti vos devyniosdešimtais metais toj pačioj kryptyj ir dar ją pagilindami Ratzenhoferio veikalai. Jeigu „tikslusis mokslas" tik dėl to, kad jam nepatinka mano sociologija, atmeta ir visą sociologiją, tai šitą aš visai suprantu. Nes visokie specialistai - mokslininkai, jų tarpe istorikai kaip Below'as ir filosofijos istorikai kaip Steinas, nors jie ir būtų puikiausi žinovai savo srityje, tik neturi supratimo ir nusivokimo apie sociologiją. Istorikai turi neigti visokį mokslingumą sociologijai, kadangi ir jie turi tikėtis, jog ir jiems sociologai pripažins visiškai tą patį Specialistai istorikai puikiai atjautė, kad sociologija yra visiškas istorijos moksliškumo neigimas, ir kad ji laiko istorikus, jeigu nebus jie dailininkais, tai bent daugiau ar mažiau išmintingais ar gabiais medžiagos rankiotojais.

Šitą pilną sociologijos supratimo stoką galima užtikti pas visus juristus, kurie mano sociologinį valstybės supratimą berods vadina išimtinai manuoju, ką aš priimu savo žiniai su pasitenkinimu, o antra, šitą mano norą būti „kitonišku", kaip tat vadina prof. Preuss iš Berlyno („Archiv für öffentl. Recht, 1904, I p. 374), stato kaipo „persergėjantį pavyzdį", kas manęs iš jų pusės visai nestebina. Ponui prof. Preuss'ui gal būti būtų galima patarti sekti šitą „persergėjantį pavyzdį", gal būti jis galėtų tuo pasiekti, kad pasaulis sužinotų, jog Berlyne tarp dvejų milijonų yra dar vienas prūsas (nes Preuss lietuviškai reiškia prūsas), apie ką jis nežino, o mano kitoniškumas yra išverstas į visas kultūrinio pasaulio kalbas. O gal ponas prof. Preuss nori apsaugoti savo tautiečius nuo šitokio blamažo? O ir čia jis visgi teisus, tikrąjį Prūsą (Preuss'ą) teskaito vieni prūsai!

Pavardžių rodyklė.

Klaidų atitaisymas.

(Pirmas skaičius rodo puslapį, antras — eilę, v. — skaitant eilę nuo viršaus, a. — nuo apačios.)

		Yra:	*Turi būti:*
X	2 v.	daugiasiai	daugiausiai
XVII	18 v.	us	tas
XVIII	4 a.	giria	gina
1	4 a.	sociologijos	sociologijos,
2	8 a.	aukštyn,	aukštyn
4	14 v.	jo	jos
5	1 v.	dabar,	dabar
10	5 a.	Romer'io	Raumer'io
„	4 a.	įRocholl'io	į Rocholl'io
„	„	Goldfriedrich	(Goldfriedrich
„	2 a.	Nuovas	Nuova
13	19 v.	amžiu,	amžiu
22	1 v.	istoriniams	išoriniams
24	4 v.	vįenu vįsuotįniu	vienu visuotiniu
„	7 a.	jautimo,	jautimo
27	5 a.	taip	tais
28	4 v.	tą	tame
28	„	reiškiniai,	reiškiniai
„	„	skiriasį	skiriasi
29	5 v.	tikrenybėi	tikrenybei
„	20 v.	klaidų	klaidų,
30	13 v.	tinkamasis	tinkamas
32	12 v.	ateties	ateities
„	„	sau	savo
32	1 a.	pripažįsta,	pripažįsta
34	11 v.	prigimtinė	prigimtine
„	6 a.	autochtonų	autochtonų,

		Yra:	*Turi būti:*
36	5 a.	pirmtakūnų	pirmtakunu
39	12 v.	eilę	eilę,
„	22 v.	etnologiią	etnologiją
41	9 a.	šitų	šitos
42	5 v.	tokimis	tokiomis
„	15 v.	padavimuose	padariniuose
43	17 a.	jį	ji
„	13 a.	kuliu	keliu
46	17 v.	ochlokratijos	ochlokratijos),
52	17 a.	uzsiėmimo	užsiėmimo
53	10 a.	sykį	sykį,
„	5 a.	panašių	panašios
54	5 v.	šitą žmogaus logiką	šita žmogaus logika
55	14 v.	pergalimų ir išvaromų, bet pagaliau pavertusių	pergalimus ir išvaromus, bet pagaliau pavertusius
57	4 a.	viešpatavimas“,	viešpatavimas“
61	15 a.	Postas,	Postas
65	1 v.	tinka	vyksta
69	11 a.	vienodos	vienodi
70	18 v.	Summer	Sumner
74	13 a.	Summer'io	Sumner'io
78	19 v.	skirdamas	skirdamasis
80	2 v.	mat;	mat
„	4 v.	rusų;	rusų,
„	17 v.	Markso; Lasalle'io; Engels'o	Marks'o, Lassalle'io, Engels'o
„	2 a.	scienues	sciences
81	6 v.	tik	tis
83	19 v.	nesąmojo	nesamojo
85	19 a.	nustatytąjį	nustatytąjį,
90	6 v.	nes	kad
91	8 a.	stengiasi,	stengiasi
92	7 v.	Schurtz'as	Schurtz'as,
97	14 v.	tkrųjų	tikrųjų
99	7 v.	reiškini,	reiškinių
99	10 a.	fizinęs ir dvasinęs	fizinę ir dvasinę
100	1 v.	humanitariniais	humanitariniai
101	5 v.	grįltančius	grįžtančius

		Yra:	Turi būti:
102	5 v.	atvirai	„atvirai
104	6 a.	alistas	alistas,
105	10 a.	išminties	išminties,
„	5 a.	kad	„kad
107	14 a.	kurį	kuri
109	9 a.	aukšciau	ankščiau
„	3 a.	bei	teip
112	18 a.	atskiruose	atskirose
„	13 a.	atomizmas)	atomizmas),
118	7 v.	srityje,	srityje
118	9 v.	jas visas	juos visus
119	15 v.	jos visos... nagrinėtos	jie visi... nagrinėti
120	18 v.	augimo	auginimo
120	7 a.	socialine)	socialine),
121	15 v.	vienodą	vienoda
„	6 a.	kad	kad,
122	11 a.	socialogijai	sociologijai
125	7 a.	induvidiniais	individiniais
126	18 a.	žimoma	žinoma
127	4 v.	liga	eigą
„	10 a.	Rassegna	„Rassegna
128	13 v.	įstatymus	įtaisymus
128	1 a.	ciologija	ciologiją
130	15 v.	įstatymo sunkumo	sunkumo įstatymo
132	8 v.	senovės	senovės,
133	5 v.	dabar	dabar,
„	10 v.	matyti,	matyti
„	16 v.	pridėjęs	yra pridėjęs
„	28 v.	iygus	lygus
134	4 v.	vyzdžiai	vyzdžiai,
136	3 v.	išsiskėtė“,	išsiskėtė“.
„	16 v.	matyti,	šita matyti,
137	13 a.	Rütmeyer'ą	Rütimeyer'į
138	7 a.	priešledyniu	priešledynių
142	19 a.	prisižiūrėjo, be prietarų	prisižiūrėjo be prietarų,
147	13 a.	Quételets	Quételet's
148	5 a.	jisai	jisai,

		Yra:	Turi būti:
149	1 a.	kumet	kuomet
153	11 v.	rūpesčiu	rūpestyje
156	19-20 a.	Šitame René Worms'o susirinkime	Šitame susirinkime René Worms'o
156	3 a.	organinės metodos	organinio metodo
158	23 v.	doktinėrių	doktrinėrių
163	12 v.	vargu	vargu,
164	13 v.	giminyste	giminyste,
168	20 v.	moterys	moterys,
174	2 v.	iems	jiems
,,	16 v.	kitų	kitų,
177	3 v.	klausimas	klausimas,
,,	16 v.	kad	,,kad
181	3 a.	galėruose	galėrose
184	14 a.	stepuose	stepuose,
185	8 v.	būdų	būdu
186	4 v.	vsuomet	visuomet
,,	3 a.	ta pat	joms tik
189	2 v.	prityrusis	prityrusis, šeip
194	8 v.	jis	jie
204	2 v.	galį	gali
205	18 v.	1	2
211	13 a.	pareįna	pareina
213	1 v.	antagonizmas	autogenizmas
213	6 a.	atsiradimui	atsiradimui,
215	4 v.	vieną,	vieną
,,	18 v.	vi-	
229	1 v.	įtaisymų,	įtaisymų
,,	8 v.	nesąmonė	nesąmonė,
237	17 v.	pakeisti	grąžinti
238	1 v.	instiktingai	instinktingai
249	4 v.	politine	politinė
,,	11 a.	nyksta	vyksta
,,	6 a.	būvio	būvio,
251	1 v.	grupės	grupės,
,,	13 v.	sim-	simpatija,
264	15 a.	jį	ji
266	13 a.	pasakyta,	pasakyta, išeina
,,	10 a.	jo . . . jo	jos . . . jos

	Yra:	Turi būti:
273	5 v. atitinkamų	atitinkamų savybių
276	8 a. apsiėjimo	apsiėjimo, jo
277	15 v. kūriniu	kūrimu
281	10 v. apimančia	apimantis
„	14 v. mokslas	mokslas,
„	2 a. palinkimus	paslinkimus
286	3-4 a. „teisės“, laisvės ir lygybės	laisvės ir lygybės „teisę“
290	14 v. susidarius	susidūrus
291	8 a. tikrose	tikruose
294	3 v. sunkiose	sunkiuose
305	15 a. Tik	Tik jeigu
307	16 a. narį	narį,
308	6 a. čia	čia,
310	1 v. tačau	tačiau
311	14 a. ganti	gauti
313	5 a. bstų	butų
315	2 v. dul	del
326	18 a. džiai	džiais
332	23 a. sinio,s	sinio,
335	17 a. pagaminta	pagamina
336	2 a. kurį	kuri
„	15 a. kuri	kuris
339	16 v. jo	jos
340	1 v. šitos	šito
„	11 a. socialistu	socialistų
341	7 v. istorinių	istorinis
342	12 v. nedrįstų	nedrįstu